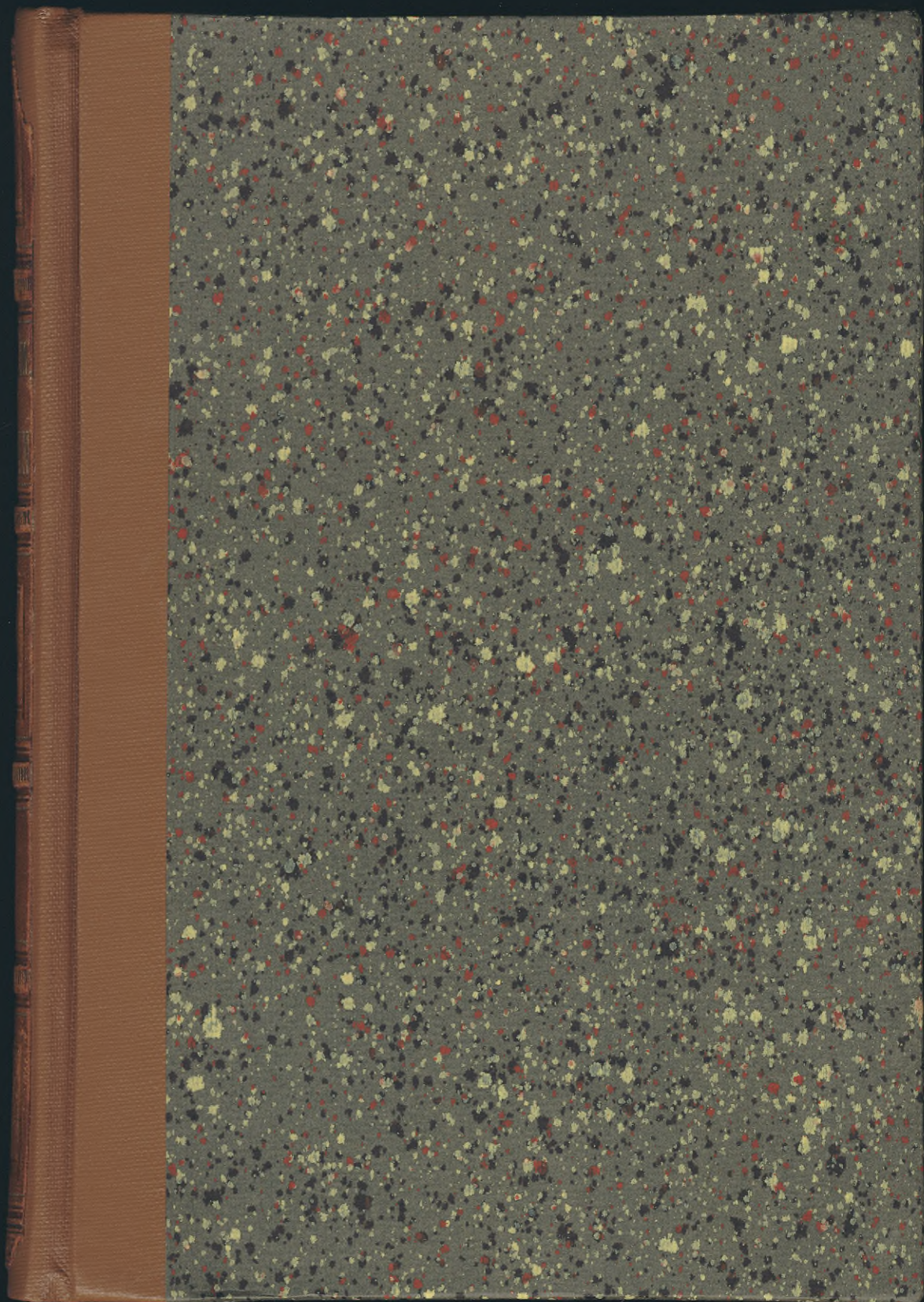

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

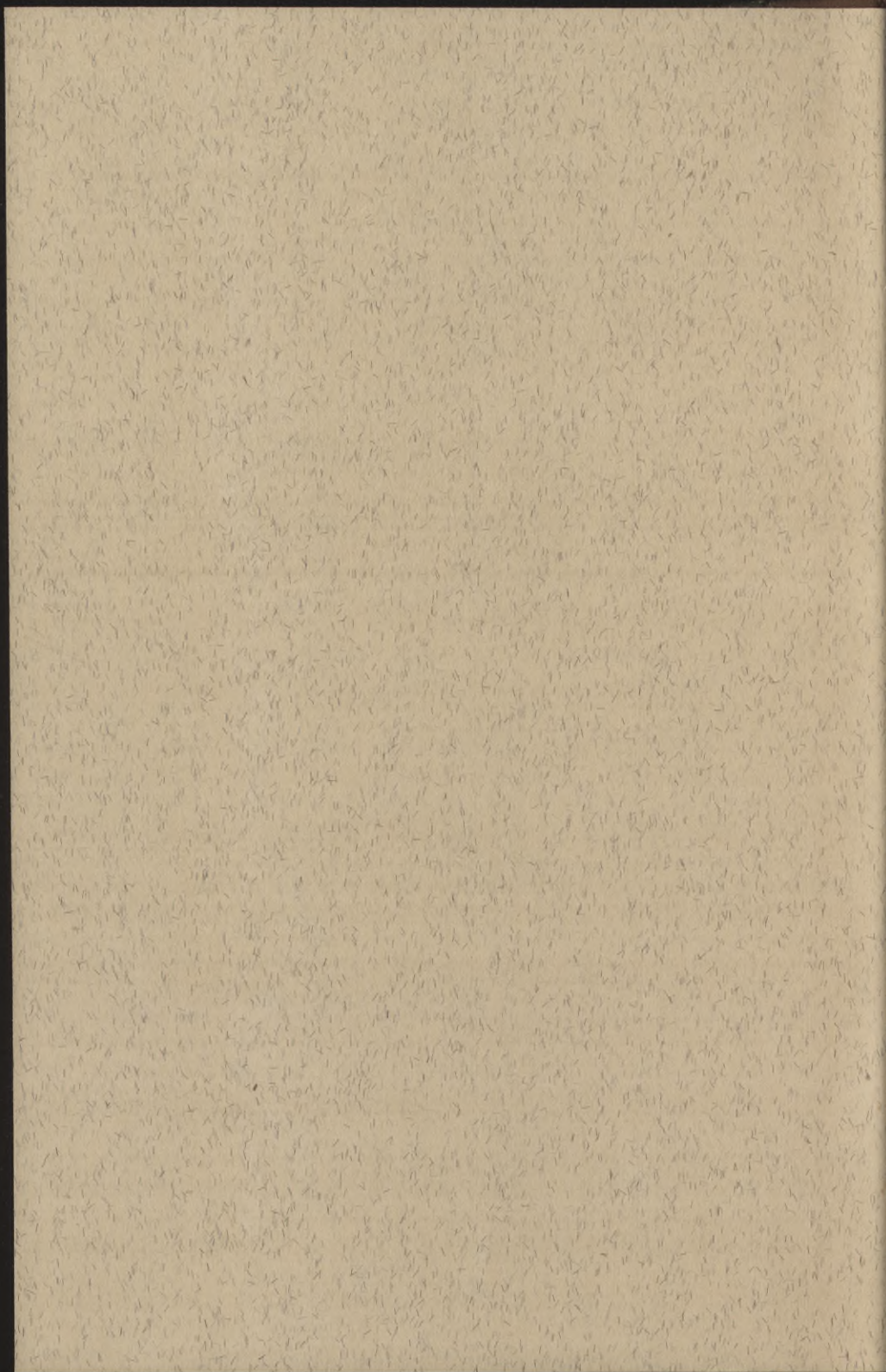

Allmänna Sektionen

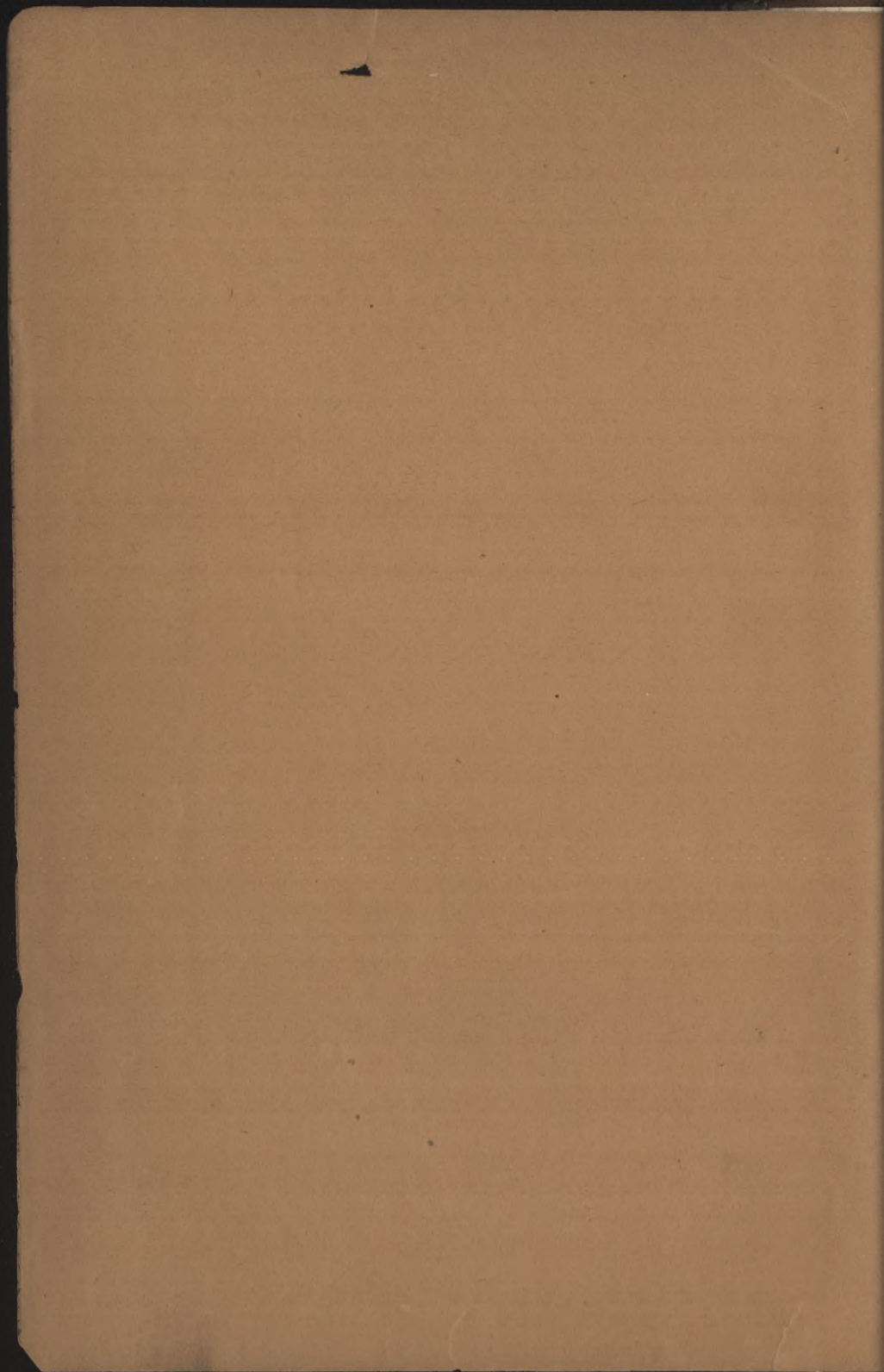
Filos.
Comte

U. M. Almqvist

Upsala 1886.

POSITIVISMEN

EN SYSTEMATISK FRAMSTÄLLNING AF DENNA LÄRA

JEMTE

EN BIOGRAFI ÖFVER DESS GRUNDLÄGGARE

AUGUSTE COMTE

AF

ANTON NYSTRÖM

MED. DOKTOR.

STOCKHOLM

POSITIVISTISKA MISSIONENS FÖRLAG.

STOCKHOLM, TRYCKT I CENTRAL-TRYCKERIET, 1879.

PIERRE LAFFITTE

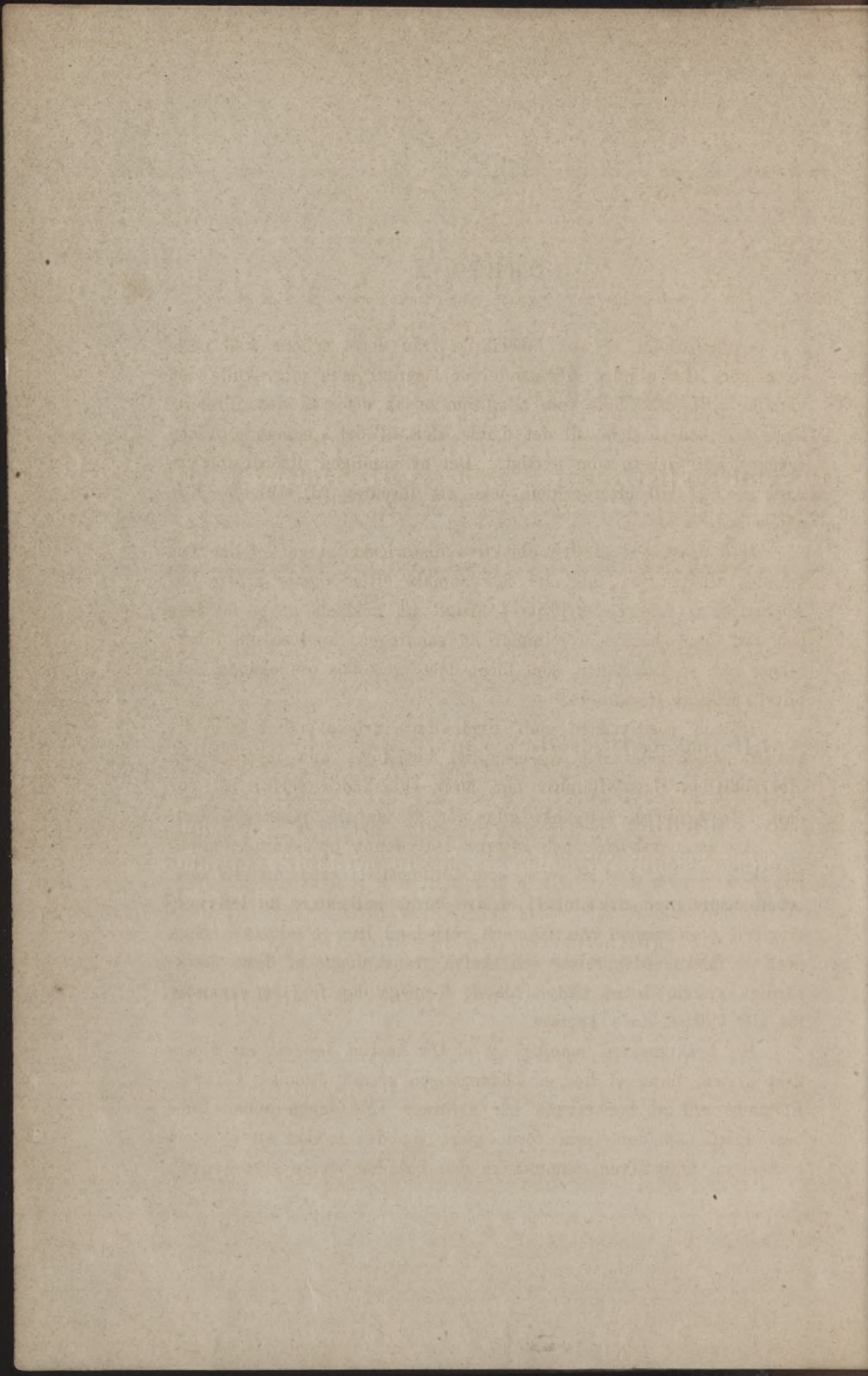
Comtes efterträdare såsom Positivismens ledare

tillegnas detta arbete såsom en gärd af beundran
för den vidsträckt lärdom, den rena hängifvenhet och
den outtröttliga verksamhet, som utmärkt den man,
hvilken Comte betecknade som sin förenämste lärjunge
och som med ädel själförsakelse gifvit hela sitt lif åt
kulturens och sin mästars sak

med vördnad och tillgifvenhet

af

FÖRFATTAREN.

FÖRETAL.

»Aflägsnandet af allt fabelaktigt från detta arbete skall möjligen göra det mindre tilltalande för läsaren; men mig skulle det vara en tillfredsställelse, om alla, som önska utforska det tillförlitliga, med hänsyn dels till det flydda, dels till det kommande, måtte erkänna mitt arbete som nyttigt. Det är nämligen utfördt för att vara ett arf till efterverlden, icke ett föredrag till stundens förnöjelse.»

Med dessa ord af den objektiva historieskrifningens fader Tukydidens tillåter jag mig att här anmäla efterföljande arbete om *Positivismen*, som nedskrifvits i afsigt att meddela något faktiskt och att, utan hänsyn för annat än sanningen, upplysa om forskning och spekulationer, som förut dels varit hos oss okända, dels blifvit oriktigt framställda.

Liksom positivismen sjelf utgår detta arbete endast från det positift kända eller det vetenskapligt bevisliga; alla mytiska och öfvernaturliga föreställningar och läror skärskådas därför här endast från historisk synpunkt eller för att uppvisa misstagen deri.

Att sanningskärlek och rättvisa ledt denna granskning, hoppas jag skall visa sig för en hvar, som fördomsfritt egnar efterföljande arbete någon uppmärksamhet. Äldre lärors anhängare ha dessvärre ej gifvit positivismen rättvisa, och vårt land har ej saknat sorgliga prof på falska redogörelser och skefva granskningar af detta märkvärdiga system, hvars pånyttfödande förmåga dag för dag framstår för allt vidsträcktare kretsar.

En beaktansvärd maning att ej för hastigt bedöma ett filosofiskt system finna vi hos en hädangången svensk tänkare, Claeson. Följande ord af honom må här anföras: »Må ingen annan företaga kritik än den, som förut gjort sig den mödan att ej blott genomläsa, utan äfven genomtänka den bok, han ämnar granska, och

må han ej tro, att ett dylikt genomtänkande är något hastverk. Ett filosofiskt arbete, äfven om det är litet till sitt omfång, är ej någon roman. För att inhemta dess innehåll är det ej nog med en genombläddring eller en hastig genomläsning; det erfordras verkligt studium. Underlåtes detta, kan lätt hända, att kritiken ej träffar sitt föremål; och då gör hon naturligtvis ingen nytta, men kan medföra skada både för den kriticerande och den, som kriticeras.»

För ingen kritiker är denna påminnelse så vigtig som för den, hvilken åtager sig att granska Auguste Comte, som, till skilnad från de äldre, subjektiva filosoferna, ej leddes till sina åskådningar af aprioriska spekulationer, utan af en väl uttänkt och af särdeles omfattande studier inom vetandets alla områden grundlagd plan. En kritik öfver Comte skall därför icke allenast sysselsätta sig med *hans* filosofiska åskådningar, utan nödvändigtvis lika mycket med *dessas förutsättningar*, d. v. s. de *empiriska vetenskaperna*, af hvilka Comtes filosofi är en konsekvens.

Med undantag af ett par vilseledande ord af Geijer om Comte har vårt land intill 1875, då jag började utgifva positivistisk litteratur, saknat all kännedom om positivismen; den offentliga pressen har medgifvit, att detta namn förut var okänt hos oss och att våra universiteter ådagalagt stor försummelse härutinnan. Af egen erfarenhet kan jag intyga detta, då jag, trots ett ärligt studium af filosofien vid Upsala universitet, aldrig hörde Comte eller positivismen nämnas, utan först långt efter det jag lemnat Upsala *upptäckte* Comte i en bokhandel i Stockholm. En och annan skall måhända säga — i likhet med hvad en kritiker antydt — att universiteten handlat vist i denna försummelse, som vore att anse liktydig med omvårdnad om samhällets och undervisningens väl, och att den positivistiska upplysningen saklöst kunnat undvaras. Här om äro dock meningarna redan mycket delade. Mig har det varit ett oemotståndligt behof att sprida de åsichter, som framstått för mig som de högsta resultaten af vår kultur och som blifvit mig liksom andra positivisterna en vetenskaplig och religiös ledning.

Ett nyvaknadt intresse för filosofiens historia kom mig att 1873 söka tidsenliga arbeten därför. Då jag önskade sådana af

franska eller engelska författare, ej tyska eller svenska — då desse syntes mig alltför mycket ledda af ovetenskapliga och metafysiska spekulationer — kom blicken att falla på Lewes' utmärkta »History of Philosophy from Thales to Comte».

Comte! Hvem var Comte? — — — Jag blygdes för min okunnighet och fann ingen tröst deri, att jag visste, det man vid universiteterna ansåg detta namn vara utan värde och betydelse.

Lewes skref i sitt företal följande: »Studera den positiva filosofien för er sjelf, studera den tålmodigt, egna densamma den tid och den tanke, som ni skulle anse en ny vetenskap eller ett nytt språk förtjena, och ni skall då, antingen systemet antages eller förkastas, finna er andliga synkrets för alltid utvidgad». Väckt af dessa ord började jag nu oförtöfvadt studiet af Comte, och jag stadnade ej endast vid hans *Philosophie positive*, utan fortsatte med hans förnämsta reformerande verk, *Politique positive*, som innehåller hans samhälls- och religionslära. Åt studerandet och genomtänkandet af de verk, som fordrat trettio år för att fullbordas af den store filosofen, har jag under sex år egnat alla de stunder, som mitt yrke lemnat lediga, och har jag först nu hunnit så intränga deri, att jag kunnat afgifva en något så när fullständig redogörelse deröfver. Genom ett par resor till Paris och London har jag ytterligare sökt taga kännedom om positivismen, dess nuvarande ställning och dessa anhängare; och den öfvertygelse jag redan af sjelfva studiet fått om positivismens reformatoriska förmåga, har deraf blifvit på ett afgörande vis stadfastad.

Tryckningen af detta arbete började redan för ett par år sedan, och den har ofta egt rum under mina resor utomlands, hvarför korrigeringen ej blifvit så omsorgsfull som det hade varit önskvärdt. Jag anhåller därför här om benägen ursäkt för de fel, som insmugit sig. De, som kunna vara vilseledande, ha blifvit angifna i »Rättelser och tillägg» och torde före läsningen blifva ändrade.

Stockholm den 25 Augusti 1879.

Anton Nyström.

I N N E H Å L L.

Företal.		
Kap.	I. Biografi	Sid. 1
	» II. Granskning af det metafysiske spekulationssættet. Positivismens spekulative grundåskådning	» 86
	» III. Comtes teoretiske filosofi eller videnskaberne positive filosofi	» 170
	» IV. Comtes praktiske filosofi, eller positivismens religions- og samfundslære.....	» 381
	Bihang: positivistisk bibliotek.....	» 476
	Alfabetisk Register	» 480
	Rettelser og tillæg	» 485

KAP. 1.

Comtes ungdom; hans första arbeten och planer; den positiva filosofien.

Comtes äktenskap; hans karakter; hans sjukdom; hans lämplighet till lärareplatser; Comte som författare; hans sociala ställning.

M.me de Vaux. Comtes död. Littrés och m.me Comtes beteende.

Omdöme om Comte. Betraktelser öfver reformatoriska sinnen.

AUGUSTE COMTE* föddes den 19 Januari 1798 i Montpellier i ett hus midt emot kyrkan St. Eulalie. Föräldrarna voro strängt ortodoxa katoliker, hvilket emellertid ej synes ha öfvat något inflytande på den unge Comtes åskådningar, som alltifrån barndomen utmärkte sig för en hög grad af sjelfständighet och frihet från auktoritetstvång. Vi finna honom redan vid en ålder af 19 år hafva frigjort sig från alla royalistiska och teologiska meningar och fördomar, selsättande sig med studiet af det 18:de århundradets sociala, moraliska och religiösa problem; han hade redan då erfarit behovet af en allmän, filosofisk såväl som politisk regeneration på grundvalen af den franska revolutionen. Han var utomordentligt begåfvad och läraktig samt dertill

* Rikhaltiga biografiska källor finnas i: LITTRÉ: *Auguste Comte et la Philosophie positive*; 2:dra uppl. 1864; ROBINET: *Notice sur l'oeuvre et sur la vie d'Auguste Comte*, 2:dra uppl. 1864; *Lettres d'Auguste Comte à M. Valat*, 1870; LEWES: *History of Philosophy*; 4:de uppl. 1871. Alla dessa nämnda personer ha den fördelen att personligen ha känt Comte. Detsamma är förhållandet med St. Mill, hvars brevväxling med Comte är af stor betydelse för biografer och hvaraf också Littré meddelat en del i sitt nyssnämnda arbete, der han liksom Robinet låtit Comte så mycket som möjligt sjelf uppträda, hvilket onekligen bäst sker genom delgifvande af skriftliga dokumenter. Brevväxlingar mellan Comte och hans hustru, Eichtal, Miss Martineau, Audiffrent m. fl. ha också derför till den största nytta blifvit offentliggjorda.

flitig; genomgick skolan på en ovanligt kort tid, så att han måste vänta ett helt år innan han fick inträde i Ecole polytechnique i Paris, der sådant ej tillstades före det 17:de året. Comte hade vid inträdesexamen härtill fått de högsta utmärkelser, och sysselsatte sig under tiden med att gifva matematiska lektioner åt fordna kamrater, äldre som yngre.

Han hyste vördnad för sina lärare, som å sin sida voro stolta öfver honom; men han kunde ej kufvas eller ledas anorlunda än med godo och förnuftsskäl. I skolan liksom i Ecole polytechnique var han i högsta grad frihetsälskande; men detta hans skaplynne blef i viss mån honom en olycka — såsom alltid då ett privat element reser sig gentemot det officiella — ty redan efter två års studier i Ecole polytechnique var Comte den, som å kamraternas vägnar uppsatte ett *consilium abeundi* för en lärare, öfver hvars sårande uppförande de funnit sig böra högt uttala ett ogillande. Härför blefvo emellertid Comte jemte de öfriga kamrater, som deltagit i oppositionen, relegerade.

Alltifrån barndomen hade han af sina kamrater åtnjutit kärlek samt högt anseende för öfverlägsenhet och hjälpsamhet. Af dokumenter, som numera stå oss till buds, kan intet gifva oss en bättre inblick i Comtes höga och karaktersfasta personlighet än brevsamlingen till Valat från honom från 1815—1844, eller alltifrån hans 17:de år. I denna ålder finna vi honom korrespondera med sin vän om den republikanska anda, som utmärkte det polytekniska läroverkets lärjungar och deras kärlek till »friheten, hvilken de dock väl visste skilja från anarki». Med afseende på den återvändande despotismen och dess biggotteri utgjuter sig den unge eleven på följande vis för sin vän: »Arma Frankrike, olyckliga vän till friheten! De ädla ansträngningar, som du med fara för ditt lif gjort för att skänka mina medborgare deras lagliga rättigheter ha då förblifvit utan nytta, och kanhända skall du duka under för din hängifvenhet för förnuftets och mensklighetens sak!»

19 år gammal skrifer han ett bref till sin vän med upp-

maningar till undergifvenhet i motgångar och att taga exempel efter store mäns lefverne. Beträffande sig sjelf yttrar han: »Jag har nu blifvit helt och hållet filosof. Du vet, att jag redan var det i teori, men för närvarande börjar jag blifva det i praktik. — Jag kan anförtro dig, att jag tagit som föredöme i lefverne den ryktbare, den gudomlige man, om hvilken jag nyss talade, Franklin: jag söker att likna den nyare tidens Sokrates, ej i talanger, men väl i seder. Du vet, att han vid tjugofem års ålder gjorde upp för sig att blifva en vis, och att han utförde sin plan: jag har vågat företaga mig samma sak och är ännu icke tjugo år.»

Sina föräldrar ville han ej onödigtvis betunga med utgifter för hans skuld, hvarför han redan 1816 som polyteknisk elev gaf lektioner i matematik, hvori han alltid synnerligen utmärkt sig, och förtjenade på så vis 200 francs i månaden, hvilket var honom tillräckligt för uppehållet. Vid denna tid hade han sedan ett år varit bekant med en framstående geni-officer, general Bernard, fransman, anställd i amerikanska republikens tjenst. Denne umgicks med planen att i sitt nya fädernesland inrätta ett läroverk sådant som Ecole polytechnique och hade på grund af Comtes ovanliga matematiska lärdom gifvit honom sitt hedersord på erhållandet af professionen i deskriptiv geometri. Emellertid strandade Bernards förslag och uppsköts det på obestämd tid, hvarigenom Comte, efter att ytterligare hafva utbildat sig i de matematiska vetenskaperna och lärt sig engelska språket, studerat Amerika etc., måste tänka på annan sysselsättning och utkomst. Han fortsatte alltjemnt att arbeta i filosofisk ensamhet och att vid sidan af de förestående hufvudämnena studera politik och moral-vetenskap; läste sålunda Siret och Boyer, Monge och Lagrange, Condorcet och Montesquieu m. fl.

Den officiella demoralisation och det biggotteri, som utmärkte omorganisationen af Ecole polytechnique år 1817 skildrar Comte kort efter dess verkställande*; han visar, huru

* Se *Lettres à M. Valat* sid. 23.

institutionen blifvit ett fullständigt kloster, och beskriver, huru de unga frisinnaade och i många stycken mognade männen måste hvarje Söndag och Torsdag höra en messa åtföljd af teologisk undervisning samt sedan vara med om vesper; huru de måste alle tillsamman förrätta en »brinnande» bön inför en kristusbild af gips, som enkom nu blifvit uppställd i den stora salen; huru eleverna blott fingo gå ut i staden mellan kl. 5—6 Söndagseftermiddagen, förutsatt att de uppfört sig väl och att föräldrar eller målsmän önskat det; huru eleverna eljest ett par timmar Söndagar och Torsdagar promenerades »en masse» under kontroll af uppsyningsmän; huru fasta iaktogs etc.

Att erhålla platser och grader i läroverket genom öppen och ärlig täflan skildrades som en omöjlighet hädanefter, då eleverna voro öfvertygade, att de skulle gifvas utan examina och att framgången berodde på intrig eller en mer eller mindre låtsad royalism! Utan saknad skiljdes Comte alltså från denna stiftelse, och tillbragte derpå en kort tid i hemmet, men han återvände snart till Paris, som lockade honom — ej till sina nöjen och frestelser, utan till att der utföra stora planer, då han nu ville »lefva och arbeta för sina idéer». I slutet af 1817 försökte han sig som skriftställare, »skref en dålig bok» för Hachette, som ingenting inbringade; arbetade derpå tre månader som politisk litteratör i den liberala stilen och hade kommit i beröring med den bekante grundläggaren af den industrialistiska skolan, ekonomen Saint-Simon, som straxt efter bekantskapen började använda honom för sina literära arbeten. Härför skulle Comte honoreras med 300 francs i månaden, hvilket dock blott skedde en gång, då Saint-Simons penninge-ställning alltmer försämrades, och hvarigenom Comte lång tid skref sina artiklar i politisk ekonomi för honom gratis (under det han lefde på lektioner och helt obetydliga bidrag från fadren). Detta sörjde han dock föga öfver, då han ansåg Saint-Simon för en framstående och ädel personlighet. Det inflytande han först utöfvade på Comte var enligt

dennes egna ord särdeles mäktigt, och han förklarar sig genom honom hafva »utbildats mera på sex månader än han skulle blifvit, ifall han ensam arbetat i tre år*».

Men snart hade lärjungen blifvit större än mästaren; och ej nog dermed, den förres medfödda och af sjelfständiga och omfattande studier uppodlade originalitet kunde ej länge blott *taga* intryck, utan måste, sedan nya tankeområden öppnats, sjelf skapa och bearbeta egna alster. Men detta behagade ingalunda Saint-Simon, som ej tänkt sig en sådan utgång af Comtes verksamhet.

Hvad Comte i intellektuelt hänseende fick af Saint-Simon var endast: blicken på den sociala frågan, hvarigenom hans hela framtida filosofiska riktning kom att fixeras på mensklighetens praktiska lif och på grundvalarne för detsamma. Men detta var också allt: ty i Comtes filosofi eller i hans samhällslära har intet direkt blifvit honom meddeladt af denne hans lärare, hvars studier och utgångspunkter ingalunda dertill egnade sig. I allt väsentligt var, såsom Comte sednare förklarar, inflytandet af Saint-Simon snarare till skada än till nytta. Sålunda talar han 1854 (*Systeme de Politique posit.*, IV; Appendice, sid II.) om sina »omogna skrifter, som kommo att utgifvas genom den beklagansvärda förbindelsen (med Saint-Simon), hvarunder hans första uppträdande egde rum». Comte har skildrat Saint-Simon som en »idé-rik man, af snabb uppfattning, men som ej follbordade något och som lätt ändrade åskådning och riktning»; och 1824 skrifver han, att, »sedan jag intet mera har att lära af Saint-Simon, d. v. s. sedan fyra eller fem år, är jag blott fästad vid honom genom tacksamheten för hvad jag förr lärt af honom.»**

Af de enda idéer, som Comte vill vidkännas från sin första publicisttid före 1819 var en mening uti en artikel år 1817: »*Allt är relativt; se der den enda absoluta principen.*»

* Se *Lettres à M. Valet*, sid. 37.

** Se *Littre: Aug. Comte etc.* sid. 15 och 24.

Detta karakteristiska uttalande förtjenar att noga beaktas, då det sedermera visar sig vara en grundval för hela hans filosofi. Vi återfinna det i ett bref till Valat 1818, der Comte skriver: »Det finnes intet absolut i denna världen; allt är relativt. Den grundfalska idéen om det absoluta har blifvit oss gifven genom vårt orimliga uppfostringssystem».

Den andra idéen han vill vidkännas från nämnda period utvecklades 1818 i en uppsats om pressfriheten. Alla efterföljande arbeten erkänner Comte som egna och sjelfständiga, och har han ock låtit dem i tryck bifogas 4:de delen af sin *Système de Politique positive*. Det första af dem är en artikel af 1819: *Séparation générale entre les opinions et les desirs*, deri han redan synes, vid tjuguet års ålder, sträfva att särskilja de båda makter, som finnas hos styrande och styrda, och deri han tydligen visar sig redan då ha en aning om att politiken eller samhällsläran bör vara en positiv vetenskap, som i likhet med naturvetenskaperna skall stödja sig på observerade fakta eller som m. a. o. skall hafva förutsättningar uti verkligt förberedande studier och erfarenheter.

Derpå trycktes 1820 en afhandling i *l'Organisateur*, som Comte sednare gaf titeln: *Sommaire appréciation de l'ensemble du passé moderne* och hvori han redan särskiljde de båda rörelserna, den positiva och den negativa, hvilkas samfällda verkan den stora revolutionen karakteriserade. Motsatsen mellan Frankrike och England, den centrala makten och den lokala styrkan, var här tillräckligt framhållen för att sedan hafva tjenat andra författare till ledning, utan att de likvisst, såsom Comte anmärker, angifvit källan.

Från och med 1822 var emellertid Comtes såväl filosofiska som sociala riktning oåterkalleligen fixerad, och framställdes den i hans första verkligt betydelsesfulla och reformerande arbete*: *Plan des travaux scientifiques nécessaires*

* Det var också det första arbete, som offentligten bär hans namn, under det han förut skrivit i Saint-Simons eller i journalernas namn.

pour réorganiser la société, hvilket på samma gång, just på grund af den fullkomliga originaliteten, blef anledningen till hans skiljmessas från Saint-Simon.* Detta arbete trycktes först i endast hundra exemplar och utdelades gratis, men omtrycktes med några mindre väsentliga tillägg 1824 i en upplaga af 1000 exemplar med en tilläggs-titel af: *Système de politique positive*. Af denna titel, som blef densamma som på hans sista stora verk på 1850-talet, synes, huru han alltifrån början af sin bana haft samhällsläran som hufvudmål för alla sina tankar och forskningar.

I detta arbete framställes hans upptäckt af de »sociologiska lagarne» för mensklighetens utveckling, hvarigenom han säger sig hafva erhållit en verklig *själshet*, då han nu kunde låta de hittills hos honom skiljda riktningarna, den politiska och den vetenskapliga, sammanlöpa.

Denna hans upptäckt bestod uti att visa, att i alla de menskliga spekulationerna förståndet successift genomlöper trenne stadier: det *teologiska*, det *metafysiska* och det *positiva*.

Här framhålles, huru »politiken numera bör och kan vara en *positif och fysisk vetenskap*, afhandlad på samma vis som astronomin, kemien etc.» samt att derigenom »enda sättet vinnas att afsluta revolutionsperioden, som ej var öfverstånden ännu, då alla sinnen kunde bringas till öfverensstämmelse i en *enhetlig lära*; att ändtligen derigenom en ny andlig makt skulle uppenbara sig, som vore mäktig att ersätta presterskapet och omorganisera Europa genom *uppföstran*.» (*Lettres à M. Valat*, sid. 120). Hans afsigt var vidare att söka mana vetenskapsmännen att utarbета verkliga *läror*, för att efterföljande generationer

* Denna skiljmessas egde rum först 1824, sedan Comte med förvånande långmodighet och af gammal vördnad för Saint-Simon förgäfvats väntat i 2 års tid på offentliggörandet, hvilket den sednare oupphörligen fördröjde, sedan han hört Comtes rättmätiga önskan att få boken utgifven under sitt eget och ej Saint-Simons namn uti hans *Catéchisme des industrielles!*

skulle kunna inrätta praktiska *institutioner*.* Han trodde fast på att hans lära skulle antagas »af alla goda hufvuden, som i lika mån uttröttats af de ultras joller som af de liberales prat» och han synes haft en betydlig framgång bland tidens utmärktaste män. Sålunda fick han från Académie des sciences ett smickrande officiellt erkännande (hvilket dock ej offentliggjordes af fruktan för regeringen); likaså hyllades han af så ryktbara personer som Humboldt, Poinso, Flourens och Guizot, hvilken, som Comte säger (se bref till Valat 1824), »förklarar, att han ställt sig under hans banér», och som »skriftligen uttalat en djup och allvarlig tillfredsställelse» (se bref till Eichthal 1824). Med afseende på Guizots samhällsställning gladdes sig Comte mycket häråt, då han »hoppades kunna till publikens nytta modifiera hans intellektuella system.» Men han sörjer redan deröfver, att Guizot, trots sin vetenskaplighet, »saknade en motsvarande uppfostran», hvarigenom han »ej kunde hoppas att fullständigt använda honom, men finge nöja sig med att söka göra hans stora filosofiska värde så nyttigt som möjligt.»**

Emellertid märkte Comte snart, att den politiska vetenskapen ej kunde rätt behandlas förr än alla öfriga vetenskaper blifvit filosofiskt afhandlade eller att den *sociala filosofien* ej kunde erhålla sin rätta karakter och auktoritet förrän den kunde stödja sig på helheten af den *naturvetenskapliga filosofien*. Han fördjupade sig då i ett intensift tankearbete, som en gång räckte 24 timmar, och deraf framgick planen till hans *positiva filosofi*, som för första gången framställdes 1825 i en afhandling: *Considérations philosophiques sur les sciences et les savants* samt derpå 1826 i en annan afhandling: *Considérations sur le pouvoir spirituel* (båda uti *Producteur*) och ändtligen i ett program 1826 anmäldes till offentlig muntlig framställning.

* Häri visar sig redan en oerhörd åtskilnad från Saint-Simons lära, som, *utgående* ifrån ett (i öfrigt falskt) antagande af den industriella klassen såsom den högsta, vill omorganisera samhället i enlighet med industriens öfvervigt.

** *Lettres à M. Valat* sid 122 och *Littre: Auguste Comte etc.* sid 29.

Detta program var af följande innehåll:

Kurs i positiv filosofi

i 72 föreläsningar från d. 1:sta April 1826 till
d. 1:sta April 1827.

<i>Allmän inledning</i>	2 föreläsningar	} 1. Framställning af kursens ändamål. 2. Framställning af planen.
<i>Matematik</i>	16 —	
Vetenskapen om liflösa kroppar...	<i>Astronomi</i> ... 10 — <i>Fysik</i> 10 — <i>Kemi</i> 10 —	} geometrisk ... 5. mekanisk 5.
Vetenskapen om lefvan- dekroppar	<i>Fysiologi</i> ... 10 — <i>Social fysik</i> 14 —	

Dessa föreläsningar börjades i April 1826, men afbrötos genom Comtes iråkade sjukdom (hvarom mera nedan); de återtogos dock och fullbordades 1829 i enlighet med programmet. Få föreläsare torde någonsin haft ett så lysande auditorium som Comte vid dessa sina föreläsningar; bland åhörarne voro män sådana som Humboldt, Blainville, Poinsot, Dunoyer, Fourier, Navier, Broussais, Esquirol, Binet, Cerelet, Montgéry, Allier, Carnot, m. fl.

Dessa föreläsningar voro utkastet till Comtes fundamentalverk: *Cours de Philosophie positive*, som i sex delar utkom mellan åren 1830 och 1842, och hvarigenom den lära framkom, som småningom blifvit förberedd af Comtes föregångare alltifrån den nyare filosofiens trenne fäder Cartesius, Baco och Leibnitz, och som han sjelf säger vara ett fullföljande af Aristoteles' filosofiska system.

Namnet positiv filosofi var dock ej nytt; det hade af

Saint-Simon redan 1808 blifvit använt, ehuru endast och allenast som en allmän benämning på sammanfattningen af vetenskaperna. Men *den vetenskap*, som nu kallas positiv filosofi och af Comte framställts, fans ej före honom — ehuru väl en gradvis historisk utveckling föregått. Comte utgick ifrån början från Diderots och Humes skola, eller den, som karakteriserade det 18:de århundradet och som genom Fontenelle förbands med det föregående och genom Condorcet med det följande århundradet. Kant var också en förelöpare och ansågs af Comte blifva systematiserad och utvecklad genom positivismen, under det den sednare »aldrig väntade annat än hinder hos de efterblifna spillrorna af de ytliga och omoraliska sekter, som utgått från Voltaire och Rousseau*.»

Condorcet var den förnämste förelöparen till Comte i politiskt hänseende och han kompletterades ytterligare af de Maistre; i vetenskapligt hänseende räknade han Bichat och Gall som sina närmaste förelöpare. Den andliga förnyelse, som skaparen af den positiva filosofien och sociologien i sin ordning fullbordade, var sålunda en historisk följd — och utgjorde en på vårt nuvarande kulturstadium så mogen frukt som möjligt — af den filosofiska reformation, som för ungefär två och ett halft århundrade sedan genomfördes.

Angående *titeln* på Comtes stora filosofiska verk, så är det ej att förvåna sig öfver, om den någon gång framkallat en viss undran. Också säger Comte intet derom och har uttryckligen sagt, att han antagit densamma »i brist på en bättre benämning». Namnet *positiv filosofi* är således för honom liksom för hans anhängare endast en formsak; viktigt är blott, att man vet hvad som menas samt att innehållet af denna filosofi *tillbörligen* uppskattas. Af företalet till sin *Cours de Philosophie positive*, hvilket skrefs i December 1829, synes, huruledes Comte beklagar sig öfver att ej hafva funnit en mer passande benämning; han förklarar t. o. m., att han

* Se Comte: *Catéchisme positiviste*, sid. 8.

önskat ersätta ordet »filosofi» med ett annat, på grund af det missbruk man gjort af detta ord. Dock anser han, att genom tillägget af adjektivet »positiv» allt missförstånd skulle skingras, med afseende på de öfriga arterna af filosofi, som förut funnits. Han förklarar, att han använder benämningen *filosofi* i den äldsta, *aristoteliska meningen*, såsom uttryckande »den allmänna systematiseringen af de menliga åskådningarna»; och genom ordet *positiv* antyder han ytterligare sättet att afhandla teorierna, bestående uti ett »samordnande af *iahttagna fakta*».

Till skilnad från uttrycket »naturfilosofi», som redan fått flera olika betydelser — olika för skiljda länder — och till skilnad från benämningen »vetenskapernas filosofi», m. m. dyl. anmärker Comte, att den positiva filosofien innefattar icke allenast naturvetenskaper, utan *alla* möjliga föremål inom människans verld och att den framförallt har hennes sociala företeelser till mål; samt vidare, att han med positiv filosofi förstår »ett särskildt studium af *generaliteterna* af de skiljda vetenskaperna, uppfattade såsom underkastade *en och samma metod* och bildande de skiljda delarne af en allmän undersökningsplan.»

Sjelf hyste Comte visserligen en orubblig tro på sanningen af sin filosofi och på dess förmåga att omorganisera samhället; men han hyste ingalunda någon öfverdrifven förhoppning om något storartadt emottagande af hans arbeten bland samtida. Så t. ex. yttrar han under utgifvandet af sin *Cours de philosophie positive* i bref till Valat 1838, att han »aldrig eftertraktat större direkt belöning för sina arbeten än ett uppriktigt bifall af ungefär ett dussin framstående tänkare i Europa.» Detta hopp var redan då längesedan realiseradt; och huru hans filosofi upptogs af fördomsfrie vetenskapsmän på den tiden, synes bl. a. deraf, att en af Frankrikes störste komparative anatomer, de Blainville, icke allenast hyllade Comtes biologiska (eller fysiologiska) filosofi, utan uttalade högt dess pris i sina

offentliga föreläsningar och uppmanade sitt talrika auditorium att studera densamma.

1840 kunna vi se Comte skildra det emottagande, de då utkomna fyra delarna af det nyssnämnda verket rönt: »Den andra delen hade i allmänhet blifvit föredragen framför den första; den tredje likaledes ansetts bättre än den andra, och nu ser jag ändtligen den fjerde än mer omtyckt än den tredje. Denna gradation är för mig en den säkraste bekräftelse och en den verksammaste belöning jag skulle kunna önska. — — Fastän detta arbete ej haft äran af den minsta redogörelse, ej ens af en enkel tidningsannons, märker jag dock, att det börjar tränga igenom med sin egen makt. Min bokhandlare har nyligen förklarad för mig, att sedan den fjerde delen ej hunnit mer än jemnt och nätt fullbordas, man får tänka på en ny upplaga, då den första redan blifvit nästan slutsåld».*

Den fjerde delen, som handlar om den sociala filosofien, var den af de dittills utkomna, som mest utgjorde en själfständig skapelse af Comte icke allenast i detaljerna, utan äfven i sammanfattningen — under det de föregående, som afhandlat den matematiska, astronomiska, fysiska, kemiska och biologiska filosofien, mera varit ett vidtgående filosofiskt bedömande af de fundamentala vetenskaperna och ett fulländadt samordnande dem emellan.

Rörande den offentliga kritiken yttrar sig Comte emellertid ej med särdeles aktning, ej därför att han blifvit klandrad, ty så skedde ej, utan emedan dess sätt att i allmänhet gå tillväga ej förtjenade något förtroende. Man får en idé härom genom följande yttrande af Comte 1840: »Man har naift vågat flera gånger begära, att jag sjelf skulle i den eller den journalen göra en granskning af mitt arbete — i enlighet med den skamliga praktiken hos våra litterära och vetenskapliga industriidkare. Särdeles framstående män ha t. o. m. gifvit mig anledning att med förtrytelse tillbakavisa detta

* *Lettres à M. Valat*, sid 225.

sällsamma tecken på vänskap och förtroende, tvifvelsutän för att befria sig sjelfva från ett kritiskt arbete, hvars svårigheter de kanske kände. Jag tror t. o. m., att en önskan att undvika ett genomtänkt omdöme öfver mitt arbete ej är utan inflytande på det egendomliga beslut, som blifvit fattadt i Académie des sciences förlidet år att ej vidare lemna någon sorts redogörelse för tryckta böcker, i kraft af jag vet ej hvilket gammalt reglemente, som i lång tid varit glömt, men som man nu funnit sig föranledd att så oföväntadt återupplifva.»*

Redan i början af 1840-talet hade man börjat att utgifva en tysk öfversättning af Comtes stora filosofiska verk (såväl i Göttingen som i Berlin), något som glädde honom, emedan han ansåg, att »de tyska tänkarne framförallt skulle komma att inlåta sig på en grundlig undersökning af hans allmänna slutledningar.» Dock tyckes det, som om någon öfversättning af hela verket aldrig sett dagen i Tyskland — troligen då man fann, att detsamma alldeles icke innehöll några metafysiska spekulationer.**

Dock hade Comte från en bekant historiker i Berlin, professor Bucholz, mottagit bref med den uttalade öfvertygelsen, att »framgången af hans arbeten vore viss i Tyskland» o. s. v.***

Rörande Comte som matematiker har man af fackmän hört hans förmåga högt uppskattas. En af Comtes kritiker, Naville, säger sålunda, att »en kompetent domare försäkrat honom, att studiet af den del af Comtes arbete, som rör matematiken, bör vara af särdeles nytta för lärare i detta ämne».

Comte ingick i sitt 27:de år äktenskap med en m:lle Massin; men, som han ej erkände någon församlingstro eller teologisk

* *Lettres à M. Valat*, sid. 226.

** Sammaledes synes det, som om den positivistiska History of Philosophy af Lewes aldrig fullständigt utkommit på tyska — antagligen emedan dess antimetafysiska karakter tydligast framstår vid behandlingen (i sednare delen) af den nyare tyska filosofien.

*** Se *Lettres à M. Valat*, sid 180.

doktrin, blef det endast afslutet civilt. Hans hustru hade förut haft en bokhandel ett par år och var en aktningsvärd och intelligent qvinna, som förstod och gillade Comtes liberala idéer och upplysta sträfvan. Hon beundrade honom alltid, men huruvida hon någonsin hyst verklig kärlek för honom, torde dock med skäl böra betviflas, under det Comte ganska visst såväl af tycke som vördnad leddes till sin förbindelse. Han skrifer i ett bref till Valat om »hennes goda hjerta, hennes behag, hennes föga vanliga begåfning, hennes älsk-värdhet, karakter och goda seder.» Och ändock, hur snart vände sig ej den hägrande lyckan, som hans rika och kärleksbehöfvande sinne åstundat! Redan 9 månader efter giftermålet skrifer han till Valat: »Du tror mig lycklig, och jag är det också i vissa hänseenden, d. v. s. i sådana som mest bero på min organisation och mina antecedentier; men i andra hänseenden önskar jag ej min värste fiende en dylik lycka!»*

Den olika karaktersriktningen var en hufvudanledning härtill och det synes, som om Comtes hustru ej kunnat inom sig besegra en viss tendens till onödiga tvister. Det fans mellan Comte och hans hustru ömsesidig beundran i många hänseenden och under många år fortfor han — såsom bl. a. framgår af hans bref till henne från 1830-talet — att visa henne en viss grad af ömhet och omsorg. Ännu 1840 bibehåller han sitt spända förhållande till sin egen familj, med hvilken han var brouillerad på grund af det ingångna civil-äktenskapet, och han skrifer då till Valat (se *Lettres*, sid. 267): »jag hvarken kan eller bör se min far, så länge som min familjs ovärdiga uppförande mot min hustru ej blifvit annorlunda». I 17 år varade deras äktenskap, men då, år 1842, blef skiljsmessa oundviklig; och Comte skrifer då till St. Mill, att han sedan lång tid måst utstå »le degré le plus intime de la guerre civile, le *duel domestique*.» M:me Comte har föreburit, att hon »under lång tid ej blef behandlad som hon för-tjenade det», men som man af *alla* upplysningar ej fått veta

* *Lettres à M. Valat*, sid. 171.

egentligen annat än hvad nyss blifvit nämndt, d. v. s. att husliga tvister förbittrat samlifvet, så hade det varit önskligt, om m:me Comte i någon mån upplyst om hvori den oförtjenta behandlingen bestått; men så har ej skett.

Som det för det riktiga bedömandet af Comtes personlighet, hans handlingar och hans lära är af yttersta vigt att underkasta honom en omsorgsfull och omfattande psykologisk analys, vill jag här söka redogöra för alla de karakteristiska drag, som han sjelf eller andra låtit komma till vår kännedom i hans brefsamlingar och skrifter.

För att då först tala om förtroliga vänskapsförbindelser, förtjenar det framhållas, att Comte, lika mycket som han värderade dem och, då de voro grundade på verklig sympati, höll dem heliga, ej tilläts af hela sin själsriktning att ansluta sig till något flertal deraf. Otaliga yttranden härom finnes i hans bref, synnerligast dem till Valat, hvilken synes varit den förtroligaste och äldste af hans ungdomsvänner. Med undantag af honom (som var matematiker och blef rektor för akademien i Rhodéz) synes Comte under yngre år ej haft mer än tvenne närmare vänner och af desse dog den ene helt ung; med ingen af desse tyckes Comte emellertid ha underhållit någon regelbunden brevexling och i Paris bodde de ej. Han skref 1825 till Valat angående vänskapsförbindelser: »som du något känner till denna lumpna verld utan moralisk karakter, skall du lätt tro mig, då jag säger dig, att jag sedan elfva år ej stiftat någon verklig vänskapsförbindelse här (i Paris), fastän jag skulle kunna se och t. o. m. besöka ett betydligt antal personer, om jag ville. Jag har, såsom då jag hitkom, fortfarande endast intimare förbindelser med min familj och mina barndomsvänner».

Huru mycket han värderade sina gamla vänner och huru otillfredsställd han var kort efter sitt giftermål, synes vidare af ett bref till Valat (Nov. 1825): »Jag har på ett sorgligt vis öfvertygat mig om, att intet i verlden kan ersätta de rena och från all egoism sublimt befriade känslor, som man finner

i sin familj och i de vänskapsförbindelser, man knutit i de första lefnadsåren, innan utvecklingen af egenkärlek, täflan och skiljda intressen har gjort all djup tillgifvenhet omöjlig. Du vet, att jag här blott talar om tillgifvenhet man och man emellan, *den enda fullständiga, den enda verkligt varaktiga, den enda, der sympatien kan vara hel*, men som olyckligtvis är den allra sällsyntaste. Med ett ord, käre vän, *mitt hjerta har likaså stora behof som mitt förstånd*. Den intellektuella verksamheten är för framtiden fullkomligt betryggad; jag har därför blott att sörja för hjertats behof. Sedan jag öfvervägt allt med den grundliga uppmärksamhet, som förvärfvas genom en forskning, hvaraf hela ens lycka beror, har jag återkommit till den tron, att den bästa och mest utförbara regimen vore att hädanefter lefva i skötet af min familj! Döm då, *hvilken grym och djup saknad jag måste erfaras vid tanken på att detta hopp är mig förbjudet*. Vidare förklarade han att, om han bodde i Montpellier hos sin familj, »oenighet nödvändigt skulle uppstå genom ett ständigt umgänge mellan familjen och hustrun. Det återstår därför ingen annan plan än den att *samla hela min moraliska tillvaro uti min intellektuella verksamhet* — en dyrbar, ehuru otillräcklig ersättning — och att *afstå, ej från den mest lysande, men från den ljufvaste delen af min lycka*».

Mellan raderna kan man i detta bref tydligen se hvilket skaplygne, som måste hafva utmärkt hustrun. Detta framgår synnerligast af följande rader, deri Comte framställer sina åsikter öfver de egenskaper, som framför allt böra utmärka den sanna, den qvinliga qvinnan, hufvudsakligen i och för hennes förnämsta, naturliga bestämmelse, den af maka, och vid detta tillfälle med afseende på den bildade klassen.

»Med hänsyn, säger han, till qvinnornas sätt att uppfostras och deras sociala ställning, kan nu för tiden den mest begåfvade och utvecklade qvinna (åtminstone för såvidt man ej afser märkvärdigheter à la Staël, hvilka ej kunna tjena som allmän regel och som för resten ha en hel mängd skuggsidor,)

endast kan ställas vid sidan af en temligen medelmåttig man — med den skilnad blott, att hennes fordringar på hyllning äro mycket större. Det väsendtliga är, under antagande af ett visst mått af förstånd och uppfostran, hvarförutan någon verklig öfverensstämmelse ej skulle kunna finnas, att *tillgifvenhet*, *hjärtats hängifvenhet* samt *karakterens mildhet* finnas i förening med *den* art af undergifvenhet, som känslan af makens moraliska öfverlägsenhet kan ingifva, och som skulle kunna vara tillräcklig för att i dess linda qväfva hvarje *fåfångt hersklystnadsbegär*. Om man med allt detta kan ha grundsatser, goda sedvänjor, gifva goda husliga exempel, då är lyckan tillförsäkrad och man kan trösta sig, om man ej skulle hafva nöjet af ett mer eller mindre spirituellt samtal öfver förtjensten af det stycket, den romanen, den aktrisen eller den skalden. — Det fattas ej menniskor, som ha tillräckligt förstånd för att ej tro på Gud, men det finnes näppeligen så många, som ha tillräckligt deraf för att på andra grundvalar uppbygga för sig en fast och positiv moral, som är mäktig att helsosamt inverka på lifvet och att frambringa andra saker än argumentationer».

Comte slutar detta i så många hänseenden intressanta bref med åläggande af fullständig tystlåtenhet och med den förklaringen, att det för honom varit ett behof att utgjuta sig för sin vän.

Vid en jemförande betraktelse häraf i förhållande till Littrés redogörelse, kan man ej undgå att märka en viss fientlighet hos Littré och ett blindt antagande, att uppgifterna från m:me Comte (Littré har sina meddelanden härom från henne) ej behöfva analyseras något närmare. Littré säger sålunda*: »Vid minsta moln inom det husliga lifvet, fattade han (Comte) pennan och *utgöt sig i skötet af en vän* (ett karaktersdrag, som näppeligen kunde behaga hans hustru), sägande, att han gift sig med en qvinna, som ej älskar honom, och som aldrig

* *Auguste Comte et la phil. posit.*, 2:dra uppl., Paris 1864, sid. 514.
Om Positivismen.

älskat honom.» Dessa äro de hufvudsakliga bekymmer, som man finner i hela brevväxlingen ¹⁷⁷³ med hustrun, och man finner intet vidare i ämnet. Granskar man dock förhållandet närmare, torde man för det första ha skäl att betvifla, att Comte anförtrorde sig åt flera vänner än Valat, såsom man skulle kunna antaga af Littrés ordställning: »*en vän*», så mycket mera som dessa ord af honom kursiverats. Denna fras om utgjutelsen förekommer blott en enda gång i brefsamlingen till Valat (sid. 181), och synes det, som om Comte iakttagit en hög grad af finkänslighet (gentemot sin hustru) i dessa meddelanden till sin intimaste vän, i stället för att hafva varit otillbörligt meddelsam åt hvilken vän som helst — ett »karaktersdrag», som Littré rent ut, men utan alla bevis, framhåller. Bevis saknas ej på sannolikheten af denna min uppfattning af Comte, och ha vi blott att hålla oss till ett bref till m:me Comte från den bekante läkaren och anatomen Blainville, som, fastän mycket intim med Comte, säger (d. 9 Juli 1826), att han »aldrig från Comtes sida emottagit något förtroende, som skulle låtit honom misstänka, att huslig olycka varit någon orsak till öfverretning. — — — Han har aldrig talat om Er, madame.»

För det andra är frågan, om m:me Comte förmått till dess verkliga betydelse — för ett känsligt, svärmiskt sinne sådant som Comtes — bedöma dessa »bekymmer», dessa de »minsta moln»? Det finnes verkligen naturer, som äro så egendomligt organiserade, att de omöjliga förmå uppfatta en del djupa, mer dolda behof i menniskohjertat. Fattas denna finare blick, så skola otaliga moln uppstiga för den ene maken, under det den andra tycker allting vara godt och väl, och skall såsom en orättvisa anse det uttryck af djup och brännande smärta, som en vän kanske fått emottaga.

Emellertid förtjenar särskildt anmärkas, att Valats brefsamling ej utkom i tryck förr än 1870, hvarför Littré ej kunnat få den rätta uppfattningen af hela förhållandet.

Comte försummade dock ej, att till samme vän, för hvil-

ken han klagat i sin sorg, sednare meddela om tillståndet för-
 förbättrats. Sålunda skrifver han * samma månad till sin vän,
 som ej ansåg sig fått veta något närmare, att, fastän det
 »dem emellan, såsom mellan alla sanna vänner, finnes en full-
 ständig och absolut uppriktighet, måste det icke desto mindre
 vara en lämplig tid och form för hvarje art af meddelande.
 Jag försäkrar dig, att hvad detta senare beträffar, ögonblicket
 ännu ej har kommit. I saker af denna natur har det hårdt
 pröfvade hjertat nödvändigt sina *hvilotider, utan hvilka lifvet*
ej skulle kunna uthärdas. — — — Jag skulle i dag, om jag
 ville spela, charlatan eller poet, kunna teckna en den mest för-
 tjusande tafla. Dessa mellantider af godt väder låta mig utan
 tvifvel ingalunda göra mig några illusioner öfver grundkarak-
 teren af mitt inre klimat, emedan erfarenheten lärt mig att
 ej räkna på deras varaktighet. — — — I dessa ljusglimtar af
 lycka kan jag ej helt och hållet lösgöra mig från det ljuftva
 hoppet om ett lyckligare förhållande, ehuru väl min sorgliga
 erfarenhet visar mig dess fåfänglighet. Jag vill vänta till dess
 detta tillstånd framstått än klarare för mig och visat sig så
 oåterkalleligt, att det afgjordt förbjuder hvarje illusion; då
 skall jag förklara mig.»

I Januari 1826 skrifver han vidare**: »om jag hoppas (hus-
 ligt) lugn, är det endast och allenast emedan jag tror, att jag
 skall *sluta med att i detta hänseende blifva helt och hållet*
indifferent.» Men derefter förekommer ej ett ord i detta ämne,
 hvarken i Valats brefsamling eller annorstädes, förrän Comte
 till svar å den förres bref i Juli 1840 skrifver: »Ingen kan
 bättre än jag intyga den fullkomliga riktigheten af ditt om-
 döme angående den *normala föreningen mellan hjertats behof*
och tankens högsta flygt: tvärtom känner jag djupt, huru detta
 mäktiga förbund skulle så lyckligt hafva förljufvat mitt lif
 och till en viss grad befordrat mina intellektuella arbeten.
 Dessa ha i sjelfva verket ej medfört någon förströelse, med

* Se *Lettres à M. Valat*, sid. 182.

** *Sammast.* sid. 189.

undantag af hvad som rör sinnet för de sköna konsterna, hvilket dock för mig är en svag ersättning för dessa djupare känslor, utan hvilka jag väl märker, att man är ofullständig och hvilka äro långt ifrån att motverka själsutvecklingen. Också finner jag mig med undergifvenhet uti helheten af min ställning, men utan att vilja, om så behöfdes, uppställa densamma som typ.»

Huru väl han verkligen visste att foga sig, synes dels af hans vänliga, om ock ej om kärlek vittnande bref till sin hustru*, dels af hans om ädel rättvisa vittnande drag att ej vilja försona sig med sin fader ännu 1840 (modren dog 1837), emedan han ansåg, att hustrun på ett ovärdigt vis blifvit behandlad af honom.**

Detta torde vara det hufvudsakliga af allt hvad Comte meddelat i detta ämne före skilsmessan 1842; och först 1843 finna vi åter ett yttrande, som rör denna fråga, då han skriver: »Min helsa är för närvarande förträfflig; det husliga lugn, som jag sedan ett år njuter, har, fastän det mycket liknar grafvens, utan tvifvel betydligt bidragit dertill.»***

I ett bref till m:me Clotilde de Vaux, talar han om sin ungdoms öfvertygelse om nödvändigheten af en äktenskaplig förening för en fullständig och värdig utveckling af menniskan — en öfvertygelse, som i viss mån dref honom till att gifta sig. Men han tillägger derpå: »den ofullständiga tillfredsställelsen af ett sådant behof var framförallt det, som medförde det smärt-

* Jmfr *Littre: Auguste Comte etc.*

** Samma omutliga känsla af rättvisa framlyste ofta hos Comte; så t. ex. begagnar han sig af tillfället, då han i företalet till 6:te delen af sin *Cours de Philosophie positive* 1842 skildrat sitt förhållande till Saint-Simon, »för att fritaga hans minne från de svåra beskyllningar», som man låtit komma honom till del genom misstag, dem man i hans namn fört ut i världen, och hvilka, såsom Comte visar, han aldrig kunde hafva gifvit anledning till.

*** *Lettres à M. Valat*, sid. 327.

samma lidandet 1826.»* då han insjuknade i en hjernirritation, som åtföljdes af en kort tids sinnessjukdom.

Vid denna tid var Comte sysselsatt att för första gången offentligen framställa sitt system i positiv filosofi, hvaröfver han med fullständig framgång redan hållit fyra föreläsningar, och derigenom utsatte han sig för så betydliga öfveranstängningar, att han dels härigenom, dels genom åtskilliga andra omständigheter iråkade nyssnämnde sjukdom. Han hade kort förut haft en våldsam strid med Saint-Simonisterna och led dessutom af dålig mage, en vigtig omständighet, så mycket mer som sömnen stördes deraf. Lägg härtill som en predisponerande orsak hans husliga förhållande och hans djupa sorg öfver omöjligheten att se sina ljufvaste drömmar förverkligade, och vi se orsaker nog till den svåra skakning, han måste genomgå. Sjelf säger han härom, att hans föreläsningar blefvo »smärtsamt afbrutna genom en cerebral kris, som härrörde af en olycklig samverkan af svåra moraliska lidanden och våldsam öfveranstängning i arbetet.»** Hustrun hade under ungefär en månad före utbrottet af sjukdomen iakttagit förelöpande symptom af våldsamhet emot henne, men förstod ej till en början hvad de betydde; sednare, då hon såg verklig sjukdom följa, »förlät hon dem», säger Littré.

Efter utbrottet af Comtes sjukdom den 14 April försvann han från sitt hem (ett nytt bevis på hans afvoghet emot sin hustru), men tillskref Blainville ett förtvifladt bref den 15 och gick sjelf till abbé de Lammenais och omtalade sitt psykiska lidande, hvarpå han begaf sig till Montmorency (som var en gammal kär tillflyktsort för honom) för att, såsom han uppgaf, »börja sin plan för tillfrisknande».

Han tillskref sin hustru efter ett par dagar ett bref från St Denis. Hon sökte honom här, men förgäfves, och fann

* Se *Robinet: Notice sur l'oeuvre et sur la vie d'Auguste Comte* sid 210.

** *Cours de Philosophie posit. VI*, företalet, sid. 9.

honom först i Montmorency. Ställets läkare tillkallades, då Comte var i en betydlig agitation, och Blainville efterskickades från Paris. Vid en promenad, som Comte ville göra med sin hustru, sökte han kasta både henne och sig i vattnet, men hon fasthöll sig vid stranden, hvarigenom båda blefvo räddade. Den 18 April lemnades Comte till D:r Esquirol, den tidens förnämste läkare för sinnessjuka, men den behandling han fick hos honom, då han vårdades i hans sjukhus, eller till den 2 December s. å., medförde ingen förbättring. Comtes egen berättelse härom lyder (1842) på följande vis*: »Hade denna cerebrala kris visligen blifvit öfverlemnad åt sitt eget fria lopp, skulle tvifvelsutän det normala tillståndet snart varit återställt, såsom fortsättningen tydligen utvisade. Men en planlös och med räddhåga blandad omsorg, som för resten är så naturlig i dylika fall, medförde olyckligtvis den skadliga mellankomsten af en empirisk sjukbehandling i den ryktbare Esquirols anstalt, hvarest den mest orimliga behandling hastigt medförde en utpräglad sinnesrubbing.** Sedan läkarekonsten lyckligtvis förklarar mig obotlig, segrade den inneboende kraften i min organisation, understödd af en kärleksfull huslig omvårdnad, helt naturligt på några veckors tid öfver sjukdomen och framförallt öfver medlen. Denna spontana framgång var så fullständig, att, då jag aderton månader derefter, eller i Augusti 1828, i en tidning framställde en granskning öfver det ryktbara arbetet af Broussais »Om irritation och vansinne», jag redan drog en filosofisk nytta af den personliga inblick, som denna sorgliga och dyrköpta erfarenhet förskaffat mig. Läsaren känner för öfrigt tillräckligt, huru ojäfaktigt jag kunde följande år visa, att denna förskräckliga händelse

* Se *Cours de Philosophie posit.* VI, företalet, sid. 9.

** Att sjukdomen ej var utpräglad, då han kom till Esquirol, synes bland annat af ett bref af Blainville (se Littré: *Auguste Comte etc.* sid. 124), der han intygar, att Comte den 18 April utförligt och väl förklarade för honom sina sjukdomssymptomer samt sina åsigtter om den behandling han borde följa — »et tout cela fort nettement».

på intet vis hade förändrat den fullständiga sammanhållningen i mina spekulationer, då jag fullbordade de tre år förut afbrutna föreläsningarna, hvilka sedan gäfvo anledning till detta arbete, som jag i dag slutar.»

I den nyssnämnda granskningen öfver Broussais' arbete* skrifer Comte angående behandlingen följande minnesvärda ord: »Broussais håller med rätta på vigten af den moraliska behandlingen. Men man må förvåna sig, att, då han såsom första nödvändiga villkoret därför rekommenderar hospitalsvård, han ej antyder den ytterliga försumlighet, hvarmed denna så väsendtliga del af behandlingen fullföljes i dessa anstalter. Utan tvifvel har Broussais ej kunnat med tillräcklig omsorg iakttaga det sätt, hvarpå flertalet af dessa skötas; han har trott dem inrättade och förvaltade som de borde och kunde vara. Om han sjelf studerat dem, skulle han ha öfvertygat sig om, att, trots direktörernas löften, hela den intellektuella och affektiva delen af behandlingen faktiskt finnes öfverlemnad till underordnade och obildade biträden, hvilkas uppförande nästan alltid förvärrar sjukdomen, som de borde bidra att kurera.»

M:me Comte har omtalat, huru hon tolkat sin uppfattning af mannens karakter för Esquirol och hans biträdande läkare till ledning för behandlingen; men på grund af det stora antalet sjuka gingo dock dessa detaljer förlorade.

Det förtjenar att anmärkas, att Espuirol alltifrån början, med afseende på symptomernas häftiga uppträdande och patientens unga ålder, ställde prognosen gynsam. Då nu Comte förvärrades i anstalten och han sjelf med så mycken omdömes-skärpa analyserat förhållandet samt hans tillfrisknande egde rum under motsatta omständigheter, torde det ej lida tvifvel, att ju hans sjukdom ej blef rätt förstådd af dem, som först fingo honom om händer.

Comte vårdades sålunda från och med December månad

*) *Examen de Traité de Broussais sur l'irritation*, 1828.

en kort tid i hemmet och var snart återställd. Dock får man ej tro, att det, såsom Littré uppgifver, var endast genom hustruns omvårdnad som detta lyckliga resultat ernåddes, ty det lider intet tvifvel, att Comte med den »kärleksfulla husliga omvårdnaden» afsåg den vård, som egnades honom af den högt älskade fromma *modren*, som ensam ilat till Paris för att sköta sin son.

Hon ogillade alltid, att han vårdades hos Esquirol och önskade hafva honom i en religiös stiftelse, der bön och fromhet herskade — en uppfattning, som tvifvelsutän i princip var riktig, då patienten, trots en fritänkare, var af ett religiöst sinnelag. Det finnes nämligen religiösa fritänkare och irreligiösa fritänkare; och ganska ofta finner man de förra vida bättre trifvas med ortodoxa pietister än med resonnerande sofister. Littré tror emellertid, liksom hans historiska källa m:me Comte (ty personlig bekantskap fans först ifrån år 1840), att afstängning i skötet af ett religiöst sällskap skulle alldeles förstört hans förstånd, ja hotat hans lif. Måste man ej antaga, att Littré här missförstått Comtes inre lif och att det blifvit skildradt i en skef dager? Visst är, att Comtes *hjerta* var lidande, men härom får man ej en aning i Littrés berättelse. Vi skola framdeles se, att Littré i fråga om Comtes s. k. *andra lif* af samma orsak missförstått honom.

Hade Comte varit så afvog mot de »religiösa» som man trott, hvarför var då en af de få, som han första dagen af sin sjukdom anförtrodde densamma, en prest, abbé de Lammenais, »son confesseur et son ami»?

Modren förbisåg till en början sonhustrun, hvars lagliga förening med Comte hon ej ville erkänna. Patienten ansågs emellertid böra ställas under förmynderskap den tid han var sjuk, och modren utslöt i sin förbittring sonhustrun från familjerådet och uttalade sin mening, att hon genom husliga förargelser förorsakat sonens sjukdom. M:me Comte begagnade sig dock af sin *lagliga* rätt för att försäkra sig om sin myndighet som hustru, och hon förhindrade derigenom alla juridiska

ingrepp, dem hon för sin del ogillade och hvarigenom hon onekligen handlade rätt, då obehagligheter och lidanden sednare kunnat uppstå, hvilka sannolikt skulle ha irriterat Comte.

Ett närmande egde sedermera rum mellan modern och svärdottern, som emellertid ansåg den förra, trots vänlighet i personligt uppförande, vara »ytterligt elak» på grund af religiös fanatism.

Modren började emellertid fram på hösten, sedan Blainville yttrat sin misstanke om, att Comte möjligen ej blifvit bättre genom avfoghet mot väktarne och behandlingen, att tänka på att flytta honom från Esquirol till hemmet i Montpellier. En pröfvotid på 14 dagar anslogs derpå åt ett försök att vårda honom i hans hem i Paris, och denna var tillräcklig att bekräfta en fullständig framgång. Modren, som ansett sonens sjukdom hafva varit ett himmelens straff, ville nu, att kyrklig vigsel skulle oförtöfvadt efter hemkomsten verkställas mellan sonen och sonhustrun och ville ej ens vänta tills den förre fullt tillfrisknat, då »hennes själs välfärd vore förknippad dermed». Erkebiskopen gaf sitt tillstånd och vigsel skedde, fastän Comte under tiden talade emot presten och vid sidan af sitt namn tecknade: *Brutus Bonaparte*.

Comtes förbättring inträdde först, då man efter en vecka befriade honom från särskildt förfärdigade fönstergaller samt från vaktkarlen, som Esquirol medsänt. Han var i början häftig nog mot sin hustru, i det han ofta visade sig hotfull mot henne, utan att dock något vederfors henne.

Redan efter ett par veckor var tillståndet så förbättradt, att Comtes moder ansåg sig kunna lemna honom; och från den tiden sände föräldarne under 1 $\frac{1}{4}$ år månadligen 200 francs, alldenstund den yngre Comte och hans hustru nu inga tillgångar hade. Comte fick efter hemkomsten ingen annan behandling än ett par varma bad och ett laxativ i veckan samt en obetydlig, närande föda, och med denna regim upphördes alldeles efter 5—6 veckors förlopp. En förslappning följde derpå efter all denna öfverretning, och snart föll han i melankoliska be-

traktelser öfver sin svåra ekonomiska ställning, oroad som han var att ej vidare kunna försörja sig med sitt hufvud. Denna oro stegrades till den grad, att han en dag, våren 1827, då han var ensam hemma, skyndade ut och störtade sig i Seinen från pont des Arts. Han räddades dock, blef genast bedröfvad öfver sin handling och syntes snart derpå än hastigare förbättras. Sedan dess inträffade intet abnormt i något hans åtgörande, utan var och förblef han i 30 år nu som förr den skarpsinnige och konsekvente tänkaren, den outtröttlige och högsinte författaren, hvars snillrika arbeten skulle under näst följande tid så mäktigt upplysa menskligheten och i en än senare framtid komma att reformera både skola och stat.

Hade Comte ej blifvit, mot sin vilja, intagen i en vårdanstalt, dit en blind auktoritetstro förde honom, utan hade han efter egen önskan i lugn fått sköta sitt upprörda sinne, skulle han tvifvelsutan så hastigt ha tillfrisknat, att världen aldrig fått anledning att tala om denna hans sjukdom, som sedan tjenat vissa motståndare som ett lömskt vapen och framhållits som ett gravamen och som en anledning till tvifvel på allt hvad Comte sedan tänkte och sade. Det kan ej annat än karakteriseras som ett om djup okunnighet vittnande, ovärdigt prat att inblanda hans hjernaffektion i hans filosofiska lärosatser, hvilket är lika oriktigt som om man ville låta en filosof, som haft snart sagdt hvilken annan sjukdom som helst, t. ex. en hjert- eller maginflammation, *derför* gälla mindre i historien. Annorlunda är förhållandet, då ett hjernlidande tillkommit vid äldre år, och då familjeanlag för psykiska egenomligheter eller rubbningar finnes, samt då efter ett akut anfall ett kroniskt retningstillstånd finnes i form af en monomani med säregna, från det allmänna, sunda människoförståndet afvikande åskådningar. Här må man förvisso noga öfverväga hvarje ord, som kommer från en sådan person. Sådan var t. ex. en annan, bland oss allmänt känd namnkunnig man, Em. Svedenborg, om hvars akuta anfall af galenskap och efterföljande kroniska monomani intet tvifvel längre råder.

Ingen analog företeelse har hos Comte kunnat iakttagas. Tvärtom finna vi honom i fullständig själsintegritet efter sjukdomen återtaga sina arbeten der de lemnades och fortsätta sina spekulationer och forskningar i fullständig öfverensstämmelse med den plan, han i flera år eller alltsedan 1822 eller t. o. m. 1820 följt. Hos Comte förefans blott en tillfällig, ej i hans organisation grundad retning af hjernan, som genom en olämplig behandling stegrades till öfverretning, hvilken emellertid ej fick öfvermakt med den naturliga helsodispositionen, utan snart åter försvann. Comte underlät nästan aldrig att i sina bref till Valat efter sjukdomen ända t. o. m. 1843 tala om sin helse, hvilken han ständigt säger vara förträfflig, trots hans otroliga ansträngningar och hans »opini-âtre intensité de travail» under utgifvandet af hans stora verk.

Ehuru Comte alltifrån ungdomen förde det enklaste och anspråkslösaste lif, och fastän han tidigt erkändes som en alldeles ovanlig intellektuel förmåga som både lärare och författare, var han dock alltid ställd i tarffiga ekonomiska omständigheter. Visserligen kunde han under de 30 år, som han nära nog alltifrån sina ynglingaår genom matematisk undervisning försörjde sig sjelf, tidtals (eller då han hade ett par platser vid Ecole polytechnique) ha rätt goda inkomster, som tilläto honom någon liten förströelse, hvilken framförallt utgjordes af operan, men under större delen af hans lif voro medlen allt för knappa för att låta honom tänka på dylika njutningar. Samme man, som nitton år gammal under eländet i Paris 1817 utbrister i klagan, »att en gavotte eller menuet kunna låta glömma, att mer än trettio tusen människor intet ha att äta», samme man skulle sednare få grundligt erfara, att icke allenast de, som dansa gavotte och menuet, utan äfven de, som i Guds och sanningens namn tro sig föra religionens och vetenskapens talan, med största välbehag kunna åse, att en af århundradets och fäderneslandets störste och re-

naste filosofer var nära att förgås af svält till följd af officiella förföljelser — naturligtvis i vetenskapens och religionens namn! Må ingen tro att förföljelse och förföljelselusta äro väsendtligen mindre nu än förr, fastän ytan är lugnare och *humanare*, formen annorlunda, *vackrare*. Vår tid gör dock i sjelfva verket ej särdeles mycken skilnad mellan en Bruno, en Serveto m. fl., som man för ungefär trenne sekler sedan brände lefvande, och som försyndat sig mot menskligheten genom att tänka fritt och lefva för sina öfvertygelser, och en Comte, som försyndat sig på alldeles samma vis och dessutom, ja, dessutom sagt det lärda kamaraderiet och den officiella »pedantokratien» några nyttiga sanningar!

Comte har sålunda, framförallt vid tal om den bristfälliga och planlösa undervisningen och de onyttiga spekulationerna öfver fullkomligt olösliga metafysiska och teologiska gåtor m. m., ofta låtit undfalla sig hvassa yttranden om »puérités académiques», »dégénération et anarchie académiques» etc. Men dessa högst *okloka*, ehuru ofta fullt berättigade utfall, kunde då ej alltid rätt förstås och, i alla händelser, aldrig af de sanskyldiga föremålen medgifvas vara befogade, då åskådningar i enlighet med den nya filosofien förutsatte fundamentalstudier, som i allmänhet ej förvärfvas, sedan en ensidig doktrin fört in bekvämt uppnötta hjulspår. Också visste man att från detta håll hämnas på den djerfve filosofen dels medelst försöket att till en början *tiga ihjäl* hans lära — som under de första sjutton åren af sin tillvaro *icke med ett enda ord* omnämndes i den franska pressen, till dess Littré skref så lysande derom 1845 — dels medelst vanställande *redogörelser* därför af sårade kritici (t. ex. Guizot).

Liksom Comte senare i sin sociologi kom att föreslå, det den spekulativa klassen skulle födas af den aktiva och ej åtrå timliga förmåner, så visade han sig alltifrån ungdomen följa enahanda idéer, såsom framgår af hela hans lefverne, deri man aldrig såg ett drag af materiel äflan, tvärtom ibland drag af en högsinhet, som rent af skulle kunna kallas öfvermenschlig.

Han afhöll sig sålunda från eljést såsom fullkomligt berättigade ansedda åtgärder för erhållande af lärareplatser, som han ansåg skola tillsättas *endast* i enlighet med sökandenas vetenskapliga värde. Derfor kunde han ej förmå sig till att själf söka försäkra sig om höga vederbörandes stämning vid täflan om en profession vid Ecole polytechnique, men hvilken också genom de lumpnaste intriger gick honom ur händerna, till förmån för en bevisligen högst ovärdig och okunnig medtäflare. Dock hade Comte den hedern att af lärjungarne få emottaga en lysande hyllning, under det den utnämnde professoren snart måste upphöra med undervisningen, då ingen ville åhöra honom.

Comte var af naturen och genom hela sin bildning och deraf hörörande karakter hvad man kallar odiplomatisk, hvilket var en vigtig anledning till hans motgångar. Han lefde för mycket bland sina generaliteter och högre vyer och glömde, att så många andra desto mera äro upptagna af lägre vyer och att de förra betalas mycket illa i materiellt hänseende. Comte frågade ej det minsta efter personers ställning, rang eller auktoritet, försävidt deras karakter, deras vetenskapliga värde, deras verkliga sträfvan och lefverne etc. ej kunde ingifva aktning hos honom. Utan tvifvel var det ej ensamt Comtes filosofi, som satte ett hinder för hans bana i samhället, utan var det lika mycket hans skriftsätt och hans hänsynslöst frimodiga uttalanden — i förening likvisst med ett annat, för utkomst och befordringar än viktigare karaktersdrag, nämligen hans nyss omtalade absoluta ovilja eller oförmåga att företaga några särskilda åtgöranden eller, som man säger, lägga två strå i kors för att få en befordran. Han ville blott ha den plats eller syssla, hvartill hans meriter *berättigade* honom; men han intrigerade aldrig för att ernå sitt mål.

Låtom oss äfven i fråga härom gå till den värdefulla källan af omedelbara och förtroliga meddelanden af Comte i hans bref till Valat, och vi skola der finna icke blott bekräftelse härpå, utan äfven, hvad mera betyder, se hvilken ädling

han i ordets högsta bemärkelse var i fråga om fordringar på egen rätt.

Sålunda skrifer han 1840 angående tillsättandet af åtskilliga genom Poissons dödsfall ledigblifna platser vid Ecole polytechnique:

»Jag bör, på grund af min karakter, föga röras af denna äflan. För resten är jag i detta ögonblick på ett öfvervinerligt vis skyddad deremot genom det tillstånd af abstraktion, hvori mitt arbete (filosofien) lyckligtvis försatt mig, hvarför jag icke vill höra talas om allt detta, än mindre inblanda mig i någon af dessa intriger, framförallt icke för egen räkning. Jag åser därför skådespelet från en afstängd vrå, fastän det mycket angår mig personligen, då det är möjligt, att jag, på grund af de förändringar, som skola inträffa, nu ändtligen skall erhålla en profession i Ecole polytechnique.» — — — Jag har den tillfredsställelsen att erfara, det nästan hvar man väntar att jag skall tillsättas, en önskan som synnerligast lärjungarne yppa, då de visat sig särdeles litet benägna att gilla något annat val.» — — — I stället för att göra dessa officiella uppvaktningar har jag arbetat betydligt på min femte del under dessa tvenne månader, hvilket i alla hänseenden är mycket bättre, om icke annat, så för att bibehålla mig i mitt filosofiska lugn, som jag sålunda förstår att öfverföra från det abstrakta till det konkreta, till stor nytta för min verkliga lycka, som i sjelfva verket ej särdeles mycket är afhängig af en dylik framgång. — — — Jag tillstår, att den tanken glädder mig, att, om jag lyckas få platsen, jag då mäktigt bidragit att, med egen risk och fara, för deras räkning, hvilka vilja ha aktning för sig sjelfva, utplåna den förnedrande underkastelsen af dessa uppvaktningar hos illasinnade eller förutbestämda personer, som urartandet af våra vetenskapliga kännemärken medfört i våra dagar, alltsedan vetenskapen framförallt blifvit en industri i stället för ett kall.» *

*) Se *Lettres à M. Valat*, sid. 234 o. 241.

1833 fick Comte en plats som examinerator i Ecole polytechnique och snart derpå en annan som lärare i matematik; dessutom fick han en lärareplats i ett enskildt läroverk, hvaregenom han fick en årlig inkomst af 10,000 francs. På grund af dessa goda ekonomiska vilkor behöfde han ej längre gifva privatlektioner, utan upphörde snart dermed.

Stödjande sig på den fördelaktiga stämning, som Guizot tidigare visat för Comtes riktning, och drifven af en liflig öfvertygelse om nödvändigheten af en lärostol i de matematiska och vetenskapliga studiernas allmänna historia, framställde den sednare i October 1832 till Guizot, som då var undervisningsminister, en anhållan om att inrätta en dylik lärostol vid Collége de France, som han ansåg då lämpligast kunna förestås af honom, alldenstund han just vore skaparen af en doktrin, som ensam möjliggjorde en dylik historia. Detta var emellertid den enda gång Comte någonsin tog ett steg för erhållande af någon sorts ställning i socialt hänseende, och sjelf säger han härom i det ryktbara företalet till 6:te delen af sin *Cours de Philosophie positive*, att han »endast en gång aflägsnat sig från den konstanta regel han föreskrifvit sig sjelf, att aldrig af de rådande olika myndigheterna begära något, utom hvad som med nödvändighet tillfölle honom i enlighet med gällande bruk.»

Den muntliga anhållan efterföljdes kort derpå af en skriftlig, deri han fullständigt utvecklar sina motiver, yttrade bl. a. följande, som förtjenar särskildt erinras. — — — »Det är först i våra dagar som en sådan lärostol kunnat lämpligen inrättas, alldenstund de olika hufvuddelarne af naturfilosofien före vårt sekel ej kunnat förvärfva sig sin bestämda karakter eller uppenbarat sina nödvändiga förbindelser. — — — I detta stadium hos vårt förstånd kan därför den menskligen vetenskapen i allt det, hvare hon är positiv, ändtligen blifva betraktad

som *en*, och följaktligen kan hennes historia hädanefter blifva förstådd. Den noggranna iakttagelsen af den ofta skenbart så irrationella väg, som under seklernas lopp följts af den successiva raden af snillen för att förvärfva de vissa och eviga kunskaper, som utgöra vårt närvarande vetenskapliga område, bör på hvarje upphöjdt sinne utöfva en mäktig dragningskraft och kan samtidigt underlätta vetenskapernas verkliga framsteg, genom att bättre lära känna de naturliga lagarne för upptäckternas gång. — — Slutligen framställer sig studiet af vetenskapernas filosofiska historia såsom utgörande ett nödvändigt element i helheten af de historiska studier, som numera i detta hänseende förete en fundamental lucka, som alla begåfvade sinnen djupt erfarat. — — — Utan att hafva sammanfattningen af alla naturvetenskaperna (matematik, astronomi, fysik, kemi, fysiologi etc.) i sigte skulle en kurs egnad åt vetenskapshistorien oundvikligen urarta till en enkel bibliografi eller en följd af biografiska notiser, hvilken, fastän nyttig i vissa hänseenden, långt ifrån skulle motsvara betydelsen af Collège de France och ej skulle motivera inrättandet af en ny lärostol.» — — —

Comte fortsätter sin utläggning i ämnet i Mars 1833, då frågan skulle afgöras, i ett bref till Guizot, derur följande må anföras. — — — — »Jag är långt ifrån att beklaga mig öfver den skefva och ofta eländiga ställning, hvori jag hittills alltid befunnit mig; ty jag känner huru mäktigt den har bidragit till min uppfostran. Men denna uppfostran kan ej vara hela lifvet, och det är väl tid på att man vid trettiofem års ålder ändtligen tänker på en fast och passande plats. Samma omständigheter, som varit nyttiga (och enligt min tro vanligtvis nödvändiga) till att tvinga mannen att låta sina åsikter mogna och att grundligt sammanbinda det allmänna systemet af sina arbeten, bli skadliga genom en omättlig utsträckning. — — Jag har ej glömt, huru Ni i de alltför sällsynta, så högeligen intressanta filosofiska samtal, som jag förr har haft äran ha med Eder, behagat uttrycka för mig, huru mycket Ni ansett mig lämpad att bidraga till den högre allmänna undervisnin-

gens omorganisation, om omständigheterna skulle låta Eder komma att leda densamma. Jag hyser ingen fruktan att påminna Eder om denna välvilliga stämning och att anhålla om att deraf få se ett resultat nu, då det gäller en lärostol, som, oafsedt min personliga fördel, i och för sig sjelf medför en obestriddig vetenskaplig nytta af första ordningen. — — Det är af yttersta vigt för mig att denna fråga blir afgjord under det ministeriet för den allmänna undervisningen styres af en person af Eder karakter och af hvilken jag har den dyrbara fördelen att vara personligen känd. — — — Jag har föraktat att inför en man af Edert värde begagna mig af de vanliga mer eller mindre nyttiga sätten för medelbara förord eller beskydd, hvilka jag liksom alla andra kunnat använda.» — — —

Resultatet blef emellertid, att Guizot, efter det han först tydligen velat befordra den ifrågasatta planen, nu ständigt uppsköt ärendet, som sednare förföll, då Guizot, såsom han förklarar, »handlade i enlighet med de personers omdöme, hvilkas insigter han aktade», d. v. s. såsom Comte skref i *National* i October 1833, »då han gaf efter för inflytandet af det koteri af sofister och talare, hvilka omgäfvade honom.» *

Sedan emellertid Comtes filosofiska lärobyggnad fullbordats och förhållandena förändrats fram på 1840-talet, sökte Comte, ehuru förgäfvades, åter 1846 att få minister Salvandy till att upprätta en lärostol i de *positiva vetenskapernas allmänna historia*; och derpå finna vi ett tredje försök göras af Littré 1848, dervid dock minister Vaulabelle svarade, att ingen möjlighet då fans att erhålla medel till än flera lärostolar än de många, som nyligen redan blifvit bestämda. Littré skref samtidigt härom i *National* och framhöll icke allenast platsens vigt och nödvändighet, utan äfven, att han »ej kände mer än en man i Europa, som uppfyller vilkoret på grundlig kändedom om de sex vetenskaper, hvilka utgöra den positiva filosofien och som eger vana att ställa sig på social ståndpunkt

*) Se Littré: *Auguste Comte* etc. sid. 201—219.

samt att dit hänföra vetenskapen; denne var Auguste Comte, författaren till *Système de philosophie positive.*»

Någon har sagt, att det är en författares högsta lön att blifva älskad af sina läsare, och utan tvifvel tillhör Auguste Comte deras antal, som mer och mer vinna denna lön af dem, hvilka rätt förstå att söka sanningen i nyare, från fördomar och inbillningar befriade forskningar. Sedan man gjort honom uppmärksam på hans något svårfattliga, af långa periodbyggnader utmärkta skrifsätt i det stora filosofiska grundverket, gjorde han sitt språk vida lättlästare i sednare arbeten, hvilket till stor del också berodde på den högre utbildningen af Comtes hela personlighet genom känslolifvets rika odling. I den mån han sjelf blef mera sympatisk, kom han ock att i sina skrifter för samtid och efterverld uttrycka sig mer sympatiskt och tillgängligt. Han bibehåller sitt systematiska klara och slående diskussions- och tolkningssätt i alla sina arbeten, och man vänjer sig så snart att beundra den konsekvens och logik, som genomgår allt hvad han skrifer, att man nära nog känner sig påverkad deraf, som hörde man ett af lif och värma besjäladt föredrag.

Man kan knappast läsa en sida, som ej gifver anledning till allvarligt begrundande och erkännande af hans djupa och originella uppfattning. Derfor kan studiet af Comtes arbeten endast försiggå sakta; man *kan* ej hasta genom dem. Och ville man på kort tid studera dem, så torde dels *omdömet* deröfver blifva omöjligt, dels *nyttan* obetydlig. Detta sednare vore mest att beklaga, ty författare sådana som Comte böra hufvudsakligen läsas för deras större förmåga att utveckla och höja hela ens inre odling — mindre för att helt kallt skärskådas från en historisk-kritisk synpunkt såsom ett kapitel i filosofiens historia el. dyl.

Säkert finnas få filosofer, som måste så uppmärksam och så mycket studeras som Comte, dels för att man må kunna

förstå hans innehållsdigra och följdriktiga, men ofta abstrakta resonnemanger, dels för att man i de många volymerna och de kursift affattade kapitlen, deri alla rubriker eller afdelningar saknas, må kunna få rätt på grundåskådningarna. Om emellertid studiet af Comtes verk fordrar mycket flit och intresse, så belönas man i så rikligt mått af såväl den reda i tanken som den tillfredsställelse i hjertat, som här af blifver en följd, att ingen skall någonsin ångra ett dylikt arbete.

Rörande Comtes framställning af andras åsikter, förtjena hans trohet och noggranhet särskildt framhållas. Alltid låter han läsaren tydligt förstå hvad han tänker derom och alltid nämner han hvad han funnit vara afgörande och hvad han adopterat af andra (t. ex. af De Maistre, Montesquieu, Turgot, Condorcet m. fl.). Likaledes antydes hvad han sjelf derjemte uttänkt, hvarför läsaren aldrig är i ringaste tvifvel om, hvad han eller andra utträttat i den fråga, som behandlas.

Comte arbetade alltid med en skrupulös noggranhet och en beundransvärd flit, såväl vid undervisning som vid författande. Sedan han under tillräckligt lång tid studerat och samlat materialier, grep han sig an med det omedelbara författandet, hvilket i allmänhet fortgick oafbrutet i flera månader, tills det föresatta ämnet blifvit uttömdt och en hel volym färdig, dervid tryckningen utan alla ändringar genast företogs i mån som hvarje ark blef nedskrifvet. Sådana tider var han vid arbetet redan kl. 4 om morgonen och fortsatte sedan i sin verksamhet hela dagen, derunder dock hans undervisning tog icke mindre än åtta timmar från hans filosofiska arbeten.

De data, Comte antecknat under kapitlen i sina verk, utvisa med hvilken otrolig snabbhet han nedskref sina förut väl utarbetade tankar. Littré beskriver hans arbetsmetod på följande vis: »Han mediterade öfver sitt ämne utan att skriva ett ord. Från den allmänna öfverblicken gick han öfver till hufvudafdelningarna och från dessa till enskildheterna. Då denna utarbetning — först af det hela, sedan af delarne — var slutad, ansåg han sin volym afslutad. Och detta var verk-

ligen förhållandet, ty då han satt sig att skrifva, återtog han utan tidsförlust hvarenda tanke, som utgjorde arbetets stomme och återtog dem i deras gifna följd och sammanhang, fastän ej ett ord blifvit satt på papperet. På detta vis författade han den följd af föreläsningar, som omfattade hela hans Positiva Filosofi, men katastrofen som följde (1826) visar, att metoden var likaså farlig som mäktig.»

Comte hade under hela sin ungdom läst oerhört mycket; och hvad han en gång läst satt fast i hans ovanliga minne. Sedan han utfört sitt första filosofiska system, studerade han ej vidare; han mediterade, författade, konstruerade. Men detta afhållande från studier, som för alla vanliga människor skulle innebära den största fara, var för en mensklighetens tjenare af Comtes natur och riktning tvärtom nödvändigt. Helheten af alla menskliga kunskaper t. o. m. första tredjedelen af det 19:de århundradet var fullkomligt klar för honom, och han kunde anlita sitt minnes skatter bättre än andra anlita sina böcker. Hans filosofiska spekulationer fordrade lugn och ostörd kontinuitet: tanken fick arbeta obehindradt under det den flydda tidens företeelser voro i hans inre ordnade att ständigt lemna honom färdigberedda materialier.

Comte skydde inga ansträngningar för att förskaffa sig de kunskaper, han ansåg vara nödvändiga för sina spekulationer. Sålunda egnade han sig, då han redan var en erkänd filosof, under flera år åt grundliga anatomiska och fysiologiska studier under den store Blainville — ett sällsynt och nyttigt exempel för alla dem, som under sträfvan för ett högt mål behöfva, vid hvilken ålder som helst, fylla befintliga luckor i sitt vetande.

Innan den vigtigaste afdelningen af Comtes Cours de Philosophie positive utkom eller delarne 4, 5 och 6, hvilka afhandla mensklighetens högre frågor, eller den sociala filosofien, historiens filosofi m. m., hade en särdeles vigtig förändring i Comtes inre lif och lefnadsvanor försiggått, hvilken på ett väsentligt vis återverkade på hans filosofiska spekulationer.

Han hade nämligen erfarit en vaknande lust för *konsten* eller, som han sjelf säger, en »estetisk revolution i slutet af 1830-talet, hvilken yttrade sig genom hans kärlek för operan,* som han sedan under många år träget besökte, för måleriet och för de klassiska italienska skalderna Dante, Petrarca, Ariosto, Tasso m. fl., hvilka han visserligen förut med värma studerat, men under en följd af år försummat.» Denna förändring visade för honom sjelf, att han »ännu ej kommit till sitt nedåtgående, emedan han fortfar att befinna sig i utvecklingsstadiet», samt vidare, att »de sednare delarne af det filosofiska arbetet på ett fördelaktigt vis påverkats af en sådan utveckling».**

Som lärare i *École polytechnique* fungerade Comte såsom repetitör i transcendental analys och rationel mekanik. År 1836 förestod han den förnämsta matematiska professionen och gjorde detta med sådan framgång, att hans namn derefter täflade med den ryktbare Dulong's, som var skolans styresman. På grund häraf blef Comte derpå äfvenledes inträdes-examinator och sökte som sådan särskildt bedöma elevernas förstånds-begåfning och deras förvärfvade kunskapsmått. Enhälligt erkändes af såväl lärarne som lärjungarne hans höga moralitet, hans rättvisa och hans teoretiska öfverlägsenhet; och hvad angår hans frisinnade åsigter i öfrigt, voro de så väl kända, — d. v. s. i största allmänhet — att lärjungarne plögade säga: »att *fader* Comte uppsatt Gud i eqvation, men att han endast funnit imaginära rötter.»

Förutom de fasta lärareplatserna tog ytterligare hans offentliga populära undervisning hans tid i anspråk. Han höll

*) Ehuru utan musikalisk utbildning var Comte utomordentligt känslig för musik; han hade en vacker röst och sjöng vissa sånger med synnerligt uttryck, såsom t. ex. *Marseillaisen*, som han utförde med särdeles eftertryck i den ursprungliga andan.

** Se *Lettres à M. Valat*, sid. 282.

ända ifrån 1830 till 1848 gratisföreläsningar i astronomi i en offentlig arrondissementssal i Paris, och åhördes här af ett talrikt auditorium, som mest bestod af medlemmar af arbetsklassen.

Comte saknade ej inflytelserika och modiga försvarare i sina filosofiska fejder och sociala förhållanden. Tvenne af de förnämsta, som först uppträdde för honom, voro matematikern Poinsoth och anatomen Blainville. Poinsoth, som varit Comtes lärare i École polytechnique och tidigt genomskådat hans framstående personlighet, icke allenast förskaffade honom rikliga tillfällen till den undervisning, hvarpå Comte alltifrån ungdomen lefde, utan försvarade honom äfven offentligt i Académie des sciences emot Aragos anfall. Äfven Blainville gjorde honom enahanda tjänster vid andra strider i samma akademi.

Efter avslutandet af den positiva filosofien måste Comte se sin lärareverksamhet såväl vid École polytechnique som i det privatläroverk, der han undervisade, småningom avslutad och dermed hans timliga välfärd allvarsamt hotad. Alla platserna fråntogos honom genom intriger af alla dessa rivaler och doktrinära motståndare, som kände världens lumpenheter och egoism bättre än han. Vetenskapsmän, som ensidigt blott kände ett specialfack, kände sig förolämpade; teologerna voro förolämpade, metafysikerna voro förolämpade, litteratörerna voro förolämpade, för det den omutlige filosofen sagt dem att deras studier voro bristfälliga, för det han fordrat en bredare grundval för den sanna bildningen och uppvisat tomheten och falskheten i de läror, som offentligen predikades såsom absolut sanna och orubbliga!

För att lindra Comtes svåra belägenhet och för att visa sin erkänsla för den filosof, som dittills visat sig som den mest upplyste och oegennyttige, erbjödo sig då tre engelsmän — Grote, Currie och Molesworth — genom Stuart Mills be-
medling att af egna medel gifva honom för ett års tid samma honorarium, som de förlorade sysslorna lemnat honom. Comte emottog med tacksamhet det storartade anbudet, och uppfat-

tade handlingen som ett moraliskt erkännande af den princip, som han alltid framhöll, att nämligen de rike eller samhället i sin helhet skulle föda filosoferna, hvilka åter skulle gratis arbeta för menskligheten.

Då emellertid året var till ända och från de nyssnämnda personerna intet vidare underhåll erhöles — förutom ett tillägg af 600 francs från Grote — stod Comte åter utan alla tillgångar och måste åter börja att gifva privatlektioner för sitt uppehälle.

Alltifrån år 1848, då Comte stiftade *la Société positiviste*, behöfde han emellertid ej längre arbeta för att kunna lefva, utan blef han af ädelmodiga anhängare, hvilka sände honom mer eller mindre regelmessiga årsbidrag, underhållen de sista 9 åren af sin lefnad, eller till 1857 — en företeelse, som torde vara ensam i sitt slag i tänkarnes historia och som vittnar lika mycket om Comtes storhet som om anhängarnes kärlek och beundran.

Om Comtes uppfattning af arten af såväl förföljelserna emot honom som af den erhållna ersättningen, får man en sann föreställning genom följande citat ur ett af de årliga circulärer, han tillställde en hvar af dem, som understödde honom och hans sträfvan. Han skrifver sålunda 1855: »Det samfälliga beskydd, hvarför jag är föremål, syntes i början endast bestämdt att utgöra en ersättning för det nedriga våld, som blifvit föröfvadt mot mig. Man har emellertid alltifrån den tid detta sattes i verket fattat, att denna förföljelse framförallt var riktad mot en filosofi, som, då den fullbordade den objektiva förberedningen, lät syntesen oåterkalleligen herska öfver analysen, hvarigenom förtroendet till alla samtida teoretiker hotades.

På så vis framstod mer och mer den hufvudsakliga sociala karakteren hos ett beskydd, hvilket alltid utgått från sådana, som intressera sig för mina arbeten, utan någon sorts deltagande från den myndighet, som särskildt underrättats om den begångna orättvisan. Under detta värdiga beskydd har det

slag, som afsåg att tillintetgöra mig, slutligen ledt mig derhän, att jag nu egnar min tid och mina krafter uteslutande åt min ej vanliga mission, hvars afgjorda blomstring stärker det skydd, som tillstadt densamma. Dock kan det *positivistiska underhållet* ej fullt uppfattas som en *social inrättning*, som vore bestämd att grundlägga oberoendet hos det pånyttfödande presterskapet, förrän det betydligt öfverstigit den summa, som är tillräcklig för mig personligen.»

Här talar ej en man, som uttrycker sin tacksamhet för en gåfva åt honom personligen, utan en person, som länge sedan skuddat hvarje egoistiskt stoft från sin varelse och till fullo införlifvat sig med samhällets och mensklighetens gemensamma intressen och högre lif.

Oförtrutet fortfor Comte hela sitt lif att tänka och skriva; mensklighetens upplysning var hans ständiga mål, och under sin sträfvan derfor tog han sin egen tillvaro föga i betraktande, viss om att arbetaren nog är sin lön värd. Sedan han 1842 fullbordat sin stora rent filosofiska mission och under det han förberedde sig för den politiska och religiösa omorganisationen, egnade han sig 1843 och 1844 åt sina vetenskapliga arbeten och utgaf då sin *Géométrie analytique* och sin *Astronomie populaire*. Då framstod ock, som en allmän öfverblick öfver den positiva filosofien, hans *Discours sur l'esprit positif**.

Kort efter började han omedelbarligen att spekulera öfver sin samhällslära, och skref år 1846 sin märkvärdiga dedikation till densamma, dertill föranledd af nya tilldragelser (hvarom mera nedan) i hans på samma gång så filosofiskt orubbliga som vexlande och stormiga lif. Hans offentliga gratis-föreläsningar år 1847, deri hans positivism alltmera förkunnades, tilldrogo sig en än större uppmärksamhet än förut från folkets sida, och ett par hundra kommunister samlades der för att

* Utgifven på svenska 1875 med titel: *Framställning öfver den Positive Anden*.

åhöra hvilken lära som förkunnades eller åtminstone antyddes. Vigtiga rörelser pågingo då i Paris bland arbetarebefolkningen, hvarför hvarje inblandning deri är förtjent af uppmärksamhet.

Endast ett fåtal af öfvergångar till Comtes lära blef dock följden; men alltid synes det hvilket intresse denna befolkning hyste för tidens verkligt reformerande högre sträfvan. Revolten af 1848 visar ytterligare, huru betydelsefull folk-rörelsen var och att det var nödvändigt att på allvar sysselsätta sig med det sociala lifvets verkligheter, att ej söka experimentera i politik med hvarken konstitutioner eller industri samt att söka skapa en positiv lära för samlefndaden.

Comte fullbordade 1848 sitt första reformerande arbete öfver sin samfundslära: *Discours sur l'ensemble du positivisme** och visade sig såväl härigenom som genom sitt öfriga medborgerliga uppträdande samma år vara fullständigt förberedd för den tidens politiska frågor. Han hade i nyssnämnda arbete uppvisat de filosofiska grunderna för den nyare tidens pånyttfödelse och utmärkt de därför nödvändiga sociala elementerna: en förening mellan arbetarne och filosoferna, understödd af kvinnorna, vore hvad som fordrades för denna oundgängliga reformation.

Men han inskränkte sig ej till blotta pappersplaner eller att verka för en mer eller mindre aflägsen och oviss framtid; han kastade sig genast in i den politiska rörelsen. Att börja med offentliggjorde han den 25 februari 1848, dagen efter striden, midt under den allmänna bestörtningen, ett upprop till parisarne: *Association libre pour l'instruction positive du peuple dans tout l'Occident européen*, för att i hela Europa åvägabringa en verklig pånyttfödelse af seder och meningar, som han alltid ansåg böra föregå den af institutionerna, samt att genom lära och handling verka för systematiserandet af den nya tidens ordning. Den 8:de Mars förkunnade han bildandet af en politisk förening, som han stiftat, jemte dess program: *Le Fondateur de la société positiviste à quiconque dé-*

* Omtryckt 1852 i första delen af *Politique positive*.

sire s'y incorporee. Han framhåller häri bl. a., att den för statsstyrelsen antagna titeln af *Republik* »förstör i grund de tillbakagående förhoppningarna och illusionerna, som alltifrån andra hälften af Ludvig d. XIV:s regering äro fästade vid blotta namnet konungslighet, under hvilken form den än månde upprätthållas. A andra sidan innebär titeln Republik i sin goda organiska bemärkelse det allmänna programmet för den sant sociala framtiden. Den angifver sålunda politikens ständiga underordnande under moralen, som så beundransvärdt planerats under medeltiden under inflytande af katolicismen, men som ej kunnat förverkligas förrän en bättre andlig regim och gynsamare yttre förhållanden ernåtts. — — —

Det positivistiska samfundet skall, i enlighet med sin bestämmelse, utöfva sin andliga förrättning icke allenast medelst sina inre diskussioner, utan äfven genom sina skrifter och sina offentliga framställningar, genom sina systematiska petitioner till nationalförsamlingen eller den centrala makten o. s. v., med ett ord genom alla medel, som egna sig för ett teoretiskt och konsultatift inflytande, dervid dock afhållande sig från hvarje politisk mellankomst.»

Från bildandet af det positivistiska samfundet, som för tillträdet af medlemmar fordrade antagandet af de principer, som Comte uttalat i sina båda *Discours (sur l'esprit positif och sur l'ensemble du positivisme)*, är det som positivismen framstår såsom på samma gång en filosofisk skola, ett politiskt parti och en religiös församling. Jemte Littré, som var en af de verksammaste medlemmarne, utgjordes desse af personer af alla samhällsställningar: arbetare, läkare, vetenskapliga lärare, teknologer o. s. v., och samlades de hos Comte såsom styresman för handläggandet af det utstakade målet. Comte framställde här sina politiska idéer alltefter som de alstrades, och dessa tjänade också som grundval för åtskilliga offentliga framställningar af samfundet. En af dessa var *Rapport sur la question du travail*, af en af de mest framstående medlemmarne, snickaren Magnin, och har Comte betecknat denna

Rapport som särdeles minnesvärd, då den »på några sidor bättre bedömer den industriella mekanismen än alla de volymer, som egnats åt ekonomisternas pretenderade vetenskap».

En annan framställning var: *Rapport à la Société positiviste, par la commission chargée d'examiner la nature et le plan du nouveau gouvernement révolutionnaire de la République française* af Littré, Laffitte (positivismens nuvarande ledare) och Magnin. Här framhålles bl. a., att man efter monarkiens fall måste upprätta en styrelse, som motsvarade fordringarna hos 1848 års rörelse i såväl Frankrike som hela Europa och att hufvudvilkoret därför vore: »att reglera det närvarande med afseende på en planlagd framtid, allt under det hänsyn toges till det oåterkalleligen flydda», d. v. s. med den positiva filosofien till utgångspunkt — en teoretisk grundval, som var den enda rätta, då detta system varit det enda, som verkligen förklarar den historiska tiden.

En tredje framställning var den ^{af} Dr Segond: *Rapport à la Société positiviste par la commission chargée d'examiner la nature et le plan de l'École positiviste*, hvilken sysselsätter sig med organisationen af den nya andliga makten i den positivistiska tiden.

För att emellertid än bättre åskådliggöra den flydda tiden och för att ordna synpunkterna såväl för kulturens gång som för den positivistiska skolan och kulten, nedskref Comte derpå 1849 sin beundransvärda tablå öfver mensklighetens utveckling: *le Calendrier positiviste** (hvarom mera nedan).

Denna verksamhet hos Comte förberedde honom under tiden för hans stora politiska och religiösa verk: *la Politique positive*, som utgör Comtes förnämsta skapelse och ständigt vinner alltmer spridning och entusiastiskt antagande.**

* Utgifven på svenska 1875 med titel: *Positivistisk Kalender*.

** Det förefinnes nu också i engelsk öfversättning, liksom också Comtes *Philosophie positive* blifvit i en förminskad form i 2:ne delar utgifven på samma språk (af Miss Harriet Martineau). Denna upplaga fann Comte sjelf så väl utförd, att han rekommenderade densamma i st.

Inledningen skrefs 1850 och helheten af verket förberedes genom Comtes vecko-föredrag i det positivistiska samfundet samt hans offentliga föreläsningar öfver *Mensklighetens allmänna historia* i Palais Cardinal åren 1849, 1850 och 1851.

Här var det som Comte i sitt slutföredrag uttalade sammanfattningen af sin nya politiska lära och som han i en då för tiden djerf, fast träffande mening framställde de flydda seklernas lärdom för de kommande:

»I den flydda och den kommande tidens namn skola Mensklighetens teoretiska och praktiska tjenare komma att värdigt tillägna sig den allmänna styrelsen af de jordiska händelserna för att ändtligen uppställa den sanna moraliska, intellektuella och materiella försynen — dervid oåterkalleligen uteslutande från den politiska högsta makten alla de skiljda gudsslafvarne, katoliker, protestanter eller deister såsom varande på samma gång tillbakablifna och orostiftande.»

En af Comtes mest framstående lärjungar, Dr Robinet, skrifver om dessa föreläsningar följande: »Minnet deraf har ej förbleknat med åren, och hjertat röres mäktigt deraf ännu efter tio års förlopp, erinrande oss om detta vördnadsbjudande tal, som någon gång var strängt och t. o. m. förskräckande, men alltid allvarligt och storsinnadt. Ja, under dessa välsignade timmar, då så stora tilldragelser framhöllos, kände vi Mensklighetens andedrägt, skönjde vi dess verklighet och dess storhet; vi föllo ned inför henne, och den heliga entusiasmen för den bevisade tron tändes för alltid i våra hjertan.»*

Système de Politique positive i 4 delar utkom åren 1851, 1852, 1853 och 1854; lemnande nya prof på den otroliga

f. sitt eget verk, åt alla, som ej särskildt ville egna sig åt den teoretiska positivismen, då den förra för den vanliga bildningen var fullt tillfyllestgörande. Också har den sednare blifvit till franskan öfverflyttad för att fylla samma behof.

* Se *Robinet: Notice sur l'oeuvre et sur la vie d'Aug. Comte*, 2 uppl. sid. 273.

ordning och snabbhet hvarmed Comte nu som förr arbetade. Under tiden utgaf han i dialog-form sin *Catéchisme positiviste*, 1852, som utgör en sammanfattning af hela hans politik och religionslära (eller af hans *Politique positive*).

För att lätta studiet af den menskliga kulturen och ordna undervisningen, sammanfattade Comte en bibliografi, deri han rekommenderade ett urval af de förnämsta arbeten från äldsta till närvarande tid, hvilka vore lämpligast för den sanna bildningens meddelande. Denna hans *Bibliothèque positiviste* kallades först *Bibliothèque du prolétaire*, då arbetarens odling dermed först afsågs; dock har man sedermera antagit den förra titeln såsom häntydande på en än allmänna nytta och användning för alla och enhvar. Detta bibliotek, som naturligtvis ej afser att tillintetgöra alla de arbeten, som ej deri blifvit upptagna eller att förhindra ersättandet af vissa dess verk med andra, som meddela dess innehåll bättre (synnerligast verkliga läroböcker), utgör en högst intressant och upplysande ledning för hvarje bildningssökande, och skall alltid vittna om Comtes betydliga lärdom och öfverlägsna urskilningsförmåga inom såväl vetenskap och konst som religion (se bihanget).

Hans sista arbete var hans *Synthèse subjective*, hvars första del utkom 1856 och som, förutom dess inledning öfver den positiva logiken i allmänhet, innehåller en särdeles detaljerad framställning af den matematiska filosofien.* Denna del blef emellertid den enda, som utkom af ett tillämnadt arbete med nämnda titel; en andra del skulle afhandla den positiva moralen och en tredje den positiva industrien.

Comte hade önskat att få lefva för fullbordandet af detta verk, men så skulle ej ske; en förtidig död afbröt hans arbete med moralläran, hvaraf endast finnas tvenne tablåer, som angifva hans plan. Hvilken oerhörd förlust, att detta arbete ej hann fullbordas af den, som i teoretiskt afseende fram-

* Matematiken var hos Comte grunden för logiken, och fordrade han därför alltid matematikens studium för den deraf alstrade säkerheten och redan i tankens förrättningar.

hållit moralen som en verklig vetenskap, och som i praktiskt afseende visste att lemna sig sjelf som ett så storartadt och rent föredöme!

Ingen var värdigare än Comte att i moralens och de öfriga vetenskapernas namn föra mensklighetens talan och åtaga sig dess högsta angelägenheter, d. v. s. bekläda ett verkligt presterligt embete eller vara ett organ för den andliga makten, som nu ånyo skulle pånyttfödas. Comte utöfvade också ett sådant kall och betraktades af sina anhängare som en Mensklighetens öfversteprest, uppfyllande såsom sådan alla ett presterskaps hufvudförrättningar: undervisning, rådgifning, dömande, invigning. Han började det nya presterskapet med sig sjelf; och han kunde göra det, ty han gaf sjelf, såsom de närmaste lärjungarne än i dag intyga, exemplet på en sann pånyttfödelse under hela den sednare fasen af sitt lif.

Vi ha sett, att hans anhängare alltifrån instiftelsen af det Positivistiska samfundet lemnade honom ett årligt underhåll, bestämdt att tillåta honom utan hinder fullfölja sin filosofiska och religiösa mission, sedan han mistat sina platser som matematisk lärare. Men i den mån som den sociala positivismen utvecklades och Comte sjelf alltmer uppgick uti och blef alltmer medveten om sin presterliga verksamhet, förändrades ock underhållets natur, så att det, synnerligast från år 1854, mindre gällde Comte personligen, utan det »positivistiska presterskapet». Bidragen lemnades också numera endast af dem, som i Comte sågo den verkliga reformatorn och som åsyftade det fullständiga fortplantandet af hans verk.

I skötet af det positivistiska samfundet, som hvarje vecka samlades hos Comte, var det som medlemmarne åtnjöto sin andlige välgörares högstämde umgänge och som han bidrog att utveckla ädla tendenser, att upplysa allvarlige bildningsökande, att förebygga oöfverlagda eller orostiftande planer, och att helga de sociala band, som knötos. Med en utomor-

dentlig grad af välvilja sökte han med råd och dåd bispringa alla, som sökte hjälp hos honom, och visade han sig alltid lätt tillgänglig, godtrogen och mild, undantagandes då han genom fulla bevis fått sig ådagalagdt, att någon person, någon tanke eller handling var dålig eller falsk; då visade han en oböjlig stränghet deremot. Detta förskaffade honom dock icke så få fiender, då den verld, som omgaf honom, var temligen full af sjelfviskhet och fåfänglighet, och då det sårade högmodet sällan underlåter att söka hämd.

Emellertid voro de talrika, säger Robinet, »som i de heliga umgängestimmarne af hans ord för alltid rycktes undan tviflet, sorgen, obeslutsamheten, plågor och faror i revolutionssjukan, den moraliska döden och egoismens kringgripande spetsälska, som i våra dagar slukar så många vilseledda naturer! Många kunna intyga, att de aldrig närmade sig denne högsinnade man utan att lemna honom förbättrade, klarsyntare, beslutsammare. Hans inflytande var sådant, att mer än ett öfvermodigt sinne måste i dessa hemliga prof böja sig under vördnadens ok och se sin irreligiositets läghet beherskad af hans oemotståndliga storhet.»

För att rätt fatta Comtes hela personlighet och hans sociala reformation måste vi återgå till en period i hans lif, då den genomgripande känslorevolution inträffade, hvaraf hans s. k. *andra lif* uppspirade.

Trenne år hade förflutit, sedan den första afdelningen i Comtes lif afslutats med fullbordandet af sista delen af hans *Philosophie positive* och med upplösningen af hans äktenskap, då en ny uppenbarelse fördes i Comtes väg, hvarigenom hans trängande själ skulle få göra så rörande erfarenheter och hvarigenom en betydelsefull vändning i hans lif skulle uppstå. »Efter sjutton års djupa lidanden» hade han lefvat i ett husligt lugn under dessa trenne år. Alltsedan den tid, han började

spekulera öfver de sociala förhållandena, egnade han sig alltmer åt odlandet af sin estetiska menniska, och omstämde han härigenom till en alltmer sympatisk personlighet. Dock hade ej hans hjerta fått någon egentlig näring, förr än genom en ny bekantskap med en ung qvinna, m:me Clotilde de Vaux. Det var år 1854 som Comte lärde känna henne i en familj, hos hvilken hon bodde och med hvilken Comte umgicks. Hennes utmärkta personlighet, hennes rika begåfning, högsinhet och renhet utöfvade ett så mäktigt inflytande på Comte, att han snart oupplösligt fästades vid henne — liksom ock hon vid honom. En skiljsmessa hade frigjort m:me de Vaux från hennes man, hvilken varit en brottslig affärsman, som dömts till galererna. Emellertid var, som bekant, den franska lagen af den beskaffenhet, att ett nytt äktenskap ej tilläts lagligt frånskiljda makar, äfven om kontrahenten genom brott föranledt skiljsmessen. Såväl Comte som den oskyldiga, så grymt pröfvade 30-åriga Clotilde de Vaux voro derföre endast moraliskt fria, men egde ej rättighet att i socialt afseende bestämma öfver sina personer annorlunda än att betrakta sitt förhållande som en moralisk, icke familiär förening. Den liknande olycka, som drabbat dem båda samt deras lika isolerade ställning bidrog sålunda i förening med en lefvande sympati och en vördnadsbjudande aktning att närma dem till hvarandra.

Comtes känsla för Clotilde de Vaux var en skön motbild till de tvenne stora italienska skalders, som för ett halft årtusende sedan läto Europa erfarva hvad språk en hög och mäktig kärlek talar, då dess föremål vet att genom sin personlighet ingifva en gudomlig inspiration. Aldrig rörde sig en känsla hos Dante för Beatrix mera upplyftande och skär än den Comtes Clotilde väckte i hans själ; aldrig andades en Petrarcas sånger en af dygdens pris så helgad kärlek för hans Laura som Comtes rörande tolkning af hans kärlek till Clotilde och hans gripande sorgutgjutelse efter hennes tidiga bortgång.

Kanske finnas de, som betvifla en sådan kärleks tillvaro; det är då blott för dem en stor brist, som låter dem blifva i

afsaknad af en upplyftande tro på en af de skönaste former, hvori sann dygd och sann kärlek kunna sammanbindas i det menckliga lifvet.

Redan Boccaccio gör en helsosam anmärkning om denna högre art af kärlek, då han i sin biografi öfver Dante bl. a. säger: »Alltigenom dygdig var hans kärlek, och aldrig för-rådde sig i blickar, ord eller miner ett syndigt begär — hvilket ej är litet förvånande i denna tid, då sedlig fröjd är så alldeles försvunnen, att, på grund af sällsyntheten, det blifvit ett under, om någon älskar en gång på annat vis.»

Att den kärlek som förenade Comte och Clotilde de Vaux var af den renaste art och att den oförvitligaste kyskhet omstrålade densamma, är ej ringaste tvifvel underkastadt. Allt hvad man vet om bådass personlighet, Comtes bref till Clotilde, arten af hans sorg efter hennes död m. m., häntyder på ett högst ovanligt förhållande, deri den store filosofen storartadt visat, »huru han borde och visste älska», och deri »den oföränderliga renheten hos henne, den omutliga laglydnaden och den ridderliga vördnaden hos filosofen förlånade åt deras ömsesidiga kärlek och deras umgänge en sant högstämd anda, som ingen svaghet kunde grumla».* Säkert är, att Comte icke allenast personligen rikare utbildades genom Clotilde de Vaux — då hon i fullaste mått förverkligade alla hans idealiska drömmar om qvinnan, hennes natur och verkliga betydelse — utan att han ock blef genom henne i en utomordentligt högre grad än som eljest skulle varit fallet af betydelse för det högre sjäslifvets utveckling och dess allmänna historia.

Vi känna hvad den heliga Monica blef för kristendomen i Europa genom hennes inverkan på man och son (kyrkofadren Augustinus) och hvad Clotilda, Theodolinda och Bertha blefvo för kristendomen i Frankrike, Italien och England genom omvändelsen af deras männer. Bekanta äro också en Laura och en Heloïse, dels för den höga kärleksinspiration, dels för den gräns-

* *Robinet: Notice sur Auguste Comte*, 2:dra uppl., sid. 203.

lösa och allt försakande känsla, hvilka uti en skön, orubblig trofasthet uppenbarat kärlekens underbara makt. Under det att dessa qvinnor mera äro att betrakta som historiskt märkvärdiga personligheter, ha en Dantes Beatrix och en Comtes Clotilde blifvit verkliga kulturhistoriska personer, i det de genom sina höga egenskaper kommit att på ett afgörande vis inverka på tvenne män, hvilka, hvar på sitt håll, spelat och alltid skola spela en den viktigaste rol i mensklighetens utveckling. Men måhända gäller detta mest »den nya Beatrix», såsom Comte kallade sin Clotilde, ty hennes kulturhistoriska mission blef af vida mer ingripande art, i det det qvinliga elementet genom henne af Comte insattes på sin rätta plats, icke allenast i samhället och familjen i allmänhet, utan äfven inom den högre andliga utvecklingen såsom sådan, hvars framsteg af honom ställdes under skyddet af det qvinliga inflytandet.

Clotilde de Vaux var en lika stolt som renhjärtad qvinna; hon ville därför efter befrielsen från sin ovärdige man ej låta försörja sig af andra, utan sjelf bereda sin utkomst. Detta skedde genom litterär verksamhet, och hade hon redan gjort ett par lyckade försök, hvaraf ett, »*Willelmine*», likvisst behölls i manuskript af hennes familj, trots gifna löften. Ett annat mindre arbete »*Lucie*» blef det enda, sam publicerades, nämligen som följetong i *National*, juni 1845. Denna lilla berättelse (som finnes aftryckt i 1:sta delen af Comtes *Politique positive*) vittnar tillräckligt om författarinnans talang, hennes djup och hennes lidande; den är till hufvuddragen hennes egen historia.

Hon förde det mest anspråkslösa och försakande lif, hvilket ock bäst öfverensstämde med hennes böjelser och små tillgångar. Men hennes religiositet, som visserligen var frigjord från kyrklig dogmatism, var lefvande, och därför visste hon också att i all sin olycka bevara en »ljuf glädtighet», såsom Comte säger.

Som ett vittnesbörd om den fromhet, Clotilde de Vaux grundlagt inom sig under sin katolska uppfostran, må anföras följande inskrift, som hon vid 22 års ålder gjort i en *Journée du Chrétien* (och hvilken Comte bevarat som ett heligt minne): »Dyrbara minne af min ungdom, följeslagare och ledare under de heliga hymner, som ljudit för mig, må du alltid återkalla för mitt hjerta kloster-kapellets stora och ljufva ceremonier!» — — — —

Flera bref från Comte till m:me de Vaux finnas i behåll och ha blifvit offentliggjorda; deras innehåll är af den art, att de måste väcka det största intresse, hvarför de här åtminstone till hufvudpunkterna återgifvas.

Med anledning af den hel. Clotildes fest den 2 juni 1845 skref Comte till m:me de Vaux ett bref, derur följande må anföras*:

»Madame!

— — — Samhällighets-instinkten, eller känslan af förbindelsen mellan alla människor, skulle blifva högst ofullständigt utvecklad, om detta förhållande vore begränsadt till det närvarande, såsom sker hos de samhälliga djuren, utan att äfvenledes omfatta det förflutna och t. o. m. det tillkommande. Det menliga samhället karakteriseras framförallt af den ständiga samverkan af på hvarandra följande generationer, hvilket är den första källan till den för vårt slägte egna utvecklingen. Derfor måste alla de sociala stadierna, hvart och ett på sitt vis, framställa vissa beständiga institutioner, hvilka, i början spontana, sedan mer och mer systematiska, äro särskildt bestämde att uppenbara ett sådant samband, derigenom att de utgöra ett sammanhängande helt genom en regelbunden dyrkan af förfäder — individernas såväl som slägtets. — — — Ni vet, Madame, att er ädla patronessa och hennes ringa samtida från Nanterre (den hel. Genovefa) nästan på samma gång blefvo föremål för en lika kult. Denna allmänna utsträck-

* Se *Politique posit.* I. Compl. de la dédicace, sid. XXXIV.

ning af helgondyrkan tillät sedermera katolicismen, som länge var det sociala framåtskridandets hufvudorgan, att i detta hänseende införa en beundransvärd förbättring genom att här förena det enskilda lifvet med det offentliga. Institutionen af dopnamn, som hittills ej blifvit rätt förstådd, erbjuder nämligen enhvar det fria valet af en särskild skyddspatron samt af en upphöjd förebild som personligt exempel. — — Dessa antydningar äro här tillräckliga för att låta eder ovanliga klarsynthet genomskåda huru i allmänhet den positiva filosofien gifver full rättvisa åt den katolska helgonkulten, genom att hänföra densamma till dess verkliga sociala bestämmelse, som nu fullföljes under andra former, som äro lämpade för ett motsvarande stadium hos menskligheten. — — Den romerska kyrkan har med rätta ansett, att Clodvigs omvändelse mer än någon annan monarks — med undantag af Constantins — inverkat på Frankrikes, ja, t. o. m. på hela den vesterländska republikens sociala utveckling. Man kan ej bestrida det förmildrande inflytande, som den älskvärda Clotilde utöfvade på de höga politiska rörelser, hvilka bestämdes af denna händelse. Hennes långa och fridfulla enketid användes på ett lika ädelt vis till att förmildra hennes söners stridigheter. En dyrkan, som förtjenats genom så många framstående egenskaper — moraliska mer än intellektuella — utgör i mina ögon en af de mest lämpliga typer, som kunna karakterisera qvinnans sociala mellankomst, hvilken i allmänhet är bestämd att genom känslan öfva ett moraliskt inflytande på den materiella kraftens herravälde. Förvåna er därför ej, madame, att jag hjertligen, på mitt vis, kan förena mig med alla dem, som i morgon skola på skiljda vis fira detta intressanta minne, som ingen, jag vågar påstå det, uppskattar bättre än jag. Då den nya skolan genomfört en upplyst granskning och en systematisk rättelse af den teologiska kalendern, skall eder kära patronessa der bibehålla sin rättmätiga personliga fordran på mensklighetens eviga tacksamhet.

I allmänhet bör ni, madame, vara fullkomligt öfvertygad

om, att den sant positiva filosofien, som skall karakterisera det 19:de seklet, ej kommer att nedrifva, såsom fallet måst blifva med den rent negativa filosofi, hvilken var utmärkande för det 18:de seklet. Dess mål är alltid att såsom slutresultat af alla föregående arbeten konstruera den på samma gång bestående som framåtskridande ordning, hvilken bäst lämpar sig för helheten af vår personliga och sociala natur. Då vi tillräckligen lärt känna dess relativa ande och dess organiska tendens, skola vi förstå detta beundransvärda privilegium, som tillåter henne att, för första gången och utan någon inkonsekvens, sammanbinda i en enhetlig lära allt stort och nyttigt, som de skiljda föregående stadierna medfört. — — — Endast den nya filosofien har kunnat på ett sådant vis framställa vårt släktes samfällda lif, hvares nödvändiga utvecklingsgång utgör dess förnämsta mål, men hvilket ingen teologi och än mindre någon metafysik kunnat omfatta. Religionerna ha hittills i sjelfva verket ej kunnat för enhvar framhålla annat än ett rent personligt mål, den eviga saligheten, dervid samhället ej kunnat mellankomma annorlunda än som medel eller på sin höjd som vilkor, utan att någon samfällad progressiv bestämelse tillhört detsamma. Under mensklighetens långa barndom har icke desto mindre den presterliga visheten, detta gynsamma organ för den allmänna instinkten, måst ur dessa ofullständiga konstruktioner draga en dyrbar social nytta, som positivismen närmare förklarar. Men denna nödvändiga provisoriska förbättring kunde ej alltid bevara dem från det oundgängliga förfall, som de småningom ha undergått, i mån som den menskliga utvecklingen förstörde det intellektuella förtroendet derför såväl som deras moraliska inflytande, — — — Positivismens spontana sträfvan är att värdigt helga de skiljda arterna af dyrkan, genom att riktigt uppskatta det motsvarande deltagandet i mensklighetens grundutveckling. Då nyare tidens seder och bruk kunnat i detta hänseende förvärfva sin utveckling i enlighet med passande principer, skall åminnelse-systemet erhålla en allmän fulländning, som är, minst sagdt,

jemngod med den, som härrörde af polyteismens ersättande med katolicismen. Ty den katolska regimen var på samma gång alltför absolut och alltför trång, för att någonsin kunna tillräckligt uppfylla denna stora sociala förrättning. Allt hvad som funnits före densamma och allt, som lefde utanför dess sköte, motiverade derinom naturligtvis ett blindt förkastande. — — — Den nya filosofiska regimen kan ensam på samma gång hedra alla tider, alla ställen, alla sociala förhållanden och alla arter af samverkan, vare sig offentliga eller enskilda. — Den skall än mer än katolicismen popularisera *minnenas kult*, genom att till de ringaste deltagarne utsträcka känslan af den universella samverkan, utan att göra någon föfänglig åtskilnad mellan den offentliga och den enskilda verksamheten. — — — Af lägsnande en ofruktbar politisk agitation, kommer numera den positiva skolan att som den högsta dagordningen framhålla den andliga omorganisationen. Hon skall framdeles låta den omedelbara pånyttfödelsen af tänkesätten och sederna råda öfver den af de egentliga institutionerna, hvilka ej förr än i sista hand kunna lämpligen ordnas. Men denna grundliga förändring af de nuvarande tomma debatterna är säkerligen särdeles gynsam för kvinnornas sociala inflytande, i enlighet med deras egen naturs och den allmänna ordningens verkliga lagar. Den kvinliga mellankomsten, som så vackert uppstod under medeltiden genom den katolska spiritualismen, synes nästan ha bortfallit med densamma. De personliga uppresningar, som vår tid framkallar emot en verkligt fundamental inrättning, äro föga egnade att återupplifva detta nödvändiga inflytande, som numera endast af den positivaste spiritualismen kan lämpligen utvecklas. Långt ifrån att edert köns särskilda förmögenheter skulle tomt fästas vid det förflutna, böra de deri endast se en sorts historisk fingervisning för det högre deltagande, som den verkligt sociala framtiden med nödvändighet håller i beredskap för dess räkning. Ty, i enlighet med den oföränderliga gången af det mänskliga framåtskridandet, sträfvar det moraliska inflytandet mer och mer att få öfvervigten öfver de materiella

makterna. Ett sådant samband har alltid framkallat de kvinnliga sympatierna för mensklighetens skiljda andliga pånyttfödelser. — — En inom känsloområdet i högsta grad utvecklade organisation gör vanligtvis kvinnan särdeles lämplig att befordra det moraliska inflytandet af spekulationen på handlingen i den dagliga täflan, som leder den menskliga verksamheten.» — — — — —

Ur ett af de trenne bref från Comte till m:me de Vaux, som Robinet meddelar*, förtjenar följande att särskildt framhållas såsom betecknande för såväl Comtes åsigtter som för hans personlighet och hans förhållande till m:me de Vaux. Den 5 Augusti 1845 skriver han sålunda bl. a.:

— — — — »Den innerliga känsla, som jag haft den lyckan att fatta för eder, kan betraktas såsom redan tillräckligt pröfvad af tiden, alldenstund den alltid rotat sig djupare i den mån den blifvit renad. Ögonblicket är därför inne att omedelbart låta eder erfara den eviga tacksamhet, jag är eder skyldig i detta hänseende och hvarom ni ej skulle på annat vis kunna bilda eder en riktig föreställning. Utan att först ha uppfyllt denna ljufva pligt, skulle jag ej värdigt kunna börja ett arbete (hans sociologi), deri hjertat skall ha en icke mindre del än förståndet. Detta bör på samma gång sträfvast att bättre utveckla det ständiga och helsosamma inflytande, som ni sålunda blifvit kallad att — vore det än er ovetande — utöfva på detta stora arbete.

Ända hittills har det varit från mitt offentliga lif som jag hemtat trösten för mitt enskildta lif. Men nu har, tack vare eder, en lycklig reaktion inträdt, hvarigenom motsatsen inträffat, att nämligen mina personliga känslor på ett omedelbart vis göra min sociala verksamhet mera fullständig. Sådant är, min Clotilde, den viktiga förklaring, som jag i dag vill en gång för alla afgifva. — — — Under de trenne månader, som kanske syntts er, kära vän, förlorade för mina ar-

* Se Robinet: *Notice sur Auguste Comte*, sid. 205.

beten, har jag kommit i tillfälle att tydligt fatta hvilken karakter som bör utmärka den andra delen af mitt filosofiska lif. I mitt grundverk måste forsknings- och diskussionsanden förherska, för att gradvis, i enlighet med våra skiljda vetenskapers naturliga gång, höja mig till en allt sannare mensklig vishet. Nu, då jag orubbligen ernått denna högre ståndpunkt, gäller det för framtiden endast att, i enlighet med redan antagna grunder, framskrida mot en social dogmatisering, som framförallt vore bestämd att systematisera våra förnämsta känslor. Jag kan m. e. o. numera anse positivismens intellektuella öfverlägsenhet som tillräckligt bekräftad — åtminstone af alla upplysta sinnen; återstår mig därför att i mitt andra stora verk bevisa dess moraliska öfverlägsenhet, hvilken är den enda, som ännu på allvar bestrides. — — —

Då jag i början af min filosofiska bana i förtid sökte den moraliska omorganisationen, kände jag lifligt, huru mycket ett inflytande af ömma känslor betydde för icke allenast min personliga lycka, utan också för fullständigheten af min sociala verksamhet, och denna djupa öfvertygelse bidrog ej litet att motivera mig till mitt ödesdigra äktenskap.» Sedan han talat om den negativa lyckan, som härflöt från skiljsmessan genom ett oväntadt husligt lugn, fortsätter han att skildra vilkoren för det nya arbetet, som låtit honom förnimma behofvet af ett nytt moment därför. Han talar vidare såväl om krisen af 1826 som om den, hans kärlek till m:me de Vaux framkallade, hvilka båda betecknade inträdet af skiljda perioder i hans lif, och han lägger dertill en sorts mellankris af mindre utpräglad natur år 1838, då han öfvergick från den rent vetenskapliga inledningen i den stora filosofiska konstruktionen till det sociologiska elementet, hvilket hufvudsakligen skulle utmärka densamma. Den karakteriserades hufvudsakligen deraf, att hans medfödda håg för de sköna konsterna, framförallt för poesien och musiken, då lifvades i hög grad. Derpå fortsätter han:

»De, som ega en djupare kännedom om menniskonaturen, veta, att man ej kan kraftigt inverka på andras känslor utan

att man sjelf delar dem och följaktligen att ett filosofiskt arbete, som omedelbarligen afhandlar känslolifvet, fordrar samtida och mäktiga erfarenheter inom detta område hos den, som utför ett sådant arbete. Efter att förr ha lärt känna alla menckliga åskådningar, bör jag nu äfvenledes pröfva känslolifvets alla skiftningar, t. o. m. de smärtsamma; detta är ett oeftergiftigt vilkor, som af naturen blifvit föreskrifvet alla mencklighetens återförnyare. — — —

Min organisation har af en särdeles öm moder blifvit utrustad med vissa förtroliga strängar af helt qvinlig art, hvilka dock ej kunnat tillräckligt vibrera, då de saknat det rätta anslaget. Tiden är nu ändtligen kommen att framkalla deras verksamhet. — — — Frukta emellertid ej, min ädla vän, att eder otillräckliga underbyggnad skulle förhindra eder att i mitt arbete utöfva detta ovärderliga bistånd, som jag skulle förgäfvat söka utan eder varma tillgifvenhet. En smärtsam personlig erfarenhet har i edert ovanliga förstånd spontant utvecklat det vigtigaste af alla studier, det af menniskonaturen, som, t. o. m. i dess empiriska stadium, är af vida mer gagn för ett dylikt filosofiskt inflytande än en tom vetenskaplig förberedelse. — — — Då jag nu betygar eder en värdig tacksamhet för den nyttiga förbättring, som ni redan åvägabragt hos mig, måste jag på samma gång framhålla, att utvecklandet af den universella kärleken hos mig framdeles är beroende af vår rena ömsesidiga tillgifvenhet.»

I ett bref af den 11 Jan. 1846 skildrar han i ett intressant sammandrag den positiva filosofien samt utlägger sina åsigter om menniskolifvets högre förrättningar och vilkor. Han visar huru »filosoferna alldeles försummat känslotillvaron», men huru »positivismen systematiskt fastställer katolicismens på ett träffande vis formulerade sociala sträfvan, som under mystiska former förkunnade den *universella kärleken* som mencklighetens sanna centralkraft. — — — *Åktenskapet* blir mencklighetens förnämsta band, genom att särskildt utveckla våra känslöförmögenheter. Det är endast mellan de båda könen

som, på grund af deras karakteristiska olikhet, en fullständig förening — först i personligt sedan i borgerligt hänseende — kan finnas. Täflan kan ej försvinna utan i dylika fall, och den lemnar här plats åt den ljufvaste samverkan, som härflyter af en spontan sträfvan hos båda för ett gemensamt mål. Hvad är i sjelfva verket den äktenskapliga kärleken, om ej den fulländade vänskapen, som blifvit stärkt och förskönad genom en obeskriflig ömsesidig besittning? — — — Under medeltiden eller det katolska tidehvarvet, hvilket den metafysiska protestantismen eller deismen så oriktigt betecknat som ett mörkt barbari, tog odlingen af vårt känslområde det största dittills tagna steget framåt.

Den beundransvärda institutionen af ridderskapet visade då världen, att kärleken, som dittills varit så låg, äntligen hade, åtminstone hos de högre klasserna, hvilka sedermera tjejnade som allmänt föredöme, utvecklats den högre natur, som bör utmärka densamma. Ofta utmärkt af den ädlaste finhet, blef hon mäktig att, genom den minsta uppmuntran, drifva till ståndaktighet och verksam hängifvenhet, som var lika gynsam för de båda könen moraliska och fysiska förbättring. — Positivismen, katolicismens naturlige efterföljare, bör under nutidens gynsamare förhållanden framförallt fullfölja den mensklige moralens slutliga systematisering, som förgäfvades blifvit försökt af medeltidens ädla regim, derigenom att den medelst fasta grunder stärker och medelst högre inspirationer fulländar hvad som det förra systemet endast kunnat gifva utkast till med tillhjälp af dess öfvergående troslära, som snart blef fiendtlig mot den naturlige utvecklingen af förståndet och samhälligheten. Det är i en dylik förändring af lärosystemet som den sunda filosofiska omarbetningen af äktenskapsläran numera bör hufvudsakligen bestå.» — — —

Vi finna af hans utdrag ur Comtes förtroliga brevexling, af hvad slag hans kärlek var och hvilka höga intressen som förenade honom och Clotilde de Vaux.

Men endast ett år finga de så ega hvarandra. Clotilde

de Vaux afled den 6:te April 1846 efter en kort sjukdom, derunder hon på det ömmaste vårdades af Comte och hans tjejarinna.

Subjektift förblef dock Comte oafåtliga förenad med henne under de elfva år, han öfverlefde hennes bortgång och derunder han aldrig upphörde att erfara detta högtidliga förbund, som genom sitt inflytande på Comtes hela personlighet och sociala spekulationer så värdigt visade vägen för den nya tidens verkliga pånyttfödelse genom qvinnans rätta deltagande deri.

Comtes Clotilde var alltid som en himmelsk uppenbarelse för honom, hvilken lyste och ledde återstoden af hans lif och som derunder utgjorde det personliga föremålet för hans enskilda kult. Han föreställde sig ha i henne sett en bild af Menskligheten utvecklad till den höga fulländning, som han antog blifvit dess harmoniska slutstadium förbehållet.

Då Comte, fem år efter Clotilde de Vaux' död, började utgifvandet af sin *Politique positive*, inledde han densamma med en rörande dedikation till henne. Ur denna dedikation, som onekligen intager en likaså egendomlig som vacker plats inom den humanistiska litteraturen, må följande särskildt anföras:

»Dig, min Clotilde, har jag att tacka för den sena men afgörande uppblomstringen, under ett år utan like, af de ljufvaste af alla menskliga känslor. En helig förtrolighet, som på samma gång var både faderlig och broderlig, och som var bestämmande för vårt ömsesidiga uppförande, har satt mig i tillfälle att hos dig, vid sidan af alla personliga behag, tillräckligen uppskatta denna underbara förening af ömhet och ädelhet, som måhända ej af något annat hjerta någonsin förverkligats till en sådan grad. Denna moraliska upphöjdhet, som så gynsam understöddes af qvinnoförståndets högsta förnögenheter, fulländades så skönt af karakterens renhet och värdighet! — — — I enlighet med den vanliga tendensen hos ädla böjelser har det helsosamma inflytande, som du utöf-

vat på mig, gjort mig mera känslig gentemot mina vänner och mera fördragsam mot mina fiender, mera mild mot mina underordnade och mera foglig mot mina öfverordnade. — — —

Jag har äntligen, tack vare dig, kunnat i en tid af moralisk anarki förverkliga denna fullständiga harmoni mellan den enskilda och den offentliga tillvaron, som är så nödvändig för lyckan likasåväl som för värdigheten hos uppåtsträfvande själar. — — —

På en tid, då det intellektuella högmodet i sjelfva verket utgör hufvudhindret för en verklig omorganisation, voro vi båda nog lyckligt danade för att kunna återföra förståndet till dess rätta plats genom att hänvisa det till ett vist underordnande under hjertat, hvilket utgör den nödvändiga grunden för en sann och varaktig harmoni, individuel som samfälld. — — Af sig sjelf sträfvar den ledning, som hjertat utöfvar, ingalunda att förqväfva förståndets rätta flygt, utan att gifva detsamma dess rätta bestämmelse. Tvärtom har, sedan slutet af medeltiden, förståndets herravälde alltför ofta förändrat den moraliska ordningen för att tillfredsställa en ofruktbar nyfikenhet, genom att utbilda en fränstötande fåfänga. — — —

I dig ser jag icke allenast min ädla följeslagerska och min dyrbara rådgifverska, utan äfven min framstående medarbetarinna i den ofantliga omorganisation, som blifvit vårt sekel förbehållen. Den nya filosofien har numera kommit derhän, att den af ditt kön fordrar, förutom en djup sympati, en verksam och kraftig samverkan, som ditt hjerta och ditt förstånd i lika mån genomskådade. — — —

Min olycka tillstädjer hvarken tröst eller förströelse, och jag bör ej heller söka någondera. Det är som Vauvenargues säger vid beklagandet af en äfvenledes i förtid erfaren förlust: »den, som låter sig tröstas, älskar ej mer; men den, som ej älskar mer, är ytlig och otacksam.» Långt ifrån att glömma dig, skall jag bemöda mig att föreställa mig dig såsom lefvande, för att fortsätta att identifiera oss mer och mer. — —

Om ett helt lif knappast förslår för att låta tvenne varel-

ser lära väl känna och värdigt älska hvarandra, om sålunda endast en sann beständighet tillstod det innerliga utvecklandet af de menskliga känslorna, hvarför skulle då döden afbryta detta oafåtliga inre studium? Då den ödesdigra tomheten uppstår, är ej förpligtelsen alltid lika stor, vare sig att föreningen varat några månader eller några år? Hvarje glömska härrör då af en lumpen egoism, som, genom bristen på en värdig ståndaktighet, straxt förlorar det fordna utsädes förnämsta frukt. Af än kraftigare skäl sträfvar obeständighet i känslor att förnedra den, som, beröfvad en högre ömhet, emottager någon vanlig sorts vänskapsförbindelse. — — — Fastän beröfvad din aktiva samverkan, skall dock intet kunna röfva ifrån mig ditt passiva bistånd. Under vårt heliga år har din ljufva inverkan, vida mer än du kunnat tro det, bidragit till mina bästa filosofiska idéer. Sedan sex månader har ditt dyrbara inflytande ej upphört att underlätta de nya framsteg, som under sorgens tårar blifvit gjorda. Med klokhet odladt skall det, jag är viss derom, allt fortfarande rena och lifva mina förnämsta spekulationer. — — — För framtiden omedelbarligen egnande mig åt den sociala omskapningen, som jag grundar på min nya filosofi, skall jag härvid draga en vidsträckt och omedelbar nytta af fullbordandet af den moraliska uppfostran, som jag har dig ensam att tacka för. — — —

Farväl, min oföränderliga följeslagerska! Farväl, min heliga Clotilde, du, som hos mig på samma gång fyllde en makas, en systers och en dotters plats! Farväl, min älskliga lärjunge, min värdiga medarbetarinna! Din engla-inspiration skall beherska hela mitt återstående lif, det enskilda som det offentliga, för att ännu alltjemt leda min fulländning, genom att rena mina känslor, vidga mina tankar, förädla mitt uppförande! — — —

I samma mån som Comte fortskred i en allt högre intellektuel och moralisk utveckling, inskränkte han ock sina ma-

teriella behof, ända tills dess han ernått ett minimum i sin ytterligt enkla föda. De vanliga njutningsmedlen, sådana som tobak, kaffe och vin, hade han småningom upphört att begagna; och hans medelst våg bestämda föda bestod slutligen endast af det allra nödvändigaste. Middags-deserten hade han ersatt med ett stycke bröd, som han, för att inlägga ett moraliskt moment äfven i näringsförrättningarna, brukade äta under betraktelsen af de otaliga, som trots flit och arbete ej alltid ha sin kropps nödtorft tillfredsställd.

Comte skötte i öfrigt ej sin helse på riktigt vis, synnerligast som han försummade att lämpligen motionera sig i det fria. På grund af allt detta kunde ej hans konstitution fullständigt upprätthållas; den blef därför ej mäktig nog att, om den ock i ostörda yttre förhållanden ej skulle lemnat något öfrigt att önska, vid tillstötande rubbningar eller attacker kunna motstå dem. Vår organism behöfver nämligen alltid ett visst öfvermått af krafter för dessa yttre och inre stormar, som äro oundvikliga för den verksamma menniskan, synnerligast om hon är utsatt för allvarliga strider i idéernas och lifvets mera ingripande förhållanden.

Detta nödvändiga öfvermått egde ej Comtes organism på sednare tiden af hans lefnad; och då djupa sinnesrörelser kommo att åter hemsöka honom, rubbades organernas harmoniska förrättningar i hans kropp, som derigenom försattes i ett sjukligt tillstånd, till hvars frambringande dessutom rent yttre anledningar äfvenledes kommo att samverka.

Den första anledningen till Comtes sista sjukdom var den plötsliga förlusten af en af positivismens ifrigaste anhängare och politiska beskyddare, Vieillard, i Maj 1857. Den oväntade underrättelsen härom verkade särdeles uppskakande på Comte, som å vännens begrafningsdag dessutom genom kroppslig öfveransträngning samt inverkan af ett oväder ytterligare angreps, så att han omedelbart derefter föll i en lindrig feber, åtföljd af sömnlöshet, aptitbrist och magoordningar. Småningom förbättrades han dock, och var efter några veckor åter-

ställd igen, ehuru hans kraftnedsättning nu blifvit större än förut.

Vid denna tidpunkt, i midten af Juni, blef han dock utsatt för ett nytt brutalt anfall af sina motståndare, och för detta var det som hans konstitution äntligen dukade under. Han angreps omedelbart efter sin uppskakning af feber, fullständig kraftförlust samt en särdeles stark kongestion åt digestionsorganerna, hvartill sällade sig en höggradig gulsot. Comte ledde alltifrån början sjelf sin behandling, som hufvudsakligen bestod i hvila, sträng diet, lugnande drycker, varma bad etc., och var väsendtligen förbättrad efter en månads tid. Magen förblef dock öm och störd i sin förrättning; och mot slutet af Juli var det som en betydlig blodkräkning tillstötte, hvarigenom en utomordentlig mattighet uppkom.

Genom en klok diet förbättrades emellertid tillståndet fram i Augusti, så att Comte kunde vara uppe om dagarne, återtaga sin brevexling, som alltid var betydlig, och se några lärjungar. Tillfrisknandet var dock blott skenbart, så mycket mer som tydliga symptom af vattсот uppträd i förening med den betydliga afmagringen och mattigheten. Kort efteråt fyllde sig hela bukhålan med vätska och efterhand infiltrerades sedan kroppens alla lägre delar, hvarigenom gången blef ytterst smärtsam och andhemtningen försvårades. En ny magblödning tillstötte då och borttog de sista krafterna och gjorde ett slut på filosofens dyrbara lif.

Trots sin otroliga själsstyrka och sjelfbeherskning måste dock, långt innan någon art af psykiskt nedåtgående eller ålderdomssvaghет visat sig hos Comte, hans af otaliga yttre attacker skakade och af en olämplig kroppsregim undergräfd konstitution låta honom upphöra att existera långt före den ålder, som han kunnat uppnå under fullt gynsamma förhållanden.

Fastän hans hem längesedan blifvit upplöst och han sålunda lefde alldeles isoleradt för sig, saknade han ändock ej en art hemlif och huslig omvårdnad. Endels bildade de honom

närmast stående medlemmarne af det positivistiska samfundet liksom en familjekrets af förtroliga vänner, som ofta besökte honom, endels egnade honom hans hushållerska m:me Sophie Thomas jemte sin man all möjlig vård och hjälp i det dagliga lifvet. Hennes enkla personlighet hade under de många år, hon på det mest pligttrogna och rörande vis fyllt sin plats som Comtes tjenarinna, så väckt hans beundran och tacksamhet, att han formligen upptog henne som sin adoptiv-dotter — en social handling, hvarigenom Comte bevisade, huru han visste till dess rätta värde uppskatta arbetsklassen, huru han visste att framdraga och helga den sanna förtjensten med hufvudsakligt afseende på hjertat och lefvernet, ej blott förståndet! *

Comte ledde, enligt sin läkares Dr Robinets berättelse, sjelf hela sjukbehandlingen ända till slutet, och ådagalade dervid en förvånande insigt och klokhets. Dock försummade han ej att inom mer dolda områden rådfråga såväl Dr Robinet som andra läkare bland sina lärjungar, synnerligast Dr Segond (då medlem af Pariser-fakulteten) och Dr Audiffrent (tillhörande Montpellier-fakulteten). Men som han ansåg, att sjukdomen alltid är individuel och att patienten sjelf, om han eger de oundgängligaste biologiska kunskaperna, bör vara den bästa domaren öfver sitt tillstånd, så ville han dock nu, då han kunde gifva världen ännu ett exempel af praktiskt nyttig art, söka att modigt tillämpa den helsovård, som han i detta hänseende ansåg blifva rådande i framtiden.

* M:me Thomas' hjälpsamhet och dyrkan för sin husbonde var så stor, att hon under en nödperiod, trots Comtes protester, tvang honom att till låns emottaga en hopsparad summa af 600 francs (som af samfundet återbetalades). Hon önskade efter hans bortgång, att, då döden hädankallat också henne, hon måtte få begravas vid sin mästares fötter. Der hvilar nu stoftet efter henne, denna ovanliga och upplyftande typ af dygd och hängifvenhet hos den klass, som har att tillse lifvets lägre sysslor, men som icke desto mindre har att uppfylla stora bestämmelser.

Under sin sjukdom uttalade också Comte den meningen, att »medicinen företer en stor logisk brist, emedan den är nödsakad att i enskilda fall ta sin tillflykt till allmänna mått och steg».

Dr Robinet skriver om Comte och hans sjukdom: »Hvad var mera rationelt, mera vist än hans vägran att ta sin tillflykt till den medicinska empirismen, som så ofta är oförmögen att bevisa riktigheten af sina obetydligaste föreskrifter! Då han frigjorde sig från denna provisoriska hjälp, liksom han redan frigjort sig från teologien och metafysiken, handlade Auguste Comte på ett normalt och ärofullt vis som en sann mästare. — Skulle man ha föredragit att se honom vid detta tillfälle afsäga sig sitt snilles makt och majestätet af sitt mod, för att darrande åt inkompetenta underordnade anförtro omsorgen om sin hotade tillvaro? Framtiden må svara. — — Under den tid, som åtskiljde de tvenne blodkräkningarna (1½ månad) och som var så uppfylld af lidande, visade han ett tålmod och en själsstyrka, som voro utan like. Öfvertygad om nödvändigheten af sina sista arbeten, ville Auguste Comte ännu lefva, men ej för sig, utan för andra, för sina samtida och sina efterkommande, för att fullborda sin *Synthèse subjective*, framförallt moralläran, samt för att än kraftigare tillförsäkra den nya läran dess verksamhet genom valet och insättandet af en efterträdare. Ingen strid kunde vara större än den han då utstod; och man kan antaga, att det var hans viljekraft, som tillät honom att uthärda så länge. Beherskande smärtan, känslolös för hvarje lidande, kallblodigt bedömande faran i sitt tillstånd, kunde han förblifva ostörd, full af moraliskt allvar, af intellektuel spänstighet, af förtroende och ståndaktighet. Sådana voro hans hjeltomod och hans tro ända tills den andra blodkräkningen förkunnade honom att tiden var inne, att fatta sig samman och att lemna lifvet. Denna manliga oförskräckthet, detta personliga försakande förlänade åt hans sista ögonblick en fullständig frid, som aldrig tillät hans stora själ att mattas under tyngden af kroppsliga lidanden.»*

* Se *Robinet: Notice etc.*, sid. 139.

Den sista Augusti tillskref Dr Robinet Comte, på uppmaning af denne att säga den fulla sanningen med afseende på den antagliga utgången af sjukdomen, ett bref, deri han som sin mening uttalade förutsägelsen om den oundvikliga döden. Han slutar med följande ord: »Om hvarje dödlig bör, innan hans kroppsliga organer återgå till jorden, religiöst söka fatta sig och i en svanesång sammanfatta en tillvaro, som håller på att upplösas, huru mycket bör ej denna dödstanke vara förtroelig för spekulationerna hos en filosof och prest, för hvilken öfvergången till odödligheten bör vara en offergård och en social undervisning!» Detta bref skakade ej Comte på något vis, utan förebrådde han Robinet dagen derpå för hans visade sorg. Han samtalade sedan om framtiden och sina planer derför och i allt högre stämning ledde han ämnet in på det religiösa området, synnerligast afseende den storhet och förbättring, som våra efterkommande skola genom pånyttfödelsen i positivismen komma att åtnjuta. »Glöden och majestätet i hans själ, säger Robinet, upplifvade hans blick och förvandlade hans anletsdrag och röst. I stället för en döende, hade jag framför mig positivismens grundläggare, lika full af storhet och kraft som jag någonsin funnit honom!»

Några dagar derpå tilltog mattigheten i ytterlig grad och alla tecken till en ny inre blödning visade sig åter. Då man en morgon inträdde för att tillse honom, fann man honom neddignad vid det altare, han helgat sin hädangångna väninna; de sista krafterna hade lemnat honom under uttryckandet af den sista tacksamheten åt hans lifs engel!

Han nedlades på sitt läger; talade endast några få tröstens ord under de timmar han ännu lefde, men snart efter var hans lif utsläckt för alltid (den 5:te September 1857). Hans blick hvilade å en bukett konstgjorda blommor, förfärdigade af m.me de Vaux; och lugna och imponerande uttryckte hans sista anletsdrag det rena medvetande och den orubbliga tro, som in i döden följt den ädle hädangångne!

I enlighet med hans uttryckta önskan begravs han å kyrko-

gården Père Lachaise utan all annan kyrklig ceremoni än den hans egna anhängare egnade honom i enlighet med positivismens kult.

Att starka själsrörelser och psykisk öfveranstängning ofta förorsaka sjukdomar i såväl hjernan som kroppens öfriga organer, är en känd sak; men att kalla dessa tillstånd med ett gemensamt namn sinnesrubbing, vore högst oriktigt, då de framkallade sjukdomstillstånden ofta äro helt öfvergående och de dessutom långt ifrån alltid medföra rubbningar i de själiga företeelserna. Helse är, i ordets fullaste mening, den allmänna harmonien mellan människans fysiska och moraliska förrättningar. Den *cerebrala harmonien* måste vi härvid alltid anse som den förnämsta; och denna finnes endast, då verklig öfverensstämmelse och samverkan eger rum mellan hjernans skiljda organer och förrättningar.

Sinnesrubbing åter förefinnes, då ej öfverensstämmelse eller ordnad samverkan finnes i alla hjernförrättningarna, d. v. s. då tingen och händelserna fullt eller delvis oriktigt uppfattas och tydas eller, synnerligast med afseende på tänkarens arbeten, då föreställningar eller fixa idéer uppstått, hvilka *af ingen* förständig människa kunna anses riktiga utan tvärtom af alla tänkande måste anses som fingerade, d. v. s. idéer och föreställningar, som helheten af vår kultur *fullkomligt tydligt* vederlägger och förkastar. Hos Auguste Comte finnes emellertid absolut intet, som, hvarken efter 1826 eller 1845 och 1846, då han erfor de djupaste själsintrycken i sitt lif, kan anses som en rubbing i hans hjernförrättning eller hans psykiska jemvigt. Nedanstående framställning af hans läror skall till fullo bevisa detta hvad hans spekulationer beträffar. Rörande Comtes personlighet i öfrigt har jag talat med de äldsta positivisterna i Paris, hvilka kände honom alltifrån början af 1840-talet; och de ha sagt sig *aldrig* kunnat, under ett ständigt umgänge med honom, märka den minsta afvikelse från

den klarsynthet och det orubbliga själslugn, som ständigt utmärkte honom.

Att, såsom Littré, söka som en sorts rubbning framställa den mäktiga revolution, som försiggick i Comtes inre, synnerligen i hans känslolif, genom uppspirandet af hans kärlek till Clotilde de Vaux, är förvisso mycket falskt. Det skulle varit temligen svärförklarligt att han kunnat så göra, då man tänker på hans mångåriga bekantskap och förbund med Comte, hvars läror han så öppet bekände under fulla sex år *efter* det den ifrågavarande känslorevolutionen egt rum, om icke andra omständigheter af mer personlig natur funnes, som gifva oss lösningen på denna gåta. Dessa äro endels: Littrés brytning med Comte omkring 1852, då han sårades i sin egenkärlek af Comtes upplysning (vid ett sammanträde i det positivistiska samfundet), att han misstagit sig i några politiska kardinalpunkter. Han *sökte* och återfick Comtes vänskap än en gång; men snart fann han sig oförmögen att bevara den, hvarför definitiv brytning skedde. Då var det som m:me Comte, en synnerligen energisk och sofistisk qvinna, fann lämpligt att söka vinna Littré för *sitt* mål: nedsvärtandet af Auguste Comtes person. Och detta skedde nu medelst förberedelser i tysthet under Comtes lifstid och sedan genom utgifvandet af Littrés bekanta bok: *Auguste Comte et la Philosophie positive*, deri författaren visar sig som anhängare endast af den filosofiska delen af Comtes lära — fastän han så fullständigt antagit den sociala och religiösa delen, att han fungerat som fadder vid upptagande af barn i Comtes religionssamfund! — men söker vederlägga de sednare spekulationerna och djerfves framställa Comtes själstillstånd såsom abnormt! Littrés och m:me Comtes bitterhet mot Comte härrörde af personliga skäl: hos båda var det sårad egoism, som föranledde dem att utsprida den osanningen, att Comte varit sinnesrubbad.

Den kris, som Comte genomgick till följe af den hos honom väckta kärleken, var så stark, att han sjelf ansåg sin helsa deraf hotas. Han skref sålunda 1845 derom till Stuart Mill:

»Detta bref har nu blifvit så långt, att jag ser mig nödsakad att uppskjuta med meddelandet af intressanta detaljer rörande en svår nervös sjukdom, som utan tvifvel uppstått genom det första återupptagandet af mitt filosofiska arbete några dagar efter mitt sista bref. Rubbningen har bestått i en envis sömnlöshet med en mild men ihållande melankoli, och en stark beklämdhet, som länge var blandad med en ytterlig svaghet. Jag måste upphöra med mina dagliga pligter under fjorton dagar, och t. o. m. intaga sängen. Men mina oafåtliga försigtighetsmått ha alltid begränsat sjukdomen till dess säte i nervsystemet,* då jag genom måttlighet afhållit febern och magirritationen, hvarigenom jag ej behöft tillkalla min läkare. Året derpå skrifver han ytterligare härom till Stuart Mill och förklarar närmare antydningarna i det förra brefvet medelst följande rader: »Det första erfaranDET af denna dygdiga känsla (hans kärlek till Clotilde de Vaux) egde rum förlidet år samtidigt med utarbetandet af inledningen till mitt andra stora verk. Ni fattar därför den stora vådan af en nervös kris, hvarom Ni hittills egt en ofullständig kännedom och hvari jag i hänseende till hjernsystemet lopp en verklig fara.»

Comte ernådde emellertid genom denna kärlek den nödvändiga, förut så djupt saknade harmoni i hela sitt känslö-såväl som förstånds-lif, och det var härigenom som han nu fann sig såsom en i viss mån ny människa och som han ansåg sig ha fått blicken öppnad för den menckliga sammanlefnadens högre frågor. Derför var det ock, som han kände sitt hjerta numera så förenadt med förståndet och sitt personliga lif så oskiljaktigt från sin offentliga mission.

För att nu ett ögonblick hålla oss till den nyss citerade beskrifningen af Comte sjelf på den nervskakning han undergick år 1845, en beskrifning, som utgör Littrés enda stöd för sin teori om Comtes själstillstånd,** så finna vi der näppeligen

* Comte ansåg nämligen, att de flesta sjukdomars egentliga utgångspunkt och säte vore nervsystemet.

** Se Littré: *Auguste Comte et la Phil. pos.*, sid. 580.

ett enda ord, som, då man ej vill tolka som en advokat i en elak affär, beskriver annat tillstånd än ett sådant som framkallats genom en ovanligt stark inre själsrörelse helt naturligt i många fall hos andra individer, men der ingen talan varit om sinnesrubbing. Vi se, huru Comte utan annat tillgörande än sin egen själs- och kropps-regim, som han alltid grundade på en verklig eftertanke och klok sjelfbeherskning, helt snart var fullt återställd; och sjelfva attacken synes ingalunda varit af någon farligare beskaffenhet — d. v. s. för en person med ett viljekraftigt och upphöjdt sinne.

I sanning, det hade varit förunderligt, om en natur af sådan harmonisk organisation som Comtes, *icke* skulle af en vaknande sann kärlek i förening med nya spekulationer rörande de högre företeelserna i lifvet erfarit en i hög grad gripande själsstämning! Ingen, som mötes af något liknande, har undgått att till hela sin varelse omstämmas, — för att sedan, om han varit värdig och kraftig nog för att tjena högre syften, inträda i väsendtligen nya och mer upplyftande förhållanden. Få ha väl vid dylika tilldragelser undgått att erfara mer eller mindre utpräglade symptom af sömnlöshet, melankoli, beklämdhet, svaghet m. m.; men, om de ock helt naturligt *kalla* detta sjukdom, ja *känna* det som en verkligt allvarsam sjukdom, så är väl ej *detta* något bevis på att de varit rubbade! Man kan *känna* sig vara nära både att dö och bli rubbad af många själsskakningar; men huru ofta uppspirar ej, åtminstone hos ädlare naturer, det sanna lifvet just deraf.

Till m:me de Vaux skref Comte vid upphörandet af krisen af 1845, att han »lemnat densamma förbättrad i alla afseenden». Att hans ädla natur lät honom efter den förkrossning, som hennes död medförde, åter framstå som en till förstånd och känsla fullt harmonisk personlighet, lär oss hela hans återstående lif och de djupa spekulationer, som sedan för ett stort antal sannings-sökande och religiöst sinnade personer, bland såväl bildade som obildade klasser, varit af oberäknelig intellektuel nytta och moralisk lyftning.

Så inverkar ingen rubbad eller disharmonisk tänkare och reformator; sådant resultat härflyter endast af de enhetligaste och grundligaste forskningar och de sannaste och mest medvetna personliga erfarenheter hos mensklighetens störste vise!

Flera andra stora män, som åvägabragt genomgripande reformationer, ha liksom Comte genomgått de djupaste själskakningar; men, fastän deras läror för deras tid syntes utopiska, har efterverlden ej kunnat annat än erkänna dem som våra sanna välgörare, ja, en af dem har i den kristna kyrkan t. o. m. blifvit tillbedd som ett öfvernaturligt väsende! Ändock berättas det om honom, Jesus af Nazareth, att han var »bedröfvad intill döden», att han bad om befrielse från sitt oerhörda lidande, om det vore möjligt. Af samtid ha desse store män kunnat dömas som fantaster, förryckta, hädare; men då deras läror, hvilka dock alltid af ett antal — litet, det är sant — ifrån början måste ha blifvit förstådda och vidare fortplantade, sednare af oräkneliga vunnit erkännande och seger, ja då höres ej det förra talet, då blir det motståndarnes största lycka, om de varit så små, att intet minne af dem gått till efterverlden, eller deras rättvisa straff, om deras bekantgjorda namn ej kunnat undgå att åt historiens tadel prisgifvas.

Detta straff har redan börjat öfvergå de tvenne personer, Littré och m:me Comte, som under det falska skyddet af deras uppgifna beundran för Comtes filosofi förberedt och utfört en den lumpnaste plan att svärta den store reformatorns person och tillintetgöra hans sociologiska och religiösa arbeten! Detta försök började utföras år 1857 genom en skandalös rättegång, som m:me Comte anlade emot de af Comte utnämnda testamentariska exekutorerna, hvilkas eganderätt till Comtes skrifter hon ville söka få af domstol förklarad olaglig. Processen, som börjades två månader efter Comtes död, afslutades dock först 1870 och vans af Comtes anhängare med hans efterträdare Laffitte som ledare af deras intressen — under det Littré uppbjudit all sin förmåga att tjena m:me Comtes låga syften.*

* Littré uppger emellertid 1864 i sin bok om Auguste Comte (sid. 645), att »m:me Comte vann processen, hon kunde ej förlora den!» Ja

Comtes testamente — hvori han utnämnt tretton testamenteriska exekutorer och anmodat sina anhängare att årligen utbetala till trotjenarinnan 1500 francs samt till den fränskiljda makan den summa, 2000 francs, som han sjelf i lifstiden gifvit henne af sitt eget underhåll — ville emellertid m:me Comte ha förklaradt ogiltigt, då, såsom hennes advokat, *i hennes egen närvaro*, förklarade för domaren, Comte skulle varit ateist och sinnesrubbad! Att hans kärlek till m:me de Vaux blef af m:me Comte förklarad som lättsinnig och brottslig, var ju att vänta; också skedde detta såväl inför domaren som inför Laffitte i vittnens närvaro. Ingen nedrighet syntes m:me Comte ovärdig det föresatta målet: att nedsmutsa den renaste man, som den franska jorden burit.

I hvad mån Comte var eller icke var ateist visste hans hustru alltför väl: hon förklarade sig som fullständig anhängare af den positiva filosofien, åt hvilken hon, såsom hon uppgaf inför rätta, ville i förening med Littré söka gifva den största möjliga spridning, hvarigenom hon, såsom hon antydde, skulle jemte nämnde person öfvertaga ledningen af den sanna positivismen! För så vidt emellertid den sanna positivismen endast utgjordes af dess förberedande del, eller filosofien, borde m:me Comte och hennes biträde ha vetat, att *den* ateism, för hvilken Comte anklagades af henne och öfriga, ingick som en *conditio sine qua non* i hela hans grundåskådning, att hon och Littré alltså såsom positiva filosofer voro *lika mycket* ateister som Comte!

Återstår alltså den andra eller hufvudsakliga punkten, hvarpå domstolen skulle stödja den fordrade annulleringen af Comtes testamente: att han var sinnesrubbad!

hon blef, såsom det vill synas, af en underrätt förklarad som egarinna af Comtes materiella qvarlätenskap — något som man ej bestridt henne — men i den egentliga hufvudprocessen, som handlades vid »la première chambre du tribunal civil de la Seine», blef utgången helt annorlunda. Fastän sålunda processen ej var avslutad då Littré 1864 talar derom i sitt arbete, har han tillätit sig den nämnda förfalskningen.

Trots Littrés och m:me Comtes advokats vidriga förvrängningar af de faktiska förhållandena, trots Littrés komiska apoteos af m:me Comte i sitt nyssnämnda arbete, som skulle bevisa, att positivismen bestod af två delar: en filosofisk eller förnuftig, uppkommen genom inflytandet af m:me Comte, och en social och religiös, framkallad genom inflytandet af m:me de Vaux, hvilken sednare del vore ett verk af en förvirrad och slutligen fullständigt sinnessjuk person; trots framhållandet, »att Comte ej fruktade att jemföra sammanfattningen af sin religion med den katolska kyrkans mest vördade mysterium»; m. m., lyckades det ej för dem att öfvertyga domstolen, hvars medlemmar emellertid sjelfva ej i något hänseende voro positivist, att Comte varit rubbad eller att han varit en i minsta mån osedlig människa!

Laffittes advokat, hvilken liksom domstolen var fullkomligt främmande för positivismen, framhöll bl. a. följande emot Littré: att han fullständigt antagit Mensklighetens religion, att han tolkat den i en år 1850 af honom utgifven bok: *Conservation, Révolution et Positivisme*, ja att han t. o. m. utöfvat dess bud, då han var den förste fadder i den nya kyrkan; och nu ville han förklara dem rubbade, hvilka fortsätta det, som han sjelf offentligt antagit i sin ålders fulla kraft! Littré var närvarande, och domstolens åhörare torde knappast ha fattat, hvarken huru denne djerfts biträda m:me Comte på så vis som skett eller huru hans af outplånlig nesa höljda person förmådde ens hålla sig uppe på den bänk, han syntes vilja sjunka igenom.

Anmärkas bör, att Littré ej företedde ett enda hvarken motiveradt eller omotiveradt medicinskt intyg till stöd för sitt påstående om Comtes uppgifna sinnesrubbnig, något som ej skulle varit svårt att anskaffa, om anklagelsen varit ärlig och påståendet oomtvisteligt.

Rättens kejsrliche prokurator uttalade sig i sin sammanfattning af målet äfvenledes tadlande mot Littré: »då han, sade han, bestrider Comtes religion, kan han, som en tid an-

tagit och delat dess läror, ej göra det emedan den skulle vara oförnuftig, utan emedan den ej skulle vara tillräckligt vetenskaplig» (då han utgick från dess förutsättning, den positiva filosofien). Han bedömer vidare i följande värdiga ord Comtes verksamhet och sinnesbeskaffenhet: »Filosof och ateist sysselsatte sig Comte med mensklighetens intressen; han har ansett, att hon ej kan undvara en religion, och han har gifvit henne en sådan, en rent naturlig, normal, rationel, vetenskaplig menskelig religion: den antager inga under, ingen uppenbarelse, ingen öfvernaturlig vilja; han tillstödjer ingen tro, som ej kunnat medelst förståndets tillhjälp bevisas. Sådan är denna religion. Är den en galenskap? Jag tror det ej. — — — Jag vet ej, om Comtes religion med nödvändighet härledes ur hans filosofi, men organisationen af kulten var den nödvändiga konsekvensen af grundandet af en religion, på samma vis som organisationen af ett presterskap oundvikligen måste följa den af kulten. — — — Det finnes ingen strängare och obevekligare, ingen renare moral än positivismens — allt sedan den ojemförliga moral, som kristendomen gifvit oss. — — — Hela testamentet talar alldeles mot denna anklagelse (för sinnesrubbing), och ett uppmärksamt studium deraf är det mest bevisande svaret till m:me Comte. Comte talar om den sorg det skulle vara för honom att dö under det hans arbete vore ofullbordadt, och han säger då: »den största ofullkomligheten hos menniskoorganismen består deruti, att kroppen och hjernan äro så disproportionerade, att den sednare i allmänhet skulle kunna lefva två till tre gånger så länge som den förra, om nämligen statyen skulle kunna undvara piedestalen. Då Fontenelle dog vid 100 års ålder, egde han alla tecken på en hjernvitalitet, som ännu ej blifvit förändrad, på samma vis tillstödjer den positivistiska religionen den ofrivilliga känsla, som låter oss beklaga lifvets förlust, då vi ännu förmå älska, tänka, ja, handla för familjen, fäderneslandet eller menskligheten, fastän kroppens oförmåga gör hjernans förmåga till intet.» — — — Nå väl, jag tror mig kunna försäkra, att hjernvitalite-

ten hos Comte ej utslocknade förr än kroppen blef oförmögen och att hans testamente ej är ett verk af en vansinnig.»

I enlighet med detta utlåtande tilldömde rätten derpå åt Comtes testamentariska exekutörer full dispositionsrätt öfver hans manuskript samt myndigheten att fullfölja den åt dem betrodda missionen samt förklarade m:me Comtes anklagelse ogrundad.

Rörande Comtes personlighet i allmänhet har en gammal privat-elev till honom, en ej namngifven engelsman, lemnat en intressant och vacker skildring i *Chambers Journal* (Juni 1858). Efter att ha beskrifvit sin egen ställning samt huru svårt det var att få taga lektioner af Comte, skrifver han vidare: »Dagligen, det var år 1836, då Luxembourg-klockan slagit åtta, och då ännu dess sjungande efterklang kunde höras, öppnades dörren till mitt rum och in trädde en kort, nästan kraftigt byggd man af ett fint utseende; han var nyrakad och utan spår till skägg eller mustacher. Oföränderligen var han klädd i en svart, fullkomligt fläckfri dräkt, som om skulle han till ett middagssällskap; hans hvita halsduk syntes just vara kommen från tvätterskans händer och hans hatt glänste som fällen på en rashäst. — — — Under tre qvarts timme fortsatte han sin demonstration, görande korta anteckningar derunder, för att gifva åhöraren en ledning för repetitionen på egen hand; derpå framtog han ett annat papper, som låg bredvid honom, och genomgick den skrifna repetitionen från föregående lektion. Han förklarade, rättade eller utlade tills klockan slog nio; då, under det han med högra handens lillfinger afborstade den å rock och väst spillda snustobaken, stoppade han på sig dosan, återtog sin hatt och lemnade rummet, lika tyst som han kom, genom dörren, som jag skyndade att öppna för honom. Denne fåordige man var det nittonde århundradets Aristoteles eller Baco.

Man skulle kunna tänka sig att en sådan lärare, hvilken

kom och gick som en del af ett urverk utan att utbyta några artighetsbetygelser, ej skulle framkalla annat än fränstötande känslor hos sina lärjungar. Förgäfves sökte jag att bryta kölden i vårt förhållande, att framlocka detta lilla förberedande sqvaller, hvarmed jag funnit somliga lärare alltför villiga att fylla hela lektionstimman; han syntes ha sagt sig sjelf, att han stålsatt sig för en oangenäm pligt och att intet skulle vända honom derifrån. Endast två gånger lyckades jag att se prof på att han egde något dödligt i sin organisation. Jag hade följt hans undervisning sex veckor och använde fortfarande, kanske mera af malice än okunnighet, den värsta franska i mina skrifna repetitioner af hans lektioner. En morgon förlorade han tålmodet vid någon mer än vanligt otilllätlig språkvidrighet; nedläggande sin penna vände han sig till mig och sade: »hvarför framhärda i att skriva sådana barbarismer?» »Ni vet jag är främling; hur skulle jag kunna göra det bättre?» »Ni kan åtminstone skriva bättre än så; skrif som ni talar.» Derpå återtog han sin penna och rättade alla språkfelen. Från den dagen förefunnos få grammatikaliska bockar i mina anteckningar. En annan gång, då jag var mera oskyldig, framkallade jag samma milda vrede. Jag studerade den tiden mycket flitigt, i allmänhet tretton timmar dagligen — en galenskap, som jag sedan bittert ångrat — och var sällan i säng förr än efter midnatt. En mörk vintermorgon satt jag, efter ett ovanligt strängt arbete, och nickade under lektionen. Så satt jag der tills röstens mumlande och pennans raspande verkade som en vaggsång, och redan var jag till tre fjerdedelar insöfd, då en plötslig förändring i rösten väckte mig och orden: »men ni sofver!» återkallade mig till mig sjelf — endast för att se min lärare aflägsna sig från rummet, under det jag förgäfves sökte kvarhålla och blidka honom. Följande dag återtog han lektionen der han lemnat den dagen före min olycka, men ej ett förebrående ord yttrades lika litet som ett försvar tilläts af den förolämpade vise.

Från den dagen började jag älska honom. Kall och ab-

strakt som han syntes, vann denne intellektuella jätte nästan omärkligt min unga menniska. Jag kunde ej känna, än mindre mäta hans storhet, men jag fick intresse för den torra vetenskap, som han lärde mig; skulle jag ha fortsatt under hans ledning, skulle jag ha blifvit matematiker. Jag hade lärt mig att frukta, ej att vörda mina lärare; om jag hade något tycke för någon af dem, så var det i förhållande till hans slapphet: nu åter fann jag mig, halft omedveten och utan att kunna redogöra därför, småningom gripas af en tillgifvenhet för den minst tillgänglige, den mest osällskaplige af dem alla. Jag var då den mest orimlige yngling. Derfor kan jag ej antaga, att denna känsla berodde på ett rent förståndsinflytande på mitt sinne; jag tror, att hon uppstod af en instinkt-artad iakttagelse af den dolda välvilja, som var så utmärkande för hans organisation.»

Författaren talar sedan om studiet af den några år derpå utkommande *Philosophie positive*, och fortsätter sålunda: »Från dess sidor hade jag lärt mig förstå, att min fordne lärare var en stor man, fast han ännu ej var ryktbar. Jag hade lärt mig se skillnaden mellan hans allvar och andras *laissez-faire*; och ett besök hos honom var ett af de första nöjen jag lofvade mig i den hufvudstad, som för unga besökande är rikast på förströelser. Erinrande mig de snusskyar, som alltför ofta hade angripit mina nysmuskler, medförde jag till honom en Cumnocks-snusdosa med en af våra Ayrshire-krystaller i locket, och gladdes vid att se densamma vänligt emottagen. Han satte den genast in i en skrifbordslåda och omnämnde, att han slutat att snusa. Han sade, att han fullständigt dragit sig tillbaka från verlden för att utan förströelse kunna egna sig åt den politiska delen af sin filosofi, att han ej längre ens läste tidningar* och att han vant sig af med hvarje öfverflödighet.

* Comtes lektyr utgjordes mot slutet af hans lefnad hufvudsakligen af de estetiska mästerverken, åt hvilkas helsobringande studium han dagligen egnade en del af sin tid.

Först år 1851 återsåg jag honom igen. Han var då det erkända hufvudet för en skola och ryktbar, om ock ej beundrad, bland alla tänkare. Jag hade någon svårighet att finna hans bostad, och det var med klappande hjerta jag drog i klocksträngen. En äldre man klädd i en morgonrock och med en svart halsduk kring halsen, öppnade dörren för mig. Jag trodde nästan att jag missförstått portvaktens anvisning. »Monsieur Comte?» frågade jag. »C'est moi, monsieur», blef svaret.

Förändringen i hans utseende gjorde mig handfallen, och något dröjande sade jag mitt namn. Genast räckte han då ut sin hand och drog mig med sig in i förmaket. Här kunde jag iakttaga den underbara förändring, som hans ansigtsuttryck undergått sedan vi sist träffades. Han påminde mig nu om en af dessa medeltidstaflor, som föreställa St. Franciscus vigd åt fattigdomen. Det fanns en mildhet i dessa afmagrade anletsdrag, som borde kallas ideala snarare än menskliga; genom de halfslutna ögonen lyste en sådan innerlig känsla, att man vore frestad att skatta den än högre än hans förstånd. »Jag kände ej igen er», sade han, öppnande en låda; »men jag tänker nästan dagligen på er. Se här, jag har ännu eder dosa och bevarar mina munlack deri, hvarför jag ofta påminnes om er.» Han talade utan förbehåll om sin ärbara fattigdom, hvartill den sista revolutionen, genom att fråntaga honom hans anspråkslösa nödtorft, bragt honom, och han omtalade, huru de ädelmodiga offren af flera hans lärjungar befriat honom från bekymren för den materiella tillvaron.

Han hedrade mig med ett långt samtal, hvaraf hvarje ord fyllde mig med ny beundran. Han var ej längre den sträfve tänkaren, regelbunden och känslolös som ett maskineri, han syntes ha blifvit ung på nytt, ha lagt någonting till sitt förra jag, men huru eller hvad kunde jag då ej fatta. I ett språk, som för mig var obegripligt, vidrörde han förbindelser, hvilka riktat hans känslor; han talade med entusiasm om de italienska skalderna samt om Shakspeare och Milton, hvilkas arbeten han lärt sig läsa på originalspråket, och — hvilken öfver-

raskning! — tagande från kaminhyllan ett nött exemplar af *Imitatio*, sade han: »Jag läser några sidor i denna bok hvarje morgon.»

Jag hade redan haft anledning att misstänka, att under den sträfva mask, som han i tidigare år burit, en liflig natur och varma känslor voro dolda; jag hade vid den tiden hört att den lilla presenten från mig hade så tilltalat honom, att, då han några dagar derefter talade derom, hans ögon strålade, jag förstod därför, att djupt i hans inre bodde der en kärleksrik själ. Och nu fick jag af en bok, som han gaf mig, lära känna historien om huru han funnit och förlorat den kontrahent, den andra hälft, han så länge hade sökt. Berättelsen om den platoniska kärlek, för hvilken han hade att tacka den sena utvecklingen af sina känslor, är en den mest sällsamma och dess hjeltinnas historia en den mest sorgblandade.»

Comte uttalade ofta sin öfvertygelse om sin betydelse för den menskliga kulturen, ja han ansåg sig sjelf som den förste presten i det nya pånyttfödande presterskapet i mensklighetens kult.

Hade han rätt dertill? Ja, utan tvifvel. Ha andra rätt att stämpla honom som förmäten, inbilsk därför? På intet vis. Samma öfvertygelse om en stor mission för samtid och efterverld, som Comte öppet uttalade, finna vi framlysa hos ett stort antal andra stora personligheter, hvilka ansett sig ha kommit till livsviktiga åskådningar och lefvat för en idé, såsom t. ex. fallet varit med Sokrates, Jesus, Dante, Hegel, Thorild, Boström m. fl.

Dylika uttalanden, på hvilka man i allmänhet gerna vill stöta sig och gifva namn af egenkärlek o. d., häntyda emellertid blott på en lefvande uppfattning af det högre lifvet och dess beroende af menskliga medier. Desses idéer må vara mer eller mindre positivt sanna eller mer eller mindre bestående

af genialiska fantasier; äro de mäktiga att upplyftande inverka på personens tro och handling, så förtjena de alltid beundran, aldrig tadel*.

^{hans} Hvad särskildt Comte beträffar, så är hans öfvertygelse om sin höga mission och om den omutliga sanningen i de läror, som han förkunnade, blott ett uttryck af hans ärlighet och hans fullständiga uppgående i menskligheten. Om det herravälde, som medvetandet om det Eviga kan vinna öfver en människa och dess förmåga att upprätthålla henne i tryckande och pröfvande lefnadsomständigheter, har Comtes lif gifvit efterverlden en nyttig och uppfostrande lärdom. Han liknar härutinnan mycket de tvenne största förebilderna världen förut egt, eller Sokrates och Jesus. Att uttala ett medvetande om sin egen och andras värdighet och högre natur, om möjligheten att närma sig alltmer ett idealiskt mål, är icke allenast något tillåtet utan äfven något oundvikligt och sublimt — alldenstund detta medvetande grundar sig på det Evigas seger öfver individualiteten och ej förorsakas af förmäthenhet hos en egoistisk natur.

Några ord af Comte skola närmare åskådliggöra hans uppfattning af människans ställning och fulländning; han säger: »Den moraliska fulländningen skall alltid utgöra det förnämsta föremålet för konsten, hvars ständiga, individuella och samfälda bemödanden närma oss dertill mer och mer, utan att dock någonsin kunna fullständigt uppnå densamma**.»

Hvilken ödmjukhet ligger ej här på botten af denna, ingalunda öfverdrifna eller sjelftillräckliga åsigt om menniskonaturen!

Comtes sinnelag framlyser vidare af många andra yttranden, såsom af följande: »En verklig förståndsöfverlägsenhet kan

* En i den svenska odlingen högt uppburen heros, E. G. Geijer, har också, liksom så otaliga andra, blifvit, om med rätta eller ej veta vi ej, skildrad som »en sällsam blandning af öfvermod och ödmjukhet». (Palmblad.)

** Se Comte: *Catéchisme positiviste*, sid. 49.

ej till fullo utöfva sitt förnämsta inflytande, om den ej är underordnad en hög moralitet», eller: »Den skickligaste och verk sammaste människa kan aldrig återgifva mer än ett ytterst ringa mått mot hvad hon emottagit.»

Vända vi oss till den reformator, som i vårt land är mest känd, eller Luther, så framstår denne alltid i bilden af en sann och from man. Men ej nog dermed; han var frimodig och djerf, ja hänsynslös, då så behöfdes.

Det är en egen företeelse hos oss, att ifriga lutheraner ofta framhålla Luthers »ödmjukhet» som en motsats till den stämning, som utmärker somliga s. k. fritänkare. Men då desse sednare uttala sin tro och tolka sina religiösa behof, missförstås de ofta af kristet sinnade, då hvarje afvikelse från kyrkoläran uppfattas som mer eller mindre *irreligiös* i st. f. *antiteologisk*. En fritänkare, som vill reformera, löper därför i allmänhet den största risk att bli ansedd som egenrättfärdig, själfklok etc., under det att en kristen reformator, hvilken alltid kan åberopa bibeln till stöd och som för resten bibehåller den väsendtligaste delen af dogmerna, ej uppfattas så, utan såsom drifven af »guds ande».

Kan dock den förre ej vara drifven af samma ande; kan det ej hända, att fritänkarens hjerta klappar lika varmt för alldeles samma upplysning och frid, som den kyrkliges och att den sednares sträfvan mera godkännes hufvudsakligen därför att hans trossatser *till formen* öfverensstämma med gällande läror, under det *andemeningen* hos den förre är lika skön? Det är åtminstone så min mening; och jag vågar påstå, att samma uppfattning låg till grund för hvad skaparen af den kristna läran, Paulus, skref till Korinterna (1 ep., 12 kap.): »Gåfvorna äro mångahanda; men anden är en. Uti hvar och en bevisa sig andens gåfvor till gagns. Den ene varder gifvet af anden tala om visdom, den andre tala om förstånd, af samma anda. En annan tror af samma anda; en annan helbregda gåfvan, af samma anda».

En kristen reformator kan då komma att särskildt fram-

hållas för sin ödmjukhet utan att vara det *mera* eller i *annan* mening än en fritänkare, som talar ett mindre bibliskt språk. Den samma ödmjukheten fattas uppenbarligen ofta mycket skeft, ja partiskt. Jag tror ej, att *någon* reformator varit ödmjuk i ordets vanligaste bemärkelse d. v. s. underdånig inför menniskor; tvertom. Men jag tror fullt och fast, att alla reformatorer, de må ha varit teister eller ateister, ha varit uppriktigt ödmjuka i ordets högre mening, d. v. s. inför det Eviga.

Den höga verksamhet, som en Sokrates, en Jesus, en Paulus m. fl. fullföljde och den martyrdöd de därför ledo, ha låtit dem framstå som de största af mensklighetens välgörare, hvarför ingen tänkande människa kunnat annat än med kärlek och dyrkan betrakta deras verk. Men, afse vi de yttre dragen i flera deras handlingar, så kunna vi förvisso ej undgå att iakttaga mycket, som, bedömdt från världens vanliga synpunkt: det »passande», det tillåtna, måste »stöta», och därför hafva desse män ansetts öfvermodiga och straffbara af flertalet af sina samtida. Eller var Sokrates ödmjuk inför sina domare, då han offentligen förklarade sig ha förtjent icke att dömas till döden utan att på statens bekostnad åtnjuta underhåll på Prytaneion? Var Jesus ödmjuk, i världens mening, då han kallade sig »guds son», då han benämde de eljest erkända lärda för »skrymtare» och »huggormars afföda», eller då han utdref dem, som köpte och sålde i templet, (hvilket var ett tillstånd och häfdvunnet bruk)? Likaså Luther; han var alltid ödmjuk inför sin gud, men inför menniskor var han ofta allt annat än ödmjuk, som t. ex. då han utan uppmaning af någon annan än sig sjelf uppspikar sina teser mot den af hans öfverhufvud tillstadda aflatsförsäljningen; eller då han tillskrifver påfven följande ord: »Hör 'du det, o påfve, du som är icke den heligaste, utan den syndigaste! Må gud från sin himmels höjder snart störta din tron ned i afgrunden!»

I jmförelse med dessa reformatorer — och alla andra, som uppträdt med grundade anklagelser mot rådande systemer — blir Auguste Comte ingalunda någon synnerligen sjelfklok

eller hänsynslös granskare af sin tid och dess ensidiga målsmän. Hans utfall emot dem stå der ingalunda som bittra invektiver, utan som fullt motiverade och af ädel vrede dikterade karakteristiker af personer och institutioner sådana de verkligen voro inför den nya, sanna kulturen, som af dem var ofullständigt eller alldeles icke känd!

Luther sade om sin strid emot aflatér och påfven, att han »för alla ting framhöll guds ord; jag predikade, jag skref; jag gjorde eljest intet.»

Hvad ha de flesta andra reformatorer, hvad har Comte gjort? Detsamma; ehuru det, som de kristne kallat »guds ord», ej af andra *kallats* så, utan benämnts annorlunda: sanning, vetenskap o. s. v. Kyrkliga reformatorer ha m. e. o. liksom tänkare-reformatorer *gentemot gällande bruk* och utan att iakttaga den yttre ödmjukhetens lagar endast haft sin egen inre öfvertygelse eller »andans kraft» att stödja sig på, såsom hvarje analys af förhållandena ovillkorligen lärer oss, då vi forska uti historiens djupare företeelser, ej dess yta ensamt.

Då Auguste Comtes motgångar och motverkandet af hans lära ofta blifvit skeft bedömda, torde det vara nyttigt att här erinra sig de öden, som drabbat några af Comtes närmaste föregångare. Det skall då än lättare framstå, om den yttre motgången kan anses ha haft sin grund i karakterens felaktighet samt lärans beskaffenhet eller om den berott på *samhällets* eller *lärorernas* bristfälligheter. Det kan hända, att genom en sådan jemförande betraktelse det, som hos en forskare angripits såsom hans personliga fel eller såsom en svaghet hos hans lära, då måste betviflas eller alldeles förnekas ha varit hvarken det ena eller andra utan blott varit missförstånd eller falska angifvelser till öfverskylande af felen och svagheterna hos motståndarne!

Det är emellertid i allmänhet ej nog med att härvidlag inskränka sig till en eller annan stoisk anmärkning om verl-

dens ytliga dom eller otack; att anföra några faktiska tilldragelser torde oftast vara behöfligt till förebyggande af ensidiga och doktrinära omdömen samt af en farlig glömska om hvad verlden låtit många af sina store erfara, trots deras storhet. Jag vill derföre tillåta mig att exempelvis anföra några namnkunnige mäns öden.

Få personer torde då såsom Lavoisier gifva anledning till sorgliga betraktelser genom hans såväl i vetenskapligt som socialt hänseende på en gång så lysande och för mensklighetens värdighet så kränkande öde. Huru arbetade han ej med en sällsynt energi och skarpsinnighet i att söka lösningen af de kemiska gåtorna i naturen, och huru löste han ej verkligen de viktigaste af dem, trots de oerhördaste svårigheter. En fullständig revolution inom hela den kemiskt-fysiologiska forskningen blef häraf en följd och mensklighetens högsta spekulationer ha sedan i utomordentlig grad omändrats och fått en sund och vetenskaplig riktning. Men, långt ifrån att hans upptäckter och teorier tillvunno honom aktning och erkännande, gjorde de honom i stället till föremål för otaliga anfall af de forskare, som tillhörde äldre doktriner; nästan *enhälligt* förklarade de hans nya luftbeståndsdelar för *imaginära kroppar!* Då han sednare framhöll sin teori om de trenne aggregattillstånden (som störtade läran om de fyra »elementerna»), »hade han, säger han, aldrig den tillfredsställelsen att bli hörd.»

Och hurudant blef sedan hans slut? Han föll för — guillotinen 1794! »Hvar voro då, säger Hoefer, vännerna, medarbetarne, embetsbröderna till Lavoisier? Guyton Morveau och Fourcroy voro icke allenast Lavoisiers embetsbröder i Akademien, utan äfven medlemmar af National-konventet. De gjorde intet för att rädda Lavoisier från revolutionsbilan.»

En annan af den kemiska vetenskapens grundläggare — sålunda äfven i viss mån positivismens — nämligen engelsmannen Priestley, erbjuder likaledes intressanta jmförelsepunkter vid sidan af Comte. Han uppfattade sig sjelf redan under sin akademiska studietid såsom kallad att förneka nära nog

alla teologiska och metafysiska åsigter, hvori han undervisats. Förnekare af kyrkoläran och unitarisk prest anklagades han i England för ateism, under det man, för den lilla rest af teologi han bibehöll, log åt honom såsom en troende i det vetenskapliga lägret i Frankrike. Universelt lärd och dessutom stor kemist var han en man af vidsträckta vyer och reformatoriskt skaplyne; blef, sedan han offentligen försvarat den franska republiken, därför gjord till fransk medborgare, hvilket emellertid ledde till ett pöbelanfall på hans hus, dervid all hans egendom, böcker, manuskript etc. förstördes. Hans öppet uttalade åsigter hade framkallat så mycket strider och trakasserier och gjort honom så opopulär som möjligt, att han till slut ej kunde kvarstadna i sitt fädernesland, utan utvandrade till Amerika, der han mottogs med vördnad och hänförelse och lefde ännu länge för vetenskapen och mänskligheten, alltid visande sig vara en man af upphöjd moral, sanningsskärlek och själslugn.

Må vi här äfven påminna oss Comtes politiska förelöpare, den store statsmannen Turgot. De mest berättigade och nyttiga sociala reformer genomförde och påyrkade han före revolutionen — ehuru först denna kunde grundligt bota den gamla samhällskroppens elände och sjukdomar. Turgot *anklagades* emellertid för att vilja »förstöra feodaliteten», hvilket ansågs som ett brott! Och som brott ansågs vidare, att han ville införa utlåning af penningar mot ränta! Då Voltaire i en broschyr skrifvit ett loftal öfver Turgot, dömdes denna broschyr af Parlamentet att brännas (liksom det ock gått med hans *Dictionnaire philosophique*) och Turgot sjelf föll i onåd och afskedades från sin ministerpost.

Må dessa exempel, som tillhöra den nyare tiden, vara nog för att påminna oss om värdelösheten uti »enstämmiga» om-dömen, doktrinära motsägelser och »verldens» hållning gentemot sanningar af högre ordning och gentemot öfvertygelsen hos den sanne forskaren och reformatorn — vore han ock en tid ensam om sin lära!

Granskning af det metafysiska spekulationssättet. Positivismens spekulativa grundåskådning.

Om vederläggning af äldre läror i allmänhet. Hvad vetenskap, filosofi och metafysik äro. Svensk metafysik. Hegels åsigt om de filosofiska systemerna. Kants framställning af metafysikens väsende och pånyttfödelse. Kants filosofi. Apriorisk och aposteriorisk kunskap. Fichtes metafysik. Nyare åsikter om metafysiken: Weber, Franck, Vacherot. Metafysikens vederläggning af sig sjelf. Boström och Leibnitz. Idealismens upplösning. Om logik. Spekulationer öfver det absoluta (gud): Spinoza, Kant. Hjernan och anden. Materien och kraften. Kausalitetslagen. Teorien om den fria viljan. Det betingade och det obetingade, det absoluta och det relativa.

Det är visserligen en historisk sanning, att alla ohållbara äldre föreställningssätt så småningom försvinna utan omedelbar motbevisning samt endast genom en bättre upplysnings spridande, hvarför vi kunna vara öfvertygade om, att den kristna mytologien skall liksom den grekiska komma att försvinna ur den allmänna föreställningen samt att den nyare metafysiken snart skall utslockna liksom den skolastiska förr gjort det. Men lika sant är det ock, att ingen äldre lära af sig sjelf gifvit vika, utan ha dessa, trots nyare riktningars påtagliga sanningar, i särdeles hög grad förhindrat kulturens framsteg och under långa tider förvillat sinnena. Derför har också som oftast civilisationen för sin utveckling fordrat en vida längre tid än den i sjelfva verket skulle behöft.

Det är nu på grund af denna omständighet som jag tror att, då man sträfvar att sprida sin tids kultur — synnerligast

den nu sent omsider mognade vetenskapliga och positivistiska kulturen — man ej får, till följd af sin egen likgiltighet för de äldre lärorna, med tystnad förbigå desamma, utan tillbörligen bemöta dem och med förnuftsskäl framvisa deras brister och falskheter, så länge ännu deras målsmän söka upprätthålla dem. Ett icke ringa antal människor af alla samhällsklasser deltagar på ett vida verksammare vis nu än förr uti civilisationens arbete, och otaliga sanningssökande finnas, som eftersträfvat den verkliga bildningen, men som ej kunna undgå att såväl förvånas öfver som jemväl ock sjelfva i sina egna åsigtter rubbas genom alla de stridiga skolor och läror som finnas. Af de många religionsläror, hvilka utöfvat ett betydligt inflytande på mensklighetens utveckling, fortlefver ännu ett flertal, och inom hvarje af dessa finnes ett antal sins emellan mer eller mindre afvikande bekännelser. En utanför alla dessa stående betraktare kan ej annat än känna sig uppfordrad fråga: hvilken af alla dessa har rätt? Männe ej alla i ett eller annat hänseende fara vilse?

Det har uppstått en s. k. rationalistisk teologi, som velat indraga naturvetenskaperna inom teologiens område och ställa dem till hennes tjänst. Man har sålunda velat förklara bibelns skapelsehistoria medelst geologiska rön, treenighetens mysterium medelst psykologi och fysiologi och man har anställt flerfaldiga likartade jemförelser och analogier, allt för att rädda den teologiska grunddoktrinen.

På den fria tankens område finnes vidare en eklektisk, historisk och vetenskaplig riktning, som vill nöja sig med de ernådda mer eller mindre strödda fakta, utan att samordna dem i ett verkligt filosofiskt system. Icke ovanligt är sålunda nu för tiden, att vetenskapsmän hvarken ha någon egentlig religion eller filosofi, sedan de förlorat all aktning för teologien och metafysiken och de ofta ej känna till något nytt filosofiskt system. Andtligen finnes en metafysisk skola, som söker upprätthålla sina traditioner och fortsätta sina forskningar efter s. k. absoluta sanningar samt medelst klingande

tal om sina »högre vyer» inverka på allmänheten, hvori hon också ännu, i denna öfvergångsperiod, alltemellanåt lyckas.

Emellertid få vi ej tillstädja ett alltför långvarigt tvivel eller ett kastande mellan olika meningar, som medför ett slösande med själskrafter, hvartill, ärligt taladt, menskligheten ej har råd. Comte anser, att »den nuvarande oordningen i förståndsodlingen beror i sista hand på det samtidiga användandet af trenne alldeles oförenliga filosofier: den teologiska, den metafysiska och den positiva. Det onda består framför allt uti frånvaron af hvarje verklig organisation. Det är samvaron af dessa trenne skiljaktiga filosofier, som absolut förhindrar det stora flertalet af menniskor att bilda sig en egen mening om kulturens hufvudfrågor.»

Utan tvifvel är detta yttrande fullkomligt riktigt formuleradt och dess sanning gällande än i dag, alldenstund å ena sidan de gamla läroras fördomar och fördelar binda otaliga menniskor vid de på desamma grundade institutionerna och å den andra den positiva filosofien ännu ej lyckats göra sig gällande framför de andra, ej ens blifvit tillräckligt känd. Säkert är dock, att vi på ett otvetydigt vis måste söka få utredt till hvilken af de trenne arterna af filosofi vi kunna bekänna oss för att sedan visa världen hvarest sanningen finnes representerad i relativt största grad och hvilken lära med största sannolikhet kan anses vara menskligheten till nytta. De kunna ej finnas samtidigt utan risk att hejda eller ödelägga kulturen; de *skola* också i en framtid ej längre finnas samtidigt. En af dem måste segra och blifva mensklighetens polstjerna. Ty det är otvifvelaktigt, att vi ej kunna undvara ett verkligt filosofiskt system. Tillvaron af ett sådant är ett behof, som helt visst finnes hos alla normala menniskor, fastän de flesta ega det mer eller mindre omedvetet och endast ett fåtal fattar och utvecklar detsamma såsom en verklig lifsfråga.

Då nu en stor mängd särdeles svåra misstag eller missförstånd i vår tids filosofiska litteratur tyckas förefinnas, hvilka

blott öka svårigheten för de sanningssökande att fatta någon mening om den ena eller andra läran, har jag ansett mig böra söka utreda vissa af de viktigaste grundbegreppen inom de frågor, som den filosofiska forskningen omfattar. Synnerligast har jag velat framhålla hvad som menas med *filosofi* och *metafysik*, *teologi* och *religion* m. fl. begrepp, hvilka, hur gamla de än äro, icke desto mindre illa förstås af de fleste anhängarne till de äldre skolorna.* Som emellertid begreppen teologi och religion bäst afhandlas samtidigt med positivismens religionslära får jag hänvisa till kapitlet härom i fråga om utredningen af dessa begrepp. I detta kapitel vill jag deremot söka att framställa de begreppsbestämningar, som enhvar numera måste, af logiska och historiska skäl, ega om filosofi och metafysik samt att bemöta de gängse föreställningarna om det absoluta och det relativa, om kausalitetslagen, anden, viljan m. m.

Kanske skall jag lyckas befria någon — detta är åtminstone mitt mål — från tvifvel och dunkelhet samt förmå till ett nyttigare användande af en dyrbar tid än att egna den åt spekulationer, som kulturen i inre afseende längesedan lemnat bakom sig — fastän de i yttre afseende kunna synas ega fortbestånd. Jag har ansett det vara af vikt att låta detta kapitel föregå framställningen af och diskussionen öfver positivismen, då mången utan tvifvel eljest skulle komma att missförstå mycket i denne sednare, t. ex. den utomordentligt viktiga lagen om de trenne stadierna, som våra spekulationer ge-

* I min broschyr *Den gamla tiden inför den nya* har jag sökt afhandla dessa frågor på ett populärt vis, dervid jag genom en helt allmän diskussion, sådan den tänkts ega rum i samtal bland bildningssökande menniskor, afsett att i vissa hufvudpunkter uppvisa teologiens och metafysikens skefheter och fel. Å somliga håll tyckes man ha fordrat se en akademiskt systematisk framställning och därför vägrat skänka nämnda lilla arbete något bifall. Jag upprepar blott, att en sådan systematisk redogörelse aldrig varit mitt mål dermed — utan endast att på ett tillgängligt vis sprida de positivistiska idéerna bland allmänheten. Af doktrinära kritici har jag aldrig väntat annat än motstånd, vare sig jag skrifer populärt eller vetenskapligt. Detta är oskiljaktigt från deras och min verldsåskådning.

nomlupit (det teologiska, det metafysiska och det positiva) och då dessutom positivismens spekulativa utgångspunkt på samma gång kan lämpligen framställas.

Ordet *filosofi* betyder i sjelfva verket ej något särskildt studium eller någon begränsad vetenskap; det utmärker öfver hufvud blott en spekulatiön af högre, allmännare, abstraktare art än de omedelbara forskningarna och erfarenheterna — föremålet må vara hvilket som helst. Derför finnes också en mångfald filosofier; *hvarje* vetenskap kan leda till en särskild filosofi, hvarför det ofta är nödvändigt att jemte denna generiska benämning använda ett artnamn (matematisk, kemisk, biologisk, moral-filosofi etc.). Filosofien omfattar människans *hela tankeverld*, och en sammanfattande vetenskapligt ordnad öfversigt öfver alla tankens områden, öfver alla våra vetenskaper må fortfarande vara berättigad att benämnas filosofi, en *scientia scientiarum* eller *universalis*. Det har funnits tider, då den teologiska filosofien var en sådan vetenskapernas vetenskap, och den metafysiska filosofien har också kunnat på liknande vis uppfattas, då nämligen de respektive kulturståndpunkterna tillstodde dessa spekulatiönssätt att beherska eller leda forskningen. Men i vår tid, vetenskapernas blomstrings-tid, kan endast den positiva filosofien göra anspråk på denna benämning, och först nu har en i ordets fullaste mening vetenskaplig filosofi *kunnat* framstå, sedan nämligen alla de grundläggande studierna, som ovilkorligen måste ingå deri, blifvit verkliga vetenskaper, hvilket de alla ej voro ännu för ett århundrade sedan (t. ex. kemien, biologien, sociologien).

Vetenskapen söker alltid ernå och uppstiga till *generaliteter*; den verkliga vetenskapen måste därför alltid vara *abstrakt*. Under det emellertid den vetenskapliga forskningen förser oss med material och detaljkunskaper, förser oss filosofien, eller det efterföljande filosoferandet öfver detta gifna innehåll, med en verklig *doktrin*.

Målet för de vetenskapliga teorierna är blott att *generalisera* och *koordinera* de iakttagna fakta eller empiriska åskådningarna, en förrättning, som lika väl lämpar sig för de högsta moraliska som för de enklaste fysiska företeelser och forskningar. Fullkomligt sjelfmotsägande vore det därför, om ej en framställd abstrakt lag skulle kunna tillämpas i ett konkret fall, hvarför också hvarje i praktiken oanvändbar filosofisk formulering ej är vetenskaplig i vår tids mening, utan endast en mer eller mindre hypotetisk eller rent af fiktiv föreställning. Då *filosofi* är en spekulation, som omfattar *hela* vår värld och *alla* våra föreställningar, bör den uppfattas som en *allmän systematisering af alla slags generaliteter* i motsats till *vetenskap* rätt och slätt, som är att uppfatta som en *särskild systematisering af vissa slags generaliteter*. Med benämningen *filosofi* böra vi sålunda numera liksom på Aristoteles' tid förstå: den allmänna systematiseringen af de mensklige teorierna eller åskådningarna.

Emellertid ha nyare tidens metafysiker inlagt en mycke t afvikande mening i detta ord, en afvikelse, som medfört ett oerhördt missförstånd angående filosofiens väsende, i det de på det mest oberättigade vis usurperat benämningen filosofi *endast för metafysik*.

Den svenska metafysiska skolan definierar »filosofi» såsom »vetenskapen om det *absoluta*» eller såsom »den vetenskap, hvars objekt i första hand är det *absoluta* och hvars uppgift det tillika är att *ur detta* förklara det relativa!» Men detta är metafysik! Förvånande är, att, då all forskning alltmer manar oss att noga definiera och särskilja begreppen, den metafysiska skolan har tillåtit sig att i stället sammanslå och bortblanda dem. I vårt land har man gått så långt i detta hänseende, att benämningen metafysik snart sagdt aldrig förekommer och att ytterst få menniskor veta hvad dermed menas. Våra metafysiker medgifva emellertid, att »den mensklige filosofien kan begagna sig af sinliga begrepp såsom utgångspunkter vid sökandet efter det absoluta, ja, att den t. o. m. måste

göra det! Men vid de sinliga begreppen kan och får filosofien ej stadna; den har att söka *de yttersta grunderna* för allt gifvet; den är en vetenskap, som åsyftar att vara ett system af *absoluta begrepp*. Då filosofiens mål, formelt uttryckt, är att begripa *utan annan inskränkning* än den, som med nödvändighet sättes af vår egen *ändlighet* och deraf följande *förmåga att begripa allt*, så är det tydligen också filosofiens mål att *begripa allt begripligt*; och då begreppen naturligen äro af denna art, faller det af sig sjelft, att filosofien har all möjlig anledning att utsträcka sitt begripande till alla begrepp.*

Men, *om* nu den af vår menckliga naturs väsende beroende inskränkning är af den art, att den förhindrar begripandet af de s. k. absoluta begreppen, *om* dessa ej låta begripa sig, hvad blir då filosofi? Tydligen ingenting, alldenstund det ej kan finnas någon vetenskap om det, som vi ej kunna fatta. Huruvida metafysiken fått det ödet att sjelf visa detta, skall jag nedan söka ådagalägga.

Metafysiken *säger* sig visserligen vilja behandla och begripa allting, det absoluta som det relativa; men på grund af dess spekulationssätt och dess *hufvudmål*: att söka den yttersta grunden, blir det relativa aldrig något *egentligt* föremål för dess spekulationer. I vissa systemer förklaras det relativa alls icke kunna vara föremål för metafysik, ja bortresonneras det helt och hållet såsom alldeles icke existerande utom i jaget! Derigenom har metafysiken öfverhufvud taget kommit att sysselsätta sig med föremål, som ett par årtusendens fruktlösa spekulationer af mencklighetens mest begåfvade andar blott alltför tydligt visa oss vara fullkomligt otillgängliga för all forskning, hvarför också *intet svar*, som i ringaste mån uppfyller den vetenskapliga visshetens fordringar, erhållits på dess förnämsta fråga: hvad är det absoluta?!

Genom detta metafysikens sökande efter det absoluta har vidare en den farligaste metod kommit till användning, då

* Se Wikner: *Undersökningar om Enhet och Mångfald*, Ups. 1863.

man helt subjektift sökt finna tingens och företeelsernas väsende i och för sig, lösta från (soluta ab) deras inbördes sammanhang — under det vi numera måste erkänna, att ingen enda högre spekulation kan behandlas endast för sig. Och icke nog dermed; detta sökande efter det absoluta har medfört en ringaktning för den faktiska verkligheten och en försummelse af livvets verkliga behof, under det att en öfverdrifven uppskattning af det menckliga förnuftet såsom en del af ett antaget absolut förnuft urartat till ett egoistiskt sysslande med jaget och dess förmenta frihet.

Den positiva filosofien torde emellertid snart ha gjort ett slut på detta system liksom ock på det högst egendomliga förhållandet, att ingen verklig studieordning funnits i den s. k. filosofiska undervisningen, utan att de blifvande filosoferna, liksom de blifvande teologerna, i allmänhet utan all *verklig* förberedelse (obs. språk och antiquiteter utgöra ingen sådan!) egna sig åt ett filosofiskt studium öfver en gud, om hvilken de intet *kunna* veta, och om en natur och en mencklighet, hvarom de ej *vilja* veta något objektift och vetenskapligt! Dessvärre kan den metafysiska filosofien numera i många afseenden ej kallas annat än sofistisk, liksom ock teologien ej kan annat än benämnas mytologi.

Visserligen säger Martensen, som talar om något, som kallas »protestantisk vetenskap», att »när filosofien icke längre är en tom konstruktion *a priori*, utan kunskap om menckligheten, och när de positiva vetenskaperna låta sig genomträngas af filosofiens metod, torde den gamla motsatsen försvinna.» Men hvad är härmed utsagdt? Jo, att de skola byta roler, att filosofien skall vara en aposteriorisk vetenskap och att de positiva vetenskaperna skola vara aprioriska — en fordran, hvaremot såväl metafysikerna som vetenskapsmännen alltid opponerat sig och som är utförbar och blott vittnar om en god önskan om försoning men om ringa insigt i forskningens verkliga natur. Filosofien måste tvertom enligt Upsalaskolan vara aprio-

risk, emedan den anses ega sin grund i förnuftet, ej i erfarenheten såsom de positiva vetenskaperna.

Må ingen här se ett angrepp på de metafysiska och de teologiska filosofernas personligheter såsom sådana. Ingen är mer öfvertygad än jag om deras allvar och nit för hvad de erkänna som deras lära och åskådning. Men man måste härvid strängt skilja mellan en åsigts tillräcklighet för individet sjelft och dess rent objektiva sanning och vetenskapliga värde för alla och enhvar. Huru många de ädlaste menniskor ha ej — synnerligast förr, då relativt få vetenskapliga teorier funnos att stödja sig på — hängifvit sig åt fullständiga inbillningar, ja offrat sitt lif derför! Derför att man sålunda påpekar betänkliga fel i personers filosofiska meningar, derför att man till äfventyrs talar om metafysikens fraser* och teologiens vidskepelser, är man ej aggressiv eller brister man i grannlagenhet mot deras målsmän och anhängare (såsom någon ibland torde vara benägen att föreställa sig).

För öfrigt måste man strängt särskilja mellan en filosofers *rent metafysiska* spekulationer rörande det absoluta och hans *praktiska* spekulationer rörande individens och samhällets moraliska och politiska förhållanden. Dessa ligga inom relativitetens och det åtkomliga lifvets områden, och dessas frågor ha ofta på ett träffande vis blifvit behandlade och besvarade af samme filosof, som i de metafysiska frågorna tillåter sig de mest fantastiska, sväfvande och intetsägande formuleringar och, fastän utgående från samma utgångspunkt som en annan metafysiker, kommer till det mest motsatta resultat emot denne. Våra uttalanden emot metafysikerna gälla derför aldrig deras personligheter eller deras spekulationer i deras helhet, *endast* den rent metafysiska delen deraf.

* Som ett exempel på metafysiska satser och fraser må ett yttrande af Franck anföras: »Materien är just det, som är utom oss, det som ej är oss; den är hindret och gränsen, som vår personliga verksamhet möter!»

Liksom om den mest ideella verksamhet icke vore ouplösligen bunden vid en hjerna! Liksom om ett enda jag funnits utan en kropp!

Gentemot den exakta vetenskapens anmärkning, att de metafysiska systemerna äro afskräckande, då de ej leda till någon verklig insigt och enighet utan ständigt vederlägga hvarandra, har man från det metafysiska lägret framhållit ett yttrande af Hegel: att de filosofiska systemerna visserligen vederlägga hvarandra, men de vederlägga hvarandra så som blomman vederlägger knoppen i växtens lif! De metafysiska spekulationerna skulle alltså vara en *utveckling*, ej vederläggning den ena af den andra. Att emellertid medelst en floskulös liknelse söka framställa det verkliga förhållandet, det sker här med tillhjälp af en nödtvungen och särdeles vilseledande ordlek, en af dessa olycksdiga fraser, som kunna låta träffande första ögonblicket och hvarmed begåfvade skol-chefer trott sig kunna upplysa sina lärjungar, hvilka sedan i blind tro prisa och fortplanta dem — till dess sundare och sjelfständiga tänkare genomskåda tomheten och ensidigheten i dylika talesätt.

Låtom oss emellertid draga ut konsekvenserna af jämförelsen med blommans s. k. vederläggning af knoppen: denna betecknade ett systems vederläggning af ett föregående. Derpå kommer fruktens utveckling ur blomman, hvilken motsvaras af en ytterligare utveckling af systemerna. Så kommer utvecklingen från frukt till frön och — skal! Detta blir också slutet af de metafysiska systemernas vederläggning: fröna utgöras af de korn af gyllene sanning de innehållit, hvad godt de verkat gentemot föregående helt fiktiva spekulationer, den diskussionsfrihet de infört o. s. v.; men skalet, som dock följer med för att ohjelpigen förgås, det betecknas af det öde, som vederfares deras prunkande omhölje: sväfvandet i det absolutas rymder! Detta skal är det vi se i våra dagar, då det, förtorkadt och hopfallet, ligger der inför kulturens nya säningsmän.

Man har, hänvisande på de metafysiska åskådningar som ännu finnas, velat säga, att Comte skulle ha misstagit sig om metafysikens verksamhet och att han *ej bevisat*, att det metafysiska stadiet är förbi! Härvid är att märka, att det är en stor skillnad deremellan, att det finnes en och annan meta-

fysiker här och der, och det antagandet, att kulturen eller mensklighetens elit vore ledd af metafysiska tänkesätt! Vore, i stort sedt, detta stadium ej förbi, hvar finnas då dessa metafysikens målsmän? Hvilket system är det gällande? I hela Europa finnes ej en enda filosof som förmår sprida metafysikens läror, uppställa något system, som vår tid kan antaga, eller förmå befordra dess sanna kultur! En och annan tänkare har, i hopp om att kunna upprätthålla de metafysiska spekulationer, sökt inskränka metafysikens begrepp. Andra göra sina försök på de gamla vägarne, då de ej inse att metafysikens metod ej kan leda till något finnande af sanningen. Man kastar sig igen på de äldre filosoferna, återupplifvar studiet af Kant, Herbart, Schopenhauer, Leibnitz m. fl., för att, om ej ögonen i tid öppnas af vetenskapens ljus, genomlöpa samma utveckling och gå samma upplösning till möte, som träffat föregångarne på samma väg. Hvilka löften inneburo ej de stora tyska filosofernas spekulationer i början af vårt århundrade! Men hvilken misräkning har ej Europa fått erfara och hvilken upplösning blef ej slutet! »Hegelianismens fall, säger Haym, har blifvit förbundet med känslan af allmän död inom filosofien.» Att ett system, som bygger på sådana fantastiska spekulationer som Hegels, skulle ramla, var naturligt; den, som bl. a. lägger det *icke-varande* som en af grundvalarne för sin byggnad, får ej undra på att denna faller i gruset. Hvilken mening finnes det i sjelfva verket, hvilken genialisk tanke ligger det uti en sats sådan som den: att det *blifvande* framgår utaf en oscillering mellan det *varande* och det *icke varande*? Något icke varande förutom just detta blifvande eller det flydda känner verlden absolut icke till.

Huru stor tänkare, huru skarp logiker man än ansett Hegel vara, kunde dock hans system ej bestå. Huru skarpsinnigt han än förstod att i sin *absoluta idealism* upptaga Schellings *absoluta identitet* och Fichtes *subjektiva idealism*, det nittonde seklets kultur blef ej längre upplyst af denna sorts spekulaton. Efter en kort tid söndrade sig hans skola i tvenne

de mest motsatta riktningar, som dock båda draga sina konsekvenser ur hans principer: den ena, den s. k. *högern*, sökte kvarhålla det absoluta tänkandet såsom ett vara i och för sig och förkunnade idealism samt kristendom; den andra, den s. k. *venstern*, identifierade det absoluta och världen och förkunnade materialism; under det den s. k. *centern* kvarstod på Hegels obestämda ståndpunkt mellan de båda ytterligheterna.

Och ändock får man än i dag höra repeteras Hegels åsigt om att det ena systemet blott vederlägger det andra liksom blomman knoppen och att metafysikens tid ej är förbi! Hvilken är då blomman i nyssnämnda utveckling af Hegels filosofi; är det idealismen eller materialismen? Ett annat exempel: huru tillämpa denna fras på Leibnitz i förhållande till Locke, som han ville *vederlägga*? Leibnitz idealist och rationalist, Locke realist och empirist. Vål kan man komma till rätta, om man får lof att *utplocka* den serie af systemer, som utgör en dylik utveckling; om man utväljer de åskådningar, som verkligen hänga samman och dervid *förnekar* att andra åskådningar äro »filosofiska»! Det är sålunda som, då positivismen ej kan sägas vara en utveckling ur metafysiken, utan en så positiv vederläggning deraf som möjligt, de tysk-svenska metafysikerna velat förklara positivismen egentligen ingen filosofi vara, liksom ock de engelske tänkarne inför samma domstol ej få gälla som »egentliga» filosofer.

På samma vis som man velat förneka positivismens rätt till benämningen filosofi eller religion, därför att den ej befattar sig med *metafysiska* eller *teologiska* problemers öfver öfvernaturliga andeväsenden eller entiteter, på samma vis skulle man ock ha förnekat flera de störste filosofer, t. ex. Locke, Kant m. fl., rätt att i deras spekulativa utläggningar använda benämningen *idé*, alldenstund desse tänkare dermed ej förstodo den eljest inom den metafysiska idealismen eller Platonismen gällande bemärkelsen af en *realitet*, som finnes i och för sig oberoende af vår tanke! Men förhållandet är helt enkelt det, att begreppen filosofi och religion äro, liksom begreppet idé, mycket elastiska

och har aldrig någon vedertagen öfverenskommelse om hvad dermed rätteligen bör förstås blifvit träffad. Hvad vi veta är blott, att de utmärka vissa allmänna tillstånd eller riktningar hos menniskoanden, vissa allmänna åsigter och läror, hvilka dock varit olika på olika tider och hos olika individer och skolor, så att enhvar, som använder dem, bör på grund af flertydigheten afge en närmare redogörelse för sin uppfattning deraf.

Och så komma vi tillbaka till vår fråga hvad är då filosofi? och till den uppfattning, jag såväl här som annorstädes sökt göra gällande, att nämligen benämningen filosofi usurperats af metafysiken! Nyttigt är härvid påminna sig Leibnitz' träffande ord: »De allmänna begreppen, som man ansett vara de för alla mest bekanta, ha genom människornas tröghet och svaghet i tänkande blifvit tvetydiga. Menniskorna äro tvungna att använda metafysiska uttryck utan att förstå dem. Man drifver det största missbruk med namnet idéer och principer. Det vanliga slaget filosofer göra sig principer efter sin fantasi.»

Aristoteles' kommentatorer använde först ordet metafysik, *meta ta fysika*, utmärkande dermed de af hans skrifter, som skulle läsas efter fysiken, antingen därför, att deras föremål härleddes från fysiska undersökningar eller därför, att de lågo utom fysisk forskning. För honom var metafysiken eller *philosophia prima* en vetenskap, som till föremål hade varelserna såsom sådana, eller tingens inre väsende, betraktade oberoende af de enskilda bestämningarna, eller de yttersta orsakerna för tillvaron och kunskapen. Denna uppfattning har temligen oförändrad bibehållit sig ända till våra dagar, fastän väl en och annan filosof i nyare tiden försökt gifva en något modifierad och oegentlig bemärkelse åt denna spekulationsart. Metafysiken kan därför sägas vara: en apriorisk lära eller spekulatio öfver det absoluta samt om tingens yttersta grunder och inre väsende.

Kant, som egentligen ej ville gifva metafysiken dess gamla

rättighet att anse sig som läran om tingen sådana de äro i och för sig eller om den objektiva sanningen, definierade metafysiken som »det rena förnuftets system eller vetenskap, eller hela den filosofiska kunskapen ur det rena förnuftet, satt i systematiskt sammanhang», d. v. s. som systemet af de idéer och principer, som förnuftet drar ur sitt eget inre utan erfarenhetens hjälp.

Han uppfattar filosofi som ett vidsträcktare begrepp och anser, att »all filosofi antingen är kunskapen ur det rena förnuftet (metafysik i vidsträckt mening, ren filosofi) eller förnuftskunskap ur empiriska principer (empirisk filosofi). — — Filosofi är systemet för alla filosofiska kunskaper». Den kan vidare också uppfattas som »det menliga förnuftets lagstiftning». (Jemför utläggningen ofvan sid. 90).

I sjelfva verket utreda dessa definitioner begreppen metafysik och filosofi till fullo, hvarför det är att beklaga, att våra filosofiska skolor ej tillbörligen lagt märke dertill, utan mer eller mindre frångått dem och infört förvirring med sina definitioner. Härvid kan det ej gälla som ursäkt att äfven Kant säger, att metafysiken och isynnerhet förnuftets kritik egentligen utgör hvad som menas med »filosofi i äkta mening»; ty dermed är blott sagdt, att han uppfattade metafysiken som den högsta arten af filosofi, under det han antog, att flera andra arter dessutom finnas.

Kant förstod med *system* »enheten i mångfaldiga kunskaper under en idé», såsom uttryckande vårt begrepp om *helhet*. Vi kunna därför förstå, att, sålänge en gudsföreställning är rådande och filosoferna i sina systemer eller enhetliga formuleringar upptaga både människan, världen och gud, måste, för ordnande och särskiljande af de olika föremålen, en doktrin finnas, som afhandlar detta sistnämnda begrepp. Kant anmärkte redan — i likhet med Comte — att liksom teologien utgjort den första sysselsättningen för vår spekulationsförmåga, densamma sednare så småningom blifvit bekant under namn af metafysik. Metafysiken är därför enligt båda desse tänkare

endast en *modifierad form af teologien*. Sålänge därför föreställningar om det absoluta eller gud finnas, måste metafysiken kvarstå.

Fastän emellertid dessa spekulationer utgjort ett hufvudproblem för människan, följer ej med historisk konsekvens, att de alltid skola vara det. Kunskap om gud och ett lif i en annan verld har egentligen utgjort ett mål för mensklighetens *barndoms* filosofi — något som äfven Kant framhåller. På samma gång säger han dock, att det ej fins något tillförlitligare sätt att lyda den osynliga makten än en god lefnadsvandel! Sålunda medgifver han, att detta lifvet måste vara hufvudföremålet för våra praktiska spekulationer; och hvad de nyssnämnda föremålen beträffar, så har ingen filosof ännu kommit längre än till *antaganden*, hvilka dock alltid haft sitt fotfäste, sitt kriterium i människans *jordiska* lefnadsförhållanden.

Långt ifrån att dessa frågor om den yttersta grunden och det yttersta målet fortfarande måste vara våra hufvudproblem, har det visat sig, att en stor del af den bildade menskligheten redan fullt medvetet uppgifvit alla spekulationer deröfver och att många stora filosofer egnat sig åt spekulation öfver och formulering af våra högsta förrättningar, de moraliska, *utan* något afseende fästadt vid detta yttersta mål, ja att många just uti denna den filosofiska och vetenskapliga kulturens nuvarande art och riktning finna ett bevis därför, att dessa spekulationer verkligen endast tillhöra mensklighetens barndomsperiod. Denna period böra vi härmed emellertid ej uteslutande anse tillhöra den äldsta tiden; vi se den fortgå ända igenom hela medeltiden och t. o. m. kvarstå ännu hos *en del* af de civiliserade samhällenas medlemmar i vår egen tid, under det andra, de högst stående, lemnat densamma. Derfor böra vi anse, att öfverallt, der dessa spekulationer fortfarande gälla, det finnes rester qvar af äldre stadier, som ännu ej blifvit af vetenskapsens ljus tillräckligt skingrade.

Hvad var nu metafysiken före Kant och hvad har den

blifvit efter hans uppträdande inom filosofien? Kant upptog visserligen metafysiken som en doktrin, hvilken borde vetenskapligt behandlas; men han medgifver, att den dittills ingen vetenskap varit, utan att »förnuftet deruti ständigt kommit i sticket, t. o. m. då det velat a priori inse de lagar, som den vanligaste erfarenhet bekräftar. — — Hvad angår öfverensstämmelsen i anhängarnes antaganden, så är den ännu så aflägsen, att läran snarare är en tummelplats, som egentligen synes bestämd till att *öfva krafterna i lekstrider*, men der ännu aldrig någon enda fäktare kunnat behålla det minsta rum eller på sin plats grundlägga en varaktig besittning. Det är således intet tvifvel, att deras förfarande *hittills blott varit ett famlande* och, hvad som är värst, ett famlande med blotta begrepp».*

Som botemedel mot metafysikens ovetenskaplighet borde enligt Kant *matematikens* och *naturvetenskapens* föredöme tjena. All vetenskaplig forskning måste följa samma metod, hvarför metafysiken, om den skall blifva vetenskap, måste ha en orubblig grund i *demonstrationen*. Frågan är blott, om denna pretenderade vetenskap, som Kant ville nyskapa, någonsin skall kunna *på grund af sitt föremål* följa en vetenskaplig metod; om spekulationer öfver det absoluta, den yttersta grunden och tingens inre väsende icke uppställa fullkomligt öfverstigliga hinder för forskningen, önskan må vara aldrig så god att göra denna metod vetenskaplig?

Hvad som dref Kant att söka upprätthålla metafysiken, ja att betrakta den såsom börande vara den högsta vetenskapen, torde vi måhända kunna anse ha varit en betraktelse af ungefär följande innehåll: alla befintliga ting och företeelser böra vetenskapligt utforskas; det absoluta finnes, således måste äfven det vetenskapligt afhandlas! Huru Kant beherskas af föreställningen om det absoluta, synes af hans indelning af metafysiken i: *natur-metafysik*, gällande naturlagarne, och *sedes-metafysik*, gällande sedelagen, hvilken sednare, eller mo-

* Se Kant: *Critik der reinen Vernunft*. Vorrede.

ralen, emellertid skulle vara den enda, som innehåller principer, hvilka a priori bestämma vårt görande och låtande. Här skola inga empiriska föreställningar finnas såsom grund!

Om Kant härvid inga absoluta förutsättningar haft, huru skulle han då kunna ha skäl att antaga, att aprioriska principer funnes för sedelagen, men ej för naturlagarne, att de moraliska företeelserna vore af fristående art och ej fordrade ett harmoniskt samband med de öfriga s. k. naturliga företeelserna? Hvarför blef ej moralen en empirisk vetenskap och moral-filosofien en empirisk filosofi likasåväl som de öfriga vetenskaperna och deras filosofier? Jo, emedan det moraliska området alltid utgjort det, der gud ansetts isynnerhet yppa sin tillvaro och sin verksamhet och derifrån hans makt sist blifvit tagen (under det han sedan lång tid ej anses inom naturföreteelsernas område förmå göra sig gällande); emedan det moraliska området är det högsta i vår tillvaro, hvarför också den högsta principen, eller det absoluta, der borde bäst framstå.

Kant har uppenbarligen redan i och med nyssnämnda indelning af metafysiken utsträckt detta begrepp alltför långt och detta af rent logiska skäl eller för att bibehålla den systematiska enheten, men hvarvid han låtit det blifva metafysik, som alldeles icke hör dit, eller den s. k. naturmetafysiken!

Metafysiken i inskränkt mening ansåg Kant utgöras af *Transcendental* filosofi (ontologi)*, som betraktar förståndet och förnuftet, samt *det rena förnuftets fysiologi*, som betraktar naturen. Metafysikens hela system består hos Kant af följande fyra hufvuddelar: 1) *Ontologi*, 2) *Rationel Fysiologi*, 3) *Rationel Kosmologi*, och 4) *Rationel Teologi*. Den s. k. *immanenta fysiologien*, som afser »naturen såsom sammanfattningen af sinnenas alla föremål, ehuru blott med aprioriska förutsättningar», afhandlar dels den kroppsliga naturen och kallas då *rationel fysik*, dels den tänkande naturen (sjölen) och kallas då *psykologi*.

* Transcendental betyder detsamma som metafysisk eller det, som går utom det sinligas och erfarenhetens gränser, m. a. o. hvad som är öfver-sinligt.

»Empirisk psykologi måste vi alldeles bannlysa från metafysikens område liksom vi ock måste alldeles afhålla oss från alla empiriska principer i hela metafysiken», säger Kant uttryckligen.

Dessa indelningar bli i intet hänseende klarare af de åtföljande förklaringarna, såsom t. ex. att »bruket af förnuftet i den rationella naturbetraktelsen (det rena förnuftets fysiologi) antingen är *fysiskt* eller *hyperfysiskt* eller, bättre, antingen *immanent* eller *transcendent*. Det första afser naturen, så vida erfarenhetskunskapen (in concreto) derom kan användas, det andra afser den förbindelse med erfarenhetsföremålen, som öfverstiger all erfarenhet(!). Denna *transcendentala fysiologi* har derföre antingen en inre eller en yttre förbindelse med sina föremål, hvilken dock i båda fallen går utöfver den möjliga erfarenheten; den förra utgör hela naturens fysiologi, d. ä. *transcendental världskunskap*, den sednare utgör fysiologien om sammanhanget mellan hela naturen och ett väsen öfver naturen d. ä. den *transcendentala gudskunskapen*.»

Här har Kant tydligt framhållit, först att en s. k. »transcendental filosofi» finnes såsom motsats till en »det rena förnuftets fysiologi», sedan att det uti denna sednare finnes en »transcendental fysiologi!» Vidare har han först sagt, att metafysiken i allmänhet är en ren förnufts-filosofi a priori, derpå säger han, att af dess underafdelningar den s. k. sedesmetafysiken eller moraliteten »utgör den enda lagenligheten i handlingar, som kan fullständigt a priori härledas ur principer», hvaraf följer, att den andra underafdelningen *icke* kan fullständigt aprioriskt härledas, utan fordrar empiriska kunskaper som stöd — hvilket blir en motsägelse till grundförklaringen: att *inga* empiriska principer få användas i metafysiken! Ändtligen säger han, att filosofien hänför allt till vishet men *på vetenskapernas väg*, den enda, som ej tillåter förvillelser! Men denna väg är empirisk och aldrig annat än empirisk!!

Dessa voro hufvuddragen af Kants åsigter om metafysiken. Berättiga de dock ej, att allvarligen fråga, huruvida det är an-

tagligt, att någon sann upplysning eller vändning i kulturen deraf kan framgå samt om »det verkliga förnuftet aldrig skall kunna undvara en vetenskap, som tyglar (?) detsamma och som genom en vetenskaplig (?) och fullt tydlig (?) själfkänedom afhåller (?) de ödeläggelser, som ett laglöst spekulatift förnuft eljest skulle, i moral som i religion, ofelbart anställa?»*

Jag må tillstå, att jag efter allvarliga försök att förstå hvad Kant menat med alla sina definitioner och utläggningar i detta ämne omöjligen kunnat komma till annat resultat än att här föreligger en bild af en kamp på lif och död mellan ett mäktigt snille och — omöjligheten; att vi här se ett det mest storartade, men på samma gång mest pinsamma försök af en af världens skarpaste tänkare att lösa mensklighetens spekulativa frågor med metafysiska förutsättningar om något absolut; att här har framställts en vidunderlig och orimlig, men på många ställen aningsfull indelning af vår forsknings verksamhet, hvarför man icke kan annat än beklaga, att den store filosof, som på grund af sin begåfning och tendens tvifvelsutän skulle blifvit upphofsman till en verkligt positiv filosofi, icke kommit till världen en mansålder sednare, utgått från nyare vetenskapliga fakta och förmått frigöra sig från fördomen om det absoluta!

Kants filosofi var egentligen blot kritisk, hvarför också hans skola blifvit kallad »kriticismen.» I fråga om det kunskapsteoretiska beviset har han framhållit, att kunskap hvarken kan vinnas genom erfarenheten eller genom förståndet ensamt, utan genom föreningen af bådas verksamhet — dervid han i vissa fall förenat sig med Locke, i andra med Berkeley, i andra med Hume m. fl.

Kant kan, såsom Lewes anmärker, ingalunda betraktas såsom upphofsman till en åskådning eller filosofi af ny eller original beskaffenhet, då filosofer sådana som Hobbes, Locke,

* Se *Kant: Kritik der reinen Vernunft*, Transc. Methodenlehre, III o. IV Hauptstück.

Leibnitz, Hume, Condillac, Reid m. fl. grundligt diskuterat samma frågor som han, synnerligast kunskapens uppkomst och den rol, som erfarenheten spelar dervid. Criticismen var m. a. o. redan af många skarpsinniga föregångare grundlagd. Men Kant har blifvit af synnerlig betydelse för den tyska filosofien genom de utvägar han lemnat — synnerligast genom sin Kritik der praktischen Vernunft — för nya försök att spekulera öfver det absoluta — *trots hans egen vederläggning* af möjligheten af någon verklig kunskap derom! Men vi yeta också, att Kants mening i många stycken än i dag är outredd och att filosofer diskutera om hvad Kant sjelf förstått med tid och rum m. m.

Felet hos Kant, som gjort, att han ej blef af någon direkt nytta för vår vetenskapliga utveckling, var, att han inom psykologiska eller kunskapsteoretiska frågor ej utgick från de kända biologiska företeelserna eller insåg, att man måste göra detta eller ock vänta med allt filosoferande deröfver till dess man erhållit tillräckliga insigter deri (ett vilkor, som det blef Galls stora uppgift att fylla!); utan följde Kant en metafysisk metod, trots alla de sunda aningar han utan tvifvel egde.

Kant har visat, att, då en fullständig olikhet och åtskillnad i de olika vetenskapernas ursprung är hvad som fordras för deras afgränsning och särskiljande, »de metafysiska filosoferna sjelfva begått felsteg i utbildandet af sin vetenskaps idé, hvarför dennas bearbetande ej kunnat hafva något bestämdt mål och rättesnöre, utan hafva de bragt sin vetenskap i förakt hos andra och ändtligen till och med hos sig sjelfva!»

Att Kant genom sin metafysiska grunddisposition kommit att se de vetenskapliga principerna i en skef dager, framgår ibland otvetydigt af hans resonsemanger. Sålunda menar han, att Galileis, Torricellis och Stahls vetenskapliga rön inom fysiken och kemien läto ett nytt ljus uppgå för alla naturvetenskapsmän derigenom, att desse forskare »begrepo, att *förnuftet* blott inser *det, som det sjelf frambringar* efter sitt eget utkast (Entwurf), att det måste föregå med omdömes-principer, som

följa bestämda lagar och *tvingar naturen* att svara på dess frågor, *men ej måste låta föra sig liksom vid ledband*; ty eljest skulle tillfälliga iakttagelser, som ej blifvit gjorda efter någon förut uppkastad plan, alldeles icke hänga samman i en nödvändig lag, som förnuftet dock söker och behöfver. — — Man antog hittills, att alla våra kunskaper måste rätta sig efter föremålen; men alla försök att a priori utröna något om dem genom begrepp, hvarigenom våra kunskaper skulle utvidgas, gingo till grund genom denna förutsättning. Må vi då i stället försöka, om vi i *metafysikens* uppgifter ej komma bättre framåt derigenom, att vi antaga, att *föremålen måste rätta sig efter vår kunskap*. — — Det förhåller sig härmed liksom med den första idéen hos Kopernik, hvilken, då förklaringen öfver himlarörelserna ej ville rätt lyckas, då han antog, att hela stjernhären rörde sig omkring åskådaren, försökte om det ej skulle lyckas bättre, ifall han låte åskådaren vrida sig, men stjernorna vara i hvila.»*

Här är emellertid *just frågan*, om de naturvetenskapliga åsigterna vunnit endast derigenom, att man »tvingat naturen att svara på förnuftets frågor», om ej förnuftet också nödgas »låta föra sig vid ledband», om ej iakttagelserna kunna fås att hänga samman, utan att »en förut uppkastad plan» blifvit gjord af förnuftet? Ha de fysiska och astronomiska företeelserna verkligen rättat sig efter våra kunskaper? Skall metafysiken få någon kännedom om sina föremål derigenom att dessa rätta sig efter förnuftet? Var det ej emedan de tidigare fysikerne försökte att uppbygga sin vetenskap genom användandet af denna *aprioriska metod* som de *misslyckades*; och var ej den nya metoden, som ledde till sann kunskap om företeelserna, *just aposteriorisk*?

Af Kants Kritik får man ständigt intryck af att han föreställer sig »själen» som en andlig entitet, ej såsom en egenkap hos hjernan. Hans resonsemanger tillstådja också der-

* Se Kant: *Critik der reinen Vernunft*, Vorrede. II Aufl.

för att ständigt draga skolrätta idealistiska konsekvenser ur hans åsichter, all hans egen kritik till trots. Han betraktade tankeformerna såsom fullkomligt oberoende af organiska villkor eller att »själen» besitter förmögenheter, som ej äro beroende af organismens sinnen. Härom finnes intet tvifvel. Det var, såsom Lewes framhåller, »emedan Kant ej följde den biologiska metoden och den objektiva analysen som han, misslyckades i att upptäcka hvilka villkoren äro för sinnesintrycken och tankens lagar och genom blotta makten af sitt snille *tillbaka-höll framstegen* inom detta område.»

Samme skarpsinnige forskare har bevisat Kants obegrip-liga motsägelser i de mest afgörande frågor. Sålunda säger Kant ena gången, att tid och rum äro intuitioner och ej begrepp, men en annan gång talar han om dem såsom begrepp. Huruvida emellertid dessa former äro, såsom Kant påstått, fullkomligt aprioriska, är icke allenast tvifvel underkastadt, utan är det t. o. m. rätt tydligt, att de i viss mening äro aposterioriska, ty de utvecklas liksom allt annat i vårt medvetande ur tvenne koefficienter: det tänkande subjektet och det yttre mediet, hvilka tillsammans bilda erfarenhet.

»Vi behöfva blott uppmärksamt betrakta de fysiologiska företeelserna för att se, att *motsatsen* af Kants ståndpunkt är den, som måste, intagas: de *aprioriska principerna*, som han säger föregå erfarenheten, visa sig nämligen som *organiserade erfarenheter*. Vi behöfva blott kasta en blick på Kants skrifter för att se, att hans aprioriska principer äro alla upptäckta och bevisade aposterioriskt. Hvad skulle hans kausalitets-princip vara, om det ej finnes en aposteriorisk erfarenhet om förändring? Hvarifrån kvantiteten, finnes ej kvantitatift bestämbara föremål? Är ej, enligt honom, själfva jaget en empirisk föreställning? — — Nödvändighet och universalitet i ett omdöme kunna ej förete sin aprioriska karakter och sitt oberoende af erfarenheten, om vi med *erfarenhet* förstå mer än de enkla sinnesintrycken och mer än den individuella erfarenheten af en enda människa — om vi dermed förstå *allt, som blifvit*

utveckladt och organiseradt i menniskoracen och inregistrerad i vetenskapen. — — Kants genomgående misstag är antagandet af den skolastiska åtskilnaden mellan materia och form, som om dessa *logiska* skiljaktigheter vore *verkliga*, eller oberoende tillvarelser, lagda den ena till den andra.»

En motsägelse hos Kant, som Lewes ytterligare framhåller, är, att han begagnar termen förnuft i tvenne fullkomligt skilda meningar: i den ena betyder det den allmänna förmågan, som innehåller alla principerna för tänkandet; i den andra den särskilda förmågan, som blott innehåller de regulativa principerna. Huru Kant sjelf uppfattade de andliga formerna är vidare en gåta, som Lewes ej lyckats utforska: om han uppfattade dem såsom färdiga former, hvori den oskapade materien ingjötes? Detta anser Lewes att Kant både ansåg och icke ansåg, då han dels menade, att de »*ligga färdiga i själen*», dels att de blott potentielt funnes till, men *utvecklades genom erfarenheten*. De äro således i ena fallet aprioriska, i det andra aposterioriska!

Vidare voro Kants former för få för att uttrycka de subjektiva vilkoren; Lewes framhåller som exempel *nöje* och *smärta*, som Kant uteglömt; men dessa äro oskiljaktiga elementer i hvarje sensation och bestämma hvarje handling! Vidare, Kant säger intet om sinnena i *detta* afseende och deras vilkor, ehuru hvarje organ nödvändigt medför sina särskilda former, hvilka bestämma sensationerna, och ljud, bilder m. m. i sina subjektiva förhållanden ej äro mindre aprioriska än begreppen! »Om vi kunna tänka endast under vissa kategorier, så kunna vi likaledes känna endast under vissa organiska betingelser.»*

Förutom Lewes ha flera andra forskare, t. ex. Mahaffy, anmärkt Kants sväfvande och tvetydiga uttryckssätt, hvilket man emellertid ej kan lägga hans höga intelligens och mora-

* Se *Lewes: History of Philosophy*, 4:de uppl. II del., sid. 511—541.

litet till last i något afseende, utan i stället måste betrakta som oundgängliga på grund af hans forskningsart, och oskiljaktiga från de metafysiska problemen, oskiljaktiga från den dualistiska åskådningen, från uppfattningen af »själen» som en andlig entitet. De metafysiska problemen stanna nämligen alla vid olösliga frågor och dilemma, hvarur man omöjligen kan draga sig utan tillhjälp af hvarjehanda pinsamma resonemanger och mer eller mindre sofistiska svängningar.

Eget är att se, huru en granskare sådan som K. Fischer söker af Kants skrifter bevisa hans idealism, under det en annan sådan som Lewes afger den bestämda slutförklaringen, att »han ej kan betvifla, att Kant menat allvar med sin förkastelse af idealismen!»

Kant använder, liksom flere sednare metafysiker (t. ex. Weber och Vacherot, såsom jag nedan skall visa), termen *apriorisk* i annan mening än den gängse eller den ursprungliga, aristoteliska. Han låter *aprioriskt* betyda hvad som är känt *före* erfarenheten, *aposterioriskt* hvad som följer *efter* erfarenheten; *aprioriskt* det, som framgår af »själen» själf eller det, som har en rationel början; *aposterioriskt* det, som framgår af själen genom dess erfarenhet om tingen eller det, som har en experimentel början! På samma vis skulle emellertid alla *vetenskapliga deduktioner* och upptäckter, som blifvit gjorda genom användande af vetenskapliga principer, d. v. s. på grund af andens spekulativa betraktelser af lagarne eller dess rationella verksamhet — *före* någon omedelbar erfarenhet i dessa enskilda fall — vara *aprioriska*?! Ingalunda! De äro blott resultater af vår *generalisations-förmåga*, som emellertid alldeles icke skulle ensam räckt till, om ej erfarenheten *förut* förskaffat oss kunskap om vissa regler och förhållanden. Hvarje vetenskapligt förutseende skulle då bli *aprioriskt*; allt, som ej utgår från den *omedelbara* erfarenheten eller iakttagelsen skulle då, enligt Kants mening, anses som en produkt af den *sjelfständiga* verksamheten hos en högre, rent andlig förmåga hos jaget eller »själen»!

Under det man emellertid å ena sidan kan med lätthet visa, att vi vid dylika förutseenden ha med vetenskapligt deduktiva och verkligt empiriska tankeprocesser att göra, kan man å andra sidan af Kants egna resultat i andra hänseenden se, huru *aprioriska antaganden* gjorts till och uppfattats som absoluta sanningar, der dock ingen art af bevis kunna lemnas och der ej heller dessa öfvertygelser äro bindande för *alla*, ja, der många ärliga och rättänkande individer *bekämpa* dem såsom varande blott och bart subjektiva och fiktiva — t. ex. antagandet af guds tillvaro!

• För att särskildt hålla oss till Kants kunskapsteori, ha vi att framhålla hans formulering deraf: att nämligen hvarje vetenskapligt omdöme nödvändigt består af sensitiva elementer, hvarför filosofien måste ställa sig emellan de båda ytterligheterna materialismen och idealismen, hvilka hvar på sitt håll blott erkänna endera arten. Filosofien skall m. a. o. på samma gång erkänna sensationens och förnuftets rol vid bildandet af omdömena.

Hvad har emellertid härmed blifvit utsagdt? Blott ett erkännande af en flersidig verksamhet hos det dömande individet; men dermed har Kant lika litet påpekat som förnekat, att såväl sinnena som det s. k. förnuftet äro ouplösligen förbundna med hjernorganer, eller att det finnes organer för tanken likasåväl som för uppfattningen af de yttre sinnesorganernas intryck. Kant har menat, att, i fråga om tidsbegreppets uppträdande i medvetandet, barnet har, *före allt iakttagande*, känslan af *före* och *efter*, hvarförutan dess förnimmelser skulle sammanblandas till en oordnad massa, d. v. s., att det före hvarje slag af intuition eger *a priori* idéen om tid — liksom det *a priori* eger medvetandet om rumsbestämmer genom idéen om *framom*, *bakom*, *vid sidan* etc. Är detta verkligen fallet? Ha vi skäl att sluta till något annat än att hjernan är utrustad med en viss *omdömes-förmåga*, hvarigenom *förhållandet* mellan ting och tilldragelser *bestämmas*? Att förmena, det dessa idéer skulle finnas före allt iakt-

tagande och sålunda oberoende af all öfverenskommelse att medelst termer fixera dem i språket, är temligen djerft, då kännedomen härom blott skulle kunna meddelas af personer, som med absolut visshet kunde erinra sig, att de verkligen egt dessa idéer förr än de egt någon art af erfarenhet — hvilket är orimligt och fullkomligt otänkbart!

Sina *kategorier* (kvantitet, kvalitet, relation och modalitet med deras underafdelningar) betraktar Kant som det rena, aprioriska, medfödda elementet hos »förståndet», som det besitter af sig sjelft. Men huru mycket klarare blir ej vår uppfattning, om vi lägga bort dessa benämningar och, utgående från vår nutida kunskap om vår organism och dess förrättningar, benämna dem *förmågor hos hjärnsubstansen*, gentemot tingen i allmänhet, liksom luktförmågan, hörsolförmågan etc. gentemot luktande, ljudande föremål o. s. v. Färgbegreppet finnes blott genom subjektets synförmåga och dennas tillhörande hjernorgan; på samma vis finnas rum- och tidsbegreppen samt kategorier-na blott såsom egenskaper hos vissa hjernorganer, som emellertid ingalunda kunna anses verka utan någon art af påverkan eller meddela intryck åt medvetandets högsta organ utan någon sorts erfarenhet.

Följden af Kants metafysiska spekulationer öfver egenskaperna hos sin förståndsentitet och hans åsidosättande af de verkliga naturföreteelserna vid verksamheten hos detta förstånd, blef, att han kunde framställa paradoxer sådana som: att vi ej iakttaga tingen sådana *de äro*, utan sådana *de synas för oss*, d. v. s. sådana *vi göra dem!* Då vi iakttagit tingen äro de ej längre ting, utan *blott fenomen*. Fenomenet kan därför definieras som tinget omvandladt i den intuitiva förmågans form. Hvad som utgör fenomenet är å ena sidan tinget, som gör intryck på sinnena, men framförallt sensationen sjelf, eller förnuftet i dess vidsträcktaste bemärkelse: det är *jaget*, som iakttaget, *som gör fenomenet*. *Fenomenet är en produkt af förnuftet; det finnes ej utom oss*. Sammaledes är det ock för-

nufftet som i form af förstånd afgör de inbördes förhållandena mellan fenomenerna, som aprioriskt förklarar dem som kvantiteter, kvaliteter, orsaker, verkningar etc.; de äro det ej genom sig sjelfva. Följden blir, att det är förnuftet som dikterar sina lagar för universum, men att orsaksbegreppet gäller blott för så vidt man erkänner subjektivismen, hvarför det är fullkomligt tillfälligt eller beroende af subjektet, ej af tingen sjelfva!!

Ur de anförda åsigterna af Kant framgingo emellertid, som bekant, omedelbart Fichte, Schelling och Hegel — fastän dessa blifvit kallade »kriticismens affällingar!» och Kant sjelf månde ha förnekat dem! Sant är, att Kant långt ifrån velat förguda människoförnuftet, utan tvärtom ville hänvisa det till dess rätta sfer och utesluta det från det absolutas område; att han afsett fenomenerna, då han talar om att förnuftet skapar universum; att han ingalunda förnekar tillvaron af tingen i och för sig, själen, gud, utan blott bevisbarheten af denna tillvaro; men utan tvifvel har hans tvetydiga uttryck låtit läsaren få andra uppfattningar än dem han sjelf hade, och tillstadt nämnde efterföljare att anse sig som sanna konsekvenser af honom. Faktum är, att Kants hufvudverk verkligt innehålla utsädet för det nittonde århundradets idealism och subjektivism. Weber anmärker, att »då förnuftet (enligt Kant) är skaparen af den fenomenella världen och ej allenast frambringar formen, utan ock innehållet för våra idéer, blir det till slut genom en inkonsekvens som Kant låter ett ting i och för sig bestå, utanför och så att säga vid sidan af förnuftet. Den *sanna* konsekvensen af *Det rena förnuftets kritik* är förnuftets monism såsom lära, den aprioriska spekulatiöns monism såsom metod: den absoluta idealismen och intellektualismen (Fichte, Schelling, Hegel).» — — — Det praktiska förnuftet antager afgjordt det handlande subjektets frihet, friheten hos *jaget*. Derfor, långt ifrån att motsäga Fichtes, Schellings och Hegels slutsatser, bekräftar *Det praktiska för-*

nuftets kritik desamma: *tinget i och för sig* (det fria tinget), det är *jaget sjelft*.*

Kant ansåg, att liksom det teoretiska förnuftet, så har ock *viljan* sin enskilda karakter, sina ursprungliga former och sin särskilda lagstiftning — hvilken sednare Kant kallade det *praktiska förnuftet*. Här är det, som de tvifvel, hvilka det teoretiska förnuftet uppreste, skingras för att gifva plats åt den praktiska vissheten. Under det att den fysiska lagen är oemotståndlig och friheten omöjlig i den fenomenella världen, är den moraliska lagen ej tvingande, blott bjudande, hvarför den tillstodjer *friheten*, som derfor är utmärkande för och nödvändigt tillhör den moraliska och intelligenta världen, som Kant antager finnas bakom den fenomenella världen! Friheten kan ej betviflas för viljan; den är ett postulat hos det praktiska förnuftet, en omedelbar tillhörighet hos det moraliska medvetandet!

Våra handlingar äro beroende för såvidt de frambringas i tiden och rummet, men oberoende och fria för såvidt källan hvarur de framgå, *vår intelligibla karakter*, är oberoende af dessa båda former af medvetandet! Men, om nu den »intelligibla» och den »fenomenella» världen ej äro hvarandra motsatta? Om det ej finnes någon annan värld än den vi nu lefva uti? Om Kants intelligibla värld kan reduceras till en blott *abstraktion*? Allt detta är icke allenast möjligt, utan högst sannolikt och är ett faktum för mången skarpsinnig tänkare i våra dagar. Kant utgår här från antagandet af en materia, som endast har fysiska egenskaper och anser »själen» som en andlig tillvaro i. st. f. en egenskap hos den grå hjernsubstansen, som *förutom* de fysiska egenskaperna har andra af högre art och dem vi kalla tanke-, känslö-förmåga o. s. v. Då Kant talar om samvetets *kategoriska imperativ* såsom den enda moraliska driffjädern för våra handlingar, den enda, som gör dem till verkligt etiska, glömmet han, hurusom samvetet, fastän dess frihet här skall vara uppenbar, sjelft ledes af otaliga omedvetna

* Jemf. Weber: *Histoire de la Philosophie europ.* 1872, sid. 475.

som medvetna omständigheter, kulturstadiet, hvori den handlande lefver, den uppfostran, de ärftliga dispositioner, sjukdomsanlag m. m., som han fått och som kunna för en hvar tänkande och fördomsfri människa utvisa, hurusom friheten i den ena eller andra handlingen är fullkomligt chimerisk.

Då vi afse alla dessa dunkelheter i Kants filosofi, få vi ej förvåna oss öfver, hvarken att metafysikerna före honom lemnat menskligheten utan något positift resultat af sina undersökningar eller deröfver, att metafysikerna efter Kant — Fichte, Krause, Schelling, Hegel, Boström m. fl. — icke lärt oss ett jota medelst deras aprioriska lärdom, utan nu som förr blott ökat misstron till metafysiken i hela den vetenskapligt bildade världen. Låtom oss emellertid ej vara orättvisa och döma utan att ransaka eller förebrå metafysikerna deras oblida öde att ej hafva löst sina frågor trots de ädlaste ansträngningar. Frågorna ha nämligen ej *kunnat* lösas; och därför skola dessa försök alltid stå som en dyrbar negativ vinst i mensklighetens högsta kulturarbete, ty metafysiken har i detta sitt sista stadium ändtligen vederlagt sig sjelf och lärt oss till fullo inse, hvori dess verkliga väsende bestod och hvad vi för framtiden *ha att undvika* i vår spekulativa sträfvan.

Kants närmaste efterföljare inom metafysiken blef den ädle Fichte, som emellertid gjort denna filosofi till den mest ytterliga subjektivism och genom gången af sin egen utveckling i utomordentlig grad visat, huru denna spekulationsmetod är omöjlig för ernående af den sökta sanningen, hvarför en kort framställning af hans filosofiska verksamhet torde vara belysande för vårt ämne. Med mycken klarsynthet fordrar han, att *vetenskapen* skall vara blott *en* och att denna skall bilda *ett helt*. Men han fordrar mera: att nämligen denna vetenskap skall grundas på en *absolut princip* och på en *omedelbar sanning*. Detta berodde på hans *förutsättning*: den absoluta tillvaron och möjligheten att derom veta något.

Fichtes högsta princip var: att *jaget* sätter sig sjelft såsom det absoluta subjektet eller tillvaron. *Jaget* frambringar sig sjelft genom att bekräfta sin egen tillvaro! Fichte gifver åt *jaget* samma definition som Spinoza åt den absoluta orsaken eller den gudomliga substansen. Han antog vidare, att *jaget* sätter gentemot det absoluta *jaget* det absoluta *icke-jaget* (verlden), och att hela den teoretiska filosofien härledes ur den principen: att *icke-jaget bestämmer jaget*. *Jaget* skall vara passif med hänsyn till objekterna och kunskapen skall vara produkten af den verksamhet, som dessa utöfva på det tänkande subjektet. Men *verlden* eger enligt Fichte endast en *af jaget lånad tillvaro*; dess antagna yttre realitet är blott det förverkligade idealet; den framgår af *jaget* och har *ingen verklig tillvaro utom i jaget och för jaget!*

Sälunda försvann hvarje skymt af den verklighet, som Kant tillerkänt världen och den kritiska idealismen blir den absoluta subjektiva idealismen. Dock gjordes ett enda vilkor: att *jaget*, för att utvecklas, behöfver mottaga en impuls utifrån! Bra; men om detta lilla vilkor kan bevisas vara lifvet sjelft, hvad blir då utaf *jagets* sköna absoluta värld? Men ej nog dermed; Fichte ansåg det absoluta *jaget* vara orsak till *icke-jaget*, och följaktligen den indirekta orsaken till den nödvändiga impulsen! Man andas åter lättare: världen försvinner igen, den finnes ej, den behöfver alldeles icke störa oss!

I fråga om *friheten* leder en analys af Fichtes metafysik till samma tvetydighet och upplösning. Rättigheter och moral ha enligt Fichte sin grund i idén om friheten, som förutsätter individualitet och en verksamhetskrets. Men individualiteterna äro otaliga, därför delas det absoluta *jagets* frihet mellan alla varelser begåfvade med förnuft. Menniskan känner sig därför i sitt förhållande till sina likar nödsakad att respektera deras frihet, hvilket begränsar hennes egen; detta utgör de s. k. naturliga rättigheterna.*

För Fichte är *den absoluta friheten* det högsta målet och

* Härigenom kom Fichte att erkänna det republikanska styrelsesättet

den ledande principen. Den moraliska lagen, som finnes i jaget såsom individ, bestämmer på samma gång föremålet för handling som den absoluta befallning, hvilken utgör pligten. Moralitetsprincipen består deruti, att förståndet bör absolut bestämma frihetens utöfning i enlighet med *personlighetsbegreppet*. Förnuftets herravälde kan blott förverkligas genom individerna, och idealet för den sociala fulländningen är en fullkomlig enighet mellan alla viljor eller detta tillstånd af allmän harmoni, der, lydande förnuftets lag, hvar och en arbetar för det gemensamma bästa. Men hvad blir det då af den absoluta friheten, som ju var principen? En dialektisk dikt, som upplöses lika fort som den uttalats, då den granskats i verklighetens belysning. Denna dikt grundade sig på en för människan mycket smickrande föreställning att »icke-jaget endast existerar *i och för jaget*»; det är på denna grund som man bör anse, att »det icke finnes någon slags skranka, som i och för sig är oöfverstiglig för friheten», — en åsigt, som Martensen å kristendomens vägnar förkunnar vara »genom Fichtes odödliga förtjenst en gång för alla bragt till evidens!»

Den vetenskapliga forskningen strider emellertid fullständigt deremot (hvarom mera nedan).

I praktiskt afseende är Fichte stor och sann och kommer till fullkomligt positivistiska resultat; men hans läror härutinnan upphäffa hans teoretiska grundåskådning eller hans system, hvars enhet försvinner.

Fichte nekade liksom Schelling och Hegel en personlig gud; idén härom vore en kontradiktion. Men Fichte ville själf ej anse sig som ateist* utan som *akosmist*, emedan han menade sig i stället förneka världen, då han betraktade den andliga och moraliska världen som den enda verkliga och identisk med gud. Sedan blef han emellertid en mystisk fantast;

som det förnuftigaste — under det en annan idealistisk metafysiker, Boström, kommit till det resultat, att republiken är fullkomligt begreppsvidrig!

* Han anklagades offentligt för ateism och blef därför utdrifven ur den Sachsiska staten 1799!

i stället för det absoluta jaget satte han gud. Panteismen genomgår hans åsichter öfver mensklighetens historia, der gud anses oupphörligen ha uppenbarat sig i vårt medvetande. Vi se sålunda huru, trots Kants fordringar på en metafysisk vetenskap, ett af de största tänkaresnillen omedelbart efter honom ej förmådde vara konsekvent, utan drefs till de uppenbaraste motsägelser och omskiftningar i sina metafysiska åsichter.

Hvad beträffar den nyare panteismen, en lära, som velat omfatta allt vetande i ett system, der det absoluta och det metafysiska ej finge saknas — så är det af vigt att veta, att en af dess störste företrädare, Schelling, sjelf öfvergaf sitt en gång framställda system och ej ville vidhålla detsamma, utan sökte konstruera ett nytt, samt att enighet ej förblef rådande emellan honom och den andre af vår tids störste panteister, Hegel, hvarför schism inträffade först dem emellan och sedan mellan deras anhängare.

Hvad blef i sjelfva verket idealismen för Hegel, då han ville öfvergå från det ideella till det reella? En sådan öfvergång kunde han ej verkställa med mindre än att förklara, att idéen redan innebure varelsen, d. v. s. identifiera varelsen och idéen, hvilket är detsamma som att upphäfvä all egentlig idealism!

Åtskilliga af den nyare metafysikens målsmän ha uppenbarligen försökt att närma sig naturvetenskaperna, och redan Kant lærer otvifvelaktigt hemtat mycket ur desamma. Derför få vi dock ej förvexla metafysikens spekulationer med vetenskaplig forskning. Helt visst har Kant med flera af sina metafysiska vetenskapsarter *menat* de abstrakta vetenskaperna, som formulera de allmännaste lagarne, hvilka gälla för naturen och för menskligheten; men han har ständigt nödgats indraga dem uti och hopblanda dem med bestämmelser hemtade ur det absolutas förutsättningar, hvarigenom en ovetenskaplig schematisering uppstår. I sin metafysik har han afsett såväl psykologiska som kosmologiska frågor, hvilka emellertid alldeles icke

böra der behandlas. Det är emedan våra metafysiker så gjort som de ej kunnat utreda denna ryktbara härfva af problemers, som, trots fleras yrkande på ett noggrant särskiljande af undersökningsobjekten, blifvit till en verklig gordisk knut.

Vore metafysiken en vetenskap, så vore det väl ej så svårt att definiera densamma; men detta har man ännu icke lyckats göra på ett tillfyllestgörande vis. Vore den en verklig vetenskap, huru då kunna, såsom så ofta sker, förneka den alldeles? Ingen förnekar matematiken, fysiken, biologien, moralläran etc.

Då metafysiken ännu eger målsmän, som anse att denna doktrin ännu skall ega bestånd, är det af vikt att noggrant veta hvad de mena dermed: om de dermed förstå spekulationer öfver det absoluta, eller sådana, som på ett relativt vis röra de lösliga frågorna i vår verld. Vi skola nu tillse detta genom en närmare analys af åtskilliga nyare filosofers åsigter, hvilka sjelfva uppgifva sig som metafysiker och hvaraf vi torde kunna bättre fatta hvilket det mål är, som föresväfvar dem, samt om den gamla metafysiken (inberäknadt den Kantiska skolans) bör anses utlocknad eller ej.

Weber, professor i Strassburg och författare till en *Histoire de la Philosophie européenne* (1872), säger sålunda, att »hvarje sann vetenskap är sökandet efter en princip, ett system af lagar och principer, d. v. s. af en generalitet, af något högre och transcendent i förhållande till företeelserna, af något *bortom*, m. a. o. af ett *metafysikon*; hvarje sann vetenskap är därför delvis en metafysik, och filosofien kan ej annat än anses som en allmän metafysik».

Nej, måste häremot invändas, generaliteterna, lagarne, systemen äro intet *bortom* företeelserna, de äro inga entiteter; de äro helt enkelt abstraktioner, dem vårt förstånd dragit ur desamma för att klarare förstå och formulera hvad som tilldrager sig så inom som utom oss. Dessa generaliteter och lagar äro, om de äro sant vetenskapliga, ingalunda af någon transcendent betydelse, de äro oupplösligen bundna vid

företeelserna, liksom *hvarje* abstractum ovilkorligen eger sin rot i något concretum. De äro på intet vis bortom-naturliga, utan endast abstraherade åskådningar af de naturliga förhållandena. Sökandet efter dessa generaliteter och systemer utgör vetenskapernas och vetenskapernas filosofis mål, ej metafysikens!

Vådan att härför använda benämningen metafysik är uppenbar, ty innehållet i den metafysiska tanken är att förklara företeelserna genom abstraktioner *betraktade som verkliga väsenden!* Missförståndet är oundvikligt, och vi ha alldeles ingen rätt att godtyckligt omändra den häfdvunna bemärkelsen af ett ord eller ett begrepp.

Weber anser »positivismen vara i sin rätt att förklara metafysik-poesiens, apriorismens och fantasiens tidsålder förbi, samt att det endast är med vilkor att gå vetenskapligt tillväga som metafysiken skall kunna återtaga sin rang bland grenarne af det positiva vetandet som en *prima inter pares.*»

På det mest inkonsekventa och godtyckliga vis menar han sedan, att »hvarje vetenskaplig teori är en hypotes *relative-ment a priori*, så länge som nya fakta kunna uppstå, hvilka motsäga densamma; och som denna möjlighet fortfar i oändlighet, kan den bästa vetenskapliga teori aldrig göra anspråk på värdigheten af ett axiom i ordets absoluta mening.»

Han medgifver, att en under sekler befastad teori förvärfvat en karakter af relativ visshet, som i praktiskt hänseende är liktydig med absolut och vidare, att ingen absolut visshet är möjlig rörande de första orsakerna till universum.

Då vi sålunda ingen absolut kunskap kunna ega om någonting, så måste vi ju nöja oss med den relativa utan att förebrå vetenskapen för denna ofullständighet. Med än mindre skäl kunna vi kalla den vetenskapliga teorien en »relatift apriorisk» hypotes, då vi med Weber ej känna någon apriorisk kunskap alls. »Den aprioristiska fasen af metafysikens historia är förbi, och förbi utan återvändo, men metafysiken sjelf består.» Hvad är då »metafysiken sjelf»? Detta är just

frågan. Kant fordrade åtminstone ännu, att den skulle vara apriorisk och endast apriorisk. Trots det att metafysiken skulle ha lemnat sitt aprioriska stadium, anser Weber, att »metafysiken under mer än två tusen år förblifvit i öfverensstämmelse med sig sjelf» — som motsats till »fysikens, kemiens, fysiologiens hypoteser, som vexlat och vexla oupphörligt».

Dessa yttranden utvisa till fullo, dels huru det gäller en ordstrid, hvori man för bibehållandet af en kär vorden benämning offerar både logik och historia; dels huru naturvetenskapens hypotetiska stadier för samma ändamål upptagas till jämförelse, fastän dessa vetenskaper längesedan inträdt i teoriernas period. Det är skilnad på teori och hypotes; teori är inom naturvetenskapen detsamma som en formulerad lag, och den vexlar ej; hypotesen åter är blott en gissning.

Då Weber närmare redogör för fordringarna på den nyare filosofien, så finner man honom fullständigt skildra — den positiva filosofien; en skilnad finnes blott: den skall *heta* metafysik.*

Det förhåller sig emellertid härmed som med betydelsen af ordet kristendom: under det man, historiskt sedt, dermed *måste* förstå endast den, som utgår från trosartiklarne och som af alla staters erkända förkunnare läres, får man nu för tiden ofta höra personer, som mer eller mindre fullständigt förneka hela dogmläran, men ändock vilja anse sig kristna och ej inse sin moraliska pligt att utträda ur kyrkan, utan qvarstå och föranleda en vådlig begreppsförvirring.

Lika mycket som man vill fordra bibehållandet af benämningen metafysik, lika mycket hade man förr skäl att fordra bibehållandet af benämningen astrologi för astronomi! Men nej, vetenskapsmännen visste väl, att astrologien innebar alltför många ovetenskapliga element, för att blotta namnet ju skulle vara fullkomligt vilseledande i en ny, vetenskaplig tid.

* Se Weber, *Hist. de la Philosophie européenne*, Paris 1872. sid 589—599.

Franck, professor i Paris och författare till en stor del af det af honom utgifna *Dictionnaire des sciences philosophiques* (2:dra upplagan 1875), är också en ifrig försvarare af metafysiken, ehuru äfven han åsyftar en modifikation deraf. Huru han lyckats i sin sträfvan derför, torde af nedanstående framgå.

»Den metafysiska vetenskapen, säger han, finnes och den hvilat på ett outplånligt behof hos menniskoanden; dess mål är så verkligt, att man ej kan bestrida detsamma utan att derigenom ödelägga grundvalen för *alla* våra kunskaper.» Men han erkänner, att det varit genom bristande bestämning af *metoden*, som metafysiken så ofta blifvit i sin utveckling vilseledd af hypoteser och äfventyrligheter. För att återvinna den aktning och det inflytande, som metafysiken förlorat och för att hon skall kunna erbjuda en grundval för såväl spekulation som moral, anser Franck att en ny metod måste följas, nämligen: *iakttagelsens*, d. v. s. *analysens* och *erfarenhetens*. Hvarthän skall då denna metod i metafysiken leda? Jo, till att »uppställa en skilnad mellan den menskliga personen och den gudomliga personen, allt under det den ena deltagar i den andras väsende!» Alltså ständigt samma *förutsättning*: det öfvernaturliga väsendet, hvilket skulle *först af allt bevisas* och ej, såsom sker hos alla metafysiska filosofer, *först af allt antagas!* Huru kan då Franck antaga detta så säkert? Jo, emedan han anser, att, då »medvetandet visat oss att namn sådana som orsak, substans, enhet icke allenast hänföras till abstrakta former af tanken, utan till en bestämd och verksam varelse, så kan man, för att förklara vår tillvaro, *ej annat än antaga* likaså tydligt karakteriserade varelser som vi sjelfva, men af en högre eller lägre natur. Sjelfva det oändliga bör, alltunder det det genomtränger de andra varelserna och låter dem på skiljda vis deltaga i sitt lif, sitt förstånd, sin makt, nödvändigt ha sin egen tillvaro och sitt eget medvetande.»

Här står man; alltid samma cirkel, samma naiva tro på en oantastelig och sublim logik — och ändock, hvilka fiktio-

ner och oberättigade slutledningar möta oss ej! Hur är det väl möjligt, att med *observationsmetoden* bevisa något om detta oändliga absoluta? »*Erfarenheten*, heter det vidare, lärrer oss, att de karakterer, hvarigenom det oändliga uppenbarar sig för medvetandet, tillkomma enskilda och ändliga varelser, men vi kunna ej säga *huru* detta är möjligt. Lösningen af detta problem skulle vara förklaringen af skapelsemysteriet eller den oändliga vetenskapen!» Alltså: därför att begrepp sådana som orsak, substans, enhet hänfördes till bestämda varelser i allmänhet, så finnes den gudomliga personen; därför att enhet, lif, förstånd finnes hos de synliga varelserna, så måste en oändlig varelse finnas med lif, förstånd, makt, medvetande — *i enlighet med vår erfarenhet!*? Att vi ej skulle kunna veta *huru* det oändligas karakterer tillkomma det s. k. ändliga är obegripligt, försåvidt vi verkligen visste något om detta oändliga sjelft, skiljdt från det sednare. I motsats härtill är det som den mognade, vetenskapliga menniskoanden numera vid forskandet efter sanningen bortkastat sökandet efter förhållandet mellan verlden och någon orsaksprincip, utan söker *lagarne* uti företeelserna sjelfva eller *hvilka de konstanta inre förhållandena äro* i tilldragelserna.

Det finnes enligt Franck två slags metafysik: en personlig, hypotetisk, äfventyrlig, der man blott söker gifva prof på sitt eget geni och der intet problem lemnas olöst; ett annat slag utgör det sanna uttrycket för människoförståndet och motsvarar dessutom människohjertats ädlaste behof. Denna metafysik erbjuder åt vår dyrkan och kärlek en verklig varelse, der oändligheten öfverflyttats till kraft, till lif, till intelligens; till vishet och som — skapat verlden! »Man har numera blott att välja mellan dessa båda slag af metafysik.» Men hvilken är då den egentliga skilnaden dem emellan? I sin utläggning häröfver har emellertid Franck sjelf ej i hufvudsak meddelat oss mer än det, som här återgifvits, men som ej utreder begreppen i ringaste mån eller visar, att icke

hans metafysik är den först omnämnda, den personliga och äfventyrliga. Man skulle varit frestad att tro, att han med det sednare slaget menat positivismen, ty den har hittills visat sig som det sannaste uttrycket af människoförståndet och motsvarar bäst hjertats ädlaste behof; vidare erbjuder positivismen en varelse för religiös dyrkan och kärlek. Men man upplyses då af Franck, att med den afsedda varelsen menas: *det oändliga som skapat världen*. Härigenom framstår otvetydigt, att Francks metafysik ingalunda är till arten skiljd från det förra slaget, som ej vill lemna något problem olöst.

Utaf Francks särskilda användande af begreppet metafysik framgår, att han dermed förstår något annat än vi. Sålunda kallar han det metafysisk jemnvigt, att samma rörelser låta oss antaga samma egenskaper, samma verkningar samma orsaker, samma företeelser samma substanser. Hvarför beteckna den filosofiska betraktelsen af det inre förhållandet härvid som »metafysisk»; hvarför ej lika gärna säga, att den är fysisk?*

Vacherot, författare till ett större arbete, *La Metaphysique et la Science*, 1863, är en tredje metafysiker, med hvilken vi här skola befatta oss. Metafysiken har enligt honom tvenne föremål: gud och världen, och han utgår från föreställningen om »gud såsom idéen till världen» och »världen såsom guds verklighet», hvarför han anser, att »teologien blott är en ideal kosmologi och kosmologien blott en förverkligad teologi.» För Vacherot är gud »den i ordets egentliga mening fullkomliga varelse, som är oföränderlig i sin fulländning, existerande bortom tiden, rummet, rörelsen och det universella lifvet; han är Platons högsta ideal» etc. Trots denna grundåskådning har Vacherot af teologerna kallats ateist;

* Se *Franck: Dict. des sciences philosoph.*, 1875, art. metaphysique, substance.

trots densamma har han sjelf förklarad, att han »på botten af en viss metafysiks mysterier ej finner annat än ett torrt nonsens». Till skilnad från den äldre eller den gängse metafysiken har han kallat sin filosofi »positiv metafysik!»

Verlden eller den kosmiska varelsen är för honom »den oändliga, universella, absoluta, nödvändiga varelse, som är oförstörbar i sin substans och tillräcklig för sig sjelf». Djerfvare kan ingen ställa sig med ena foten inom den klassiska metafysiken och med den andra inom den nyare tidens vetenskapliga verldsåskådning; frågan är blott, om en dylik ställning är hållbar; om det sålunda finnes tvenne absoluta och oändliga varelser, som båda äro tillräckliga för sig; om det utforskliga kan i ett och samma system förenas med det utforskliga, det metafysiska med det positiva?

Dessa sina idéer om gud och verlden säger emellertid Vacherot vara »klara och positiva och dölja intet tvetydigt, mysteriöst eller hypotetiskt». Detta skola vi granska.

Metafysiken bör enligt Vacherot följa de andra vetenskapernas exempel och använda *erfarenheten* och *analysen*; all kunskap a priori förkastas. Men huru föga aposterioriskt han tänker, synes deraf, att han kan säga, att »sanningen har såsom allt gudomligt ingen början, den förskrifver sig ej från något århundrade eller från något land». Hvilken sanning? Den absoluta? Denna känna vi ej. Den vetenskapligt relativa eller kändedomen om de styrande lagarne? Dock, denna har historiskt framstått för oss under vår successiva utveckling från århundrade till århundrade genom de upptäckter, som gjorts af forskare i de olika länderna; den kan förvisso sägas ha en början.

»Jag förblifver, säger Vacherot, spiritualist, idealist och ateist, med andra metoder, ett annat språk och med betydliga reservationer; men jag är hvarken empirist eller idealist i dessa ords historiska bemärkelse.» Han anser sig vara uttrycket för det nittonde århundradets metafysik; vill förena metafysik och vetenskap och bestrider den vanliga metafysi-

ken, som ej vill veta af erfarenhet och analys och som står utanför lifvets verkligheter. Men ändock uppgifves metafysiken »hvila på sanningar a priori, hvilka emellertid ej längre skola ingifva något tvifvel, från det ögonblick hon rätt förstås och dessa grundas på de vanliga demonstrationsprinciperna såsom de andra vetenskapernas aprioriska sanningar!» Vi se här af, att Vacherot liksom Weber alldeles icke med metafysiken *kan* mena hvad som hittills dermed menats, och ej heller med aprioriska sanningar *kan* mena hvad man hittills förstått dermed, utan helt enkelt *logiska och förnuftiga sanningar* af verkligt vetenskaplig art. Hvad betyder uttrycket »de andra vetenskapernas aprioriska sanningar»? Sådana finnas alldeles icke, om den vedertagna meningen med apriorisk underförstås. (Jemf. ofvan sid. 107 o. 109). Det enda sätt att förstå Vacherots metafysik, som har till föremål »det oändliga, nödvändiga, absoluta och universella varat», är att antaga detta liktydigt med universum. Också säger han på ett ställe, att han »af gud och verlden gör ett och samma föremål», en mening, som ej synes rätt stämma öfverens med andra meningar af honom. Han har förklarat, att han »fullständigt delar den positiva skolans mening om tomheten af de aprioriska spekulationerna och teorierna»; han värderar den positiva filosofien högre än »en dålig teologi och en dålig metafysik»; men därför att den positiva filosofien är gynsam för atomteorien minskas dess värde för honom, då »atomfilosofien är en den falskaste metafysik!» Han menar, att »gud och verlden ej äro tvenne skilda väsenden, som stå i förhållande af orsak och verkan; de äro ett och samma universella väsende med den enda skilnaden af idealet och verkligheten.» Det är emellertid först vår tanke, som af detta väsende gjort ett ideal genom att befria detsamma från alla tidens, rummets och materiens vilkor, hvilka emellertid just göra detsamma till en realitet. Gud blir alltså en *ren abstraktion*, utan objektiv tillvaro. Nej, detta går ej Vacherot in på, då han förklarar,

att »förnuftet skådar den högsta verklighet der erfarenheten blott ser en abstraktion!»*

Det är i sanning ingen lätt sak att, trots åtskilliga träfande resonemanger, förstå en författare, som med så förtviflade och tålmodspröfvande utläggningar söker erkänna såväl de vetenskapliga fakta, som de gamla, endast föga modifierade utom-naturliga föreställningssätten. Längre än Vacherot torde omöjligen någon kunna gå i synkretism eller jemkningsförsök. Han är en typ för alla dessa idealistiskt anlagda, högt sträfande sinnen, som sakna mod att dra ut de rent objektiva konsekvenserna, som beherskas af häfdvunna fiktioner (fastän de tro sig vara frigjorda derifrån), som älska halfmesyryr och tro sig dermed utöfva rättvisa mot alla forskningsarter och alla systemer — under det all fast, logisk och enhetlig åskådning fullständigt omöjliggöres och all systematisk ledning för förstånd och hjerta i sjelfva verket saknas.

Ingen varaktig tillfredsställelse kan följa af dylika jemkningsförsök; en vindpust kullslår dem och i de verkliga stormarne sopas de obemärkta bort. Endast hos ett fåtal kunna de uträtta en förmedlande tjänst i öfvergångsperioder.

Ingen kan tjena två herrar; de, som det försöka, äro halfva naturer och bestämda att förgås. Endast de radikala, de som förstå att sätta yxan till roten — i intellektuelt och moraliskt afseende — skola segra öfver sig sjelfva och öfver verlden. Derför är — i motsats till metafysiken — positivismens triumf så otvetydigt gifven.

Det är ej underligt, att Vacherot, alltunder det han sjelf anser sig som idealist och teist, blifvit af andra skolor ansedd som ateist, panteist, materialist o. s. v. Sådant blir slutet af en dylik »det nittonde århundradets metafysik», som ej kan annat än betraktas som tvetydighetens högsta potens.

Vacherot skulle ha betecknat ett stort framsteg för ett

* Se *Vacherot: La Metaphysique et la Science*, 2:dra uppl. 1863, företalet samt del. III, 14:de o. 16:de samtalen.

århundrade sedan; men nu, sedan vetenskaperna mogna och en lära sådan som positivismen framträdde, nu lemna han ej det ljus, som tiden fordrar.

Filosofiens historia har visat, huru långt ifrån att konsekvent leda till en oomtvistelig världsåskådning, den idealistiska metafysiken ledt till de mest olikartade riktningar och medfört allmän förvirring. Att antingen sammanblandas med ren pantheism (såsom händelsen varit med Spinoza och Hegel) eller att vederlägga sig själf, har ofta blifvit idealismens öde. Kants idealism frambragte naturfilosofien och teorien om den absoluta identiteten. En nykantism har uppstått vid sidan af sensualism och materialism, mysticism och kristlig filosofi. Men hur har ej den mystiska formen af idealismen i praktiskt afseende ledt till ett bortseende från allt synligt i naturen och människans, att förqväfva snart sagdt alla pligter, intressen och känslor för något här i lifvet och att endast lefva för ett annat lif i en förfinad, allt genomgående egoism, som alldeles förtagit förmågan att längre särskilja verklighet från inbillning, sanning från sken!

Hvad väntade man sig ej af Hegelianismen, som på sin tid ansågs så grundfast, att man t. o. m. uppkastade ett spörsmål: »Om rättigheten att kritisera den Hegelska filosofien!»* Hur skref ej Martensen, att »den etik först blifvit möjlig genom den genomgripande reform af metafysiken, som den store tänkare, hvilken vår tid med rätta kallar sin, åstadkommit!» Men att denna reform lemnat de gamla dimmorna oskingrade, synes af samme teologs mening, att »i moralen må dogmen mera undersökas i sina verkningar, i sitt varande för ett annat, än i sitt metafysiska varande i och för sig själf!»** Dogmens

* En forskare, som tviflade på Hegelianismens sanning, ansåg sig behöfva åt den skrift, som innehöll framställningen af hans tvifvelsmål, gifva nämnda titel!

** Se *Martensen: Moralfilosofiens system*; förordet. (Öfv.)

varande i och för sig sjelf! — detta är metafysik, detta är vår tids reformerade metafysik!

Må det då ej göras slut på en lära, der en målsman säger gud vara personlighet, det absoluta förnuftet, det absoluta sjelfmedvetandet, en annan förnekar allt detta; der en anser, att ett oändligt och absolut väsende skapat världen, en annan säger, att världen är ett lika absolut och sjelfständigt väsen som gud, men der å ömse sidor gudsbegreppet anses skola kvarstå?

Hos metafysiska filosofer i nyare tiden har t. o. m. i en sorts idealistisk yra *tancken sjelf* gjorts till tingens inre väsende eller essentia, uppenbarande sig under otaliga former, som äro ouplösligen sinsemellan sammanlänkade i naturen och i menskligheten.

Ytterst ha våra metafysiska filosofer stadnat vid *postulater* i st. f. demonstrationen, som i hufvudfrågan varit mer eller mindre skenbar. Boström uppger gud vara det absoluta förnuftet och att gudomligheten är allvetande, men lemnar inga andra bevis än påståenden, som väl kunna ha tillfredsställt hans i grunden teologiska sinne, men som, vetenskapligt sedt, intet värde ega för forskaren. Huru han var nöjd med litet i fråga om vår kunskap om lifvet och huru föga han frångick det aprioriska tänkesättet, synes t. ex. af följande: »Hvad sjelfmedvetande i det hela är, måste hvar och en omedelbart inse; ty genom någon definition kan denna insigt icke vinnas.» Då han emellertid sagt, att lif och sjelfmedvetande är detsamma, så har han ock utsagt, att man ej genom någon definition kan lemna någon kunskap om lifvet. Enhvar måste medgifva, att han häruti har fullkomligt rätt, då lifvets innersta väsende och dess orsak afses; Boström har då blott medgifvit, att *metafysiken härom vet lika litet* som naturvetenskapen. Men skola vi nöja oss med en dylik förklaring af ett ord med ett annat ord, som ej heller kan definieras och ej söka, i stället för att säga hvad lifvet i och för sig är

(absolut), hvilket är omöjligt, formulera hvad det är i och för oss (relativt), hvilket är möjligt?

Huru föga emellertid Boström afser det medelst våra sinnen uppfattade och kända lifvet och sjelfmedvetandet synes deraf, att han förklarar, det »lifvet eller sjelfmedvetandet ej får tänkas såsom fästadt vid något substrat eller någon substans; det är just sjelf det absolut första (enklaste) och substantiella i allt. — — — »Det egentliga Väsendet är det absoluta, osinliga, gudomliga och det utgöres af gud och hans eviga förnimmelser, idéer, hvilka alla äro lefvande eller sjelfmedvetande väsenden (entiteter). *Fenomenet* åter är den form, hvarunder det egentliga väsendet måste visa sig i och för oss; det är en ofullkomlig uppfattning af sjelfva det ursprungliga väsendet.» — Men huru *visste* Boström, att något *mer egentligt* eller ursprungligt väsende finnes än det vi iakttaga såsom fenomen? Vi kunna ej förnimma det »egentliga väsendet» fullkomligt, därför att vi äro ändliga och ofullkomliga väsenden, säger han. Men huru då bygga ett helt system af s. k. absoluta sanningar på grundvalen af en så bristfällig kunskap?*

Leibnitz har lärt ungefär detsamma som Boström. Han ansåg det *substantiellas* begrepp vara *kraft* eller enkel och *okroppslig*, ursprunglig och oförstörbar monad eller *facultas agendi*! Det substantiella i allt är *tänkandet* eller förnimmandet. Grunden till de ändliga varelsernas och världens tillvaro och verksamhet sökte Leibnitz i *gudomligheten*. Att gud var och var den absolut oändliga och fullkomliga *intelligen*sen, ansåg han följa såväl ur hans eget begrepp som ur den sinliga världens ändlighet!

* Boströms anhängare se naturligtvis saken på annat vis; sålunda skriver Wikner om honom: »Man känner sig öfverallt stå på *fast och jenn mark*, och är befriad från den underliga känsla af svindel och yrsel, hvilken man ibland har svårt att undvika, då man, ledd af andra mästare, bestiger metafysikens höjder. Allt faller sig här *så lätt och naturligt!*»

Ja, för dem, som (godtyckligt) antaga hans postulerade utgångspunkt! För de öfriga kännes marken för visso mycket lös och svindeln mycket stark!

Men *om* vi nu *ej* fått något begrepp om gud (då den största olikhet råder icke allenast hos de flesta vanliga menniskor, utan äfven hos de skarpsinnigaste tänkare om detta antagna väsende) och *om* den sinliga världen *ej* är ändlig — hvad blir det då af vissheten att gud är och är den absoluta intelligensen?

Hvad anser emellertid vår metafysiska skola att Leibnitz visat? Jo, »*hvad* det i och för sig varande är — — samt gudomlighetens tänkbarhet såsom konkret enhet, derigenom nämligen, att han är subjekt-objektivitet» (Ribbing).

Leibnitz menade, att då hvarken den kroppsliga världens företeelser eller i allmänhet någonting tänkes bestå utan att en inre energi eller verkande kraft förutsättes, så följer, att det kroppsliga strängt taget alls icke är något substantielt! Ty såsom sammansatta voro kropparne något sekundärt och beroende och kunde *på naturligt sätt uppkomma och upphöra!* Detta skulle nu innebära, att sjelfva kroppsligheten vore ett predikat, hvarmed vi blott uttryckt ett aggregat af enkla väsenden, men *ej* hvad dessa voro och att enhet i en kropp såsom sådan blott skulle vara tillfällig och subjektiv(!), beroende på vår uppfattning, hvaraf ändtligen följde, att kropparne sjelfva såsom sådana blott voro *fenomen!*

Att detta kunde sägas för ett par århundraden sedan, kan man förstå; men att ungefär samma åsigter återigen uttalas i midten af det nittonde århundradet i Scheeles och Berzelius' land, det är i sanning en mycket sorglig företeelse, utgörande en verklig absurditet i den vetenskapligt spekulativa kulturen. Hvilken ringaktning idealisterna ofta hysa för naturforskning och hvilken villfarelse de kunna falla uti, synes af följande ord, dem Lewes anför af en universitetsprofessor, som inför ungdomen försvarade metafysiken: »I den tidiga sträfvan efter en högre och fullständigare kunskap samt i åsidosättandet af hvarje lägre vetenskap på grund af ifvern i denna sträfvan, finnes det åtminstone ett ärofullt, ett oemotståndligt vittnesbörd om människans högre bestämmelser; och man kan nästan

säga, att i en sådan åskådning intyga t. o. m. *felen* en *högre sanning* än den alla våra upptäckter förmå uppenbara!»

Här kommer mig i tankarne en vers af Schiller, med öfverskrift: *Der Metafysiker*:

»Wie tief liegt unter mir die Welt!
Kaum seh' ich noch die Menschlein unten wallen!
Wie trägt mich meine Kunst, die *höchste* unter allen,
So nahe an des Himmels Zelt!»
So ruft von seines Thurmes Dache
Der Schieferdecker, so der kleine grosse Mann,
Hans Metaphysikus, in seinem Schreibgemache.
»Sag'an, du kleiner grosser Mann,
Der Thurm, von dem dein Blick so vornehm niederschauet,
Wovon ist er — *worauf* ist er erbauet?
Wie kamst du selbst hinauf — und seine kahlen Höhn,
Wozu sind sie dir nütz, als in das Thal zu sehn?»

Goethe har visat sig lika obenägen att skänka metafysiken något egentligt erkännande. Han har sålunda låtit Mefistofeles (i Faust) säga:

» — — Vor allen andern Sachen,
Müsst Ihr Euch an die Metaphysik machen!
Da seht, dass Ihr tiefsinnig fasst,
Was in des Menschen Hirn nicht passt;
Für, was drein geht und nicht drein geht,
Ein prächtig Wort zu Diensten steht!»

Dessa yttranden få emellertid sin betydelse icke blott deraf, att Schiller och Goethe voro tvenne stora snillen, utan än mera deraf, att de *dessutom* voro tvenne gediget bildade och i naturvetenskaperna lärde män och vidare deraf, att de tillhörde den mest metafysiska af alla nationer och utvecklade sina rika personligheter samtidigt med den tyska metafysikens högsta flygt. Att denna ej slog rot hos dem, har åtminstone icke berott på bristande insigter eller begåfning, lika så litet som på afvoghet eller nationalhat. Orsaken är att söka i deras objektiva naturstudier och deras klarsynta, träffande sens commun.

För alltid fallen är den metafysik, som förklarar sin princip vara att ej syssla med företeelserna såsom sådana, och som

endast i *idéerna* ser »tingens verkliga natur och oföränderliga grund», hvarför dessa blott äro ofullständiga imitationer af de förra, och följaktligen förnuftet intet har att lära af erfarenheten!

Hos de förnämsta idealister, en Plato, en Leibnitz, en Malebranche, en Berkeley, en Boström, har materien blifvit en abstrakt idé, och äfven själen har blifvit en abstraktion: tanken, hvilken ingalunda blir tillräcklig för sig sjelf derigenom att man gifver den medvetande, då den dock blott är en enkel förmögenhet.

Träffande säger Bailey: »om den, som studerar filosofi, alltid eller åtminstone i viktigare fall ville taga till regel att öfverflytta det abstrakta språk, hvari den så allmänt afhandlas, till en konkret form, skulle han häruti finna en mäktig hjälp vid sysslandet med metafysiska dunkelheter och svårigheter. Han skulle tydligen se karaktären i den oerhörda massan af nonsens, som utgör det som gäller för filosofi.»

Det är emellertid ej nog med att metafysiken rör sig med abstraktioner; hvad som är utmärkande är, att den *personifierat* dem och har sålunda i tanken frambragt en hel värld af ideella *entiteter*, under det teologien i stället såg andar eller egenskaper hos verkligt existerande gudar. Huru har ej den idealistiska skolan alltifrån Plato, men isynnerhet skolastiken, gått så långt, att den ansett allmänna och abstrakta begrepp sådana som cirkel, rättvisa, godhet o. s. v. finnas till såsom urtyper eller verkliga entiteter, ej blott varande allmänna termer, dem vårt förstånd utdragit ur tingen och företeelserna, de fysiska, de intellektuella och de moraliska! Häraf har formuleringen af det absoluta framgått, och har detta ändtligen blifvit en sammanfattning af alla dessa, synnerligast de intellektuella och moraliska abstraktionerna, men hvilket ej hindrar, att metafysikerna liksom teologerna deraf gjort ett verkligt konkret väsende, en gud.

Detta föreställningssätt, som innebär ett vidsträckt missbruk af de abstrakta benämningarna, som ej analyserats på

ett objektift, utan rent subjektift vis, är det som utgjorde den s. k. realismen i skolastiken och som, trots all vetenskaplig upplysning, ännu ej är utdöd, utan i viss mån fortlevver bland ett litet antal efterblifne tänkare under andra namn, idealism m. m. — under det positivismen nu ersatt nominalismen!

Hvar finnas då dessa begrepp godhet, rättvisa etc. *i och för sig*? Metafysikerna svara: hos det absoluta! Och det absoluta? Bortom tingen och vexlingarna! Teologerna hänvisa, då de, med afseende på världens brister och orättvisor måste lemna en verksammare tröst än den metafysikerna förmå erbjuda, på ett tillkommande lif, som närmare skall lemna den äskade kunskapen!

Har emellertid nutidens mensklighet, d. v. s. den forskande eliten deraf blifvit tillfredsställd af dessa spekulatjonsätt? Härpå svarar historien ett obetingadt nej och lemnar protesterna från de gamla skolornas målsmän utan allt afseende, då desse ej kunna vara domare i egen sak och dessutom blott kunna svara för sig sjelfva. Derför att målsmän för ett äldre spekulatjonsätt ännu *finnas* och derför att en liten dithörande skola ännu kan fortlevva, är det ej bevisadt, att ej detta spekulatjonsätt är *med afseende på kulturen i dess helhet* utdött. Det finnes åldringar, som följa med sin tid och som länge förmå verka för de mest framskridna idéer; men det finnes åldringar, som, fastän fysiskt lefvande, alldeles upphört att lefva med i mensklighetens intellektuella och moraliska lif.

Jag ser ingalunda i metafysikens förhandenvarande tillstånd en verklig analogi till sistnämnda förhållande; jag vill blott påpeka det faktum, att fortvaron af ett tillstånd icke utgör ipso facto bevis för dess tidsenlighet. Frågan gäller derför ej, om metafysiken finnes till ännu eller ej, utan om metafysiken är uttrycket för tidens högsta kultur och om den utgör en pulserande, verklig drifkraft i mensklighetens nutida förstånds-arbete?

Sålunda sedd, kan ej metafysiken anses vara mera bestående än den ortodoxa kristendomen, hvilken sednare kan med

lika goda skäl som den förra förklara sig alldeles icke utdöd, (liksom Roms polyteism kunde förklara detsamma i tre århundraden efter Jesu tid), då tusentals målsmän dagligen förkunna densamma. Men kunna metafysiken och teologien säga att de äro driffjädtrar i vår kultur? Nej, och tusen gånger nej! —

Men dessa höga frågor, som sedan årtusenden sysselsatt menskligheten och som ledt henne till dessa af vetenskapen och positivismen bestridda resultat — bevisa de då ej, att någon sanning finnes derunder? Ha de då varit blotta fantasi-bilder utan all verklighet?

Ingalunda må man så se förhållandet; dessa höga frågor ha inneburit mycken sanning, ja, de ha i viss mån *i vissa tider* fyllt ett verkligt behof och motsvarat vissa fordringar, och de ha näppeligen kunnat besvaras annorlunda än som skett, innan vetenskapen kunnat bistå menskligheten i lösningen af hennes gåtor. Samma höga sträfvan fortgår ännu i alldeles oförminskad grad, ehuru med andra medel; den har blott blifvit *transformerad*, i det sökandet efter den absoluta sanningen ersatts med sökandet efter den relativa sanningen. Vi ha från sökandet efter de första orsakerna öfvergått till sökandet efter de eviga och orubbliga lagarne, från sökandet efter tingens inre väsende till sökandet efter förklaringen af företeelserna!

Detta kapitel skulle ej fylla sin afsedda bestämmelse att kritiskt granska metafysikens väsende och mål, om jag ej i en undersökning öfver några dess viktigaste problemersökte än närmare framställa dess metod och visa hvad värde dessa slutsatser ega i logiskt hänseende. Vi skola därför här ingå på en diskussion öfver begreppen det absoluta (gud) och det relativa samt öfver kausaliteten, motsats-förhållandet, viljan m. m.

Då guds tillvaro af somliga filosofer ansetts vara ett aprioriskt medvetande, af andra bevisats först genom erfarenheten ha kommit till vår kunskap, synes detta utvisa, att en felaktig logik å ena eller andra hållet blifvit följd; ty vore denna rik-

tig å båda hållen, så skulle väl ej tvenne så alldeles motsatta meningar kunna uttalas öfver ett så viktigt ämne. Men hvad skall man säga om logiken hos de skarpsinnigaste metafysiker, då det numera finnes ett ofantligt stort antal vetenskapligt bildade menniskor, som alldeles icke tro på guds tillvaro? Med hvad skäl ha teisterna, hvar på sitt håll, trots sig kunna draga så säkra slutsatser och så noggrant formulera rörande ett föremål, hvarom vi ingen egentlig kunskap *kunna* ega? Kunna vi tillerkänna dem en verkligt sund logik, då de ingå på odiskuterbara frågor under iakttagande af vissa formella tankeregler? Nej; ty det fordras för en fullständig logisk bevisning i våra dagar, att utgångspunkten ej får vara fiktiv, utan att man antager en grund, som antingen kan inses såsom riktig af enhvar eller åtminstone med fullt giltiga skäl kan såsom sådan bevisas och ej blott angifvas medelst en annan liktydig och obevisad grund.

Den engelske filosofen Bain har gifvit det rådet: att »hvarje bildad person borde veta något om den praktiska behandlingen af åtminstone en af observationsvetenskaperna (naturkunnighet, fysik, kemi, fysiologi), såsom den bästa skola för utbildandet af den allmänna iakttagelse- och slutledningsförmågan». Oerfarenheten härom torde ock vara en hufvudorsak, hvarför aprioriska filosofer med så stor säkerhet dragit en mängd slutledningar af blott skenbar giltighet och att de för de vetenskapligt bildade ej förmått bevisa alla sina antaganden. En bevisföring kan nämligen vara logiskt riktig ända till dess man kommer *till en viss gräns*, der, om ett för vårt förstånd oåtkomligt eller alldeles odiskuterbart ämne indrages i diskussionen, den vid erfarenhetsforskning vande stadnar och förnekar den aprioriske tänkaren all rättighet att tillämpa logikens formella konsekvenser. Metafysikern deremot går vidare i en *skenbart riktig* slutledningsföljd och anser, då hans (obevisade) förutsättning inom det absolutas område för honom eger apodiktisk visshet, att han är, icke blott skenbart, utan i verkligheten och i högsta grad logiskt förnuftslenig, hvarför han

också gerna vill kalla sin metod »spekulativ» par *préférence!* Denna spekulativa filosofi lider emellertid ofta af de svåraste logiska fel, uppstående genom en bristfällig gränsbevakning vid våra forsknings- och diskussionsområden, såsom jag skall söka visa.

Man torde kunna antaga, att nuförtiden, sedan vetenskaperna utbildats till den noggranhet de ega, de allra flesta meningsskiljaktigheter i verldsåsigter hos dem, som besitta en vetenskaplig bildning, i ena eller andra fallet bero på en felaktig logik, dervid gamla vanor och ingrodda föreställningar från äldre läror utöfva ett mer eller mindre omedvetet hinder för tankens fria verksamhet. Personer finnas, som till fullo erkänna vetenskapens principer och resultater, men som icke destomindre kunna ha en verldsåskådning, som i visst hänseende visar sig vara i strid deremot, då en omutlig logik dragit ut konsekvenserna.

Låt oss till utgångspunkt för en närmare granskning af formuleringen af det absoluta välja en af den metafysiska skolans störste filosofer, synnerligast en af dem, som kan sägas mest närma sig en upplyst tids åskådning, t. ex. en Spinoza. Hans bevis för guds tillvaro kunna dock numera ej annat än synas oss högst naiva, och logiken deri skulle nu näppeligen kunna gälla som allvarligt menad. Men så orubblig var Spinozas tro på sin obevisade förutsättnings riktighet, att han ej synes ha drömt om möjligheten att han begått felslut af allvarligaste slag. Han trodde fullt fast, att han bevisat guds tillvaro, att gud är den fria orsaken till alla ting, som endast finnas i honom och ej kunna tänkas utan honom, att han är ett tänkande väsende etc.

Han utgick från den mosaiska gudsföreställningen, hvilken han omsatte i en metafysisk form; detta utvisar blott hvad som för oss är af vigt att genomskåda: att hans förutsättning i sjelfva verket egde sin rot i en mensklighetens *barn-domsföreställning*. Hufvudföremålet för Spinozas spekulationer var: *guds väsende*. Han utgick emellertid derifrån: *att gud*

finnes; men hvarifrån fick han då denna sin mening? Jo, från — traditionen, ty medfödd var den ej, såsom vi af många skäl veta den ej *kan* vara — något som Locke redan på Spinozas tid så mästerligt och tillfyllestgörande bevisade (fastän han trodde på guds tillvaro).

Vi måste dock här genast göra den anmärkningen, att, ehuru väl gudsföreställningen genomgår Spinozas spekulationer, dessa derför ingalunda i deras *verkliga* kärna i och för det *praktiska lifvet* äro fiktiva, då fiktionen mera gäller formen eller den öfvernaturliga bakgrunden, under det innehållet, som mest rör människans sedlighet, utgöres af träffande och djupa sanningar. Dessa ha emellertid framstått såsom följden af moral-studier *i menskligheten sjelf*, ej såsom resultatet af de absoluta spekulationerna *öfver gud*. Spinoza bygger, för att bevisa att gud nödvändigt finnes, åtskilliga resonnemanger på den principen, att: »hvarje föremål måste ha en orsak eller en grund såväl hvarför det finnes som hvarför det icke finnes.» Det framhålles vidare som ett axiom, att: »orsaken hvarför ett ting finnes antingen måste innehållas i naturen och definitionen af det existerande tinget, eller ligger den utanför detsamma». Hvad vill det dock säga, att orsaken till ett tings existens ligger inuti detsamma? Men en dylig uppfattning, som afser att belysa skapelsen, upphäfver ju allt orsaksmoment, då detta fullständigt sammanfaller med verkan, hvarför formuleringen, trots skenet af en logisk sanning, blir en tom fras. Då Spinoza säger, att »gud är orsaken till sig sjelf» (liksom till alla ting), är dermed intet alls utsagdt. Att vara orsak till sig sjelf betyder helt enkelt: af evighet finnas till; men någon art af *kausaltitet* innebär detta uttryck ej, och grundar sig missförståndet på den inrotade vanan eller fördomen: att vi alltifrån Mose dagar skola ha detta moment med i betraktelsen öfver världen!

Då Spinoza säger sig med *gud* förstå: »det obetingadt oändliga väsendet, d. v. s. den substans, som består af oändligt många attributer, af hvilka hvart och ett uttrycker en

evig och oändlig tillvaro»; så har han dermed lika väl definerat världen som en andlig entitet, hvilken kallas gud. Han uttalar som en lärosats, att »en substans ej kan frambringas af en annan», hvilket, om han dermed afser världens s. k. skapelse, betyder, att han förnekar att gud skapat världen, eller, om han dermed afser materien sjelf, att han uttalar ett aprioriskt förmenande, som den nyare kemiens aposterioriska forskning vederlagt. Man vet numera, att nya kroppar oupphörigen frambringas såväl i naturen som i våra laboratorier utaf andra kroppar genom en inre atom-förändring.

»Då det ingen grund eller orsak finnes, som förhindrar eller upphäver guds tillvaro, *följer*, att han nödvändigt finnes!» Hvilket egendomligt argument! På samma vis kan man *tänka sig*, att hvilka obefintliga föremål som helst (troll, eldsprutande drakar, klappandar o. s. v.) finnas, då man alldeles ingen grund behöfver finna, hvarför de ej skulle kunna vara till!

»Då det emellertid utanför den gudomliga naturen ej kan finnas någon grund eller orsak, som upphäver den gudomliga tillvaron, så måste nödvändigt grunden för icke-tillvaron (af den gudomliga naturen) innehållas i dess egen natur, hvilket dock skulle innesluta en motsägelse. Det är orimligt att antaga detta hos det obetingadt oändliga och högst fullkomliga väsendet. Alltså finnes det hvarken i gud eller utanför gud en orsak eller grund, som upphäver hans tillvaro; gud finnes alltså nödvändigt.» Ja, om det obetingadt oändliga och högst fullkomliga väsendet finnes — hvilket först skulle bevisas. Men hvad är detta för ett bevis, der en i detaljerna formelt riktig logik slösas på en cirkel-demonstration? En *petitio principii* ligger här i öppen dag för enhvar fördomsfri människa!

Man kan emellertid ej undgå att bli slagen af den tveydighet hos Spinoza, hvilken varit orsaken dertill, att denne filosof kunnat tjena som stöd för alldeles skiljda slag af världsåskådningar. Man har sålunda hos Spinoza trott sig i dennes vidlyftiga utläggning och demonstration öfver gudsbegreppet finna sätser, som utvisa såväl ateism och panteism som teism,

och hvarigenom en Fichte, en Schelling, en Hegel med deras ateism och panteism kunna bevisas stå på Spinozismens ståndpunkt lika väl som en Boström och den ortodoxa kristendomen! Spinoza var *ateist* (identifierade gud och världen, anseende det absoluta ej till arten skiljdt från det relativa), då han säger: »i naturen finnes det blott en substans, nemligen gud.» Han var *panteist* (uppfattande gud såsom närvarande eller lagen i allt, anseende det absoluta som den abstrakta enheten i det relativa), då han säger: »allt, som är, är i gud.» Han är *teist* (fattande gud såsom orsak och som ett i sig konkret väsende), då han säger: »gud är den fria och verk samma och närmaste orsaken till alla ting, som omedelbart frambringats af honom; gud är ett tänkande väsende.»*

Jag medgifver fullkomligt att, såsom Kant säger, »begreppet om ett (öfvernaturligt) Högsta Väsende är en i många afseenden mycket nyttig idé»; men en sak är, att en idé är på en viss tid *nyttig* eller *politiskt klok*, en annan, om den är *sann* och *hållbar* till alla tider. Då emellertid gudsidéen blott är ett föremål för det rena tänkandet, men vårt medvetande om alla slag af tillvarer helt och hållet grundar sig på erfarenheten, blir en tillvaro utanför erfarenheten, såsom Kant medgifver, »en förutsättning, som vi ej genom någonting kunna rättfärdiga».** Denna idé om guds tillvaro är, säger han vidare, »just därför att han blott är idé, alldeles oförmögen att genom sig sjelf allena utvidga vår kunskap om denna sin egen tillvaro. — — — På det så berömda (cartesianska) ontologiska begrepps-beviset för tillvaron af ett Högsta Väsende har därför all möda och allt arbete blifvit bortkastadt, och en menniska blir lika litet rikare på insigter genom blotta idéer som

* Se *Spinoza*: Ethik, kap. I. Om gud.

** Se *Kant*: *Critik der reinen Vernunft*, kap. om omöjligheten af ett ontologiskt bevis för guds tillvaro.

en köpman på förmögenhet, ifall denne, i afsigt att förbättra sin ställning, ville lägga några nollor till sitt kassakonto. — — Det var något fullkomligt onaturligt och blott en ny sorts *skolvits*, då man ur en helt vilkorligt framkastad idé ville utfinna tillvaron af det densamma motsvarande föremålet».

Med det s. k. kosmologiska beviset för guds tillvaro — hvilket sluter från de varande tingen till tillvaron af ett obetingadt nödvändigt väsende — förhåller det sig enligt Kant ej bättre, än att »hvad som deri innehåller hela beviskraften. det är blott det ontologiska beviset med blotta begrepp, ty den angifna erfarenheten deri är fullkomligt tom.»

Kant har visat, att metafysikerna begått en *ignoratio elenchi*, då de i det kosmologiska beviset för guds tillvaro först lofvat att slå in på en ny väg, men icke destomindre efter en liten omväg återkomma på den gamla eller ontologiska, hvilken dock här ej skulle få tjena som grund. Han har vidare visat, huru metafysikerna grundat sig på en »fullkomligt falsk sjelftillfredsställelse hos förnuftet derigenom, att man ändtligen bortskaffat all betingelse (i sista leden af orsaks-kedjan), hvarförutan dock intet begrepp om nödvändighet kan bildas, och då man nu ej vidare kan begripa något, antager detta som en fulländning af sina begrepp. — — Den obetingade *nödvändigheten*, hvilken, såsom den yttersta ledaren för allting, vi så oafvisligt behöfva, är det menskliga förnuftets verkliga *afgrund*».

I sin kritik öfver det s. k. fysikoteologiska beviset för guds tillvaro framhåller Kant, att, om man ock intet har att invända mot förnuftsensligheten och nyttan af dess förfarande, »vi dock ej kunna gilla de anspråk på apodiktisk visshet, som detsamma haft; att det aldrig ensamt kan ådagalägga tillvaron af ett Högsta Väsende, utan alltid öfverlemnar utläggningen åt det ontologiska beviset!» Det fysikoteologiska beviset med sitt argument från världen såsom ordnad enligt en bestämd afsigt, med stor vishet o. s. v., hvilket allt skulle häntyda på en högsta ordnande princip och idéer, som ligga till grund för

allt, kan enligt Kant »på sin höjd ådagalägga en verldsbyggmästare, men aldrig en verldsskapare. — Steget till den absoluta totaliteten är helt och hållet omöjligt att taga på den empiriska vägen. På en gång lemnar man det genom empiriska bevisgrunder förda argumentet, går till den straxt i början från ordningen och ändamålsenligheten i världen antagna tillfälligheten. Från denna tillfällighet allena går man, blott och bart medelst transcendentala begrepp, till tillvaron af ett obetingadt nödvändigt. — — Det fysikoteologiska beviset har därför stadnat i sitt företag och i sin förlägenhet plötsligt sprungit öfver till det kosmologiska beviset. Då detta åter blott är ett doldt ontologiskt bevis, så fullföljde det sin afsigt i sjelfva verket endast genom det rena förnuftet, fast det i första början förnekade all släktskap dermed och bestämde sig för att bevisa allt medelst erfarenheten».

Metafysiken finner liksom teologien anhängare endast i den mån det uppväxande släktets hjernor blifvit genom ärftligheten eller den första grundläggande odlingen *dertill predisponerade* — alldeles som vetenskapliga och praktiska yrken i allmänhet finna sina målsmän och utöfvare bland dem, som dels blifvit fritagna från äldre fördomar, dels erhållit en hjernkonstitution, som gör dem lämpliga till att diskutera och fullfölja en sund, faktisk forskning och egna sig åt det praktiska lifvet. Den metafysiska skolan i Upsala har bl. a. påstått, att »det ej behöfves något särskildt organ för att vara filosof», men dermed har den uttalat en stor missuppfattning, ty det fordras verkligen en alldeles särskild utrustning eller särskiljda hjernorganer — åtminstone en högre utveckling deraf, förutsatt att man skall anse att alla organer finnas hos alla något så när normala människor — för den ena eller andra sysselsättningen, forskningen, talangen etc. Det lider intet tvifvel, att den rent mediterande förmågan är en egenskap hos ett visst hjernorgan, liksom musikalisk talang är det hos ett annat hjernorgan

(fastän den sednare dessutom fordrar ett särdeles väl konstrueradt öra), och att jämförelsevis obetydligt kan genom öfning läggas till den ursprungliga organisationen.

Att spekulera öfver metafysiska frågor fordrar därför en dertill konstruerad hjerna, som ej alla ha; och det synes, som om frånvaron af disposition och öfning hos de öfriga mer praktiska och vetenskapliga forsknings-förmågorna vore, i förening med en tidig vana att egna sig åt begrundandet af öfvernaturliga ämnen, ytterligare vilkor för frambringandet af nämnda riktning — hvilken vi ofta se den kristet-pietistiska uppfostran gifva åt barnasinnen.

Filosofiens historia lemnar talande bevis för sanningen häraf genom den germaniska metafysikens sista och mest framstående målmän: Fichte, Schelling, Hegel och Boström, hvilka alla visat tidiga tendenser åt och först uppfostrades för det kyrkliga ståndet — under det alla den engelska empiriska filosofiens målmän: Bacon, Hobbes, Locke, Hume, St Mill, H. Spencer liksom den franska ateismens bekännare: Diderot, Holbach, Comte, Laffitte m. fl. alltifrån början tillhört det praktiska lifvet eller den exakta vetenskapliga forskningen.

Kant synes ha haft anlag åt båda riktningarna: också utvisar hans Kritik en blandning af båda till den grad, att han kan sägas aldrig kommit från skiljovägen och kan tjena som stöd för såväl den idealistiska metafysiken, som för positivismen. Comte kan sålunda i Kant se en föregångare lika såväl som Hegel kan det.

Ett korollarium blir därför — hvilket ej är svårt att med temlig visshet förutsäga för framtiden — att, i den mån som skolundervisningen och uppfostran bli ordnade på ett annat, mer vetenskapligt vis än förut, i den mån som naturvetenskaperna bli *oundvikligt* obligatoriska för *alla* (i folkskolor såväl som i s. k. »lärda» skolor), hjernkonstitutionen kommer att förbättras hos racen i dess helhet och en betydlig minskning kommer att vederfaras deras antal, hvilka skulle visat sig ega de förr vida vanligare tendenserna åt metafysiska och teolo-

giska funderingar — under det de för vetenskapliga och sunda samt åtkomliga filosofiska spekulationer anlagda hjernorna komma att bli jämförelsevis mycket vanligare. M. a. o. vi komma att ha metafysiker och teologer så länge som den grundläggande bildningen är bristfällig!

Att en och annan naturvetenskapligt bildad person kan visa lust för (en jämförelsevis helt obetydlig grad af) metafysik, bevisar blott, att det inneboende anlaget varit särdeles starkt. Här äro metafysiska spekulationer att anse som en nedärfd vana eller rättare, med afseende på tidens verkliga, vetenskapliga sträfvan, som en *ovana*, hvilken många, så länge den positiva filosofien ännu ej tillräckligen allmänt upplyst om de äldre villfarelserna, kunna ha svårt nog att öfvergifva. Emellertid torde i sådana fall betänkliga luckor finnas i den naturvetenskapliga bildningen eller personligheten aldrig varit genomträngd af den sant vetenskapliga anden — om ej verkliga fel i hjernorganerna finnas, synnerligast i omdörets eller logikens organer. Hvad som emellertid förr ansetts som en medfödd idé om gud eller som ett bevis på mensklighetens oafvisliga behof af forskning öfver det absoluta, tingens yttersta grund etc., kunna vi nu anse som gamla, i förhållande till nutidens forskning felaktiga tendenser hos vissa hjernor.

Hur stark en äldre disposition eller vana kan vara, synes t. ex. deraf, att det finnes personer, som, trots en fullständig frigörelse från *alla* slag af öfvernaturliga föreställningar, icke destomindre kunna under många år vid vissa tilldragelser, som för dem under uppväxten betecknats såsom beroende på öfvernaturliga inflytanden, ett ögonblick taga möjligheten deraf i öfvervägande — för att dock genast vederlägga sig sjelfva. Men huru mycket starkare måste vanan och den medfödda tendensen verka hos sådana individer, som under hela den medvetna utvecklingen sjelfva bidragit att se de allvarligaste principer och förhållanden i lifvet satta i ett ouplösligt samband med vissa formulerade teologiska eller metafysiska förhållanden inom den s. k. andeverlden! Huru se vi ej barn, på grund

af nedärfda fetischistiska erinringar och dispositioner, vara utomordentligt benägna att tro på spöken *alltifrån den allra första och obetydligaste häntydning* derpå. På samma vis finnes det individer, som under hela lifvet tro på en gud och som anse denna tro såsom en fullkomligt helig och oomtvisteligt sann föreställning — fastän det kan med lätthet bevisas, att densamma, lika litet som tron på spöken, är grundad på en verklig tillvaro af detta väsende, utan blott genom en gammal, af föräldrar och uppfostrare *bibringad* tro fått sitt rotfäste.

Å andra sidan, huru se vi ej *numera* — efter encyklopedisternas ädla och frimodiga sträfvan — ett alltjemt växande antal individer bland *alla* samhällsklasser, som, trots den frommaste önskan att söka sanningen och trots ett religiöst sinne-lag, alldeles intet begrepp ha eller *kunna* fatta om gud och att de fullständigt frigjort sig från det i barndomen bibringade gudsbegreppet såsom varande en öfverflödigt hypotes eller såsom talande emot hela deras inre åskådning!

Fastän nedärfda i ett visst antal fall, äro emellertid de metafysiska och teologiska idéerna ej så *hos alla* människor, d. v. s. de äro ej *nödvändiga* eller oskiljaktiga från vår högre menskliga natur! Tvärtom ha de visat sig ofta lätt skiljbara från människans föreställningar, ja, år för år bli de det allt mer i mån som kulturen går framåt, så att det snart nog skall allmänt betraktas som en tillbakablifvenhet i bildning att derå fästa någon uppmärksamhet.

Den metafysiska idealismens uppfattning af de yttre tingens och företeelsernas tillvaro såsom *egentligen* varande till i subjektets förnimmande leder till ett fullständigt förnekande eller betviflande af tingens tillvaro i och för sig och till antagandet af sjelfförnimmandets tillvaro skiljdt från all s. k. fenomenel tillvaro och materielt substrat. »Anden» blir såsom en entitet det enda sant varande, göres till ett *konkret* väsende och identifieras ytterst med det absoluta eller gud — under det att just anden af vetenskapen och positivismen uppfattas

som en *abstraktion*, nämligen af de *egenskaper* och *förrättningar*, som *tillhöra* varelsen och derifrån de *ej kunna på något vis skiljas* utan i *föreställningen*, d. v. s. genom *abstraktion*. Nu säger en metafysiker t. ex., att det eller det tinget, som man ser framför sig, blott finnes till i subjektets förnimmande, men att vi alldeles ingen kännedom ha om dess *verklighet*; sinnena kunna förvilla, vi veta blott, att sinnena blifvit så eller så påverkade, men mera kunna vi ej veta. Det vore alltså tänkbart, att om ett antal personer, som ställt sig på en jernväg, såge ett lokomotiv komma framrusande emot dem, och fastän alla må erfara samma intryck på synorganet, det alldeles intet lokomotiv är, samt att de, om en metafysiker undervisat dem om att ingen visshet står att vinna om det ifrågavarande fenomenet, stå kvar utan *verklig*, blott inbillad oro! Möjligt är, att metafysikerna kunna det, men säkert är, att de, som lefva med i *detta* lifvet, anse sig ha genom den sammanstämmande erfarenheten och iakttagelsen fått fullgiltiga bevis på hvad som verkligen finnes och försiggår, då ett i gång varande lokomotiv gör sitt intryck på deras synorgan, och att de ögonblickligen dra sig undan en fara, hvilken för dem är fullkomligt viss.

Låtom oss vidare dra några konsekvenser ur detta metafysiska sätt att filosofera. Vi gå ut i naturen, vi tjasas af vegetationens fägring och doft; solen strålar, allt hänrycker. Men moln sammandragas; vi skynda hem och sluta oss inne, då det annalkande ovädet bryter lös. Huru olika: ingen tjuuning mera; mörker och kuslighet inom fyra väggar möta blickarna. Hvarför, om nu det första hänryckningstillståndet var en produkt af subjektets eget förnimmande, om det ej berodde på naturens eget intryck på vår hjerna, hvarför ej fortfarande förbli och försätta sig uti detta angenäma tillstånd; hvarför bli nedstämd genom en förändring i den lumpna fenomenella atmosfären?

Ett annat exempel: vi äta och dricka en väl tillagad föda. Är det subjektet, som i sitt förnuft bildar intrycken

deraf? Om så, så vore ju all kokkonst öfverflödigt, allt slöseri derpå fullkomligt obegripligt. Drick det nya vinet och ni skall finna det vara af mycket medelmåttig smak, men vänta ett eller annat år att smaka derpå, och er uppfattning deraf är helt annorlunda. Hvarför? Jo, emedan *dess* sammansättning ändrats och *dess* inverkan på smakorganerna är olika mot förr. Men edra nerver och eder hjerna är så godt som oförändrad (om ni ej under tiden fått någon uppenbar sjukdom). Något *annat* än subjektet sjelft, något annat föremål, hvars tillvaro är alldeles oomtvistelig, är det således, som här liksom i de föregående exemplen alstrade förnimmelserna och bevisade sin verklighet trots metafysikens påstående att vi derom intet kunna veta.

Frågan om »andens» verksamhet i och för sig är ock ett kapitel, hvarigenom metafysiken uppfordrar enhvar naturvetenskapsman att draga i härnad mot densamma. Att hjernan är »andens» organ, det medgifva metafysikerna. Men dermed ha de ingalunda medgifvit, att hjernan är ett oundgängligt vilkor för anden eller att anden ej finnes utom i förening med en hjerna. Nej, anden består i all evighet, den är odödlig, under det hjernan som ett fenomen dör och förvandlas!

Låtom oss ingå på en fysiologisk analys af det s. k. andliga lifvet och dervid göra en början med en betraktelse af de medvetlösa stadier, som kallas somnambulism och dröm. Dessa äro bevis på en verksamhet hos hjernan, då organet för tänkandet är fullkomligt överksamt. I somnambulismen sofver och drömmer individet samt utför *vissa slag* af rörelser, dem hjernan motiverar och bemedlar genom sina skiljda organer och de derifrån till musklerna utgående nerverna, ehuru *tankeorganet* är fullständigt överksamt. Handlingarna bli deföre *endast* reflektoriska, maskinmessiga och de yttre sinnen fortplanta ej intrycken till tankeorganet. Personer finnas, som kunna somnambuliskt gå upp, ordna sakerna i sina rum, förrätta hvarje-handa kroppsliga behof etc. utan att derom ha det ringaste minne vid uppvaknandet. Här har det endast varit en reflex-

verksamhet genom inverkan af vissa organers (i hjernan eller i kroppens öfriga områden) retning af vissa motoriska centra, som hos somnambulen befinna sig i en ständig, ej insöfd spänning eller tension, hvilken är att betrakta som sjuklig. Skulle dylik spänning finnas hos de högre hjernorganerna, tanke-, känslorganerna m. fl., så funnes absolut ingen sömn och organismen skulle ödeläggas och duka under inom en mycket kort tid.

»Anden» finna vi sålunda fullkomligt slafviskt bunden vid naturen, d. v. s. den *grå hjernsubstansen*, och ega vi ej ett enda tecken på någon dess verksamhet utan densamma vakna och normala lif. Vi sofva; hvar är »anden»? Den finnes, säger idealisten, såsom en alltid lefvande och verksam princip, såsom det egentliga väsendet; men *dess organ*, hjernan är i ett hvilotillstånd. Nej, säger vetenskapsmannen, den finnes blott såsom en benämning på den lefvande och vakna tanke- och känsloverksamheten hos den grå hjernsubstansen. Då dennas högre lifsföreteelser ej uppenbara sig, vet man ej af något andligt lif; dess lägre egenskaper, t. ex. den reflektoriska verksamheten, kunna väl ständigt i viss mån uppenbara sig, men de ha aldrig blifvit benämnda med ordet ande.

Huru sjukdomstillstånd i hjernan eller de organer och väfnader, som med densamma stå i det intimaste samband, kunna inverka på den s. k. »anden», synes bl. a. af sådana fall, der personer under anfall af svår hufvudvärk förlora minnet, men snart efter dennes upphörande återfå denna förmåga. Hvarför så, om »anden» vore ett sjelfständigt väsende, som styrde sin »hydda», kroppen.

Hvarför medför allt, som upphetsar blodet och påskyndar dess cirkulation, en ökad föreställningsförmåga; hvarför arbetar »anden» lifligare genom njutningen af kaffe, thé o. s. v? Hvad vi härvid iakttaga är emellertid ingalunda någon »sjelfverksamhet» (ett uttryck, som är förkastligt såsom beroende på en föråldrad uppfattning af själen som en entitet), det är, liksom då individet sjelft genom viljan och fantasien (utan yttre medels

stimulerande verkan) ökar sin verksamhet i den grå substansen, endast *egenskaper, uppenbarelser* och *produkter* af denna sednare som vi iakttaga! Gif en tänkare en tillräcklig dos opium i st. f. kaffe, och ni skall se hans »själsverksamhet» alldeles upphöra, d. v. s. ni ser inga yttringar alls af hjernans högre förmögenheter. Bringas åter de högre organerna genom en brinnande fantasi eller uppskakande intryck i en särdeles liflig verksamhet, se vi »sjäslifvet» antaga former, som kunna vara dels medveten exaltation, dels verklig mani eller sinnesrubbing. Kongestion och inflammation med förhöjd temperatur äro här kroppsliga symtomer, som tydligt utvisa, att »anden» ej ensam är angripen. Hvad rol skulle den sednare här spela? Densamma som alltid. Ingen rol alls, ty någon själsentitet *kan ej* på något vis inses verka härvid.

Hvad rol månde vidare »anden» spela, då en menniska afsvimmar eller mister medvetandet — ifrån att ögonblicket dessförinnan ha tänkt fullkomligt redigt — endast därför att *hjertat* plötsligen försvagas eller stadnar i sin verksamhet? En otillräcklig mängd blod kommer nu till hjernan, hvars grå celler af bristande materiel näring ögonblickligen upphöra att funktionera. Gifves dock oförtöfvadt ett glas kallt vatten eller annat stimulerande medel som ökar hjertverksamheten, så blir »anden» åter ögonblickligen verksam, d. v. s. hjerncellerna förses ögonblickligen med det nödvändiga blodmaterialet!

Hvar är »anden» hos idioten? Jo, der den alltid hos alla är. Icke på mystiskt vis eller verbaliter *bunden* vid hjernan (det vore att qvarhålla den dualistiska åtigten om *tvenne* väsenden!), nej, den är i och för sig alldeles ingenstädes, utan visar sig för den forskande objektive vetenskapsmannen blott vara benämningen på den grå hjernsubstansens *inneboende, immanenta* egenskaper eller förmögenheter! Hos somliga idioter kunna ett flertal lägre hjernorganer vara fullkomligt normala, hvarför många idioter kunna bli mekaniskt dugliga och rätt nyttiga individer; men de högre organerna äro bristfälliga, frånvarande, atrofierade, förträngda af ärrväfnader eller vätske-

samlingar etc., och *derför* är det som »anden» är borta. Derför att *organet* fattas, kan ej den dithörande *egenskapen* uppbera sig!

Ungefär enahanda idiotiska tillstånd frambringas genom vissa gifters inverkan, t. ex. genom missbruk af alkohol, hvarför vi se såväl akut som chronisk förlamning och tillintetgörelse af hjernorganerna följa, d. v. s. minskning och upphörande af allt »andligt» lif!

Spinoza ansåg sig ha bevisat, att *all öfverkroppslig substans är odelbar*, och att antagandet af att densamma består af delar är en fullkomlig orimlighet. Han grundar sig på den svårighet logiken råkar uti, då man vill utforska: hvad materien är i och för sig och då man indrager oändlighetsbegreppet i våra relativa spekulationer. Hvarthän vill man komma med argumenter sådana som: att hvarje partikel kan i oändlighet delas itu, eller: kan oändligheten mätas med något mått, så vore det ingen oändlighet? Dessa metafysiska frågor kunna ha varit tankeexperiment, som öfvat den dialektiska färdigheten, men liksom vid mycket annat i metafysiken har resultatet stadnat härvid, då någon sann insigt i tingen derigenom ej i minsta mån vunnits, utan tvärtom de orimligaste konsekvenser kunnat dragas. Rätteligen böra de hänföras till de gamles *sophisma polyzetheseos* i jembredd med frågorna om högen, skalligheten, kalfven m. fl. spörsmål, som blott kunna betraktas som ungdomsgåtor, hvilka kunna medverka att afhålla en ifrån att söka bestämma det obestämbara. Att emellertid Spinoza kom till nyssnämnda resultat, är icke mera underligt än att andra metafysiker kommit att alldeles förneka materiens tillvaro!

Man kan dock förstå hvaråt Spinoza sigtar, då man afser *helheten af all materia*, deri intet absolut tomrum finnes eller kan åstadkommas. Hvarje delning, som göres i materien, är blott skenbar, då det alltid finnes lättrörliga partiklar af det

omgifvande mediet, som ögonblickligen intaga det rum, en fastare massa förut intagit, hvarför materien, sedd som helhet, förblir i fullständig *kontinuitet* eller är *odelad*.

En dylik åskådning kunde emellertid omöjlig bevisas förr än den nyare kemiska vetenskapen lemnat oss det ljus, som gör synpunkten i visst hänseende antaglig, under det densamma på Spinozas tid måste varit obevislig. Det synes af hans närmare utläggning, att han ingen aning hade om den nutida uppfattningen af kropparnes sammansättning; han säger t. ex. att »vattnet, uppfattadt som en kroppslig substans, ej är delbart», något som det just är, då ingenting hindrar oss att afdelna en vattenmassa i huru många skiljda delar vi behaga — under det helheten af vatten, luft och fasta kroppar ej är delbar, så till vida som en partikel af det ena ämnet oupphörligen sträfvar att intaga en plats, som tilläfväntys blir ledig.*

Öfvergående nu till frågan om sjelfva *orsakslagen*, om *materiens* och *kraftens*, *substansens* och dess *egenskapers* förhållande, ha vi först att orubbligen bekräfta, det ingen kraft

* Det torde vid denna utläggning vara nödvändigt att med några ord framställa vår tids *atomteori*, då densamma lemnar de viktigaste hållpunkter för en föreställning om tillvaron.

Denna nya atomlära är visserligen en filosofisk spekulation, ehuru af vetenskaplig art, men den undviker alla metafysiska grubblerier öfver hvad materien är i och för sig, öfver dess ändlighet, dess *tänkbara* delbarhet o. s. v. Enligt densamma består materien ytterst af enkla minimala *atomer*, som *ej vidare delas i naturens inre processer* och som genom inneboende attraktionskrafter — dem Berzelius karakteriserade som elektropositiva och elektronegativa — ordnas i vissa förhållanden, hvaraf dels enkla kroppar bildas (då atomer af samma art bli förenade), dels sammansatta (då olikartade atomer förenas till sammansatta atomgrupper). Dessa atomgrupper, de enkla som de sammansatta kropparnes, kallas *molekyler*.

Atomerna besitta en sjelfständigt verksamhet och äro i hvarje materia, äfven den, som synes oss mest liflös, stadda i ständiga harmoniska rörelser uti den dem öfverallt omgifvande *etern*.

Såväl fysiska som kemiska företeelser och teorier göra denna atomistiska uppfattning af materien högst antaglig. Det visar sig ofta, att företeelser,

egentligen förloras någonsin, liksom ej heller någon enda del af materien någonsin försvinner; endast en *transformering* af båda eger rum i företeelsernas vexlingar. All uppkomst och allt försvinnande äro blott skenbara. Om vi antaga, att vårt solsystem haft en början och också skall ha ett slut, så är dermed alldeles intet utsagdt om en absolut början eller ett absolut slut, blott om en öfvergång af dess tillvaro från en form till en annan, då atomerna och deras egenskaper äro oförstörbara och de styrande lagarna äro eviga och oupphörligen verkamma.

Ingen kraft uppstår af sig sjelf i någon form; hvarje kraft alstras af en annan likartad eller uppstår genom transformation; så t. ex. kunna kemisk verksamhet, mekanisk kraft och elektricitet uppstå af värme och tvärtom.*

Hvad äldre lärar sagt om detta skapande af intet eller detta försvinnande af materien, kan väl ha inverkat på spekulationerna förr; men genom den kemiska vetenskapens upptäckter sedan ett århundrade tillbaka har en total revolution egt rum i våra synpunkter och idéer härutinnan. Genom spektralana-

som vi först iakttagit såsom fysiska, genom fortsatt inverkan af vissa agenter, t. ex. värmets, öfvergå till hvad vi kalla kemiska processer och dervid atomteorien lemnar oss en verklig förklaring, som eljest ej stode till att finna. Sålunda (antager man) medför upphettning af en kropp först en förökning af molekylernas vibratoriska verksamhet och detta yttrar sig som temperaturhöjning hos kroppen; sedan inträffar, att dess molekyler aflägsnas från hvarandra, hvarigenom kroppen utvidgas; och vid stegring af hettan aflägsnas molekylerna till den grad från hvarandra, att ett nytt agregattillstånd uppstår: kroppen blir då flytande eller gasformig. Ändtligen, då hettan nått en än betydligare grad, sliter den atomernas inre förening i de förra molekylerna; atomerna frigöras nu och ingå, på grund af attraktionsförhållanden, nya kemiska föreningar, bildande nya molekyler, nya kroppar.

* Man anser numera, att *värme, ljus* och *kemisk verksamhet* äro yttringar af samma grundkraft och att de bestå uti vibrationer i etern af kropparnes molekyler. Sannolikt äro också *magnetism* och *elektricitet* molekylar-vibrationer i etern, och möjligt är, att alla dessa krafter ej äro skiljda, utan att de kunna uppfattas som olika yttringar af samma grundkraft.

lysen m. fl. storartade upptäckter på allra sista tiden vinna vi nu en allt mer positiv kunskap om verldsbyggnadens sammansättning, om materiens enklaste beståndsdelar och deras föreningsförhållanden, om solens, stjernornas, ja nebulosornas (eller de ännu ej färdigbildade världarnes) beståndsdelar; och genom den nya atomteorien samt kunskapen om kropparnes omvandling har den gamla skapelseteorien i förening med otaliga andra teologico-metafysiska spekulationer öfver orsaker och verkningar måst vika tillbaka samt antagandet af en absolut grund i ett absolut oändligt väsende gjorts fullkomligt öfverflödigt.

För att hålla oss till de företeelser, som den gamla tiden så mycket grubblat öfver, eller skapelsen och tillintetgörelsen, så vet man, att vår jords beståndsdelar äro absolut oförstörbara. Men innan man, kände de inre processerna vid *förbränning* och *afdunstning* kunde man dock ej med verkliga skäl motbevisa förintelsen. Derför ha de gamla skolorna kunnat ega ett visst bestånd så länge.

Någon tillintetgörelse är numera ej tänkbar af samma skäl som en skapelse ej är det — ej emedan man *bevittnat* tingens tillvaro af evighet, utan emedan *ingen art af erfarenhet* gifvit oss anledning att antaga vare sig den ena eller andra. *Beviset* för orsakslagen hvilat helt och hållet på människoslägtets samstämmande och växande *erfarenhet*, såsom Mill framhåller; hvilket naturligtvis icke förhindrar, att en viss instinktartad uppfattning om det inre förhållandet kan förefinnas. Denna har så småningom utbildats och öfverflyttas vidare genom ärfthet, vanor och uppfostran. Dock kan en dylik instinkt eller intuition sjelf ej vara ett verkligt *bevis*, utan är den mer att uppfatta som ett samverkande moment och i alla händelser som ett resultat af en föregående utveckling. Har denna i något hänseende varit bristfällig, kan också en vilseledande intuition ha alstrats — såsom synes af de teologico-metafysiska lärorna om ett medfödt gudsmedvetande o. s. v.

Framställandet af *orsaker* har emellertid numera i allmänhet blifvit detsamma som *förklaring*, fastän helt visst ytterst

få menniskor gjort sig reda för, att någon verklig kännedom om orsakens inre väsende aldrig dermed är gifven, utan att man med en förklaring blott fått veta hvad som i ett gifvet fall varit sammanhängande, åtföljande, föranledande o. s. v. Vi kunna egentligen, som Comte säger, »blott lära känna de *inbördes föreningsbanden*, som äro nödvändiga för verkningarnas fullbordande, utan att någonsin kunna genomtränga mysteriet af deras *frambringande*. — — Vi måste ständigt inskränka alla våra spekulationer till verkligt åtkomliga undersökningar, genom att betrakta dessa *verkliga förhållanden*, de af *likhet* eller de af *följd*, såsom ur stånd att för oss vara annat än enkla och allmänna fakta. — — Vårt förstånd eftersträfvat nästan, i sin blinda instinkt att sammanbinda, att alltid kunna sinsemellan förena tvänne samtida eller successiva företeelser; men studiet af den yttre världen visar tvärtom, att många af dessa sammanbindningar äro fullkomligt chimära, och att ett stort antal händelser ständigt fullbordas utan något verkligt inbördes beroende, hvarför denna oundvikliga böjelse behöfver lika mycket som någon annan regleras af en sund allmän uppfattning.»*

Det finnes alltid emellan de varande och de blifvande företeelserna en gifven successionsordning; på vissa företeelser följa alltid samma tilldragelser. Den allmänna *orsakslagen* kan sägas bestå deri, att hvarje följd är föregången af en särskild eller en serie af särskilda företeelser, eller att det i hvarje förändring finnes öfverensstämmelse i förbindelsen mellan något föregående och något efterföljande, eller att hvarje händelse är likformigt förbunden med någon föregående händelse. *Orsak* måste, enligt Mill, vara »ett *ovilkorligt oföränderligt föregående*», som är det enda vilkoret för en gifven *verkan*.

Kausalitets-lagen förnekar därför all ren spontaneitet af en början. Somliga metafysiska filosofer (t. ex. Hamilton) nöja sig dock, i skapelsefrågan, ej med en utveckling af tingen från

* Se Comte: *L'Esprit positif*, sid. 13 och 22.

förutvarande former, utan antaga, att utvecklingen skett från möjlighet till verklighet genom ett — gudomens *varde!*

Metafysikerna uttrycka i allmänhet *kausalitetslagen* med följande tanke: hvarje företeelse, hvarje tillvaro, som börjar, har nödvändigt en orsak; hvarje förändring förutsätter en kraft, som frambringar densamma.

Huru allmängiltig och rationel denna föreställning först må *synas*, leder den dock ej till något bevis för någon absolut, yttersta grund i metafysisk mening, blott till medvetande om successionsförhållanden och relativa orsaker. Ytterst stadnar man vid en evig urexistens med immanenta egenskaper, som successift *utvecklar sig*. Att sluta till en absolut, idéel grund för denna existens är alldeles icke följdriktigt utan godtyckligt, och kan ej annat än anses såsom beroende på en från generation till generation fortplantad föreställning, den vi haft på ett lägre stadium i vår utveckling. Icke destomindre är det endast detta sätt att spekulera, som metafysikerna kalla »filosofi» och hvarigenom de vilja utesluta hvarje sund och empirisk tänkares spekulationer från rätt att tillerkännas denna benämning!

Felet i nyssnämnda kausalitetslag är emellertid ej svårt att upptäcka; det ligger nämligen i formuleringen af orden: *hvarje tillvaro, som börjar!* Men *om* nu det finnes en tillvaro, som icke börjat, *om* nu sjelfva materien eller urmaterien aldrig börjat? *Om* utanför densamma något intet icke finnes och å dess nuvarande allt intagande plats ej heller någonsin ett intet funnits, hvad då?

Metafysikerna lära emellertid helt dogmatiskt, ehuru fullkomligt obegripligt, att »orsaken är oåtskiljaktlig från substansen, hvarförutan denna blott vore ett ständigt förnyadt fenomen och hvarförutan hon skulle förlora sjelfva den kraft, som karakteriserar densamma». Detta är emellertid just frågan; här stå vi åter inför det eviga postuladet: särskiljandet af materien och dess egenskaper, som är idealismens princip, skapelse- och idélärans källa.

Ingen enda företeelse inom vår värld kan sägas utmärka ett kausalitetsförhållande annorlunda än som frambringandet af någonting ur något förut varande, d. v. s., som en relativ verksamhet ur en relativ orsak. Då man, t. ex. eldar, frambringas värme; detta förutsätter sönderdelning af ved, som förutsätter kol-, väte- och syre-atomer, hvilka genom solens inflytande sammanbundits i gifna förhållanden medelst de i växtlifvet inneboende kemiska och vitala krafterna och som nu genom eldens inflytande särskiljas och bilda nya föreningar. Dessa atomer förutsätta emellertid antingen ingenting alls, då de möjligen alltid existerat i deras olikartade natur, eller ock en urmateria etern, hvaraf de genom en art förtätning framgått. Vare härmed hur som helst, må vi ock aldrig få vetenskaplig visshet om det från början funnits tvenne slags materia, den atomiska och etern, eller blott den sednare, säkert är, att man intet skäl har att der bakom antaga en ytterligare förutsättning såsom skapande orsak.

Hvad beträffar föreställningen om de krafter, som vi lärt oss känna, så äro metafysikerna ej nöjda med att iakttaga deras yttringar, utan vilja de gå än längre tillbaka och anse, att »orsaksbegreppet ej är uttömdt genom kännedomen om naturens krafter, utan att vi nödgas betrakta dem som medel för makten hos en högre orsak, hvarest alla karakterer af personlighet, frihet, intelligens och af kraften i och för sig äro upphöjda till graden af oändlighet» (Franck). Hvarför »nödgas» man härtill? Jo emedan en antik *förutsättning* är så djupt rotad, att man ej märker, det en oerhörd lucka finnes i slutledningen, hvilken emellertid ej står till att fylla. De som så tänka äro egentligen att betrakta såsom beherskade af en föreställning, som ej kan kallas annat än vantro i förhållande till den vetenskapliga filosofien — ungefär så som polyteismen blef vantro i förhållande till monoteismen!

Fråga vi oss, hvad de förr så mycket diskuterade s. k. *ändorsakerna* skola gå och gälla för, så synes det, som om redan Baco och Cartesius svarat med tillfyllestgörande noggranhet,

då de förnekade all möjlighet att diskutera några dylika orsaker och som Spinoza fullt evident motbevisat möjligheten af deras tillvaro, som han ansåg vara en ren inbillning och nära nog grunda sig på fördom och vidskepelse. Han ansåg, att läran derom »upphäfver guds fullkomlighet, ty om gud handlar för ett ändamåls skuld, så begär han nödvändigt något som han saknar».

Icke destomindre vilja, sedan Leibnitz gifvit oss ett nytt exempel, ej blott teologen utan äfven metafysikern än i dag ej afstå från att grubbla deröfver, anförandes, att »då de fakta, vi noggrant studerat, tydligen sträfva åt ett enda mål, då vi se dem förnuftigt och försynsmessigt ordnade för hvarje varelses behof och väl, huru kunna vi undgå att tro på tillvaron af en intelligent och fullkomligt god orsak?» (Franck). Jo vi kunna det, emedan detta »enda mål» alldeles icke kan inses och emedan vi vid noggran analys finna, att företeelser finnas inom både menskligheten och naturen, som icke äro ordnade för hvarje varelses behof och väl! Hvad säga de oskyldigt lidande härtill? Huru vittna härför de 215,000 människor, som i November år 1876 inom några ögonblick borttrycktes genom den bengaliska cyklonen, som dessutom ödelade oerhörda sträckor odladt land? Hvad skall man med hänsyn till en sådan teori tro om samhällenas brottslingar, om naturens rofdjur, hvilka ständigt hota och anfalla sin omgifning?

Och ändock, fastän dylika frågor alltid legat nära till hands för hvar man, har man århundrade efter århundrade framhållit nämnda åskådning, som anses »alltid skola blifva det för alla sinnen lättfattligaste och populäraste beviset för guds tillvaro»! Ja, man anser »detta sätt att resonnera nödvändigt böra icke allenast bibehållas i metafysiken, utan äfven anses vara af en icke mindre grundad nytta inom naturvetenskaperna» (Franck)! Vi se, att nyare tidens metafysik på fullt allvar bevisar sin »giltighet vara oberoende af all erfarenhet!» Och ändå framhålla metafysiska lärare såsom *erfarenhetsbeviset*

för guds vishet »naturens visa och ändamålsenliga inrättning såsom en guds skapelse» (Afzelius)!

Vi återgå till frågan om de första orsakerna.

Vanligen resonnerar man helt enkelt sålunda: hvarje verkan måste ha en orsak, därför måste ock världen ha en första orsak. Detta vore utan tvifvel riktigt, om n. b. världen vore en verkan! Men härför finnes ingen sannolikhet, då världen är att uppfatta såsom ett med immanenta krafter eller egenskaper af evighet existerande helt, som alldeles icke förutsätter någon första orsak eller sjelf kan anses vara någon verkan. På samma gång emellertid som den utelemnade undersatsen sålunda innehåller ett postulat, så innehåller öfversatsen: hvarje verkan måste ha en orsak en *petitio principii*, då sjelfva ordet »verkan» redan innebär orsaksbegreppet, hvarför densamma ingalunda kan tjena som argument. Vidare utgår fordran på en första orsak ifrån antagandet af en fullkomligt liflös, overksam materia utan egenskaper, hvilket är en orimlighet.

Begreppet orsak innebär ovilkorligen det af verkan eller utföfvande af en viss verksamhet för frambringandet af ett gifvet resultat.

De yttre sinnenas erfarenhet gifver oss emellertid ingen inblick i orsaksförhållandet, låter oss blott se förhållandet af *succession* i tid och *juxtaposition* i rum. Vårt medvetande åter lär oss, att vi förmå af oss sjelfva, af vår *vilja* frambringa vissa resultat, vissa förändringar, så inom som utom oss, och hvartill vi sålunda sjelfva stå i förhållande af orsak. Dessa verkningar äro hufvudsakligen tvenne: *uppmärksamhet* och *muskelverksamhet*; båda äro de, då ej särdeles starka yttre anledningar eller då ej ett sjukligt tillstånd binder vår egen makt, inom vårt frivilliga handlingsområde, och uppfattas därför vår *vilja* i förhållande till dem som en verklig *frambringande orsak*, en *caussa efficiens*. Sjelfiakttagelsen lär oss detta.

Liksom emellertid sjelfva *viljeakten* eller *volitionen* är för oss ett medvetet kausal-moment, så är ock dess genom muskelverksamheten å den yttre världen fortsatta inverkan en med-

veten verkan af en medveten orsak, fastän den ena verkan är medelbart, i andra hand uppträdande, under det muskelverksamheten var en första, omedelbar verkan. Hvad som därför var verkan i ett ögonblick kan i det nästa bli en orsak. Härefter ligger ej den ringaste tvetydighet, tvärtom.

Men *huru* denna viljeakt verkar; *hvad* som är denna verkande makt skola vi aldrig förmå finna. Vi ha blott att bekräfta den företeelsen, att en *viljeakt synes frivilligt försiggå* i vårt inre och blifver en verklig orsak. Metafysikerna ha menat, att »själen» härvid verkar genom hjernan. Men hvad är då själen? Jo, en andlig entitet, vår högre natur, det som styr kroppen — idel ord utan all betydelse, då de blott äro omskrifningar eller mera sublimerade uttryck för föreställningar, som härstamma från mensklighetens barndomsperiod och för öfrigt ingen verklig upplysning lemna.

Träffande har Dr Maudsley (en framstående läkare för sinnessjuka) om den fria viljan yttrat: »Frågan derom är en af dem, om hvilka jag ej kan tvifla att de skola afgöras så småningom, utan strid, genom de menskliga kunskapernas framsteg; och torde den tid numera ej vara mycket aflägsen, då människorna skola komma att undra, att så mycket subtil uppfinningskonst och ifrigt arbete blifvit använda derpå. De skola en dag vakna till medvetande derom, att här ej är något ämne för diskussion, att menskligheten har löst frågan genom att gå framåt och att det blott återstår att i lära tydligt utlägga hvad som är inneboende i handling. — — Allt under det stridiga teorier råda, ha alla menskliga institutioner, såväl som människornas uppförande, blifvit praktiskt grundade på *erhännandet af lagenlig styrelse* inom det andliga området: uppfostran, strafflagen, samhällsreglor, lagförändringar hvilat på denna grundval, och frigörelse från deras stadfästelse behandlas som brott eller vansinne. Det tydliga ändamålet med dessa förordningar är att tvinga människorna att *handla på ett gifvet vis*, genom att framhålla *motiver, som skola bestämma viljan*; och erfarenheten har förvisso lärt, att de äro verksamma, ty

verlden fortsätter att göra ett systematiskt bruk deraf, hvilket den ej skulle göra, om de ej genom försök bevisats vara verkamma — d. v. s. om likformigheten i deras verkan vore underkastad rubbningar när som helst genom en godtycklig, *fri vilja*, sådan som metafysikerna föreställt sig och teologerna prisat densamma. Bröder skulle ej kunna lefva tillsamman i enighet, det menckliga samhället skulle faktiskt vara en omöjlighet, om människorna ej kunde räkna på hvarandras tankar, känslor och handlingar under vissa vilkor. Men de lita på den allmänna likformigheten i människokarakteren och uppförandet, liksom de lita på likformigheten i den fysiska naturen, emedan det finnes en likformighet i de moraliska orsakernas eller motivernas förfaranden, liksom det finnes en likformighet i de fysiska orsakernas förfaranden.

En *sjelfbestämmande vilja* är en meningslös motsägelse i ord och en obegriplighet i handling; finnes det en sådan makt, skulle det ej finnas något skäl att förvånas öfver någon enda handling som en människa möjligen kan begå, eller att tadla densamma, huru brottslig den än må vara; ty att antaga, att en människa skulle taga till skäl för sin handling annat än hvad denne verkligen motiverades utaf, det skulle vara att anse henne värre än en dåre. *Vansinniga* personer konspirera ej i hospitalerna, emedan de *ej kunna räkna på hvarandra*; de öfverraska och förskräcka kloka personer genom deras uppförande, emedan detta så ofta företer en afvikelse från likformigheten i moralorsakernas handlingar.

Den motvilja, som människoslägtet visar för en ny idé, då den först uttalas, är till stor del sannolikt beroende på den rubbning, som hon förorsakar i likformigheten i deras föreställningar och känslor; det finnes en instinktartad motsträfvighet emot eller fruktan för en makt, som synes vara godtycklig, oansvarig och, försåvidt det föregående afses, *fri.*»*

* *Se H. Maudsley: Physiology of Mind*, III uppl. London 1876; sid. 410—413. Detta arbete torde med skäl kunna rekommenderas såsom ett det mest vetenskapliga som finnes öfver psyko-fysiologien.

Nu är emellertid ytterligare frågan, huruvida man är berättigad att från en så rent personlig och relativ företeelse som viljeakten sluta till andra slag af, för oss dolda, kausaliteter, ja till antagandet af en absolut orsak till allt synligt och osynligt i universum?

Vi kunna ej förneka en viss grad af frihet hos viljan i vissa förhållanden, fastän de måste anses mycket *begränsade*. En mängd fall, som man ansett som frivilliga handlingar, kunna nu bevisas icke vara det. Vi måste bekräfta, att vår vilja är bunden vid en hjerna, som sjelf i sin ordning är beroende af otaliga direkta och indirekta förhållanden (sinnenas inverkan, kemisk omsättning, föda, sjukdomar m. m.) och att *anledning* till viljeverksamheten medvetet och omedvetet tagas från tilldragelserna inom och utom oss.* Något gifvet finnes sålunda alltid *före* viljeakten sjelf, hvarför denna aldrig är absolut och obetingad utan *relativ* och *betingad*! Vi kunna således aldrig af tillvaron af vår vilja sluta till tillvaron af en annan vilja eller ett annat likartadt orsaksmoment utan antagandet af likartade förbindelser och en likartad natur, d. v. s. vi kunna ej af vår relativa vilja som orsak *sluta till en absolut orsak, som framkallat världen*.

Kasta vi en blick på den nyare idealistiska moralfilosofien, så finna vi densamma utgå från den principen, att »alla mo-

* Emedan orsak och verkan ej alltid synas stå i direkt förhållande till hvarandra, utan en obetydlig synlig orsak kan medföra de oerhördaste verkningar (t. ex. affyrandet af en kanon), är det som man ofta, genom bristande kännedom om de dolda förhållandena, de potentiella eller latent krafterna, trott sig se krafter alstras utan förut existerade æquivalenter. Ofta har man sålunda velat tillskrifva viljan en vida större sjelfständighet och frihet än den besitter, då man ej tagit i betraktande de otaliga villkoren för dess verksamhet, hvilka finnas i vår kropp, de otaliga motiver som äro dolda eller omedvetna på grund af uppfostran, vana, bristande iakttagelse etc.

raliska begrepp finna sin lefvande medelpunkt i människans *fria vilja* — en princip, hvares giltighet emellertid helt och hållet är beroende af hvad man härvid menar med *frihet*. Erkänner man, att människan står i oupplösliga och oupphörliga förhållanden till den yttre världen och menskligheten och att hon deraf är beroende, så kan det naturligtvis ej vara tal om *fri* vilja, blott om *vilja*. Afses emellertid en absolut frihet, så återstår naturligtvis att granska de grunder, hvarpå man stödjer sig, då man gör detta antagande. Hålla vi oss till den ryktbaraste af alla metafysiska skolor, den Hegelska, så finna vi en af förkämparne för dess teori om den fria viljan, Martensen, beteckna friheten såsom »obetingad sjelfständighet, oändlig sjelfbestämmelse och sjelfverksambet». Hvar finnes emellertid en sådan obetingad, oändlig frihet? Uppenbarligen icke hos den värld eller de varelser, som anses betingade och ändliga!

Dock, den högsta varelsen i denna värld, människan, har man ansett endast i anseende till de sinliga företeelserna eller fenomenerna vara ändlig, men till sitt *verkliga* väsende vara odödlig eller andlig; och, då nu »frihet är ett och samma med begreppet ande, sjelfmedvetande, jag», så synes, att en obetingad och absolut frihet måste enligt denna skola vara ett sjelfklart attribut hos människan! Såsom vi se, grundar sig denna teori på uppfattningen af *den sinliga världen såsom alldeles icke varande*. Att frihet der icke finnes annat än i mycket begränsade och relativa förhållanden, torde väl alla medgifva! *Frågan är dock*, praktiskt sedt, om de moraliska företeelserna, hvilka ju endast föranledas af anden eller jaget, äro mera oberoende än de fysiska? Om t. ex. utvecklandet af tapperhetens, uppoffringens och den inbördes hjälpsamhetens dygder hos folkslag, som strida om besittningen af ett land, är beroende af något *annat* än individernas fria vilja och icke framkallas af en mångfald yttre och inre behof (lifvets och fäderneslandets räddning och uppehållelse o. s. v.)? I dessa och otaliga likartade fall, der man vill se bevis på individets sjelfbestämmelse, kan man förvisso ej säga, att »andens yttring är

en yttring af friheten» i absolut mening — utan att den är ett uttryck af en mångfald af sinsemellan förknippade företeelser i slägtets lif, men der viljan är relativ eller bunden och betingad af *andra momenter än sig sjelf* och endast är fri inom ett mycket inskränkt område.

Detta tvingas metafysikerna att *i sak* erkänna, fastän deras postulerade teori ej rubbas deraf; sålunda säger Martensen: «under det människans vilja till sitt väsende är absolut fri, är den som fenomen i tiden mer eller mindre ofri.» Men hvar finnes då denna *egentliga, väsendtliga vilja*, eftersom den erkännes *icke* finnas till i *vår* verld? Låtom oss tillsvidare lägga märke till denna utsago: att människans vilja är som fenomen i tiden mer eller mindre ofri, och dessutom komma öfverens derom, att moralfilosofi liksom moralen sjelf skall ha afseende på vårt närvarande lif i den verld, hvaruti vi lefva. Nåväl, viljan måste då anses icke vara fri — under det vi dock sett som en första grundlag framhållas, att *alla moraliska begrepp*, sålunda alla dem vi ega i detta fenomenella lif, finna sin medelpunkt i människans fria vilja. Motsägelsen blir uppenbar vid utdragandet af konsekvenserna, hvaraf synes, att aprioriska formuleringar sådana som denna ej tåla en vetenskaplig analys, hvilken ådagalägger deras grundande på rent subjektiva och godtyckliga föreställningar, som leda till resultat stridande emot den sanna forskningens bekräftade teorier.

Man erkänner inom metafysiken, att en »antinomi finnes mellan den menkliga frihetens beroende af gud och dess egen ovilkorliga sjelfbestämning. Men detta beroende kan betraktas som *friheten sjelf*. När människan gör guds vilja, fullgör hon tillika sin egen väsendtliga vilja.»

Hvad är emellertid detta antika »beroende af gud» uttryckt med begripliga termer annat än — såsom nyss antyddes — människans och hennes viljas beroende af *något visst annat* än sig sjelf, af likar, af menskligheten, af naturen och dess lagar, som vår vilja ej kan, utom i mycket inskränkt mån, beherska? I och med erkännandet af beroendet af gud är

ock en art fatalism, den *teistiska fatalismen*, erkänd, såsom ock Martensen medgifver ha skett i kristendomen genom dess lära om *guds försyn*, som »förenar den menskliga friheten med den gudomliga, utan att den ena absorberas af den andra».* Lefnaden är således från början utstakad af gud, alltså hvarken behöfver man eller kan man göra något sjelfständigt, d. v. s. fritt. Men kristendomen erkänner viljans frihet som sin moralprincip; huru förena denna med nyssnämnda teori om guds försyn?

Vi se här af, huru man i *samma* metafysiska system tvungits att erkänna såväl indeterminism som determinism och fatalism! Är väl ett sådant spekulationsätt längre hållbart i mensklighetens vetenskapliga kulturstadium?

Det återstår oss nu att från *motsats-förhållandets* synpunkt granska slutledningarna inom det absolutas filosofi.

Kant har uppställt den grundsatsen: »om det betingade finnes, så finnes ock hela summan af betingelser, dermed äfven det fullkomligt obetingade, hvarigenom det första endast var möjligt». Ja, då man utgår från det *antagandet*, att verldsbegreppet, hvarmed idealisterna förstå det betingade eller det relativa, skall i något utom sig eller i något annat än sig sjelft ha sin grund. Men om man ej antar detta, utan inser, att hvad *vi kalla* det betingade blott är en antik benämning, som grundar sig på ett lika så antikt antagande, eller postulatet om att något obetingadt eller absolut skall såsom en verkligheternas verklighet finnas deröfver; ja, då faller hela resonsemanget, då följer ej, att det obetingade absoluta är gifvet, därför att det betingade finnes.

Utgå vi från den uppfattningen, att det s. k. obetingade ej är känt såsom något för sig varande och att det, som benämnts det betingade, är en verklig existens — hvilket ej är svårt, då vi ej kunna förneka, att *hvad som är är* —

* Se *Martensen: Moralfilosofiens System*, §§ 7, 11, 12, 18 och 19.

å komma vi blott dertill, att vi nödgas antaga, att detta betingade är möjligt genom summan af betingelser *utan* förut-sättningen af något annat, något obetingadt.

»*Materien* är, säger Kant, ett betingadt, hvars inre betingelser dess *delar* äro, och *delarnes delar* de aflägsnare betingelserna, så att en regressiv syntes eger rum, hvars *absoluta totalitet* förnuftet fordrar, hvilken ej kan ega rum annorlunda än genom en *fulländad delning* (?), derigenom *materiens verk-lighet antingen försvinner till intet* eller åtminstone i det som ej längre är materia, nämligen *det enkla*. *Följaktligen* (?) finnes här en rad af betingelser och ett fortskridande till det *obetingade* (?). — — Det är egentligen blott det *obetingade*, som *förnuftet söker* i denna stegvisa och regressiva syntes af betingelser, liksom *fullständigheten i raden af premisser*, hvilka tillsammans ej vidare förutsätta någon annan. Detta obetingade innehålles nu alltid uti radens *absoluta totalitet*, då man föreställer sig denna i inbillningen. Dock är denna absolut fulländade syntes återigen *blott en idé*; ty man kan, åtminstone på förhand, *ej veta, om en sådan äfven är möjlig vid företeelserna*.» Han tillstår, att »det ännu är ett problem, om den nämnda fullständigheten är sinligt möjligt»; hvarigenom han sjelf tillstått det gåtfulla uti hela spørsmålet, eller att teorien om det obetingade upplöses till en ren tankelek.

Han vill dock ej lösgöra sig från en hemlig tro derpå, utan förklarar vidare, att »idéen om denna fullständighet dock ligger i förnuftet, oafsedt möjligheten eller omöjligheten att förknippa öfverensstämmande empiriska begrepp».*

Detta är med andra ord, att anse förnuftets aprioriska *tänkbarheter* såsom högre sanningar än de empiriska begrepp, hvarutöfver forskningen omöjligen *kan* komma! Hvad sanning ligger det väl deri, att den regressiva syntesens absoluta totalitet består i en *fullständig delning*, d. v. s. en *tänkt sönderdelning* i oändlighet till dess materiens delar totalt försvunnit (i tanken!)

* Se *Kant: Kritik der reinen Vernunft*, II Hauptst., 1 Abtheil.

— under det tanken med fullt giltiga skäl kan antaga, att materien ytterst består af odelbara atomer af en viss minimal storlek, och under det materien alldeles icke i något hänseende försvinner i verkligheten?! Och ändock har en Kant kunnat tillåta sig ett »följaktligen», som skulle låta det obetingade själfklart framstå, men som ej låter oss se annat än ett fortskridande i evighet *i det betingade*, hvarur den aprioriska tanken aldrig kan komma. Den fastnar deri, och den slutar med en oundviklig hungersdöd.

Hvad är då det obetingade, hvad är då det absoluta? Den föregående utläggningen torde ha utvisat, att de skarp-sinnigaste tänkare på intet vis ännu upplyst oss derom. Vi vilja dock diskutera ännu några argumenter för att söka om möjligt finna en lösning.

Vid närmare utläggning af hvad det absoluta är har metafysiken angifvit detsamma såsom *det, som finnes i och genom sig själf* och som ej är beroende af något annat eller något yttre vilkor; det är det oföränderliga, obegränsade, fullständiga och nödvändiga, som intet förutsätter öfver eller före sig. Det absoluta har vidare angifvits som motsatsen till det relativa eller det förgängliga, vilkorliga och föränderliga, det, som fordrar såsom en förutsättning något annat som en obetingad grund.

Hvad veta vi härmed om det s. k. absoluta och det s. k. relativa? Jo, då vi, utan all hemlig vördnad för häfdens auktoritet, öppet erkänna hvad som framgår af dessa lärosatser: det absoluta är det, som är grunden för det relativa, och det relativa är det, som eger sin grund i det absoluta! Detta är hufvudsumman. Hvad sorts *vetande* är detta emellertid? Hvad sorts definitioner äro de satser, som antingen inga verifierbara kriterier lemna eller innehålla en *petitio principii*? Huru tillstå ej metafysikerna, att »om vi ej egde någon idé om de vilkor, som äro inneboende uti hvarje ändlig och relativ varelse, om vi framförallt ej egde medvetande om vårt eget be-

roende, skulle vi ej tänka på ett högre vilkor, på en högsta grund för allting, m. a. o. på det absoluta!»

Alltså: genom det relativa skall man komma till känedom om det absoluta, genom det ofullkomliga lära känna det fullkomliga, genom det ändliga det oändliga! Men huru tänka sig, att sann kunskap på detta vis kan ernås om ett föremål, hvars vilkor hvarken anses likartade eller ens analoga med vilkoren hos de ting, hvarom vi kunna ega verkliga föreställningar?

Det absoluta är det relativas grund! Detta låter ungefär såsom skolastikens definition på substans: det, som finnes bakom egenskaperna eller accidenserna. Hvarom upplyses man emellertid härmed? Hvad substans är utan egenskap eller egenskap utan substans, det kan ingen fatta; de äro ej att skilja, utan äro de *för oss* blott tvenne sidor eller synpunkter af samma odelbara begrepp: varelse. Särskilda utgöra de blott abstraktioner af människoförståndet, men i verkligheten finnes ingen varelse utan dertill hörande egenskaper och företeelser, och inga egenskaper och företeelser utan varelses.

Metafysikerna framhålla emellertid vidare som ett bevis för tillvaron af det absoluta, att «om ock människosjälarna och människokropparna äro verkliga substanser (märk, »själen» är en substans!), äro de dock i annat afseende intet annat än företeelser, *emedan de ha börjat*, emedan de begränsa och modifiera hvarandra, emedan intet hindrar att låta dem försvinna i tanken (kan ej så ske också med det absoluta?); vi tvingas därför att antaga öfver dem en universel substans, som är nödvändig, absolut och identisk med den *universella orsaken*» (Frank). Nej, vi tvingas ingalunda härtill, utan finna blott, att man derigenom velat bevisa en sak med en annan sak, som först skulle bevisas!

Är det underligt, att Comte inför sådana bristfälligheter i de metafysiska spekulationerna ansåg deras tid vara förbi och forskning öfver det absoluta vara omöjlig samt att han i stället inskränkte spekulationen till det s. k. relativa? Derför

emellertid, att han betraktar allt som relativt och att han ansett, att kunskapen öfver det relativa ej har med det absoluta att göra och följaktligen lemnar det sednare utan afseende, ha metafysikerna velat bevisa, att Comtes kausalitets-begrepp varit felaktigt! Detta har man sökt visa genom att helt enkelt påstå, att »det relativa förutsätter det absoluta; antagandet af ändligheten förutsätter oändligheten!» Med detta argument har man velat obetingadt bestrida positivismens logiska och historiska berättigande att förneka metafysikens vetenskapliga giltighet. Det är därför en positivists pligt att här än närmare analysera detta argument.

Det relativa skulle visserligen förutsätta det absoluta, om blott filosofien angifvit hvad det relativa vore *annat än det absolutas motsats* eller huru tanken lyckats öfverhoppa den omätliga klyfta, som möter raden af de relativa föreställningarna, då man kommit till den sista termen! Det ändliga skulle förvisso förutsätta oändligheten, *för så vidt* nämligen man dels kände något absolut ändligt, dels kunde visa, att något kausalsammanhang finnes emellan så olikartade begrepp och att de ej grundade sig på ett missförstånd om den antagna ändligheten. Att härmed afsetts den *individuella tillvaron såsom sådan*, torde väl vara gifvet; men denna utmärker ingen absolut, blott en relativ ändlighet, hvilken emellertid ej får tagas i betraktande.

På samma grund som man ansett det relativa förutsätta det absoluta, skulle man anse det faktiska förutsätta det ofaktiska, tillvaron icke-tillvaron, en bristfällig människa en felfri människa, en relativt riktig lära en absolut riktig lära m. fl. orimligheter. Felet ligger deruti, att man här antager motsatsförhållanden i vissa livvets verkligheter, der sådana alldeles icke finnes eller behöfva finnas.

Motsats finnes för alla begrepp, som i sig innebära ett sådant förhållande eller en sådan egenskap, som utesluter ett visst annat förhållande eller en viss annan egenskap, t. ex. god, sann, ljus m. m. Alla dylika begrepp förutsätta ovilkor-

ligen sina motsatser, och dessa kontraster förklara hvarandra ömsesidigt. En fordran är emellertid vid uppställandet af ett motsatsförhållande, att båda slagen af begrepp skola vara verkliga och jämförbara; i annat fall kan ingen uteslutning ega rum och förutsättningen blir fullkomligt godtycklig. Sålunda skall »ändlighet» vara motsatsen till »oändlighet» derigenom, att ett totalt upphörande af ting och företeelser kan i begreppet sättas emot en evig existens. Då man emellertid ansett sinverlden såsom »ändlig,» har man utgått ifrån en fullkomligt falsk hypotes om materiens förstörbarhet! Afser man åter de individuella varelsernas uppkomst och slut, så har ändligheten här blott blifvit ett helt relativt begrepp gentemot oändligheten af den universella substans, hvaraf de bestå — och så tillvida är förutsättningen fullkomligt riktig — men den kan då ej jämföras med någon annan absolut oändlighet.

Ändligheten af den materiella tillvaron såsom sådan har varit en *antagen* föreställning liksom ock oändligheten af en andlig tillvaro, hvilken tänkts såsom den förras motsats. Men dylika fiktiva motsatser kunna ej tjena som logiska argumenter. Gentemot den verkliga tillvaron kan ingen verklig motsats såsom en icke-tillvaro sättas upp, *emedan ett korrelativt begrepp dertill alldeles saknas* och en term sådan som icke-tillvaron är, då den betraktas i absolut mening, ej i relativ såsom en upphörd eller ännu ej vorden form af det individuella lifvet, en endast tänkt negation utan någon verklighet och med blott formelt logisk giltighet. Att säga, att det relativa förutsätter det, som ej är relativt eller det absoluta är likaledes felaktigt, och grundar sig detta påstående på utsträckningen af relativiteten *utom* de förhållanden, den gäller.

Om vi ej nöja oss med den intetsägande termen: att det relativa är motsatsen till det absoluta, utan söka att klargöra hvad som med det relativa verkligen menas, så finner man, att detta begrepp endast afser något varande, som *står i förhållande* till något annat varande. I st. f. att fordra en förutsättning i något absolut, förutsätter det relativa endast

något annat relativt. Med benämningen det relativa betecknas egentligen endast *det, som är förhållningsvis bestämdt och giltigt*. Men deraf, att man väl kan medgifva, att det ej är i och för sig, följer ej, att något annat finnes i och för sig såsom dess grund. Det har alldeles icke att göra med principium rationis sufficientis, som man användt för att förknippa det relativa med det absoluta.

Vi kunna ej neka, att *hvad som är är*, att den verld, vi iakttaga med våra sinnen, *verkligen existerar*. Men denna verld är relativ, d. v. s. dess särskilda beståndsdelar stå i alldeles gifna förhållanden till hvarandra och till det hela. Hvarje atom i universum har tillvaro; men ingen enda atom är absolut för sig, utan eger ett inbördes förhållande och beroende rum mellan alla atomerna. Det som är, är sålunda relativt. Det finnes ingen absolut början, ej heller något absolut slut; förgängelsen i universum är blott relativ. Universum *är* och är oförgänglig; det *kan* därför, om man så vill, kallas den absoluta tillvaron, ehuru, till förebyggande af missförstånd, en dylik term bör undvikas. Det absoluta skulle då bli identiskt med det relativa, eller sjelft vara betingadt af en oändlighet af relativiteter (hvaraf universum består), d. v. s. vara motsatsen till det begrepp (det obetingade), hvarmed metafysiken förstått den absoluta tillvaron, som skulle vara grunden för den relativa.

Då emellertid denna art af identitet upphäver den antagna skilnaden mellan det absoluta och det relativa, finnes intet skäl att längre bibehålla en beteckning, som i och för sig ej längre betyder något — det absoluta. Deremot kan relativitetsbegreppet ej aflägnas från vår uppfattning af oss sjelfva och världen. Derfor lemna också menskligheten så småningom såväl benämningen det absoluta som ock alla öfvernaturliga eller icke relativa spekulationer. Hon gillar numera — såsom kulturens verkliga forskning lär oss — endast positiva studier och spekulationer inom den *kända och åtkomliga tillvaron!*

KAP. III.

Comtes teoretiska filosofi eller vetenskapernas positiva filosofi.

Början till Comtes reformation. Hans enhetliga åskådning och hans användande af de båda metoderna: den objektiva och den subjektiva. Hans tankar om den vetenskapliga forskningens väsende och ändamål. Om *sens commun*. Comtes filosofiska förelöpare. Om Lockianismen. Positivismens förhållande till ateismen och materialismen. Skildring af Comtes historiska filosofi eller mensklighetens utveckling genom trenne stadier: det teologiska, det metafysiska och det positiva. De trenne arterna af teologisk spekulatio: fetischistisk, polyteistisk och monoteistisk. Comtes tolkning af kristendomen och medeltiden. Hans uppfattning af protestantismen. Den världsliga utvecklingens trenne stadier: offensiv och defensiv militarism samt industrialism. Om lagarne. Comtes vetenskapliga hierarki. H. Spencers kritik. Abstrakta och konkreta vetenskaper. Om den positiva logiken. Comtes matematiska, astronomiska, fysiska, kemiska, biologiska, sociologiska och moraliska filosofemer.

Det finnes tider i mensklighetens utveckling, då konstgjorda regler inom vårt andliga och sociala lif måste, såsom ibland vid sjuksängen, med ett beslutsamt drag strykas bort, ja, då just härigenom enda räddningen finnes för att, genom förskaffande af luft, ljus, rörelse förebygga sårfeber och död inom de andliga företeelserna liksom inom de organiska. Runeberg lät också den sårade Döbelns läkare riktigt inse hvad patientens *hela* menniska fordrade, nämligen, i st. f. palliativa sårmedel, frihet och verksamhet för ande och kropp:

»Han sänkte lugnt, helt lugnt, sin arm mot bordet, och strök det tomt uti ett enda drag. Nu, herr general, gör ej

min konst er hinder!» — Så ströko Cartesius, Baco, Locke, m. fl. filosofiska reformatorer bort skolastikens sken-lärdom; så ströko revolutionens behjertade män bort det ovärdiga sociala förtrycket, och så blef det Comtes lott att »lugnt, helt lugnt» utstryka de teologiska och metafysiska inbillningarna, som hotade att förlänga det sjukliga tillstånd, hvori de högre spekulationerna genom föråldrade läror kommit. Alltifrån år 1826 egnade Comte sitt lif åt »grundläggandet af en teoretisk lära, som vore värdig att leda pånyttfödelsen af våra åsigter och seder genom dess slutliga intagande af den uttömda mono-teismens plats». Innan den slutliga syntesen eller hans alltid såsom hufvudmål afsedda samhällslära kunde afhandlas, ansåg Comte, att den nya tron fordrade en sant vetenskaplig grund att bygga på — och detta gaf anledningen till utarbetandet af den positiva filosofiens system. Hans egen hierarkiska lag visade honom, säger han, att den sociala filosofien ej kunde ernå sin sanna karakter eller utöfva ett verksamt inflytande, om den ej hvilade på helheten af natur-filosofien. En fullständig systematisering af denna sednare uppställde han då nämnda år, och från denna tid, eller för mer än ett half århundrade sedan, inträffade sålunda början till den reformation, som var den enda möjliga, då det gällde att i en harmonisk lära förena såväl de vetenskapliga som de religiösa resultaten af mensklighetens utveckling.

Fastän den teoretiska delen af Comtes positiva filosofi är till sitt väsentligaste innehåll framställd i hans *Cours de Philosophie positive*, var den dock ej afslutad dermed, utan fortsatte Comte i sina följande arbeten att utveckla och belysa densamma, hvarför den positiva filosofien ej kan studeras ensamt i det första verket, utan fordrar, för att rätt förstås och för att ej bedömas som ett halft arbete, lösryckt från sitt sammanhang, att ett omsorgsfullt studium äfven egnas Comtes *Système de Politique positive*, som är hans hufvudverk och hvilket, liksom hans *Catéchisme positiviste* (som är ett sammandrag deraf), lemnar en fullständig öfverblick af hela hans

system. Här finnas bl. a. hans intressanta uppställningar öfver vetenskaperna, lagarne, hjernorganerna, mensklighetens stora personligheter (kalendern) m. m., hvilka, liksom hans *Synthèse subjective*, som innehåller den positiva eller matematiska logiken, utgöra väsendtliga teoretiska fyllnader till det första arbetet och därför i detta kapitel komma att afhandlas i den mån ämnet fordrar.

Ingen *saklig*, blott en logisk eller formel skilnad, finnes nämligen mellan Comtes »filosofi» och hans »politik»; de utgöra blott olika framställningar af ett enhetligt ämne: *Mensklighetens filosofi*, hvars natur fordrar, att det icke allenast behandlas analytiskt och objektift, utan ock syntetiskt och subjektift.

En och annan granskare har framkastat det förmenande, att endast det första arbetet är fullt konsekvent och positift, men att den sednare delen af Comtes lära, politiken och religionsläran, ej äro det, utan att de utgöra oberättigade konstruktioner. Comte skulle i sin sednare period ha öfvergifvit den positiva metoden och blifvit sin lära otrogen, i det han utbytt den objektiva mot den subjektiva metoden, och vidare på ett godtyckligt sätt formulerat lifvet!

Så var det som jag först lärde att, hufvudsakligen utaf Littré och Lewes, känna det yttre af Comtes politik och religionslära, hvarför det också dröjde en tid, innan mina studier utsträcktes äfven till dem. Men huru steg ej min förvåning, då jag med hvarje kapitel, jag genomgick i de verk, hvilka tillhöra Comtes sednare period, fann, att han äfven här bibehåller den positiva metoden och *utgår ifrån* den positiva filosofiens objektiva resultater, fastän somliga enskildheter i detta oerhörda system, som omfattar *alla* lifvets sidor, ej blifvit riktigt formulerade, och fastän naturligtvis Comtes skapelse här *måste* till sin hela form och riktning innebära en mängd subjektiva elementer. Hur vore väl annat möjligt? Hur vore det möjligt, att, om ej subjektet sjelft skapade, diktade, en plan för det kommande, hvilken i någon mån vore olik före-

gående, ej längre hållbara systemer, skulle kunna framställas? Endast den redan flydda historien *kan* vara rent objektiv och framställas analytiskt; den kommande tiden måste inför det närvarande blifva en syntes eller konstruktion af subjektiv art, ehuru byggd på den flydda historiens objektiva grund. Men därför, att den som syntetiserar bygger vidare, har han ej lemnat den objektiva grunden. Huru gör arkitekten, som skall gifva teckning till en ny byggnad? Jo, han skapar eller diktar fullkomligt subjektift nya former, men tager *till ledning* hvad som byggnadskonsten i allmänhet förut lärt! Han kan då ofta framkomma med alldeles nya konstruktioner, som endast i hans hjerna blifvit uttänkta, men som icke desto mindre kunna vara alldeles rätt träffade i estetiskt och praktiskt hänseende och af andra människor redan af ritningarna på papperet inses vara af objektift bindande eller bevisande art.

På samma vis förhåller det sig med Comtes subjektiva konstruktioner och spekulationer i sednare delen af hans verksamhet — den socialt-religiösa — äfven om han i en mängd detaljer, deri ingen positivist behöfver känna sig doktrinärt skyldig att instämma, formulerat för mycket och för tidigt. Denna sednare omständighet i förening med en benägenhet hos Comte att beräkna människors tankar och känslor såsom mer harmoniska och bättre förberedda än hvad de i sjelfva verket hos flertalet äro, har gjort, att hans sociala idéer ofta ta sig ut som utopier och därför lätt blifva underskattade. Om man också ofta skulle finna, att Comte alltför mycket i detalj sökt ordna det kommande med afseende på både tid och rum, uppfostran och samhällsinstitutioner, t. ex. att den politiska positivismen skulle inom en mansålder vara antagen eller att det kommande statsskicket skall åt trenne bankirer anförtro styrelsen, eller att mannen bör vara fylld 28 år för ingående af äktenskap etc., så blir det intet bevis emot hans *grundåskådningar*, att det sannolikt kommer att dröja flera mansåldrar innan positivismen hinner bli allmänt antagen och förstådd eller att icke alla länder komma att anförtro styrelsen åt tre bankirer utan

t. ex. åt en president, eller att framtiden sannolikt ej kommer att uppställa något åldersvilkor alls för äktenskapet etc. Allt detta rubbar ej *grundsanningen* af Comtes lära, hindrar ej, att *andemeningen* är sådan, att menskligheten deri bör se elementerna till den sannaste politiskt-religiösa doktrin, någon forskare hittills uttänkt på den objektiva verklighetens grund. En stor mängd af Comtes formuleringar, hvilka stött mången, äro blott *förslager* och taga sig mera obevekliga ut än de äro, på grund af hans matematiska vana att uttrycka allt i bestämda talförhållanden och hans logiska vana att strängt utreda alla begrepp, äfven de mest invecklade, men hvilket eljest ej hör till vanligheten, synnerligast inom lifvets högre frågor, der ännu så mycken dunkelhet och inbillning råder genom de äldre lärornas inflytande. Må ingen föreställa sig, att Comte skulle omedvetet antagit en ny metod eller upptagit en annan metod vid sidan af den förra. Hvad som föregick i hans tankegång var fullkomligt klart och medvetet för honom, och han har också sjelf utförligt diskuterat frågan om metoden i sitt politiska verk.

»Den objektiva metoden, säger han, bör förherska lika mycket i den dogmatiska gruppen af verkliga kunskaper som i den historiska utredningen af dem. Endast den kan uppställa naturlagarnes grunddogm, genom att först bestämma de fall, som äro mest egnade att uppenbara förhållandenas oföränderlighet. Vår sanna logiska konstitution härrör af en förning mellan den subjektiva och den objektiva metoden — den förre egnad att leda enhets-sinnet, den sednare detalj-sinnet, men båda äro de lika nödvändiga för våra sanna konstruktioner. — — Den subjektiva metoden bör, afstående ifrån det fåfänga sökandet efter orsakerna, liksom den objektiva metoden omedelbart sträfvä efter upptäckandet af lagarne, i ändamål att förbättra våra vilkor och vår natur. — — — M. e. o. den måste blifva sociologisk i st. för teologisk. Den positiva subjektiviteten måste vara social på grund af sin reala art,

under det den teologiska subjektiviteten alltid varit personlig på grund af sin absoluta karakter»*.

Comte framhåller sjelf den »logiska skiljaktigheten» i de båda verken; men den är oskiljaktig från deras natur och bestämmelse. I vetenskapernas analytiska filosofi, der han uppstiger från världen till människan, har han med skrupulös noggranhet följt den objektiva metoden — ehuru han alltifrån öfvergången (1836) från kosmologien till biologien märkte, att densamma blott var provisorisk för vetenskapen om människan, hvarför han redan då fästade uppmärksamheten på den subjektiva metoden.

Denna använde han åter i sin praktiskt syntetiska lära, der han nedstiger från människan till världen.

Då Comte, sedan han lemnat sitt stora filosofiska grundverk fullbordadt, derpå öfvergår till politiken och religionen, kastar han, som sagdt, ingalunda om metod i någon absolut mening, ehuru väl han nu, alltjemt *tillämpande den objektiva metoden*, låter den *subjektiva förherska* — såsom ske måste. Han framhåller och bevisar ofta sanningen af Kants sats: att alla våra meningar äro på samma gång subjektiva och objektiva, och man kan, såsom jag ofvan antydt, säga, att Comtes skapelse är ett enda enhetligt verk, der den objektiva metoden blifvit uteslutande använd, der den *kunnat* uteslutande användas, och der den subjektiva metoden — liksom i hvarje människas alldagliga tankegång — användes der den skall användas, d. v. s. i en sekundär verksamhet, sedan objektiva företeelser först gifvit anledningar dertill. Den positiva filosofien är m. a. o. grunden och utgångspunkten till den positiva politiken och religionen, hvilka sednare omöjligen kunnat framstå förrän efter fullbordandet af den rent filosofiska förarbetningen. Också veta vi, att Comte började sina spekulationer som politiker, men att han — hvad dessvärre så ytterligt få andra gjort — dels insåg den sanna politikens

* Se *Comte: Système de Politique positive*, I, sid. 445—453.

omöjlighet utan en *fullt positiv* grundval uti alla de förberedande vetenskaperna, dels visste att med en oerhörd energi och tankeskärpa under en lång följd af år arbeta sig igenom alla dessa och att framställa dem i ett konsekvent system. Sedan detta blifvit afslutadt kunde han — efter nära två decenniers afbrott — återtaga det syntetiska arbetet med sociologien.

Comte upphöjde den subjektiva metoden till lika värdighet med den objektiva, och han ansåg båda lika nödvändiga för sanningssökandet. »Den subjektiva metoden, som ändtligen blifvit likaså positiv som den objektiva, bör omedelbart taga det encyklopediska initiativet. Den ensam kan lämpligen gifva utkast till den konstruktion, som den andra derefter skall kunna värdigt utföra».* Emellertid är det ej alltid lätt att afgöra hvad som är subjektift och hvad som är objektift. Gränsen kan vara svår att uppdraga, synnerligast inom människans egen verld, der subjektet har att granska och bedöma sig sjelft; och utan tvifvel måste många idéer betecknas såsom *lika mycket* både subjektiva och objektiva, såsom t. ex. uppställandet af de allmännaste lagarne och uppfattningen af deras orubblichkeit. Andra äro *öfvervägande* subjektiva, t. ex. de sociologiska, under det åter andra äro *öfvervägande* objektiva, t. ex. de kosmologiska (sedda i stort). Vidare finnes det idéer eller lagar, som är *helt* subjektiva, t. ex. de moraliska känslorna i vårt inre, och andra, som äro *helt* objektiva, t. ex. de matematiska förhållandena. Samma idé kan ändtligen vara än subjektiv och än objektiv, allt eftersom den betraktas från synpunkten af människan eller från den af verlden.

Det är därför ingen religiös mystik och ej heller något omslag, att Comte talar om »den religiösa förmåga, som de förberedande vetenskaperna besitta»; ty han uppfattar alla vetenskaper endast som delar af en enda, den *om människan*, ser i alla ett inre harmoniskt samband, men betraktar de mer

* Se Comte: *Catéchisme posit.*, sid. 163.

elementära, de kosmologiska, såsom jemförelsevis underordnade i förhållande till samhällsvetenskapen och i synnerhet dess högsta gren, moralen. Utan att de förra betraktas i sitt förhållande till människans högsta fordringar, framstå de ej i sin rätta dager: »Den slutliga (positivistiska) religionen har, säger Comte, numera åvägabragt en oåterkallelig förening mellan alla de ordnade medel, som vi ega för upptäckandet af de yttre lagarne. En djupgående kännedom om människan och menskligheten berättigar därför användandet af känslans logik, som varit förståndets förnämsta stöd under tidigare stadier. — — — Känslomomentets betydelse behöfver knappast särskildt framhållas i det slutliga studiet af sociologien, der ämnets natur *måste* låta densamma framstå. Annorlunda är det med de preliminära vetenskaperna, hvilkas mera abstrakta och ej så höga spekulationer afslå känslans bistånd. Att afse dess inflytande blir dock i sociologien mer och mer nödvändigt, synnerligast nu för tiden, om dess *verkliga* karakter och dess *sanna bestämelse* skall bli rätt synlig, hvilket den teoretiska forskningen är böjd att misskänna och försumma. Den systematisering, som man måste tillämpa på dem, består i sjelfva verket framförallt uti att värdigt återföra *förståndet till samhällighetens oafbrutna tjänst*, hvarifrån detsamma så betydligt aflägsnat sig under det irreligiösa mellanstadium, som skiljer oss från medeltiden. — — — Den verkliga vetenskapen, den organiska som den oorganiska, visar sig besitta en hög religiös förmåga, såväl för ett förenande som för ett ordnande. Sedan hon för alltid blifvit en nödvändig inledning till den slutliga religionen, skall hon i den kommande sociokratien förvärfva sig en än mer fullständig och varaktig helgd än den, hvarmed hon på ett indirekt vis hedrades af den ursprungliga teokratien».*

Det är alldeles tydligt, att, då man spekulerar öfver människans *närvarande* lif och lifsvilkor, andra faktorer måste tagas i öfvervägande betraktelse än dem, som synnerligast måst afses

* Se *Politique positive*, I, sid. 406, 408 och 419.

vid en analytisk granskning af det flydda. Det är därför som våra känsloraktorer, hvilka äro de universellaste, för alla mest gemensamma och för vårt lefverne mest bestämmande, måste få en så framstående betydelse i de högre sociala och religiösa spekulationerna. Comte har därför fullkomligt rätt, då han säger, att »helheten af hans fundamentalverk (den positiva filosofiens system) tydligen visar, att positivismen *först framgått af förståndet*, ehuru väl densamma numera har att ständigt och omedelbart framförallt afse *känslan.*»

Men vid detta nya moment är Comte lika konsekvent som förut vid förståndsmomentet i tillämpande af sina principer; i samhällsläran och religionsläran gör han oupphörligt samma fordran som i den grundläggande vetenskapliga filosofien, att man måste afstå från det absoluta, från sökandet efter orsakerna och från de godtyckliga viljorna, och i stället utgå från det relativa, från sökandet efter lagarne och från nödvändigheten — och afser han härvid ständigt blott det verkliga lifvets kända förhållanden.*

En stor del af de högsta problemen ha ej kunnat systematiskt och vetenskapligt behandlas förrän den meniska naturen på ett fullt harmoniskt och enhetligt vis uppfattats och först och sist förhållandet mellan människans olika s. k. psykiska sidor afgjorts. Detta har först kunnat ske genom utvecklingen af en psykologi eller psykisk hjernlära, hvilken framställer våra andliga förmögenheter på ett vis, som öfverensstämmer med vetenskaplig forskning. Så har skett genom Comtes på Galls doktrin grundade sjäslära. Men denna kunde ej lämpligen framstå förrän Comte kunnat som en grundlag formulera den Gallska lagen om *hjärtats öfvervigt öfver förståndet*, hvilken småningom framgått under hans långa förarbete, derunder han gradvis höjde sig till slutvetenskapen, som först måste grundläggas innan han kunde återkomma till de speciella systematiseringar, som deraf skulle framgå. Gall hade

* Jemför *Politique positive*, I, sid. 397.

å ena sidan gentemot den gamla metafysiska psykologien uppställt åsigtan om en *flerhet af intellektuella och moraliska organer*, och å den andra gentemot de då gällande biologiska åsigtorna förlagt *alla de högre förrättningarna* till en enda nervapparat, *hjernan*. Härigenom var en såväl mental som fysiologisk enhet vunnin och vetenskapen om menniskan kunde nu fortskrida på en mer harmonisk väg — alldenstund känslområdet måste tillerkännas sin egentliga plats och betydelse vid sidan af det intellektuella. En mental enhet var förberedd, och den blef af Comte närmare analyserad och formulerad i hans *sjäslära**, der han i en mäterlig tablå framställt sin klassifikation af de andliga förrättningarna eller de aderton enkla, fundamentala hjernorganerna, som tillhöra de trenne själsområden: *känslan, förståndet, karakteren*. *Känna, tänka, handla* äro de trenne uttrycken häraf, och utredandet af deras harmoniska samband under känslans öfvervigt var målet för Comtes systematiska spekulation inom detta område.

Att han då, efter den filosofiska grundläggningen, närmare ingår på *helheten* af individets såväl som slägtets högre lif och *drager konsekvenserna af de premisser*, som han fastställt och ansett — liksom mången skarpsinnig tänkare sedan medgifvit — vara orubbliga, är ej detsamma som att *frångå* den förra forskningen. Enhvar kan också lätt öfvertyga sig om, att Comte redan i slutet af sitt filosofiska arbete, som fullbordades 1842, lät den religiösa konstruktionen framskynta, hvarigenom han visade hvilken social bestämmelse som innebodde denna filosofi. Bör det ej för enhvar framstå som en den skönaste sanning och ett det mest storartade resultat af mensklig spekulation, att man, såsom Comte, verkligen kunnat i ett enhetligt vetenskapligt system framställa människans hela tillvaro, den flydda såväl som den närvarande, att man kunnat i en harmonisk åskådning sammanbinda icke allenast de intellektuella förmögenheterna, utan äfven, vid sidan af och i för-

* Se *Politique positive* I, sid. 660—736.

ening med dem, känslans och karakterens? Mig synes Comtes omdaning af filosofi till religion som en till sina principer orubblig konstruktion, som bör vara föremål för den allvarligaste betraktelse af alla, som söka sanningen i dess högsta uppenbarelseformer och som dervid ej sky verkliga ansträngningar och som förmå bortkasta *alla* fördomar och ingrodde dualistiska föreställningar om människan och djuren, själen och kroppen o. s. v. Sjelf säger Comte redan i sin *Philosophie positive*, att detta fundamentalverk »utur vetenskapen dragit en filosofi, som hans politik omvandlar till en fullständig och afgörande religion».

Denna Comtes enhetliga åskådning medför utan tvifvel ett kraftigt moraliskt band för människan, synnerligast der, hvarest en hög förståndsodling uppjagat mer eller mindre egoistiska föreställningar om absolut frihet och oberoende hos det stolta jaget. »Då den positiva filosofien, säger Comte, sedan den först utgått utur vetenskapen, slutligen upphöjt sig till värdighet af religion, medför dess blomstring ett än större inflytande af den sociala känslan, hvilken spontant förkunnar underordnandet af förståndet under samhälligheten. — — — De grundläggande vetenskaperna erhålla en helsosam disciplin på samma gång som en värdig stadfästelse, som bör hos dem låta den styrande känslan genomtränga öfverallt, så att de sträfvaste tankearbeten kunna blifva kärleksverk. *Älska* och derigenom *handla* skall framförallt utmärka det verkliga lifvet — t. o. m. hos de sanna *filosoferna*, hvilka för resten aldrig skola komma att utgöra mer än en omärklig *minoritet*. — — Om denna religiösa regim *först synes inskränka den teoretiska verksamheten*, sker så endast för att *bättre utveckla dess hufvudsakliga område*, genom att bevara densamma från de tomma riktningar, hvartill den ständigt sträfvar. Dessa missbruk af en vetenskaplighet, hvilken tager *medlet som mål*, komma att allvarligen undertryckas af den offentliga och t. o. m. den enskilda moralen, såsom förbrukande de krafter, hvilka måste mest sparas, på öfvermodiga barnsligheter. — — — Då den

positiva metoden framdeles blifvit ordnad i enlighet med alla sina särskilda utkast och vetenskapen alltid känner sin allmänna bestämmelse, skall intet vidare ursäktas *de rent akademiska arbetena*, hvilka snart skola upphöra att i occidenten erhålla någon uppmuntran».*

Här finna vi visserligen ett af Comtes kända utfall mot den gamla tidens akademiska studier, som sannolikt mycket uppreat dem, de kunnat drabba, men som dock i sjelfva verket befinnas vid närmare eftersinnande innebära lika mycken sanning som höghet i uppfattningen. Äfven i vårt land ha ädla röster höjt sig mot de tomma forskningsarbetena; sålunda se vi Kjellander utbrista; »Det rätta lifvet känner icke den falska verksamhetslust, som öfverdådigt ger sig ut på äfventyr och nyttjar de heliga gåfvorna till lek, men leken till förherrligande af sig och sin förmåga». Och Hvasser skref lika sant: »Då hjertat hindrar passionernas, i synnerhet högmodets, stegring och inflytelse på forskningen, blir det sökande, som utgör dennas väsende, renadt från allt fräckt kunskapsbegär, och öfvergår till den allvarliga sanningskärlek, den rena och ödmjuka fråga, hvilken af mensklighetens fader icke lemnas obesvarad».

För att på samma gång visa Comtes konsekvens och ständiga fasthållande vid sina filosofiska grundåskådningar, samt huru hans politiskt-religiösa betraktelser stämma öfverens dermed, vill jag ytterligare anföra några ställen ur hans egna verk — något, som Comtes motståndare alltför mycket försummat att göra inom detta svåra ämne, men hvarigenom också de största missförstånd och vanställningar af hans lära uppstått.

»Hvarje väsende, säger sålunda Comte i sin Politik, utgör en *enskild förening af företeelser*, som äro gemensamma för alla. En systematisk uppfattning deraf fordrar därför det abstrakta studiet af alla de allmänna fenomen, hvaraf det utgöres och som analysen först framdragit. I hvarje konkret

* Se *Politique positive* I, sid. 405—423.

teori måsta man, såsom t. ex. i meteorologien, förbinda fem preliminära synpunkter: den matematiska, den astronomiska, den fysiska, den kemiska och t. o. m. den biologiska med den sociologiska synpunkten, hvilken är den enda afgörande. Alla sex faktorerna samverka alltid för dylika resultat, och försummandet af en enda skulle låta konstruktionen felslå eller också blott medföra en ofullständig kännedom om verkligheten. —

— Den slutliga (positivistiska) religionen skall framdeles öfvervaka alla de vetenskapliga arbetena, för att derifrån, i känslans och förståndets namn, aflägsna alla fåfängliga och chimeriska undersökningar, genom att *hänföra allt till mensklighetens tjänst*. En stor mängd zoologiska, geologiska m. fl. lägre naturvetenskapliga arbeten anser Comte vara ofruktbara, och har han framhållit, att de »förbruka de krafter, som måste sparas för deras heliga bestämmelse, allt sedan den tid våra skiljda förmögenheter ej mera behöfva en rent förberedande öfning. Utan någon verklig fördel för vår materiella och fysiska, ja icke ens för vår intellektuella utveckling, skada de mycket vår moraliska fulländning genom det högmod och den torrhet, de utveckla. Den bevisade religionen, som gifver åt anden dess värdighet, skall blifva strängare än den »uppenbarade» religionen emot dessa *lärda onyttigheter*, som aflägsna oss från vårt universella mål i st. f. att närma oss till detsamma. Då den abstrakta vetenskapen tillräckligt ordnat den menskliga vishetens allmänna fond, komma de enda teoretiska öfningar, hvilka skola förherska, att blifva estetiska, ej vetenskapliga. Förutom det, att de mera lämpa sig för vårt förstånd, sträfvade de mera mot vårt hufvudsakliga mål. Då skall känsla och förstånd samfäldt förkasta spekulationer, som lika mycket sakna andligt inflytande som moralisk tendens. Abstraktionen blir ej att rekommendera annat än på grund af den generalitet, som endast den kan förskaffa. På samma vis kan specialiteten i åskådningen ej förtjena aktning annat än genom *nyttan af resultaten*. Men de abstrakta spekulationer, som ej äro allmänna, och de konkreta spekulationer, som ej äro nyttiga, skola

kraftigt gisslas under den slutliga regimen, der presterskapet och publiken skola öfvervaka helheten af de menskliga företagen».*

Jag har här framdragit några de viktigaste ställen, som dels utvisa Comtes åsigter, dels också äro af beskaffenhet att kunna gifva anledning till förkastelsedomar och misstydingar af hans sednare lära, om man nämligen ej vill läsa dessa ställen som sig bör, d. v. s. se precis så mycket som der står, men ej mera, och vidare orubbligt hålla sig till ordalydelsen. Så ha dock ej alla gjort, som gifvit sig in på en granskning deraf. Uppenbarligen ha många dels utgått från egna doktrinära och förutfattade åsigter; andra ha dömt för raskt och öfversett ett eller annat karakteristiskt uttryck, som dock kunnat vid djupare reflexion medfört helt annan mening; och åter andra ha, då de saknat tillbörlig universalitet i bildningen från en ensidig specialistisk ståndpunkt och af en öfverdrifven uppskattning af de enskilda vetenskapernas »sjelfständighet,» »värdighet» och »idealitet» motiverats till strid emot hans åsigter om vetenskapens forskning.

Att Comte ibland begagnat väl starka uttryck och att han för mycket velat inskränka vissa, jemförelsevis mycket långt utvecklade vetenskaper, är sant; men har han verkligen sagt — som man, t. ex. Mill, velat påskina — att den rena förståndspekulationen, den högre vetenskapen skola banlysas? Ingalunda. Han har blott uttalat den åsigten, att abstrakta spekulationer och ensidiga vetenskapliga forskningar hädanefter ej äro till någon allmän nytta, eller kunna blifva föremål för vanlig sysselsättning — hvilket emellertid icke hindrar att en hög vetenskaplig verksamhet af honom anses fortfarande skola öfvas af ett (visserligen alltid litet) antal forskare. Att Comte ej, såsom Mill säger, »fattade ett verkligt hat till alla vetenskapliga och rent intellektuella forskningar», vederlägges ej bättre än genom hänvisande på hans egna abstrakt vetenskapliga sysselsättningar vid sidan af hans politiska arbeten under

* Se *Politique posit.* I, sid. 430, 431 o. 432.

hans *sista tid*: han skref nämligen då (1856) *matematikens filosofi!*

Det var sålunda icke på grund af ovana vid de abstrakta förståndsspekulationerna som Comte visade sig obenägen att erkänna deras företrädere framför konsten och känslan; det var på grund af hans klara och harmoniska insigt i mennisko-naturen *sådan den visat sig hos hela menskligheten* i dess flydda och närvarande stadier — ej blott hos ett obetydligt antal spekulativa hufvuden — som han motiverades till ofvanstående uttalande.

På den religiösa kulten fästade därför Comte den största vikt; den skall enligt honom bidraga att förädla känslorna. »Den enskilda kulten skulle ensam kunna vara tillräcklig (dock anses den offentliga lika oundgänglig) att öfverallt framkalla rörande och snillrika estetiska konstmedel, som medföra vida större moralisk, ja, t. o. m. intellektuel verkan, än flertalet vetenskapliga arbeten.»

Liksom Comtes universella geni inom alla områden framfödt tankar och åskådningar, som sammanträffat med andra erkända tänkares, så saknas ej heller här uttalanden, som lyckligt harmoniera med Comtes i fråga om konstens och känslans betydelse. Sålunda har en af vårt lands utmärktare skrifställare, B. E. Malmström, uttryckt följande åsigt*: »Stundom synes som skulle segren luta åt de ändliga intressenas, den företrädesvis s. k. praktiska bildningens sida; men om det skulle hända, att vetenskapen, filosofien i allmännaste mening, led detta nederlag, så är det endast genom dess systrar, *religionen* och *konsten*, som den menskliga kulturen kan räddas». — Han uppfattade också liksom Comte framtidens kultur såsom i den väsentligaste grad beroende på *qvinns* och *arbetsklassens* höjande genom konst och folkskrifter. »Skulle säger han, detta gudomliga och eviga borttvina i de djupare rötter, genom

* Se uppsatsen »Om Konstens väsende och betydelse», 1842.

hvilka det meddelas åt *folket*, i *religionen* och *konsten*, då vore det tid att förtvifla om *menschlighetens räddning*.

Emellertid torde det vara skäl att söka klargöra, huruvida vetenskapen, filosofien och konsten böra vara »sitt eget ändamål», såsom de äldre skolorna velat anse dem, eller huruvida »sanningen skall sökas blott för sin egen skuld»? Bör dock ej ett än högre mål finnas för den menschliga odlingen? Böra ej vetenskap, filosofi och konst såsom sitt *yttersta och högsta mål* afse menschlighetens upplysning, förädling och lycka? Comte hade denna åsigt, och utan tvifvel afsåg Kant ett liknande ändamål, då han sade, att »alla vetenskaper uttänkas från synpunkten af *ett visst allmänt intresse*». Huru yttrade sig ej Leibnitz i samma anda: »Man skulle tänka derpå att göra det funna nyttigt för lifvet eller att dermed öka menschkoslägtets makt och lycksalighet, hvilka äro filosoferandets enda mål».

Vi finna vidare hos Condorcet följande med föregående samstämmande tankar: »Redogör man för en upptäckt, för en vigtig teori, för ett nytt system af lagar, för en politisk revolution, bör man söka utreda *hvilka verkningarna deraf blifvit* för den talrikaste delen af hvarje samhälle; ty *detta utgör det verkliga föremålet för filosofien*, under det alla mellanresultaten af dessa orsaker blott kunna betraktas såsom medel till att slutligen verka på denna del, som utgör massan af menschkoslägtet. — — — Denna idé att hänföra allt till detta sista mål är förestafvad af rättvisan och af förnuftet; och fastän man kan vara frestad att betrakta densamma som chimerisk, är den det ingalunda».*

Att vetenskapen liksom de öfriga högsta odlingsgrenarne endast skulle vara sitt eget ändamål är, betraktadt som en allmän princip, en vilseledande sats, som endast kan ega sitt berättigande inom begränsade forsknings-förhållanden. Det är möjligt, att man aldrig menat annat dermed från början; men det synes sannolikt, att denna sats blifvit i vida större utsträck-

* Se Condorcet: *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*, 1794.

ning uppfattad af de lärjungar, för hvilka den en gång blifvit framställd.

Det är alldeles tydligt att *hvarje* studium, *hvarje* vetenskap skola, då de odlas, *närmast* blott afse sitt särskilda mål att, såsom Comte i likhet med Condorcet framhåller: »menni-skoanden bör i de teoretiska forskningarna fullständigt afse från hvarje praktisk tillämplighet». Sålunda måste fysiologen, som studerar blodcirkulationen eller respirationen, endast söka utforska deras lagar utan afseende på en mera aflägsen nytta för diagnostik och sjukbehandling m. m., som utgör praktiska ändamål för fysiologien. Likaså måste en konstnär söka uteslutande fästa afseende på konstfulländningen i arbetets komposition och detaljerade utförande, fastän han alltid måste inspireras af högre idéer och konstens *ändamål ytterst* är mensklighetens förädling.

I sin *Philosophie positive* skref Comte 1836 om den vetenskapliga forskningens inre sjelfständighet: »Det är just sedan de grundläggande vetenskaperna *uteslutande* egnat sig åt det mest fullständiga utforskandet af naturens lagar, utan att dervid afse någon art af tillämplighet för våra behof, som hvar och en af dem kunnat göra betydliga och hastiga framsteg, som de kunnat i de motsvarande konsterna åvägbringa utomordentliga fulländningar, under det ett omedelbart sökande derefter skulle ha förqväft deras spekulativa förmåga. Denna betraktelse, sedan lång tid så slående med hänsyn till *astronomien*, har i våra dagar blifvit utomordentligt viktig för *fysiken* och framförallt *kemien*. Hvarför skulle det vara annorlunda inom de vitala företeelsernas klass?»* Comte fordrade också samma sjelfständighet för *biologien*, som skall vara en vetenskap för sig, hvars forskning ej få sammanblandas med *sociologiens* eller påverkas af densamma.

Comte har vidare i utläggningen af mensklighetens utveckling genom de trenne stadierna framhållit (1830), att,

* Se *Philos. posit.* III, sid. 199.

sedan de imponerande teologiska åskådningarna spelat ut sin rol och ej längre voro en sporre för forskningen, »vår intellektuella verksamhet tillräckligt eggats endast och allenast af hoppet om att kunna upptäcka företeelsernas lagar, af den enkla önskan att bekräfta eller vederlägga en teori. Men så kunde det ej ske i menniskoandens barndom. Utan astrologiens lockande chimärer, utan alkemiens mäktiga förvillelser, hvarifrån skulle vi erhållit den ihärdighet, som var nödvändig för att samla dessa talrika iattagelser och erfarenheter, som sedan tjenat som grundval för de första positiva teorierna öfver det ena som det andra slaget af företeelser?»*

Har nu Comte i sitt sednare stadium ändrat åsigt i fråga om de här uttalade principerna för vetenskapens mål och verksamhet? Har han i fråga om mensklighetens framtida utveckling kommit att framställa åsikter och gifva vetenskapen råd, som strida mot forskningens ideala väsende och historiens lärdomar? Ingalunda; han har blott låtit förstå, att forskningen *hädanefter* ej kan vara af så *tillfällig* art som den förr i otaliga fall måst vara, utan nu bör vara systematisk, hvilket den ej kunde vara förr. Han påpekar (1852) vigten deraf, att hvarje individs vetenskapliga utveckling bör vara densamma som släktets samfälda utveckling, deri de mest objektiva kunskaper spontant framträdt först och de mer subjektiva så småningom sednare framgått — »blott med den skilnaden för framtiden, att man skall *medvetet* göra det, som fordom timade *omedvetet*.»

Att den intellektuella verksamheten en tid tillräckligt eggats af hoppet att upptäcka företeelsernas lagar, är ej någon garanti för denna verksamhets ädelhet och bevisar ej, att det alltid så bör vara. I och för utredandet och begagnandet af den oerhörda massa af vetenskapligt material, som numera samlats, måste allmänna principer blifva gällande och regler, hvilka förr ej kunde formuleras, uppställas för forskarne. Då nu Comte

* Se *Philos. posit.* I, sid.14

sökt göra detta, har han ej tillåtit sig något despotiskt anfall på vetenskapens idealitet. Tvärtom; hans idéer härutinnan utvisa blott en den mest skarpsynta blick på vetenskapens sanna väsende och bestämmelse i förening med den djupaste känsla af dess nödvändiga sammanhang med helheten af det mensklige livets förrättningar. Mensklighetens förbättring skall vara målet för all vetenskaplig forskning, som ej längre får endast afse den personliga tillfredställelsen genom sanningsökandet i och för sig. Detta kan (om det ock ej allid sker) urarta och bli af egoistisk natur. Derför yrkade Comte, som i alla arter af verklig egoism såg en moralisk afvikelse från mensklighetens fordringar på ett nyttigt samarbete, på vetenskapens *moraliska* underordnande under det sociala livets högre kraf. Men, om också vetenskapen derigenom mister en del af sin fordrade och missförstådda sjelfständighet (hvilken under de trenne sista århundradenas anarkiska öfvergångsperiod kunnat, ja måst vara rådande), så medför ett dylikt mer omedelbart inträdande i en mer gemensam samverkan en desto större *förädling* och *inverkan* af de skilda vetenskaperna.

Att Comtes fordringar härutinnan äro oberättigade, kan vår tid ingalunda uttala såsom en afgjord dom; en sådan tillhör framtiden allena. Men den kommer ock att döma de vetenskapsmän, som i blind ifver för sina särskilda fackstudier gjort sig mindre förmögna att förstå kulturens vidsträcktare fordringar. Må vi ej förglömma att den europeiska kulturen spontant låtit tidtals vissa riktningar utbildas med åsidosättande af andra, som i förhållande till mensklighetens tillfälliga sociala fordran varit mindre nödvändiga — fastän i vetenskapligt afseende utomordentligt viktiga — t. ex. medeltidens tuseåriga försummelse af den *vetenskapliga* forskningen, under det kristendomens utveckling rent af fordrade, att alla begåfvade andar mer eller mindre omedelbart samverkade för dess bestånd och mensklighetens allmänna höjande i *religiöst* hänseende.

Det torde ej lida något tvifvel, att vår nutida kulturpe-

riod fordrar en likartad koncentrerings af det andliga arbetet för genomförandet af de nödvändiga reformerna inom snart sagdt alla det praktiska lifvets områden — ehuru ett *åsidosättande* af någon enda verklig vetenskap eller konst numera ej kan komma i fråga. — Det fordras tvärtom en betydlig utveckling och fortsatt odling af *alla* forskningsarter, som dock — *detta* är Comtes föreskrift — skola *regleras* med afseende på mensklighetens behof och förädling. »Långt ifrån att medföra någon brist, säger han, skall den fundamentala kärleken alltid drifva oss till *den mest fulländade verksamhet* genom att egna hela vår tillvaro åt den *allmänna förädlingen*. Den drifver oss att *studera naturens ordning* endast för att bättre använda alla våra krafter, de individuella som de samfälda, till dess konstgjorda *förbättring*. — — Det enskilda och det offentliga lifvet äro framdeles förenade genom *ett och samma hufvudmål*, och det inre medvetandet derom skall förädla alla våra handlingar. Den nödvändiga öfvervigte naf det praktiska lifvet, långt ifrån att någonsin blifva fiendtlig mot *teorien*, föreskrifver denna framförallt de *svåraste undersökningar*, för att upptäcka de *verkliga lagarne för vår personliga och sociala natur*, ehuru våra kunskaper derom alltid skola förblifva otillräckliga för våra verkliga behof»*.

Man kan förstå, att Comte med sådana ädla åsigter fordrade en relativ minskning i den ensidiga forskningen inom de för *vår* kultur jemförelsevis utomordentligt högt utvecklade enklare vetenskaperna, t. ex. matematiken, och att han fordrar ett desto större arbete inom de mer invecklade, men jemförelsevis mycket ofullständigt kända vetenskaperna, t. ex. biologien och sociologien.

Comte betonar alltid, att de lägre spekulationerna ega en *logisk öfverlägsenhet* i den hierarkiska skalan; men han tror, att det allmänna förståndet och moralen skola bannlysa alla sådana teoretiska specialiteter, som ej odlas *i enlighet med en-*

* Se *Politique posit.* I, sid. 322.

cyklopediska vyer. Faran i den hittills gällande akademiska regimen är enligt honom från matematikernas sida, att de blindt begränsa sig till blotta början af positiviteten och från biologernas, att de utvisa en empirisk tendens att inrätta sina studier utan grundval och utan systematiskt mål. Genom den nödvändiga förädlingen, som positivismen vill införa, skola »de matematiska studierna, befriade från deras farliga torrhet, alltid uppenbara sin dolda *moraliska förmåga*, såsom varande den enda verkliga *grundvalen för sant orubbliga öfvertygelser*. På samma vis skola de biologiska studierna, sedan de blifvit renade från sin skadliga materialism, förvärfva den imponerande storhet, som innebor i de förberedande teorier, som äro slutvetenskapen mest närstående. Den menniska, som vill anse sig förstå menskligheten utan att först ha lärt känna de lägre varelserna, är ej mindre tadelvärd än den, som vägrar att hänföra biologien till dess normala, enhetliga mål».*

Emellertid är det ej endast *nyttan* i det praktiska lifvet, som Comte sätter som mål för vetenskapen, utan han framhåller såsom sådant äfven *menniskans inre harmoni*. »Genom att utveckla kärleken helgar (den positivistiska) kulten dogmen (vetenskapen) *oberoende det aktiva lifvets fordringar*, såsom nödvändig för såväl den individuella som den samfällda harmonien. Det är ej allenast för att modifiera den allmänna ordningen som vi böra känna densamma; vi studera den framförallt för att värdigt finna oss deri, i enlighet med enhetens grundteori, som sammanfattas i bildandet af ordet religion».

Huru stor vetenskapsman Comte än var, och hur mäktig hans abstraktionsförmåga än visade sig, aldrig glömde han dock den inre harmonien i allt eller att afse helheten af menniskostudiet, d. v. s. att icke allenast hålla sig till de rent abstrakta förstånds forskningarna, utan ock till känslan och det

* Se *Politique posit.* I, sid. 337.

praktiska lifvets områden. Härutinnan var han sig alltid lik — i det första såväl som i det andra stadiet af sitt lif. — Så t. ex. skref han 1842*: »Det tillstånd af *abstraktion*, som är nödvändigt för stora intellektuella arbeten, utsätter för så många svåra förvillelser — vare sig genom uraktlåtenhet eller genom illusion — att ingen tänkande menniska bör förakta den värdefulla kontroll, som ständigt finnes uti det allmänna förståndet (*rasion publique*) och som är så egnadt att stärka och rätta den enskilda spekulationen, hvilken alltid är mer eller mindre underkastad tvifvel intill dess den tillräckligt förvärfvat ett allmännare bifall, som är slutmålet för dess verksamhet».

Andra tänkare af stort värde ha, fastän ofta tillhörande äldre skolor, också uttalat åsigter om abstraktions-verksamheten och det allmänna förståndet, hvilka utgå från en enahanda uppfattning som den nyss anförda. Sålunda sade Geijer: »Hvar och en filosofi, som hvilar på en ännu ofärdig abstraktion, hvilken nödvändigt leder till excentriska resultater, befinner sig i motsägelse med det verkligen sunda förnuftet; och denna motsägelse är ofta icke mindre verklig, om ock filosoferna i orden åberopa sin öfverensstämmelse med det sunda förnuftet. I sjelfva verket vilja de dock mästra och leda detsamma; hvilket tydligen innebär den öfvertygelsen, att det s. k. sunda förnuftet ej är så sundt, som det påstår». Vidare: »Ej må man inbilla sig, att menskligheten åsidosätter sina grundöfvertygelser för någon filosofi, det må vara hvilken som helst; utan finner hon den sednare strida mot de förra, mot sin sens comun, så förkastar hon densamma obesedt».

Den store skotten Hume, säger i sitt klassiska arbete: *En undersökning om människoförståndet* (1742): »En abstrakt filosof är lätt utsatt för att begå ett misstag i sina fina utläggningar — och ett misstag är i nödvändigt släktskap med ett annat — då han fullföljer sina konsekvenser och är ej

* Se *Philosophie posit.* VI, sid. 632.

skyddad från någon sorts slutledning genom dennas ovanliga utseende eller dess stridighet mot allmänna meningen. Men om en filosof, som endast föresätter sig att framställa meniskoslägtets *common sense* i vackrare och mera öfvertygande färger, händelsevis skulle begå ett misstag, går han ej vidare utan, vändande sig ånyo till *common sense* och själens naturliga känslor, återgår han på den rätta vägen och skyddar sig sjelf för hvarje farlig illusion. — — Naturen säger: hängif ditt sinne åt vetenskapen, men låt din vetenskap vara mänsklig och vara sådan, att den omedelbart berör handling och samhälle. Dunkla tankar och spetsfundiga undersökningar förbjuder jag, och jag straffar dem allvarligen, genom den tunga melankoli, de medföra, genom den ändlösa ovisshet, hvori de insvepa dig och genom det kalla emottagande, som dina antagna upptäckter skola möta, då de meddelas. Var filosof; men, i all din filosofi, var alltid människa!»*

Man har trott, att den positiva filosofien endast skulle vara *sens commun*, ja metafysiker ha, såsom vi sett, menat, att den ingen filosofi alls är. Sant är, att den positiva filosofien *utgår ifrån* *sens commun*; men den går vida längre. Den är att uppfatta som *en systematisk utsträckning* deraf, en *generalisering*, grundad på en nödvändig abstraktion, under det att det allmänna förståndet rör spridda enskildheter och alltid sysselsätter sig med det konkreta. »Båda hafva, säger Comte, emellertid samma experimentella utgångspunkt, samma mål att förena och förutsätta samma ständiga sysslande med verkligheten, samma slutliga sträfvan för det nyttiga».

För enhvar, som omsorgsfullt granskar de mänskliga åskådningarna, blir det snart tydligt, att endast den positiva filosofien är i stånd att rättvist och sant bedöma *alla* historiska och vetenskapliga företeelser; och hvarför? Jo, emedan den

* Se *Humes Essays: An Inquiry concerning human understanding*.

utgår från den *faktiska verkligheten* och från alla faktiska resultat af en *sann, objektiv forskning*. Det är därför som denna filosofi är, såsom Comte säger, så egnad att »uppdagade och prisa allt, som bidragit till vårt släktes utveckling.»

Positivismen kommer naturligtvis, liksom dess grundläggande vetenskaper, att vidare utvecklas; men denna utveckling skall dock ske på den orubbliga grundval Comte, ledd af hela kulturens hänvisningar, lagt — alldeles som den nyare astronomien och fysiken utvecklats på de grundvalar, som Kopernik, Kepler, Galilei, Newton m. fl. lade, eller som kemien på Lavoisiers, Daltons m. fls. grundvalar.

Sjelf ansåg sig Comte fullfölja Aristoteles' filosofiska system — eller att hans ståndpunkt var en fullständig motsats till de från Plato härstammande åskådningarna, hvilka de egentliga metafysikerna allt intill våra dagar upptagit. Comte betraktade som sina förelöpare i filosofiskt hänseende Hume och Kant, i politiskt hänseende Condorcet och De Maistre samt i vetenskapligt hänseende Bichat och Gall; och dessa sex voro mellanlänkarne mellan honom och de egentliga fäderna till den nyare filosofien: Baco, Cartesius och Leibnitz. Genom Thomas af Aquino, Roger Baco och Dante, såsom representanter af medeltidens intelligens, fann Comte vidare sitt närmare härstammande från Aristoteles, »de verkliga tänkarnes ständige furste.»

Hume och Kant äro att betrakta såsom Comtes närmaste förelöpare hufvudsakligen genom deras bevis för metafysikens omöjlighet och deras fordran på en sant vetenskaplig forskning inom filosofien. Kants betydelse var dock helt obetydlig för Comte personligen, då denne ej studerat honom något närmare. Hvad tiden i allmänhet beträffar, torde det vara klart att, såsom jag sökt visa, Kant vid sidan af den criticism, hvarigenom han blef en förelöpare till positivismen, dess värre gifvit nya anledningar till metafysiska spekulationer till men för kulturen.

Humes omedelbara inflytande på Comte framlyser åter i betydlig grad vid en jemförande betraktelse af hans nyss-

nämnda arbete och Comtes spekulativa utgångspunkt — en betraktelse, som, långt ifrån att förringa Comte, gör honom desto sannare som filosof och oemotståndligare som reformator. Förträffligt skref den 26-årige Comte 1824 till sin vän tysken Eichthal, hvilken tillsändt Comte en översättning af ett arbete af Kant öfver mensklighetens historia: »Ju mera vi ega förelöpare, ju mera gälla vi; man måste synas gammal, för att ha ett godt ankarfäste bland menniskor.»

Huru afgjordt Hume bestred den metafysiska filosofien, kan synas af följande: »Mörkret uti den djupsinniga och abstrakta filosofien är icke allenast smärtsamt och tröttande; det utgör äfven den oundvikliga källan till ovisshet och miss-tag. Deruti ligger den rättvisaste förebräelsen emot en betydlig del af metafysiken, att den egentligen ej är någon vetenskap, utan har framgått antingen af de fruktlösa ansträngningarna af människofåfängan, som vill framtränga till ämnen, hvilka äro *alldeles oåtkomliga för vårt förstånd*, eller genom konstrepp hos den populära vidskepelsen, hvilken, oförmögen som den är att försvara sig å öppen mark, upplyfter denna invecklade törnbuske för att betäcka och skydda sin svaghet. — Den enda metoden att på en gång befria lärdomen från dessa dunkla frågor är att anställa en allvarlig undersökning om människoförståndets natur och att genom en noggran analys af dess förmögenheter visa, att det på intet vis är egnadt för sådana aflägsna och fördolda ämnen. — Ett noggrant och följdriktigt resonnemang är det enda universalmedel, som lämpar sig för alla menniskor och dispositioner; det ensamt förmår att kullkasta denna dunkla filosofi och metafysiska jargon, som, då den är uppblandad med populär vidskepelse, blir på sitt sätt ogenomtränglig för mindre vaksamma sinnen och får ett sken af vetenskap och visdom. — Då vi afse de yttre föremålen och orsakernas *verknings*sätt, förmå vi aldrig i ett enda fall att upptäcka någon *makt* eller nödvändig förbindelse, någon egenskap, som binder verkan vid orsaken och gör den ena till en ofelbar följd af den andra. Vi finna blott, att den

ena faktiskt följer på den andra. Genom erfarenheten lära vi blott känna en vanlig förbindelse mellan föremålen, utan att vi någonsin förmå fatta någonting, som liknade förening dem emellan.» Humes stora betydelse låg enligt Comte i hans självständiga teori om *kausalteten*, hvarmed han framhöll den sanna karakteren hos de positiva åskådningarna. »Trots alla dess svåra brister utgör Humes verk, säger Comte, det enda verkliga framsteget, som menniskoanden gjort för bestämmandet af den *rent relativa naturen hos den sunda filosofien*, alltifrån realisternas och nominalisternas strider. — — Vi må äfven afse hans odödlige väns, Adam Smiths, spontana samverkan genom sin utmärkta framställning öfver vetenskapernas, synnerligen astronomiens, allmänna historia, der han i kanske än högre grad närmar sig den sanna uppfattningen af den rationella positiviteten. Jag gläder mig åt att här uttrycka min särskilda tacksamhet mot dessa båda framstående tänkare, hvilkas inflytande var af särdeles stor nytta för min första filosofiska uppfostran, innan jag upptäckt den stora lag, som sedan ledt dess utveckling.»*

Fastän Comte ansåg, att såväl Spinoza som Bayle uppfyllt en oerhördt viktig bestämmelse för den för mensklighetens utveckling så nödvändiga filosofiska hvälfningen i det 17-de århundradet, är dock Hobbes för honom den »verkliga fadren till denna revolutionära filosofi — — — och från en än högre spekulatif synpunkt att anse som en af de väsentligaste förelöparne till den sanna positiva filosofien. Det är från Hobbes som de viktigaste kritiska åskådningarna i sjelfva verket utgått, och det är genom ett stort misstag som de ännu tillskrifvas våra filosofer af det 18-de århundradet, fastän desse egentligen blott voro deras naturlige fortplantare.»**

Genom denna filosofi drefs den antiteologiska analysen till

* Om Hume har Geijer yttrat följande minnesvärda ord: »Hans namn borde tecknas med gyllene bokstäfver, ty han har gjort mera till återlifvandet af den sanna religionens anda än tio dogmatici.»

** Se *Philos. posit.* VI, sid. 259 och V, sid. 499.

den fullständigaste emancipation från den gamla religionen; men den var, såsom Comte betonar, ännu ej fullständig ateism och ej heller verklig positivism, blott en inledning till den sednare och en sista fas af den gamla teologico-metafysiska filosofien. Vi böra ihågkomma, att ännu Voltaire var teist och skarpt kritiserade Holbachs ateistiska *Système de la nature!*

Den ädle författaren till detta arbete visar ofta, i hvilken grad han förmått höja sig till en värdig och djup filosofi, som ej kan annat än väcka beundran, synnerligast då vi afse den tid, då det skrefs, äfven om många brister finnas deri och den sanna moralens natur blifvit skeft bedömd från en alltför personlig synpunkt. Med fullkomlig vetenskaplig klarsynthet finner han, att »människan är olycklig endast därför att hon missförstår naturen», och önskar, att »människan måtte lära sig förstå sitt väsen och sina sanna rättigheter, att hon måtte rådfråga erfarenheten och ej en af auktoriteter vilseledd inbillning, att hon måtte afstå från sin barndoms fördomar samt att hon måtte grunda moralen på naturen!»

Då man från flera håll sett den förmodan framställas — ja, den tron helt dogmatiskt förkunnas — att Comte var Lockian, t. o. m. »ren Lockian» och sensualist*, torde det vara nödvändigt att å ena sidan framhålla, hvad Lockianism verkligen var, samt å den andra, hvilken ställning Comte faktiskt intog samt med historisk och filosofisk konsekvens *måste* ha intagit gentemot detta åskådningssätt.

Ett otvetydigt omdöme öfver Lockianismen finner man hos Comte, då han säger om Helvetius, att »hans förvillelse rörande den nödvändiga likheten hos de skiljda människornas förstånd var en paradox, beroende på den tomma metafysiska teorien om människans kunskap, som redan blifvit dogmatiskt framställd af Locke under påtryckning af Hobbes och som hän-

* Se Geijer: *Människans historia*, sid 53 samt Guizot: *Méditations sur la religion chrét.* 1866, sid. 268.

för alla intellektuella förmögenheter blott och bart till verksamheten hos de yttre sinnena.»*

Comte kunde sålunda aldrig erkänna Lockianismen, i den mening denna term traditionellt på ett inkorrekt vis fattas, fastän han naturligtvis måste erkänna nödvändigheten af sinnenas verksamhet. Han var lika mycket Leibnizian, då han betonade subjektets egen förståndsverksamhet vid sidan af sinnenstrycken, och upptog vidare som sin egen Kants »odödliga särskiljande mellan de båda verkligheterna, den objektiva och den subjektiva, i hvarje mensklig uppfattning.» Han ansåg emellertid, att denna princip »ej blef fullt systematiserad förr än positivismen hänförde den till den allmänna lag, som i alla lifsföreteelser ställer hvarje organism *under den ständiga inflytelsen af det motsvarande yttre mediet*. Afse vi våra högsta andliga förrättningar eller våra mest materiella handlingar, är det alltid den yttre världen, som tjenar oss på samma gång som näring, eggelse och reglering. — — — Alla våra uppfattningar härflyta med nödvändighet af en vaxelverkan mellan världen, som förser materialet derför, och menniskan, som afgör deras form.»**

Comte har vidare framhållit tillvaron af *medfödda anlag*, som äro oberoende af uppfostran och de yttre omständigheterna.***

Utan tvifvel fans det hos Locke en riktig aning om rätta sättet att anställa psykologiska spekulationer, såsom synes af hans lust att samla talande fakta från vildar, barn och djur (något, som en idealistisk metafysiker, Cousin, ömkat sig öfver); och hans mästerliga, ehuru ej i någon strängt vetenskaplig stil affattade arbete *Om det menskliga förnuftet* kan ännu med skäl anses såsom en grundsten för den nyare psykologien.

Comte var förvisso, liksom Kant m. fl. stora filosofer, Lockian i viss mening — och det är enhvar klok menniska

* Se *Philos. posit.* V, sid. 522.

** Se *Catéchisme posit.*, sid. 150.

*** Se *Lettres à M. Valat*, sid 137.

nu för tiden. Att vara Lockian betyder för dem, som känna något till hvad Locke tänkt och skrivit, detsamma som att hafva ett sundt omdöme i såväl lifvets praktiska som vetenskapliga frågor. Det är detsamma som att ej ha några förutfattade meningar, att gå den gyllene erfarenhetens väg, att förneka medfödda idéer i metafysisk mening, att söka sanningen inom de områden, som äro tillgängliga för förståndet samt att ej befatta sig med oåtkomliga frågor.

Deremot följer icke Comte Locke, då denne inkonsequent talar om den oomtvisteliga tillvaron af en allvis gud, som skapat verlden och människan, då han säger, att hvarje förnuftigt väsende måste vid allvarlig eftertanke upptäcka gudomen eller att guds tillvaro och själens odödlighet kunna, fastän båda föremålen ligga alldeles utom gränsen för möjlig erfarenhet, bevisas likaså tydligt som hvilken matematisk sats som helst!

Med hänsyn till dessa åsigter äro tvärt om teologer och metafysiker Lockianer; Geijer, Boström, Guizot m. fl. skulle då vara att anse som »rena Lockianer», om de eljest tänkt som den store engelske filosofen; under det Comte endast är Lockian så *tillvida* som han erkänner hufvuddragen af Lockes erfarenhetsteori såsom *en af sina åsigter* — vid sidan af andra, som fullständigade hans spekulation.

Denna Lockes teori var hufvudsakligen, att »den inre och yttre *iakttagelsen* är den enda vägen för själens vetande», eller att alla våra föreställningar, idéer och kunskaper uppstå på tvenne vägar: genom de *yttre sinnenas iakttagelse* och genom själens egen eller det inre sinnets eftertanka eller *reflexion* (sinnes- och sjelf-iakttagelse)».

»Vår iakttagelse af de yttre tingen eller af de inre företeelserna i vår själ är det, som förser vårt förstånd med materialier för tänkandet.» Det första, som människan erfar, är emelertid de genom de yttre sinnena erhållna intrycken, och derefter är det som hon samlar en ny art af föreställningar, som Locke kallar »sjelfiakttagelsens föreställningar.» Dessa

bero på den egen verksamhet, som utgår från inre, själen själf tillhöriga krafter och som äfvenledes bli föremål för betraktelsen, hvilken är ursprunget till allt vårt vetande. — — Har själen emellertid en gång erhållit sina föreställningar, så inskränker den sig ej till blotta iakttagelsen och det, som erbjuder sig åt oss utifrån, utan den kan genom sin egen kraft förbinda dessa föreställningar och derigenom bilda sammansatta idéer, hvika den icke iakttagit såsom sådana.»*

Det här anförda torde vara tillräckligt att utvisa, huru man i allmänhet mycket misstagit sig på såväl Locke som Comte. Man har ansett Locke som en chef för den sensualistiska skolan — och detta var han ej. Comte har, såsom vi sett, betecknats som Lockian i *detta* afseende — och detta innebär en än större orimlighet och misstydnig.

Om vi nu kasta en blick på *ateismens* och *panteismens* inre natur såsom riktningar af det absolutas filosofi och besinna de negativa resultaten deraf i socialt och religiöst hänseende, huru måste vi då ej instämma med Comte i hans omdöme, att »ateister och panteister parodiera positiviteten och utgöra i sjelfva verket de sista representanterna af den teologiske anden. — — Den panteistiska metafysiken lämpar sig än mindre för vårt förstånd än den rena fetischismen, hvaraf den förra, sanningen att säga, endast är en lärd parodi. Under det den ena ledde vår börjande tanke, drifver den andra vårt utvecklade förstånd mot en omtöcknad återgång. Ateister och panteister vanställa i hög grad den ursprungliga (fetischistiska) syntesen, genom att låta densamme förlora sin nyttiga subjektivitet för att söka, ehuru förgäfvets, göra den objektiv, i enlighet med deras karakteristiska materialism, som bemödar sig att *förklara den moraliska naturen genom den fysiska världen*,

* Se Locke: *Essay concerning human understanding*. B. I, kap. 2 samt B. II, kap. 1, 11 och 12.

under det att de missbruka det sanna encyklopediska underordnandet.»*

Af dessa ord kunna vi omedelbart fatta positivismens förhållande till materialismen: under det ingen personlig gud finnes för någöndera — hvilket låtit de oinvigde till en början identifiera dem — känner materialismen *endast de fysiska lagarne* och vill förklara människan och världen endast med tillhjälp af dem; under det positivismen förutom de *fysiska* äfven erkänner *intellektuella, sociala och moraliska lagar*, som också kallas naturlagar, hvilka styra menskligheten. Dessa sednare äro positivismens substituter för det gamla gudsbegreppet, hvilket ej på något vis bör eller får fortfarande användas af objektiva tänkare.

»Alla ansträngningar af materialismen, säger Comte, att tillitögöra lifvets spontaneitet genom att öfverdrifva förherrslandet af den overksammas materien på de organiserade varselerna ha blott slutat med att misskreditera denna riktning, som, varande likaså tom som fruktlös, framdeles är öfverlemnad åt anti-vetenskapliga sinnen.»**

Materialismen söker, såsom enhvar kan förstå, att formulera tingens och företeelsernas inre väsende; den är således i viss mån metafysisk, under det positivismen blott söker formulera de lagar och betingelser, hvarunder företeelserna ega rum.

Att framkasta en beskyllning för »ateism» för att dermed nedsätta en fritt tänkande människa, har i våra dagar förlorat den åsyftade verkan, alldenstund detta ord utan närmare belysning — om dermed menas materialistisk och irreligiös eller positivistisk och religiös ateism — blott utmärker det resultat af den vetenskapliga kulturen, att man frigjort sig från en supranaturalistisk tro. Det är tvärtom ett tecken på fullständig vetenskaplighet att numera kunna göra anspråk på benämningen ateist. Men då det gäller här som inom så

* Se *Politique posit.* I, sid. 440 och III, sid. 91.

** Se *Catéchisme posit.*, sid. 146.

många andra filosofiska frågor, att mer än en uppfattning är rådande, måste man noga afgifva sin mening.

Då positivismen sålunda kan tadla ateismen, skulle detta synas som en ologisk motsägelse, när man vet, att positivismen själf är, efter ordets etymologiska betydelse, verklig ateism, om icke den allmänt gällande uppfattningen af detta ord innebure vissa bemärkelser, som alldeles icke kunna sammanparas med positivismen — först och sist en mer eller mindre fullständig identifiering med materialismen. Något oriktigare omdöme om positivismen härutinnan kan därför ej sägas än Geijers: att Comte var en »deciderad materialist och ateist!»* Comte och alla positivisterna äro deciderade ateister i verbal mening, men de äro likaså deciderade idealister i ordets praktiska och djupare mening. Den materialistiska ateismen tillstod ej och kan ej medföra någon religion alls; den positivistiska ateismen åter låter en den verksammaste och renaste religionslära utvecklas.

»Det är, säger Comte, endast ett ytligt och illvilligt bedömande, som med den positiva filosofien kan förväxla en så utprägladt negativ lära (den materialistiska ateismen), som förnekar behovet af någon sorts religion för mensklighetens vidare utveckling.» Comte går så långt, att han anser det rent teologiska uppfattningssättet vida bättre än både »panteisternas och ateisternas dimmiga inbillningar»; ja, han förklarar rent ut, att »deras själstillstånd mycket mera närmar sig galskap än de verkliga fetischisternas naiva uppfattning.»**

Vi finna här af att positivismen lika litet som den är någon sorts teism kan vara hvarken ateism eller panteism i gällande mening. Alla tre åskådningarna tillhöra de också orsaks-filosofien och befatta sig med förhållandet mellan det absoluta och det relativa, hvilket redan är nog för att man ej kan förväxla positivismen dermed.

* Se *Människans Historia*, sid. 251.

** Se *Philosophie posit.*, V, sid. 379 o. *Catéchisme posit.*, sid. 155.

Grundvalen för Comtes positiva filosofi var den af honom formulerade lagen för mensklighetens intellektuella utveckling, eller *de trenne stadiernas lag*. Enligt denna lag genomlöper hvarje grundåskådning, hvarje gren af våra kunskaper under mensklighetens utveckling successift trenne olika teoretiska stadier, nämligen: 1) det *teologiska* eller *fiktiva*; 2) det *metafysiska* eller *abstrakta*; 3) det *positiva* eller *vetenskapliga*. Menniskoanden använder sålunda i alla sina betraktelser successift trenne slag af synpunkter eller sätt att filosofera, hvaraf ock trenne olika filosofiska läror framgått. Det första stadiet är att betrakta som endast provisoriskt, gällande under barnomsperioden; det andra som transitoriskt, gällande ungdomsutvecklingen; under det det sista utgör mensklighetens definitiva stadium, som utmärker dess verkliga mognad. Det föregående stadiet förbereder alltid det följande, hvilket åter härflyter ur det förra, hvarigenom kontinuiteten i utvecklingen framstår.

I mensklighetens första stadium, det teologiska, kunde iakttagelserna ej vara positiva, då ingen konsekvent, objektiv tolkning kunde göras öfver företeelserna, som menniskan då föreställde sig frambringade genom den omedelbara verksamheten af *öfvernaturliga makter*, hvilkas *godtyckliga* ingripande förklarade alla skenbara oregelmessigheter. I detta stadium söker menniskan tingens inre natur och första orsaker, d. v. s. absoluta kunskaper.

Då menniskan alltid haft ett behof att skapa teorier för att sammanbinda fakta, blef nu utbildandet af teologiska begrepp den primitiva enhet, som drog henne ur en eljest oundgänglig förvirring.

I det metafysiska stadiet ersättas de öfvernaturliga väsendena med *abstrakta krafter* eller *entiteter* (*personifierade abstraktioner*, psykologernas »idéer»), som innebo varelserna och uppfattas såsom mäktiga att af sig sjelfva frambringa alla företeelser.

I det positiva stadiet söker menniskoanden de verkliga *lagarne* — d. v. s. de oföränderliga förhållandena af följd och

likhet — för alla företeelser, som hon uppfattar i deras rent naturliga förhållanden, bortkastande allt sökande efter *orsakerna*. Han ersätter det *absoluta* med det *relativa*, söker förklara *huru*, ej *hvarför* och lemnar studiet af *varelserna* för att egna sig åt *tilldragelserna*.

Huru stor skilnaden än är i visst afseende mellan det teologiska och det metafysiska stadiet, kan den dock i annat afseende reduceras till en transformering af gudomliga varelser till entiteter, hvilket är detsamma som att metafysiken utgör en upplösande modifikation af teologien. Som emellertid de positiva studierna småningom inverkat på de metafysiska speklationerna, har det inträffat, att dessa sednare, som bilda en öfvergång till de positiva åskådningarna, ofta kunnat närma sig dessa i betydlig grad. I det metafysiska stadiet finner man därför alltid beröringspunkter med såväl det positiva som det teologiska stadiet, d. v. s. å ena sidan möta oss allmänna kvalifikationer af företeelserna, och å den andra abstraktioner af öfvernaturliga makter.

Ett dylikt öfvergångsstadium har förr varit nödvändigt, då menniskoanden visat sig vara antipatisk emot hvarje plötslig förändring. Dock blir, i mån som positiviteten utvecklas, det metafysiska stadiet enligt Comte mindre behöfligt för menniskoandens utveckling, då vår kultur förmår att meddela vetenskapliga åskådningar direkt åt sinnen, som endast blifvit odlade af den teologiske anden.

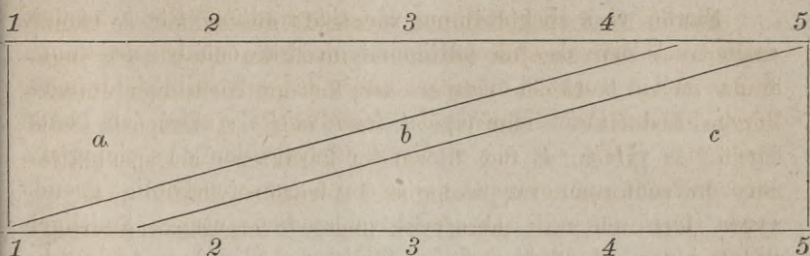
Det positiva stadiet, som under lång tid blifvit förberedt genom de exakta naturstudierna, hvilkas anspråkslösa början daterar sig från den grå forntiden, har först i vårt århundrade kunnat fullt utbildas. Dock har endast ett litet fåtal, eller den mest upplysta delen af menskligheten, kunnat antaga dess åskådning, under det flertalet kvarstå i det teologiska eller det metafysiska stadiet, för att först med stigande vetenskaplig bildning öfvergå till det positiva stadiet. Anmärkas bör, att Comte i fråga om den högre utvecklingen hufvudsakligen måst afse den vesterländska eliten af menskligheten.

Fastän våra spekulationer successift genomlupit de trenne stadierna i den angifna ordningen, utmärka dessa dock ingalunda några bestämda tidsperioder för den mänskliga utvecklingens historia — ehuru väl *i stort sedt*, en temporär följd dermed är gifven, då den filosofiska karakteren hos spekulatiomens hufvudformer var teologisk i forntiden, blifvit positiv i nyare tiden och varit metafysisk under öfvergångsperioderna i skiljda tider och länder.

Hvad vi särskildt ha att iakttaga är, att vid dessa stadier afses *hvarje kunskapsgrupp, hvarje slag af företeelser för sig*, ej tidsåldern. Såväl individet som släktet följa nyssnämnda gång, aldrig den motsatta. Sålunda har man aldrig börjat med en positiv åskådning och slutat med en teologisk; sådana fall äro blott skenbara och kunna alltid motbevisas genom en noggrann analys.

Spekulationerna öfver de enklaste företeelser uppträda alltid tidigast, då de äro de lättaste att iakttaga; de mera inveklade komma sednare. Det har då hittills nödvändigt måst inträffa, att vissa teorier hos samma individ eller slägte kunnat vara teologiska, andra metafysiska och åter andra positiva. De skiljda slagen af åskådning äro dock därför på intet vis sammanblandade: de gälla ej *helheten* af individets eller slägtets teori, utan *skiljda klasser af företeelser*. Samma hjerna kan ej, om den är i normalt skick, anse att en gudom åtskiljde Röda hafvets vatten, att vattnet uppstiger i pumpen på grund af afsky för tomrum och att lufttrycket frambringa samma företeelse. Men den kan väl anse, att en öfvernaturlig makt styr de sociala och moraliska tilldragelserna (innan ännu några lagar blifvit kända för dessa) och att materieomsättningen i kroppen sker enligt gifna kemiska atomomsättningar.

För att lätta uppfattningen af de trenne stadierna lag och för att förebygga missförstånd (som redan blifvit gjorda af alltför många granskare), har jag sökt medelst följande schema åskådliggöra densamma.

I denna rektangel är det teologiska stadiet betecknad med *a*, det metafysiska med *b* och det positiva med *c*. Det teologiska och det positiva stadiets fundamentala art framgår af de öfvervägande delar de intaga i figuren, liksom ock det metafysiska stadiets transitoriska betydelse framgår af dess läge och utsträckning; de båda förra äro de egentliga grundriktningarna och utesluta hvarandra på ett mer eller mindre afgörande vis, under det att det metafysiska stadiet till hufvudsaklig del löper parallellt med båda. Då den teologiska åskådningen fullständigt herskar, finnes det hvarken metafysiska eller positiva teorier (1—1); och då alla företeelser uppfattas på ett positivt vetenskapligt vis, finnes ingen möjlighet till metafysisk eller teologisk tolkning (5—5). Då positiviteten ännu var helt primitiv och teologismen ännu var allmän, ha metafysiska spekulationer redan längesedan börjat, såsom t. ex. på Pythagoras' och Sokrates' tid (2—2); och då teologismen nått sitt minimum och vetenskapligheten långt utvecklats, äro metafysiska betraktelser ännu allmänna, såsom t. ex. på Voltaires och Kants tid (4—4). Under de tider, då vetenskaperna så småningom utvecklades, herskade alla stadierna i nära nog lika grad samtidigt, såsom vid den nyare tidens början (3—3).

Bedömandet af ett tidehvarfs intellektuella stadium är naturligtvis olika, allt efter som man afser massan af folket, medelbildningens klass eller den fullt vetenskapligt bildade eliten. Måttstocken för detta afgörande bör enligt Comte alltid utgöras af de sociala och moraliska idéerna.

Skulle man då bestämma vår tids stadium efter hvad flertalet tro, blefve det väsendtligen teologiskt och bör det kunna finnas mellan 2 och 3 i schemat; under det universitetsbildningen öfver hufvud taget står på det metafysiska stadiet och kunde återfinnas vid 4—4, (då metafysiken beherskar de sociologiska lärorna, som ännu ej upptagits af den naturvetenskapligt grundlagda forskningen). Det positiva stadiet intages ändtligen redan i vår tid af de verkliga forskarne, som inga teologiska eller metafysiska fördomar hysa; och de ega sin plats vid 5—5, den kommande tidens stadium för alla och en hvar.

Då Comte säger, att den teologiske anden så småningom aftagit under den menckliga utvecklingen, har han dermed ej menat religiositeten, såsom den vid den positivistiska terminologien ännu ovande lätt skulle kunna tro, utan det *teologiska uppfattningssättet*. Som exempel må blott påminnas om det sätt, hvarpå man i Europa ännu vid den nyare tidens gryning anställda kyrkliga processioner mot ollonborrharna, som högtidligen förbannades för den skada de tillfogade menniskan, hvarför man anropade gud och helgonen om hjälp deremot. Nu för tiden går man annorlunda till väga, då en likartad landsplåga, t. ex. koloradoskalbaggen, finnes: man efterforskar naturvetenskapligt insektens lefnadssätt etc. och söker rationella medel deremot, om sådana eljest finnas, men man tror ej längre på börens eller exorcismens makt deremot*. Ett annat exempel kunna vi se i vildarnes uppfattning af vissa menckliga färdigheter, dem vi tillskrifva en enkel öfning, såsom en ovanligare förmåga att skjuta, hvori afrikanska negrer se bevis på inverkan af en fetisch.

Dessa exempel på menniskoandens förhållande gent emot företeelsernas tolkning under det teologiska stadiet torde tillräckligt bevisa, att verklig *religiositet*, sådan vi förstå den

* Som en qvarlefvä af det teologiska uppfattningssättet rörande naturföreteelser, dem hela vår tids riktning hänvisat till det vetenskapliga området, må nämnas vårt kyrkobruk att vid gudstjensten än i dag inblanda en anhållan om »god och tjenlig väderlek.»

nu för tiden, ej är i minsta mån afhängig deraf, utan att det är ett begrepp, som rör en af *fromhet* karakteriserad själsstämning af alldeles olika slag mot detta sätt att, i fråga om allt som timar, ständigt se en verkan af andar eller gudar.

En sak är det rent objektiva intrycket af en företeelse, en annan sak den subjektiva *uppfattningen*, eller bedömandet deraf; den teori vi uppställa för oss derom, d. v. s. den *inre* betraktelsen deraf eller tolkningen af dess inre natur, beror ej af företeelsen, utan af en förståndsprocess hos den dömande personen.

Huru vetenskaperna under sin utveckling äfven blifvit påverkade af det metafysiska uppfattningssättet, visar oss bl. a. medicinen. Denna vetenskap har haft sin ontologi, eller den åskådning, som gjorde sjukdomarne till verkliga *entiteter*, som förefunnos oberoende den lefvande kroppens verksamhet och organisation. I rak motsats till hvarje naturenlig uppfattning blefvo de patologiska företeelserna ej hänfödda till de fysiologiska; patologien var skiljd från fysiologien i st. f. att vara en gren deraf, och sjukdomssymptomerna lemnades utan annan förklaring än fullkomligt fiktiva föreställningar. Man föreställde sig sjukdomen som ett *ens*, en snyltorganism i kroppen och gick t. o. m. så långt att alldeles analogisera densamma med växter och djur.

I forntiden, då den teologiske anden bestämde alla föreställningars form, tillskrefvos sjukdomarne andars inverkan. Pythagoras, som trodde, att luften var uppfylld af andar, menade liksom Homerus, att det var dessa, som sände sjukdomarne på människorna. Celsus anmärker, att man tillskref sjukdomarne de odödliga gudarnes vrede och att man hade för vana att anropa om deras bistånd för helsans återställande — ett bruk, som kristendomen allt intill våra dagar fortplantat.

Det teologiska systemet nådde sin högsta fulländning, då det ersatte de förr antagna talrika gudomsväsendena med ett enda; och likaledes har det metafysiska systemet uppnått sin

sista term, då det antagit en enda allmän entitet, *naturen*, i st. f. alla de skiljda entiteterna.

Den *positive anden* var till en början och under ganska lång tid endast utsträckt till de fundamentala naturvetenskaperna, och först på sednare tiden är det som han kunnat utsträckas äfven till våra sociala och moraliska frågor, dem han hädanefter söker göra vetenskapliga, d. v. s. förvandla till positiva undersökningar på iakttagelsens grund. Han samordnar dem därför med naturvetenskaperna, hvilka läggas som en nödvändig grund dertill. Då emellertid de mera invecklade af desse sednare först på sista tiden blifvit positiva, är det tydligt, att den högsta vetenskapsgruppen, eller läran om de sociala och moraliska företeelserna, *sociologien*, förut ej heller kunnat vara en verklig vetenskap. I sociologien är det som man har att se positivismens högsta betydelse, då ändamålet, som afses, ingalunda utgöres endast af en teoretisk forskning, som tillfredsställer förståndets behof af insigt i företeelserna, utan lika mycket af en praktisk lära, som förmår leda människornas enskilda och offentliga lif och ersätta de fallna och i upplösning stadda gudalärorna.

I strid med de kritiker, som i fullkomligt missförstånd af Comtes lära velat anse honom ha menat, att menskligheten i och med ernäendet af det positiva stadiet redan fått sin fulla utveckling, ansåg han tvärtom, att denna skall komma att fortgå snart sagdt i evighet, och att vi blott befinna oss i positivitetsens allra första början; men att dennes grundvalar äro så säkert lagda, att intet nyare system kan anses uppstå, som ej skall stå i harmoni dermed och utvecklas omedelbart derur.

Grundkaraktären hos den positiva filosofien är: att »betrakta alla företeelser såsom underkastade oföränderliga naturliga *lagar*, hvilkas upptäckande och återförande till det minsta möjliga antal utgöra ändamålet med all vår sträfvan. — — I våra positiva förklaringar ha vi ingalunda i sigte att utreda de alstrande *orsakerna* till företeelserna, alldenstund vi dermed

aldrig skulle annat än framskjuta svårigheten, utan endast att med noggrannhet analysera *omständigheterna vid deras frambringande* samt att sammanlänka dem sins emellan genom de förhållanden af *följd* och *likhet*, som finnes.» Vi förklara sålunda en mängd företeelser i universum medelst den newtonska tyngdlagen, men bestämmandet af hvad tyngd eller attraktion är i och för sig eller hvilka dess orsaker äro, detta är en olöslig fråga, som ej tillhör den positiva filosofien, utan som vi öfverlemnna åt teologernas inbillning eller metafysikernas klyftiga finesser.»

Fastän den positiva forskningen börjar med Aristoteles och Alexandrinereskolan, kan man ej enligt Comte anse den positiva filosofien och dess afgjorda opposition emot den teologiske och den metafysiske anden ha börjat förr än för omkring 2 $\frac{1}{2}$ århundrade sedan »genom den förenade verkan af Bacos föreskrifter, Cartesii begrepp och Galileis upptäckter. Det var då som de positiva begreppen befriades från det vidskepliga och skolastiska förbundet, som i större eller mindre mån utgjorde en förklädnad för den verkliga (positiva) naturen hos alla föregående arbeten.»

Fastän den stora lagen om de trenne stadierna är till fullo bevisad vara Comtes odödliga verk, saknas ej hos en och annan föregående tänkare en aning om denna teori. Sålunda har Turgot framhållit: huru de *fysiska företeelserna* före kändedomen om deras lagar först ansågos frambringade af osynliga varelser eller gudar, och huru filosoferna, sedan de genomskådat orimligheten i dessa fabler, trodde sig förklara företeelsernas orsaker medelst abstrakta uttryck, såsom *essentia* och *förmåga*, hvilka intet förklarade och blefvo en sorts nya gudomligheter, som ersatte de gamla; samt huru, då man iakttagit kropparnes inbördes *mekaniska verkan*, andra hypoteser sent omsider uppställdes, hvilka matematiken kunde utveckla och erfarenheten bekräfta. Som vi finna gäller detta Turgots uttalande (som är allt hvad han i detta ämne sagt och som han framställt på några och tjugo rader) endast de

fysiska företeelserna och är det blott en enkel historisk iakttagelse han dermed angifvit — utan att dock med några termer beteckna de olika åskådningssätten — men ej en verklig intellektuel lag. Turgot skulle aldrig kunnat fullföljt sin tanke och gjort den till en verklig sociologisk teori, då han trodde på gud*, hvilket omöjliggjorde öfverförandet af de psykologiska, sociala och moraliska företeelserna till ett positift stadium — hvartill fordras, att de skola anses befriade från hvarje öfvernaturlig ledning — och då kemien och biologien ännu ej voro positiva vetenskaper samt den stora revolutionen ännu ej medfört det för en sant sociologisk teori oundgängliga omstöpan- det af åsigter och seder.

Huru intressant Turgots anmärkning än är, synes den dock aldrig ha blifvit bemärkt förr än Littré, ungefär en mans- ålder efter det Comte först framställt sin utvecklingslag, upp- dagade den. Det är emellertid sannolikt, att, då Comte ej an- för Turgots åsigt, han aldrig sett den; hans kända omutliga rättvisa emot alla föregående tänkare är därför en borgen. Men äfven om han sett det ifrågavarande stället, så har det, såsom Littré säger, »skett på en tid, då det ej hade någon särskild betydelse. Det blef af värde först sedan Comte visat vigten af denna sociologiska lag; ända dittills hade det varit obemärkt af hela verlden och af Comte sjelf, då han ännu ej egde den låga, som, efter att ha upplyst honom sjelf, upp- lyser oss alla.»

Visst är, att Turgots vän och discipel Condorcet ej om- talar hans åsigt i sin utvecklingshistoria och att, då Comte år 1822 framställde sin upptäckt, inga reklamationer gjordes af de talrika sista representanterna af det adertonde århundradet, icke ens af dem, som måste ha känt Turgot, t. ex. Carnot; samt vidare, att Littré först sju år efter Comtes död offentlig- gjorde detta Turgots yttrande.

Turgots tanke var sann och den har blott kunnat höja

* Han skref t. ex.: »Hela universum utvisar för mig ett högsta vä- sende; öfver allt ser jag Guds hand.»

hans filosofiska värde. Men den inkräktar i intet afseende på Comtes ära, då dennes skapelse bär alla tecken af fullkomlig sjelfständighet och eger sin egentliga betydelse i utsträckningen af teorien till de högsta andliga företeelserna, som för det sant menkliga lifvet äro de mest utmärkande — en idé, hvarom för visso ingen föregående tänkare någonsin haft en aning.

Vid sidan af den nyss nämnda lagen om de trenne stadierna ha vi i Comtes filosofiska tolkning af historien att särskilja trenne grundfaser af teologisk spekulation, nämligen: *fetischism*, *polyteism* och *monoteism*.

I *fetischismen* tillskrifver menniskoanden, då han söker orsaken till företeelserna, hvilkas lagar ännu äro alldeles obekanta, de motsvarande *tingen* menkliga egenskaper, d. v. s. han personifierar dem.

Huru naiv emellertid fetischismen synes, kan man enligt Comte ej förneka den en viss börjande moralisk verkan, då den låter *menniskotypen herska i allt*, hvarigenom vi tidigt blifva förtrogna med alla möjliga varelser och ting, hvilka alla föreställas vara analoga med oss sjelfva, begåfvade med känsla och vilja liksom vi. Visserligen är det fetischistiska stadiet utmärkt för dess förstörelseinstinkt, som i synnerhet måst underhållas så länge jägar-lifvet förherskade; men en utomordentligt vigtig förättning fullgöres dock här under, då den första af alla sociala revolutioner nu försiggår eller öfvergången till en fast verksamhet med fasta bostäder. Detta har blott kunnat ske sedan nomadlifvet inskränkt de vidsträckta förödelserna å djur- och växtverlden, som i viss mån i början voro nödvändiga för att förbereda den menkliga skådeplatsen, och derpå är det som känslan af fosterlandskärlek kan börja göra sig gällande. Under fetischismen hade *instinkten* och *känslan* varit förherskande i de menkliga teorierna, då åter polyteismen gaf *föreställningen* en öfvervägande verksamhet.

Fetischismen eger intet presterskap, då en hvar har sina föremål att dyrka och uppfattningen af företeelserna är fullkomligt likformig. Först då stjernorna bli föremål för dyrkan

eller då de bli fetischer eller andar, som ingripa bestämmande i vår verld och uppfattas såsom gudomsväsenden gemensamma för ett sörre antal folkslag, börjar ett presterskap kunna inrättas. Nödvändigheten här af kännes desto mera som dessa föremål äro oåtkomliga och synas fordra en förmedlande länk i form af en särskild klass, som vore bestämd att till dem öfverföra människornas uttryck af vördnad och dyrkan samt för de sednare tolka de förras viljor. Här börjar emellertid fetischismen öfvergå till *polyteism*, som man öfver allt finner utgå från dyrkan af stjernorna, såsom gudanamnen på dem tillräckligt antyda.

Härmed var redan ett stort steg taget inom andens område, i det att ett obegränsadt fält för fantasi och tanke öppnades — i motsats till den åt de rent materiella tingen i den omgifvande naturen förut egnade föreställningskretsen. Nu åter, i denna mensklighetens andra barndom blefvo företeelser, som samtidigt observerades hos ett flertal kroppar, tillskrifna mera allmänna, utanför stående viljor.

Polyteismen utgör i en sednare tid den egentliga förberedelsen till den menskliga kulturen i såväl socialt som andligt hänseende, då det är genom densamme som våra högsta förrättningar underkastas betraktelse och tillskrifvas gudarnes synnerliga ingripande. Astrolatriens presterskap omdanades derpå till en ny klass, som bättre lämpade sig för dessa nya spekulationer.

Allt under det polyteismen utbildades har man ytterligare kunnat iakttaga tvenne sammanhängande institutioner, som varit af största betydelse för den menskliga utvecklingen, nämligen den intima *sammanblandningen af den andliga och den verldsliga makten* samt *slafveriet* bland den arbetande klassen. Hvad den första beträffar eger den enligt Comte sin förklaring uti den uppfattningen, att den människa ej kan inskränka sig att blott gifva råd, som förer talan för en auktoritet utan begränsning, och hvilken ingifvelser helt naturligt antaga formen af absoluta befallningar. Att derunder alla myndigheter

blefvo förenade var en nödvändig omständighet, som ensam kunde tillbörligen besegra den ursprungliga människans naturliga sjelfsvåld.

Slafveriet var redan ett stort humant framsteg, hvilket lätt inses, då vi besinna, att de, som under dessa första tider gjordes till slafvar, voro krigsfångar, som förut dödades och uppåtos. I tvåfaldigt hänseende blef slafveriet en grundval för den gamla tidens civilisation, i det att detsamma gjorde det då nödvändiga eröfringssystemet möjligt och derigenom att det vande människan till stadigt arbete. Med detta slafverisystem har naturligtvis den nyare tidens civiliserade slafveri och dess skandallösa slafhandel intet att skaffa, utan äro dessa institutioner öfvergående våldsbragder af en missledd mensklighet, som tillåtit sig sådana under de gamla samhällenas uppösningsperioder.

Polyteismen gaf det första egentliga utkastet till moralen, synnerligast i personligt och socialt afseende. Den personliga moralen egde sin största betydelse i den militära verksamheten, hvarför de gamle hufvudsakligen utbildade den såsom kraft, det vilda lifvets förnämsta dygd. Denna, den mest elementära form af moral, hvars första uppspirande timade under fetischismen, blef väsendtligen utbildad genom de förpligtelser, som den religiöse anden spontant förestafvade, och bruket af kroppsliga reningar utgjorde det första exemplet på den ständiga uppmärksamhet, människan bör skänka sin person för fyllande af lifvets verkliga kraf.

Den sociala moralen utbildades i form af kärlek till fäderneslandet i särdeles hög grad af polyteismen. I detta hänseende hade äfven den börjat under fetischismen, men polyteismen gaf den dess egentliga utveckling och stadfästelse och förmodade, på grund af dess nationala karakter, att deraf bilda en djup och mäktig känsla af en högre patriotism, som ofta exalterades till verklig fanatism och gjordes till den moraliska uppfostrans hufvudmål. Den hotelse med död eller slafveri, som de gamla krigen inneburo, var visserligen i och för sig

den mäktigaste sporre till tapperhet, men först en fullständig hängifvenhet åt fäderneslandet kunde dock lemna det säkraste skyddet och samtidigt inverka förädlande.

Trots det hat till främmande nationer, som denna regim medförde, har den dock bidragit till utvecklingen af vår moral, deri den utgör en nödvändig fas, som ej kunde öfverhoppas och der kristendomens allmänna människokärlek (mensklighet eller barmhertighet) skulle varit ett alltför tidigt begrepp, hvars införande skulle förhindrat den i forntiden oundgängliga militärkulturen.

Polyteismen bidrog åter föga till utbildandet af den husliga moralen. »Forntiden kunde ej fatta denna naturliga mellanlänk mellan den personliga och den sociala moralen, hvilka då voro direkt förknippade med hvarandra, på grund af politikens nödvändiga öfvervigt. Det är här som katolicismen har den största fordran på mensklighetens tacksamhet, då den organiserat moralen på dess sanna grundval genom att framförallt afse familjebegreppet och låta de sociala dygderna bero på de husliga.»* Dock får ej förbises, att en början till huslig moral skedde redan under polyteismen, då det var under dess regim som menskligheten höjde sig till idéen om engifte såsom den gynsammaste formen af äktenskap, hvarigenom den för hvarje kön särskilda naturen kunde så småningom komma till utbildning. Oerhörda brister funnos emellertid alltid, och först kristendomen förmådde höja qvinnan till hennes verkliga qvinnlighet och stadfästa engiftet.

Polyteismen utgör det teologiska systemets hufvudform och den har herskat en vida längre tid än monoteismen, som i sjelfva verket är af mera transitorisk natur och förbereder den nyare tidens vetenskapliga regim. Comte framhåller, huru gentemot den allmänna föreställningen, den teologiske anden beherskar den troende polyteisten vida mera än den troende monoteisten, då alla slag af företeelser af den förre tillskrifvas

* Se *Philos. posit.* V, sid. 156.

ett stort antal gudar eller öfvernaturliga godtyckliga makter, under det monoteisten ofta tillstädjer en naturlig tolkning. Då sålunda polyteismen erbjuder de mest detaljerade teologiska förklaringar öfver företeelserna, har den måst vara till hinder för den sant vetenskaplige anden. Spontan tenderar den att tillbakavisa hvarje idé om de fysiska lagarnes oföränderlighet.

Öfvergången från fetischism till verklig polyteism utmärker en särdeles betydlig utveckling af människoförståndet: »skapandet af gudarne utgör för visso den första rent spekulativa verksamheten hos vårt förstånd, som ända dittills egentligen blott på ett passift vis, likt djurens, följt en spontan tendens att besjåla alla yttre föremål i förhållande till styrkan i företeelserna.»

Då emellertid polyteismen betraktar materien såsom egentligen liflös, kunde den tillstädja en första början till vetenskaplig tolkning af underordnade företeelser, som till en viss grad kunde betraktas utan omedelbart hänförande till motsvarande teologiska begrepp. Dessa gällde nu ej kropparna sjelfva, utan särskilda väsen, som existerade i ett mer eller mindre aflägsset rum; under det att detta särskiljande af anden var omöjligt under fetischismen, som därför ej kunde tillstädja något slag af vetenskaplig analys. Det var sålunda en första öfning af observationsanden och en första generalisation af de teologiska begreppen, som afgjorde öfvergången från fetischism till polyteism.

Polyteismens öfvergång till monoteism, bemedlades till hufvudsaklig del af den grekiska filosofien, men befordrades ock i betydlig mån af det dolda inflytandet af den börjande positive anden. Genom denne sednare »fick monoteismen, ofta utan att deras egentlige befordrare visste derom, denna intermediera natur, som, då den ville upphöra att vara rent teologisk utan att ännu kunna vara sant vetenskaplig, utgör det metafysiska stadiet, som (enligt Comte) bör betraktas såsom en sorts öfvergående chronisk sjukdom, egen för detta oundgängliga skede i vår individuella såväl som samfälda andliga utveckling.

Aningen om den nödvändiga tillvaron af naturlagar, som i början var helt oviss och förvirrad och som framkallades af det första rationella utkastet till formulerandet af geometriska och astronomiska sanningar — de enda då tillgängliga verkliga kunskaperna — kunde ensam gifva en sant filosofisk stadga åt den allmänna dispositionen till monoteism, som spontant utbildats genom det ständiga framåtskridandet af observationsanden. Dennes egen utveckling måste ofrivilligt, fastän empirisk för alla, uppenbara tillräckligt mycket af likhet och inbördes förhållande mellan företeelserna för att sträfva att mer och mer inskränka verksamheten och specialiteten hos den öfvernaturliga mellankomsten, hvilken, då den sålunda gradvis koncentrerades, allt mera närmade sig den monoteistiska förnklingen.»

Det var sålunda en ny generalisation, stödd på än vidsträcktare iakttagelser, som åvägabragte monoteismens framgående ur polyteismen och inskränkte gudarnes makt. Osäkerheten och motsägelseerna i de äldre iakttagelserna kunde ej tillstādja en teologisk enhet, som dittills måste synas orimlig. Då emellertid »förståndet blifvit tillräckligt odladt, måste det uppresa sig emot den öppna motsägelse, som den oordnade mängden af godtyckliga gudomligheter mer och mer företedde, i jmförelse med det allt mera regelbundna skådespel, som människan började att iakttaga i den yttre världen.»

Monoteismen utgjorde i sjelfva verket en disciplinering af det oändliga antalet gudar genom deras subordinering under den högsta styrelsen af en enda vilja. Polyteismen hade emellertid egt en viktig dogm, som var särskildt egnad att bemedla öfvergången till monoteismen, nämligen tron på ödet, oföränderlighetens gudom. Comte visar nu, huru som »monoteisternas försyn i sjelfva verket ej är annat än polyteisternas öde, som småningom ärft de öfriga gudomligheternas skiljda hufvudattributer, och hvaråt man blott behöfde gifva en mer bestämd och konkret karakter.»*

* Se *Philos. posit.* V, sid. 196—199.

I jmförelse med den betydliga och långvariga kultur, som polyteismen medförde, skulle monoteismen varit mindre gynsam än den förre för människans progressiva verkan på verlden och händelserna, om ej tiden för dess uppträdande sammanfallit med ett redan särdeles framskridet utvecklingsstadium, som minskat såväl inflytandet som behovet af den teologiske anden i det verkliga lifvet.

Då emellertid den monoteistiska regimen, såsom nämnt, utgör en betydlig intellektuel minskning af den teologiske anden — liksom polyteismen utmärker en enahanda minskning i jmförelse med fetischismen — är den å andra sidan ett stort framsteg i mensklighetens förståndskultur, då den, genom inskränknigen af den öfvernaturliga makten, öppnar ett friare tillträde för den vetenskaplige anden till verklig forskning öfver företeelserna. Förut stötte denne oupphörligt på hinder i de gängse öfvernaturliga föreställningarna om alla, äfven de obetydligaste tilldragelser, hvilkas teologiska tolkning sårades af en vetenskaplig förklaring.

Comte särskiljer i medeltidens katolskt feodala regim tvenne slag af utveckling, som dock ingalunda äro att anse som skiljda, utan som samtida och solidariska, nämligen: en väsendtligen kritisk och negativ, medförande den gradvisa tillintetgörelsen af det teologiska och det militära systemet genom det växande inflytandet af den metafysiske anden; en annan, direkt organisk, utgörande det progressiva utbildandet af hufvudelementerna af det positiva systemet. Dessa båda heterogena rörelser utöfvade en mäktig ömsesidig reaktion och påskyndade hvarandra. Det är tydligt, att desorganiserandet af det teologiska och det militära systemet måste bidraga till den nyare kulturens vetenskapliga och industriella lif; å andra sidan gaf utvecklingen af den positive anden åt metafysiken dess växande öfvervigt öfver teologien. Sedan fem hundra år pågår i sjelfva verket denna sista upplösningsperiod; mot slutet af det fjortonde århundradet hade den katolska och feodala konstitutionen uppfyllt sitt hvärf för den menskliga kulturen, och

i början af samma århundrade har den nyare tidens stora revolutionära rörelse att söka sitt ursprung. Den militäriska regimen, som småningom förlorade sin skyddande bestämmelse, blef liksom den sjunkande kyrkliga regimen mer och mer orostiftande i. st. f. upprätthållande och måste slutligen träda fullständigt tillbaka och ersättas af den positiva regimen, utmärkt af vetenskap, industri och fred.

Allt ifrån det tolfte århundradet kom skolastiken att spela en afgörande rol i medeltidens kultur. Denna riktning, som blifvit så missförstådd, var enligt Comte, en den förnämsta orsak till förlamandet af det teologiska herraväldet, beroende på dess förmåga att småningom bemäktiga sig den offentliga undervisningen vid universiteten, hvilka först voro hufvudsakligen bestämda för den kyrkliga uppfostran, men sedan kommo att omfatta alla arter af intellektuel odling. Den skolastiska metafysiken, som underkastade alla religiösa föreställningar en upplösande granskning, kunde ej annat än medföra schismer och kätterier och blifva desorganiserande för såväl den andliga som den världsliga makten. Också visar Comte, huru metafysiken i allmänhet saknar all organisk förmåga och att universiteternas metafysiska riktning låtit dem bli ledare för de kompositions-rörelsen.

Skolastiken betecknade dock ett steg framåt, då det var denna spekulativa riktning, som omedelbart inkorporerade det vetenskapliga elementet i det nya samhällets system, gaf en första idé om enhetlighet och förnuftsgiltighet i all forskning. I forntiden var den vetenskaplige anden isolerad, efter särskiljandet af naturfilosofien från moralfilosofien. Den skolastiska öfvergången lät detta isolerande försvinna, ehuru på ofullständigt vis, och först den positive anden har kunnat medföra den fullt rationella systematiseringen af de båda slagen af filosofi. Det skolastiska försöket — som vi ännu se fortsättas inom vår tids metafysiska skolor — att försona tron med förståndet och dess s. k. naturteologi utmärka en motsägande dualism mellan det gamla begreppet gud och den nya entiteten natu-

ren. Båda blefvo derpå underordnade en ny hypotes om en gud, som skapat de oföränderliga lagarne, hvilka han genast förbjudit sig sjelf att ändra och hvilkas tillämpning blifvit anförtrodd naturen. Härigenom borttogs den godtyckliga viljan hos gud, som därför ej längre kunde vara det ständigt verk samma och människans alla handlingar omedelbart ledande högsta väsendet. Men en dylik transformation har, såsom Comte anmärker, det goda allmänna omdömet ej velat antaga, då det ödelägger grundkarakteren hos det så djupt rotade teologiska gudsbegreppet, och därför är det helt naturligt, att metafysikerna så ofta blifvit anklagade för ateism och ansedda för kyrkans motståndare (hvarpå Fichte och Boström lemna intressanta exempel). Å andra sidan ådagaläggas den metafysiske andens oförmåga att försona teologism med positiviteten af naturforskarnes hånfulla liknöjdhet för idealist-filosofernas drömerier.

Comtes objektiva historiska forskning, hans opartiska och lidelsefria bedömande af tilldragelserna och hans rättvisa erkännande af kulturens storverk — dem han alltid uppfattar i deras historiska läge — framlysa på hvarje sida i snart sagdt allt hvad han skrifvit, men äro mest slående och tillika mest lämpade att förstås af de flesta sinnen i den 5:te delen af hans *Philosophie positive* samt i den 3:dje delen af hans *Politique positive*, hvilka innehålla den historiska delen af den sociala filosofien eller historiens filosofi. Huru han bedömer den blinda och ensidiga kritiken af historien — utaf s. k. fritänkare lika såväl som utaf teologiskt sinnade — framgår likaledes ständigt af alla hans utläggningar, och torde man kunna få en idé derom genom följande yttrande af honom: »Alla kritiker öfver den gamla tidens teokratier böra betraktas såsom likaså tomma som Augustini förebråelser emot helheten af polyteismen och Voltaires beskyllningar emot kristendomen voro det. Ingen lära förtjenar dylika censurer annat än under dess förfallsperiod.»*

* Se *Catéchisme posit.* sid. 342.

Särskildt om kristendomen säger han, att då den förr alltid blifvit granskad antingen af fanatiska anhängare eller blinda nedbrytare, »har det måst, hur sällsamt det än må synas, tillkomma uteslutande den positiva skolan att afgifva ett rättvist och afgörande omdöme deröfver, genom att värdigt och i enlighet med en sund allmän teori uppskatta dess verksamhet för mensklighetens grundutveckling.»

En förnekare af kristendomens betydelse kan ej bättre upplysas än genom att läsa Comtes bevis för kyrkans mission under *medeltiden*, för dess förkunnande af jemlikhetsprincipen, dess spridande af begreppen om menskelig värdighet och upphöjdhet, dess utomordentliga inflytande på den allmänna och enskilda moralen, dess skapande af det historiska studiet, dess kraftiga inverkan genom den då nödvändiga klosterinstitutionen och dess inflytande på den allmänna uppfostran o. s. v.

Den harmoniska utvecklingen af menskligheten under de successiva stadierna af fetischism, polyteism och monoteism och det fullkomligt genetiska sammanhanget — i motsats till de förut antagna tillfälligheterna och misstydingarna — af medeltidens så väl sociala som kyrkliga företeelser ha aldrig förut blifvit så sant och så bevisande skildrade som af Comte. Också torde hans analys och tolkning af medeltiden vara det mest beundransvärda kapitel, som hittills skrivits öfver denna period af den europeiska kulturen; ja, man kan säga, att ända intill Comte fans ingen medeltids-teori, eller att medeltiden förut var historiskt obegriplig. Barbari och okunnighet å ena sidan, och å den andra fromhet och ädelmod — huru lösa denna gåta?

Comte visade, att hvad man kallat »medeltidens natt» är en högst oegentlig och skef benämning, utgången från det metafysiska och det protestantiska lägret, samt att stillaständet inom den vetenskapliga forskningen och det antagna återuppvaknandet af intelligensen måste tydas helt annorlunda än som skett. Och detta gör han på så vis, att han framhåller, huru som menskligheten känt sig förpliktigad att

alltid använda sina största andliga förmågor på de förehanden, som för tillfället mest påfordrat dem, och att det under första delen af medeltiden ej fans något föremål mera värdigt menniskoandens verksamhet än utbildandet och organiserandet af kristendomens läror; men härför måste tills vidare all annan odling stå tillbaka. Då sednare kyrkan ernått fasthet och de kristna principerna blifvit tillbörligen spridda, då kunde — från det 11:te seklet — annan forskning framträda, då kunde m. e. o. den rent intellektuella rörelsen frivilligt upptaga en ny verksamhet.

Det blef ett nyvagnadt lif inom vissa frågor, men menskligheten hade därför ej stått stilla, tvertom hade den ständigt gått framåt och just förskaffat insteg och erkännande åt kulturens förnämsta blomma, utan hvilket allt det öfriga skulle vara ett intet: kristendomens kärleks-, försonlighets- och dygdlära, som var gemensam för alla.

Derför att den så småningom utbildade teologiska doktrinen hållit sig till dogmformler mer än till religionens verkliga betydelse för lefvernet och genom ersättandet af den polyteistiska fatalismen med den monoteistiska optimismen sedermera kommit att i mångfaldigt hänseende motverka andra kulturframsteg och sjelf blifvit icke allenast stillastående utan rent af tillbakagående, kan man ej förkasta kärnan för det afskräckande skalets skuld eller på grund af subjektiva förvillelser blunda för den objektiva sanningen: medeltidskristendomens höjande af menskligheten och den menskliga moralen i såväl personligt och husligt som socialt hänseende.

Hvad som enligt Comte skall gå under i katolicismen är doktrinen, ej organisationen, hvilken sednare tvertom skall, sedan den lämpligen blifvit återuppbyggd på vidsträcktare och fastare förnuftsgrundvalar, leda den nyare tidens andliga omorganisation. Det är emellertid endast en ytlig uppfattning, som leder till att tro, att — sedan kristendomen fordrat ett årtusende för sin uppkomst och utbildning och i tvenne sekler styrt den europeiska civilisationen — dess femhundraåriga för-

fallsperiod, som Comte träffande kallar en »kronisk agon», fortfarande skall kunna fordra att alltjemt herska blott på grund af den höga moralen deri. Ty denna sednare är förvisso ej numera kristendomens privilegium, utan har längesedan blifvit delgifven åt och antagen af menskligheten i dess helhet och bör framdeles odlas der, hvarest den bäst förstås, d. v. s. af de sant och fullständigt utbildade ledarne af mensklighetens angelägenheter.

Den historiska början till den vanliga fullkomligt oberrättigade ringaktning för medeltiden, som hufvudsakligen alstrats af protestantismen, är enligt Comte att söka i den felaktiga uppfattningen af hela utvecklingsgången, hvilken såsom en abnormitet kom att medfölja reformationens omstörtningar. Man har kommit att i hat till katolicismen egna en desto större vördnad åt den gamla tiden, ja, t. o. m. dess polyteistiska stadium (hvarom nyare tidens stora intresse för antiqviteter af alla slag vittnar), under det man förglömmar de ofantliga framsteg, som just medeltidens katolicism medfört och dess moraliska öfverlägsenhet öfver alla arter af föregående kultur. Man har kommit att önska en återgång till den primitiva kristna kyrkan (»den rena evangeliska»), förglömmades, dels att någon egentlig kyrka ej fans förr än dogmerna blifvit orubbligen formulerade och stadfästade, dels att den derigenom uppståndna dogmläran var för kristendomens bestånd alldeles nödvändig, då en enhetlig från meningsskiljaktigheter befriad tro måste finnas såsom ett värdigt föreningsmedel för alla de skiljda folkslagen, dels äntligen att samhällena och individerna utvecklas och måste ha läror, som passa för de skiljda stadierna.

Protestantismen, som Comte anser framför allt karakteriseras af vädjandet till den *fria individuella forskningen* och utgöra en del af den *negativa doktrinen* eller den *revolutionära filosofien*, har dock enligt honom ej tagit något egentligt intryck af den samtidigt börjande positive anden, som vid protestantismens uppkomst var allt för litet utvecklad och endast

till finnandes hos ett fåtal forskare. Tvärtom har protestantismen i viss mån befordrat positivismens uppblomstring.

Den negativa doktrinen, hvars andra del utgöres af den metafysiska *deismen*, innebär emellertid en anarkisk princip i den absoluta individualism, som den förkunnar, då den tillerkänner en hvar menniska förmåga att afgöra alla möjliga frågor — utan att några kompetensvilkor först fordras. Men härigenom upphäffes hvarje andlig auktoritet, och hvar är då gränsen mellan personlig frihet och anarki? Den finnes också ej, och det behöfves ej mycken skarpsinnighet för att, om så fordras, härleda den sednares fulla rätt ur den förra. Också har det ej varit protestantismens eller deismens förtjenst, om anarki uteblifvit, hvilket skett genom helt andra inflytanden, framför allt genom det allmänna rättsmedvetandet, det allmänna goda omdömet och en naturlig vördnad för föregående nyttiga seder och bruk.

Den hufvudsakliga skilnaden mellan protestantismen och katolicismen låg ifrån början i upphäfvandet af påfvens öfverherschskap och uti underkastandet af den andliga makten under den verldsliga inom de skiljda nationalkyrkorna. Men det förra utmärker ej et så stort kulturframsteg som man trott reformationen innebära; och det sednare var af tvetydig betydelse, då, om ej en ny andlig, vetenskaplig makt samtidigt så småningom framträdte, detta öfverherschskap af staten öfver kyrkan kunnat blifva ytterst vådligt.

Om också protestantismen i några yttre förhållanden reformerat kyrkobrúken, så är det dock onekligt, att han i annat hänseende stympat kristendomen sjelf och borttagit åtskilligt, som är af den största moraliska skönhet och nytta för vårt praktiska lif — för att ej tala om den kulturhistoriska betydelsen deraf — t. ex. framför allt Maria- och helgona-kulten. Protestanter tänka sällan härpå, utan se de i stället med medömkan på dessa, som antikerade tillställningar ansedda institutioner — under det å ena sidan Maria-kulten i sig innebär den renaste och heligaste dyrkan af qvinnan och erkännandet

af hennes humanistiska betydelse för civilisationen (något som den gamla, polyteistiska tiden ej ens anade), och å den andra sidan helgonadyrkan är oss en helsosam maning till dygd och själsstorhet, på samma gång den ständigt påminner om de stora moraliska andar, som befordrat hela kulturen.

Trots sin anarkiska karakter har dock protestantismen befordrat både vetenskapen och industrien, genom att medföra eggelser för de personliga ansträngningarna och nedbryta förtryckande hinder. Den samme var enligt Comte »ett nödvändigt mellanstadium för det menskliga förståndets uppspirande», emedan den utgjorde den första systematiska basen för en mera allmän andlig frigörelse, på hvilken sednare metafysiken i sitt öfvergångsstadium arbetade. Comte visar emellerid, att, om ock ett mer eller mindre aktift motstånd mot förståndets frigörelse varit utmärkande för katolicismen allt ifrån det 16:de århundradet, så var dock protestantismens progressiva egenskap endast verksam *så länge dess oppositionsstadium varade*. »Detta var det enda, som lämpade sig för dess natur; en gång inträdd i styrelsestadiet blef den snart fullständigt fiendtlig mot en fortsatt utveckling af människoförståndet.»* Då katolicismens yttre förföljelse mot förståndsfrigörelsen blef en följd af dess desorganisation, berodde protestantismens på dess inneböende natur, i enlighet med den af densamme helgade sammanblandningen af den världsliga och den andliga makten. Lutheranismen blef därför despotisk och protestantismens tolerans blott skenbar!

Emellertid var protestantismen egentligen endast ett negativt och yttre resultat af föregående seklers sträfvan; till densamme står ej heller den efterföljande kulturen i något inre förhållande. Dennas verkliga förkämpar ha i allmänhet hvarken tillhört den katolska eller den protestantiska kyrkan. Skulle något afseende fästas vid kyrkobekännelserna i de kulturländer, som förnämligast befordrat civilisationen, så synes katolicismen

* Se *Philos. posit.* V, sid. 420.

ingalunda ha varit till hinder därför mera än protestantismen, då den viktigaste handling, som i vår världsdelen utförts för *sann frihet* i andligt och socialt hänseende — den franska revolutionen — timade i ett katolskt land. De män, som förberedde denna frigörelse, den franska encyklopedismens stora och begåfvade andar, hade alla stått under katolicismens inflytande och hade ej behöft först antaga protestantismen. Frankrike undgick protestantismen i 15-de århundradet genom styrelsens, synnerligast Henrik den IV:es partis tillbakavisande af hvarje emancipationsförsök utanför det nationala intresset. Detta medförde slutligen, att det katolska Frankrike blef hemlandet för tankens frihet — under det de protestantiska länderna ända intill våra dagar visat prof på förföljelse och motstånd mot den fria forskningen. Katolicismen har alltid fostrat djupt kristna sinnen, och hvad särskildt Frankrike varit för den kristna kulturen synes af namn sådana som Clotilda, Genovefa, Ansgarius, Bernard af Clairvaux, Ludvig den helige, Bourdaloue, Pascal, Bossuet, Chateaubriand, Bonald m. fl. Det är endast protestantismens ortodoxe förkunnare, som sökt sprida den falska läran om den s. k. reformationens pånyttfödande verkan i vår kultur — under det densamma var en verklig revolution och en början till en afgörande och farlig upplösning af en enhetlig kyrka, *innan* ännu något annat kunde sättas i stället. Vidare bröto ej reformatörerna med sjelfva grunddogmen; densamma blef oförändrad: tron på en viljande gud, på hans personliga uppträdande på vår planet, på hans onaturliga födelse, på syndafallet och räddningen genom nåden, på födelsen i synd och på det rättmätiga hemfallandet åt helvetet etc.

Förändringen gällde, som sagdt, helt enkelt underordnade kyrkobruk samt en brytning med gudsvikariatet, som dock är en fullt konsekvent kristen institution. Hvad beträffar den oriktigt framhållna *fria* bibelläsningen och den *fria* bibeltolkningen — för att ej tala om de protestantiska sofismen om att »bibeln tolkar sig sjelf» — så kunna vi, som blifvit upp-

födda i den protestantiska kyrkans sköte, bäst intyga, att denna fria tolkning aldrig tillämpas eller får tillämpas inom kyrkan, utan att den förblifvit en tom och osann fras.*

Annorlunda har dock förhållandet gestaltat sig bland ett stort antal af de världsliga medborgarne i de protestantiska samfundet: principen har af dem antagits** och den har, i för-
 ening med den i samma samfund uppståndna personliga metafysiken, ledt till den mest otyglade föreställning om individets förmåga att utan all förberedelse befatta sig med och lösa alla möjliga frågor, synnerligast de mest invecklade, hvaraf en vida större anarki, andlig som världslig, kommit att bli mycket mera hotande i protestantiska än i katolska länder.

»Då protestantismen, säger Comte, tillerkänner en hvar troende den ofelbarhet, som eljest förbehållits påfvarne, eggas han högmodet och fåfängan till den grad, att de nästan nå vanvettets höjd, under det han drifver förståndet in på obergrensade irrvägar för att söka lösningen på olösliga frågor.»

Då emellertid protestantismen antager samma grunddogm som katolicismen — hvars nytta i förra tider, trots dess förnuftsvidrighet, aldrig kan bestridas — ega dess bekännare enligt Comte ej rätt att kriticera de underordnade meningar inom katolicismen, som af de förra blifvit fränskiljda, så mycket mindre som dessa voro nödvändiga för att under den vesterländska kulturens utbredning åvägbringa det nödvändiga sär-

* Den sednast (sommaren 1876) inom svenska kyrkan uppståndna schismen rörande vissa, sins emellan lika barnsliga och det nittonde seklet ovärdiga uppfattningar af »försoningsläran», är ett ytterligare bevis härpå. Den åskådliggör dock på ett kraftigt vis protestantismens upplösande tendens.

** En yttring i vårt land af denna s. k. fria forskningsprincip kunna vi se i det godtyckliga val, som vid läroverken ofta finnes för vissa, de mest bildande grundvetenskaper. Sålunda ega de ynglingar, som önska gå den klassiska vägen, att utesluta eller betydligt förminska flera af de naturvetenskapliga studierna (se Sveriges skolstadga); och i prospekten till ett af de mest kända läroverken för kvinnor har man särskildt framhållit, att religionshistoria, antropologi, geologi, geometri, algebra, astronomi, fysik och kemi äro fullkomligt *valfria!*

skiljandet af den andliga och verldsliga makten, katolicismens förnämsta sociala verk. Ej må man föreställa sig, att medeltidens eller den nyare tidens upplystare anhängare till katolicismen gillat eller antagit alla dess trosföreskrifter; nej, tvärtom, de flesta torde ha afgjort förkastadt dem och blott till det yttre tillstätt dem en rent formel existens. Mende förbisågo ej (såsom den upplösande skolan) deras *moraliska och sociala bestämelse för helheten* af kulturfolken, hvilkas flesta samhällsmedlemmar hvarken kunna eller söka sjelfständigt lösa lifvets gåtor.

På grund af allt detta bör det lätt kunna inses, hvarför Comte måste uppfatta de protestantiska s. k. reformatorerna såsom kättare och nekbrytare och att de därför ej kunnat få en plats i hans kalender, som afsåg att framhålla endast de positiva framstegen, ej de negativa.

Comte har ytterligare framhållit den »protestantiska torrheten, som lät den religiösa dyrkan erfara ett tillbakagående till gud, sedan vesterlänningarne allt ifrån korstågens tidevarf mer och mer öfverflyttat densamma på den milda föregångerskan till menskligheten (den heliga modren).» Det måste här allvarligen behjertas, att, då ett tillbakagående genom protestantismen framhålles af Comte, det afser kulten och den dogmatiska förståndsspekulationen — ej det religiösa lifvet, som förvisso är lika allvarligt och rent för den fromme protestanten som för den fromme katoliken. Då emellertid hvarken den ene eller andre torde kunna säga sig vara *mera* uppbyggd än den andre, utan båda, i praktiskt afseende, *hufvudsakligen* torde vara besjälade af den för båda gemensamma *allmänt kristna* tron, är det en fråga, huruvida ej de protestantiska länderna räkna flera sinnen, som af dogmatiska grubblerier blifvit oroade och fullständigt rubbade, än de katolska? Detta kan utgöra föremål för en allvarlig statistisk undersökning, som utan tvifvel skall komma att bekräfta detta mitt antagande.*

* Det är redan påfallande nog att, då England och New York räkna 1 sinnessjuk på 750 innevånare, Frankrike och Belgien ha 1 på 1,000, Petersburg 1 på 3,150 och Madrid 1 på 3,350!

Protestantismens upplösande tendens synes bäst af det stora antalet skiljda kyrkor, som numera finnas i dess sköte — synnerligast i Nordamerika — och som dag för dag allt mera bidraga att utbilda helt individuella och godtyckliga åsigtter i lifvets viktigaste frågor, under det den katolska regimen genom antagandet af en andlig auktoritet utgör en värdig påminnelse om nödvändigheten af en lämplig *förberedelse* derför och om omöjligheten att utan ledning af en enhetlig lära reglera det enskilda liksom det offentliga lifvet. Fastän den fria granskningen småningom till stor del antagits äfven i katolska länder, ha dock enligt Comte förvillelserna der blifvit bättre tillbakahållna och antagit en mer obestämd karakter, hvarigenom den slutliga omorganisationen blifvit mindre förhindrad.

Comte har i sin historiska filosofi särskildt betonat, att framstegen under medeltiden måste tillskrifvas en samverkan af tvenne olikartade elementer, som ständigt måste förbindas, nämligen *katolicismen* och *feodalismen*, hvilken sednare allt för mycket försumrats, ja uppoffrats för höjandet af det religiösa elementet, under det densamme kan bevisas hafva varit af den största betydelse för flera de viktigaste företeelser under denna tid, såsom korstågen och Maria-kulten samt qvinnans emancipation.

Feodalismen, som enligt Comte oriktigt tillskrifvits de germaniska invandringarna, var en nödvändig följd af det romerska statsskicket, då, efter den ofantliga utsträckning af riket, *eröfringssystemet* måste omändras till *försvarssystemet*. Härmed följde ock omvandlingen af slafveri till lifegenskap och sönderdelningen af centralmakten i lokala styrelser med försvarsskyldighet.

Efter medeltidens mellanstadium af *defensiv militarism*, som följde på den gamla tidens *offensiva militarism*, har menskligheten emellertid i nyare tiden inkommit i det *industriella*

stadiet, som bör utmärkas af en allmän europeisk fred genom organiserandet af Occidentens stora federativ-republik. Liksom för den andliga utvecklingen fann sålunda Comte trenne olika stadier för den världsliga, och han visar, huru de trenne stadierna i båda arterna af utveckling, den spekulativa och den aktiva, stå i det intimaste samband med hvarandra, och huru deras samverkan ledt den affektiva utvecklingen. Det finnes sålunda en naturlig solidaritet mellan herraväldet af den *teologiske anden* och det *militära* anfallssystemet, liksom mellan den *metafysiske andens* period och *försvarssystemet* och mellan den *positive andens* tidsålder och det *industriella* livets utveckling. Mot dessa stadier svara den historiska indelningen: *forntiden*, *medeltiden* och *nyare tiden*.

Af den världsliga utvecklingens trenne stadier är det första, liksom den andliga utvecklingens, endast provisoriskt, det andra helt transitoriskt, endast det tredje fullt definitivt. Den mänskliga tillvaron har börjat med en fullständig militär regim; i människans första kulturstadium herskar kriget, och medelst kamp, mot den yttre naturen liksom mot sina likar, har hon att eröfra sig alla de förmåner hon vill njuta och alla de villkor, som hon behöfver för sitt bestånd. Då alla mänskliga företag ansågos stå under öfvernaturliga makters inflytande, är det tydligt, att det teologiska föreställningssättet måste ha en aldeles särskild betydelse för krigskulturen. «Om, säger Comte, man kan säga, att de gamle ej kände till religionskrig i vanlig mening, beror detta just derpå, att *alla* deras krig hade en viss religiös karakter, alldenstund, då gudarne voro väsendtligen nationala, deras strider oundgängligen blandade sig med folkens.» Efter att ha ernått en jämförelsevis hög grad af kultur, som fordrar en lugnare verksamhet, och efter ernåendet af gynsammare villkor för tillvaron, öfvergår derpå den militära regimen från att vara offensiv till defensiv, och freden förberedes härigenom. Ändtligen visar sig den högre utvecklingen, som endast är möjlig medelst de positiva vetenskapernas och rikedomens tillhjälp, fordra ett ostördt industrielt

lif, som tillstödjer arbetets organisation och ej är förenligt med någon militärkultur lika litet som med någon sorts öfvernaturlig doktrin. »En antiindustriell disposition är ovilkorligen inboende i den teologiske andens inre natur.»

Men detta stadium skulle ha varit omöjligt att realisera i mensklighetens barndom; då voro sann sociabilitet och industri ej tänkbara, och då fordrade det ursprungliga naturtillståndet en utveckling och en förberedelse, som endast den militära verksamheten kunde på ett helt spontant vis åvägabringa, hvilket är desto naturligare som förstörelseinstinkten är mäktigare än konstruktionsinstinkten. Som emellertid denna art af verksamhet intet kan uträtta utan samverkan, har den varit i högsta grad egnad att medföra varaktiga *associationer*. Ytterligare har ensamt den offensiva militarismen kunnat bilda stora *stater*, för hvilkas åstadkommande en gradvis inkorporeering varit nödvändig och hvarigenom det blifvit möjligt att undertrycka oroligheter — under det den militära regimen hos det styrande folket förädlats af dess högre bestämmelse.

Då eröfringen emellertid blifvit tillräckligt utsträckt, är det som denna primitiva regim spontant omdanas till försvarssystem, emedan endast detta kan upprätthålla hvad som ernåtts. Den defensiva organisationen, som var feodalismens mål, kunde ej få sin betydelse förr än folkvandringarna och barbarerna blifvit åkerbrukare och bofasta i deras egna hemländer — en förändring, som i de gynsammaste fallen bestyrktes genom öfvergång till katolicismen. Härigenom blef den militära verksamheten mindre användbar och den förlorade därför sin hittills gällande öfvervigt, som synnerligast framstätt i den romerska eröfringen. Under den feodala försvarsregimen blefvo krigen sällsyntare och tenderade att slutligen upphöra hos eliten af menskligheten, der det industriella lifvet, som förut varit så underordnad, samtidigt fick en ständigt växande utsträckning och betydelse. Kriget var i forntiden menniskans hufvudsysselsättning; det är i jemförelse härmed som man med Comte måste, trots våra dagars krig, ause dem full-

komligt tillfälliga och på väg att upphöra, för att blott användas för allmänna och humana intressen.

Småningom hade den eröfrande politiken minskat sin förra stränghet, synnerligast då romarrikets oerhörda utsträckning gjorde förtryck allt mindre möjligt; oundgängliga eftergifter måste göras de eröfrade folken: barbarerna inkorporerades omedelbart i de romerska härarne och vissa provinser öfverlemnades frivilligt till sjelfstyrelse. Först i medeltiden var det dock som en grundlig omdaning af den militära regimen skedde. Visserligen var den militära verksamheten fortfarande särdeles stark, men alltmer utbildades en defensiv karakter hos densamma, dertill katolicismen mäktigt bidrog, ehuru den ej ensam kunde medföra denna transformerung, som i första hand måste härflyta ur helheten af antecedentierna.

Katolicismens förmåga att förebygga eröfringskrig berodde på dess organisation och dess anda. Dess mål var att medelst en gemensam tro utgöra en föreningslänk för de skiljda nationerna, som den ville sammansluta till en enda politisk familj, och i sjelfva verket voro ock medeltidens större expeditioner, t. ex. Carl den stores krig och korstågens gemensamma företag af defensivnatur och bestämda att sätta en gräns för inkräktningarna.

Den positiva filosofien var ej afsedd att utgöra ett afslutadt helt för sig, utan att tjena som en nödvändig vetenskaplig förberedelse för de sociala spekulationerna och reformerna, hvilka alltid utgjorde Comtes hufvudmål. Han insåg tidigt, att en ny, vetenskaplig samhälls- och religionslära måste vara *bevislig* och att den nya syntesen måste vara byggd på en sådan grund, att den kunde motstå hvarje anfall af de gamla skolorna. Det behöfdes n. e. o. ett annat element än de gamla religionernas tro och inspiration: *demonstrationen!* Den grund skulle utgöras af en vetenskapernas filosofi.

Förutom den preliminära utläggningen och systematiseringen af naturvetenskaperna måste grundläggaren af den positiva filosofien skapa det sista elementet i sitt abstrakta system, eller sociologien, som ej fans såsom verklig vetenskap före Comte. Utan detta alla de öfriga beherskande slutelement skulle hvarje allmän koordination varit omöjlig, under det att nu, sedan Comte underkastat de historiska företeelserna en fullkomligt positivistisk, från alla teologiska och metafysiska fördomar befriad spekulaton, en logisk och enhetlig lärobyggnad för allt vårt vetande kunnat framstå. För första gången blef nu bevisadt, att de sociala företeelserna äro trots all inveckling liksom de fysiska och biologiska underkastade en regelbunden ordning, hvars grundvilkor äro oföränderliga, eller m. a. o. att de följa *lagar*, som styra hvar och en af den menckliga tillvarons attributer — förståndet, känslan, verksamheten, samhälligheten — att dessa på ett förnuftsensligt sätt förklara såväl individuella som samfällade menckliga tilldragelser och ändtligen att de underordna sig de lagar, som styra de lägre företeelserna. De kunna likväl aldrig härledas ur de sednare, utan de äro sjelfständiga lagar, koordinerade med alla de öfriga och styra tillvaron gemensamt med dem.

Comte visar nödvändigheten att afstå från hvarje försök att bilda en absolut eller en objektiv enhet för lagarne, som alltid skola liksom varelserna och företeelserna förbli åtskiljda och inbördes irreduktibla, och ej tillstådja annat än en helt relativ eller subjektiv enhet, d. v. s. en koordination med hänsyn till de menckliga företeelserna.

Med *lag* förstås ett upptäckt *konstant förhållande* i en mångfald af tilldragelser. Vare sig nu att de verkliga förhållandena gälla likhet eller följd, så äro de dock för oss intet annat än enkla och allmänna fakta; och den positiva forskningen söker alltid att reducera dem till det minsta möjliga antal.

Då de båda grundelementen verlden och menniskan ej kunna uppgå i hvarandra och man ej kan framställa en oaf-

bruten följd af varelserna och företeelserna, måste deras lagar vara mångfaldiga och den objektift vetenskapliga enheten outförbar. Verlden kan väl finnas till utan människan, och människan, fastän beroende af verlden, har existensvilkor, som äro henne egna. Hvarje lag härflyter likväl af en yttre iakttagelse och en inre uppfattning, af ett objektift element, lemnadt af verlden, och ett subjektift element, lemnadt af människans hjerna. På grund af denna subjektiva synpunkt indelas de abstrakta lagarne i trenne hufvudgrupper: *fysiska*, *intellektuella* och *moraliska*. De första gälla den fysiska tillvaron och uttrycka de konstanta förhållandena af antal, utsträckning, rörelse, värme, kemisk sammansättning, vegetativ och animalisk vitalitet m. m. Det andra slaget af lagar gäller förståndets grunddispositioner (logiska lagar), och det tredje slaget den högre menskliga ordningen. Som exempel på moral-lagar må här framhållas oegennyttans eller altruismens öfvervigt i lifvet, samt den gradvisa utvecklingen af känslan: familjär, medborgerlig och religiös.

Det positiva studiet af verlden och människan har börjat med betraktelsen af den fysiska ordningen, som är den enklaste och som tidigast tillstadt vetenskapliga formuleringar. Det moraliska området åter har, på grund af sin stora inveckling, ända hittills blott kunnat odlas empiriskt utan någon verklig systematisering. Emellan det moraliska och det fysiska området utgör det sociologiska en förmedlande länk, hvars positiva konstitution väsendtligen karakteriseras af de intellektuella lagarne. I det offentliga lifvet eger nämligen förståndet öfvervigten öfver de båda öfriga elementen i vår sociala tillvaro, känslan och verksamheten, hvarför dess företeelser bäst karakterisera den historiska utvecklingen af menniskoanden.

Några de förnämsta intellektuella lagar äro: alla teoretiska åskådningar genomlöpa trenne successiva stadier: det teologiska, det metafysiska och det positiva; den yttre verlden förser menniskoanden med de objektiva materialerna för dess subjektiva konstruktioner; menniskoanden måste alltid hos sig

sjelf söka föreningsbanden för de objektiva intrycken, som i och för sig äro osammanhängande.

Inom hvarje klass af företeelser särskiljer Comte tvenne slag af lagar alltefter som de genom likhet förena de *samstående* eller genom följd förena de på hvarandra *följande* tilldragelserna. Denna åtskilnad motsvaras af den mellan föremåls *statiska* och *dynamiska* vilkor. Hvarje varelse kan studeras med hänsyn till tvenne grundförhållanden, det statiska och det dynamiska, d. v. s. dess tillvarelse- och rörelse-vilkor. Så t. ex. består det statiska studiet af de intellektuella förrättningarna uti bestämmandet af de organiska vilkor, hvarpå de bero: hjernans anatomi och fysiologi. Deras dynamiska studium åter har till föremål menniskoanden i sin verksamhet och utgöres af undersökningen af de medel, den använder för ernåendet af sina åskådningar och kunskaper (den positiva filosofiens hufvudsakliga föremål).

Inom hvarje område föregår alltid det statiska studiet det dynamiska, då hvarje varelses grundvilkor måste vura utredda förr än dess skiljda successiva stadier kunna bedömas. Utan det dynamiska studiet blir dock det statiska alltid blott provisoriskt. Comte påpekar, huru »de gamle, som öfverallt sågo orörlighet, voro fremmande för hvarje dynamiskt begrepp, t. o. m. inom matematiken, då återigen de sanna filosofernas evige furste, den ojemförlige Aristoteles redan lade de förnämsta grundvarlarna till de högsta statiska studier öfver lifvet, förståndet och samhället.»

Våra intellektuella behof fordra emellertid alltid en sann förening af det statiska och det dynamiska momentet eller af fasthet och verksamhet, hvaraf den för all social utveckling nödvändiga föreningen af *ordning* och *framsteg* framgår.

Visserligen kan man antaga, att ett stort antal naturlagar ännu äro okända; men hvad man vet är, att de, man redan känner, äro tillräckligt utforskade för att kunna bekräfta positivismens grunddogm om *alla företeelsers beroende af oföränderliga lagar*.

Comte har framhållit den vetenskapliga skilnaden mellan begreppen *bestämmelse* (destin) och *slump* (hasard) och träffande angifvit det förra såsom gällande de kända lagarne, det sednare såsom gällande de okända. Denna åtskilnad medför en praktisk fördel med afseende på vårt lefverne och våra handlingar, då »en obekantskap med lagarne är liktydig med deras icke-tillvaro, alldenstund den förhindrar hvarje rationelt förutseende och således äfven hvarje regelbundet ingrepp.»

De skiljda lagarne, enligt hvilka alla företeelser tima, sökte Comte sammanfatta i tvenne grupper, afhandlade i en »första filosofi» och en »andra filosofi.» En »tredje filosofi», som skulle gälla de skiljda konkreta områdena, var tillämnad, men kunde ej erhålla någon systematisering, då vi ej ega mer än en högst ofullständig kännedom om de konkreta lagarne. De abstrakta lagarne åter äro i hufvuddragen kända, och åt deras systematisering är det Comte egnat en första och en andra filosofi. Han har vid uppställandet af sin första filosofi fullföljt Bacos plan att under detta namn framställa de *allmänna principer*, hvarpå våra teorier ytterst hvila och som tjena till ledning för såväl meditationen som för det praktiska förståndet.

Denna Comtes *första filosofi* utgöres af en sammanfattning af de 15 grundlagar, som beherska de abstrakta lagar, som innehållas i de sju klasserna af den encyklopediska vetenskapsskalan och hvilka kunna utmärkas som en *andra filosofi*. Denna, som utgår ifrån den förra, har sin grundval i de mest universella och objektiva lagarne, de rent numeriska, geometriska och mekaniska, och dess högsta gren utgöres af de mest enskilda och subjektiva lagar, som styra vår högsta andliga tillvaro, den moraliska.

Den första filosofien, som systematiserar den subjektiva syntesen, bör enligt Comte leda den objektiva analysen för att utveckla den positiva dogmen. »Den syntetiska konstitutionen hos den positiva dogmen är alltid enhetlig, då den består uti att behandla de skiljda vetenskaperna såsom grenar af moralen.»

Uppställandet af den första filosofien, som Comte utförde 1854, betecknar ett stort framsteg i hans system och utgör en väsendtlig fulländning af den positiva dogmen, hvars grundval den nu utgör. Den hvilar på betraktelsen deraf, att det finnes lagar, som äro gemensamma för de skiljda klasserna af företeelser, som alltså äro verkligt universella, då de äro oberoende af företeelsernas natur. Redan 1842 hade Comte i sin *Philosophie positive* (VI del., 59 kap.) framhållit några af dessa lagar, men smånigom ökade han deras antal och ordnade dem slutligen systematiskt i sin *Politique positive* (IV del., sid. 173—181). Fastän de emellertid ej blifvit i det första verket sålunda framställda, innehållas dock deras grunder deri, hvilket framgår af de åskådningar, som der blifvit utlagda.

Jag meddelar här den tablå öfver Comtes första filosofi, som hans efterföljare uppställt för större tydlighets skull och som i högsta grad lättar uppfattningen. Förutom de vid somliga af dessa lagar angifna auktorerna anser Comte, att hans öfriga förelöpare i större eller mindre grad anat de öfrigas tillvaro. Dock tillkommer Comte äran att ha gifvit dem alla en universell utsträckning och en sant filosofisk konstitution och systematisering, hvarför de i viss mån utgöra skapelser af honom.

De lagar, som Comte redan i sitt första verk betecknade som universella, voro de trenne första i den tredje gruppen, hvilka, fastän deras upptäckt blott gällde de matematiska företeelserna, befunnos vara tillämpliga på alla de öfriga. »Här afses, säger han, en högre och hittills ej anad uppfattning af dessa trenne fundamentallagar, som i enlighet med en tillräcklig generalisation deraf tillerkänner dem en verkligt filosofisk allmängiltighet, genom deras slutliga tillämpande på alla möjliga företeelser, synnerligast inom den lefvande naturen, vare sig den betraktas i individuellt eller i socialt afseende. — — Man har skäl att hoppas att de viktigaste af de öfriga speciella lagarne skola på liknande vis, ehuru i en lägre grad, iklädas en enahanda karakter af allmängiltighet.»*

* Se *Philos. pos.* VI, sid. 682 och 688.

Tablå öfver den första filosofiens femton allmänna lagar eller allmänna principer, hvarpå den positiva dogmen hvilat.

FÖRSTA GRUPPEN, lika mycket objektiv som subjektiv:

- 1) Att bilda den enklaste och med helheten af våra kunskaper om ett föremål mest öfverensstämmande hypotes (1);
- 2) Att såsom orubbliga uppfatta alla de lagar, som, uppenbarande sig i händelserna, styra varelserna (2);
- 3) Modifikationerna i den allmänna ordningen äro begränsade till företeelsernas intensitet, under det deras anordning förblir oföränderlig (3);

ANDRA GRUPPEN, hufvudsakligen subjektiv och framför allt gällande förståndet:

A) Rörande förståndets statik:

- 1) Att underordna de subjektiva konstruktionerna under de objektiva materialerna: *Aristoteles, Leibnitz, Kant* (4);
- 2) De inre bilderna äro alltid mindre lifliga och tydliga än de yttre intrycken (5);
- 3) Hvarje normal bild bör råda öfver dem, som en cerebral retning samtidigt låter uppstå (6);

B) Rörande förståndets dynamik:

- 1) Hvarje begreppsbestämning föveter en följd af trenne stadier: det faktiva, det abstrakta, det positiva (7);
- 2) Det aktiva livet är först enöfrande, sedan försvarande och slutligen industriellt (8);
- 3) Samhälligheten är först huslig, sedan social, slutligen universel (9);

TREDJE GRUPPEN, hufvudsakligen objektiv:

A) Med mindre uppenbar subjektivitet:

- 1) Hvarje tillstånd, statiskt eller dynamiskt, sträfvär att förblifva oförändradt genom att motsä yttre rubbningar: *Kepler* (10);
- 2) Hvarje system bibehåller sin konstitution, (den aktiva såväl som den passiva), då dess elementer erfara samtidigt förändringar, förutsatt dessa äro fullt gemensamma för dem: *Gabriel* (11);
- 3) Mellan verkan och återverkan finnes alltid fullständig öfverensstämmelse, om deras styrka mätes i enlighet med naturen hos hvarje konflikt: *Huyghens, Newton* (12);

B) Med mera uppenbar subjektivitet:

- 1) Att alltid underordna teorien om rörelsen den om tillvaron, genom att uppfatta hvarje framsteg såsom utvecklingen af den motsvarande ordningen, hvars grundvillkor styra de förändringar, hvaruti utvecklingen består (13);
- 2) Hvarje positiv klassifikation bör framskrida enligt tillhagande eller aftagande generalitet, subjektiv som objektiv (14);
- 3) Hvarje mellanlänk bör vara normalt underordnad de båda ytterligheter, hvilkas förening den verkställer: *Buffon* (15).

De mensklige kunskapernas teoretiska hierarki, eller systematisk tablå öfver den universella ordningen

(uppställd i en encyclopedisk skala med 5 eller 7 grader).

Positiv filosofi, eller systematisk kännedom om Menskligheten.

(Abstrakt, eller fundamentalstudium om den universella tillvaron (först numerisk, sedan geometrisk, slutligen mekanisk).
Konkret, eller direkt studium om den materiella ordningen

(Studiet om jorden, eller
Kosmologi.

(Preliminärt, eller allmänt studium om den vitala ordningen

Studiet om menskan, eller
Sociologi.

Finalt, eller direkt studium om den mensklige ordningen

Historisk indelning.	
Preliminära vetenskaper, eller Naturfilosofi. (Den yttre ordningen).	Finala vetenskaper, eller Moralfilosofi. (Den mensklige ordn.)
<p>1.) <i>Matematik.</i> <small>rör. himlakropparne, eller <i>Astronomi</i></small></p> <p>2.) <i>Fysik.</i> <small>(i allmän mening.)</small> <small>rör. jorden</small></p> <p>3.) <i>Biologi.</i></p>	<p>4.) <i>Sociologi.</i> <small>(i inskränkt mening.)</small></p> <p>5.) <i>Moralläran.</i></p>
<p><small>allmän, eller <i>Fysik</i> i inskränkt mening</small></p> <p><small>speciel, eller <i>Kemi</i></small></p>	
<p><small>Preliminärt, eller allmänt studium om den vitala ordningen</small></p>	
<p><small>Studiet om menskan, eller Sociologi.</small></p>	
<p><small>Finalt, eller direkt studium om den mensklige ordningen</small></p>	
<p><small>(Kollektivt</small></p>	
<p><small>(Individuellt</small></p>	
<p><small>Paris, d. 10 Dante 64 (d. 24 Juli 1852).</small></p>	<p style="text-align: right;"><i>Auguste Comte.</i></p>

Dogmatisk indelning.

Den historiska indelningen af denna *andra filosofi* i *naturfilosofi* och *moralfilosofi* anser Comte vara en af de mest träffande binära formuleringar.

Den dogmatiska indelningen i *kosmologi* och *sociologi* är mera rationel i objektift afseende, den förra i subjektift afseende. Först då den dogmatiska indelningen blifvit tillräckligt känd, bör den historiska bli förherskande.

Vi se denna dualism i den relativa filosofien vara föregången af den absoluta filosofiens särskiljande af den *yttre ordningen* och den *menschliga ordningen*. Denna spontana indelning, som ingalunda särskiljer vitaliteten från materialiteten, förde under teologismens regim, hvilken framförallt var egnad menskligheten, småningom den positive anden från des matematiska början till dess moraliska mål.

Såsom af tablåen synes, intager biologien en i vetenskapligt och filosofiskt afseende medlande ställning; hänförd i vetenskapligt afseende till människans studium, kommer den i filosofiskt afseende under naturens studium. Comte anser, att alla enhetens hufvudproblemer ej kunna i biologien få mera än ett utkast, då deras lösning framförallt beror på hjernans för rättningar, som utgöra den egentliga källan till consensus och blott ofullständigt fattas utanför det sociala och moraliska området. Mera än de kosmologiska grundvetenskaperna fordrar biologien, för att rätt karakteriseras, att man inser dess nödvändiga förening med den moraliska ordningen, eller religionen. »Det är omöjligt att systematisera någon vetenskap, om den isoleras från den universella läran. Teorien om lifvet skall aldrig kunna frigöra sig från den analytiska regimen, som upplöser densamma, om den sociala impulsen ej låter den syntetiska disciplinen förherska deri. — — Den allmänna tillvaron saknar så fullkomligt inre samband, att atom-teorien ensam kan utgöra området för den kosmologiska abstraktionen, som alltid hänföres till molekylerna, t. o. m. vid studiet af massorna. Biologien åter utgör början till det sant enhetliga området — först det nutritiva, sedan det aktiva och det sensi-

tiva — rörande varelser, hvilka karakteriseras af en oupphörlig samverkan, som ej tillstädjer analys annat än för att förbereda syntesen. — Den biologiska tanken förblir irrationel, då den isoleras från det *menschliga målet* och skall förgäfvos söka bringa harmoni mellan de muskulära och de nervösa förrättningarna, så länge den misskänner hjernförrättningarna, som ensamna förena den. Studiet af de högre företeelserna kan dock, fastän djuren tillstädja ett utkast dertill, endast fullbordas hos menniskan, som är oskiljaktig från menskligheten.»*

Comte ansåg, att den positiva dogmens analytiska konstitution kan, efter den grad af beröring, som finnes mellan de olika termerna i den vetenskapliga hierarkien, tillstädja flera slag af systematisering och att antalet af vetenskaperna ej kan objektift fixeras. Namnet, som tillskrifvits hvarje vetenskap, utmärker därför blott den grupp af spekulationer, hvars enhet befunnits tillräckligt erkänd, hvilket emellertid vexlat hos olika tider och sinnen. Dock böra de sju grader, som vår förberedande utveckling medfört, ej fordra sönderdelning, då tanken blifvit mera syntetisk — med undantag af underafdelningar för undervisningens skuld. Alla utgöra de endast elementer i en enda lärobyggnad.

Det objektiva afdelandet af den positiva dogmen gäller, såsom nyss nämndes, tvenne stora hufvudgrupper: det *oorganiska området*, jordens studium, kosmologien, samt det *organiska området*, människans studium, sociologien. Kosmologien, som lär oss känna naturens yttre ekonomi, hvilken våra existensvilkor äro underordnade och som beror af företeelser, hvilka äro oafhångiga af våra handlingar, med undantag af sekundära modifikationer, utgör en nödvändig inledning till sociologien, som utreder människans särskilda ekonomi. Från en mera subjektiv synpunkt sönderfaller den universella ekonomien i den yttre eller fysiska ordningen samt den moraliska eller menschliga ordningen; hvaraf indelningen af den allmänna filo-

* Se *Politique posit.* IV, sid. 217—224.

sofen i natur- och moralfilosofi. Allt efter indelningsgrunden kommer därför biologien att i ena fallet bilda slutgruppen i kosmologien och i det andra inledningen till sociologien.

För att känna *menniskan* och den menskliga *moralen* måste man känna *samhället*, ty *menniskan* utvecklas aldrig isoleradt, utan alltid samfäldt med likar. Studiet af *samhället* förutsätter dock i annat afseende studiet af de medier som omgifva oss samt af de yttre förhållanden, som tima i den verld, hvori *menniskan* lefver. Det verkliga utforskandet af vårt moraliska och sociala lif fordrar m. e. o. ovillkorligt kännedom om de lagar, som råda inom lifvet och naturen i allmänhet.

Moralvetenskapen förutsätter sålunda samhällsvetenskapen, *sociologien*, och denna i sin ordning *biologien* eller vetenskapen om det organiska och fysiologiska lifvet hos de lefvande varelserna. I denna viktiga fundamentalgren utforskas de rent vitala företeelserna komparativt hos såväl växter och djur som hos *menniskan*, fria från alla högre inflytanden och invecklingar. Dessa doktriner ställas af Comte, såsom vi se, under en hufvudrubrik *sociologi* (i allmän bemärkelse) för att lätta uppfattningen af den positiva vetenskapliga hierarkien. Dock anser han namnet »antropologi» vara en lika lämplig allmän benämning, då *menniskan* ju är hufvudmålet. Emellertid skulle den sednare benämningen mera häntyda på en teoretisk, den förra på en praktisk synpunkt.

Denna grupp af sociologiska doktriner förutsätter kännedom om *kosmologien* eller den grupp af fundamentalvetenskaper, som omfattar *matematik*, *astronomi*, *fysik* och *kemi*. Härmed är den vetenskapliga hierarkien gifven för alla menskliga kunskaper, och den vetenskapliga utvecklingslagen — för individet såväl som för släktet — föreskrifver genomlöpanDET af hvarje encyklopedisk fas i den föreskrifna och historiskt gifna ordningen, för att förbereda den följande.

Först framställer då *matematiken* de allmännaste vetenskapliga sanningarna, eller de som gälla alla företeelser, och de öfriga kosmologiska lärorerna skildra derpå i allt trängre mån

de öfriga naturens grundlagar, hvarefter biologien på denna grundval uppställer de egentliga lifsteorierna. Detta har dock ej kunnat börja ske förrän i slutet af förra århundradet, då dels kemien — den nödvändigaste och närmaste basen för biologien — först blef vetenskap, dels de anatomiska, fysiologiska och patologiska forskningarna m. m. äfvenledes först vid denna tid började blifva vetenskapliga, d. v. s. höja sig till verkligt teoretiska åskådningar.

Sociologien i inskränkt mening har, såsom nämndt, först i vårt århundrade blifvit en verklig vetenskap; den måste för att ernå en orubblig grundval afvakta de föregående vetenskapernas, synnerligast biologiens och kemiens utveckling. Det är tydligt, att socialvetenskapen, som rör människans samfälliga förhållanden måste vara underordnad biologien, som rör hennes individuella lifsvilkor. Likaledes inses lätt, att den medelbart blir kemien och de öfriga mer elementära vetenskaperna underordnad. »Då de sociala företeelserna äro mera sammansatta och särskilda än de öfriga, äro ock deras lagar oundvikligen underordnade alla de föregående klassernas, hvaraf en hvar uppenbarar sitt särskilda inflytande. Hvad beräffar de kemiska lagarne, är det tydligt, att flera kemiska harmonier emellan människan och de yttre grundvilkoren, under hvilkas absoluta herravälde hon står, äro inhegripna i helheten af det menskliga samhällets tillvarelsevilkor.»

Comte framhåller, huru tvenne fullkomligt skiljda slag af filosofi uppstått af de motsatta sätt man användt för studiet af människan och världen: fortskridandet från betraktelsen af *människan* till den af *verlden* eller tvärtom från betraktelsen af *verlden* till den af *människan*. Häraf ha den *teologisk-metafysiska filosofien* samt den *positiva filosofien* framgått. Den förra riktnings hufvudkaraktär består deri, att den »till grund för förklaringen af den yttre världens företeelser lägger vårt omedelbara medvetande om de menskliga företeelserna, under det den positiva filosofien alltid karakteriseras af det nödvändiga och rationella underordnandet af betraktelsen af menni-

skan under den af verlden. Genom att låta betraktelsen af menniskan herska öfver betraktelsen af verlden har man oundvikligen blifvit ledd till att tillskrifva alla företeelser motsvarande *viljor*, som först voro naturliga och sedan blefvo öfvernaturliga — hvilket utgör det teologiska systemet. Endast det omedelbara studiet af den yttre verlden har å andra sidan kunnat alstra och utveckla det stora begreppet *naturalagar*, som blifvit den nödvändiga grundlagen för hvarje positiv filosofi och som genom sin gradvisa och fortsatta utsträckning till allt mindre regelbundna företeelser äntligen måst tillämpas på studiet af menniskan och samhället, såsom sista termen för dess generalisation. De skiljda teologiska och metafysiska skolorna öfverensstämma ständigt i den enda hufvudpunkten: att fatta betraktelsen af menniskan såsom den första och väsendtliga, under det de aflägsna den af den yttre verlden såsom underordnad, ja ofta nästan fullständigt försumma den samma. Det positiva studiet åter har ingen mer framträdande karaktär än sin inneboende och oföränderliga tendens att grunda det verkliga studiet af menniskan på den föregående kännedomen om den yttre verlden. — — — Verlden först, menniskan sedan, sådan är vårt förstånds positiva gång i de rent spekulativa sysselsättningarna, fastän den i det aktiva lifvet nödvändigt bör vara den motsatta.»

För dem, som möjligen anse detta åskådningssätt, d. v. s. denna vetenskapliga sanning, strida emot det högre lifvets ordning, må såsom en belysning framhållas den oundgängliga verkan, om ett upphörande af jordens rotation skulle ha på de lefvande varelser, som då befunno sig på planetens nattsida. De flesta skulle hastigt dö ut och endast ett fåtal hinna att rädda sig till den solbelysta halfvan, der åter en total revolution i allt lif skulle uppstå på grund af det ständiga inflytande af solens strålar. För att hålla oss till verkliga timade rubbningar i vår planets yttre förhållanden, må vi här erinra oss de oerhörda verkningarna på den indiska befolkningen i biologiskt, socialt och moraliskt afseende, som följde på uteblif-

vandet af den regnbringande sydvest-monsunen: 1877 års ödeläggande hungersnöd!

Om emellertid människan är väsendtligen underordnad världen i statistiskt afseende eller i hänseende till existensvilkoren, så är hon det mindre i dynamiskt afseende eller i hänseende till hennes verksamhet, som till största delen betingas af hennes egen organisation. Derfor måste vi i vår menckliga sträfvan, i det aktiva lifvet, alltid afse människan först och världen sedan, underordna den fysiska ordningen under den moraliska.

Ett uppmärksamt studium af den positiva filisofien utgör utan tvifvel det bästa medlet att ernå en verklig kannedom om mensklighetens allmänna utvecklingshistoria, som omöjligt kan förvärfvas utan tillbörlig kunskap om vetenskapernas filosofi. Comte framhåller ock såsom en princip, att »vetenskapernas filosofi ej kan studeras skiljd från deras historia utan att leda till osäkra och fruktlösa utkast; liksom tvärtom deras historia skulle, skiljd från denna filosofi, vara tom och oförklarlig.»

Han säger uttryckligen i sin *Philosophie positive*, att han ej haft för afsigt att utarbete särskilda utläggningar öfver alla de olika *vetenskaperna*, utan att det är en kurs i deras positiva *filosofi*, som han med sitt första grundverk afsett. »Det gäller här endast och allenast att betrakta hvar och en af de fundamentala vetenskaperna i dess förhållande till det positiva systemet i dess helhet och med afseende på den anda, som utmärker detsamma.» Comte uppfattar den positiva filosofien i allmänhet »blott såsom ett system af grundbetraktelser», ej såsom någon vetenskapslära. Liksom den positiva filosofien kunnat uppstå endast under förutsättning af den grundligaste lärdom i alla hufvudgrupper af menskligt vetande hos systemets upphofsman, så kan den ock i sin helhet studeras och förstås endast af dem, som ega tillräckliga kunskaper i alla fundamental-vetenskaperna. Hvarje brist i detta afseende blir

förr eller sednare känbar. Det fordras m. e. o. att vara fullständig *genomträngd af den positive anden* i vetenskapligt afseende, hvilket endast kan ske derigenom, att man gör sig förtrogen med alla forskningens arter och metoder samt lär känna alla grundföreteelsers naturliga förhållanden.*

Den sanna vetenskapen är enligt Comte »en noggran uppställning af förhållandet mellan de iakttagna fakta, för att kunna af det minsta möjliga antal af grundföreteelser sluta till den mest utsträckta följd af sekundära företeelser, dervid den fullständigt afstår från det tomma sökandet efter *orsakerna* och det *inre väsendet*. — — Hvarje vetenskap består i koordination af fakta; om de skiljda iakttagelserna vore fullständigt isolerade, funnes ingen vetenskap. Man kan i allmänhet säga, att vetenskapen väsentligen är bestämd att, genom tillståndande af deduktion så mycket som de skiljda företeelserna det tillåta befria oss ifrån hvarje omedelbart iakttagande. — — Det rationella förutseendet, som är en nödvändig följd af de upptäckta konstanta förhållandena mellan företeelserna, tillåter aldrig ett sammanblandande af den verkliga *vetenskapen* med en vidsträckt, men tom *bildning*, som maskinmessigt sammanhopar fakta utan någon åtrå att härleda dem från hvarandra.»

Se der i få ord en framställning af vetenskapens natur, som innebär en lika stor ledning för den högre spekulationen och forskningen som för det populariserande kunskaps-spridandet.

Hvad nu vetenskapernas inbördes förhållande eller *vetenskapernas hierarki* beträffar, så har mången i högsta grad missförstått Comtes åsigt derom. Det synes, som om man antagit ett motsvarande *personligt* underordnande, en i personligt afseende minskad värdighet hos forskarne inom de mera elemen-

* Må ingen tro, att detta vilkor är svårt att uppfylla eller att endast ett fåtal individer kunna skaffa sig denna erforderliga bildning. Här gäller, i fråga om flertalet bland bildade, blott inhemtandet af det *väsentligaste* i fundamental-vetenskaperna, affattade på ett mer eller mindre populärt vis; och det står nuförtiden de allra flesta människor till buds att på jemförelsevis kort tid inhemta detta vetande.

tära vetenskaperna i jemförelse med den, som de högre skulle anses medföra!

Om ock Comte i *visst* hänseende underordnat de enklare vetenskaperna under de mera invecklade, så har han i *annat* hänseende underordnat de sednare under de förra. Så t. ex. säger han om biologien, att den »bör omedelbart underordna sig den matematiska vetenskapens fullständiga system.» Han framhåller, huru, »hvad vetenskapernas betydelse för människoslägtets lycka beträffar, alla för visso äro likställda, då man tränger djupare in i förhållandena. De, hvilkas resultat vid första påseendet förete ett mindre praktiskt intresse, bevisa sin stora vikt vare sig genom en desto större fulländning i metoden, vare sig genom egenskapen att vara den nödvändiga grunden för alla de andra.» Vetenskapernas hierarki afser blott deras historiska, logiska och pedagogiska förhållanden och synpunkter, ej någon auktoritets-despoti eller något moraliskt underskattande, såsom man på grund af uttrycket hierarki på vissa håll tyckes ha antagit. Hela den positiva filosofien låter, om den *noggrant* studeras, denna hierarki framstå som ett logiskt och doktrinärt medel för sann vetenskaplig forskning och visar, huru Comte velat angifva icke ett absolut, utan ett relativt underordnande, sålunda att en *ömsesidig* öfverlägsenhet i skiljda hänseenden deraf framstår.

Huru säger ej Comte, att »den allmänna positiva metoden kan i alla dess hufvudsynpunkter ej bli rätt förstådd utan genom ett grundligt utforskande af alla de skiljda elementerna i den vetenskapliga hierarkien; ty hvart och ett af dem besitter på grund af sin natur en afgjord förmåga att särskildt utveckla något af de logiska hufvudmedlen, hvaraf metoden är sammansatt. Fastän de allmännare och enklare vetenskaperna äro oberoende af de enskilda och mera sammansatta, hvilka återigen omedelbart hvila på de förra, kan man på ett ojäfaktigt sätt bekräfta, att de mindre fullständiga vetenskaperna (de högre) utöfva en logisk reaktion på de mera fullständiga, till hvilkas förbättring de kunna på ett nyttigt vis bidraga

genom de förståndsformögenheter, som det tillkommer dem att i högsta grad utveckla. Sådan är den stora filosofiska betraktelse, som låter oss se såväl den nödvändiga principen af underordnande, hvilken förmår utbilda den vetenskapliga hierarkien, som den allmänna *consensus*, hvaraf systemets stränga enhet framgår. Då dessa hufvudbegrepp blifvit lämpligen pröfvade, skall jag utan tvifvel med lätthet kunna visa, huru irrationelt det nuvarande isoleringssättet är, som ännu är gällande inom organisationen af våra positiva studier och som är lika så skadligt för deras enskilda framsteg som för deras samfälliga verkan på den intellektuella ledningen af menskligheten.»*

Alla de olika vetenskaperna äro blott att betrakta som grenar af samma stam, hvarför den specialisering, som utmärker så väl odlingen af som undervisningen uti vetenskaperna och som en tid varit nödvändig för deras utveckling, bör i en sann naturfilosofi finna en motvigt och en regulator. Hvad som utgör hvarje särskild vetenskaps ande, dess hufvudmetod och dess förnämsta resultat är det, som i synnerhet bör formuleras och samordnas, och härigenom skall den vetenskapliga undervisningen kunna blifva grunden för en ny, sannt rationel, allmän uppfostran och en verklig sociallära. Specialiteterna äro nämligen oförmögna att omorganisera uppfostran; dertill fordras en allmän, enhetlig vetenskaplig filosofi.

Då Comte anser, att det egentligen taladt blott finnes *en* vetenskap, den om människan, äro sålunda de indelningar, som äfven han gör i sitt vetenskapssystem, fastän ej godtyckliga, dock väsendtligen artificiella, såsom han sjelf framhåller. »Föremålet för alla våra forskningar är i sjelfva verket ett; och vi afdelade det endast i afsigt att särskilja och bättre kunna lösa svårigheterna.»

Uppställande som den positiva filosofiens mål att i en enda homogen lära sammanfatta alla förvärfvade kunskaper, vill dock Comte ingalunda betrakta alla de olika slagen af

* Se *Philos. posit.* III, sid. 314 o. 315.

naturföreteelser såsom skiljda verkningar af en enda princip eller såsom underkastad en enda grundlag. De försök man gjort att framställa en universel förklaring af företeelserna medelst en enhetlig lag utvisa enligt Comte obekantskap med vetenskapliga metoder och forskningar och stämplas som chimärer. Han anser, att vi ännu hunnit allt för kort väg på vår utveckling för att kunna företaga dylika försök, och skulle man hoppas på någon framgång dermed, så vore det blott genom att hänföra alla naturföreteelser till den allmännaste positiva lag, vi känna, nämligen tyngdlagen — hvilken hypotes dock, fastän den är den gysammaste för en åsyftad enhet, möter oöfverstigliga svårigheter i tillämpningen inom de skiljda högre företeelserna.

Den enda nödvändiga enhet, som fordras för den filosofiska vetenskapssystematiseringen är därför blott *enhet i metod*; läran skall vara *homogen*, men behöfver ej vara *en*. Den skall vidare sträfva att så mycket som möjligt minska antalet af de allmänna lagar, som äro nödvändiga för förklaringen af företeelserna, men den skall ej antaga möjligheten att ens i den mest aflägsna framtid reducera dem till en enda. I Comtes klassifikationer af de skiljda positiva vetenskaperna ha de konkreta och praktiska vetenskaperna måst från systemet aflägsnas och blott de abstrakta och teoretiska afses, då hans filosofiska betraktelse af vetenskapen blott gäller företeelsernas grundbegrepp, ej de individuella fallen såsom sådana eller den praktiska tillämpningen. Visserligen ansåg Comte, att en framställning kunde uttänkas, deri såväl de teoretiska som de praktiska generaliteterna afhandlades; men han ansåg, att ett dylikt företag vore utförbart på menniskoandens nuvarande ståndpunkt. Svårigheten blir tydlig, då man blott besinnar, att hvarje konst eller praktisk vetenskap beror icke på en enda motsvarande vetenskap, utan på flera på en gång, såsom t. ex. fallet är med agrikulturen, medicinen, de sköna konsterna.

Den positiva filosofien afser sålunda endast de allmänna och abstrakta vetenskaperna, såsom utgörande grunden för de

enskilda och deskriptiva och innehållande de ur företeelserna utdragna högsta sanningarna. Den homogena naturen hos dessa generaliteter sillstädjer en klassifikation af dem, d. v. s. gruppering i enlighet med företeelsernas naturliga filiation och det inbördes beroende, som eger rum dem emellan. I Comtes encyklopediska hierarki gäller bland de olika vetenskaperna samma lag om *aftagande generalitet* och *tilltagande inveckling*, som vi återfinna i alla företeelser, i den yttre naturens tilldragelser såväl som i sjäslifvets förrättningar.

»Alla naturföreteelser kunna ordnas i ett litet antal kategorier, uppställda på ett sådant vis, att det rationella studiet af den ena är grundadt på kändedomen om den föregående kategoriens lagar. Denna ordning är bestämd af *graden af enkelhet* eller, hvilket är detsamma, af *graden af generalitet* hos företeelserna, hvaraf deras successiva beroende framgår. Det är tydligt, att de enklaste företeelserna äro de allmännaste; ty det, som iakttages i det största antalet fall är i och med det samma i största möjliga grad befriadt från de omständigheter, som äro hvarje särskildt fall egna. — Af de fem grundvetenskaperna: astronomi, fysik, kemi, fysiologi och social fysik afhandlar den första de mest allmänna företeelserna (tyngdlagens), de som äro de enklaste, de mest abstrakta och de från menskligheten mest aflägsna; de inverka på alla de öfriga utan att påverkas af dem. De företeelser, som afhandlas af den sista vetenskapen, äro åter de mest enskilda, de mest sammansatta, de mest konkreta och de, som ha den största omedelbara betydelsen för menniskan; de bero mer eller mindre på alla de föregående utan att på dem utöfva något inflytande. Mellan dessa båda ytterligheter uppträda graderna af specialitet, inveckling och personlighet i företeelserna i stigande skala, liksom ock deras successiva beroende.»*

Af denna klassifikation framgår ock, i fullständig öfverensstämmelse med nyss nämnda ordning, den relativa fulländ-

* Se *Philos. posit.* I, sid. 68—75.

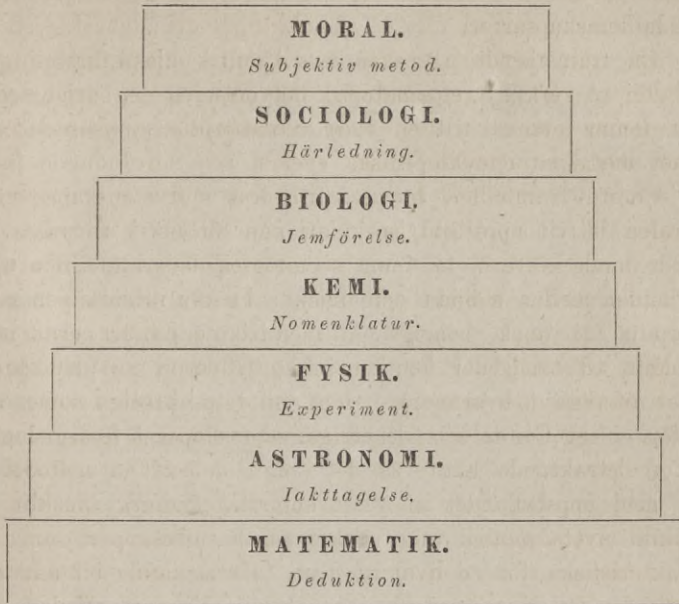
ningen af hvarje vetenskap eller graden af noggranhet i våra skiljda kunskapsarter.

En framstående egenskap hos Comtes klassifikation som ger den en verkligt reformatorisk betydelse, är den, att omedelbart lemna planen till en *fullt vetenskaplig uppfostran* i enlighet med sant encyklopediska vyer.

Comte framhåller, huru, intill dess slutvetenskapen eller moralen blifvit uppställd, spekulationen förblifvit abstrakt och förberedande — t. o. m. inom sociologien — på grund af särskiljandet mellan subjekt och objekt. I moralvetenskapen sammanfalla de dock, hvarigenom människoförståndet ernår sitt normala tillstånd, der den teoretiska tillvaron och det aktiva lifvet öfvergå i hvarandra. Gent emot moralvetenskapen äro derför enligt Comte alla de öfriga vetenskaperna förberedande, och i betraktande häraf är det som den positiva metoden, i och med uppställandet af vetenskapernas hierarki medför en särskild nytta genom angifvanbet af de egenskaper, som äro karakteristiska för en hvar af dem. Utmärkande bli då: de- duktionen för matematiken, iakttagelsen för astronomien, experimentet för fysiken, nomenklaturen för kemien, jmförelsen för biologien, härledningen för sociologien och den subjektiva metoden för moralen — hvilken sednare metod ensam förmår reglera de öfriga, då subjektet och objektet här fullständigt sammanfalla, under det de i de föregående vetenskaperna varit skiljda.

Jag har medelst närstående tablå sökt åskådliggöra vetenskapernas hierarki på ett sådant vis, att deras inbördes förhållande och beroende samt deras relativa underordnande med lätthet framstår för en hvar.

Trots sin helt artificiella natur torde detta schema medelst de respektiva gradationerna tydliggöra graden af sjelfständighet, inveckling och generalitet hos grundvetenskaperna och forskningsmedlen eller metoderna, hvaremellan en nödvändig öfverensstämmelse alltid finnes.

Då de olika metoderna naturligtvis gripa in och ömsevis ingå i hvarandra, har Comte särskildt framhållit hvad som i detta afseende är utmärkande för de olika vetenskaperna. Af de trenne hufvudmedlen, som naturvetenskapen använder: *iakttagelsen*, *experimentet* och *jemförelsen*, är iakttagelsen det enda, som uteslutande gäller inom astronomin. Men det är först inom kemien som den rena iakttagelsen börjar få sin fullständiga utveckling, då den förut varit mer partiel, eller inom astronomin inskränkt till ett enda sinne, och inom fysiken till trenne. Kemien åter tillstädjer samverkan af forskarens alla fem yttre sinnen. De för kemien tillkomna sinnena, lukt och smak verka ock på ett slags kemiskt sätt på våra organer.

Fastän äfven experimentet är af yttersta vikt för kemien, då flertalet af våra kända kemiska företeelser äro med konst frambragta, anser dock Comte, att man i allmänhet öfverdrifvit experimentets verkliga deltagande i de kemiska upptäck-

terna, i betraktande deraf, att utväljandet af de lämpliga omständigheterna för en företeelse, som utgör grundkarakteren för experimentet, ej alltid är utförbart i den kemiska forskningen. Redan innan kemien, som står fysiologien närmast, börjar derför svårigheten i experimentet att göra sig känbar, under det den experimentella metoden finner sitt största användande inom fysiken.

Kemien har enligt Comte en stor filosofisk förmåga att omedelbart samverka för människoförståndets allmänna uppfostran genom nomenklaturkonsten, som här utbildats mer än i någon annan vetenskap. »Alla positiva filosofer måste nödvändigt uteslutande i kemien inhemta de sanna principerna och den allmänna karakteren hos den vetenskapliga nomenklaturens konst, i enlighet med grundregeln, att hvarje logisk metod bör omedelbart studeras i den del af naturfilosofien, som erbjuder den mest spontana och fullständiga utvecklingen deraf.»

I biologien får den omedelbara iakttagelsen en än betydligare utsträckning än i kemien, då alla våra sinnen deri deltaga på ett än fullständigare vis; men det är här som den jämförande metoden är af den största betydelse. Det är först i det såväl statiska som dynamiska studiet af de lefvande kropparne som den egentliga jämförande metoden kan få hela sin filosofiska utveckling, ehuru bruket deraf redan i de kemiska undersökningarna började bli af nytta. »Den jämförande metoden grundas på en särdeles utsträckt sammanställning af en serie analog fall, der modifikationer finnas i en oafbruten följd af nästan omärkliga öfvergångar. Dess grundvilkor består i den ständiga samverkan af en väsendtlig enhet i föremålen för undersökningen och en stor mångfald af dess möjliga modifikationer.» Detta vilkor är det, som de vitala företeelserna erbjuda i vidsträcktaste mån. Sålunda förete, från statisk eller anatomisk synpunkt, alla möjliga organismer en gemensam fond af väfnad och sammansättning — hvaraf de skiljda sekundära organisationerna framgå — och, från dynamisk eller fysiolo-

gisk synpunkt en viss gemensam vitalitet — hvilken utgör grunden till de otaliga företeelser som i olika grader utmärka dem. »Det är på så vis, säger Comte, som människotypen tjennar till att utgöra den stora vetenskapliga enhet, enligt hvilken de successiva termerna af den stora biologiska serien ordnas; men vetenskapen skulle, hvad människan sjelf beträffar, för alltid qvarstå såsom ett det enklaste utkast, om ej hela detta studium fullföljdes i fullständig ordning för att ernå än djupare kunskaper genom den fortsatta jmförelsen af utgångstypen med alla de öfriga, allt mindre sammansatta termerna i den allmänna serien.»

Äfven i sociologien, som vida mindre än biologien tillstödjer experimentet, eger den jmförande metoden stort användande, då samma filosofiska skäl finnas därför, nämligen förhandenvarandet af en viss grundlighet i företeelserna samt af gradvisa modifikationer. Dock är denna metod här ej användbar i den utsträckning, som i den biologiska forskningen. Huru se vi ej de mångfaldigaste jmförelser här anställas och läggas till grund för systematiseringen, nämligen mellan de lefvande varelsernas olika utvecklingsstadier, mellan olika delar af samma individ, mellan könen, mellan racer och varieteter och mellan alla organismerna i hela den biologiska hierarkien från det enklaste växtlif till det högsta djurlif.

Såsom ofvan är antydt, utgör den astronomiska forskningen den rätte representanten för iakttagelsen, hvilken metod, fastän använd inom all forskning, i sin fullt oblandade form bäst studeras inom nämnda vetenskap. »Astronomien eger», säger Comte, »på grund af sin natur, den allmänna egenskapen att lemna den fullständigaste typen för filosoferandet öfver hvilka som helst företeelser, en egenskap, som bör användas af fysikerna och kemisterna lika väl som af biologerna, på det alla forskare måtte föresätta sig en ideal typ af vetenskaplig fulländning, hvilken modifieras i enlighet med de respektiva studiernas väsende. Nödvändigheten af denna urtyp blir desto större, då företeelsernas tilltagande inveckling allt

mera tenderar att låta de sant vetenskapliga studierna urarta till onyttiga undersökningar, föranledda af en ytlig bildning eller till tomma metafysiska framställningar, som sträfva att bortskymma naturfilosofiens ande.»

Å andra sidan fäster Comte särskildt uppmärksamheten på faran af de mera invecklade vetenskapernas inkräkting af de enklare — synnerligast på matematikens inkräkting af biologien. Denna har emellertid »emanciperat sig ifrån matematiken genom ett irrationellt afskärande af all förbindelse dermed, under det det tvärtom är genom en riktig uppfattning af det allmänna underordnandet af helheten af biologiens forskning under den elementära doktrin, hvarpå naturfilosofiens system ursprungligen hvilat, som de framdeles böra upprätthålla sjelfständigheten i sin sant vetenskapliga karakter.»

Förutom den jämförande metoden är ock *klassifikationsmetoden* utmärkande för biologien. Denna vetenskap är den enda, säger Comte, som förmår bilda tydliga och positiva begrepp om ett rationellt samordnande och uppställande af naturliga grupper samt allmänna principer för underordnandet af kännetecknen. Det är endast i biologernas skola som de öfriga positiva naturfilosoferna kunna lära sig att förstå och odla klassifikationskonsten.

Hvad nu vetenskapernas följd och historiska utveckling beträffar, så måste vi med Comte erkänna, att »trots den verkliga och ständiga samtidigheten i de olika vetenskapernas utveckling, de, hvilka uppställas såsom föregående, äro de äldsta och konstant mest framskridna i jämförelse med de följande.»

Det är här ej fråga om, huruvida moraliska, sociala m. fl. invecklade *studier* förekommit samtidigt med den första utvecklingen af matematiska, astronomiska m. fl. enklare vetenskaper; ty för visso har man alltifrån början af menniskoandens spekulativa verksamhet sökt förklaring på *alla* företeelser, högre som lägre. Utan gäller frågan här, huruvida de nämnda forskningsarterna framträdit *såsom vetenskaper* samtidigt eller i annan ordning än den Comte angifver, d. v. s. huruvida de

mer invecklade kunnat *vetenskapligt* utredas före de enklare. Det är detta förhållande, som ej kan nog betonas, om man vill förstå Comte, men för hvilket en och annan kritiker fullkomligt blundat. Man har i allmänhet kritiserat Comtes klassifikation af vetenskaperna utan hänsyn till dess utomordentliga nytta för studierna, för historien och för vår sociala sträfvan, och oftast har man talat derom, som vore den blott en mer eller mindre intressant uppställning utan nytta eller mål! Filiation mellan vetenskaperna skulle ej finnas; hvarje vetenskap skulle ha följt sin egen utveckling, säger man. Man har dervid glömt bort hvad historien lärt oss och att filiationen, ehuru ej medvetet eller afsigtligt uppställd af forskarne, dock visat sig vara spontant inneboende vetenskaperna liksom företeelserna. Herbert Spencer har kunnat säga, det »vetenskaperna, ordnade i den följd som Comte angifver, *icke* äro i logisk öfverensstämmelse med den naturliga och oföränderliga hierarkien hos företeelserna; det finnes *intet slag af serisk ordning*, hvori de kunna uppställas och som framställer deras eller företeelsernas logiska beroende».*

Jag vill här blott fråga: huru lösa astronomiens och fysikens problemers utan matematikens formler; huru lösa fysiologiens frågor utan fysikens och kemiens tillhjälp; huru förstå sociologiens samfälda företeelser utan kännedom om individernas biologiska förhållanden eller fordringarna för deras enskilda lif?

Då Spencer kan förklara, att »vetenskapernas historiska utveckling ej egt rum i den af Comte angifna ordningen och ej heller i någon annan serisk ordning och att det ej finnes någon verklig filiation mellan vetenskaperna», ha vi blott att häri se ett oerhördt missförstånd af vetenskapernas abstrakta och konkreta delar samt af Comtes egen tanke. Hvar funnos fysiken och kemien, då Alexandrinska skolan redan högt utvecklat matematiken och astronomien; hvar fans kemien *såsom*

* Se *Spencer: Reasons for dissenting from the Philosophy of M. Comte.* 1864.

vetenskap, då fysiken i det sjuttonde århundradet redan långt framskridit? Om biologien veta vi, att den, om ock några spridda kunskaper derinom ernåtts under äldre tider, ej blef *vetenskap* förr än i vårt eget århundrade, sedan kemien i slutet af förra århundradet upphöjts till denna rang och lemnat den nödvändiga grundvalen, t. ex. läran om förbränning såsom grund för respirations- och omsättnings-teorierna.

Då Comte talar om filiation mellan de abstrakta eller rena vetenskaperna och framhåller, att framsteg egt rum i det rationella studiet af hvarje fundamental vetenskap blott genom en betydlig utveckling af de föregående vetenskaperna rörande enklare och allmännare företeelser, svarar Spencer bl. a., att det alltid funnits en »ständig verkan och återverkan mellan de (af honom uppställda) tre stora klasserna af vetenskaper: abstrakta, abstrakt-konkreta och konkreta*», ett framskridande från konkreta till abstrakta fakta och sedan en tillämpning af sådana abstrakta fakta på nya slag af konkreta fakta» — något, som Comte aldrig bestridt och som ej har med Comtes vetenskapliga hierarki att skaffa och ej heller kan rubba densamma, då den *blott* gäller vetenskapernas abstrakta former. Comte sjelf betonar det faktum, att såväl de enskilda vetenskapernas skiljda delar som de olika vetenskaperna i sjelfva verket utvecklats samtidigt och under ömsesidigt inflytande af hvarandra samt att alla varit intint förbundna med den allmänna utvecklingen af det menskliga samhället, hvarför ingen enskild vetenskaps historia kan studeras utan i förening med studiet af mensklighetens allmänna historia. Hans klassifikation säger han sjelf »ej vara i rigorös öfverensstämmelse med vetenskapernas historiska utveckling.» Men, om ock en vetenskap, som framställts såsom föregående, inom enskilda förhållanden behöfver anlita en efterföljande vetenskaps begrepp, rubbar

* De *abstrakta* vetenskaperna äro: logik och matematik; de *abstrakt-konkreta*: mekanik, fysik, kemi m. fl.; de *konkreta*: astronomi, geologi, biologi, psykologi, sociologi m. fl. — Se *Spencer: The Classification of the Sciences*, 1871.

detta ingalunda den uppställda ordningen, som är grundad på de mest karakteristiska begreppen inom hvarje vetenskap. »Dy- lika sekundära brister bero, säger Comte, derpå, att vår delning af det intellektuella arbetet nödvändigt är artificiell.»

Under det Comte också indelar vetenskaperna i abstrakta och konkreta, men anser, att *hvarje* vetenskap har en abstrakt och en konkret del — allt efter behandlingen och synpunkten — och visar, att graden af abstraktion är större i mån som enkelheten är större, i enlighet med lagen om aftagande generalitet och tilltagande inveckling, men också att en viss kontinuitet och encyklopedisk enhet finnes dem emellan; så tror Spencer sig kunna angifva *somliga* vetenskaper såsom endast abstrakta, *andra* såsom endast konkreta, hvaremellan blandformer skulle, utan att bilda någon egentlig öfvergång eller följd, finnas. Sålunda skulle kemien ha en abstrakt del, men ej biologien — fastän denna sednare tillstädjer isolerandet af allmänna lagar inom det organiska lifvet *lika väl* som kemien inom det oorganiska! Emellertid är — med undantag af astronomiens plats — *alldeles samma ordning* bibehållen hos Spencer som hos Comte; han har följt dennes generalisations-skola, då matematiken jemte logiken (som hos Comte sammanfalla) bilda den abstrakta antipoden till sociologien såsom den konkreta — och är skilnaden här egentligen den, att en ledande tanke, en enhet genomgår Comtes klassifikation, som gör den-samma till ett verkligt *system*, under det Spencers uppställning blott utgör ett eller rättare trenne tomma *schemata*.

Enligt Comte »måste man i alla slag af företeelser särskilja två arter af naturvetenskap: en som utgöres af de *allmänna* och *abstrakta* vetenskaperna, hvilka ha till mål att upptäcka de lagar, som styra de skiljda slagen af *företeelser*, och en, som utgöres af de *konkreta* och *enskilda* eller *deskriptiva*, hvilka ock ibland betecknas som »naturvetenskaper» i in-skränkt mening och bestå uti tillämpningen af dessa lagar på de skiljda *varelsernas* verkliga tillvaro.» Sålunda finnes det en abstrakt och en konkret matematik, en abstrakt och en konkret

biologi o. s. v. Den allmänna fysiologien är så t. ex. en abstrakt vetenskap, zoologien och botaniken åter konkreta. Huru Spencer kunnat förneka tillvaron af en abstrakt biologi, en abstrakt sociologi m. fl. är omöjligt att fatta samt huru han kunnat påstå, att »alla äro lika allmänna». Han anser visserligen, att det inom hvarje grupp af fakta finnes sanningar af större eller mindre generalitet; men han anser, att vetenskapsklasserna sjelfva ej ha grader af *generalitet*, utan endast af *abstraktion!* Spencer, som menar, att Comte »ej brukat ordet abstrakt i dess egentliga mening», förstår med *abstraktion*: »afsöndring från de enskilda fallens tillfälligheter» och med *generalitet*: »uppenbarelse i talrika fall». Han menar nu, för att taga biologien som ett exempel, att »inga sådana fakta som anatomisk struktur kunna vara abstrakta fakta, blott mer eller mindre allmänna fakta». Detta är just frågan! Detta exempel jemte otaliga andra likartade äro af den beskaffenhet, att de tvärtom bevisa det berättigade uti Comtes uppfattning af dylika fakta såsom allmänna och abstrakta, ej endast allmänna. Väfnader finnas nämligen alldeles icke i kroppen såsom *väfnader*, utan såsom *beståndsdelar af organer*. De finnas såsom *väfnader*, d. v. s. såsom allmänna eller enskilda strukturformer, blott till *i vår föreställning*. Abstraktion och generalitet äro i viss bemärkelse olika begrepp, men i en annan stå de dock i ett mycket intimt förhållande till hvarandra, då generalisationen utgör det logiska medlet för abstraktionens ernående. Generalisation och abstraktion sammanfalla därför i viss mening. Allmän och abstrakt sammanfalla alltid i objektift hänseende; abstraktionen blir mindre i den mån som generaliteten blir mindre och abstraktionen utföres i de mer invecklade vetenskaperna sednare än i de enklare, liksom ock generaliteten aftager med den tilltagande invecklingen. Då den abstrakta beteckningen egentligen blott är en eliptisk form af tankeprocessen, kan den ock ersättas med generella beteckningar, hvilka dock äro för vidlyftiga för det vanliga bruket, som fordrar abstraktionens förkortningar. Ett generelt namn

har emellertid alltid en dubbel mening, utmärkande tinget och framhållande likheten, under det ett abstrakt namn blott utmärker likheten eller det gemensamma attributet, såsom Bain och Mill framhålla.

Då det väl aldrig kan nekas, att det finnes högre och lägre grader af generalitet bland ting och klasser af ting — t. ex. djur, ryggradsdjur, däggdjur, apdjur — förefaller det obegripligt hvarför ej de vetenskaper, som afhandla dessa olika grupper af föremål, skolå anses ha grader af generalitet, hvarför ej t. ex. sociologien, som *endast* handlar om människan, är en vetenskap af lägre generalitet än biologien, som afhandlar såväl människan som djuren och växterna, eller hvarför ej kemien har högre generalitet än biologien, då den omfattar icke allenast de lefvande kropparnes molekularomsättningar, utan ock dem, som tillhöra den oorganiska materien.

Iakttagelsen sjelf är enligt Comte konkret eller abstrakt allt efter som den rör *varelserna* eller *tilldragelserna*, varande den första hufvudsakligen syntetisk, den sednare ursprungligen analytisk och framför allt egnad åt den egentliga vetenskapen.

Spencer anser sina *konkreta vetenskaper* ej tillåta abstraktion, emedan denna blott skulle gälla de vetenskaper, som tillåta en behandling af tingens förhållanden såsom enkla och likformiga. Han söker uppenbarligen att alldeles bortresonnera abstraktionens verkliga betydelse — blott för att slippa. att med Comte antaga en abstrakt sida hos denna vetenskapsgrupp. Kan och bör man ej inom astronomien, biologien, sociologien m. m. skilja och generalisera vid sidan af företeelsernas beståndsdelar? Hvad är väl gravitationens, ämnesomsättningens och den sociala utvecklingens teorier annat än abstraktioner? Att koordinera dessa sistnämnda vetenskaper, därför att de ha en konkret del (hvilket ju ock fysiken och kemien ha), med geologi, mineralogi, zoologi etc. är att alldeles hopblanda i st. f. att särskilja och systematisera, att fördunkla i st. f. att förtydliga. De sistnämnda, rent *deskriptiva*

vetenskaperna, kunna omöjligen vara abstrakta, men det kunna i visst afseende de förra vetenskaperna vara — förutom det att de äro *allmänna* — hvarigenom de tjena som en nödvändig grund för de sednare, hvilka *i och för sig* ej äro vetenskaper i högre mening, blott sammanfattningar af empiriska rön, som blott tillstädja generaliteter. De skildra blott de konkreta, individuella väsendena, och ingen *grundföreteelse* i naturen förekommer der, som ej de abstraherande grundvetenskaperna afhandlat. Liksom det finnes en konkret biologi (anatom, zoologi, botanik) och en abstrakt biologi (fysiologien), finnes det ock en konkret historia eller händelse-beskrifning (allmän som enskild) och en abstrakt historia eller historiens filosofi. Men denna sednare är alldeles icke detsamma som »allmän historia». Vore den abstrakta biologien och sociologien blott *allmän* biologi och sociologi, så skulle skildringen af deras föremål vara detsamma som gruppering eller *analytisk* tolkning af vissa utaf deras empiriska, allmänna fakta, *bundna vid* de konkreta förbindelserna, hvilket emellertid ej är fallet; utan utgöra de lika mycket framställningar af helt enskilda, deducerade förhållanden och *syntetiska* tolkningar. Detta sednare vill Spencer bestrida, och denna hans åsigt om biologien och sociologien (deri inberäknade äfven psykologien och moralen), är en af de mest afgörande skiljaktigheter mellan honom och Comte.*

* Spencer är ingen discipel till Comte, d. v. s. *positivist*, men ändå är han en *positiv filosof*. Han vill liksom Comte ersätta teologien och metafysiken med vetenskapen och han vill söka framställa *utvecklingens* lagar. Men han missförstår (liksom Mill) de trenne stadiernas lag och han har ej fullständigt frigjort sig från vissa aprioriska och teleologiska idéer. Han anser orsaksbegreppet outplånligt från vårt medvetande och bortkastar därför ej sökandet efter orsakerna; är anhängare af den Darwinska utvecklingsteorien, som sammanhänger dermed; är ytterlig individualist och underskattar på ett farligt vis sociabiliteten *såsom stridande mot den sanna friheten!* Han anser föremålet för människans religiösa känsla »den okända orsaken till allting, det oändliga, outforskliga». Spencer är därför i viss mån metafysiker, hvarför han, trots sin stora lärdom, leder sig sjelf till stora inkonsequenser.

Logiken fick ursprungligen ingen särskild plats i Comtes system. Han ansåg, att tänkandets konst, lika litet som den kunde uppställas som en själfständig vetenskap, lika litet kunde studeras i och för sig; utan att den vetenskap, som behandlar de mest allmänna och elementära förhållanden och som tillvägagår medelst de mest enkla och bindande bevis, *matematiken*, skulle tjena som det mest rationella logiska grundstudium.* Comtes tanke härom var den samma i såväl sednare som förra delen af hans utveckling. Sålunda afhandlade han 1856 i sin *Synthèse subjective* den positiva logiken i form af matematikens filosofi och 1836 skref han, vid tal om matematikens logiska betydelse för biologerna, att desse »i allmänhet ej ansett sig böra använda de matematiska studierna såsom en nödvändig förberedande uppfostran, utan det tomma ontologiska studiet af *hvad man kallar logik* i inskränkt mening, *isolerad* från hvarje särskildt resonnemang — ett kvarhållande vid bruk, hvilka utgått från den gamla uppfostrans metafysiska system, som numera måste synas orimligt för positiva

Han säger sjelf, att han afviker från Comte i de allra flesta punkter, som utmärka dennes originalitet, hvarför han egentligen är att betrakta som en uppenbar motståndare till positivismen. Utan tvifvel skulle hans egna spekulationer ha vunnit betydligt på en djupare och sannare kännedom af en filosof sådan som Comte, som redan ett trettiotal af år före Spencers uppträdande för alltid grundlagt positivismen och hvars allmänna principer tidigt blifvit kända i England och ingått som beståndsdelar i den vetenskapliga atmosfären, hvarför ingen yngre engelsk filosof kan, såsom Spencer sökt göra, förklara sig ej ha blifvit påverkad af Comte. Spencers bristfälliga kännedom om Comtes sednare arbeten är påfallande och synes bl. a. af hans uppgift, att Comte skulle ha ansett, att en själsvetenskap, hvars förnämsta del utgöres af en subjektiv analys af våra idéer, är en omöjlighet! Hvarje samvetsgrann läsare af Comtes skrifter vet dock, att så ej är förhållandet, då Comte sjelf medelst den subjektiva metoden uppställde en hjernteori eller en systematisk tablå öfver själen, som offentliggjordes 1851 i 1:sta delen af hans *Politique positive*.

* Härutinnan tänkte Kant till stor del lika med Comte, och stora medeltidsfilosof, såsom Gerbert och Roger Baco, fordrade ock matematik som grund för filosofien, synnerligast för att skärpa tankekraften.

filosofier. — Den *positiva filosofien* bildar ett *fullständigt system*, som är, *genom sina egna beståndsdelar, tillräckligt för alla sina verkliga behof*, utan att behöfva låna den minsta hjälp utifrån; en omständighet, som slutligen bör leda till ett fullständigt aflägsnande af den enda gren af den gamla filosofien, som ännu förmått visa ett *sken af nytta*, d. v. s. dess *logiska del*, hvars *verkliga värde* framdeles blir oåterkalleligt upptaget af den *matematiska vetenskapen*. Det är därför i denna skola, som man numera bör studera den allmänna logiska konsten.»*

Att dylika uttalanden måste förefalla öfverraskande för alla, som genomgått den brukliga bildningen, är tydligt; och ändock skall enhvar utan svårighet kunna inse, att sanningen är å Comtes sida och att de gängse logiska studierna äro af mycket underordnad och chimäriskt värde. Det är studiet af vetenskaperna sjelfva, som utbildar förståndets logiska förmåga, och ordnandet af våra kunskaper är, såsom Bain anmärker, i sig sjelf en logik. Hvad som åter inom de rådande metafysiska skolorna vid våra universiteter i allmänhet kallas logik, är egentligen blott schemata eller ordregister med förklaringar, utan egentlig betydelse för spekulatiön och forskning. Tvärtom torde de icke litet bidragit att genom sin pretenderade lärdom låta de metafysiska sinnena förbli i okunnighet om den sanna forskningens resonsemanger och hvad en verkligt vetenskaplig bevisföring fordrar. Huru vore det eljest möjligt, att metafysiska lärare i logik ännu i våra dagar försvara gudatron och kalla sig kristna, ja inträda i den kristna kyrkans tjänst? Logiken har enligt Comte hittills »blott kunnat åvägbringa en tom apparat af metafysiska reglor, som ingen annan verksamhet ha än att genom en viss vana vid generaliteter motverka den oundgängliga specialiteten hos den börjande positiviteten.»

De förnämsta vetenskapliga logikerna i vår tid, en Mill,

* Se *Philos. posit.* III, sid. 296 o. 298.

en Bain m. fl. ha afhandlat logiken på annat vis och riktat litteraturen med utmärkta arbeten deröfver. Men såsom en egentlig *vetenskap* har den ej kunnat hos dem framstå, blott såsom en *filosofisk inledning* för vetenskapen. Bain kallar logiken: en samling af läror och reglor, som ha afseende på sanning; och då han framhåller, att den, omfattande de högsta generaliteter, som genomtränga hvarje vetenskap, och framställande reglor för den vetenskapliga metoden, kallats en *scientia scientiarum*, utmärker detta blott, att den eger *sin rot* i vetenskaperna, men ej att den själf är en vetenskap. Den är ett formstudium, dertill de skiljda vetenskaperna lemna materialet. I själfva verket sammanfaller Bains uppfattning med Comtes, såsom synes af den förres yttrande, att »logik och matematik äro blotta hjälpmedel för den högre kännedomen om tingen», hvarom vi få den egentliga kunskapen genom de öfriga vetenskaperna.

Logiken är därför blott att betrakta som en sammanfattning af vetenskapernas bevismedel jemte en framställning af de allmänna formerna af tankegång. Ett bland dess viktigaste kapitel är ännu onekligen det om *felsluten*, synnerligast i våra dagar, då så mycken surdeg från de gamla lärorna vidhänger sinnena och gifva anledning till felaktiga resonsemanger. Dock bör en dylik nytta blott anses vara öfvergående, då å ena sidan den vetenskapliga odlingen och å den andra bortfallandet af de äldre lärornas inbillningar snart skall tillstädja en hvar att använda sitt förstånd i enlighet med dess organisation och med lätthet veta att undvika felsluten.

I vårt land ha vi sett Claeson liksom Comte ej vilja tilldela logiken någon själfständig plats bland vetenskaperna, då han betecknar densamma som »en utbruten del af psykologien» — en uppfattning, som kan vara riktig nog, då man fattar logiken i dess vidsträcktaste mening.

Comte ville slutligen kalla den matematiska vetenskapen rätt och slätt »logik» och deraf göra en grundvetenskap för de båda följande grupperna: naturvetenskapernas, eller »fysik»,

och moralvetenskapernas, eller »moral». Matematiken skall nämligen utbilda den universella metoden, som bör vara grunden för all vidare forskning. Först då logiken fattas såsom identisk med matematiken kan den sålunda kallas en vetenskap.

Studiet af metoderna är enligt Comte oskiljaktligt från studiet af lärorna. Ett något så när grundligt studium af en enda positiv vetenskap medför, säger han, en vida bättre kännedom om metoden än det formella inhemtandet af de allmänna logiska maximerna för forskning och vetande. Han var, då han började utgifvandet af sin *Philosophie positive* 1830 »oviss om det längre fram skall bli möjligt att a priori framställa en verklig metodlära, som vore helt och hållet oberoende af vetenskapernas filosofiska studium»; men han var fullt öfvertygad om, att detta »nu är utförbart, då de logiska grundprocedurerna ännu ej kunna med tillräcklig noggrannhet förklaras skiljda från deras tillämpning. Då i framtiden ett sådant företag skulle kunna utföras, hvilket väl kan tänkas, skall man endast genom den regelbundna tillämpningen af de vetenskapliga procedurerna kunna bilda sig ett godt system af tankevanor — hvilket dock är hufvudmålet för studiet af metoden.»

Fastän emellertid matematiken alltid utgör grunden och hufvudsumman af den positiva logiken fordrar denna dock af de öfriga vetenskaperna i den encyklopediska skalan en normal inverkan, hvarförutan den matematiska logiken ej skulle blifva rätt uppfattad. »Hvart och ett af den vetenskapliga hierarkiens elementer besitter, säger Comte, på grund af sin natur förmågan att särskildt utbilda någon af de logiska hufvudprocedurerna, hvaraf metoden är sammansatt. — — Det är endast på grund af sin större enkelhet som det matematiska området är mest egnadt att utbilda den positiva logikens slutliga systematisering.»

Då likväl människan karakteriseras ej blott af förstånd, utan äfven af känsla och verksamhet, anser Comte, att äfven dessa skola bedömas från en logisk synpunkt och att helheten af den positiva logiken deraf skall fulländas.

I sin *Synthèse subjective* definierar Comte den positiva logiken såsom »den normala samverkan af känslor, bilder och tecken för att ingifva oss de begrepp, som passa för våra moraliska, intellektuella och fysiska behof.» Han anser, att känslorna måste ställas främst af de logiska medlen, då de förskaffa oss på samma gång utgångspunkt och mål för tankarne »Intet kan, säger han, ersätta denna spontana logik, hvarpå icke allenast de icke odlade sinnenas första framgångar bero, utan äfven de största ansträngningar af de mest bildade hufvuden.» Comte visar vidare, huru derpå *fetischismen* först utbildade känslornas logik, huru derpå *polyteismen* lät bilderna skenbart förherska, och huru tecknen under *monoteismens* regim ådrogo sig den förnämsta uppmärksamheten. »Dessa trenne faser af logisk förberedelse måste betraktas såsom framkallade af den successiva öfvervigten af *konstruktionen*, *induktionen* och *deduktionen*, för hvilka de trenne slagen af andligt förarbete lämpa sig. Under en sådan gång har dock den metafysiska empirismen reducerat det logiska systemet till det sist utvecklade elementet, som undanskymt dem, det fullbordar. — — Allt ifrån den grekiska utvecklingen har den europeiska kulturen missförstått den sanna koordineringen af de trenne logiska elementen och gifvit åt tecknen en konstlad öfvervigt, hvarifrån den ännu gällande benämningen härrör» (logos, ord).

Positivismens förelöpare, medeltidens kristendom började emellertid att grundlägga den sanna logiska regimen genom att *underordna förståndet under hjertat*, och positivismen fullbordar densamma genom att systematisera samverkan af hjernans trenne hufvudregioner: känslans, förståndets och verksamhetens (se nedan hjern-tablåen under biologien). »Det var då den intellektuella kulturen öfvergick från presterna till filosoferna, som den kollektiva synpunkten aflägsnades, och en individuell intuition, der förståndet glömde såväl sitt underordnande under hjertat som sin bestämmelse för verksamheten, uppsattes som normaltillståndet för det teoretiska förnuftet.»

Denna ensidiga systematisering af logiken är enligt Comte det första tecknet på ett allmänt sjukdomstillstånd, som utmärkes af *människans särskiljande från menskligheten*. Den metafysiska regimen har stor skuld häri, och »dess antagna förnuftsgiltighet har bestått uti att tjena egoismen i st. f. att bistå altruismen.» Den positiva logiken, som alltid är *social*, låter oss klart förstå, att den intellektuella verksamheten måste vara *kollektiv*; den förkunnar med ett ord samhällighetens öfvervigt öfver förståndet, hvarigenom den leder människan till hennes egentliga normaltillstånd. »I den slutliga regimen, som ordnas efter en intellektuel pånyttfödelse, skall positivismen kunna med sig införlifva fetischismen, med aflägsnande af den egentliga teologismen, som hädanefter blott bör ha en historisk tillvaro, af hvilken den gjort sig förtjent genom sina viktiga, ehuru öfvergående tjänster.» Fetischismens betydelse ligger nämligen enligt Comte deri, att dess syntes gaf det första utkastet till den subjektiva universaliteten; under det såväl teologien som metafysiken, ja t. o. m. vetenskapen småningom utplånat densamma genom sina objektiva koordinations-försök.

»*Inducera för att deducera i afsigt att konstruera*, sådan är, säger Comte, den positiva logikens allmänna formel, hvilken ej kunde framstå förr än de sociala behofven tillräckligt uppenbarat fordringarna för den vesterländska pånyttfödelsen.» Deduktionens logiska hjälp är förnämligast tecknen — de foniska såväl som de grafiska — under det induktionen framför allt har behof af bilder, dertill tecknen utgöra hjälpmedel. Tecknen bistå tanken genom att framkalla bilderna, och dessa understödja denne hufvudsakligast genom att uppväcka känslorna. Då konstruktionen följer på den dubbla förberedelsen af materialerna genom deduktion och induktion, är det känslan, det enda element, som kan koordinera, hvilken uppenbarar sin förut dolda öfvervigt. Den är det, som förebygger eller rättar de förvillelser, hvartill tecknen och t. o. m. bilderna kunna gifva anledning. »Vi behöfva, säger Comte, endast besinna, att den spekulativa apparatens förrättningar äro intermittenta

för att förstå, att den blott är ett medel, men att principen ligger i känslans ständiga ledning. Endast denna kan alltid låta förståndets arbeten samverka för deras normala bestämelse, som består uti att befordra den *sympatiska enheten* genom att förbinda människan med menskligheten medelst utvecklandet af det subjektiva lifvet.» Detta sker medelst religionen; och liksom det menskliga problemets religiösa lösning i praktiskt afseende börjat genom egoismens underordnande under altruismen, så skall det ock i teoretiskt afseende fortsättas genom analysens underordnande under syntesen. »De vetenskapliga studierna böra dock förbli analytiska till dess de ernått sin moraliska bestämelse, der sammanfallandet af objektet och subjektet låter abstraktionen upphöra och syntesen förherrska.» Dittills har hvarje systematisering varit omöjlig och blott partiel; endast slutvetenskapen tillkommer det att utföra verkliga konstruktioner. »Underordnad moralen, bör logiken systematiskt reduceras till de spekulationer, som slutvetenskapens normala förberedelse fordrar; men denna tillkommer det afgörande utarbetandet af alla begreppen, såväl i fråga om metod som lära. — — — Den teoretiska inledningen finner i matematiken den bästa typen för en verklig rationalitet, då abstraktionen deri begränsar sig till att generalisera induktionerna och koordinera deduktionerna för att utarbeta den universella metoden genom konstruerandet af tillräckligt enkla läror».*

*Matematiken*** ansåg Comte »numera vida mindre betydelsefull genom de kunskaper, hvaraf den består, huru faktiska

* Se *Synthèse subjective*, sid. 26—83.

** Comte åtnjöt såsom matematiker alltid ett stort anseende. Hans *Géométrie analytique* (1843) har varit mycket följd af de franska undervisningsverken och är öfversatt på portugisiska i Rio Janeiro. Prof. Constant, anställd vid École polytechnique i Rio J., har yttrat, att »om alla arbeten i analytisk geometri skulle förstöras, funnes alltid ett, som måste ega bestånd — Auguste Comtes!»

och dyrbara dessa än äro, än såsom det kraftigaste instrument, som menniskoanden kan använda vid sökandet efter naturföreteelsernas lagar.» Af matematikens tvenne delar: den abstrakta, eller kalkylen, och den konkreta, eller geometrien och mekaniken, är det emellertid endast den abstrakta, som är rent instrumental, då den i själfvä verket »ej är annat än en betydlig utsträckning af den naturliga *logiken* till en viss klass af deduktioner. Geometrien och mekaniken åter böra betraktas som verkliga naturvetenskaper, grundade liksom alla de öfrige på iakttagelser. Dock ha de det egendomliga med sig, att de vida mera användas som metod än som omedelbara läror.»

Då Comte ställer den matematiska vetenskapsgruppen i spetsen för den positiva filosofien, sker så genom en utsträckning af samma klassifikationsprincip, som, grundad på vetenskapernas successiva beroende, ledt till uppställandet af ofvanstående encyklopediska serie. De geometriska och mekaniska företeelserna äro ock af alla de allmännaste, de mest abstrakta och de mest oberoende, hvarför deras studium bör vara en nödvändig förberedelse för alla öfriga arter af företeelser. Betraktadt från statisk synpunkt (då endast form, storlek och läge afses) företer universum endast geometriska företeelser, och från dynamisk synpunkt (då rörelserna afses) endast mekaniska företeelser. »Geometrien och mekaniken utgöra därför de båda grundvetenskaperna i hänseende dertill, att alla naturtilldragelser kunna fattas som enkla och nödvändiga resultatere vare sig af lagarne för utsträckning eller af dem för rörelse.»

Matematiken definierar Comte såsom *vetenskapen om storheter*; dess mål är det *indirekta* uppmätandet af storheter i enlighet med de noggranna förhållanden, som finnas dem emellan. Då *hvarje* vetenskap i själfva verket har det målet att bestämma företeelserna genom de förhållanden, som finnas dem emellan och består i en koordination af fakta, så har enligt Comte den matematiska vetenskapen blott till den högsta möjliga grad drifvit samma sorts undersökningar, som hvarje vetenskap fullföljer inom sitt område. Det är därför

endast genom matematikens studium, som man kan bilda sig en riktig idé om hvad vetenskap är. »Endast der är det som man skall lära att noggrant känna den allmänna metod, som menniskoanden konstant använder i alla positiva forskningar, ty ingenstädes lösas frågorna på ett så fullständigt vis eller utsträckas deduktionerna så långt och med sådan rigorös stränghet.»

Matematiken har också inom lifvets högre områden en stor bestämelse; den förmår nämligen att, såsom Comte säger, »karakterisera och stadfästa den *mentala ordningen*; hvaraf man inser, att den äfven kan uppenbara och t. o. m. utveckla de *moraliska lagarne* på grund af deras naturliga samband med de intellektuella.»

Huru moralen kan visas ega sin yttersta vetenskapliga grund i matematiken framgår af en noggrann betraktelse af vetenskapernas encyklopediska enhet och deras filiation. »Tanken kan lätt uppstiga från de enklaste matematiska spekulationer till de högsta moraliska begrepp, och tvärtom, genom en följd af mellanlänkar, som äro tillräckligt närstående för att ej fordra någon ansträngning hos väl odlade sinnen.»

Comte framhåller på ett träffande vis, huru »det abstrakta begreppet *equation* sammanfaller med den konkreta idéen *lag*, som aldrig kan bli tillräckligt tydlig utan genom antagandet af en (hypotetiskt) numerisk karakter.»

Matematiken kan dock enligt Comte, trots sin omätliga betydelse, trots sin grundgenskap att tjena som typ för rationel positivitet, ej fritagas från förebråelsen att ha varit källan till svåra filosofiska förvillelser t. f. af en irrationel öfverdrift i användandet af kalkyler. »Det ytterligt utsträckta användandet af deduktionen, som ämnets enkelhet tillåter, tenderar att medföra vanor, som äro stridande emot den universella metodens föreskrifter för alla mer invecklade spekulationer, genom att ingifva en särdeles falsk föreställning om vårt förstånds verkliga förmåga och att medföra en benägenhet att använda *argumentering i st. f. iakttagelse*, till följe af missbruket med

aprioriska betraktelser, som man ofta grundar på de tommaste fysiska hypoteser, blott de beqvämt lämpa sig för algebraiska beräkningar.» Den sanna iakttagelsen kan m. e. o. derigenom blifva förhindrad, och detta har man varit i tillfälle att se redan inom de geometriska och mekaniska teorierna. »De matematiska spekulatiönernas logiska förhärskande tenderar, säger Comte, numera att fastställa en själsregim, som är mycket litet lämpad för det sanna naturstudiet, och det vidmakthåller t. o. m. omedelbart den gamle filosofiske anden, synnerligast genom att synas gifva stadfästelse åt absoluta forskningar. Det ytterliga utdragandet af konsekvenserna låter utgångspunkten förloras ur sigte och man glömmar lätt, att de matematiska spekulatiönerna först utgått, liksom alla andra, ifrån det allmänna förståndet.»*

Den matematiska vetenskapen ansåg Comte redan vara utvecklad till en så hög grad, att få nya upptäckter skulle kunna göras eller behövas inom detta »väsendtligen uttömda område.» Hvad matematiken ännu fordrar för sin fulländning är, säger Comte, en lämplig revision och rensning samt upptagandet af den subjektiva metoden: »matematiken lemnar intet öfrigt att önska än en systematisering, som är oskiljaktig från den universella syntesen.»

Analysens filosofi anser Comte ännu mäktig af en betydlig fulländning; och »hvad beträffar den sanna matematiska filosofien, som framför allt består i uppställandet af förhållandet mellan det abstrakta och det konkreta, är hon ännu nästan fullständigt i sin barndom, då den nödvändigt måste vara en sen skapelse. Hon kunde blott uppstå af en tillräckligt utsträckt jemförelse mellan de matematiska studierna och de skiljda slagen af företeelser. — — Hvarje filosofi — grundvetenskapens såväl som hela det intellektuella områdets — består uti bildandet af en varaktig harmoni mellan det abstrakta och det konkreta. Härvid fordras det dock alltid att

* Se *Philos. posit.* VI, sid. 658 o. 659.

underordna medlen under målet, utan att därför deras normala utveckling på något vis inskränkes.»*

Specialitetsregimens skadlighet har Comte påvisat för alla fundamentalvetenskaperna; men inom ingen har en urartning till tomma och öfverdrifna undersökningar blifvit så tillstadd som i matematiken, hvars spekulationer äro de äldsta, de lättaste och mest oberoende. Matematiken uppenbarar derigenom mer än någon annan vetenskap den felaktiga riktningen i den provisoriska kulturen, hvarunder vetenskaperna framstått. Som exempel härpå anför Comte den antagna probabiliteets-teorien, som »med undantag af de analytiska arbeten, hvartill den gifvit anledning, egentligen blott utgör ett missbruk af den matematiske anden, beroende på den irrationella isoleringen af nutidens geometrerna, som hindrar dem att fatta orimligheten i en åsigt, som är alldeles stridande emot principen af oföränderlighet hos naturlagarne, som är den första nödvändiga grunden för hvarje positiv filosofi. — — Den skulle föra oss att i praktiken såsom numeriskt osannolika förkasta händelser, som icke desto mindre gå i uppfyllelse.»

Comte framhåller som belysning på hindren för en ständigt fortsatt utveckling af den matematiska vetenskapen, huru svårigheterna att lösa eqvationer stiger med deras grader, att man blott förstått lösa sådana af de fyra första graderna och att eqvationer af femte graden hittills motsått alla försök till lösning. I detta hänseende har algebran således inga framsteg gjort sedan Cartesius och de italienska analytikerna i det 16:de århundradet, trots det att man allt sedan dess sökt vidare utveckla eqvations-problemet, och man har därför afstått från fortsatta försök. Den enda fråga i detta hänseende, som Comte ansåg vara af betydelse; eller lösningen af eqvationer af hvilken grad som helst, trodde han att man måste med Lagrange erkänna öfverskrida de krafter, vårt förstånd har att förfoga öfver. Också anser Comte, att den blott skulle kunna lösas

* Se *Philos. posit.* II, sid. 282 och *Synthèse subject.*, sid. 76.

genom en ny slags analys, hvarom vi nu ej ha någon idé. Han anser därför, att »fastän vi i detta hänseende ännu ej nått gränsen, som vårt förstånds klena krafter sätter för oss, det ej skall dröja länge, innan vi möta densamma, genom att i ihärdig verksamhet fortsätta denna undersökningsserie.» Comte fäster ytterligare uppmärksamheten på ett viktigt förhållande i den mänskliga naturen, att nämligen, »då vår förmåga att uppställa nya frågor är vida större än våra medel att lösa dem, eller då menniskoanden har vida större färdighet i föreställningen än i resonnemanget, svårigheterna alltid skola vara oss öfvermäktiga, hvilken grad af utveckling våra intellektuella arbeten än må uppnå.»*

Lagrange skref redan för ungefär ett århundrade sedan om matematiken: »Minan är redan alltför djup; med mindre nya ådror upptäckas deri, blir det nödvändigt att förr eller sednare öfvergifva henne.» Matematiken var för honom ett hardt när uttömdt forskningsfält, och han fattades slutligen af verklig leda därför. För honom var det klart att mensklighetens allmänna forskningsarbete måste erhålla en bredare grundval än förut och ledas in på allt högre områden. »Vore jag ung, skall han ha sagt, skulle jag egna mig åt den kemiska vetenskapen.» Man kan lätt föreställa sig, att hans skarpsinne skulle, derest han fått egna sig åt detta studium, efterhand låtit honom inse nödvändigheten att efter kemien egna sig åt biologien och sociologien m. m.

Matematiken är visserligen den nödvändiga *grundvalen* för allt vetenskapligt arbete; men därför är den ej det hufvudsakliga vilkoret för *alla* frågors lösning. Denna vetenskap har helt naturliga gränser för sin verksamhet, och finna vi densamma aftaga i mån som företeelserna och deras motsvarande vetenskaper invecklas. Störst inom mekaniken, astronomien och fysiken blir den allt mindre inom kemien, biologien och sociologien. De organiska kropparnes företeelser erbjuda en hög

* Se *Philos. posit.* I, sid. 151.

grad af oföränderlighet och kunna därför underkastas en noggrannare matematisk analys, under det denna ej kan i någon större utsträckning tillämpas på de organiska företeelserna, som äro utmärkta af en betydlig numerisk föränderlighet.

Redan i de kemiska problemerna finna vi en betydlig svårighet i att tillämpa de matematiska teorierna: huru mycket skola då ej de biologiska och de sociala frågorna omöjliggöra denna tillämpning? Man betrakte blott de otaliga och oregelbundna variationerna, som vi iakttaga hos de lefvande kropparnes vitala företeelser och vidare den vexlande kemiska sammansättningen, som är oskiljaktig från begreppet lif, hvilket är identiskt med begreppet omsättning!

Hvar och en af de nämnda vetenskaperna har en eller flera egna forskningsmetoder, hvarmed de behandla och lösa sina frågor, och de kunna endast i begränsad mån använda ett rent matematiskt tillvägagående. Kants yttrande, att »det i hvarje naturlära anträffas blott så mycket egentlig vetenskap som deri anträffas matematik», fordrar därför försigtighet i tillämpningen; det är ett farligt omdöme, om det utan närmare utläggning användes, och det är rent af ovetenskapligt, om det togs på orden. Tanken deri skulle varit riktigare, om, såsom Du Bois Reymond föreslagit, *atom-mekanik* blifvit satt i st. f. matematik, ty naturvetenskaplig förklaring är egentligen ett återförande af de materiella företeelserna på atomrörelser.

Redan fysikens och flertalet af mekanikens frågor visa oss, huru den matematiska lösningen förhindras af företeelsernas stigande inveckling. Deduktionen kan ej användas utom i ett fåtal fall, och genom sjelfva frågornas natur är man redan här ofta begränsad till induktiva observationer.

Då matematiker forfarande framhålla: att inom mekanikens, astronomiens och fysikens områden problemers finnas, som i evighet måste förblifva olösliga gåtor och att den nutida matematiken kan uppställa frågor i mängd, som ej låta sig på tillfredsställande sätt besvaras, med mindre helt och hållet nya

och för oss okända metoder ernås — torde de göra sig skyldiga till ett ej obetydligt öfverskattande af matematikens betydelse för nämnda vetenskaper och ett underskattande af dessas särskilda metoder. Sant är, att matematiken ej kan besvara alla de frågor, den uppställer för sig; men frågan är, om alla dylika frågor *behöfva* besvaras, om det tillhör den menckliga forskningens mål att söka den vetenskapligt exakta lösningen på *hvarje* gåta. Afgjort har den vetenskapliga forskningen förkastat sökandet efter det absoluta och om tingens yttersta grund, som också var en fråga, hvilken menckligheten uppställt. Männe ej öfverdrifter finnas i detaljforskningen, som den allt mer mognade kulturen har skäl att anse mindre viktiga och som tills vidare kunna undvaras?

I fråga om de matematiska formlernas betydelse för de vetenskaper, som mest kunna begagna sig deraf, finna vi en matematiker sådan som D. Bernouilli — i likhet med Clairaut — rekommendera åt geometrerna »att ej drifva konsequenserna af formlerna för långt för undvikande af slutsatser, som strida emot verkligheten!» Äfven Poincot har uttalat sig emot ett öfverdrifvet användande af matematiken. Med anledning af sin nya teori om kroppars rotation (1834), hvilken han uttänkt utan matematikens tillhjälp och endast genom en direkt mekanisk betraktelse af företeelsen sjelf, säger han: »om man nöjer sig med att öfverföra problemen i eqvationer och om man sedan håller sig till kalkylens transformationer för att ernå den afsedda lösningen, skall man oftast finna, att denna lösning är ännu mer dold i dessa analytiska symboler än den var det i den framkastade frågans natur. — — Vår sanna metod består blott i blandningen af analys och syntes, hvarest kalkylen ej användes annat än såsom ett instrument: ett värdefullt och nödvändigt instrument utan tvifvel, emedan det underlättar och stärker vårt tillvägagående, men som ej har genom sig sjelf något eget värde och som ingalunda leder förståndet utan som förståndet bör leda såsom hvarje annat instrument. Hvad som kunnat hos somliga forskare medföra.

en illusion angående detta slags förmåga, som de antaga hos analysens formler, det är, att man med temlig lätthet derur framdrager sanningar, som redan äro kända och som man, för att så säga, sjelf dit infört; och det tager sig då ut som om analysen gifver oss det, som den blott återgifver i ett annat språk.» Han påpekar exempelvis huru hans nya idéer om rotationen skulle med lätthet kunna återfinnas i Eulers och Lagranges matematiska formler, men huru dessa alldeles icke medfört dem, då de ej förut varit kända, trots alla möjliga transformationer af dessa formler, utan måst vänta på en helt annan upptäcktsväg.

Många dylika exempel åtager sig Poinsot att framhålla för att visa den »naturliga metodens» stora betydelse och »huru få nya sanningar man förmått draga ur dessa analytiska formler, deri man trott sig innesluta en fråga och någon gång t. o. m. en hel vetenskap. Utan tvifvel innehålles vetenskapen deri, såsom den skulle innehållas i hvarje annan princip, som framställts i allmänna termer; men svårigheten ligger i att *låta dem framdragas derur!* — — Aktom oss att anse en vetenskap färdig, då man fört den upp till dess analytiska formler.»*

Flera framstående nutida matematiker yttra sig på samma vis som Comte; sålunda säger Laffitte: att man väl kan inom matematiken fortfarande göra *lärda* undersökningar, men de äro numera väsendtligen *onyttiga*, och att efter Fourier inga faktiska upptäckter, som *ledt* forskningen, blifvit gjorda inom detta område.

Resal, (professor i École polytechnique i Paris) har nyligen sagt: att endast sådana matematiska studier äro önskvärda, som behöfvas för de fysiska och de mekaniska problemen, men derför äro de nuvarande matematiska kunskaperna fullkomligt tillräckliga.

Då mänskligheten har högre frågor att lösa och dessutom

* Se Poinsot: *Éléments de Statique*. Théorie nouvelle de la rotation des corps.

inom lifvets viktigaste förhållanden lider en fruktansvärd nöd just genom dessa frågors olösta beskaffenhet, då är det förvisso tid att fordra, att vetenskapen, utan att i något afseende försumma sina elementära grundvalar, mera direkt söker lösningen af och i jmförelsevis större utsträckning eignar sig åt de mer invecklade företeelserna än åt de enklare, som utan tvivel äro för mycket lång tid tillräckligen kända.

Det är ingalunda likgiltigt, om en forskare, om än aldrig så lärd och aldrig så oegennyttig i sitt sanningsökande, använder sin tid på undersökningar, som ej kunna anses med någon större sannolikhet medföra några viktigare resultat, eller om han söker lösningen på frågor, som äro verkligt lifsviktiga för individ som samhälle. Dyliga frågor finnas i ett oerhördt antal, men behandlas ännu mycket ofullständigt. Derfor fordras mycken vishet och harmonisk vetenskaplig forskning af dertill eignade naturer. Mången forskare, som blivit invigd i de grundläggande vetenskaperna, hvilka alltid bäst disponera till sant vetenskapliga undersökningar, gjorde måhända därför rättast i att hellre egna sig åt dessa talrika, mera invecklade frågor, som *måste* lösas, om menskligheten skall få en sann upplysning samt en lycka och ett välstånd, som förtjena dessa namn, än att egna sig åt en liten grupp elementära problemer, som tillsvidare rätt väl torde kunna utan någon fara vara olösta och när som helst, då så verkligen behöfves, upptagas till behandling!

Må ingen säga, att somliga naturer fått anlag endast till matematiska beräkningar och därför ej kunna följa några råd om forskning inom andra områden. Dessa ytterligt ensidiga naturer äro på det hela taget få, och torde väl deras matematiska begåfning vara af underordnad beskaffenhet. De äro snarare abnormiteter och ofta har en bristfällig uppfostran i hög grad bidragit till deras framkallande.

Att en normal, med matematiska anlag utrustad person ej skulle med framgång kunna egna sig åt andra, synnerligast angränsande områden, är alldeles orimligt. En verkligt ency-

klopedisk vetenskaplig utbildning kan utan tvifvel för en hvar vidga området för hans verksamhet. Behofven, individets som samhällets, utveckla vidare anlagen i hög grad, och ofta har man sett, att de högre sociala vilkoren utan hänsyn kräft ut sina fordringar på mensklighetens förmågor och att abstrakta vetenskapsmän under genomgripande hvälfningar blifvit stora statsmän. Arago lemnar oss här ett talande exempel, då han under revolutionen 1848 direkt togs från den vetenskapliga forskningen och kastades in i administrativa hvärf, dervid han, trots sin framskridna ålder, förmådde öfvervinna alla svårigheter.

Att matematiken alldeles ej är af någon inkräktande natur, synes af många lysande exempel, såsom Cartesius, som skref om embryologi, fysik, mekanik, musik etc.; Leibnitz, som egnade sig åt historia, juridik, fysik, geologi; Dalembert, som skref om meteorologi, musik, litterära ämnen; Condorcet, som liksom Comte och Laffitte utmärkt sig för vidsträckta studier inom alla vetenskaper och gjort sig kända för storartade kulturhistoriska arbeten!

Astronomien är, såsom det mest grundläggande af de oorganiska studierna, enligt Comte den vetenskap, som lemnar det första filosofiska begreppet om verkliga naturlagar och om sann tolkning af en företeelse. Den besitter mer än någon annan naturvetenskap detta rationella förutseende, som tillhör positiva teorier, d. v. s. sådana som kunna verifieras, hvarför den bör tjena som ett mönster derför.

Under det matematikens bestämmelse är mera logisk och mindre vetenskaplig, är förhållandet omvänt med astronomien. Denna vetenskaps iakttagelse, hvilken såsom metod är fullkomligt typisk och bör tjena andra vetenskaper till ledning, motverkar i första hand den fara, som finnes uti ett ensidigt användande af den matematiska metoden.

Hur vigtig än iakttagelsen är i den astronomiska forsk-

ningen, är den dock ingalunda omedelbart upplysande, då resonemanget vid sidan deraf är af afgörande betydelse — hvilket just gifver den dess vetenskapliga värde. Comte framhåller, huru som »det stora instrumentet, som frambringat alla hufvudsakliga upptäckter i astronomien, var först geometrien och sedan den rationella mekaniken, hvilkas framsteg i hvarje tidevarf utgöra ett utmärkt kriterium för ett säkert bedömande af tillståndet hos de astronomiska kunskaperna.

Astronomiens mål är att upptäcka lagarne för himlakropparnes geometriska och mekaniska företeelser, och hvarje undersökning derom måste kunna reduceras till en iakttagelse medelst synsinnet. Häraf bestämmas gränssorna för astronomien, hvarigenom menniskoanden här afhållas från utförbara forskningar, »utan att han dock, som Comte säger, skall förbjuda sig dem, som äro verkligt åtkomliga genom mer eller mindre indirekta medel.»

Comte ansåg, att vi ej skulle kunna få någon positiv kännedom om himlakropparnes kemiska sammansättning; och detta var helt naturligt på hans tid, då man ej kände till spektralanalysen, som af Kirchhoff och Bunsen upptäcktes ett par år efter Comtes död. Syn-iakttagelsen riktades härigenom med ett nytt medel, och man känner nu något litet till den fysiska och kemiska konstitutionen hos kroppar, som äro belägna tusentals millioner mil från oss, genom att till stjernorna utsträcka de slutsatser, man erhållit angående solen.

Comte särskiljer i den astronomiska forskningen den *solar* synpunkten från den *universella*, gällande det förra begreppet *verlden*, hvarmed han afsåg vårt solsystem, den sednare *universum* eller den omätliga sammanfattningen af alla stjärnsystemerna. »Detta särskiljande synes vara nödvändigt för att tydligt skilja den del af vetenskapen, som tillstödjer en verklig fulländning, från den, som på grund af sin natur synes skola alltid befinna sig i ett barndomstillstånd, åtminstone i jämförelse med den förra.» Endast vår solar-verld är tillgänglig för ett fullkomligt positift studium. Äfven undersökningar om

denne sednares uppkomst anser Comte kunna anställas på ett vetenskapligt vis, och han antager Laplaces kosmogoniska teori såsom oomtvisteligt riktigt, fastän den ej ännu erhållit en fullt vetenskaplig karakter. Sjelf sökte Comte att vetenskapligt bestyrka densamma, i det han sökte utfinna en synpunkt, enligt hvilken denna teori kunde erhålla en numerisk verifikation, hvars princip bestod deri: att »den periodiska omloppstiden för hvarje alstrad stjärna måste vara lika med rotationstiden för den alstrande stjärnan vid den tid, då dennas atmosfär utsträckte sig ända till den förra.» I enlighet med Huyghens teoremer öfver mätningen af centrifugalkrafterna, kombinerade med tyngdlagen, uppställde han en eqvation mellan rotationstiden för den alstrande stjärnan och afståndet för den alstrade stjärnan. Han fann då, att, »när man antager den matematiska gränsen för solatmosferen successift utsträckt till de regioner, der de skiljda planeterna nu befinna sig, solens rotationstid var vid hvar och en af dessa epåker nära nog lika med den motsvarande planetens nuvarande omloppstid; sak samma för hvarje planetär atmosfär i förhållande till alla de skiljda respektive drabanterna.»

Comte tänkte sig vidare möjligheten att med en viss approximation i framtiden kunna bestämma tiderna för det successiva bildandet af vårt solsystems stjernor, ehuru han ej förbiser de ofantliga svårigheter som finnas derför.*

Den astronomiska vetenskapen har genom att visa oss de himmelska företeelserna såsom underkastade oföränderliga lagar och ej beroende af någon vilja, utan såsom nödvändiga och spontana, på ett märkligt vis bidragit till att befria menniskan från hvarje teologisk eller metafysisk ledning. Den har ock ledt oss att, såsom Comte framhåller, »för framtiden ersätta den chimäriska idéen om ett universum, bestämdt för vår passiva tillfredsställelse, med det rationella begreppet af menniskan — den högsta förståndiga varelse bland alla dem

* Se *Philos. posit.*, II, sid. 255—263.

hon kan känna — modifierande inom vissa gränser till sin fördel det system af företeelser, hvartill hon sjelf hörer, genom en klok verksamhet, som är befriad från hvarje förtryckande skräck och ledd endast af en noggran kännedom om naturlagarne.»

Menniskans astronomiska åskådningar ha alltid öfvat ett oerhördt inflytande på hennes hela lif, hennes sociala förrättningar och hennes moraliska handlingar. Den gamla tidens stjerndyrkan ersattes i medeltiden af astrologien; men bådadera häntyda dock, såsom Comte anmärker, på människans aning om hennes beroende af vårt solsystems astronomiska företeelser.

Huru felaktiga föreställningar om stjern-verldens tilldragelser hotat att tillintetgöra den europeiska kulturen, lärer oss historien, som vet att omtala i hvilken grad den förutsägelse om verldens undergång år 1000, som man trott sig ega visshet om genom Johannes Uppenbarelse, förmådde att förlama menskligheten och draga henne från lifvets verkligheter den närmaste tiden före detta år, men huru hon fattade mod på nytt, då hon fann, att verlden gick samma gång efter detsamma öfverskridande som förut! Ännu för blott ett par århundraden sedan fruktade man allmänt för verldens undergång vid solförmörkelser och uppträdandet af kometer. Den ofarliga anledningen till de förra är nu väl känd af alla; och hvad kometerna beträffar, så har den sista tidens forskningar medfört positiva bevis för deras fullkomliga oskadlighet för oss, då ett närmande till solen eller planeterna endast är ödesdigert för de förras, ej de sednares tillvaro, i det det kan (såsom nyligen skett med Bielas komet) medföra en upplösning af kometen och dess förvandling till ett fint kosmiskt grus, som vi sedan iakttaga såsom praktfulla och oskyldiga stjernfall!

Våra naturliga dispositioner till vidskepliga fördomar och förskräckelser för himlaföreteelser ha sålunda blifvit skingrade af astronomiens noggranna forskningar, som dagligen populariseras i allt vidare kretsar. Hvad de högre studierna be-

träffar, framhåller Comte, huru som sjelfva samhällsläran eller sociologien ej kunde vara en vetenskap, så länge som geometrerna ej hade, såsom ett allmänt resultat af himlamekaniken, bevisat, att rubbningarna i vårt solsystem aldrig kunna vara annat än gradvisa och mycket begränsade oscillationer kring ett oföränderligt medelstadium. Huru skulle man i sjelfva verket kunna hoppas att med visshet uppställa några naturlagar rörande de sociala företeelserna, om de astronomiska tilldragelserna, under hvilkas herradöme de förra försiggå, tillstodde obegränsade variationer?»*

Af de sju grundvetenskaperna ansåg Comte astronomien vara den, som mest närmat sig sitt slutstadium. »Fastän den rena astronomien eller himlageometrien skall framdeles blott tillstådja sekundära framsteg, i jmförelse med det högre ljus, som himlamekaniken spriddt, ser man dock intressanta utvidgningar deraf, genom upptäckten af Uranus och hans drabanter samt af de fyra småplaneterna mellan Mars och Jupiter.» Att man sedan detta skrefs (1842) upptäckt icke mindre än ytterligare 170 småplaneter och en af de större, Neptunus, samt (Augusti 1877) tvenne drabanter till Mars, ändrar ej Comtes grundtanke om astronomien. Ej heller det beundransvärda sätt, hvarpå Neptunus genom beräkningen (med anledning af rubbningen i Urani bana) upptäcktes af tvenne skiljda forskare, Leverrier och Adams, utvidgade astronomien såsom *vetenskap*. Att med sådan säkerhet kua påstå tillvaron af en förut okänd, nära 600 millioner geografiska mil från oss sväfvande planet, att iakttagelsen fullständigt bekräftade dess angifna läge, betecknar den högsta grad af fulländning hos den astronomiska vetenskapen, men utgör intet framsteg i egentlig mening. Astronomien är sedan länge tillbaka en fullt färdigbildad och konstituerad vetenskap och har blott att fortsätta sina forskningar på den lagda orubbliga grundvalen. Många olösta frågor finnas ännu inom vår solar-astronomi, såsom t. ex. Venus' be-

* Se *Philos. posit.* II, sid. 24.

lysning på nattsidan, befintligheten af dess drabant, Mars' röda färg, storleken af dess massa, befintligheten af en planet, Vulcanus, innanför Mercurius m. m. Men de upplysningar, som kunna vinnas härom skola aldrig rikta astronomien med några nya principer, blott med nya fakta.

Lika visst som man hoppas att i en snar framtid kunna lösa de ännu dunkla problemen inom vårt solsystem, lika ovisst är det, om vi skola finna lösningen af alla universets företeelser. »Skilnaden är, säger Comte, särdeles slående i våra dagar (1834), då vi, vid sidan af solar-astronomiens under de två sista århundradena förvärfvade fulländning, ännu ej inom sideralastronomien besitta det första och enklaste elementet i hvarje positiv undersökning, bestämmandet af stjernornas afstånd. Utan tvifvel ha vi all anledning att antaga, att det ej skall dröja länge, innan dessa afstånd kunna, åtminstone inom vissa gränser, bli bestämda för flera stjernor, och att vi följaktligen skola känna åtskilliga andra viktiga elementer för dessa samma stjernor, som teorien kan med lätthet härleda ur detta faktum, såsom deras massor m. m. Men den ifrågasvarande viktiga åtskilnaden skulle deraf ingalunda förändras. Äfven om vi en dag skulle kunna fullständigt studera de relativa rörelserna hos några mångdubbla stjernor, skulle tydligen denna kunskap, som för öfrigt vore mycket värdefull, synnerligast om den kunde gälla den grupp, hvartill vår sol sannolikt hör, ej låta oss vara mindre aflägsnade från en verklig kännedom om universum, som väl för alltid skall undgå oss. — — Derför måste vi, *utan att fullständigt afstå ifrån hoppet att ernå några kunskaper om sideralhimlen*, anse den positiva astronomien såsom hufvudsakligen bestående uti det geometriska och mekaniska studiet af det lilla antal af himlakroppar, som bilda den verld, hvaraf vi utgöra en del. — — Iakttagelserna öfver nebulosorna, dubbelstjernorna m. m. ha rörande en antagen sideral-astronomi ingifvit ett ovisst och obegränsadt hopp, som är oförenligt med den sunda astronomiska filosofien.»

Comte ansåg emellertid, att sideral-astronomien skulle göra framsteg långt utöfver hans tids vetande; han säger uttryckligen: »detta studium, som är helt nytt, skall utan tvifvel under seklernas lopp göra vissa betydliga framsteg.» Men han anser, att orsakerna till dess ofullständighet äro rotade i sjelfva studiets art, eller att de äro »allt för fundamentala för att kunna ingifva hoppet om ernåendet af en vetenskaplig karakter, som vore jemförlig med den hos vår solar-astronomi.»*

Comte ansåg ej osannolikt, att förbättringen i teleskoperna skulle medföra viktiga upplysningar om dubbelstjernornas rörelser och kanske en dag göra stjernornas dualitet nästan universel. Han erkände, att sideral-astronomien egde en positiv kunskap om ett litet antal dubbelstjernors relativa rörelser och såg i Savarys metod att medelst ljusets hastighet beräkna vissa dubbelstjernors afstånd en fullt vetenskaplig metod för denna gren af astronomien.

Äfven om man antager, att de relativa rörelserna en dag skulle bli kända för alla dubbelstjernor, gäller det dock här, såsom Comte framhåller, ingalunda de mest generella himlaföreteelser. Specialiteten deri framgår än mer, då man ej afser andra dubbelstjernor än de fysiska, d. v. s. dem, som utgöra en verklig association af solar med ett inbördes rörelseförhållande. Hos ett stort antal dubbelstjernor är det emellertid ännu oafgjordt, om de äro optiska eller fysiska. Af de 10,300 dubbla och mångdubbla stjernor man numera känner, kunna dock blott 166 anses fysiska, af hvilka 111 äro konstaterade systemer; men endast hos 26 har man med större säkerhet verkligen beräknat komponenternas banor.** Hos ungefär $\frac{9}{10}$ af dubbelstjernorna har man ej kunnat iakttaga någon rörelse; och ändock ha ett stort antal deraf varit observerade sedan 80 år tillbaka, hvaraf framgår, att de dels ej äro fysiska, dels

* *Philos. posit.* II, sid. 10, 12 och 249 samt VI, sid. 270.

** På den tid Comte skref sin astronomiska filosofi, kände man ungefär $\frac{1}{2}$ af dessa antal.

ega perioder af sådan längd — hundratusentals år — att vi aldrig kunna finna deras banor.

Storartade framsteg ha emellertid, såsom sagdt, blifvit gjorda inom sideral-astronomien. Sålunda har spektroskopet blifvit oss ett nytt medel att mäta dubbelstjernornas afstånd, hvarigenom nya slag af beräkningar kunnat anställas. Vidare har man (Bessel) grundat en det osynligas astronomi och dermed likasom Leverrier medelst det okändas astronomi gjort öfverraskande deduktiva upptäckter. Af vissa kända banelementer hos ett par fixstjerner har man kunnat sluta sig till tillvaron af förut obekanta himlakroppar, t. ex. Sirius' och Procyons mindre lysande följeslagare, som Clark (1862) och Struwe (1874) medelst sina jätteteleskoper sedan verkligt funno.

Den matematiska noggranheten är i dessa beräkningar dock ej jemförlig med den, som forskningen inom vår solar-astronomi ernått. Sålunda uppgick skilnaden mellan den först beräknade omloppstiden för Sirius och den, som man fann vid en ny, med stöd af direkta iakttagelser utförd beräkning, till mer än $\frac{1}{2}$ år; och ändå måste den första periodbestämningen anses vara ett särdeles stort framsteg — under det Leverriers beräkning för Neptunus var så nggran, att planeten fans endast 1° från dess anvisade läge!

Comte hade »svårt att fatta, att studiet öfver dubbelstjernorna skulle någonsin kunna förvärfva tillräcklig noggranhet för att lemna en fast grundval för ovederläggliga dynamiska slutledningar, för att t. ex. bevisa tillämpligheten af gravitations-teorien på den inbördes verkan af de båda elementen i en dubbelstjerna — hvilket dock långt ifrån vore att konstatera den fullständiga allmängiltigheten i denna teori.»*

Comte har här strängt hållit sig inom positivitetsens gränser och afhållit sig från all sanguinism; och på ett liknande vis som han uttryckte sig framstående astronomer ännu ett par årtionden sednare. Sålunda skref Villarceau 1852: »Om

* Se *Philos. posit.* II, sid 243.

det ock framgår af astronomernas forskningar, att den rörelse, som man iakttagit i de binära systemerna, hittills ingenstädes visat sig vara i strid med tyngdlagen, ha vi dock ännu ej rätt att sluta till att denna lag verkligen styr dubbelstjernornas rörelser, såsom den styr planeternas. Iakttagelsen af dubbelstjernorna kunna ej lemna ett experimentalt *bevis* på allmän-giltigheten hos tyngdlagarne, endast en mäktig *sannolikhet*, som synes börja framstå.»

Numera synes det dock vara utom allt tvifvel, att samma allmänna lagar styra sideralhimlen som vår solarverld, att dubbelstjernornas komponenter äro underkastade Keplers lagar för den eliptiska rörelsen och Newtons gravitationslag. Man har sålunda kunnat ur de dubbelstjernors banor, hvilka blifvit bestämda med en tillräcklig approximation, deducera efemerider, hvarmed iakttagelsen sedan kunnat till en viss grad verifiera elementernas riktighet. På grund af antagandet af dessa lagar har man, såsom nyss nämndes, beräknat stjernors tillvaro, som iakttagelsen derpå bekräftat (Sirius' och Procyons följeslagare). Dock äro fel alldeles oundgängliga inom så ytterst svåra beräkningar.* Stjernornas beräknade hastighet är alldeles icke viss, blott mer eller mindre sannolik, då riktningen är oss obekant. Bestämmandet af hastigheten medelst spektroskopet har ej lemnat fullt öfverensstämmande resultat hos skiljda forskare (t. ex. Huggins och Christie), hvilket dock ej hindrar, att medlet kan gifva approximativt riktiga upplysningar.

Hos de bäst och längst observerade dubbelstjernorna har man än i dag blott approximativt kunnat bestämma banorna.*

* För att fatta svårigheten i detta studium behöfva vi blott erinra oss de oerhörda afstånd, vi här ha att göra med. Ljuset behöfver 4 timmar för att hinna från jorden till Neptunus; men det skulle behöfva icke mindre än $3\frac{1}{2}$ år för att hinna till den närmaste fixstjerna (alfa i Centauren) och 70 år till Capella. Då Neptunus kretsar 600 millioner geogr. mil från oss, är den närmaste fixstjerna belägen $4\frac{2}{3}$ billioner mil, Sirius 20 billioner, Polstjerna 54 och Capella 90 billioner mil från oss! Dock äro dessa afstånd ej med full säkerhet bestämda.

** Den kortaste beräknade omloppstiden har man funnit vara $25\frac{1}{2}$ år,

Ändock ha några af dem redan fullbordat sina banor inom den tid, de varit föremål för iakttagelse, t. ex. *p*. Ophiucus, som fullbordat sin bana från 1780—1871, och ξ Herkules, som redan fullbordat tvenne lopp och slutar det tredje 1888. De verkliga dimensionerna af dubbelstjernornas banor ha ej ännu kunnat bestämmas; hos somliga känner man dem något så när, men hos andra äro de fullkomligt okända. Comte ansåg också, att »man i det geometriska bestämmandet af det verkliga utseendet af dubbelstjernornas banor aldrig kunde hoppas ernå en visshet, som vore jemförlig med den noggranna kännedomen om våra planet-banor, alldenstund den skenbara radius vector är så liten, att felet i dessa svårbestämbara mått uppgår till kanske $\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{3}$ af deras totala värde. Samma är förhållandet med de periodiska tiderna, då de ej kunnat direkt iakttagas, hvilket hittills vanligen varit fallet.»

Då det sålunda är satt utom allt tvifvel, att redan dubbelstjernorna erbjuda oerhörda svårigheter för den vetenskapliga forskningen och att de tredubbla stjernornas rörelser ej kunna bestämmas utan nyupptäckta matematiska formler, som vi ännu ej känna till, torde det vara tydligt, att sideral-astronomin, hvaraf studiet om dubbelstjernorna blott utgör en ringa del, aldrig kan förvärfva den positivitets som vår solar-astronomi besitter, och att den alltid måste, huru genialiska dess tolkningar än äro och skola blifva, vara begränsad till ett fåtal företeelser.* En gräns finnes tydligen för vår astronomiska forskning.

den längsta 1600 år. Flertalet dubbelstjernor ha en omloppstid af 200—800 år. Alla för dessa perioder beräknade siffror få dock blott anses ungefärliga och mottagas med mycken försigtighet. Hos somliga har man funnit vexlande resultat, t. ex. 61 Svanen, der man funnit ibland 452 år, ibland 333 år o. s. v.

* Forskningen kan t. ex. ännu ej med någon säkerhet upplysa oss om de vexlande och de nya stjernorna; allt är här rent hypotetiskt och torde väl aldrig något positift derom kunna uttalas med undantag af de regelbundet periodiska företeelserna. Spektralanalysen låter oss med en viss grad af sannolikhet anta en utomordentligt stark eruption och antändning af vätgas

Teleskopet har visserligen betydligt riktat vår kännedom om vintergatan, stjernhopar, nebulosor m. m.; men föga hopp finnes, att hypoteserna derom någonsin skola bli verifierbara eller höja sig öfver *vetenskapliga antaganden*. Somliga astronomer mena, att vårt solsystem utgör en del af vintergatan, andra vilja bevisa, att det ej står i något inre förhållande dertill, utan tillhör en sjelfständig stjernhop. Man har visserligen skäl att antaga, det dubbelstjernornas rörelsemekanism torde innebära typen för vårt solsystems rörelse; men huruvida man skall lyckas att vetenskapligt *bevisa* detta, är högst osannolikt. Vi känna ännu intet *visst* om kausalsammanhanget inom vår stjernhop; och, om vi ock fått bekräftelse på Herschels åsigt, att vårt solsystem rör sig mot en punkt i stjernbilden Herkules, så återstår det dock att bestämma banans riktning, som emellertid ej på århundraden eller årtusenden kan bli känd.

Comte framhåller, huru som de inre företeelserna i hvarje solsystem, hvilka äro de enda, som kunna verka på dess innevånare, äro oberoende solarnes inbördes, mer allmänna företeelser. Då vi emellertid »endast ha behof af att känna det, om kan verka på oss», kunna vi förstå, hvarför det varit oss af sådan vigt, att så fullständigt som möjligt förskaffa oss kännedom om lagarne för det solsystem, vi tillhöra, under det kunskapen om universum »ej är af någon verklig betydelse annat än för vår omättligen vettgirighet.» Stjernkatalogerna äro därför egentligen blott ett värdefullt medel för iakttagelse, som lemna oss jmförelsepunkter, hvilka äro nödvändiga för studiet af de inre rörelserna i vår verld.

såsom anledning till de nya stjernorna; men man måste dock akta sig att derpå bygga någon positiv teori, ty dertill saknas enligt vetenskapsmännen tillräckligt material. Cornu säger sålunda: »Jag afhåller mig från hvarje kommentarie och hvarje hypotes i detta ämne. Jag tror, att det saknas oss tillräckliga upplysningar för att draga en nyttig eller åtminstone kontrollerbar slutledning. Huru tilltalande än dessa hypoteser äro, få vi ej glömma, att de äro utanför vetenskapens område.»

Allt sedan jordens rörelse blifvit antagen har, säger Comte, »ingen vetenskap så som astronomien låtit oss förstå, huru den subjektiva enheten är den enda, som vi kunna ernå, alldenstund våra verkliga kunskaper här begränsas till mensklighetens planetära område. Utom en dylik medelpunkt skulle studiet öfver himlakropparne bli lika så osammanhängande som onyttigt, genom att sträfvå åt det absoluta, fastän detta här mindre än någonstades kan fattas. — — Då man studerar himlen för att känna jorden, måste man bevilja denna vetenskap det område, som det relativa bedömandet af den fundamentala ordningen fordrar. Härifrån bör man dock aflägsna alla de yttre stjernorna och begränsa undersökningen af de inre till dem, som verkligen kunna ha betydelse för den menskliga planeten. De, som äro synliga för blotta ögat och som alltid varit sedda, böra därför utgöra dess hufvudsakliga område, emedan de andra, allt för små eller allt för aflägsna, måste vara oss fremmande.»*

Såsom af det anförda synes, förnekade Comte ingalunda sidereal-astronomien på ett absolut vis. Om man ock på sednare tider gjort åtskilliga intressanta rön inom dess område, hvilka gått utöfver de förhoppningar, Comte vågade hysa, så torde man dock ej kunna jäfva grundsanningen i hans åsigt om den astronomiska vetenskapen. Prof. Gyldén, som visserligen går längre än Comte och anser, att »den verld om hvilken vi kunna vinna sådana kunskaper, att på dem en positiv vetenskap kan grundläggas, åtminstone sträcker sig ett godt stycke in i det stjernsystem, till hvilket vår sol hör», anser det »naturligtvis öfverflödigt att yttra sig om, huruvida menniskoslägtet skall blifva nog gammalt att kunna vinna någon annan kunskap än en rent deskriptiv om de aflägsnare stjernsystemen, då hvarje åsigt härom nödvändigt måste bero på osäkra och sväfvande förutsättningar.» Samma forskare anser i alla händelser, att »Comtes mening på sin tid ej var oberättigad, samt

* Se *Politique posit.* IV, sid. 211.

att dess uttalande utgjorde en väl behöflig protest emot den hyperspekulativa riktning, som på stellar-astronomiens gebiet älskade att söka en tummelplats för sina debaucher.»*

Fysiken började först med Galileis upptäckter rörande kroppars fall på allvar befrias från metafysikens inflytande, under det astronomien åtminstone i geometriskt afseende varit en positiv vetenskap allt sedan den Alexandrinska skolans dagar. Ännu då Comte skref fysikens filosofi (1835), ansåg han denna vetenskaps grundbegrepp betydligt påverkade af den metafysiske anden, hvarför han ansåg, att fysiken liksom ock de följande vetenskaperna ej ännu hade antagit sin slutliga filosofiska karakter.

Huru mycken likhet det än finnes emellan fysiken och kemien såsom utgörande de egentliga forskningsgrenarne för den materiella tillvarons elementer, finnas dock tillräckliga skiljaktigheter dem emellan — synnerligast med afseende på den molekylära omsättningen, som är främmande för fysiken — för att hålla dem skiljda såsom vetenskaper. Generaliteten i företeelserna** är utmärkande för fysikens undersökningar, specialiteten för kemiens. Fysikens betraktelser gälla öfverhufvud taget alla kroppar och det är egentligen blott en graduel skiljaktighet vi iakttaga i de företeelser, den studerar; kemien åter afser alltid i sista hand fullkomligt specifika egenskaper och verkningar, som äro egna för de skiljda ämnena.

* Se *Gylden: Åsigterna om vintergatan; Framtiden* 1877.

** Rörande de elektriska företeelsernas universalitet, är det af särdeles intresse att erfaras, det man nyligen i Amerika upptäckt en växt, *photoloea*, som eger elektriska egenskaper liknande de bekanta elektriska djurens. Likaledes äro de nya iakttagelserna öfver elektricitetens betydelse för vegetationen af vigt, då man funnit, att det är den atmosfäriske elektriciteten, som är anledningen till växternas assimilering af fritt kväfvä i den omgifvande luften. Redan längesedan kände man elektricitetens gynsamma inflytande på växternas groning och växande.

Den fysiska vetenskapen har därför enligt Comte att »studera de lagar, som styra de allmänna egenskaperna hos kropparne, betraktade vanligtvis i massa och ställda i förhållanden, som tillstådja en oförändrad sammansättning af molekylerna och oftast äfven oförändrade agregationstillstånd.»

Det är tydligt, att denna vetenskap måste möta mera invecklade förhållanden och att den sjelf måste vara mera invecklad och mindre fullständig än den astronomiska vetenskapen, som blott har med en enda företeelse, gravitationen, att göra. Men i den mån som företeelserna invecklas och hindren resa sig för analysen deraf, erhålla vi en ersättning i en desto större utsträckning af forskningsmedlen, och erbjuda kropparne vidare en större mångfald af skiljda synpunkter.

Grundvalen för fysikens fulländning skall bestå uti en mer eller mindre fullständig tillämpning af den matematiska analysen, som gifvit denna vetenskap en sådan noggrannhet och en sådan fullständig koordination. Dock skall analysen användas med mycken försigtighet, efter att verkligheten af utgångspunkten blifvit omsorgsfullt granskad. Så har dock ej alltid skett, och matematikerna ha ofta, säger Comte »tagit medlet som mål och öfverhopat fysiken med en mängd analytiska arbeten, som grundats på särdeles vågade hypoteser eller t. o. m. fullkomligt chimäriska begrepp, och hvari klarsynta hufvuden blott kunna se enkla matematiska öfningar, hvilkas abstrakta värde någon gång är särdeles stort, utan att deras inflytande dock kan påskynda fysikens naturliga framsteg.» Riktningen har tvärtom deraf ibland blifvit felaktig och ovisshet och dunkelhet ha ofta uppstått.

För att förebygga dylika hinder och föra sin vetenskap framåt måste därför fysikerna sjelfva vara tillräckligt matematiskt bildade för att kunna rätt använda den matematiska metoden. En mängd fysiska undersökningar kunna ej omvandlas till matematiska utan att en större eller mindre väsentlig del af problemens vilkor aflägsnas. Derfor anser Comte, att analysens verkliga nytta i de fysiska forskningarna skulle betyda-

ligt ökas, om den ej fick en så öfvervägande betydelse och om experimentet på lämpligare vis rådfrågades. »Utan tvifvel, säger han, blir derigenom koordinationen ofullständigare; men bör man beklaga denna illusoriska fulländning, då man ej kan ernå den utan genom att mer eller mindre grundligt omändra företeelsernas verklighet? Denna konst att *förbinda analysen och experimentet* utan att underordna någondera, är ännu nästan okänd; den utgör det sista framsteget i metoden, som är egen för fysikens grundliga studium.»*

Fysiken, som är en vetenskap med flera objektift oberoende och från hvarandra nästan fullkomligt isolerade grenar, tillstädjer endast en rent subjektiv enhet. Ordningen hos de fem olika delarne af denna vetenskap skall bestämmas i enlighet med deras aftagande generalitet och tilltagande specialitet, motsvarande de gradvisa öfvergångar, som inom fysikens område finnas emellan astronomien och kemien. Efter barologien eller tyngdläran följer termologien, och derpå akustiken, optiken samt elektrologien.

Comte framhåller emellertid, att man ej får fästa någon öfverdrifven vikt vid denna anordning, då det mellan dessa afdelningar af fysikens område finnes så ringa samband. Hans jemförelser äro endast grundade på företeelserna sjelfva, och intet afseende är fästadt vid spekulatiönerna öfver den inre naturen eller frambringelsesättet.

Vi se sålunda, att de olika vetenskaperna äro ordnade efter generalitetsgraden af de motsvarande företeelserna, deras större eller mindre inveckling och den relativa fulländningen af studiet. Fysikens utveckling har väsentligen följt samma gång, såsom den historiska analysen utvisar.

Huru rationel den uppställda ordningen är, synes redan af de båda yttersta kategorierna; sålunda omfattar barologien de fysiska företeelser, som mest närma sig de astronomiska, och elektrologien afhandlar de företeelser, som äro närmast för-

* Se *Philos. posit.* II, sid. 267—289.

knippade med de kemiska och som bemedla öfvergången mellan fysiken och kemien. Tyngdens företeelser, ega sålunda den största generaliteten, då alla kroppar ständigt uppenbara dem, i hvilka förhållanden de än äro, hvarigenom de bli det förnämsta tecknet på den materiella tillvaron. Också är denna gren af fysiken den mest utvecklade, och afhandlar bl. a. företeelser som utgöra en formell öfvergång till de himmelska, t. ex. ebb och flod.

Å andra sidan måste studiet öfver de elektriska företeelserna (hvari de magnetiska inberäknas) placeras i slutet af fysikens encyklopediska skala, då de äro de minst allmänna, de mest utvecklade och deras frambringande fordrar den mest speciella art af vilkor. Under det barologien är utmärkt för sin höga grad af positivitets, tillstodjer de noggrannaste iakttagelser och experimenter samt tillåter ett fullt rationellt användande af den matematiska analysen, är elektrologien i betydlig mån utsatt för godtyckliga och halfmetafysiska hypoteser öfver chimäriska agentier och tillstodjer blott i ringa grad tillämpandet af matematiken.

Termologien anser Comte böra komma omedelbart efter barologien, synnerligast med afseende på generaliteten i värmets företeelser, hvilka äro nästan lika så universella som tyngdens och studiets positivitets är särdeles stor samt den matematiska analysen här i betydlig mån tillämpas, tack vare Fouriers matematiska värmeteori, eller eqvationerna, som uttrycka de matematiska lagarne för värmets fortplantning.

Akustiken skulle man på grund af dess positivitets kunna ställa efter barologien lika väl som termologien; men företeelsernas grad af generalitet, som för Comte är hufvudmotivet, bestämde honom att låta den sistnämnda grenen komma före akustiken. Akustiken är liksom barologien numera fullständigt befriad från alla fiktiva hypoteser, under det dylika råda inom de öfriga grenarne af fysiken; och efter barologien är akustiken den, som på grund af sin natur tillstodjer det största användande af matematikens läror och metoder. Derfor

ställes den ock före optiken, som Comte ansåg grundlad af ovetenskapliga undersökningar öfver ljusets väsende; men denna placering grundar sig ingalunda derpå, att ljusets vibrations-teori antages mer och mer, hvarigenom en större analogi skulle uppstå mellan ljuset och ljudet. Comte säger, att han skulle ordnat dessa vetenskaper på lika vis om emissionsteorien seg-rat. »Den vetenskapliga klassifikationen bör utan tvifvel vara skyddad för den osäkerhet, som är inneboende dessa godtyckliga begrepp.»

Comte gör en sträng fordran på, att alla hypoteser skola vara verkligt vetenskapliga. Han framhåller deras utomordentliga värde för forskningen och visar hvilken rol provisoriska antaganden ofta haft inom naturstudiet. Men ett grundvilkor är: att aldrig föreställa sig andra hypoteser än sådana, som på grund af sin natur äro *tillgängliga för en positiv verifikation*. »De sant filosofiska hypoteserna böra alltid besitta karakteren af en enkel anticipering af hvad erfarenheten och resonnemanget skulle omedelbarligen ha uppenbarat, om problemets omständigheter hade varit gynsamare.» Han särskiljer två slags hypoteser inom fysiken: sådana, som röra företeelsernas lagar — de sanna och enda antagliga hypoteserna — samt sådana, som gälla bestämmandet af de agentierna, hvar-till de olika naturverkningarna härföras — chimäriska och ovetenskapliga hypoteser, som böra förkastas. Så har redan skett inom astronomin, ty allt sedan formulerandet af gravitationslagen har man afstått från att skapa chimäriska fluider för att förklara frambringelsen af himlarörelserna. Fysiken bör nu följa astronomiens exempel. »Hvilken är, säger Comte, den vetenskapliga nyttan af dessa fantastiska föreställningar, som ännu spela en så stor rol, om imaginära fluider och etrar, till hvilka man hänför företeelserna af värme, ljus, elektricitet och magnetism? Redan den vanliga definitionen på dessa obegripliga agentier borde vara tillräcklig att utesluta dem från hvarje verklig vetenskap, ty genom blotta angifvande deraf är det tydligt, att frågan ej kan granskas, alldenstund tillvaron af

dessa antagna fluider *hvarken kan förnekas eller bekräftas*, då de, på grund af den dem tillskrifna konstitutionen (osynlighet, ovägbarhet m. m.), nödvändigt äro undandragna hvarje positiv kontroll.» Comte menar, att de fysiker, som antaga värme- och ljuset samt elektriska fluider, ej ha rätt att le å tron på englar och genier eller åt Paracelci elementar-andar. Han påpekar också den anmärkningsvärda lätthet, hvarmed de skiljda hypoteserna i fråga om dessa ämnen kullstörta hvarandra, och anser dem afvända vår uppmärksamhet från forskningens verkliga föremål.

»Alla dessa pretenderade förklaringar äro, säger han vidare, i grunden ej mer vetenskapliga än den metafysiska förklaringen af de menskliga företeelserna genom den mysteriösa verkan af själen på kroppen; i ena som andra fallet har man, långt ifrån att undanrödja någon svårighet, låtit ett stort antal nya uppstå. — — — Detta ovetenskapliga bruk beror blott på ett sista och oundgängliga inflytande af den metafysiska filosofien. Grundkaraktären hos de metafysiska begreppen är att betrakta företeelserna oberoende de kroppar, som uppenbara oss dem, att tilldela substansernas egenskaper en tillvaro, särskild från dessas egen. Hvad betyder det sedan, om man af dessa personifierade abstraktioner gör själar eller fluider? Ursprunget är alltid detsamma och hänför sig alltid till detta sökande efter tingens innersta natur, som i hvarje slag utmärker menniskoandens barndom och som först ingaf föreställningen om gudar, hvilka sedan blifvit själar och ändtligen omvandlats till imaginära fluider.»*

Liksom astronomien blifvit befriad från alla dylika spekulationer, så ha ock fysikens mest utvecklade grenar, barologien och akustiken äfvenledes befriat sig derifrån och söka numera blott företeelsernas lagar — under det de flesta fysiker i det 17:de århundradet uppställde eller antogo någon åsigt om orsaker till kroppars fall och man förr uppställt en teori

* Se *Philos. posit.* II, sid. 298—318.

om ett ljudfluidum. Det är vidare bekant, att Fourier upp-
dagade de förnämsta lagarne för värmets företeelser utan att
befatta sig med striden angående dess natur: huruvida det ut-
gjordes af ett flogiston eller bestod i rörelser i en universell
eter. Han vidrörde den blott för att visa tomheten deri.

Hvad nu särskildt ljuset beträffar, så framhåller Comte,
att de skiljda åsigterna om dess natur ej utöfvat något egent-
ligt inflytande på optikens framsteg, att öfvergången från en
hypotes till en annan ej förändrat den vetenskapliga forsknin-
gen och att man lika väl kunnat tolka samma allmänna före-
teelser i enlighet med de båda motsatta systemerna, hvarför
han oafåtligt betonar, att företeelsernas lagar äro det enda
föremålet för den sanna vetenskapen. Genom emissionshypote-
sen har man velat jemföra ljusets företeelser med den allmänna
rörelsen och genom undulationshypotesen med ljudets vågrö-
relse. Detta är enligt Comte utan allt värde, och han anser,
att »ljus-företeelserna alltid skola utgöra en kategori *sui ge-
neris*, hvilka ej kunna öfverföras till någon annan: ett ljus
skall alltid vara heterogent med en rörelse eller ton.»*

Om ock undulationshypotesen blifvit allmänt antagen af
fysikerna på sednare tiden och om ock etern ej torde vara ett
metafysiskt begrepp i Comtes anda, måste vi dock här erinra
oss dels den starka metafysiska tendensen, som ännu fans för
ett halft århundrade sedan, och som fordrade att motverkas på
allt sätt, dels att undulationshypotesen alldeles icke var bevi-
sad, utan tvärtom saknade nödvändiga argumenter, då Comte
skref sin filosofi. Han skulle ha varit ytlig, om han då an-
sett densamma som en positiv teori. Visst är, att vi ingen
aning ännu ha om eterns natur, att den ännu är en full-
komligt okänd eller hypotetisk kropp — *äfven om* han finnes
— och att kemikerna ej äro benägna att antaga densammas
tillvaro.

Nutidens fysiker anse, att optiken i det närmaste nått

* Se *Philos. posit.* II. sid. 436—445.

den högsta positiva utbildning, som är möjlig »tills det nästa stora framsteget inom molekylär-fysiken gifvit oss upplysning om naturen hos de minimala rörelser, hvarpå ljus, värme, elektriska strömmar och magnetism bero»; att ljuset beror på en vågrörelse och består i en fortplantning af *kraft*, ej materia, men att vi sakna all kunskap om sättet, hvarpå denna kraft öfverföres, liksom ock om materiens väsen; att frågan om ljusrörelserna, om de bestå i vibration, oscillation, rotation m. m., sannolikt aldrig skall kunna lösas; och ändtligen att det för förklaringen af de flesta af ljusets vanliga förreteelser är alldeles likgiltigt hvilket antagande man gör öfver dessa sednare rörelser.

Undulationshypotesen antages icke allenast därför, att den fullständigt förklarar alla ljusets förreteelser, utan emedan *nya* förreteelser medelst densamma blifvit upptäckta. Newtons inkast emot undulationshypotesen: att det enligt densamma ej borde finnas några skuggor alls, förblef obesvaradt ända tills dess Young upptäckte interferens-principen, som fullständigt förklarade den skenbara motsägelsen. Icke desto mindre har striden mellan de båda hypoteserna ej blifvit afgjord förr än på sednare år genom de afgörande experiment, som Fizeau och Foucault på 1840-talet medelst fullkomligt olika procedurer anställde rörande frågan om ljusets hastighet i luft och vatten. Newton hade sagt, att, om refraktionen berodde på rörliga partiklar, dessa borde röra sig hastigare i vatten än i luft; Huyghens (undulationshypotesens egentliga skapare) åter, att, om den berodde på vågor, desse borde röra sig saktare i vatten än luft. Det är denna sednare åsigt, hvarpå nyssnämnde forskare funnit bekräftelse, hvarför undulationshypotesen derigenom — men också först då — ansetts bevisad, då ljuset på grund deraf måste anses som en fortplantning endast af kraft.

Eterns tillvaro är emellertid därför ej *bevisad*. Vi böra ej förglömma, att Newton deducerade ur sin emissionshypotes lagarne för reflektion och refraktion, men att forskningen häröfver medförde tillintetgörelsen af den åsigt, hvarur den fram-

gått. Eterhypotesen kan fortfarande, huru antaglig den än synes vara, blott anses som en *vetenskaplig fiktion* af högt värde; men omöjligt är ej, att den i framtiden kan ersättas med en annan mer positiv föreställning.

Fastän *kemien* har sin forskningsart och afhandlar andra företeelser än de föregående mer elementära vetenskaperna, är det dock af vikt, att dessas metoder äro väl kända af forskaren inom detta område. »En tillräcklig föregående vana vid matematiska och astronomiska spekulationer skulle, säger Comte, ovilkorligen utöfva det största och helsosammaste inflytande på kemisternas sätt att fatta och odla sin vetenskap och följaktligen mycket påskynda dess vidare fulländning. — — Ju mera företeelserna invecklas, ju mera böra vi omsorgsfullt förbereda oss genom denna nyttiga intellektuella regim för deras strängt följdriktiga analys.»

Comte anser icke allenast det »elektriska fluidet», »nervfluidet» m. m., utan också de »kemiska frändskaperna» såsom *materialiserade entiteter* eller mer eller mindre metafysiska hypoteser. »Den antagna förklaringen, som man tror sig dermed gifva, förete tydligen grundkarakteren hos de metafysiska tolkningarna, då de utgöra det enkla och naiva återgifvandet af företeelsernas benämning medelst abstrakta termer.» Han framhåller huru, då frändskaperna betraktas såsom absoluta och oföränderliga, förklaringarna kunna ha ett imponerande sken för sig, men huru, sedan en mängd fakta visat dem vara högst variabla, begagnandet af denna term blifvit intetsägande och nästan barnslig (t. ex. vid vattnets sönderdelning af jern vid en viss temperatur på grund af »frändskap» till syret, och jernoxidens sönderdelning af väte vid en än högre temperatur också på grund af »frändskap» mellan väte och syre). Comte ser m. e. o. i läran om frändskap ett fäfängt försök att fatta de kemiska företeelsernas inre natur, som är en lika olöslig fråga som de likartade försöken man förr anställt öfver än

enklare företeelser. Derför böra kemisterne vara förberedda för sina spekulationer genom studier i de mer elementära vetenskaperna, på det de må kunna verkställa den nödvändiga rensningen från föråldrade åskådningar.

Med afseende på metoden är den kemiska vetenskapen af betydelse dels genom sin *nomenklatur-konst*, dels genom *experimenteringen* och *iakttagelsen*, hvilka båda, ehuru fysiken är kemien öfverlägsen i den förra och astronomien i den sednare konsten, stå särdeles högt inom kemien. Ingen vetenskap har dock kunnat ernå ett så rationellt och enhetligt system för vetenskapliga benämningar som kemien — på grund af idén om sammansättningen, som här är herskande — hvarför densamma bör tjena som verkligt mönster i detta afseende, som är af den största betydelse för alla arter af studier.

Vetenskapernas första utveckling ur konsterna är ett faktum, som Comte särskildt betonat. Han framhåller emellertid, huru som inflytandet af konsten endast varit verksamt och nyttigt *i början*, men huru vetenskapen ej kunnat antaga sin spekulativa karakter och ernå sin fulla och snabba utveckling förr än de blifvit uppfattade och odlade på ett omedelbart och sjelfständigt vis, skiljda från konsterna. Synnerligast kan man se detta i kemien, hvars första fakta erhållits genom konstens tillhjälp, men hvars betydliga utveckling sedan slutet af förra århundradet måste tillskrifvas den rent *spekulativa karakter*, som denna vetenskap då började antaga, samt dess fullständiga frigörelse från konsten.

Kemien har vidare enligt Comte i särdeles hög grad bidragit till den oåterkalleliga frigörelsen af menniskoanden från hvaje teologiskt eller metafysiskt förmynderskap, genom att på ett ojäfaktigt vis rätta våra ursprungliga föreställningar om naturens allmänna ekonomi.

Redan förut i detta arbete (sid. 152) har det blifvit hänvisadt på inflytandet af teorien om afdunstning och förbränning på föreställningarna om en gud och en skapelse. Comte framhåller ytterligare, huru som analysen af luft och vatten

samt af de animala och vegetabiliska ämnena medfört grundprincipen af materiens obegränsade evighet och oåterkalleligen ersatt de teologiska idéerna af *tillintetgörrelse* och *skapelse* med de positiva begreppen af *dekomposition* och *rekomposition*.

Kemien, den sista af de elementära vetenskaperna, definierar Comte såsom den vetenskap, hvilken har till ändamål »att studera lagarne för de *kompositions-* och *dekompositions-*företeelser, som härröra af de naturliga eller konstgjorda ämnenas molekylära och specifika verkan på hvarandra.» De kemiska företeelserna ha alltid, såsom Bergman framhållit och Comte efter honom betonat, något *elektift* vid sig. Vid de kemiska företeelserna måste alltid åtminstone en af de kroppar, mellan hvilka de ega rum, befinna sig i ett höggradigt delningstillstånd, oftast t. o. m. vara flytande — under det de fysiska företeelserna aldrig oundgängligt fordra detta vilkor, som tvärtom i allmänhet är ogynsamt för deras frambringande. Visserligen kunna de flesta agentier, som anses fysiska, då deras inverkan är särdeles kraftig och långvarig, åvägabringa ämnesomsättningar, som äro alldeles likartade med de rent kemiska; men det är ock här, såsom Comte framhåller, som fysiken och kemien finna sin naturliga förening och som företeelserna öfvergå från det fysiska till det kemiska området. Ett exempel härpå finna vi uti värmets inverkan: intill vissa gradtal ökar det endast afståndet mellan kropparnes molekyler, men vid högre grader tvingar det dessa hos flertalet ämnen att slitas ifrån hvarandra och ingå nya kemiska föreningar.

Då de viktigaste kemiska företeelser eller åtminstone de, som mest egna sig för vår forskning, endast frambringas genom konstgjorda omständigheter, som vi sent förstått åvägabringa, och då naturen hos dessa företeelser är invecklad och svårtydlig, inses lätt, att den kemiska vetenskapen sist af de organiska studierna nått en positiv ståndpunkt. Huru framskriden den än är i våra dagar i jmförelse med 1835, då Comte skref dess filosofi, så torde vi väl fortfarande böra med honom anse densamma som den jmförelsevis minst utvecklade

grenen af den kosmologiska naturfilosofien. Först på sednare tiden har man sökt ordna de enkla kropparne, grundämnena (vår tids elementer) i naturliga grupper i enlighet med en sant vetenskaplig princip, nämligen atomvigten; men här finnas ännu åtskilliga luckor att fylla innan ett verkligt system blifvit uppställt.

Då man uppfattar fysiken, kemien och fysiologien såsom de trenne vetenskaper, som ha till mål att studera materiens molekylära verksamhet, finner man, säger Comte, med lätthet, att den kemiska verksamheten erbjuder något mer än den fysiska — nämligen förändringarna i ämnenas sammansättning och agregationstillstånd — samt något mindre än de fysiologiska — nämligen den dubbla rörelsen af komposition och dekomposition, som fordras för upprätthållandet af de lefvande kropparnes organisation. Kemiens nära släktskap med fysiken bemedlas framför allt af de elektro-kemiska företeelserna; och dess förbindelse med fysiologien se vi i studiet af de organiska föreningarna. Kemiska forskningar finnas således, som å ena sidan skulle kunna anses tillhöra fysikens område och å den andra fysiologiens.

Fysikens placering före kemien beror på den större generaliteten i de företeelser, den förra afhandlar i jmförelse med kemiens, såsom synes redan deraf, att kropparne ej uppenbara sina kemiska egenskaper utan under vissa begränsade förhållanden och att ingen kemisk företeelse kan tima utan vissa samtida fysiska företeelser. Kemiens föremål är därför mera invecklade än fysikens, ock kunna ej rationellt studeras utan en föregående kännedom om den sednare. I fråga om graden af fulländning finna vi kemien intaga en medelställning mellan fysiken och fysiologien, då den är mindre utvecklad än den förra, men mer utvecklad än den sednare.

Utgående ifrån förknippandet af begreppet *förutseende* med det af *vetenskap*, anser Comte, att den kemiska forskningens mål, betraktadt från dess mest filosofiska synpunkt, bör vara: att ifrån de kända enkla eller sammansatta kropparnes egen-

skaper bestämma hvaruti deras verkan skall bestå och hvilka de förnämsta egenskaperna skola vara hos de nya produkterna. Tillämpningen af den kemiska vetenskapen på de trenne hufvudsakliga områdena, de vitala företeelserna, jordklotets naturalhistora och industrien, blefve då rationellt organiserad.

Studiet af elementerna sjelfva bör utgöra en experimentell och direkt forskning öfver hvar och ett för sig. »Allt hvad man i detta hänseende, säger Comte, kan rationellt fatta skulle, då vi frånsä de mer eller mindre antagliga analogiska induktioner, hvartill vissa redan konstaterade sammanställningar kunna leda, bestå uti upptäckandet af förhållandet mellan hvarje elements kemiska egenskaper och helheten af dess fysiska egenskaper.»

Den nyare kemien har nu verkligen gått den af Comte anade vägen, i det dess klassifikation af de enkla ämnena, förkastande liksom Comte indelningen i metaller och metalloider såsom egentligen ovetenskaplig, går ut på ett ordnande deraf i naturliga grupper efter de kemiska egenskaperna, atomvigtens, atomvärdets och de elektrokemiska egenskaperna*, dervid man, såsom prof. Blomstrand anmärker, »ej kan undgå att aktgifva på det märkliga faktum, att modifieringen af egenskaperna inom de särskilda grupperna står i ett ytterst nära sammanhang med atomvigtens tillväxt.»** Inom fluor-gruppen finna vi således fluor och klor, som ha en jämförelsevis låg atomvigt, vara gasformiga, brom, som har vida större atomvigt, vara flytande, och jod, som har den största atomvigten, vara en fast kropp. Vidare har sistnämnde vetenskapsman framhållit den regeln, »att den positiva styrkan tilltager inom samma grupp,

* Comte framhåller särskildt Berzelii förtjenster för den kemiska klassifikationen, då han, »den mest rationelle af nutidens kemister, tillförsäkrat sig den eviga äran att först ha uppdagat den sanna naturen hos problemet.» Berzelius fattade nämligen först den elektro-kemiska teorien på ett systematiskt vis, hvarigenom de elektro-kemiska egenskaperna hos kropparne kunde tjena som en rationell indelningsgrad.

** Se *Blomstrand: Naturens grundämnen*, 1875, i *Ur vår tids forskning*.

liksom omvänt den negativa aftager med växande atomvigt»; och om detta förhållande få vi en tydlig föreställning genom betraktelsen af såväl alkalimetallerna som kombustorerne (syre, fluor m. m.). Sålunda är cæsius på samma gång den tyngsta och den starkast positiva af alkalimetallerna, och fluoren den lättaste och starkast negativa af haloiderna.

De kemiska kunskaperna öfver de enkla kropparne böra, såsom Comte betonar, alltid sökas genom anställande af direkta iakttagelser. Har denna allmänna grundval erhållits, »böra alla andra kemiska problem kunna lösas på ett rent *rationellt vis* i enlighet med ett litet antal föränderliga lagar.» Comte beklagar den metafysiska tendens, som ännu fans inom kemien på hans tid och yrkar på, att man skall afstå från allt sökande efter kropparnes *orsak* och *inre väsende*. Han betraktar försöket att reducera antalet enkla kroppar till ett litet fåtal, som synnerligast Oken och den tyska *naturismen* ville, såsom metafysiskt, ja teologiskt. Han medgifver för visso »att vi i konstruktionen af våra filosofiska systemer alltid böra sträfva att fatta naturen från den enklaste möjliga synpunkt, men med det grundvilkor, att vi *underordna alla våra begrepp företeelsernas verklighet*, hvarförutan vi förbruka våra krafter på tomma och fantastiska funderingar. Men här kan ingen sant rationel betraktelse leda oss till att på förhand antaga, att de elementära kropparnes antal bör vara mycket litet eller mycket stort; det är endast våra kemiska forskningar, som kunna afgöra denna fråga.»*

* Okens, af den Schellingska filosofien påverkade åsigter förtjena att särskildt afses, om man vill ha en föreställning om metafysiskt kemiska spekulationer. Ännu 1839 säger Oken i sin *Allgemeine Naturgeschichte*, att det finnes fyra allmänna materier (principer, elementer), nämligen jord, vatten, luft och eter eller eld. Han står således fullkomligt på Aristoteles' ståndpunkt härutinnan. Han säger vidare, att det är genom en förening af jordelementet med ett annat, eller genom en binär förening som mineralierna uppstå; att växterna uppstå genom en ternär och djuren genom en qvaternär förening! »Etern är den första materien eller den grundmassa, genom hvars förtätning alla tunga och vägbara materier uppstå. Luften måste betraktas såsom en

Comtes åsikter härom äro nu också vår tids kemisters, som allmänt förkasta frågan om de enkla ämnenas möjliga ursprung såsom icke hörande till den vetenskapliga forskningen. Somlige ha velat härleda alla kroppar ur etern, andra ur vätet genom olika kombinationer af atomerna och dervid t. o. m. angifvit vissa talförhållanden som stöd för en sådan uppfattning, hvilken, utgående från önskan att ernå en materiel enhet, skulle upphäva de enkla kropparnes sjelfständighet såsom egna arter af materia. Men, den rationella forskningen har ej kunnat bekräfta denna åsigt. Prof. Blomstrand säger sålunda, att »den med all sin sannolikhet ej har hållit profvet vid en strängare granskning. Det visar sig sålunda vid nogare efterseende, att det anmärkta talet 16 såsom differens i åtskilliga grupper endast i jemförelsevis få fall framträder med full bestämdhet. Äro elementen sammansatta — en möjlighet, som tydligen af ingen kan bestridas, då ingen vet något derom — så måste de vara sammansatta efter en annan lag än den vi känna såsom den annars i naturen rådande.» I fråga om materiens ursprung ur etern, denna *tyngdlösa* kropp, som innebär en kemisk motsägelse, då kemien inga kroppar känner, som den ej kan *väga*, framhåller han, att »det kemiska spørsmålet så godt som fullständigt öfvergått till ett *metafysiskt*, och lösningen, huru tillfredsställande den än kan synas, *skiljer sig strängt taget föga från den, som forntidens filosofer och tänkare* på den rena spekulationens väg hvar på sitt sätt, menade sig hafva funnit. Beviset ligger en gång för alla utom kemistens arbetsfält. Det tänkta positiva resultatet skulle gestalta sig som ett negatift (substansen skulle ju försvinna, då man komme till etern!) och ett negatift af den art, att hela den kemiska lärobyggnaden skulle rubbas i sina grundvalar.»

Comte framhåller, i fråga om de sammansatta kropparne,

förtätning af etern, hvaruti dock värmet har öfvervigten. Vatten måste betraktas såsom förtätad luft, och sannolikt finnes det något kol i vattnet, fastän man ej upptäckt det. Jord-elementet kan betraktas såsom det, deri kolet förhärskar. Metallerna kunna anses såsom smält kol!»

huru den kemiska verksamheten minskas i den mån föreningsordningen stiger; huru de flesta sammansatta atomer tillhöra de två första ordningarna och huru deras förening synes nästan omöjlig utöfver tredje ordningen; vidare huru föreningarna hastigt förlora sin stabilitet i den mån som elementerna mångfaldigas deri, huru dualismen är den vanligaste formen och huru som knappast någon kropp är qvaternär. Han anser därför, att, då de kemiska föreningarna böra klassifieras i enlighet med föreningsgraden och antalet elementer, antalet af de allmänna kemiska klasserna ej kan vara särdeles stort och att en förenings-grundlag bör finnas motsvarande hvar och en af dem.

Också framhåller Comte betydelsen af *jemförelsen* inom den kemiska vetenskapen, som i betydlig mån — ehuru alltid mindre än biologien — erbjuder villkoret för denna metod, nämligen en följd af analoga men skiljda fall, deri en gemensam företeelse modifieras mer och mer. Ordmandet af kropparne i naturliga familjer, som Comte ansåg den kommande tiden skola utföra, grundar sig på jemförelsemetodens användande i stor utsträckning af kemisterna och dess uppfattande i enlighet med biologernas begrepp. Detta var en tanke, som utvisade en skarp framtidsblick hos Comte; ty på den tid han yttrade den gick den långt framom kemiens dåvarande stadium, alldenstund få undersökningar funnos, som kunde lemna verkliga bevis därför. Comtes åsigt är, i fråga om vetenskaplig forskning i allmänhet, att »det framför allt är genom att till en måttlig grad gå framom de naturliga faserna af utveckvelingen af vetenskapernas filosofi som dess studium kan på ett verksamt vis bidraga att påskynda och utsträcka de förras framsteg.»

De teorier, som den kemiska vetenskapen uppställer för sig, ha alltid fördelen af *verifikation*, hvilket bistånd kemien vet tillgodogöra sig genom det kontrollerande användandet af *analysens* och *syntesens* dubbla procedur, dervid emellertid får hågkommas, att den enkla elementar-analysen ej kan anses nöd-

vändigt fordra en systematisk verifikation, då noggranna operationer tillstådja fullkomligt otvivelaktiga deduktioner. Också skulle elementar-analysen i annat fall fordra särdeles svåra och ofta utförbara rekompositioner, då föreningarna äro desto fastare och svårare att med konst göra efter i mån som de äro af enklare grad. Då Comte redan ansåg, att analysen på hans tid till hufvudsaklig del uppfyllt sin bestämmelse, var det enligt honom genom syntesen som kemien för framtiden skulle nå sin fulländning och bidra till mensklighetens filosofiska utveckling.

Indelningen af kemien i oorganisk och organisk ansåg Comte såsom irrationel, hvarför den ej borde bibehållas. Han framhåller, huru som »de kemiska undersökningarna tendera att tydligen utvisa det intetsägande i denna indelning, då den oorganiska delen ständigt inkräktar på den organiska, som redan skulle varit nära nog fullständigt absorberad af den förra, om den ej till en del ersatt sina förluster genom att i sin tur nära sig på bekostnad af fysiologien. M. e. o. hvad man nu till dags kallar organisk kemi erbjuder en blandad vetenskaplig karakter, till hälften kemisk, till hälften fysiologisk, men som är hvarken det ena eller det andra.»

Grunden för en rationel indelning af kemien skall enligt Comte sökas i principerna för komposition och dekomposition, och han finner, att dessa äro af tvenne slag, nämligen: 1) den tilltagande flerheten uti beståndsdelarne, alltefter som föreningarna äro binära, ternära etc.; 2) graden af sammansättning af de omedelbara beståndsdelarne. Hvad beträffar indelningen i ett oorganiskt och ett organiskt område, så bör ihågkommas, att, om ock de flesta oorganiska föreningar äro binära, finnas dock äfven ternära och quaternära, samt att ett stort antal organiska föreningar äfvenledes äro binära.*

* Se *Philos. posit.* III, sid. 5—67.

Huru *biologien* är underordnad kemien i den hierarkiska skalan förstås lätt genom betraktelsen deraf, att de grundföreteelser, som karakterisera lifvet, nödvändigt äro kemiska, då de bestå uti en ständig följd af kompositions- och dekompositions-processer, hvilka utgöra föremålet för den kemiska vetenskapen. »Då det organiska lifvet, säger Comte, visar sig fullkomligt isoleradt från det animala (hvarom växterna gifva en fullständig föreställning) måste den vitala rörelsen för oss erbjuda rent kemiska idéer, med undantag af de omständigheter, som särskilja detta slag af molekylära reaktioner. Orsaken till denna skilnad ligger deruti, att den kemiska omsättningen här mer eller mindre modifieras af organisationen, d. v. s. den anatomiska strukturen. — — Det tillkommer dock endast kemien att förse oss med den sanna utgångspunkten för hvarje rationel teori om näring och afsöndring eller m. e. o. om alla det vegetativa lifvets hufvudförrättningar. De modifikationer i afsöndringen, som innervationen kan åstadkomma, förbli alltid, huru oregelbundna de än synas, underkastade den organiska grundprocessens kemiska lagar, hvilka, allt under det de tillstådja vissa variationer, förhindra ett än större antal. Utan detta allmänna förhållande skulle man ej kunna inom biologien uppställa någon teori, värd detta namn, alldenstund de mest fundamentala företeelserna eljest skulle anses underkastade fullkomligt godtyckliga variationer, som ej följde någon lag».*

Kemien är vidare af yttersta vikt för biologien genom den förberedande uppfostran, som deri meddelas åt dennas forskningsätt. Genom de kemiska företeelsernas snarlikhet med de vegetatift fysiologiska, tjena de, då de äro enklare, som mer eller mindre användbara mönster.

Äfven de fysiska teorierna äro af omedelbar betydelse för biologien, då de biologiska företeelserna, trots deras större inveckling, ständigt äro underkastade de allmänna lagarne för de fysiska företeelserna, såsom tyngd, värme, elektricitet, ljus,

* Se *Philos. posit.* III, sid. 259—263.

ljud o. s. v. Än mer kunna vi, såsom Comte påpekar, se fysikens betydelse för biologien, då vi afse den faktor, som jemte organismen utgör det yttre villkoret för lifvet, nämligen det omgivande *mediet*, hvars konstitution äfvenledes måste vara känd, då de obetydligaste förändringar deri ofta utöfva det största inflytande på så modifierbara företeelser som de vitala.

Men icke allenast kemien och fysiken, utan äfven astronomin är af betydelse för den biologiska forskningen, såväl med afseende på den sunda allmänna betraktelsen af lifvet såsom beroende af vårt solsystems företeelser, som med afseende på *metoden*, eller den rent logiska synpunkten. Det är nämligen genom studiet af de enklaste företeelser, som man lär sig att bäst formulera de fullständigaste *förklaringar*; hvarför det är genom jmförelsen med och det förnyade studiet af de enklaste och bäst kända naturföreteelser, som »tomheten framstår i de mer eller mindre metafysiska begrepp, hvaraf fysiologien ännu (1836) är så öfverfylld, t. ex. Barthez' lifsprincip, Bichats vitala krafter och många andra analoga föreställningar, som i sjelfva verket blott utgöra rena entiteter, hvarifrån astronomin ensam bland alla grundvetenskaper numera är fullständigt renad.»

Det var den komparativa zoologien i förening med den patologiska analysen af organismens väfnader, som, då de gåfvo forskningen allmänna synpunkter, först höjde *biologien* från att vara ett aggregat af detaljkunskaper eller helt subjektiva hypotetiseringar (t. ex. mekaniska och kemiska lifsteorier, föreställningar om kardinalsafter samt om sjukdomarne såsom entiteter eller verkliga väsenden o. s. v.) till vetenskap.

Comte visar, att »fysiologien ej börjat få en sant vetenskaplig karakter, tenderande att för alltid frigöra sig från hvarje teologiskt eller metafysiskt öfverherskap, förr än från den tid, då de vitala företeelserna äntligen kommo att anses vara underkastade allmänna lagar, hvaraf de blott framställa enkla modifikationer. — — — De lefvande kropparnes an-

tagna oberoende af de allmänna lagarne, som så högt uttalades ännu i början af detta århundrade af den store Bichat sjelf, försvaras i princip ej längre af andra än metafysikerna.» Han beklagar dock, att den sant spekulativa synpunkten för lifvets studium ännu ej (på 1830-talet) var tillräckligt grundlagd, då det fysiologiska studiet ansetts kunna odlas oberoende af matematiska och oorganiska studier, hvilka dock äro de verkliga källorna till den vetenskaplige anden och som ensamna förmå att oåterkalleligen undandraga studiet af de lefvande varelserna det metafysiska inflytandet, som ännu inverkar på så många begrepp.*

Dock bör biologiens grundkarakter bestämmas på ett fullt filosofiskt sätt, på det denna vetenskaps *sjelfständighet* — ej endast dess sammanhang med de öfriga — må framstå och den oorganiska vetenskapen ej må söka omvandla densamma till en enkel gren af sig. »Biologien har förut kastats mellan metafysiken, som bemödat sig att qvarhålla henne, och fysiken, som tenderar att upptaga henne i sig, mellan Stahls och Boerhaves skolor.»

Comte framhåller det inkonsequenta deruti, att »samma individer, som angående de enklaste naturföreteelser erkänna omöjligheten att spekulera öfver de första orsakerna och det inre frambringelsesättet, ofta ej draga i betänkande att i det vida mer invecklade studiet af de lefvande kropparne befatta sig med dessa tomma frågor. Sedan mer än ett århundrade öfverensstämma alla goda hufvuden i att befria fysiken från att söka genomtränga tyngdens mysterium, då den blott har att söka dess lagar; men detta hindrar ej, att man dagligen förebrår den sunda fysiologien att intet lära oss om det inre väsendet af lif, känsla och tanke.» Biologien skall därför söka sprida fullkomligt positiva idéer om lifvet och förhindra alla onyttiga spekulationer deröfver i enlighet med den metafysiska metoden.

* Jemför ofvan, sid. 146, diskussionen öfver »anden».

Lifvets allmänna idé uttryckes enligt Comte genom harmonien mellan de båda elementerna: en *levande varelse* och sammanfattningen af de yttre villkoren för dess tillvaro eller hvad man kallar *medium* (luft, vatten, föda, jordens rotation, solens värme etc.). Comte påpekar härvid, huru samtida filosofer, synnerligast i Tyskland, genom en felaktig tendens att generalisera utan måtta, låtit förleda sig att göra idén af lif liktydig med *spontan verksamhet*. »Men det är klart, säger han, att en dylik logisk förvillelse omedelbart tenderar att återföra den oreda, som var utmärkande för den gamla filosofien, då hvilken kropp som helst i så fall skulle kunna framställas såsom mer eller mindre levande. — — — För att undvika den beklagansvärda urartningen af de högsta vetenskapliga frågor till barnsliga diskussioner om ord, är det nödvändigt att omsorgsfullt använda benämningen *lif* endast för verkligt levande, d. v. s. *organiserade* varelser, samt att vid denna fästa en tillräckligt vidsträckt uppfattning för att kunna strängt använda den för alla möjliga organismer och för alla deras vitalitets-sätt.»

Den mest tillfredsställande filosofiska definition på lif var för Comte den, som Blainville framställt, då han karakteriserade denna företeelse såsom: en dubbel inre rörelse af *komposition* och *dekomposition*, synnerligast då man dertill lägger betraktelsen af de båda korrelativa grundvilkor, som äro oskiljaktiga från det levande tillståndet, nämligen en *organism* och ett *medium*. Lifvet karakteriseras vidare af den dubbla och ständiga rörelsen af *uppsugning* och *afsöndring*, beroende på den ömsesidiga verkan af organismen och mediet.

Blainvilles enkla definition synes dock Comte tillräcklig, ty den angifver noggrant den enda företeelse, som är fullt gemensam för alla levande varelser och utesluter alla verkligt döda kroppar.

Gentemot de filosofer, som endast afse eller utgå ifrån människan, anser Comte som den största filosofiska förtjensten i denna definition, att Blainville härmed visat sig afse lifsbe-

greppet i de minst utvecklade och ej i de högsta formerna, eller att han utgått ifrån det *vegetativa* lifvet. Han har härvid just fäst sig vid *helheten* af den biologiska hierarkien, vid *alla* slag af levande kroppar, växter såväl som djur. »Det är obestridligt, att det animala lifvet i det ofantliga flertalet af fall ej utgör annat än en enkel fulländning, som så att säga blifvit lagd till det organiska eller fundamentala lifvet, hvars allmänna natur det förra ej kan ändra.» Hos sjelfva människan eger detta förhållande också rum, och motsatsen deraf, eller att det vegetativa lifvet blott skulle vara bestämdt att underhålla det animala lifvet, framstår för oss först, då förståndet och samhälligheten utvecklats särdeles betydligt. »Denna utveckling tenderar mer och mer att artificiellt omvandla slägtet till ett enda stort och evigt individ (menskligheten), utrustadt med en ständig och progressiv verkan på den yttre naturen. Det är endast från denna synpunkt, som man kan riktigt betrakta detta frivilliga och systematiska underkastande af det vegetativa lifvet under det animala såsom den ideala typ, mot hvilken den civiliserade människan oafåtligt sträfvar, fastän den aldrig kan fullständigt förverkligas.»* Derför är det som Comte anser, att biologien skall sysselsätta sig med den individuella människan och strängt hålla sig till grunduppfattningen af det animala lifvet såsom underordnad det vegetativa; under det den skenbara afvikelsen, eller det högre sociala och mänskliga lifvet skall utgöra föremålet för en helt annan vetenskap eller *sociologien*. Denna har sin grund i biologien, men henne tillkommer att särskildt studera lagarne för mensklighetens utveckling.

Det vegetativa lifvet är emellertid, såsom ock Bichat framhöll, det enda, som är verklig *oafbrutet*, under det det animala är *intermittent*. Allt detta hindrar ej, att studiet af människan bör vara det förherskande inom biologien och att människan, såsom det omedelbaraste begreppet, måste utgöra

* Se *Philos. posit.* III, sid. 201—207.

grundenheten, hvarefter vi böra bedöma alla de öfriga organiserade varelserna.

Comte har framhållit, huru som »det organiska rikets grund-enhet nödvändigt fordrar (i anatomiskt hänseende), att alla de skiljda elementarväfnaderna återföras till en enda ursprunglig väfnad, hvarifrån de successift härledas genom särskilda transformationer. Då de orubbliga lagarne för transformation af den alstrande (cell-) väfnaden till de sekundära väfnaderna äntligen blifvit funnen, bör den anatomiska filosofien anses ha ernått sin grundfulländning, emedan en strängt vetenskaplig enhet derefter skall råda inom densamma.»

Han ansåg den anatomiska forskningen på 1830-talet (synnerligast i Tyskland) ha börjat afvika från den rätta vägen genom att söka bilda själfva den ursprungliga alstrande väfnaden af »en chimär och obegriplig samling af en sorts organiska monader (cellerna) och att missbruket af mikroskopiska undersökningar och det öfverdrifna förtroende man satt till detta tvetydiga forskningsmedel framför allt bidragit till att gifva ett visst sken af sanning åt denna fantastiska teori, som tydligen utgått från ett väsendtligen metafysiskt system af allmän filosofi.»

Den ofilosofiska materialismen låter de oorganiska ämnena och lagarne spela en lika afgörande hufvudrol i de lefvande kropparnes företeelser, som i naturen utanför dem. Positivismen åter lärer, att »hvarje positiv spekulation öfver de båda oskiljaktiga begreppen *lif* och *organisation*, på grund af sin natur, bilda ett strängt begränsadt system, hvaruti man tvifvelsutän bör så mycket som möjligt uppställa den fullständigaste enhet, men som alltid bör vara fullständigt *skiljdt från helheten af de oorganiska teorierna*, hvilkas föremål ej kunna erbjuda någon klass af verkligt analoga företeelser.»

Comte betraktar som en fysiologisk förvillelse, hvilken står i sammanhang med sammanblandningen af naturfilosofiens båda elementer, att man velat betrakta lifvet såsom *universelt* i hela naturen, inneboende den oorganiska som den organiska materien,

och att det eger sitt verkliga säte i *molekylerna*, ty hvarken lif eller organisation kunna tänkas uti ett system af mer eller mindre olikartade monader och ej heller i dessa hvar för sig. Derfor nekar ej Comte att kropparne böra anses som ytterst sammansatta af odelbara atomer; tvärtom synes honom denna uppfattning fullkomligt rationel. Men att föreställa sig, att lifvet egentligen har sitt säte i monader eller celler, är enligt honom att föreställa sig varelserna såsom egentligen *bildade af än mindre varelser* och utgör en orimlig efterhärming af föreställningen om de oorganiska molekylernas sjelfständiga lif. Idéen af *väfnad* blir i de organiska spekulationerna den logiska eqvalensen till idéen af *molekyl* i de oorganiska spekulationerna. »Hvarje organism är genom sin natur ett odelbart helt, och den sista termen af en abstrakt sönderdelning deraf består i idéen af *väfnad*. Att försöka öfvergången från begreppet *väfnad* till begreppet *molekyl*, är tydligen att lemna den organiska filosofien för att irrationellt inträda på den oorganiska filosofiens område.»*

Biologien indelas i *statisk* och *dynamisk*. Den statiska (anatomiska) delen afhandlar elementarbeståndsdelarne, väfnaderna och organerna; den dynamiska (fysiologiska) delen afhandlar de vitala företeelserna och uppställer den »vitala hierarkien», förbindande vegetaliteten i inskränkt mening med menskligheten genom animalitetens skiljda grader. Den har att i det vegetativa lifvet studera de trenne slagen af grundlagar, som gälla *näring*, *utveckling* och *fortplantning*, och i det animaliska lifvet lagarne för *öfning*, *vana* och *fulländring*, hvartill kommer såsom en fyllnad för båda grupperna studiet af *ärflighetens* lag, som förbinder näringens oafbrutna företeelser med verksamhetens intermittenta förrättningar. Den *vitala modifierbarheten*, angifven af den första filosofiens tredje lag, karakteriseras härigenom, och vi skola deraf omedelbart fatta det nödvändiga sambandet mellan organismen och mediet.**

* Se *Philos. posit.* III, sid. 369—372.

** Se *Politique posit.* IV, sid. 219.

Bichat bidrog i hög grad att höja biologien till vetenskap hufvudsakligen genom sitt sant *filosofiska* betraktelsesätt, i det han *generaliserade företeelserna*, sökande hvilken väfnadsform, som i sjukdomsprocesserna var angripen — i st. f. organet, som förut blott studerats. Han grundade patologien på anatomin och fysiologien såsom de enda generella utgångspunkterna, utan hvilka inga teoretiska vyer skulle kunna ernås. Vidare grundade han den *allmänna anatomin* — som enligt Comte snarare borde kallas »abstrakt» eller »elementär» anatomi — d. v. s. anatomiens filosofi, hvilken skärskådade organerna från synpunkten af deras skiljda allmänna beståndsdelar, väfnaderna, till skilnad från den deskriptiva anatomin, som blott är en beskrifning öfver hvarje organ, hvarje system för sig.

Comte anmärker riktigt, att »väfnaderna, betraktade för sig, blott ha en abstrakt tillvaro, hvars verkliga begrepp blott kan bestämmas genom utforskandet af organerna och apparaterna. Studiet af dessa skulle dock ej kunna ha någon rationel grund utan en föregående noggrann kännedom om de anatomiska elementer, hvaraf de bestå.»

Anatomin och fysiologien böra enligt Comte betraktas såsom oskiljaktiga och utgörande en och samma vetenskap. Han ansåg därför, att inga tillfyllestgörande skäl finnas att bibehålla ett särskiljande af dessa båda sidor af ett enhetligt problem, som blott var ett resultat af den biologiska vetenskapens barndom, då fysiologien i inskränkt mening förr utgjort en del af den metafysiska filosofiens allmänna system. Han visar, huru det först var genom anatomin, som metafysiken misskrediterades inom biologien och som positiviteten dit infördes, hvarigenom ett frånskiljande af anatomin ursprungligen tjenade till att frigöra det positiva från det metafysiska elementet i de lefvande kropparnes studium. Men nu, sedan fysiologien blifvit en positiv vetenskap, ha vi ej skäl att fortfarande hålla den särskiljd från anatomin.

Fastän fysiologiens första odling skett genom läkarekon-

stens tillhjälp, har dock dess verkligt vetenskapliga utveckling ernåtts först genom särskiljandet af dess utaf medicinen alldeles oberoende forskningar. »Utan det mäktiga inflytandet af läkarekonsten skulle, säger Comte, fysiologien ännu högst sannolikt ha stadnat vid akademiska afhandlingar, till hälften litterära, till hälften metafysiska, här och der försedda med några helt tillfälliga iakttagelser. Dock har man skäl att anse, det den biologiska vetenskapen numera ernått detta stadium af fullständig mognad, deri hon, för befordran af sina vidare framsteg, bör följa en öppet spekulativ väg och vara fullständigt befriad från hvarje omedelbar förbindelse med läkarekonsten eller någon annan tillämpning.»

Comtes filosofiska betraktelser öfver den fysiologiska vetenskapens forskningsmetoder gå ut på att visà experimentets svårighet inom fysiologien (synnerligast hjernsystemets) samt att patologien (häri inbegripen teratologien eller läran om missbildningar) i sjelfva verket är det förnämsta experimentalmedlet. Äfven djurens och t. o. m. växternas patologi anser Comte böra vara af betydlig nytta såsom medel för den biologiska vetenskapen. Fastän han uttryckligen framhåller vigten af fysiologiska experimenter, kan han dock ej underlåta att beklaga, det de »hittills (1836) medfört än större vetenskapliga svårigheter än dem de skolat lösa, för att ej tala om de ännu talrikare, som ej haft något bestämdt mål och ej slutat med annat än att belasta vetenskapen med onyttiga och osammanhängande detaljer.» Experimentet är m. e. o. ofta illusoriskt.

Mot vivisektioner uppträder Comte icke allenast af moraliska skäl (vanan vid grymhet), utan än mer af rent vetenskaplig anledning. »Den allmänna rubbning, som hela den organiska ekonomien derigenom ögonblickligt erfar, gör dem i allmänhet ej lämpade att medföra någon positiv lösning på frågorna. Jemförelsen mellan de naturliga och de konstgjorda fallen är vanligtvis, på grund af våldet i ingreppet, utsatt för feltydning, då det normala tillståndet bedömes på ett individ och rubbningen på ett annat, som ofta tagas af en slump.»

Den positiva filosofien bör kunna lemna biologien en helsam påminnelse om hennes verkliga mål och medel, då ännu mycket fattas i hennes forskning, synnerligast inom nervsystemets områden. Om de talrika iakttagelser, som man hittills samlat rörande förändringarna i de intellektuella och moraliska företeelserna, ännu ej spridt någon verklig kännedom om lagarne därför, bör detta enligt Comte hufvudsakligen tillskrifvas »dels frånvaron af ett bestämdt och särskildt föremål för undersökningen, dels, än mera kanske, den ofullständiga kännedomen om det motsvarande normala tillståndet.»

Den matematiska metoden, som man genom införandet af *statistiken* velat använda i biologien, anser Comte kunna vara till skada för den sanna forskningen, synnerligast inom medicinen, då densamma kan medföra ett djupt urartande af läkarekonsten, som derigenom reduceras till blinda beräkningar. »En sådan metod, om den ens förtjenar detta namn, är i sjelfva verket ej annat än en *absolut empirism*, förklädd under en skenfager matematisk yta. Drifven till sin yttersta konsekvens, skulle den tillintetgöra hvarje sant rationell läkarekonst, genom att leda till att på slump använda hvilken terapeutisk metod som helst, blott det numeriska resultatet af dess praktiska användande med minutiös noggrannhet antecknades. Det är tydligt, att, principiellt sedt, de ständiga variationerna, som hvarje organism är underkastad, nödvändigt äro mera uttalade i det patologiska än i det normala tillståndet, hvarigenom fallen bli än mera olika hvarandra. Här af följer, att det är omöjligt att anställa en verklig jemförelse mellan tvenne kurativa metoder endast enligt statistiska tablåer öfver deras verkningar, då intet afseende blifvit fästadt vid någon sund medicinsk teori.»

Om emellertid vissa öfverdrifter finnas angående den numeriska metodens betydelse för biologien, så finnas å andra sidan fullgiltiga skäl att betrakta matematiken såsom en nödvändig förberedelse för denna vetenskap, såväl med afseende på det äfvenledes förberedande fysikaliska studiet som direkt

med afseende på den animala mekaniken. »Det kan ej betviflas, att de allmänna teoremerna inom den abstrakta statiken och dynamiken skola finna ständig bekräftelse i de lefvande kropparnes mekanism, hvars rationella studium de förvisso äro bestämda att belysa.»

Det är ytterligare från rent logisk synpunkt, d. v. s. med afseende på metoden, som matematiken är af högsta betydelse för biologien, alldenstund de matematiska studierna utgöra den verkliga källan till det sant vetenskapliga resonemanget. »I mån som föremålet för våra undersökningar invecklas, fordrar det nödvändigt ett än mäktigare bistånd af denna urtyp för positiv förnuftsgiltighet. Det biologiska studiet fordrar, på grund af sin natur, en förståndsöfning, som endast de matematiska spekulationerna förmå meddela. Jag afser här förnämligast bildandet och fullföljandet af positiva abstraktioner, utan hvilka man ej skulle kunna hvarken i anatomiskt eller fysiologiskt afseende göra något vidsträckt och rationellt bruk af den jmförande metoden.»

Ändtligen kan matematiken genom sin *hypotetiska metod* tjena biologien. Härmed får ej förvexlas blotta gissningar, hvilka gälla lösningen af ett problem, under det den vetenskapliga fiktionen uppställer ett fullkomligt idealt problem. Denna metod är i synnerhet användbar i den komparativa biologien, som ofta tillstädjer ett inskjutande mellan de skiljda kända organismerna af vissa fullkomligt fiktiva varelser, hvilka man föreställer sig för att göra serien mer fullständig och regelbunden — något, som det positiva studiet af de lefvande kropparne synes Comte såväl tillåtligt som verkställbart i våra dagar.

I fråga om klassifikation af de lefvande varelserna, framhåller Comte, huru som växtriket, den sista termen i den stora biologiska skalan, ej erbjuder någon möjlighet till en verkligt organisk hierarki och huru dess inre sönderdelning ej kan öfva något väsendtligare inflytande på de högre biologiska spekulationernas fulländning. »Då man anser sig böra afse en mer

utvecklad sönderdelning, inses lätt, att en enda större afdelning af djurriket, t. ex. entomologien, från denna synpunkt erbjuder vida flera vetenskapliga hjälmpedel än hela växtriket, såsom tillstädjande jemförelser af organismer, som äro mycket mera olikartade och framförallt mycket bättre karakteriserade.» Också ha djur-klassifikationerna alltifrån den biologiska vetenskapens början (med Aristoteles) varit mer eller mindre rationella och ha de blifvit allt fullständigare, under det växt-klassifikationerna först sedan det 18:de århundradet (genom Linné) börjat kunna rationellt uppställas och ännu i våra dagar äro mycket aflägsna från en verkligt systematisk fulländning. Comte ansåg t. o. m., att de »på grund af växtorganismens alltför enkla och likformiga natur aldrig skulle kunna höja sig mycket öfver det ofullkomliga stadium, der det förra århundradets reformatorer måste lemna dem.» Comte framhåller vidare, huru det inom växtriket ej finnes någon egentlig hierarkisk princip, som kan underordna den ena organismen under den andra såsom i djurriket. Begreppet animalitet tillstödjer uppställandet af en följd af olika grader, under det vegetabiliteten alltid är väsendtliggen homogen, karakteriserad af en ständig assimilation och desassimilation samt en nödvändig reproduktion. Den skilnad i intensiteten, som finnes, kan ej gifva anledning till uppställandet af en verklig vegetabilisk skala, analog med den animaliska. Början till en sant filosofisk koordination inom växtriket finnes dock enligt Comte i Jussieus indelning efter befintligheten af hjertblad- uti Monocotyledoner, Dicotyledoner och Acotyledoner.

Den allmänna klassifikations-teorien skulle varit obestämd och ofullständig, säger Comte vidare, om växt-klassifikationen varit dess mål i st. f. att vara bestämd att fullända djur-klassifikationerna. Genom denna uppfattning har ifrågavarande teori blifvit filosofiskt fastställd, och genom detta resultat är det som Lamareks klassifikation af de lägre djuren, hvilken Aristoteles knappast tecknat och Linné ofullständigt afhandlat, blifvit så betydelsefull. Betraktelsen öfver djuren, som blifvit allt mera

förhershkande, anser Comte skola blifva af större nytta för växtklassifikationernas rationella fulländning än den uteslutande sysselsättningen endast dermed. Comte framhåller tvenne hufvudbegrepp för klassifikationen, nämligen: bildandet af *naturliga grupper* samt deras *hierarkiska följd*. Det förra består uti att bland mer eller mindre talrika arter fatta de väsendtliga analogierna, så att de varelser, som tillhöra en och samma kategori, alltid äro sinsemellan mera lika hvarandra än dem, som ej tillhöra densamma. Det gäller här, att hvarken göra grupperna för vidsträckta, ty då blir ett inbördes tillnärmande af arter nästan illusoriskt, eller för begränsade och följaktligen för mångfaldiga, ty i så fall skulle jemförelser vara nästan omöjliga.

De viktiga begreppen *ordning*, *familj* och *slägte*, som inom växtriket äro ovissa, ha först inom djurriket blifvit karakteriserade på ett fullt vetenskapligt vis. Början till klassifikation måste göras genom den lättare jemförelsen mellan släkten och familjer, och först sednare kan jemförelsen företagas mellan arterna, hvilken är vida svårörligare. Ha en gång familjerna ordnats, erbjuda arterna deri alltid en sådan grad af grundlighet, att ett stort antal biologiska forskningar ofta sedan kunna tillfyllestgörande utföras å ett enda fall af hvarje grupp.

Hufvudvilkoret för klassifikationen skall vara den, att den plats, som hvarje organism erhåller, omedelbart låter helheten af dess anatomiska och fysiologiska natur framstå. »Det är framförallt derigenom, säger Comte, som den naturliga metoden får en utprägladt vetenskaplig karakter och blir i högsta grad öfverlägsen de mnemotekniska konstgrepp, hvarmed den ännu alltför ofta förvexlas. Den följd af tablåer, hvaraf den består, utgör på samma gång den noggrannaste och den kortaste sammanfattningen af det nuvarande systemet af biologiska kunskaper och samtidigt ock det förnämsta logiska medlet för deras vidare fulländning.»

Comte framhåller, huru som »djur-arterna i statistiskt afseende erbjuda en tilltagande organisk inveckling, vare sig med

hänsyn till skiljaktigheten, mångfalden och specialiteten i deras anatomiska elementer, eller med hänsyn till organernas och apparaternas sammansättning och varietet; vidare huru denna ordning från dynamisk synpunkt motsvarar ett allt mer omfattande och verksamt lif, sammansatt af talrikare och mera särskilda förrättningar; samt ändtligen att den lefvande varelsen blir mer och mer modifierbar på samma gång som han på den yttre verlden utöfvar en större och vidsträcktare inverkan.»*

Angående den så mycket diskuterade hypotesen om *transformationen af arterna*, hvilken förnämligast blifvit framhållen af Lamarck i början af vårt århundrade (och sedan af Darwin m. fl. i nyare tider försvarats), så har Comte ej underlåtit att deråt egna en djupsinning granskning, hvilken emellertid ej utfallit till fördel för nämnda hypotes.

Comte anmärker, att om man skulle antaga Lamarcks hypotes, enligt hvilken de skiljda organiska stadierna skulle sakta följa på hvarandra medelst omärkliga öfvergångar, »man tydligen måste fatta den uppstigande serien såsom fullständigt kontinuerlig. Om man åter slutligen uppdagar de lefvande arternas beständighet, blir det icke mindre nödvändigt att såsom princip uppställa diskontinuiteten i samma serie.» Antingen arternas föränderlighet eller deras beständighet emellertid antages, framstår dock enligt Comte en organisk hierarki dem emellan lika tydligt; och han framhåller i fråga om Lamarcks vetenskapliga blick i jmförelse med hans förnämste motståndares, Cuviers, att den förre fattade djur-serien på ett bestämdare och djupare vis än den sednare. Hvad emellertid *artbegreppet* beträffar, så betonar Comte, huru som det »på grund af sin natur utgör organisationens förnämsta enhet och att det skulle nästan fullständigt upphöra att tillstödja någon noggrann vetenskaplig definition, om vi antaga en obegränsad transformation af de gifna olika arterna till nya genom det

* Se *Philos. posit.* III, sid. 377—386.

tillräckligt länge fortsatta inflytandet af yttre och tillräckligt verksamma förhållanden.»

Lamarcks åsigt hvilade på tvenne principer — som Comte lika litet som någon annan forskare förnekar — nämligen förmågan hos de lefvande organismerna att *modifera* sig efter de omgifvande yttre förhållanden, som gifva anledning till en öfvervägande öfning af ett särskildt organ; samt tendensen att genom ärftlighet hos racerna fixera de modifikationer, som först voro omedelbart förvärfvade af individet, på så vis, att de med hvarje ny generation småningom tilltaga. Att emellertid på dessa principer bygga en hypotes om en verklig omvandling, anser Comte alldeles oberättigadt från vetenskaplig synpunkt, och så har, alltifrån Lamarcks ända intill våra dagar, ett särdeles stort antal skarpsinniga naturforskare likaledes ansett. »Man kan utan möda förstå, säger Comte, att, om dessa (nyssnämnda) egenskaper kunde i oändlighet antagas vara rådande, alla organismer skulle kunna betraktas såsom successift frambragta den ena ur den andra, åtminstone genom att förfoga öfver naturen, intensiteten och varaktigheten hos de yttre inflytandena med den obegränsade fríkostighet, som ej kostade Lamarcks naiva inbillning någon möda!»

Hvad beträffar tidsperioderna, som transformationerna skulle ha fordradt, anser Comte, att de ej kunna på något vis bestämmas eller underkastas någon granskning; och att antaga en annan, fullständigt ideal konstitution hos de omgifvande medierna i forntiden, som skulle ha gifvit anledning till äldre transformationer, är enligt honom stridande emot all vetenskaplig hypotes-bildning, såsom undandragen all sorts verifikation. Hela transformations-hypotesen hvilar enligt Comte på ett alldeles felaktigt begrepp om den lefvande organismen och mediet, som utgöra lifvets grundvilkor. Comte fäster här uppmärksamheten derpå, att inflytandet af mediet och förmågan hos organismen att förändra sig, äro särdeles *begränsade*; de utgöra tvenne heterogena och oberoende makter, och det gäller blott, att den inbördes jemvigten upprätthålles. För att

fatta dem såsom obegränsade, fordras, säger Comte, »att med Lamarck, men emot helheten af de ovederläggligaste iakttagelser, antaga, det behofven alltid förmå skapa förmågor, i st. f. att begränsa sig till att *framkalla utvecklingen* deraf, då den primitiva organisationen gjort detta möjligt och då de yttre hindren ej äro alltför stora. Hvarifrån skulle för öfrigt behofven komma, om det ej finnes *ursprungliga tendenser*. Se vi ej tvärtom ständigt, att uti fall, som äro vida gynsamare för upprätthållandet af den biologiska harmonien än dessa chimäriska antaganden, en dylik jemvigt upphör genom omöjligheten, hvari organismen befinner sig, att tillräckligt modifiera sig för att foga sig i de nya förhållanden, som omgifva honom? Det är sålunda t. ex. som de högsta djur-arter tendera att försvinna i mån som människan inkräktar på deras område och t. o. m. som de minst civiliserade människoracerna genom en beklagansvärd fatalitet försvinna för de mera civiliserade, då de ej kunna spontant lämpa sig efter fordringarna i deras nya belägenhet. Och ändock är det erkänt — i enlighet med en allmän granskning af hela djur-serien — att organismen modifierar sig med desto större lätthet ju högre han står! Man ser, att Lamarcks hypotes skulle, i motsats till detta förhållande, fordra den största modifikationsförmåga hos de lägsta organismerna, och detta skulle tydligen vara orimligt.»

Comte ansluter sig fullständigt till Cuviers bevis emot Lamarcks hypotes, hvilka väsentligen stödde sig derpå: att de äldsta observerade arter — t. ex. mumier samt de af Aristoteles beskrifna arterna — äro oförändrade samt att de nuvarande arterna visa sig motstå de starkaste modifierande krafter, såsom t. ex. en långvarig domestisering. Han anser därför, att »vi ej böra förirra oss i tomma och oåtkomliga spekulationer öfver den primitiva början till de skilda organismerna, utan såsom en stor naturlag antaga en tendens hos de lefvande arterna att ständigt fortplanta sig med samma grundkarakterer, trots variationen i de yttre tillvarelsevilko- ren. Så

länge som denna variation ej strider emot denna inre natur, som ej kan ändras, eger arten bestånd, fast den modifierar sig — synnerligast om skiljaktigheterna äro gradvisa; men skrider det längre, modifieras arten ej, utan omkommer ovilkorligen.» Comte påpekar emellertid, att man på hans tid ej tillräckligt kände modifikationsförhållandena, att m. e. o. »bildandet af den rationella teorien öfver de olika mediernas verkan på de skilda organismerna ännu nästan helt och hållet återstår. Man bör anse denna fråga endast vara framställd, i enlighet med sin sant filosofiska natur, såsom slutresultatet af den stora tvist, som framkallats af Lamarek, hvilken sålunda gjort en utmärkt tjänst åt den sunda biologiska filosofiens framsteg. Ett sådant slag af undersökningar utgör tvifvelsutän ett det vackraste föremål, som denna filosofis nuvarande tillstånd kan erbjuda åt den högre förståndsverksamheten.»*

Hvilka resultat har nu den nyaste tiden medfört inom detta forskningsområde? Efter Lamarek har transformationshypotesen upptagits af flera nya forskare, af hvilka Darwin är den mest framstående, hvarför den ifrågavarande hypotesen i allmänhet nu mera kallas »Darwinismen». Många stora naturforskare ha ställt sig på Darwins ståndpunkt och bland den stora hopen af halfbildade och mer eller mindre materialistiskt sinnade, har det blifvit särdeles populärt att vara »Darwinist.»

Fråga vi oss dock allvarligt: är denna transformationshypotes ännu *bevisad*; har den vunnit kraftigare stöd i iakttagelsen nu än på Lamareks tid; så nödgas vi, derest en fullständig opartiskhet, en oblandad sanningskärlek råder öfver vårt tänkesätt, härpå svara ett bestämdt *nej*. De nyare transformisterna (Darwin, Wallace, Herbert Spencer, Huxley, Vogt, Hæckel m. fl.) sakna lika mycket grund som de äldre (Lamarek, Geoffroy St Hilaire, Naudin m. fl.) och det är förvånande att se, med hvilken godtrogenhet och brist på sant vetenskaplig kritik och sans som Darwinismen i allmänhet blifvit antagen.

* Se *Philos. posit.* III, sid. 388—398.

Emellertid saknas ej motståndare af högt vetenskapligt värde*, som uppträdt emot Darwin; jag nämner här såsom de förnämste den ryktbare Quatrefages och Mivart, hvilka nyli- gen riktat naturforskningen och den sanna naturfilosofien med särdeles utmärkta arbeten**, deri den Darwinska transforma- tionshypotesen, på grund af naturiakttagelser och objektiva skil- dringar, funnit sin afgörande vederläggning.

Såväl Darwin som Lamarck antaga, att *variabiliteten* af de lefvande varelserna är obegränsad och att existerande arter genom *sakta skeende obetydliga förändringar*, som de yttre medierna och individernas behof föranleda, *omvandlas till nya arter*, att släkten uppstå ur olika släkten, likaså familjer och klasser; hvarför den första början till hela den lefvande ver- den är att söka i vissa ytterst enkla *proto-organismer* (Darwin) eller någon *prototyp* (Lamarck). Den hufvudsakliga skilnaden är, att då Lamarck för förklaringen af de lägre organismernas ständiga fortvaro, trots all omvandling till högre organismer och trots mediernas oafbrutna inverkan, nödgades antaga en ständigt pågående generatio spontanea, Darwin ej antager denna. Härvid följer Darwin endast hvad den positiva forskningen lärt, ty den har nu mera fullständigt vederlagt denna förr så myc- ket diskuterade spontana ny-alstring af lefvande varelser ur icke organiserade ämnen. Men med ett förnekande deraf föl- jer ock omöjligheten att i något afseende förklara fortvaron

* Jag fäster mig naturligtvis ej vid de motståndare, som från teologisk synpunkt angripit Darwin, (då ingen *vetenskaplig* vederläggning deraf kan följa), endast vid sanna och fördomsfria naturforskare.

** Se *Quatrefages: Unité de l'espèce humaine*, Paris 1861; hans: *Charles Darwin et ses Précurseurs Français*, Paris 1870; och *L'espèce humaine*, Paris 1877; samt *St. George Mivart: On the Genesis of Species*, London, 1871 (2:dra uppl.).

Det är med stor öfverraskning man finner, att dessa arbeten ej synas vara kända af Darwinisterna. Sålunda nämnes hvarken Quatrefages eller Mivart af Dodel, hvilken emellertid i sin *Neuere Schöpfungsgeschichte* (1875), som är ren Darwinism, med mycken lätthet vederlägger en mängd af Darwins teologiska och andra mindre exakta motståndare.

af de enklaste organismer, hvaraf vi känna ett stort antal, som paleontologien visar oss ha oförändrade bestått lika länge som de högre former, vi känna från de äldsta geologiska perioder. Lamarck insåg detta, och ansåg därför hypotesen om en generatio spontanea alldeles nödvändig för sin hypotes.

På samma vis som en skarp motsägelse redan finnes i utgångspunkterna för transformationshypotesen, så finnas mellan de olika formerna deraf en mängd afvikelser och skilda synpunkter, så att de skilda transformisterna ofta alldeles upphäva hvarandras påståenden. Sålunda anse somliga, att nya arter uppstå plötsligt och att förändringarna äro betydliga, under det andra, med Darwin i spetsen, anse den gradvisa, knappast märkbara förändringen alldeles nödvändigt tillhöra utvecklingen!

Då det skulle föra allt för långt ifrån detta arbetes hufvudmål att närmare granska detta vidsträckta ämne, måste jag inskränka mig till att här angifva endast hufvudresultaterna af den sednaste forskningen deröfver samt dess filosofiska värde och förhållande till positivismen.

Som en grundval för Darwinismen uppgifves: att »det är konstateradt, att nya varieteter och racer uppstå genom konstgjord afling och att dessa nya varieteter och racer slutligen afvika från hvarandra lika så mycket som skilda arter och släkten i naturtillståndet.» Här föreligger på samma gång Darwinismens verkliga innehåll som dess vederläggning, då det just gäller att afgöra varietetens och racens förhållande till arten, ett förhållande, som inom Darwinismen blifvit påfallande lätt diskuteradt, under det detsammats utredning, som är af afgörande betydelse, fordrar en ytterst logisk samt strängt vetenskaplig och empirisk lösning. Här är det som Quatrefages visat sig vara en sann filosof och Darwins öfverman såsom vetenskaplig analytiker af de funna företeelserna. Under det Darwin och hans anhängare ännu icke framvisat ett enda fall af öfvergång från en varietet till en särskild, ny art, har den exakta iakttagelsen, dertill Darwin sjelf bidragit med ett ut-

omordentligt rikt material, till fullo bevisat, att ingen känd varietet finnes, som ej kvarstår inom det ursprungliga artområdet och som öfvergått till en ny art!

»Striden för tillvaron» och »det naturliga urvalet» äro faktorer, som alltid utöfva sin verksamhet i det individuella lifvet för upprätthållandet af de bästa medlemmarne af arten, och deras inflytande erkännes för visso af hvarje forskare. Men hvad som Darwins vetenskapliga motståndare ej kunna erkänna är, att nämnda faktorer förmå omvandla arterna; fakta saknas. *Varieteter* kunna väl deraf uppstå, men *nya arter ej*. Darwinisterna säga emellertid, att »den varierande formen måste kallas varietet eller race utaf stamformen eller en *blifvande art*, tills dess höjdpunkten ernåtts. — — Derefter blir formen *konstant* och kan betecknas som *art*.»

Men det är denna höjdpunkt, som aldrig blifvit observerad bland varieteterna. Man har trott, att paleontologien, som ej kunde tagas till hjälp på Lamarecks tid, gifvit nya stöd för åsigten om transformationen, då mellanformer blifvit upptäckta mellan icke allenast arter utan än mera mellan släkten och klasser! Detta är dock blott skenbart, då de ifrågavarande mellanformerna blott äro *former* och intet lära oss om det genetiska sammanhanget eller m. e. o. blott gälla den *morfologiska* synpunkten, ej den *fysiologiska*. Båda måste ovilkorligen afses vid art-bestämmandet; och är det någon, som är afgörande, så är det den fysiologiska eller fortplantningsförhållandet. Nu händer det emellertid, att otaliga arter stå hvarandra så ytterst nära, i morfologiskt hänseende, att, om blott formen afsåges, många skilda arter skulle kunna anses endast som varieteter af samma art, om ej deras fysiologiska förhållande vid alstringen utvisade art-skilnaden. Många s. k. öfvergångsformer, som man trott sig se i skeletterna af forntida djur, kunna därför synas mycket närstående nu lefvande arter, utan att de därför ha stått i ett genetiskt sammanhang dermed. Vi veta, huru lika hvarandra häst-, åsne- och zebra-skeletten äro; helt visst skulle en paleontolog ej tveka att anse

dem ha tillhört en och samma art, om de funnits utdöda. Men afdingsförhållandena lära oss tvärtom, att de äro fullkomligt skilda arter, som vid kroasering få en ofruktsam afkomma, såsom nästan alltid är fallet med hybrida former.

Liksom Darwinisterna ej noga särskilt begreppen varietet och art, så ha de ej heller noga särskilt *hybridation* och *metisering*, en skilnad, som dock är fullkomligt afgörande för frågan om arternas omvandling. Mästerligt utvecklar Quatrefages detta ämne och belyser det med fakta af sådant slag, att ingen tänkande naturforskare torde kunna undgå att erkänna hans åsigt härom såsom den enda möjliga, derest man vill vetenskapligt forska och ej fantisera öfver naturföreteelserna. *Art*-begreppet är den naturliga utgångspunkten, och dess definition är fullkomligt öfverensstämmande hos alla naturforskare, ehuru uttrycken äro något olika; alltid ingår fortplantandet af samma slags individer deruti. *Varietet* är en helt individuel formförändring; och *race* är en fixerad formförändring, som fortplantas genom ärftlighet. Ännu känner man emellertid ingen race, som så aflägsnat sig från sin utgångstyp, att den företett organiska tecken på en särskild naturlig familj. Kände man emellertid ej de skilda racernas eller varieteternas härledning eller filiation, så skulle en utomordentligt stor mängd af dessa tagas som skilda arter — och det är detta som Darwinisterna äro benägne att göra och hvarigenom de på så lätta vilkor komma till rätta med arternas uppkomst.

Den exakta forskningen har emellertid inom många djurgrupper reducerat en stor mängd förut såsom skilda ansedda arter till ett färre antal, då man funnit, att en stor del blott varit varieteter.

Hvad som är utmärkande för en art är, att den med svårighet parar sig med en annan och, framförallt, att afkomman, eller *hybriden*, är ofruktsam; det är detta förhållande, som skyddar arten. Mellan varieteter af samma art åter eger parning rum med största lätthet och afkomman, *metisen*, är

sjelf likaså fruktbar som föräldrarne, hvilket är ett tecken på, att de tillhöra samma art. Allt synes tendera just åt motsatsen till Darwinismen, eller, att arten blott tillstädjer obetydliga formförändringar, men är på allt sätt skyddad mot en verklig omvandling och upprätthållen i en orubblig sjelfständighet. Äro hybriderna någon gång fruktbara, återvända de efter ett par generationer till en af de art-typer, som alstrat dem, såsom erfarenheten lärt från kroaseringar mellan hund och varg, bock och får, hare och kanin etc.

Atavism i egentlig mening, eller det periodiska återkommandet af en typ hos förfäderna, som är vanlig hos metiser, förekommer aldrig hos hybrider; så fullständigt tillintetgöres förr eller sednare en af de kroaserade arterna i den hybrida generationen. Dessa förhållanden gälla lika för växter och djur. Man känner hittills i hela den lefvande världen endast ett enda exempel på en verkligt hybrid bland-art, som under en lång följd af generationer fortplantat sig, eller den hvete-art, *Egilops triticoides*, som uppstått genom kroasering af vanligt hvete med *Egilops ovata* och som på 1850-talet blef känd och närmare studerad. Emellertid har detta resultat blott erhållits genom de noggrannaste artificiella omsorger; öfverlemnad åt naturens lopp försvinner denna hybrid mycket snart igen. Af vilda arter känner man intet fall af hybridation; och i allmänhet äro varieteter och metiser konstprodukter, frambragta genom människans verksamhet.

Hvad transformisterna förbisett är just hvad den sunda vetenskapen omutligt fordrar: det stränga särskiljandet mellan art och varietet samt mellan hybridation och metisering. Ett sammanblandande har varit nödvändigt för upprätthållande af transformationshypotesen; men vår tids forskning har redan inlagt en högtidlig reservation emot ett dylikt godtycke. Darwin, såväl som Lamarck, anser, att *racor* blott äro *arter under bildning* och han sluter oupphörligt från de ena till de andra. Då skilda *arter* af dufvor paras, har det aldrig uppstått annat än ofruktbara hybrider; men då skilda *varieteter* af den dome-

sticerade tama dufvan parats, hafva, huru aflägsna racerna ännu varit, fruktsamma metiser alltid alstrats. Alla de 150 dufracer, vi känna såsom härstammande från Columba livia, äro och förbli en enda art, liksom ock alla hundracer blott äro olika former af samma art.

Det är ett utmärkande drag, att transformisternas argument i de mest afgörande fall är: *möjligheten* och *antagligheten* att så eller så skett, dervid emellertid de fullständigaste motsatser blifvit med lika öfvertygelse antagna som icke allenast möjliga, utan rent af sannolika. Sålunda ansåg Geoffroy St Hilaire den plötsliga afvikelsen af arterna vara otvifvelaktig, förklarande de grava, sakta skeende modifikationerna «tydligen oantagliga», under det Lamarck liksom nu Darwin anse dessa sednare vara de enda begripliga, de enda möjliga! Iakttagelsen lär oss emellertid nu, att nya former plötsligt uppstå utan allt synbart eller ens tänkbart naturligt urval, utan modifikation på grund af fysiologiska behof eller mediernas omedelbara inverkan — m. e. o. fullkomligt oförklarligt och nyckfullt. Sålunda få Normandiska svin ibland kindbihang utan att man känner till sådana hos vilda svin. En svart-skuldrig påfågel har tillfälligtvis uppstått midt ibland stamförvandterna af det vanliga slaget o. s. v.

Vi känna inga närmare omständigheter, som kunnat gifva anledning till uppträdandet af den förste oxen, det första fåret, den första geten utan horn; ej heller till uppträdandet af de kort-benta hundracerna (taxarne) eller till de kort-benta fåren (ancon-racen). Början till dessa sednare känner man; den daterar sig från 1791, då man i Massachussets såg den första baggen födas med korta ben: och från denna bagge är det som hela racen härstammar. Samma är förhållandet med det slätulliga fåret, som 1828 föddes midt ibland vanliga får i Mauchamp. Bland växter har man sett enahanda förhållanden. Sålunda iakttog man i en plantskola i St Denis bland en grupp vanliga acacier ett exemplar utan tornar, och från detta härstammar, genom sticklingar, alla tornlösa acacier, som

numera finnas i hela världen. Af dess frön uppstår dock den vanliga formen.

Iakttagelsen har här intet att lära oss angående frambringelsesättet: *man såg* dessa former helt oförmodadt och helt plötsligt, se der allt.

Huru vidare tänka sig ens möjligheten af gradvisa modifikationerna i otaliga fall, der hela organisationen, verksamheten eller sjelfva de funna formerna ej gifva den minsta anledning att antaga en dylik process, t. ex. Labyrintodontens underbara tandbyggnad, eller Potto-apans rudimentära pekfinger eller hvalfiskens barder, eller narhvalens spjut, eller sågfiskens såg?

Flera af de zoologiska och anatomiska upptäckter, man gjort på sednare år, minska sannolikheten af de gradvisa modifikationerna och helheten af de paleontologiska fynden talar fullständigt deremot. De små modifikationerna saknas i allmänhet alltid och de finnas ej ens der, hvarest man hade skäl att a priori vänta sig dem. De rester, som finnas af äldre foglar, flädermöss och pterodaktyler, förete icke den minsta antydning till en gradvis utbildning af deras flygapparat, som är väsendtligen densamma i de äldsta som i de yngsta generationer, vi känna. Emellan jätte-reptilierna *Ichtyosaurus* och *Plesiosaurus* finnas hvarken öfvergångar inbördes eller till några nu lefvande djurformer.

Sköldpaddor stå vidare utan alla öfvergångsformer i djurserien, och det är omöjligt att på något vis tänka sig, huru deras egendomliga skapnad uppstått.

Dock, det är i sjelfva verket lika omöjligt att utforska någon annan lefvande varelses tillkomst; vetenskapen lär oss intet derom, iakttagelsen gifver blott allt flera bevis på det outransakliga deri. Denna art af studier är egentligen en kvarleva af äldre metafysiska tendenser, eller en gren af orsaks-filosofien. Transformismen vill nämligen förklara varelsernas uppkomst och första början, den är ett försök att förklara lifsföreteelsernas inre väsende och frambringelsesätt. Lik-

som all orsaks-filosofi har den stött på öfverstigliga hinder och den har blifvit med obestridliga vetenskapliga fakta vederlagd. Derfor har dock det arbete, dess förkämpar nedlagt derpå, ingalunda varit bortkastadt; tvärtom har det, om ock det afsedda målet ej ernåtts, medfört de värdefullaste upplysningar öfver flera af biologiens förut helt outredda frågor, dem om varelsernas modifierbarhet och mediernas inverkan derpå; samt vidare har det intressanta temat: vårt ursprung lockat otaliga till att syssla med vetenskapliga studier, hvilka eljest kanske förblifvit intresselösa för dem. Darwins och de öfriga transformisternas namn skola därför alltid af efterverlden beundras för de rika materialier och de viktiga rön, hvarmed de riktat biologien.

Den biologiska vetenskapen, som mot slutet af förra århundradet blifvit grundad af Bichat, Morgagni, Haller m. fl., blef emellertid först genom Galls hjernteori bragt till högre fulländning, hvarigenom en vetenskaplig bas erhöles för en grundlig förnyelse af de högre filosofiska spekulationerna. Genom Gall gjordes psykologien till en positiv vetenskap, som kompletterade fysiologien; de högre företeelserna i vårt själslif blefvo nu föremål för en forskning, som använder en vetenskaplig metod. Cabanis* hade redan ansett, att de företeelser man kallar *moraliska* (andliga, själsliga) borde kallas *cerebrala* eller *nervösa* och studeras i enlighet med denna uppfattning. Men vid denna idé stannade det, och först Gall** ledde den till praktiskt utförande i en doktrin, som visserligen i mycket var bristfällig och förhastad, men som i princip var riktig och gaf forskningen fasta hållpunkter, som den inom detta område förut ej egt. Gall sade: »I öfverensstämmelse med fysiologiens grundaxiom: det finnes *ingen funktion utan organ* betraktar jag, i enlighet med obestridliga erfarenheter, som i alla tider

* Ryktbar fransk läkare, högt skattad som filosof; död 1808.

** Född i Baden 1757, blef medicine doktor i Wien; död 1828 i Paris.

blifvit gjorda, det cerebrala nervsystemet som sätet för känslans* och förståndets funktioner i allmänhet; och vidare, då experimenter och den omedelbara diskussionen visat oss dessa funktioner som skilda och oberoende, fastän de sins emellan hafva talrika och viktiga föreningsband, betraktar jag det cerebrala nervsystemet, och hjernan i synnerhet, ej som ett enda organ, utan som en helhet af organer, af hvilka hvar och ett är sätet för en särskild moralisk funktion; börande vi, genom iakttagelse och experiment och ledda af en klok analys, söka finna hvilka de verkligt skilda funktionerna och de motsvarande organerna äro.»

Redan 1824 visste Comte, såsom synes af bref till Valat, att riktigt uppfatta vigten af Galls reformerande grunddoktrin och att alldeles afse ifrån hans hypotetiska åsigter i flera detaljer, såsom hans första bestämmande af funktionerna och deras säten — en punkt, som dess värre blifvit den mest allmänt kända och hvarigenom Galls betydelse ännu ofta missförstås. Dock har man nu mera kommit derhän att inom det vetenskapliga lägret allmänt erkänna Galls stora betydelse inom så väl fysiologien som psykologien. Hvad särskildt den sednare beträffar, så är det uppenbart, att Gall var den, som gjorde ett slut på de förut så olösliga och envisa tvisterna mellan sensualisternas och de medfödda idéernas skolor genom att framhålla tillvaron af *inneboende (cognata) tendenser* eller *dispositioner* inom både känsl- och förståndsområdet, oberoende af så väl uppfostran som yttre omständigheter.

År 1825 framstälde Comte offentligen sin uppfattning om den Gallska hjernteorien och om moralen samt förståndet såsom bundna vid särskilda delar eller organer i hjernan. Hans redan då så klara blick i denna svåra och mycket diskuterade fråga framgår af följande utläggning, som fortfarande torde förtjena att anses som ett det mest träffande omdöme derom:

»Då man iakttagert mennisko-andens utvecklingsgång under

* Anmärkas bör, att ännu Cabanis och Bichat förlade sätet för begären och drifterna till inelfvorna.

de två sista århundradena, finner man, att astronomien i sjelfva verket först blifvit en positiv vetenskap, efter henne fysiken, derpå kemien och slutligen, i våra dagar, fysiologien. Sådant är det närvarande tillståndet af den intellektuella utvecklingen.

För att kunna med all nödvändig noggranhet känna den verkliga vändpunkt, hvartill denna stora revolution numera är kommen, måste man uti den sista vetenskapen (fysiologien) särskilja den del, som rör förstånds- och känslö-funktionerna, från den, som omfattar de andra organiska funktionerna.

Det är först efter alla de andra som de moraliska företeelserna utträdt utur teologiens och metafysikens område, för att inträda inom naturvetenskapens. Utan tvifvel var intet mera naturligt, enligt den ofvan uppställda encyklopediska skalan. Men om denna oundvikliga omständighet med hänsyn till dem gör transformeringen mindre märkbar, är den icke desto mindre verklig, fastän den ännu ej iakttagits af det stora flertalet. Alla de, som äro å verklig nivå med sin tid, veta faktiskt, att fysiologerna nu mera betrakta de moraliska företeelserna alldeles på samma sätt som de öfriga animala företeelserna. Det är här onödigt att taga parti för eller emot någon af de skilda meningar, som nu strida om herraväldet, angående arten, antalet, utsträckningen och det ömsesidiga inflytandet af organerna, som tilldelas de skilda förrättningarna, vare sig intellektuella eller affektiva. Utan tvifvel *har vetenskapen ännu ej funnit sina afgjorda grundvalar* i detta hänseende; och det finnes intet säkert bevisadt utom några otillräckliga, ehuru högst värdefulla generaliteter. — — — I de skiljaktigheter, som finnas i åsigtarna, har den positiva metoden dock blifvit erkänd å ena som andra hållet som det enda tillätliga medlet; bildandet af en fysisk teori, som här består uti föreningen af den anatomiska och den fysiologiska synpunkten, anses af alla meningar som det enda förnuftiga målet.»*

Biologien har haft en utomordentlig betydelse för emanci-

* Se »*Considérations philosophiques sur les sciences et les savants* 1825, uti *Politique pos. IV. Appendice*, sid. 148.

pationen af människoförnuftet och dess utveckling, synnerligast genom teorien om de intellektuella och moraliska företeelserna, hvilka, i förening med de sociala, till slut voro de enda, som man ansett den teologiska och metafysiska filosofien kunna bättre tolka än vetenskapen. Då emellertid »det positiva studiet af dessa företeelser oemotståndligt låter tomheten framstå i de abstrakta förklaringar, som utgå från den teologiska och den metafysiska filosofien, fattar man lätt den stora motvilja, som det biologiska studiet har förmågan att numera ingifva de skilda teologiska och metafysiska sekterna. Den opartiska publiken har tvifvelsutan ej kunnat undgå att förvånas öfver dessas försök att få den illusoriska verksamheten af öfvernaturliga krafter och psykologiska entiteter att, vid frambringandet af de moraliska företeelserna, passa samman med den nära förbindelse, hvori dessa företeelser tydligen stå med organismen och mediet, hvilka försök blifvit allt fruktlösare i den mån som den sednare blifvit uppdagad genom den nyare anatomiens och fysiologiens arbeten.»

Då den positive filosofen Bain, som ej är Comtist i egentlig mening, vill betrakta »psykologien» såsom en vetenskap för sig, är det af desto större vikt att här framhålla hans åsigt derom, hvaraf ohållbarheten af den äldre uppfattningen torde än mera framstå för dem, som ej fullständigt frigjort sig från metafysiska föreställningar.

»Psykologien eller vetenskapen om själen är, säger han, ett mycket inveckladt ämne, som försvåras genom en särskild tillsats af falska tendenser. Den studerande gör därför klokt uti att vara förberedd därför genom en vetenskaplig disciplin, som bäst lemnas af de föregående vetenskaperna. Fastän själen själf — det subjektiva medvetandet — är ett enhetligt ämne, är dock en materiel organism alltigenom förenad dermed, hvarför den skulle vara känd såsom sålunda bunden. Den materiella organismen tillhör emellertid den sista afdelningen af biologien, nämligen människans fysiologi.»*

* Se *Bain: Logic* I, sid. 27. (2:dra uppl.)

Ett dylikt afdelande af ett enhetligt studium, psyko-fysiologien, låter sig naturligtvis göras, men är alltid ett artificiellt tillvägagående i och för analysen; men ämnet sjelf fordrar enheten här liksom i alla vetenskaper. Fysiologien sjelf är sålunda en från anatomien skild doktrin, men den kan ej studeras utan den sednare, ej användas utan afseende på organismen. Att tala om en »sjäslära» för sig vore lika orimligt som att tala om en *kraftlära* utan hänsyn till det materiella substratet. *Såsom en abstrakt gren* af hjernläran kan man förvisso tala om en psykologi, liksom man eger en abstrakt fysiologi; och en *sådan sjäslära* är den af Comte uppställda. Men liksom det ej finnes något abstractum utan ett concretum till grund, så uppfattas och betecknas denna lära af Comte också med det enhetliga namnet *hjernteori* och hänföres till biologiens område, alldenstund hjernan är ett organ liksom alla andra i organismen och man ej har skäl att betrakta dess för rättningar (= sjäslifvet) såsom mera *immateriella* än kroppens öfriga förrättningar, d. v. s. såsom rent *andliga* eller *öfvernaturliga*. Häraf framgår grundskilnaden mellan den antika, metafysiska och den nya, positiva psykologien, hvilken sednare ingen före Gall rätt fattat och ingen såsom Comte konsekvent utbildat.*

De intellektuella och moraliska företeelserna — det synnerliga verksamhetsfältet för gud — studerades ända till in i vårt århundrade enligt den metafysiska metoden, men ha nu blifvit för alltid af den sanna forskningen öfverlemnade åt de positiva vetenskaperna, och studeras nu enligt sociologiens, patologiens, fysiologiens och den komparativa zoologiens metoder.

Det skarpa, fiktiva särskiljandet af djuren och människan, instinkten och förståndet, som för omkring hundra år sedan af Leroy vederlades, ehuru det af de äldre skolorna bibehållits, kullkastar Comte och visar, huru vi först genom en enbetlig

* Taine har i sitt arbete *De l'intelligence* skänkt metafysiken en högst inkonsekvent hyllning, då han förklarar »metafysiken ej vara omöjlig» och kallar »det metafysiska problemet det första och sista af alla»!

blick på alla de högre animala varelserna, genom att ej erkänna annan väsendtlig skilnad mellan människan och djuren än *graden* af de högre förmögenheterna, kunna vetenskapligt forska öfver människans andliga företeelser. Den enda skilnaden mellan instinkt och förstånd ha vi att se i fixerandet af en viss förmåga hos förståndet genom en tillräcklig likformighet i de yttre omständigheterna och dess fortplantning genom ärfthigheten. Instinkten framgår m. e. o. ur förståndet (= automatiskt förstånd).

Då man å ena sidan skulle vilja anse, att vissa af de högsta intelligenta förmögenheterna, motsvarande pannregionens hjernpartier, endast tillhöra människonaturen, nödgas man emellertid förkasta en dylik uppfattning, då man, såsom sig bör, jemför de högsta djuren med de lägsta vildarne i vårt slägte. Människan har vidare i sin förträfflighet dömt djuren för mycket *i massa* och ej tillbörligen iakttagit den olikhet, som finnes bland dem också.

Den äldre psykologien har i fråga om helheten af de andliga funktionerna felaktigt bedömt deras inbördes förhållande, i det de egentliga förståndsformögenheterna, som nästan uteslutande utgjort föremålet för dess spekulationer, blifvit ansedda såsom förherskande, under det känslöformögenheterna varit underordnade. Men häremot inlägger nu Comte en motiverad protest, framhållande redan 1837 i sin biologiska filosofi — liksom sedan på 1850:talet i sin sociala och religiösa filosofi — huru som känslömrådet är det hos såväl människan som djuren förherskande, eller att det utgör livets förnämsta drifkraft, under det förståndet egentligen blott är en regulator. Som ett vetenskapligt stöd härför framhåller han den betydliga öfvervigten af de bakre och mellersta partierna af hjernan, hvilka man har fullt grundade skäl att anse innehålla organerna för känslöformögenheterna, under det de främre och öfre partierna, som innehålla förståndsorganerna, blott utgöra $\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{6}$ af hela hjernmassan*.

* Se *Philosophie posit.*, III, sista kap.

Hvad nu särskildt Galls teori beträffar, stödjes den af tvenne grundprinciper, nämligen de olika dispositionernas (talangernas, karakterernas etc.) medfödda natur samt de olika och oberoende förmögenheternas mångfaldighet — hvilka bevisas såväl af fysiologiska försök, som af patologiska och komparativa undersökningar. Äfven här eger Comtes lag om aftagande generalitet i menniskoandens verksamhet sin tillämpning, ty, uppstigande till de öfre hjernpartierna, finna vi de främre och minst utvecklade organerna vara de mest utmärkande för menniskan, under det de nedre och bakre organerna äro de, som äro för hela djurriket fullkomligt gemensamma.

Ju högre företeelserna äro till sin natur, ju mera äro de invecklade, ju mindre äro de generella, och ju mera fordrar deras frambringande en allt större mångfald samverkande momenter, hvarför de bli mera modifierbara och mindre oemotståndliga. Af de fysiologiska företeelserna, hvilka i jemförelse med de mera allmänna och elementära äro mycket modifierbara, tillstädja de intellektuella och moraliska de största modifikationerna och visa sig minst oemotståndliga, på grund af den betydliga invecklingen och enskildheten i deras natur, »utan att, såsom Comte betonar, något af de talrika elementära inflytanden, som samverka dervid, derför upphör att följa oföränderliga lagar, fastän dessa i de flesta fall ej äro kända.»

Gentemot den tron, att den Gallska hjernteorien skulle misskänna uppfostrans vigt och motverka all sann frihet, bevisar Comte, att den tvärtom är den enda lära, som förmår att filosofiskt uppställa och lösa uppfostrans problem, i det den till utgångspunkt tager: tillvaron af alla elementarorganer hos alla normala människor. Men då det visar sig, att hvarje organ utvecklas genom öfning och aftager genom brist derpå, följer, att uppfostran förmår i allra högsta grad öka hjernfunktionerna, d. v. s. höja människans intellektuella och moraliska ståndpunkt. Här bemöter Comte emellertid med lika skärpa de båda ytterligheterna i den franska och den tyska skolan med afseende på individets ledning. Den förras mest

typiska representant, Helvetius, har, såsom Comte framhållit, fört till de orimligaste öfverdrifter angående uppfostrans förmåga, hans lära om grundligheten hos alla är en paradox och hans egoistiska moral ytterst farlig. Den tyska psykologien åter, som låter enhvar ega förmåga att styra sig sjelf efter den abstrakta pligtidéen, framställer jaget såsom ej möjligt att leda, på grund af dess *liberté vagabonde*, som är dess grundkaraktär och som ej tillåter detsamma att fattas såsom underkastadt någon verklig lag.

Galls och än mer Spurzheims lokalisation och alltför stora mångfald af skilda hjernorganer har Comte naturligtvis aldrig fullständigt antagit; enligt honom »måste den frenologiska analysen helt och hållet göras om igen!» Men hans vetenskapliga ande kunde ej undgå att framhålla vigten af den Gallska lokalisationsteorien såsom ett fullkomligt berättigadt försök och hardt när oundvikligt för den vidare forskningens skuld. Gall begagnade sig af naturforskarens rätt att uppställa vetenskapliga hypoteser och hade redan uppfyllt grundvilkoren därför, då i harmoni med den öfriga fysiologien en organapparat angifvits såsom säte för en särskild art funktioner och då vidare hans hypotes tillstod en positiv granskning och verifikation. Utan Galls lokalisationshypotes är det mycket tvifvelaktigt, om hans hjernteori vunnit det intresse och den spridning, som var nödvändig. För resten, anmärker Comte, var denne ett af de försök, hvartill man blifvit föranledd af vårt förstånds utomordentligt klena krafter.

Vetenskapen måste emellertid enligt honom nu söka att bättre än förr på anatomisk och fysiologisk väg utreda hjernans och de s. k. själsförmögenheternas inre förhållanden — dervid det till en början är af vikt att ej endast afse storleken och vigten af ett organ, utan lika mycket graden af dess verksamhet. De metoder, som man för denna nya frenologiska undersökning bör använda, äro framförallt den patologiska och den komparativa analysen — och huru djupt Comte vid framhållandet häraf skådat, synes af de resultat, hvartill

våra dagars hjernpatologer kommit, fyra årtionden efter det Comte gaf sina biologiska råd, som, om de tillbörligen beaktats af vetenskapsmännen, skulle ha förhindrat en dyrbar tids bortkastande på den experimentella metoden. På sednare 20—30 åren ha nämligen jemförelsevis få egentliga upptäckter eller upplysningar lemnats oss genom experimental-fysiologien inom det högre cerebrala området, under det, såsom nervpatologerna framhålla, den patologiska anatomen lemnat oss högst viktiga upplysningar.

Den nya hjernteori, som Comte uppställde, förbereddes endast genom Gall, men den fordrade, för att kunna fulländas, såsom Comte säger, den *sociologiska inspirationen*, och den logiska principen för denna skapelse består i dess *subjektiva uppställning*, d. v. s. den spekulativa analysen af själsfunktionerna i enlighet med Comtes underordnande af anatomen under fysiologien och hans åsigt, att det närmare bestämmandet af hjernorganernas säten skall utgöra fyllnaden eller t. o. m. resultatet af vårt studium af de intellektuella och moraliska *funktionerna*.

Hjernans biologiska problem kan ej behandlas annat än i enlighet med sociologien, som ensam uppenbarat människans högre förrättningar och egenskaper. Fastän utvecklingen af förmögenheter och böjelser är lika hos individet och släktet, är det dock hufvudsakligen hos det sednare som de förmå att fullständigt visa sig. Hjernstudiet står sålunda på gränsen mellan biologien och sociologien; också har Comte velat uppfatta hjernan såsom ett sammanbindande organ mellan människan och menskligheten.

Jag meddelar här Comtes positiva klassifikation af de aderton inre hjernfunktionerna, hvilka han, stödd på en grundlig såväl komparatift zoologisk som sociologisk och moralisk analys ansåg vara de enkla förmögenheter, hvarmed vårt s. k. själslif funktionerar. Sjelf har Comte ingalunda sagt, att hans hjernteori vore fullfärdig eller att den ej behöfde nya bearbetningar; men väl ansåg han, liksom hans efterföljare, att den

POSITIV KLASSIFIKATION

Mensklighet.

af de aderton inre hjernfunktionerna,
eller systematisk tablå öfver själen.

Lefva för andra.

<p style="text-align: center;">(Älska, Tänka, Handla). Handla af känsla, tänka för att handla.</p>	<p style="text-align: center;">10 Känslomotorer. (Böjelser i det aktiva stadiet; känslor i det passiva stadiet.)</p>	<p style="text-align: center;">3 praktiska egenskaper.</p>	<p style="text-align: center;">5 förstånds-funktioner.</p>	<p style="text-align: center;">Princip.</p>	<p style="text-align: center;">Medel.</p>	<p style="text-align: center;">Resultat.</p>	<p style="text-align: center;">Ingifvelse. (Hjertat).</p>	<p style="text-align: center;">Råd. (Förståndet).</p>	<p style="text-align: center;">Utförande. (Karakteren).</p>
	<p style="text-align: center;">3 sociala; 7 personliga.</p>			<p style="text-align: center;">Instinkt</p>	<p style="text-align: center;">Begrepp</p>		<p style="text-align: center;">Egoism.</p>	<p style="text-align: center;">Altruism.</p>	
	<p style="text-align: center;">3 sociala; 7 personliga.</p>			<p style="text-align: center;">Ärelystnad</p>	<p style="text-align: center;">Passift, eller <i>Betraktelse</i> (kontemplation), hvaraf objektiva materialier.</p>		<p style="text-align: center;">(1)</p>	<p style="text-align: center;">(2)</p>	<p style="text-align: center;">(3)</p>
	<p style="text-align: center;">3 sociala; 7 personliga.</p>			<p style="text-align: center;">Tillgifvenhet</p>	<p style="text-align: center;">Abstrakt, eller rörande tilldragelserna, hufvudsakligen <i>analytisk</i>...</p>		<p style="text-align: center;">(4)</p>	<p style="text-align: center;">(5)</p>	<p style="text-align: center;">(6)</p>
	<p style="text-align: center;">3 sociala; 7 personliga.</p>			<p style="text-align: center;">Vördnad</p>	<p style="text-align: center;">Induktift, eller genom jmförelse, hvaraf <i>Generalisation</i></p>		<p style="text-align: center;">(7)</p>	<p style="text-align: center;">(8)</p>	<p style="text-align: center;">(9)</p>
	<p style="text-align: center;">3 sociala; 7 personliga.</p>			<p style="text-align: center;">Godhet, eller allmän kärlek (sympati), <i>mensklighet</i></p>	<p style="text-align: center;">Deduktift, eller genom koordination, hvaraf <i>Systematisation</i></p>		<p style="text-align: center;">(10)</p>	<p style="text-align: center;">(11)</p>	<p style="text-align: center;">(12)</p>
	<p style="text-align: center;">3 sociala; 7 personliga.</p>				<p style="text-align: center;">Uttryck</p>		<p style="text-align: center;">(13)</p>	<p style="text-align: center;">(14)</p>	<p style="text-align: center;">(15)</p>
	<p style="text-align: center;">3 sociala; 7 personliga.</p>				<p style="text-align: center;">Verksamhet</p>		<p style="text-align: center;">(16)</p>	<p style="text-align: center;">(17)</p>	<p style="text-align: center;">(18)</p>
	<p style="text-align: center;">3 sociala; 7 personliga.</p>				<p style="text-align: center;">Stadga, hvaraf ... <i>Thärdighet</i></p>		<p style="text-align: center;">(16)</p>	<p style="text-align: center;">(17)</p>	<p style="text-align: center;">(18)</p>

Sammanfattning af hjern-teorien.

Dessa aderton hjernorganer utgöra den centrala nervapparaten, som å ena sidan eggjar nutitions-lifvet och å den andra samordnar relations-lifvet, genom att förbinda dess båda slag af yttre förrättningar. Dess *spekulativa område* meddelar sig direkt med *känsl-nerverna*, och dess *aktiva område* med *rörelse-nerverna*. Men dess *känsl-område* har blott nervösa samband med de *vegetativa inlufvorna*, utan någon omedelbar förbindelse med den yttre världen, som ej träder i något förhållande dertill annat än medelst de båda andra områdena. Detta hufvud-centrum (känsl-området) för hela den menskliga tillvaron funktionerar ständigt genom en alternerande hvila af de båda symmetriska halfvorna af hvart och ett af dess organer. Hos resten af hjernan är den periodiska intermittensen lika fullständig som den hos sinnena och musklerna. Sålunda beror lifs-harmonien af hjernans hufvudområde, under hvars ingifvelse de båda andra styra de aktiva och passiva förhållandena mellan omgifningen och varelsen. Paris 1851. *Auguste Comte*.

POSITIV KLASSEKATION

Die hier aufgeführten Klassen sind die einzigen, die in der Natur vorkommen.

PLANTEN

1. Die Pflanzen sind in zwei Klassen eingeteilt: in die Pflanzen der Erde und in die Pflanzen der Luft.

2. Die Pflanzen der Erde sind weiter unterteilt in die Pflanzen der Erde und in die Pflanzen der Luft.

3. Die Pflanzen der Luft sind weiter unterteilt in die Pflanzen der Luft und in die Pflanzen der Erde.

4. Die Pflanzen der Erde sind weiter unterteilt in die Pflanzen der Erde und in die Pflanzen der Luft.

5. Die Pflanzen der Luft sind weiter unterteilt in die Pflanzen der Luft und in die Pflanzen der Erde.

6. Die Pflanzen der Erde sind weiter unterteilt in die Pflanzen der Erde und in die Pflanzen der Luft.

7. Die Pflanzen der Luft sind weiter unterteilt in die Pflanzen der Luft und in die Pflanzen der Erde.

1. Die Pflanzen sind in zwei Klassen eingeteilt: in die Pflanzen der Erde und in die Pflanzen der Luft.

2. Die Pflanzen der Erde sind weiter unterteilt in die Pflanzen der Erde und in die Pflanzen der Luft.

3. Die Pflanzen der Luft sind weiter unterteilt in die Pflanzen der Luft und in die Pflanzen der Erde.

4. Die Pflanzen der Erde sind weiter unterteilt in die Pflanzen der Erde und in die Pflanzen der Luft.

till sina grunddrag är den enda riktiga. Det första utkastet till denna klassifikation gjordes 1846, och det var efter 10 olika förslager som Comte gaf den den form, som närstående tablå utvisar; den bildar utgångspunkten för Comtes andra filosofiska bana, som utmärktes af hans sociala och religiösa lära.

Benämningen »psykologi» undvek Comte endast på grund af den äldre bemärkelse, som metafysiken deri inlagt; men då Comte i likhet med så mången annan vetenskaplig filosof i våra dagar bibehåller uttryck sådana som »själ», »religion» m. fl., hvilka också egt en olika bemärkelse under föregående regimer, hade det varit lämpligt att äfven bibehålla benämningen psykologi — synnerligast med afseende på de missförstånd, som motståndarne ej kunna undgå att göra. Comte hade nämligen en psykologi, och han framställde den första gången år 1851 i sin *Politique positive* (I del. sid. 669), sedan han redan 1837 i sin *Philosophie positive* framställt en allmän analys af hjernans intellektuella och moraliska funktioner.

Liksom Gall bibehöll Comte den gamla grundindelningen af hjernförrättningarna i *förstånd och hjerta*. *Hjertats öfvervigt öfver förståndet* har, säger Comte, blifvit en positif dogm i den nyare vetenskapen och denna behöfver ej vidare frukta de äldre sofistiska diskussionerna*.

Hvad förståndsverksamheten angår, skulle den, såsom Comte träffande säger, »ej ända med annat än ovissa och osammanhängande betraktelser, som snart blefve tröttande, om den ej underordnades en känslo-verksamhet. Det är af denna som uppmärksamheten och tankarnes sammanhållning, hvilken förståndsverksamheten fordrar, alltid beror, t. o. m. i dess obetydligaste förrättningar.» Själens grundharmoni har derför Comte uttryckt med följande formel:

»Handla af känsla, tänka för att handla.»

Omdöme, föreställning och minne äro, såsom Comte efter Galls föredöme visat, inga elementära attributer, som den me-

* Jemf. ofvan sid. 177—184.

tafysiska skolan lärt. Dessa förmågor tillhöra ej särskilda hjernorganer, utan äro att hänföra uteslutande till förståndsorganerna och fordra en samverkan af dem alla. *Viljan* är — liksom *uppmärksamheten* — ej heller någon särskild, enkel förmåga, utan beror på deltagandet af hela hjernapparaten; den är enligt Comte »det sista stadiet af önskan, sedan förståndsöfverläggningen bestyrkt nyttan af en rådande impuls.»

Hvad som är af den yttersta vigt i våra hjernförrättningar är: upprätthållandet af harmonien i verksamheten af de skilda organerna; och denna harmoni eller cerebrala enhet ernås endast genom en sann odling af *känslan*, som är egnad att till fullo utveckla våra *välvilliga tendenser*. Den yttre världen måste till den ändan, såsom Comte framhåller, tjena vårt inre till eggelse, näring och reglering, hvarigenom subjektivitet och individuel urartning förebyggas. För att ställa oss i vårt sanna förhållande till andra fordras det framförallt, att känslan af vårt beroende af det flydda utbildar vördnaden för våra föregångare, dervid förståndet har det bästa tillfälle att träda i hjertats tjänst.*

Sociologien fordrar som vetenskaplig grundval, såsom ofvan blifvit antydt, kännedom om alla de föregående vetenskaperna. De stå numera ej såsom studiegrenar, som uteslutande tillhöra naturvetenskapen och som af samhällsvetenskapens idkare kunna åsidosättas, om ej ett särskildt intresse tilläfventyrs lockar dem att befatta sig dermed. Den grundläggande naturfilosofien är tvärtom numera oundgänglig för ett vetenskapligt studium af moralfilosofien (se sid. 238).

De sociala företeelsernas underordnande under de biologi-

* Comtes psykologi har jag utförligare framställt i min afhandling »*Om Sinnesrubbnings och människans förmåga att motverka detta sjukdomstillstånd*» (Stockholm, 1878), deri jag ock framställt Comtes sjukdomsteori och hans åsigter om sinnesrubbnings samt den nya rigtning inom sinnessjukdomarnes studium, hvartill han gifvit anledning.

ska ligger för öppen dag; och deras underordnande under de kemiska och de fysiska företeelserna framstår ock tydligt, då man besinnar dels de biologiska företeelsernas beroende af dessa, dels den rol de spela i den allmänna ekonomien i den menniskan omgifvande yttre naturen. Hvad särskildt de kemiska lagarne beträffar, så framhåller Comte, huru flera kemiska grund-harmonier innefattas i helheten af det menskliga samhällets tillvarelsevilkor, och huru rubbningen af dessa harmonier mellan menniskan och de yttre förhållandena (luften, vattnet, marken m. m.) skulle förhindra en rationel uppfattning af den sociala utvecklingen.

Fastän de astronomiska företeelserna synas vara utan egentligt samband med de sociala, kan man dock med lätthet visa, att våra sociala förhållanden äro i högsta grad beroende deraf. Studiet af de högre fundamentala vetenskaperna kan ej vara rationellt med mindre en noggran kännedom om de astronomiska lagarne för de allmännaste företeelserna utgör grundvalen. »Vi måste erkänna, säger Comte, att, huru eget det först kan synas, de företeelser, som röra de menskliga samhällenas utveckling, ej kunna rationellt förstås utan en föregående betraktelse af de förnämsta astronomiska lagarne. Man kan lätt fatta detta genom att föreställa sig att vår planets olika astronomiska elementer, såsom dess afstånd från solen och följaktligen årets längd, ekliptikans lutning m. m., skulle undergå några viktigare förändringar — hvilket i astronomien knappast skulle ha annan verkan än att modifiera några koefficienter. Vår sociala utveckling skulle utan tvivel mycket påverkas deraf; ja den skulle t. o. m. bli omöjlig, om dessa förändringar drefves för långt. — — En vetenskaplig åskådning af den menskliga utvecklingen var i sjelfva verket omöjlig, så länge beständigheten i vår astronomiska konstitution ej blifvit ådagalagd genom tyngdlagens allmänna tillämpning, emedan kontinuiteten i denna utveckling först fordrar denna beständighet, åtminstone inom vissa gränser.*

* Se *Philosophie posit.* II, sid. 23 och IV, sid. 356.

Med hänsyn till de fysiska och kemiska villkoren kunna vi göra liknande betraktelser; vår planets yta måste uppenbarligen ha ernått ett så normalt stadium, att det socialt mänskliga lifvet derå var möjligt och ej behöfde oupphörligt hotas af oförutsedda och våldsamma rubbningar i den yttre naturens förhållanden.

Det är emedan man ej insett sammanhanget mellan *alla* grundvetenskaperna och emedan man ej rationellt underordnat den sociala vetenskapen under de föregående som man förut misslyckats uti försöken att på ett positift vis behandla de sociala frågorna. Sociologiens vetenskapliga beroende af naturfilosofiens alla delar framgår redan af den betraktelsen, att studiet af den sociala utvecklingen förutsätter tvenne begrepp: mänskligheten och det yttre mediet eller sammanfattningen af alla de yttre inflytanden, hvaraf mänskligheten är beroende och hvars vetenskapliga utforskande ensamt lärt oss känna den mänskliga naturens lagar.

Nödvändigheten att underordna de sociala studierna under de mer elementära grundstudierna beror vidare i väsentlig mån på de sociala företeelsernas större inveckling, som gör, att de ej skulle kunna underkastas en sant vetenskaplig undersökning utan en rationel förberedelse genom föregående forskning af öfver mindre sammansatta företeelser. Å sin sida skall sociologien, då hon blifvit en utbildad vetenskap, hvilket hon ej var, då Comte först afhandlade hennes grundvalar (1838 i 4:de delen af *Philosophie positive*) utöfva en nyttig såväl logisk som vetenskaplig återverkan på alla de föregående vetenskaperna, hvilka måste underordnas en sann teori öfver mänsklighetens utveckling, alldenstund menniskoandens utveckling endast är möjlig genom ett socialt skick. Det är denna återverkan, som Comte i och med det närmare utbildandet af sociologien i hans sednare hufvudverk (*Politique positive*) konsekvent framhållit och som jag ofvan sökt tydliggöra.*

Sociologien utgör en förberedelse till slutvetenskapen, mo-

* Se ofvan sid. 176—183.

ralen, och mellan sociologien och de kosmologiska vetenskaperna ställer sig biologien som en naturlig mellanlänk.

Ännu på 1830-talet, då vi ej egde någon sann hjernteori, kunde ej det rätta förhållandet mellan biologien och sociologien angifvas; så kunde först ske mot slutet af 1840- och början af 1850-talet, då hjernfunktionerna blifvit systematiserade. Att emellertid denna systematisering till stor del hvilade på sociologiska betraktelser, hvarförutan en hjernteori ej kan uppställas, har ofvan blifvit framhållet. Här af synes, att den intellektuella kulturen först i midten af det nittonde århundradet nådde en rationel positivitet inom de högre vetenskaperna och att dessas föregående forskningar hufvudsakligen varit förberedande samt att Comtes *Philosophie positive* blott är att anse som en grundval, eller som ett oafslutadt verk, hvilket först i hans *Politique positive* blef fullfärdigt. I sitt första verk framhöll han dock redan många viktiga allmänna sanningar, hvilka han i det sednare verket utförligt systematiserade — t. ex. hjertats öfvervigt öfver förståndet, familjen såsom samhällets grundval m. m. — och han framhöll vidare i sin filosofi nödvändigheten att kontrollera de sociologiska teorierna medelst biologiens fakta. Om emellertid sociologien i och för det vetenskapliga utforskandet af mensklighetens alla företeelser måste i statistiskt afseende, eller med hänsyn till grundvilkoren för vår tillvaro, underordnas biologien och kosmologien, så måste å andra sidan biologien och kosmologien underordnas sociologien i dynamiskt afseende eller med hänsyn till vårt praktiska lif, vår verksamhet i mensklighetens gemensamma arbete*. Liksom de lefvande varelserna i biologiskt hänseende blott kunna modifieras till en ringa grad af de yttre omständigheterna och ej deraf ändras till sin natur, utan gå under, om dessas ingrepp öfverskrider en viss gräns; så låta, såsom Comte framhåller, de sociala företeelserna blott till en viss grad påverkas af de oorganiska och de biologiska företeelserna. Den sociala utvecklingen förblir

* Jemf. ofvan sid. 241—243.

alltid densamma, underkastad samma grundlagar, och den varierar endast i hastigheten, hvarmed den försiggår.

Comte framhåller vidare, huru människan i sin ordning utöfvar ett verkligt inflytande på den yttre världen, hvilket utgör ett af hufvudtecknen på den sociala utvecklingen; ja man måste med Comte säga, att utan detsamma skulle helheten af denna utveckling ej varit möjlig, emedan denna skulle vid sin början ha blifvit förhindrad genom öfvervigten af de materiella svårigheterna. Mensklighetens politiska, moraliska och intellektuella framsteg äro oskiljaktiga från hennes materiella framsteg, på grund af den inbördes solidaritet, som är utmärkande för de sociala företeelsernas naturliga lopp.

Liksom fysikerna och kemisterna velat behandla biologien som en från den oorganiska filosofien härledd vetenskap, ha biologerna velat lika irrationellt anse sociologien som ett bihang till biologien. Cabanis och Gall begingo detta fel, och vi se det än i dag begås af vår tids materialister. Visserligen afhandlar biologien de första grundvilkoren för människans och djurens samfälda lif; men mellan dessa och de företeelser, som utmärka vårt sociala lif är en oerhörd åtskilnad. Människans biologiska teori tillstädjer, såsom Comte framhåller, slutledningar rörande människans sociala utveckling, endast då denna är i sin första början eller hos de första generationerna. »Men, säger han, så snart som den *sociala rörelsen* börjat, blir det successiva och växande inflytandet af de *föregående generationerna* snart den förnämsta orsaken till de förändringar, som den företer, och dädanefters bör forskningens hufvudmetod i grund ombytas, för att alltid kunna på ett rationellt vis lämpa sig för de motsvarande företeelsernas verkliga natur. *Den historiska analysen* blir då ovilkorligen för alltid den förherrsande, och de rent biologiska kunskaperna kunna, trots deras stora vikt, ej vidare med fördel användas annat än som ett enkelt allmänt hjälpmedel och framförallt som en nödvändig kontroll».* Comte framhåller biologernas inkonsekvens, då

* Se *Philosophie positive*, IV, sid. 346.

de för kannedomen om det individuella lifvet ej anse sig kunna undvara analysen af varelsernas åldrar såsom ett hufvudmedel för forskningen, men tro sig befriade från en liknande vetenskaplig förpligtelse med hänsyn till en vida mer sammansatt och långvarig utveckling, hvori olika individer och generationer deltaga. Dylika åsigter utvisa blott behovet af en pånyttfödelse af de sociala studierna och de äro till skada för utbildandet af en verklig socialvetenskap, då de leda till misskännande af mensklighetens oafbrutna och samfälda utveckling.

Sociologien är enligt Comte en fullkomligt sjelfständig vetenskap, som hvilat på grundvalar, hvilka äro henne egna, ehuru hon är intimt förbunden med helheten af den biologiska filosofien. På grund af analogi i metoden böra ock sociologerna förbereda sig genom grundliga studier i biologien, der man har att lära känna den allmänna karaktären i alla studier öfver lefvande varelser. Här studeras bäst den komparativa metoden, hvarpå sociologiens såväl som biologiens rationella forskning ytterst hvilat, ehuru på olika vis för de båda vetenskaperna; och det är inom helheten af naturfilosofien som sociologerna måste lära känna grunddragen af den positiva metoden i allmänhet. Af vikt är att vara väl hemmastadd med den vetenskapliga positiviteten och tolkningen af hvilken som helst företeelse, då sociologiens föremål äro vida mera invecklade än alla de föregående vetenskapernas och då, såsom Comte ytterligare framhåller, de menskliga passionerna lätt föranleda rubbningar i ifrågavarande studium. Sinnet måste ledas steg för steg genom den vetenskapliga hierarkien; »det är bekant, säger Comte, att det ej finnes några sant verk samma och oförstörbara dispositioner utom de, som progressift utvecklats, genom så närstående grader som möjligt; hvarje svårare rubbning i denna följd skulle för de sociologiska studierna oundgängligen medföra en benägenhet att vara irrationel, som är blott allt för vanlig, synnerligast i våra dagar.»

Sociologerna måste liksom alla andra forskare inom matematiken utbilda grundbegreppet om vetenskaplig tydlighet och

förvärfva sig vanan af en följdriktig och afgörande bevisföring. Förutom denna logiska nytta har dock matematiken föga omedelbar betydelse för sociologien; då hvarje idé om bestämda tal och om matematisk lag är utesluten från biologien, bör den, med än större skäl uteslutas från sociologiens än mer utvecklade spekulationer. Comte framhåller orimligheten i »de ogrundade anspråken hos ett stort antal matematiker, att göra de sociala studierna positiva genom ett chimeriskt underordnande under en inbillad matematisk chanceteori, som blottar okunnigheten om de verkliga sociologiska lagarne», och han visar villfarelserna hos en J. Bernouilli, en Condorcet, en Laplace och än mera hos deras efterföljare, då de sökt alltför ensidigt använda matematiken i de sociala studierna. En sorts »algebraisk mani» har enligt honom ofta blandat sig med traktan att till ringa pris förskaffa sig ett öfvergående rykte för politisk betydelse.

Hvar och en af de olika grundvetenskaperna besitter, såsom ofvan (sid. 251) blifvit nämndt, förmågan att särskildt uppenbara en af den positiva forskningens metoder (fastän de till en viss grad finnas i alla vetenskaperna). *Härledningen* eller den *historiska metoden*, som visar oss det nödvändiga sammanhanget mellan de olika tilldragelserna i mensklighetens utveckling och som utbildar vår sociala känsla eller medvetandet om solidaritet och beroende, har af Comte utmärkts såsom den af sociologien utbildade metoden, hvarigenom denna vetenskap bidrager att öka medlen för alla slag af spekulation. Den historiska metoden är visserligen en art af jämförelse, men den är dock så säregen, att den måste uppställas som en metod för sig. Detta nya forskningsmedel kan tillämpas på alla de öfriga vetenskapliga spekulationerna. »Hvarje upptäckt kan, såsom Comte säger, i det ögonblick den göres, fattas såsom en verklig social företeelse, som ingår i den menskliga utvecklingens allmänna serie och som i detta hänseende är underkastad successions-lagarne och de forskningsmetoder, som utmärka denna utveckling. — — Genom den historiska meto-

den kunna de olika *vetenskapliga upptäckterna till en viss grad tillstämja ett rationellt förutseende* genom en noggran kännedom om vetenskapens föregående utveckling. Då vi jemföra det närvarande stadiet af hvarje vetenskap eller af hvarje stor vetenskaplig fråga med den af de föregående stadiernas filosofiska följd, blir det tvifvelsutan möjligt att för framtiden underkasta upptäcktskonsten en sorts rationel teori, som förmår nyttigt leda det individuella geniets instinktartade försök. Geniets verksamhet kan ej vara oberoende af menniskoandens samfälda utveckling, huru mycket än den öfverdrifna känslan af personlig öfverlägsenhet, som olyckligtvis är så benägen till en chimerisk isolering, kan ingifva naturliga illusioner.*

Den historiska metoden gifver enligt Comte åt alla vetenskaper deras fullständiga rationalitet genom att åt helheten af forskningen gifva den ordnade följd, som ännu blott finnes för delarne, hvarigenom valet af undersökningsämne, som hittills varit nästan godtyckligt, blir mera systematiskt. Nödvändigt är vidare, att aldrig betrakta hvarje vetenskaps utveckling skild från helheten af menniskoandens framsteg eller från mensklighetens grundutveckling. Den positiva sociologien bemedlar denna enhetliga uppfattning, då den tenderar att fast sammanbinda alla de öfriga vetenskaperna dels medelst en gemensam subordination under den allmänna utvecklingsteorien, dels genom uppenbarandet af deras inbördes förhållanden.

Genom en fortsatt filosofisk bearbetning af vetenskapernas utveckling skola vi med tiden kunna få en verklig historia öfver vetenskaperna. En sådan saknas ännu, ty de arbeten, som vi besitta i detta ämne äro blott deskriptiva redogörelser för det yttre af tilldragelserna inom forskningens olika områden. De angifva blott materialerna till en vetenskaplig bearbetning och äro blott af en provisorisk nytta — liksom öfverhufvudtaget ingen verkligt vetenskaplig historia öfver mensklighetens utveckling ännu framstått. En sådan kan blott skapas på den positiva filosofiens grundval och torde väl ej länge

* Se *Philosophie positive*, IV, sid. 376.

låta vänta på sig, då Comtes efterföljare få tillfälle att egna sig åt en systematisk undervisning i stället för deras nuvarande apostoliska arbeten för positivismens allmänna förkunnande.*

* En början till en sådan sant sociologisk historia ega vi dock redan i Positivismens nuvarande ledares, *Laffittes* utmärkta arbete: *Les Grands Types de L'Humanité*, Paris 1875 o. 1876, hvars tvenne utkomna delar skildra den äldsta kulturen i såväl Orienten som Occidenten.

Det torde vara på sin plats att här yttra några ord om ett annat kulturhistoriskt arbete, som på sednare tid vunnit en stor spridning, nämligen *Buckles' History of Civilization in England*, som man trott vara positivistisk, under det förf. knappast i något afseende är Comtes anhängare och i själfva verket saknar historisk filosofi. Det ifrågavarande arbetet är en högst egendomlig blandning af stora detaljkunskaper och felaktiga samt ovetenskapliga resonsemanger, som gör det till en farlig bok för dem, som ej förstå att läsa den med mycken urskilning, då den sprider nya villfarelser lika mycket som den bekämpar de gamla. Exempelvis vill jag här framhålla Buckles skefva blick på moralens inflytande på kulturens gång. Detta inflytande har enligt honom varit mycket ringa; och han framhåller, »att intet i världen har ungergått så liten förändring, som de stora dogmer, hvaraf moralssystemerna äro sammansatta». B. förbiser här, att de moraliska sanningarna fordrat en utomordentligt lång tid för att utvecklas, ja, att det funnits tider, som måste kallas *för-moraliska*. Han förnekar alldeles, att humaniteten varit anledningen till ofördragsamhetens och krigens minskning, under det en omsorgsfull och filosofisk granskning af historien visar oss, att, om ock den intellektuella kulturen (som B. tillskrifver alla framsteg) varit ett oundvikligt vilkor härför, moralens högre utveckling varit en lika afgörande faktor. Vår tid är obestriddligt vida mer moralisk än förra århundradet, detta mer än medeltiden och denna mer än forntiden. Det är fullkomligt falskt, att, såsom B. säger, »den nya tiden ej gjort någon upptäckt rörande de moraliska skadorna af krig, att vi intet härom veta, som ej varit känt sedan många sekel». Tvärtom kan man säga, att förr i tiden, då verklig humaniteten ej fans, man alldeles icke kände till de moraliska skadorna af krig, hvilka just utvecklade de hufvudsakliga slagen af forntidens moral, nämligen tapperheten och fosterlandskäreleken. Anfallskrig voro för kulturens gång rent af nödvändiga, och humanitet emot de öfvervunna skulle ofta varit detsamma som segervinnarens undergång.

Jag har ansett mig böra framhålla detta, då jag för flera år sedan på annat ställe nämnt Buckle såsom positivist, hvilket han blott i största allmänhet kan sägas vara *gent emot teologien och metafysiken*.

Det vetenskapliga studiet inom sociologien använder, förutom nyssnämnda metod (den historiska) de trenne medel, som eljest äro utmärkande för forskningen, nämligen: iakttagelsen, experimentet och den komparativa metoden. Den enkla iakttagelsen är af lika stor betydelse för denna som för de andra vetenskaperna, men har enligt Comte blifvit betydligt förhindrad genom förra århundradets orimliga pyrrhonism (hvars första början var det metodiska förnekandet af de bibliska berättelserna), som öfverdref svårigheterna i utredandet af de sociala händelserna och, utan att söka de experimentella eller logiska garantier, som stå oss till buds, ofta ledde till ett förnekande af all visshet rörande sociala iakttagelser. Det är af vigt att här noga skilja mellan *visshet* och *noggranhet*, som äro tvenne alldeles olika begrepp*. Detta ha de systematiska tviflarne ej gjort, hvarigenom de, utgående ifrån ovissheten i de mänskliga vitnesbörderna, misskännt värdet af historiska upplysningar, hvilka emellertid äro alldeles nödvändiga för oss, då det ej är möjligt att endast stödja sig på egna, personliga iakttagelser. Alla vetenskaper äro i behof af ett visst *förtroende* till föregående forskning, och mer än någon måste sociologien stödja sig på äldre iakttagelser, som ej kunna göras om igen.

Ett annat fel emot den sanna iakttagelsen begås enligt Comte genom att förkunna en systematisk empirism och förbjuda användandet af någon sorts teori. Gentemot denna åsigt är det Comte framhåller, att ingen verklig iakttagelse är möjlig, om den ej från början ledes och slutligen tolkas af en teori, att hvarje isolerad, helt empirisk iakttagelse är väsendtligen tom och oviss, och att vetenskapen blott kan använda sådana, som låta sig hänföras till en lag — hvilket utmärker forskarnes iakttagelser till skilnad från hopens, fastän de kunna gälla samma fakta.

* En oriktig sats kan vara ytterst noggran, och en riktig sats kan ha föga noggranhet; de olika vetenskaperna ha en mycket olika noggranhet, men de kunna alla tillställa samma grad af visshet.

Ju mera invecklade företeelserna äro, ju mera måste man i deras utforskande hafva säkra hållpunkter; redan biologien visar oss, huru svårt det är att göra iakttagelser utan teorier eller hypoteser, och i sociologien bli svårigheterna ännu mycket större, då företeelserna äro vida mer sammansatta och synpunkterna vida talrikare. Den nya filosofiska politiken skall göra detaljlärdomen verkligt fruktbringande genom att gifva historieskrifvarne och sociologerna nya och systematiska ämnen och synpunkter, en ädlare bestämmelse och ett större vetenskapligt värde, aflägsnande alla arbeten utan mål, princip och karakter, ehuru den lemnar ett rättvist erkännande åt flydda tidens empiriska och mödosamma studier.

Om ock sociologien på grund af företeelsernas betydliga inveckling är formelt ofullkomligare än de föregående vetenskaperna, så eger den dock till ersättning en större mångfald af medel för iakttagelsen än dessa. Icke allenast den omedelbara betraktelsen och beskrifningen, utan äfven iakttagelsen af seder och bruk, som skenbart kunna vara helt betydelselösa, bedömandet af monumenter, analysen af språk o. s. v. erbjuda sig såsom nyttiga medel för den sociologiska forskningen.

Experimentet skulle inom sociologien ej anses ha någon användning, om man blott afsåge det, som består i försök medelst konstgjorda förhållanden, eller det direkta experimentet. Men Comte påpekar, att det förutom detta finnes ett indirekt experiment, nämligen då den normala företeelsen på ett mer eller mindre spontant vis undergår en tydlig förändring, som ej rubbar företeelsen i sin helhet, och denna art af experiment är den, som användes i den sociologiska forskningen. En konstgjord rubbning i ett eller annat af de sociala elementerna skulle sakna allt vetenskapligt värde, då helheten skulle alltför mycket lida deraf — alldeles som i de biologiska företeelserna, der det direkta experimentet är af jemförelsevis underordnad värde. Liksom emellertid de patologiska förändringarna i kroppen, hvilka blott modifiera, men ej upphäfva de biologiska

grundlagarne, kunna anses som spontana, naturliga experimenter, så äro, af än större skäl, de spontana rubbningar, som de sociala grundlagarne erfara, utan att därför upphävas af tillfälliga och underordnade orsaker — eller de revolutionära rörelserna — att betrakta som sociologiens experimenter. Samhällssjukdomarne uppenbara oss ofta, liksom kroppens sjukdomar, naturlagarne vida bättre än den enkla iakttagelsen. Comte framhåller dock, huru viktigt det är, att tolkningen af experimentet ledes af rationella teorier, om en vetenskaplig och praktisk nytta deraf skall framgå, och han visar, huru en felaktig analys varit en af hufvudanledningarna till den ringa lärdom man hemtat af de sociala experimenterna.

Den jmförande metoden har, såsom förut blifvit sagdt, en öfvervägande betydelse i de lefvande kropparnes studium, och denna blir desto större ju mer företeelserna invecklas. Sociologien gör därför ett än större användande deraf än biologien; ehuru den kan, såsom Comte påpekar, bli vida mera fruktbringande än hittills, då man öfvervunnit de fördomar, som den teologico-metafysiska filosofien medfört, och utsträckt den till jmförelser mellan djur-samhällena och det menckliga samhället — liksom jmförande studier öfver djurens individuella själsförmögenheter äro af största betydelse för menniskans psykologi. Anmärkas bör dock, att denna art af sociologisk jmförelse är begränsad till de statiska lagarne, och att den ej kan utsträckas till de dynamiska, som ej kunna belysas af några djurstudier, då vi, med undantag af omärckliga variationer, intet känna om en utveckling af djurens sociala företeelser.

De förnämsta samhällsförhållanden — familjen, stammen m. m. — kunna af statiska betraktelser öfver djurens lif vinna en ojämfaktig bekräftelse, som nedtystar mångt modernt sofisteri, då de befinnas hos djuren ega samma grundkarakterer som hos menniskan. Äfven den sociala enheten och samverkan för ett för släktet gemensamt mål kan vinna stadfästelse genom jmförande djurstudier, t. o. m. inom de lägre

ordningarna. Denna jemförande forskningsmetod medför alltid, om ej annat, en allt större frigörelse från den absoluta ande, som hittills utmärkt den positiva filosofien, den utbildar den relativa synpunkten, och den dödar tendensen hos vissa kaster att betrakta sig såsom varande af en annan race än resten af menskligheten.

Den ifrågavarande metoden är vidare af största vigt genom jemförande betraktelser öfver de skilda kulturstadierna hos skilda samtida folkslag, hvarigenom helheten af den menskliga utvecklingen på ett mer omedelbart vis belyses än af historien. Vissa stadier, nämligen de allra lägsta, kunna endast härigenom studeras, och talrika mellanstadier af faser, som eljest äro historiskt väl kända, kunna blott genom dylika forskning studeras. Derfor äro etnografiska studier och reseskildringar af så stort intresse för sociologien.

Den jemförande metoden förmår dock ej att uppdaga de skilda stadiernas ordningsföljd, utan skulle de genom densamma lika väl kunna anses coexisterande som successiva. Derfor måste en sant historisk analys vara den ledande metoden för den sociologiska forskningen. De omedelbara sociologiska iakttagelserna äro alltid utan sammanhang, eller isolerade, och de tillstådja ej att skåda någon egentlig härledning af det ena stadiet ur det andra. Vidare kunna de utan den historiska metoden leda till felaktiga föreställningar om det politiska inflytandet af racen och klimatet, genom att tillskrifva dem de skiljaktigheter, som egentligen bero på olikheter i den sociala utvecklingen. Iakttagelsen af det närvarande är alldeles otillräcklig, den blir af vetenskapligt värde först då den jemföres med helheten af det flydda. Utan betraktelsen deraf bli ingifvelserna af det närvarande ofta vilseledande och det rationella förutseendet för framtiden omöjligt, och »styrelser, institutioner och läror, som äro stadda i förfall, kunna blifva betraktade som uppåtstigande.» Den historiska metoden utgör därför, såsom Comte säger, den enda grundval, hvarpå den politiska logiken hvilar, och genom den historiska jemförelsen af

mensklighetens olika stadier är det sociologien mest skiljes från biologien i vetenskapligt hänseende. Derigenom är det som sociologien framstår som en själfständig vetenskap, hvilken ej kan betraktas såsom en enkel utsträckning af människans naturhistoria.

Den »kroniska epidemi», som den mångbeprisade, men falska individuella friheten och den fria forskningen, hvilken den metafysiska filosofien och protestantismen infört, blifvit kallad af Comte, anser han ha minskat den offentliga moralen, som, då den skall ledas af de individuella viljornas samstämmighet rörande det allmänna bästa, omöjligen kan upprätthållas och grundläggas, då de mest skilda meningar — så i politiska och sociala som religiösa frågor — strida om herraväldet och för likaså väl som mot kan på ett lika gynnsamt vis ådagaläggas, hvilket utvisar frånvaron af en sann grundval och en enhetlig lära.

De sociala frågorna äro alltför svårlösta för att af hvem som helst kunna utan lämplig förberedelse diskuteras eller af den stora publiken afgöras. Comte visar redan 1838 i sin sociologiska filosofi nödvändigheten, att det stora flertalet frivilligt afsäger sig den suveräna rätten till granskning, så snart man funnit värdiga organer, som kunna öfvertaga samhällets verkliga ledning. »Om detta för framtiden är tydligt i fråga om de enklaste vetenskapliga begrepp, skall det då kunna bestridas i fråga om de svåraste ämnen, om dem, som mest fordra enhet? Ända till dess fordringarna för det allmänna bästa blifvit tillräckligt utredda, äro de gällande åsigterna derom, alltunder det de urartat till en oviss filantropi, ständigt öfverlemnad åt den farligaste fluktuation, som sträfvar att främtaga dem all verklig förmåga att motverka egoismens mäktiga ingifvelser. Våra dagliga politiska strider gifva oss sorgliga bevis på, huru de hederligaste och rättvisaste män kunna ledas till att bedöma hvarandra som vansjinniga eller demoraliserade i

enlighet med den tonna motsägelsen i deras sociala principer».*

I ett systematiskt historiskt studium ligger räddningen från en fortsatt godtycklighet och anarki inom politiken; och den *historiska synpunktens* allmänna förherskande är det som utgör positivismens såväl hufvudprincip som allmänna resultat. Den sanne historiske anden är, såsom Comte framhåller, universel och försummar ej något element af vår tillvaro: spekulationen, aktiviteten, inbillningen och känslan. »Man kan, säger han, ej rätt fatta det stora inflytande, som den historiska synpunkten skall vinna i en snar framtid, om den ej betraktas i socialt hänseende, hvarigenom den framstår såsom lika nödvändig för hjertat som för förståndet. Den vesterländska *anarkien* består i sjelfva verket hufvudsakligen uti *rubbningen uti den menskliga kontinuiteten*, hvilken blifvit successift våldförd af katolicismen, som förbannade forntiden, protestantismen, som utdömde medeltiden, och deismen, som förnekar all filiation (härledning). Intet påkallar mer än detta positivismens hjälp för att ändtligen låta den revolutionära belägenheten få den enda utgång, den tillstädjer, genom att besegra alla dessa mer eller mindre kullstörtande läror, hvilka småningom drifvit *de lefvande att uppresa sig mot de döda*».**

Den teologiskt-metafysiska politikens allmänna kännetecken var föreställningens öfvervigt öfver iakttagelsen och sökandet efter absoluta begrepp. Företeelserna stå här under en godtycklig ledning och betraktas ej såsom styrda af oföränderliga naturlagar; hvarje regelbunden förändring deraf anses som omöjlig. Den positiva politiken åter underordnar föreställningen under iakttagelsen och utgår från lagbundenheten i de sociala företeelserna och sträfvar efter relativa begrepp. Svårigheten att studera dessa företeelser på ett vetenskapligt vis ligger hufvudsakligen deri, att de, på samma gång de äro

* Se *Philosophie positive*, IV, sid. 98.

** Se *Politique positive*, III, sid. 2.

de mest sammansatta, också äro de mest modifierbara, och i enlighet med principen af aftagande generalitet och tilltagande inveckling af de olika slagen af företeelser har studiet af de sociala måst längre än några andra hindras af vilseledningar och skefva åtskådningar. Den rent teologiska politiken, som antager, att människoläget saknar sjelfständiga impulser och att det passift lyder hvilken lagstiftare som helst, blott han blifvit iklädd tillräcklig myndighet, leder, säger Comte, »till lagstiftarens obegränsade herravälde, som sålunda endast har att från ofvan hemta sin förnämsta myndighet.» Den metafysiska skolan tager sin tillflykt till sina entiteter, synnerligast den allmänna entiteten *naturen*, ehuru den i sjelfva verket blott är en abstrakt urartning af den teologiska principen; »hon söker ofta att kringgå de politiska svårigheterna genom att hufvudsakligen tillskrifva slumpen händelsernas gång och att ibland, då tomheten i en sådan anledning alltför bjert framstår, på det orimligaste vis öfverdrifva det individuella geniets inflytande på de mänskliga händelsernas allmänna gång. Resultatet af den ena som den andra skolan är i sjelfva verket alltid, att människans politiska verksamhet framställs såsom obegränsad och godtycklig, på samma vis som man fordom förestälde sig de biologiska, kemiska, fysiska, ja de astronomiska företeelserna under de motsvarande vetenskapernas teologiskt-metafysiska barndom. Denna obestriddiga förvillelse utgör nu (1838) i mina ögon det afgörande kännetecknet på att en sådan barndom ännu förefinnes inom de sociala idéernas område.»*

De sociala företeelserna äro underkastade verkliga naturlagar, hvarför vår politiska verksamhet har bestämda gränser, som förhindra oss att efter vår fria vilja styra dem, och hvarför studiet deraf måste ledas af samme positive ande, som ledt de öfriga vetenskaperna. Den positiva sociologien skall lika väl som dessa kunna tillämpa principen af rationellt förutseende, som alltid är kännetecknet på den vetenskapliga po-

* Se *Philosophie positive*, IV, sid. 220—223.

sitiviteten. Detta vore omöjligt, om de sociala företeelserna ansåges styrda af öfvernaturliga viljor och om de ej fattades såsom regelbundna, ehuru det vetenskapliga förutseendet här ej kan ha den noggranhet som inom de enklare företeelserna. Det fordrar som ett första vilkor, att de politiska begreppen upphöra att vara absoluta och bli relativa, d. v. s. fattas i förhållande till den mänskliga kulturens regelbundet växlande stadier. Om ett antal underordnade politiska fakta äfven under föregående systemer ansetts möjliga att förutse, beror detta enligt Comte derpå, att den teologiskt-metafysiska filosofien aldrig kunnat vara fullt universel, utan varit blandad med en viss grad af positivitet, som ständigt varit nödvändig för människoandens och samhällenas utveckling.

Comte särskiljer i studiet af de sociala företeelserna liksom i andra studier de *statiska* vilkoren från de *dynamiska*. I det individuella lifvets studium, eller biologien, skiljer man emellan dess anatomiska eller statiska och dess fysiologiska eller dynamiska synpunkt. En analog indelning finna vi i Comtes positiva filosofi rörande det sociologiska studiet, då han uppställer en social *statik*, som söker grundvilkoren för samhällets *tillvaro*, harmonilagarne, och en social *dynamik*, som söker lagarne för dess rörelse eller *utveckling*, successionslagarne. Den statiska sociologien (afhandlad i IV delen af *Philosophie positive* och i II delen af *Politique positive*) uppställer religionens, samhällets, familjens, egendomens, språkets teorier m. m., och den dynamiska sociologien (afhandlad i IV, V och VI delen af *Philosophie positive* och i III delen af *Politique positive*) uppställer teorierna om den mänskliga utvecklingen genom dess skilda stadier: det fetischistiska, det teokratiska, det polyteistiska och det katolico-feodala samt den nyare tidens dubbla rörelse, den metafysiska eller negativa och den vetenskapliga eller positiva. Huru logiskt berättigad denna indelning än är och huru nödvändig den än är för en sann analys af de sociala företeelserna, varnar dock Comte för ett ensidigt användande deraf — synnerligast med afseende på de

rådande tendenserna till splittring af forskningen — då ett ständigt förbindande af de båda synpunkterna är nödvändigt för uppställande af sociala teorier.

Denna vetenskapliga dualism motsvarar fullständigt de båda politiska begreppen *ordning* och *framsteg*; det statiska studiet af samhällsorganismen utgöres af den positiva teorien om ordningen (eller harmonien mellan de olika tillvarelsevilkorerna) och det dynamiska studiet af det samfälda lifvet består uti den positiva teorien om mensklighetens framsteg. Genom detta betraktelsesätt visar det sig, att en öfverensstämmelse finnes mellan den politiska vetenskapen och den politiska konsten; »de sanna statsmännen skola, säger Comte, lätt kunna bedöma, om det här handlar om en tom intellektuel öfning eller om filosofiska principer, som slutligen skola förmå att verksamt genomtränga det politiska lifvet.»* Vi finna en analog öfverensstämmelse mellan den biologiska vetenskapen och helheten af de tillhörande konsterna, synnerligast den medicinska konsten.

Den positiva sociologien sammanbinder sålunda för alltid de båda grundbegreppen ordning och framsteg och gör ett slut på den stridighet dem emellan, som utmärkt nyare tidens upplösning, och som underhållits å ena sidan af den gamla kyrkan med dess reaktionära ordningsparti och å den andra af revolutionen med dess nedbrytande framstegsparti.

Positivismen innebär ordning utan tillbakagång och framsteg utan revolution, och den skall visa sig besitta en lika så stor organisatorisk som framåtskridande förmåga.**

* En sociologisk författare, *Ingram* säger i en nyligen utgifven broschyr, *The Present Position and Prospects of Political Economy* (London, 1878): »Felen i den gamla skolan påpekades på ett kraftigt vis för mer än fyrtio år sedan af en fransk tänkare, som är allt för litet känd af massan af hans landsmän, Auguste Comte, den störste mästare som någonsin afhandlat den sociologiska metoden.»

** För att fatta skilnaden mellan Comtes *reformation* och den stora franska *revolutionen* (hvarur den visserligen framgätt), behöfva vi blott besinna, huru man på den sednares tid betraktade *religion* som en *vidskepelse* och

Den statistiska sociologien har som mål att studera »den inbördes verkan och återverkan, som de olika delarne af det sociala systemet utöfva på hvarandra, allt under det dess grundrörelse, som ständigt och gradvis modifierar dem, på ett vetenskapligt vis för tillfället fränses.» Till den ändan måste hvart och ett af dessa elementer betraktas i dess förhållande till alla de andra, hvarmed en solidarisk förening eger rum. Hvad som bör vara utmärkande för de statistiska lagarne är först och sist en oundgänglig allmän *samstämmighet* (consensus), den statistiska sociologiens filosofiska princip. Comte påpekar emellertid, huru denna solidaritet blifvit missförstådd i den bekanta teologiska dogmen, hvori den menckliga civilisationens utveckling sättes i sammanhang med en antagen ursprunglig urartning af menniskan (»fallet») i paradiset. Denna dogm har sedan undergått en metafysisk omvandling och framstälts såsom hypotesen om ett chimeriskt naturtillstånd, som vore socialtillståndet öfverlägset och hvarifrån kulturen aflägsnar oss mer och mer (Rousseau).

Comte påpekar vidare den motsägelse, som finnes uti bibehållandet af statsinstitutioner, som ej äro i samklang med samtidens kultur, alltunder det man antager åsigten om ett nödvändigt underordnande af lagarne under sederna, hvilken flertalet filosofer alltsedan Aristoteles hyllat. Redan från sitt första uppträdande häntydde Comte på nödvändigheten af nya principer för samhällsläran och af en enhetlig andlig ledning, en ny andlig makt och han åsyftade att göra ett slut på de rådande disharmonierna inom spekulationens område och på revolutionerna inom det praktiska lifvet. »Inom den intellektuella ordningen, säger Comte (1838), känner menniskan lika mycket som inom den materiella framförallt ett oundgängligt behof af en högsta ledning, som förmår att upprätthålla hennes oafbrutna verksamhet genom att sammanlänka

huru *sedlighet* ej ansågs som någon dygd. Bland den tidens snillen var en verklig *kristofobi* särdeles allmän, hvaremot den döende kyrkan blott hade att ställa en mumifierad dogmatik.

hennes spontana ansträngningar. — — Den nuvarande beklagansvärda politiska regimen beror hufvudsakligen på tillståndet inom det intellektuella och moraliska området; det är inom detta som hvarje sant rationel omorganisation bör göra sin början.»*

Läran om *familjen* är onekligen ett af de viktigaste kapitlen i Comtes sociala statik och en af de mest karakteristiska synpunkterna i hans system. Familjen utgör den verkliga sociala enheten; familjerna äro samhällets verkliga elementer, ej individerna. Familjen innehåller fröet till den sociala organisationens grundbeståndsdelar; den utgör en mellanlänk mellan individet och släktet eller samhället, och det husliga lifvet bildar en oundgänglig förberedelse för det sociala. »Det är genom det husliga lifvet som menniskan börjar lemna sin personlighet och lära att lefva för andra.» Familjelifvet är den ständiga skolan för det sociala lifvet, såväl med hänsyn till lydnad som befallning. I äktenskapet förenas tvenne naturer till en; och gemensamhet finnes här i lefnadsmålet på samma gång som ömsesidig subordination — af qvinnan under mannens öfverlägsna förstånd och handlingskraft, af mannen under qvinnans öfverlägsna hjerta och samhällighet — hvarför samhället häri har att se typen för sin harmoni. Inom familjelifvet finnes vidare en mångfald af olikheter, hvarför det äfven med afseende på arbetets fördelning och skilda elementers samverkan för ett gemensamt mål kan tjena som förebild för samhället.

Comte anser våra dagars angrepp på denna institution såsom de farligaste symptomerna på en social omstörtningstendens eller såsom öfverdrifter af den revolutionäre anden, beroende på den intellektuella anarki, hvori vi befinna oss under denna öfvergångsperiod. Man har oriktigt ansett familjeidéen hvilat på de trossystemer, som ramlat, och därför har man velat aflägsna densamma med dessa.

Med hänsyn till den husliga subordinationen framhåller

* Se *Philosophie positive*, IV, sid. 241 o. 244.

Comte, huru densamma »utbildat det första grundbegreppet om sammanhang i den sociala utvecklingen, genom att förknippa det kommande med det flydda medelst känslan för fäder och förfäder, som sedan ombildats till en allmän vördnad för våra föregångare. — — Det skall alltid vara af den största vikt, att menniskan ej tror sig vara född i går, och att hennes institutioner och seder sträfvä att genom ett lämpligt system af intellektuella och materiella tecken sammanlänka minnen af det flydda med förhoppningar för framtiden.»* Dessa allmänna idéer, som Comte uttalade i sitt första verk, utbildades, såsom vi i följande kapitel skola se, i hans sednare verk till en mer systematisk samfundslära och kult, Mensklighetens religion.

En annan viktig sociologisk princip, som Comte redan i sin filosofi uttalade och som sedan närmare utbildades i hans politik, var den om *hjärtats öfvervigt öfver förståndet*, en åsigt, som blifvit lika mycket missförstådd i filosofiskt afseende som missbrukad af den antipatiska kritiken. Stödjande sig såväl på en biologisk analys af det individuella sjäslifvet som på en historiskt-sociologisk granskning af mensklighetens samfälda lif framhöll Comte såsom en naturlag, huru »känslorna, böjelserna, passionerna utgöra det menskliga lifvets hufvudmotorer och huru, långt ifrån att härflyta ur förståndet, deras spontana och oberoende impuls är nödvändig för väckandet och utvecklandet af de olika förståndsförmögenheterna»; vidare huru »känsloförmögenheterna ha en kraftig öfvervigt öfver förståndsförmögenheterna, och huru denna öfvervigt ej allenast är nödvändig för att draga vårt klena förstånd ur dess ursprungliga dvala, utan ock för att åt dess verksamhet gifva ett ständigt mål och en bestämd riktning, hvarförutan det skulle förrä sig i ovissa och osammanhängande abstrakta spekulationer.»**

Comtes motståndare ha ej underlåtit att angripa dessa åsichter, ehuru de dervid blott ådagalagt sin obekantskap med

* Se *Philosophie positive*, IV, sid. 398—422.

** Se *Philosophie positive*, III, sid. 542 och IV, sid. 344, 387 o. 391.

menniskonaturen. Ofattbart är dock, huru en man i Littrés ställning kunnat tala om ett omslag hos Comte i och med grundläggandet af samhällsläran på ofvannämnda princip, som på det tydligaste vis var framställd i hans *Philosophie positive*. Littré har i sitt arbete *A. Comte et la Philosophie positive* (Troisième partie, Ch. III o. IV) egnat särskilda kapitel åt en sofistisk kritik öfver Comtes teori om förståndets underordnande under hjertat och hans hjernteori samt förklarat dem falska och stridande mot de grundåskådningar, denne framställt i sin *Philosophie positive*! Han talar om hjertats öfvervigt öfver förståndet som om den först i Comtes *Politique positive* blifvit framställd, hvilket synes deraf, att han vid återgifvandet af flera citater derur angifver den såsom en »proposition considérable de la Politique positive», såsom »le nouveau principe sociologique, émis par M. Comte.» Har då Littré, som sjelf till nya upplagan af Comtes *Philosophie positive* skrifvit en »Préface d'un disciple» och som sagt sig vilja fortlanta Comtes första verk, glömt de nyss anförda ställena deri? Huru har han i en framskriden ålder kunnat antaga och offentligen försvara samma principer, som han utan vetenskapliga skäl sedan vill försöka vederlägga? De voro af Comte fullständigt offentliggjorda 1851 i första delen af *Politique positive*, i hvars företal Littré särskildt framhålles som en afgjord anhängare till positivismen! Må detta i förening med hvad ofvan (sid 68—75), blifvit sagt om Littré, vara nog för att visa, att han fullkomligt motsagt sig i sin högmodiga och oädla ifver att nedsätta sin store mästare och att han, i intellektuellt som moraliskt afseende, sjelf skrifvit sin dödsdom inför efterverlden.

Grundprincipen af familjernas *samverkan*, som är hufvudvilkoret för hela det sociala lifvet, leder enligt Comte till att betrakta icke allenast individerna och klasserna, utan äfven de

skilda folken såsom samtidigt deltagande i ett stort och gemensamt arbete, som förenar dem alla såväl med hvarandra som med föregångare och efterkommande. Arbetets regelbundna delning har varit ett vilkor för ernåendet af ett verkligt socialt stadium. Om emellertid en viss specialisering är nödvändig, så innebär den dock en stor fara, om dess princip drifves för långt. Då förqväfves enhetssinnet och helheten förloras ur sigte. Specialiteterna utveckla visserligen förståndet och verksamheten, men i en ensidig riktning, och sträfva att isolera de enskilda intressena från det gemensamma målet, som blir alltmera ovisst och undanskymdt, samt att tillbakahålla den sociala känslan. Styrelsens sociala bestämmelse är därför enligt Comte att så mycket som möjligt minska benägenheten för specialitets-regimen och splittringen af idéerna, känslorna och intressena. Hvad som karakteriserar styrelsen är därför *den allmänna verkan af helheten på delarne*.

Då emellertid denna verksamhet ej är blott materiel, utan äfven och framförallt intellektuel och moralisk, framstår, såsom Comte visade i sin ryktbara sociala filosofi (4:de delen af Philosophie positive), nödvändigheten af en *andlig makt* vid sidan af en *verldslig makt*. Styrelsen är dock alltid, i ena som andra hänseendet, utmärkt af enhets-sinnets förherrsande, ehuru väl detalj-sinnet äfven måste erkännas vara nödvändigt i den sociala ekonomien och ett alternerande dem emellan bör ega rum i den menkliga utvecklingens lopp.

Makten beror enligt Comte på *samtycke*, spontant eller öfverlagdt, af individuella viljor, som på grundvalen af vissa öfvertygelser söka samverka för en gemensam handling. »Styrelsen härrör sålunda af samverkan, ej samverkan af styrelsen, undantagandes de fall, der en oundgänglig återverkan eger rum» — en åsigt, som är motsatt den teologiska politikens lära om styrelsens öfvernaturliga ursprung och dess mysteriösa inflytande.

De gällande teoriernas absoluta tendens har blifvit ersatt af en relativ synpunkt; positivismen bedömer den politiska re-

gimen endast efter dess förhållande till det motsvarande kulturstadiet. Hvad som är politiskt godt eller ondt är nödvändigtvis relativt och vexlande, ehuru därför ej godtyckligt, då det ena tillståndet bestämmer det andra. En farlig optimism kan härvid uppstå, då man besinnar, att de menskliga förhållandena erbjuda talrika olägenheter, som till en viss grad kunna ändras genom vår mellankomst. Ju mer invecklade företeelserna äro, ju mer kunna de modifieras och ju mer ofullkomligheter förefinnas deri; de biologiska företeelserna äro i detta hänseende ofullkomligare än de oorganiska, och de sociala ofullkomligare än de biologiska. Denna uppfattning bildar en motsats till den teologiska regimen optimism, som, antagande en vis försyns styrelse, leder till tron på fullkomlighet i tingens inrättning och händelsernas gång.

Positivismen yrkar sålunda på människans öfverlagda och verksamma ingripande i de sociala företeelserna, som äro de mest modifierbara af alla, och hvilkas naturliga ordning är särdeles ofullkomlig (naturtillståndet). Deri finnas dock de frivilliga tendenser, som bestämma utvecklingens gång och det är på kännedomens derom som en rationel politik skall vara grundad. Först då får styrelsen en fast grundval. Det gäller m. e. o. att, såsom Comte säger, »betrakta ordningen för att rätt fullända densamma, och ingalunda att skapa den, hvilket vore omöjligt.» Hans filosofiska princip för utvecklingen: *framsteget är utvecklingen af ordningen* utvisar positivismens fordran att förbinda studiet af rörelsen med det af tillvaron, den dynamiska och den statiska sociologien.

Samstämmigheten blir alltid mer uttalad och afgörande i den mån som företeelserna bli mer invecklade och mindre allmänna, och det är i enlighet med Comtes vetenskapliga hierarki som studiet af de kemiska företeelserna äfvenledes i detta hänseende intager en förmedlande ställning mellan den oorganiska och den organiska filosofien. Icke destomindre är det hufvudsakligast inom det organiska området som begreppen samstämmighet och solidaritet äro gällande; och liksom den ani-

mala samstämmigheten är vida fullständigare än den vegetabiliska, blir den ändtligen störst i menniskonaturen, der nervapparaten framstår som det egentliga sätet för den biologiska solidariteten. Dessa begrepp få dock i studiet af den sociala organismen en än större vetenskaplig vikt och betydelse, då företeelserna här blir än mer invecklade och organerna alltmera självständiga. Den sociala samstämmigheten måste vara en af hufvudkaraktärerna hos den sociologiska metoden, alldenstund de sociala företeelserna äro i så intim förening med hvarandra och ej kunna isoleradt studeras — om ej för förberedande undersökningar för anskaffande af lämpliga materialier under vetenskapens första grundläggning. »Hvarje isoleradt studium af de olika sociala elementerna är, säger Comte, på grund af vetenskapens natur alldeles irrationelt och måste förbli ofruktbart, såsom förhållandet varit med den politiska ekonomien, hade den än blifvit bättre odlad. Utan tvifvel skall socialvetenskapen en dag kunna med fördel underafdelas till en viss grad, men vi kunna ännu ej veta hvaruti denna vidare delning skall bestå, alldenstund dess sanna princip blott bör framgå af den gradvisa utvecklingen af vetenskapen, som nu ej kan grundas annorlunda än genom ett enhetsstudium. På hvarje annan väg skulle man blott ernå ett ofullständigt öfverhopande af irrationella specialundersökningar, som blifvit illa anordnade och än sämre fullföljda och som snarare vore bestämda att förhindra bildandet af den sanna politiska filosofien än att förskaffa densamma nyttiga materialier. — — Arbetena för den positiva sociologien böra gradvis nedstiga till allt större enskildheter, men alltid betrakta studiet öfver delarne såsom beherskad af det öfver systemet. Nekas kan ej, att den oundgängliga förpligtelsen att på grund af den karakteristiska solidariteten i alla de sociala företeelserna följa en sådan väg, mycket ökar de svårigheter, som ämnets ytterliga inveckling redan i så hög grad medfört i odlandet af denna nya naturvetenskap, då den fordrar en kraftigare och mera ihållande intellektuel verksamhet för att ej förlora någon af de talrika samtida synpunkter,

som alltid måste afses. Men detta vilkor är så tydligt föreskrifvet af vetenskapens ande, att man blott deri har att se ytterligare ett mäktigt skäl att öfverlemna detta transcendentala studium uteslutande åt de största vetenskapliga förmågor, som blifvit bättre än alla andra genom en klok och grundlig uppfostran förberedda att upprätthålla kontinuiteten i de svåraste spekulativa arbeten.»*

Under det studiet af den oorganiska verlden uppställt principen att fortskrida från det enkla till det sammansatta och denna princip af metafysikerna gjorts till en absolut logisk dogm för alla spekulationer, framhåller Comte, hurusom förhållandet måste vara det motsatta inom den organiska filosofien. Solidariteten är ringa inom det oorganiska området, der ock delarne nästan alltid äro bättre kända än det hela och oftast äro de enda, som kunna bestämmas (hvarpå idéen af universum, som aldrig kan bli fullt positiv, lemnar oss ett exempel). Inom det organiska området åter, der människan eller samhället utgör hufvudmålet för spekulationen, är helheten mera känd och mera tillgänglig för forskning; här äro varelserna mera kända i den mån som de äro mer sammansatta och upphöjda och närma sig människan, som i såväl biologiskt som sociologiskt afseende utgör den förnämsta enheten.

Af sociologiens tvenne delar är dynamiken den, som i vetenskapligt afseende är mest intresseväckande och som tydligast låter det begrepp förherska, som mest skiljer denna vetenskap från biologien: framsteget eller människans gradvisa *utveckling*. Människan eger en naturlig tendens att oupphörligt förbättra sina vilkor eller att utveckla sitt fysiska, intellektuella och moraliska lif så mycket som de omgivande förhållandena tillstådja det.

Den allmänne anden i den dynamiska sociologien består enligt Comte i »att fatta hvar och ett af de successiva sociala stadierna såsom det oundgängliga resultatet af det föregå-

* Se *Philosophie positive*, IV, sid. 255.

ende och såsom den nödvändiga anledningen till det följande*, enligt den store Leibnitz' träffande axiom: *det närvarande är hafvande med framtiden*. Vetenskapen har därför i detta afseende att upptäcka de lagar, som styra denna kontinuitet, och hvilkas sammanfattning bestämmer hufvudgången af den menckliga utvecklingen. Den sociala dynamiken studerar m. e. o. *successions-lagarne*, under det den sociala statiken söker *coexistens-lagarne*.»

Comte ersätter begreppet *fulländning* helt och hållet med begreppet *utveckling*, som utmärker ett obestridligt faktum, hvilket ej bör bedömas från moralisk synpunkt, hvarigenom »tomma och irrationella strider rörande förtjensten hos de successiva stadierna aflägsnas.» Med det absolutistiska begreppet fulländning aflägsnas »detta outtömliga tema för barnsliga deklamationer eller ofruktbara diskussioner.» Att utvecklingen varit åtföljd af eller inneburit en ständig förbättring af släktet, är enligt Comte ej underkastadt något tvifvel. Men begreppet fulländning innebär vida mera, det sammanhänger med föreställningen om något fulländadt och detta känna blott de teistiska systemerna. Begreppet social serie eger sin motsvarighet inom biologien i den organiska serien. Den successiva utvecklingen, hvilken ej kan förnekas, måste uppfattas såsom följande en gifven lagbunden gång, och det är genom antagandet af lagar för de sociala företeelserna, likaså positiva som de biologiska och de kosmologiska, som det teologico-metafysiska systemet i våra dagar fått sitt slut, sedan det småningom under tre århundraden förjagats från de öfriga spekulationsområdena. Äfven i fråga om den politiska rörelsen, som hittills ansetts minst kunna återföras till naturlagar utan vara styrd af godtyckliga viljor, kan man med lätthet inse, att de skilda systemerna historiskt efterträdt hvarandra enligt en vetenskapligt bestämbar ordning.

* Comte framhåller i fråga härom, huru man vanligtvis alltför mycket tillskrifver snillena de framsteg, som hvarje tidehvarf gjort, då de förra egentligen blott äro organer för en bestämd, förberedd rörelse.

Människans förmögenheter — de fysiska, moraliska, intellektuella och politiska — måste anses alltid hafva funnits till, ehuru de i början varit mer eller mindre domnade, och så småningom genom öfning hafva blifvit, alltmera utvecklade. Begreppet utveckling utmärker därför det spontana uppspirandet af preexisterande grundförmögenheter, som tillhöra vår natur. Förbättringen måste dock anses ega rum inom vissa gränser; en obegränsad fulländbarhet (som Condorcet m. fl. antagit) måste uteslutas från våra teorier. Man måste till en viss grad antaga Lamarecks princip om en förbättring af organismen genom en ständig öfning af dess funktioner, en förbättring, som kan fixeras i racen efter en tillräcklig fortvaro. Bekant är, att civiliserade folkslags hjernor ega en vida större tankeförmåga än vildarnes, äfven då ingen omedelbar odling uppöfvat dem.

Den gradvisa förbättringen af människoslägtet i moraliskt afseende har enligt Comte varit likaså stor som förståndsutvecklingen och den har framförallt bestått uti den »tilltagande öfvervigten af de ädlare böjelserna i vår natur.» De personliga instinkterna äro visserligen hufvudmotorerna i det verkliga lifvet; men det är de sociala böjelserna, som ensamna förmå att alstra och underhålla sann lycka, och dessa böjelser ha med den stigande kulturen alltmer utvecklats.

Den ifrågavarande uppfattningen af utvecklingen låter oss betrakta hvarje socialt stadium såsom varande likaså fullkomligt som mensklighetens motsvarande tidsålder i förening med dess tillhörande yttre omständigheter tillstadt det. Utan denna princip, som härflyter ur principen af den relativa synpunktens öfvervigt öfver den absoluta, skulle historien vara fullkomligt obegriplig. Den utesluter dock ingalunda möjligheten af förvillelser, frivilliga som ofrivilliga, ehuru de alltid måste anses vara hållna inom vissa gränser, som bestämts af helheten af de sociala förhållandena. Denna filosofiska betraktelse sträfvar enligt Comte att i forskningen öfver de sociala företeelserna låta denna »visa vetenskapliga fördragsamhet» för-

herska, som tillstödjer oss att bättre bedöma och lättare fatta händelsernas sanna historiska härledning (filiation), utan att utesluta hvarken ett strängt ogillande, om fallet så fordrar, eller antagandet af nödvändigheten af människans mellankomst. Men vi måste anse, att denna sednare är särdeles begränsad, synnerligast då det gäller den individuella verksamheten, som i utomordentlig grad inskränkes af helheten af de sociala inflytandena.

De förändringar, som människan kan åvägbringa i de sociala företeelserna, de mest modifierbara och de mest invecklade af alla, bestå emellertid blott uti enkla modifikationer, hvilka alltid förbli underordnade den sociala tillvarons grundlagar, då företeelsernas natur ej kan rubbas — ett förhållande, som angifves af den *första filosofiens* tredje lag (se sid. 237). Utvecklingsgången blir alltid densamma, men hastigheten i genomlöpnandet af de olika stadierna kan vara större eller mindre alltefter människans ingrepp.

Hufvudkällorna till de sociala modifikationerna äro enligt Comte trenne, nämligen: racen, klimatet och den politiska verksamheten, och af dessa är det isynnerhet den sistnämnda, som bör leda uppmärksamheten — ehuru väl den därför ej behöfver anses vara den afgörande — då man hittills velat tillskrifva densamma en irrational öfvervigt, hvarigenom sökandet efter de verkliga sociologiska lagarne förhindrats. Vidare har man härigenom underhållit det falska antagandet, att de politiska företagen, som äro verksamma endast då de äro i öfverensstämmelse med mensklighetens motsvarande tendenser, skulle ha frambragt det, som en spontan utveckling ensamt betingat. En Julianus Apostata, en Bonaparte m. fl. utgöra exempel på villfarelsen häruti, ty, då deras verksamhet var motsatt den samtida kulturens lopp, har den ej kunnat lemna några djupare märken efter sig. Likaledes har man sett en kraftig verksamhet för förbättring slå fel, då den varit alltför mycket före sin tid. »I politiken liksom i vetenskaperna utgör, säger Comte, tidpunktens lämplighet alltid hufvudvilkoret för hvarje

mäktigt och varaktigt inflytande, hurudant än värdet må vara hos den person, som massan tillskrifver en social verkan, hvars nyttiga organ han blott varit.» Äfven i revolutionära tider beror uppfammandet af anarkiska passioner vida mindre på enskilda folkuppviglare än på en allmän disposition, som bestämts af den motsvarande sociala belägenheten och som medfört en tillfällig rubbning i den allmänna harmonien.

Revolutionerna uppstå af de hinder, som möta det spontana loppet af den menckliga utvecklingen, och dessa sjukdomar eller kriser äro i den sociala organismen, på grund af dess större inveckling, vida mer oundvikliga än i den individuella. Comte framhåller emellertid, huru »det är vår svaga natur som olyckligtvis gör, att vi i den vetenskapliga som i den sociala utvecklingen ej kunna omorganisera annorlunda än genom en öfvergående omstörtning.» Dock skall den sociala vetenskapen, äfven då hon nödgas erkänna sin oförmåga gentemot tillfälliga revolutionära oordningar, kunna uträtta mycken nytta i dessa kriser och förmildra samt afkorta dem genom ett noggrant bedömande af deras natur och ett rationelt förutseende af utgången, hvarigenom en klok mellankomst kan förberedas. Den *politiska konsten* skall härigenom ändtligen kunna bli systematisk, ehuru väl vi alltid måste erinra oss, att det ej gäller att leda företeelserna, utan endast att modifiera deras spontana utveckling, hvarför fordras en föregående kännedom om deras lagar eller de verkliga förhållanden, som sammanbinda de sociala fakta.

Moralen hade ej blifvit upptagen som en särskild vetenskap i Comtes *Philosophie positive*; den ingick der såsom en del af sociologien, hvilken vetenskap, såsom vi sett, i detta verk blott fick sitt första utkast. Icke destomindre framstälde Comte redan här allmänna moralfilosofiska betraktelser, som utvisa hans religiösa grundåskådning och hvaraf vi kunna se, huru hans slutliga uppställning af samhälls- och religionsläran

i hans *Politique positive* redan under hans första period hvilade på enahanda förutsättningar som under sednare delen af hans bana. Han framhåller sålunda 1838, huru »sociologien, som i högsta grad utvecklar den sociala känslan, framställer massan af människoslägtet såsom utgörande en *stor och evig social enhet*, hvars skilda, individuella eller nationella organer, som äro förenade genom en djup och allmän solidaritet, nödvändigt måste samverka för mensklighetens utveckling — en grundläggande och helt ny åskådning, som bör *blifva den rationella utgångspunkten för den positiva moralen.*»*

Vidare framhöll Comte under sin första period »den positive andens förmåga att *systematisera den menskliga moralen*, hvilket alltid skall blifva den förnämsta tillämpningen af hvarje sant mensklig teori.»**

Comte gjorde i sin sednare period moralen till en särskild vetenskap — gällande den individuella människan såsom personligt organ för det »Högsta Väsendet» eller Menskligheten — och den fick den högsta platsen i den hierarkiska skalan. »I den normala indelningen, säger Comte, af den menskliga ordningen upphöjes moralen, som jag förut sammanblandat med sociologien, till högsta termen i den encyklopediska skalan, som slutligen utgöres af sju områden: det matematiska, det astronomiska, det fysiska, det kemiska, det vitala (biologiska), det sociala och det moraliska.»

Den metafysiske anden har i utbildandet af moralen spelat en vigtig rol, synnerligast då den under förra århundradet frigjorde människoförståndet genom att från den teologiske anden borttaga det förtryckande herravälde, som denne dittills egt inom de moraliska och sociala lärorna, och som föll, då man visade, att vårt lif och våra handlingar ej äro bundna vid de mystifikationer, som teologien förkunnat. Dock stadnade metafysikens verksamhet vid denna negativa eller rent kritiska tjenst, ty den har ej kunnat konstruera något i st. f.

* Se *Philosophie posit.*, IV, sid. 293.

** Se *Den positive Anden*, sid. 67.

teologiens läror. Endast positivismen eger förmågan att systematiskt och vetenskapligt studera moralen och att lemna oss en verklig ledning för såväl det individuella som det samfälda lifvet.

Den nya tidens religion är *bevislig* till skilnad från de teologiska lärornas »uppenbarade» religion, och den stödjer sig på helheten af den föregående vetenskapliga forskningen såsom en nödvändig grundval, hvarförutan det högre lifvets företeelser ej skulle kunna fattas.

Efter det kosmologiska studiet af det omgivande mediet följer det biologiska studiet af företeelserna, och sedan börjar det systematiska själsstudiet, d. v. s. utforskandet af de statiska och dynamiska lagarne för förståndet och verksamheten i den samfälda tillvaron.

Det är blott skenbart som de lägre företeelserna synas mera egna sig åt positiva studier än de högre företeelserna i vår natur. Lagbundenhet skola vi finna i allt, blott vi fördomsfritt förstå att forska, och de moraliska lagarne skola bli lika väl kända och bevisade som de kosmologiska och de biologiska, då vi förstått göra moralen till en verklig vetenskap. Då dess företeelser i allmänhet ej fattas så regelbundna som de lägre, beror detta blott på våra bristfälliga studier inom detta område. Med Comte måste vi erkänna, att den relativa fulländningen i de enklare företeelserna egentligen är att uppfatta såsom endast beroende på deras *enkelhet*.

Moralen bör såsom vetenskap uppfattas som ett fullt ut lika empiriskt studium som någon annan forskning inom den vetenskapliga hierarkiska skalan. Dess studier grunda sig alla på ett systematiskt odlande af det enkla goda omdömet, det allmänna förståndet, och hos alla är utgångspunkten: *iakttagelsen, erfarenheten*.

De moraliska studierna äro emellertid de, som mest och allmännast kunna intressera och sysselsätta människorna, då de gifva anledning till de mest *gemensamma* betraktelser, och det blir nu enligt Comte den positive andens verksamhet

att, då han ensam förmår att tillbörligen uppfatta *helheten* af vårt lif, generalisera och koordinera de moraliska begreppen, som hittills varit skeft och ensidigt behandlade af teologiska och metafysiska tänkare. Härmed vare dock ej sagdt, att dessa frågor ej förut behandlats i enlighet med djupa öfvertygelser och efter allvarliga reflexioner. Hvad särskildt teologien beträffar, så kunde hon helt visst ej göra mer än hvad hon gjorde i medeltidens början, nämligen omskapa den moraliska kulturen i Europa.

Då den gamla tidens brytningar och hinder nu upphört och nya tider med nya problem kommit i stället för de förra, måste ock de inre företeelserna både blifva nya till sitt innehåll och uppfattas ur olika synpunkt än förr. Moralen har därför liksom alla öfriga forskningsområden måst visa sig i en annan dager, då dess högre företeelser nu mera uppfattas såsom beroende på verkliga lagar i st. f. att de förr ansågos bero på öfvernaturliga ingrepp.

Vår högsta sträfvan måste alltid afse *enheten, helheten, harmonien* i tillvaron, först och sist i den menckliga tillvaron. *Religionen* utgör vår högsta enhet, och därför är ock det religiösa området af vårt lif det förnämsta af alla.

Comte framhåller, huru »utforskandet af det Högsta Väsendet leder till en fulländning af *den helgade vetenskapen* (moralen), genom studiet af den menckliga enheten, som afser att utveckla och stärka den sanna försynen genom att reglera känslor, tankar och handlingar hos dess frivillige tjenare. — — — Då vår tillvaro isynnerhet karakteriseras af enheten, bör vår sträfvan hufvudsakligen bestå uti att utveckla den *menckliga harmonien*. Sålunda sammanfattas hela mencklighetens historia nödvändigtvis i religionens. Den allmänna lagen för den menckliga utvecklingen består, huru den än betraktas, deruti, att *menniskan blir mer och mer religiös.*»*

Den sanna enheten kan dock aldrig komma att framstå,

* Se *Catéchisme positiviste*, sid. 332.

om ej helheten af vår natur afses: våra känslor och handlingar likaså väl som vårt förstånd. Comte visar i fråga härom, hurusom den vesterländska kulturen haft trenne öfvergångsstadier, hvilka ensidigt utvecklat de trenne hufvudområdena af vår själsliga natur, nämligen den grekiska kulturen, som offrade allt åt förståndet, den romerska, som lät handlingen för mycket förherska, och den katolskt feodala, som öfverdref känslans inflytande.

Under föregående tider har det varit omöjligt att harmoniskt utveckla hela menniskan, utan hon har måst utvecklas delvis, till dess tiden mognat för en verkligt universel syntes, en allmängiltig lära eller dogm, som upplyser oss om det lagbundna förloppet i alla tilldragelser, en i ordets fulla mening allmännelig kyrka. Ingen rent vetenskaplig forskning ingen handlingskultur ha ensamna förmått leda den menskliga utvecklingen; känslan är ensam lika så otillräcklig som de förra. Men dess allmänna ledning är en nödvändig faktor i vårt lif, och allt sedan medeltidens storartade sträfvan att höja den religiösa känslan har den europeiska kulturen ständigt fordrat känslans fortsatta odling. Också uppfattar Comte en stor del af den nyare tidens forskning som en »uppresning af förståndet emot hjertat», då ett verkligt föreningsband mellan *alla* våra själsförmögenheter och mellan *alla* människor saknats. Den positiva filosofien kunde ej heller, så länge den förblef rent analytisk, ersätta den gamla tron; men sedan den öfvergått till religion och arbetar i den moraliska odlingens tjenst, kan den det, då den uppställer en sann och oåterkallelig harmoni mellan förståndet, känslan och handlingen och vet att förena hela menskligheten i en anda.

Comte säger sjelf, rörande sin egen och sitt systems utveckling, att »i den mån som grundläggandet af den sociala vetenskapen gjorde mina betraktelser mera syntetiska, kände jag bättre *odelbarheten af vår sanna enhet*, hvilken ej skulle kunna sammanlänka våra *tankar* utan att omfatta våra *känslor* lika mycket som, ja än mera än våra *handlingar*». Sitt första

filosofiska verk betecknar han som en trogen framställning af mensklighetens hela förberedelse, men det »kunde ej omedelbart ordna normaltillståndet, då dess slutledningar ej blifvit ordnade till *utgångspunkter*. — — — Åskådningen af det flydda var der ej ännu systematiserad med tillräcklig noggrannhet för att tillåta oss bestämna öfver framtiden under det vi ordna det närvarande. Denna brist berodde på otillräckligheten i en syntes, som omfattade förståndet och handlingen utan att förstå känslan, den egentliga källan till den sanna enheten.»*

Det är därför som de, hvilka erkänna den positiva filosofiens sanningar men ej följa Comte i hans sednare spekulationer, hvarken af honom eller hans egentliga och fullständiga efterföljare erkännas som sanna positivist; de äro inkonsequenta och ha ej rätt förstått att bedöma hela Comtes bana, hvarför de velat till en preliminär verksamhet inskränka utvecklingen af en verkligt universel och enhetlig lära, som förstår i så hög grad att förena och ordna individer och samhällen. De verkliga positivisterna erkänna med Comte, att hela positivismen sammanfattas i dogmen om Menskligheten, såsom centrum för alla våra känslor, våra tankar och våra handlingar.

Man vet, och Comte har själf flera gånger (synnerligast genom den gripande dedikationen i första delen af sin *Politique positive*) framhållit det, att han fick impulsen till dessa nya åskådningar och konstruktioner utaf »en helig förening med den engalika medarbetarinnan, som medförde en moralisk pånyttfödelse» hos honom vid den tid, då han skulle hufvudsakligen egna sig åt den politiska och religiösa läran. För enhvar, som eger kännedom om den sanna kärlekens betydelse för lifvet och lefvernet och som uppfattar denna som den förnämsta af alla makter, som styra menskligheten, måste storheten och sanningen i detta Comtes erkännande vara slående, liksom ock harmonien uti vår varelses högsta förrättningar deraf måste

* Se *Appel aux Conservateurs* 1855, sid. 9—12.

framstå. I stället för att leda till egoism medför den sanna och sympatiska kärleken ovilkorligen eggelse till altruism eller oegennytt, då den personliga sträfvan nu förnämligast egnas åt det älskade föremålet och, genom detta, åt allt vidare kretsar, åt allt större delar af samhället och menskligheten. Detta förädlande inflytande måste i yttersta grad välgörande återverka på icke allenast handlingen utan ock på den teoretiska forskningen, då synpunkterna i lifvet af en alltmer vidgad altruism blifva allt större och målet allt högre.

Omätligt skall det inflytande blifva, som den nya kulturen med des införlifvande af känslans odling kommer att öfva. *Känslans logik* skall snart visa sig lika verksam och orubblig som förståndets och handlingens, blott den genom en fullständigare uppfostran blir tillbörligen afsedd och studerad. Hitills torde den vara på ett mera spontant vis mest känd af qvinnan och arbetaren på grund af dessas mera omedelbara förhållande till naturen och verlden, under det att intelligensens odlare ofta dragits in i jmförelsevis trånga områden och ej sällan förlorat enhetssinnet.

Denna utläggning leder oss att rätt fatta Comtes träffande formel »*unité mentale*», själsenhet, som innebäres i den religiösa positivismen och som med oemotsståndlig makt fångslar enhvar, som allvarligt söker intränga i mensklighetens inre lif. Att rätt förstå, ja, att blott ana sanningen i denna formel är detsamma som att erfara en sann andlig pånyttfödelse, hvilken endast de undgå, som dels äro disharmoniskt organiserade, dels, på grund af felaktig uppfostran, ensidigt utbildade.

Religionen skall enligt Comte alltid »karaktiseras af en fullständig harmoni i den menskliga tillvaron, den samfälda som den individuella, då alla dess delar äro värdigt samordnade. Denna definition gäller lika mycket hjertat som förståndet, hvilkas samverkan är nödvändig för en sådan enhet. Religionen utgör sålunda för själen en normal samstämmighet (consensus), fullt jmförlig med den, som är utmärkande för kroppens helse.» Då vår tillvaro är endels individuel, endels

samfäld, måste religionen ha en tvåfaldig bemärkelse, och är det därför som Comte angifver religionen såsom endels bestämd att *reglera* det personliga lifvet och endels att *före*na de skilda individerna. Dessa båda bestämmelser böra alltid vara intimt förbundna med hvarandra och deras naturliga samverkan utgör det första grundbegreppet för uppställandet af religionens positiva teori. Också kan det personliga lifvet ej skiljas från det sociala hvarken till grunden och målet eller medlen; med afseende på såväl förståndet som känslan och handlingen uppenbarar sig den nämnda samverkan mellan det personligt reglerande och det socialt förenande. Dessa båda vilkor ha under föregående utvecklingsstadier ej varit i fullständig öfverensstämmelse med hvarandra; det är först den positivistiska kulturen, som medför en sådan.

Religionen har enligt Comte tvenne grundvalar: en yttre, objektiv, som väsentligen är intellektuel (tron), och en inre, subjektiv, som är rent moralisk (hjertat). Religionen hänför sig till såväl förståndet som känslan — ej ensamt till känslan, såsom man förr, under inflytandet af teologismen, trott. I den positivistiska religionen finnes, då *dogm* blir liktydig med *vetenskap*, ingen skilnad mellan *tro* och *vetande*. Man får hädanefter ej tro annat än det, som öfverensstämmer med den positiva forskningen; tron skall framdeles vara liktydig med: *en vetenskapligt bevislig åsigt*. Den nya religionen stadfäster visserligen känslans universella öfvervigt, men den bringar på samma gång harmoni mellan känslan och förståndet — under det den gamla tron utestängde förståndet och vetenskapen ofta sträfvade att utestänga känslan.

Comte framhåller hvilken betydlig teoretisk reaktion denna förening mellan förståndet och hjertat medför och huru det var genom densamma som han kom att grunda den positiva logiken, som utgår ifrån öfverensstämmelsen mellan den objektiva och den subjektiva metoden. Den förra tages i anspråk i fråga om mensklighetens beroende, den sednare i fråga om hennes öfverlägsenhet i jmförelse med alla andra varelser.

Den objektiva metoden lär oss känna lagarne i den yttre, enklare universella ordningen; den subjektiva metoden uppenbarar dess högsta lagar och dess ädlaste mål (se ofvan sid. 177—181 och 264—267).

Skilda förmå hvarken känslan eller förståndet att uppställa en verklig enhet. Härför fordras enligt Comte å ena sidan att förståndet låter oss fatta en utanför oss stående makt, som är tillräckligt hög, för att vår tillvaro alltid må underordna sig densamma. Å andra sidan är det likaså nödvändigt att i sitt inre vara besjälad af en känsla, som är mäktig att förbinda alla de andra. — Äfven om vår hjernkonstitution skulle tillstämja en än större öfvervigt af våra bästa instinkter än som är fallet, skulle deras herravälde ej kunna åvägabringa någon verklig enhet, synnerligast inom det aktiva området, utan en objektiv grundval, som endast förståndet kan lemna.» Redan biologien har i lagen om organismens underordnande under mediet gifvit ett utkast till den sociologiska dogmen om vårt underordnande under en yttre makt — Menksligheten — hvars herravälde är obestriddigt. Comte påpekar härvid, huru vi med lätthet fatta detta i intellektuellt afseende, men huru den moraliska sidan af förhållandet, hvilken är den mest betydelsefulla för vårt lif, ej framstått i samma grad. Vilket för att vår underkastelse skall vara sant moralisk är dock att den skall vara *frivillig* eller grundad på en verklig känslodling, ty, såsom Comte säger, »lyckan och värdigheten fordra samverkan af en insedd nödvändighet och en fri sympati.»

Liksom det yttre mediet utgör varelsens förnämsta regulator, så sträfvar ock den yttre ordningen att reglera såväl våra handlingar och tankar som våra känslor. Den naturliga ekonomien blir därför en källa till underkastelse, då »den yttre ordningens religiösa verkan i första hand hvilar på den naturliga oföränderligheten hos dess grundvilkor, som äro alldeles oberoende af oss, t. o. m. då de omedelbart röra oss. Denna förpligtelse att rätta våra handlingar och våra tankar efter ett yttre öde är långt ifrån att hindra vår utveckling, utan utgör

det första allmänna villkoret för människans fulländning. — — Det är härigenom som tron kan samverka med kärleken för att underkufva vår egoism. Den tvungna underkastelse, som detta yttre öde ingifver oss, befordrar mycket uppspirandet af de sympatiska instinkterna genom att undertrycka alla de personliga böjelserna. Denna allmänna tygel utgör i alla afseenden den första grundvalen för en varaktig moralitet genom att förpligta oss att utanför oss söka grunderna för vårt eget lefverne. Det chimeriska oberoende, hvarom det metafysisiska högmodet drömt, skulle snart medföra en obotlig öfvervigt af personligheten.» Positivismen, som genom sin på samma gång objektiva som subjektiva konstruktion förenar människan med världen, visar oss endels den naturliga nödvändighet hvarunder personligheten har att böja sig, endels den förmåga, människan har att inom vissa gränser modifiera naturen i enlighet med gifna lagar. Den positivistiska syntesen eger därför förmågan att förena utan att förqväfva, och den fordrar lika mycket ett relativt oberoende som en medveten samverkan, alldenstund dess Högsta Väsande verkar medelst individuella organer. Ett visst oberoende är nödvändigt för den menckliga värdigheten och den positivistiska religionen stadfäster och utvecklar detsamma, alltunder det den gifver det en ädel bestämmelse.

Det religiösa tillståndet skall sålunda enligt Comte hvila på tvenne nödvändiga grundvilkor: att *tro* och att *älska*; båda utgöra de inbördes fyllnader för hvarandra: »tron kan ej vara fullständig utan kärleken, huru långt bevisföringen än må utvecklas; och tvärtom kan det bästa hjerta ej tillräckligt älska en yttre makt, hvars tillvaro tillstädjer ständiga tvifvel. — — Den positiva tron kan visserligen ej alstra den universella kärleken, men den besitter förmågan att befordra dess utveckling. Enständig och särskild odling af den unniversella kärleken är den enda inre källan till den sanna religionen.»

Då religionen rör såväl förståndet som hjertat, måste den utgöras af tvenne delar, en intellektuel och en moralisk. Den intellektuella delen af religionen eller dogmen bestämmer den

yttre ordningen, hvaraf hela vår tillvaro är beroende, och den afhandlar densamma i enlighet med den naturliga ekonomiens trenne slag af företeelser: kosmologiska, biologiska och sociologiska (jmför ofvan sid. 238). Sedan den vetenskapliga hierarkien tillräckligt karakteriserat tillvarons lagar, vidtager den moraliska delen af religionen, hvarigenom ett ständigt fortskridande från det yttre till det inre framstår som en ledande princip. »Då förståndet sålunda blifvit disciplineradt, återstår det att reglera hjertat. Från trons område kommer man då till kärlekens.»

Den enhet, som härigenom skall ernås, och som den pånyttfödda, positivistiska religionen framförallt afser, har emellertid ofta varit mycket bristfällig, hvarigenom slutligen en verklig ledning saknats och en fruktansvärd anarki i stället ofta blifvit följden, såsom synes af våra dagars upplösning och strider. Dock är ett dylikt tillstånd endast tillfälligt, då fordran på enhet och harmoni är allt för djupt rotad hos meniskan för att den rätta vägen ej skall finnas. »Samverkan mellan tron och kärleken har, säger Comte, ej utgjort en verklig jemvigt, utan en ständig rörelse, hvars lag utmärkes af sträfvan mot en fullständigare förening. Graden af fullkomlighet i denna grundförening lemnar oss den förnämsta gradmätaren på människans förbättring.» Före den positiva syntesen har endast den ursprungliga teokratien utgjort en harmonisk förening af religionens alla områden (ehuru endast i yttre afseende); men detta system var ytterst ofullkomligt med afseende på innehållet och tillstodde ej uppblomstringen af hvarken vetenskap, konst eller politik, hvarför dessa måste skilja sig från systemet och utvecklas skilda från hvarandra.

Religionens moraliska del gäller tvenne områden: *känslorna* och *handlingarna* och systematiserar i enlighet med denna indelning å ena sidan *kulten*, som hufvudsakligen gäller det inre lifvet, och å den andra *regimen*, som utom detta äfven gäller det yttre lifvet. Båda äro dock teoretiskt underordnade dogmen, då denne visar oss de lagar, enligt hvilka såväl kulten

bör leda känslorna som regimen lefvernet. Genom att allt bättre lära oss känna naturens lagar kan förståndet modifiera icke allenast handlingen utan t. o. m. känslan (fastän dennas grundkarakter ej deraf ändras).

Sålunda systematiserad af mensklighetens störste reformator kommer religionen att harmoniskt omfatta de trenne hufvudområdena af den menskliga tillvaron: *tanken*, *känslan* och *handlingen*, och att afdelas i trenne skilda men samverkande delar: *dogmen*, som afser den vetenskapliga verksamheten, filosofien eller bestämmandet af det *sanna*, *kulten*, som afser den estetiska verksamheten, konsten eller bestämmandet af det *sköna* och *regimen*, som afser den praktiska verksamheten, politiken eller bestämmandet af det *goda*.*

* Se *Politique positive* II, första kapitlet, samt *Catéchisme positiviste*, Introduction, hvare religionens positiva teori afhandlas. Detta inledningskapitel till Comtes *Catéchisme* utkommer inom kort i svensk öfversättning under titel: *Om Religionens väsende*.

KAP. IV.

Comtes praktiska filosofi, eller positivismens religions- och samhällslära.

Allmänna betraktelser öfver den positivistiska religionens betydelse för vår tids kultur och öfver kristendomen såsom positivismens förelöpare. Om bönen. Mensklighetsbegreppet. Mensklighetens konkreta kult; Comtes kalender. Mensklighetens abstrakta kult. Dyrkan af Ödet eller lagarne. Grunddragen af den positivistiska moralläran; Comtes budord. Positivismens sakramenter. Den andliga makten: det positivistiska presterskapet. Den positivistiska uppfostran. Om konsten. Positivismens sociala omorganisation; dess republikanska grundval. Den internationella vesterländska republiken. De skilda klassernas verksamhet i det nya samhällsskicket. Det industriella lifvet: kapitalisterna och arbetarne. Om kommunismen. Om qvinnan och äktenskapet.

Liksom det gamla samfundet i romarstaten gick under hufvudsakligen genom polyteismens oförmåga att längre upprätthålla moralen men pånyttföddes genom en ny, ren och sedlig lära, så skulle ock vår tids samhälle hafva hotats med fullständig undergång, genom de rådande kyrkornas bristfälligheter och oförenlighet med helheten af vår tids kultur om ej en annan lära utbildats, som förmår öfvertaga mensklighetens ledning i såväl religiöst som vetenskapligt hänseende: positivismen.

Denna lära kan endast blifva rätt förstådd af den, som är rätt medveten om känslans sanna betydelse; hela personligheten måste deltaga i studiet deraf. Det gäller här icke blott och bart ett förståndsarbete för *forskaren*, det är *meniskan*, som har att granska på samma gång systemet i sin

helhet som sig sjelf i förhållande dertill. Otaliga skola de blifva, som, då positivismen kommer att studeras i anda och sanning, komma att intyga, att detta studium blifvit för dem en högre fas af religiös utveckling och förkofran.

Kristendomens stora betydelse för den europeiska kulturen framhålles med historisk skärpa af Comte, såsom ofvan (sid. 220) blifvit utlagdt.

Hvilken uppfattning han har om dogmernas fastställande i den kristna kyrkan vid den gamla tidens slut, synes bland annat af uteslutandet från hans kalender af en Julianus Apostata, hvilken, då han med all makt stred mot kulturen och kristendomen, af Comte med mycken skärpa fördömes, trots den personliga moralitet, som utmärkte honom, och vidare af hans uteslutande af de s. k. kättarne, Arius m. fl. från tiden för kristendomens grundläggande, under det alla de förnämsta apostlarne, kyrkofädren, kristna kejsarne och helgonen (bland dem Athanasius) äro upptagna.

Trons enhet var nödvändig; såväl religionen sjelf som det nya samhällskicket fordrade densamma. Positivismen måste därför förena sig med de ortodoxa kristna historieskrifvarne i uppfattningen af kristendomen. Då emellertid dessa författare vid sidan af den historiska framställningen deraf ofta på fullt allvar framlägga sin bekännelse om Jesus såsom en icke skapad varelse, utan gud sjelf, eller om guds personliga nådeverkan på menniskorna m. m., så aflägga de blott vittnesbörd om de orimligheter och skefheter, som måste grumla odlingen, då ingen verkligt vetenskaplig grund finnes att bygga på. Det är en oerhörd skilnad mellan kunskap och vetenskap.

Kristendomen instiftade den *andliga makten*, som den hastigt grundlade inom den vesterländska kyrkan (till skilnad från den österländska), och särskiljandet af den andliga och den världsliga makten, som var utmärkande för den europeiska kulturen, ansåg Comte som kristendomens viktigaste tjänst i mensklighetens utveckling. Denna den kristna kyrkans andliga makt grundade sig på behovet af en ny gemensam tro, som

kunde förena de skilda folken och gifva stadfastelse åt ett allmänt broderskap. Också tjänade denna kyrkans makt, hvilken dömde furstar och slafvar lika och hvilken i det ursprungliga skicket ej erkände annat befodringsmedel för sina embetsinnehafvare än personlig dygd och förtjenst utan hänsyn till börd eller stånd, Comte till förebild, då han betecknade positivismen såsom den nya andliga makt, som skall intaga kristendomens plats. Härvid afses dock icke allenast det religiösa området, utan äfven det högre vetenskapliga studiet, ty endast genom en förening af dem båda kan en verkligt enhetlig och harmonisk andlig styrelse i vår tid instiftas.

Huru många tusende år än människoslägtet existerat före kristendomens tid, fans dock ej i den vesterländska kulturen begreppet *mensklighet* förrän i och med densamma. En och annan tänkare hade väl derom haft en föreställning; men den praktiska tillämpningen skedde först genom vår kulturs inträdande i det kristna stadiet — dervid emellertid, på grund af ännu alltjemt rådande öfvernaturliga föreställningar, en ideal personlighet måste göras till en gud. »Denne gudomlige medlare säger Comte, förkunnade dunkelt mensklighetens sträfvan att ur sitt eget sköte hemta sin högsta försyn. Menniskotypen hade lemnat den allmänna grundvalen till fetischismen utan att dock antaga någon bestämd form, endast bibehållande vår moraliska konstitution. Den herskade än mer i polyteismen, der inbillningen tillskref ledande makter alla de olika egenskaper, som tillhöra den idealiserade människonaturen. Katicismen lät denna sträfvan än mera framstå genom att koncentrera den på den högsta enheten, der de båda naturerna, den gudomliga och den menskliga, förenades utan att sammanblandas. Ett sådant fortskridande måste slutligen leda till det fullständiga aflägsnandet af den fiktiva varelsen, då den verkliga varelsen förvärfvat sig tillräcklig storhet och styrka för att kunna alldeles ersätta sin nödvändiga förelöpare.»* Detta

* Se *Politique positive*, II, sid. 108.

sätt att uppfatta Jesus var en förberedande uppfattning af det religiösa Mensklighetsbegreppet, som, då Gudsbegreppet ej längre kan försvaras, blir det högsta väsende, som vi känna.

Sålunda är kristendomen i såväl historiskt som religiöst hänseende af den djupaste betydelse för positivismen, som, under det den eger i *vetenskapen sin intelligenta grund*, ändock alltid i *kristendomen har sitt religiösa ursprung* och ej i någon hednisk lära.

Kristendomens religiösa mål var öfvervägande personligt och den kunde blott genom sin yttre ställning, eller såsom en moralisk makt vid sidan af den verldsliga, verka i sociala syften. Endast småningom kunde samhällena derunder förberedas för en verkligt social lära, som, med den kristna personliga moralen till grund för det individuella lefvernet, uppställer ett allmänt mål derjemte och derutöfver: *slägtets, mensklighetens* förkofring och framåtskridande. Men härför fordras aktgifvande på och förpligtelse att följa budord, hvilka äro af rent altruistisk natur*, och endast gälla personligheten i så måtto, som de visa honom, att han intet är af sig sjelf, att

* Att mensklighet och altruism varit moralprinciper, som bland Asiens folkslag varit kända och predikade under mer än ett halft årtusende före vår tidsräknings början, derom bära Confutius och Buddha ojämfaktiga och ädla vittnesbörd.

Huru altruism redan i stoicismen började antydas, synes bl. a. af Seneca, som i sin afhandling »om själsro» råder att söka glömska för själens oro genom att åtaga sig offentliga angelägenheter, eller m. a. o. frigöra sig från eller dämpa sin egoism, sina personliga bekymmer.

Fastän slafveriet först bröts genom kristendomen, saknas dock icke uttalanden deremot af enskilda hedniska filosofer, såsom t. ex. den nyssnämnde, hvilken derom yttrar bl. a.: att »gudomssjälén tillhör likaväl slafven som riddaren; slaf, frigifven eller riddare äro ord, som förakt eller fåfänga ha uppfunnit.»

Sådana åsigtter voro dock ej allmänna i den vesterländska kulturen, utan hystes endast af en och annan filosof på den tiden; först kristendomen spridde dem till alla, och det icke allenast teoretiskt i läran, utan, hvad som var det viktigaste, i praktiken. Den realiserade derigenom en af de idéer, som ej långt förut ansågos vara vackra, men utförbara utopier.

har att tacka tusenden sinom tusenden för det goda hon i andligt och lekamligt hänseende njuter och att hon följaktligen är *skyldig* att ej blott tänka på sig sjelf utan lika mycket på andra.

Vi ha *många återlösare* och vi ha att söka dem ej allenast inom det religiösa området, utan äfven inom konstens, vetenskapens, industriens och samhällighetens områden. Alla de stora andar, som verkat för vår utveckling, äro vi skyldiga tacksamhet. Alla tillsamman representera det högsta mänsklig-hetsbegreppet, som nu blifvit en lefvande verklighet och medfört så ädla föreställningar, att vi knappast kunna, om ej historien ständigt vore redo att visa oss den gamla tidens veder-värdigheter, förstå, att man förr ej visste hvad det var att vara »menschlig», att arbetaren och qvinnan ej vore menniskor med rättigheter och förmögenheter lika så väl som de friborne männen!

Denna storartade verkan af kristendomen i den vester-ländska kulturen har den kristna kyrkans målsmän ansett som ett vittnesbörd om dess *gudomlighet*, under det — hur egen-domligt och dock hur tydligt och lättfattligt — densamma inför den mognade och från äldre föreställningar frigjorde anden framstår som ett vittnesbörd om dess sanna *menschlig-het*! Andemeningen är densamma — ty Menschlighet, denna idealiska och altruistiska personifikation, är blott en ny Kri-stusidé, ehuru denna utvecklats under medeltiden genom Ma-ria- och helgonakulten, hvilken sålunda blir den närmaste före-gångaren till Menschlighetens kult.

Den kristna disciplinen eller den praktiska moralen gälde emellertid blott det enskilda lifvet, som deraf blifvit i hög grad förädladt, ehuru det ständiga sysselsättandet med den personliga saligheten ej kunnat utveckla individets sociala känslor, hvilka blifvit odlade genom deltagandet i samfundslifvet, som styres af de sociala naturlagarne. Vi måste med Comte erkänna, att den kristna disciplinen t. o. m. skulle varit skadlig för det offentliga lifvet, om ej andra inflytanden, synnerligast det feo-

dala samhällsskicket under medeltiden, gjort sig gällande. Andra läror ha haft en lika så hög och verksam moral som kristendomen — t. ex. Mohameds, Buddhas, Confucius' läror — utan att så som denne sára förståndet och forskningen. Kristendomens verksamhet har också på grund häraf måst vara mycket begränsad och helt provisorisk.

Då så ofantligt mycket inom den kristna litteraturen är skrifvet till verklig, praktisk nytta för lefvernet, vore det i sanning stor förlust, om ej mycket deraf fortfarande användes. Och härför fordras blott att ersätta de äldre termerna med nya, som med vår nutida odling harmoniera och som innebära ett positivistiskt åskådningssätt i teoretiskt hänseende.

De äldsta kristna måste ju äfven ha funnit och varit medvetna om mycket sant och godt i den hedniska litteraturen och ej gerna kunnat förkasta allt deri, därför att de sågo kristendomens öfverlägsenhet. Också vet man, att den helige Basilius (i det fjerde seklet) skref en skrift till ungdomen »om sättet att läsa hedningarnes skrifter med nytta», deri han rekommenderar deras läsning för att bl. a. finna efterföljansvärda praktiska exempel.

Comte har haft en enahanda uppfattning af den kristna litteraturen, hvilken han ej ville förkasta, därför att mystiska föreställningar ingingo deri.

Bland de böcker, han synnerligen rekommenderade till religiös uppbyggelse, voro de förnämsta *Thomas a Kempis'* Kristi efterföljelse och *Dantes* Gudomliga Komedi, hvilka båda han upptager bland positivismens heliga böcker. Han säger derom 1854: »mer än sju år ha förflutit, sedan jag började att dagligen hvarje morgon läsa ett kapitel i den ena och en sång om aftonen i den andra, utan att jag upphört att deri finna förut ej uppmärksammade skönheter och att deraf hemta nya intellektuella och moraliska frukter.*

* Se *Politique positive*, IV, sid. 406.

Comte utbytte vid dessa betraktelser af de kristna författarnes skrifter gudsbegreppen mot positivistiska begrepp om det högsta och det skönaste och insatte oftast Menskligheten i stället för kristendomens högsta väsenden.

Bönen, som för de äldre lärornas anhängare först måste synas oförenlig med en lära, hvilken ej bygger på öfvernaturliga föreställningar om gudaväsenden, som vilja och kunna efterkomma hvad människan i fromhet anhåller om, den finnes dock och måste finnas i positivismen likasåväl som i hvarje annan sann religion. Men bönen, som hos de högst stående inom äldre läror icke allenast består i utbedjandet af en personlig fördel utan äfven i tillbedjan, förkrosselse, löfte och hopp, har i positivismen ingen karakter af egentlig anhållan; den utgör en desto djupare och rikare utveckling af de öfriga, nyss anförda momenterna, hvarigenom den intränger i lifvets alla förhållanden mer än någon föregående kults bön kunnat göra. »Bönen är för oss, säger Comte, lifvets ideal. Ty bedja det är på samma gång älska, tänka, ja t. o. m. handla, emedan uttryckandet af bönen alltid utgör en verklig handling. Sålunda erbjuder den renade bönen den bästa sammanfattningen af lifvet; och tvärtom kan *lifvet*, sedt i dess ädlaste betydelse, *uppfattas som en ständig bön*. — — Intet egoistiskt motiv skall vidare grumla renheten i vår religiösa utgjutelse. Fastän positivisten alltid beder för att uttrycka sina bästa känslor, kan han dock äfven uttrycka en art af anhållan, *men endast om ädla framsteg*, som sålunda väsendtligen redan blifvit tillförsäkrade. Att med brinnande ifver önska blifva mera öm, mera tillbedjande eller t. o. m. mera modig, det är att redan till en viss grad förverkliga den åstundade förbättringen — åtminstone då ofullkomligheten uppriktigt erkännes, hvilket är första vilkoret för en snar förbättring. — — Att å andra sidan anhålla om en tillväxt i rikedom eller makt, det skulle i vår kult vara något lika så orimligt som ovärdigt.» Bönen är i den positivistiska kulten af lika stor moralisk verkan som i teistiska kulturer, då det verksamma

i bönen alltid ligger i *människans egen moraliska önskan*, ej i någon sorts handling af ett högre väsende t. f. af en anhallan. »I mensklighetens normalstadium, säger Comte, skall bönen, renad från hvarje personlig beräkning, i enlighet med sin sanna moraliska bestämmeelse vara en *högtidlig utgjutelse, individuell eller samfäld, af ädla känslor*. Positivismen föreskrifver dess dagliga bruk såsom egnadt att bekämpa de egoistiska tendenser och trånga idéer, som det aktiva lifvet vanligtvis medför. Förutom det, att en sådan vana utvecklar en positiv förmåga hos oss att alltid låta det förnämsta föremålet för menskelig betraktelse framstå, framgår deraf en negativ verkan genom att förhindra onyttig och skadlig läsning, emot hvilken denna vana utgör det bästa korrektivet.»

Den lärde och den olärde har samma behof af religionsöfning; »det dagliga utöfvandet af den enskilda kulten blir, säger Comte, den bästa förberedelsen för teoretikerns vanliga förrättningar, då hans krafter derigenom bättre utvecklas och ledas.»

Bönen särskiljes i tvenne afdelningar, den ena *passiv*, rörande det *flydda* och det *tillkommande*, den andra *aktiv*, rörande det *närvarande*. »Vår kult uttrycker alltid en kärlek, som är motiverad och utvecklad af en ständigt växande *tacksamhetskänsla*. Hvarje bön, enskild som offentlig, bör därför bereda oss till utgjutelsen genom åminnelsen.»*

Till ledning för den universella åminnelsen, som skall befordra tacksamheten mot de stora andar, som ledt kulturens gång, tjenar i positivismen Comtes kalender; och till ledning för individernas enskilda tacksamhet mot dem, som hulptit och ledt dem, skola de, som stått dem närmast i subjektift såväl som objektift hänseende, tjena. Derfor måste en idealisering af våra närmaste af hvarje individ systematiseras; därför måste föräldrar, syskon, makar, barn, välgörare m. fl. idealiseras och dyrkas i mån som de varit af betydelse för vår förädling.

* Se *Catéchisme positive*, sid. 93—95 och *Politique positive*, II, sid. 76.

Hemmet är därför enligt Comte att betrakta som en sorts enskildt tempel, »der skyddsenglarnes kult dagligen manar positivisten till en helsosam dyrkan af Mensklighetens bästa personifikationer.» Qvinnan skall i *mannen* finna föremålet för sin individuella kult, då hon i honom skall se symbolen af *kraft*; och mannen skall i sin individuella kult dyrka *qvinnan* såsom symbolen af *ömhhet*.

Vår idealisering blir fullständigast i och genom döden genom vår tendens att glömma de dödas fel, hvarigenom förtjensterna framstå i deras äldaste dagar och verkan blir desto kraftigare på de efterlevandes tacksamma och dyrkande sinnen.

Ett värdigt föremål för en särskild tillgifvenhet torde väl ingen vara nog olycklig att ej kunna finna, och döden bör, långt ifrån att tillintetgöra den individuella kulten, stärka och rena densamma. Den utgör i den offentliga kulten liksom in-seglet och bekräftelsen på den tacksamhet och dyrkan, vi böra känna för Mensklighetens store. »Vi styras mera af de döda än af de lefvande, säger Comte, och att lefva med de döde utgör ett af Mensklighetens dyrbaraste privilegier.» Positivis-men utsträcker detta inre och subjektiva förhållande till fram-tiden genom att låta oss lefva med dem, som ännu ej äro till, hvarigenom den med tillhjälp af en sant historisk teori utvidgar den moraliska och sociala känslan af samband och pligt i vårt slägtes lif.

Comte yrkade på förrättandet af icke blott en morgon- och aftonbön, utan ock en middagsbön — så nödvändigt ansåg han det dagliga inre samlandet vara. Dagen bör börja med en bön, som skall bereda menniskan att på nyttigaste och värdigaste vis använda sina krafter, och den bör sluta med en bön, som uttrycker tacksamhet för den hjälp, menniskan åtnjuter af sina skyddande personligheter och som tillförsäkrar hennes hjerna ett nödvändigt lugn för natten. Dagens arbete bör afbrytas med en bön för att påminna oss om målet för vår sträfvan, hvilket så lätt undanskymmes af våra vanliga sysselsättningar.

Långt ifrån att i dessa föreskrifter se ett hierarkiskt tvång, måste vi erkänna, att de innebära ett det visaste råd, som, om det följdes, skulle på kort tid åvägabringa en genomgripande förädling af vårt slägte och medföra en varaktig frid och en nyttig verksamhet, som skulle förhindra otaliga strider och lidanden, hvilka nu förbittra det enskilda och det offentliga lifvet.

Menskligheten sammanfattar, säger Comte, omedelbarligen de trenne hufvudkaraktererna hos positivismen: dess subjektiva ledning, dess objektiva dogm och dess aktiva mål. Till detta det enda verkliga Högsta Väsande, hvaraf vi medvetetet äro lemmar, skola framdeles alla arter af vårt individuella eller samfälda högre lif — våra betraktelser för att känna det samma, våra känslor för att älska det och våra handlingar för att tjena det — hänföra sig.

»Se der huru positivisterna kunna *fatta lifvet som en kult*, hvilken är likaså innerlig som gagnelig. Denna Mensklighetens fortsatta kult skall lifva och rena våra känslor, höja och upplysa våra tankar, förädla och stärka våra handlingar. Medeltidens stora problem blir der omedelbarligen löst, så mycket som det är möjligt, emedan politikens underordnande under moralen der med nödvändighet härflyter från samhällighetens religiösa öfvervigt öfver personligheten.»*

Det är sålunda som positivismen blir en verklig, fullständig och sann religion, som skall ersätta alla de föregående och ofullständiga systemer, som framgått ur den ursprungliga teologismen.

Menskligheten är vidare att uppfatta som en medlare mellan individet och universum. »Medvetetet äro vi, säger Comte,

* Se *Politique positive*, I, sid. 330.

nödvändiga lemmar i detta enda verkliga Högsta Väsende, som vi ej kunna värdigt lofsjunga, älska och tjena utan en tillräcklig kunskap om de skilda naturlagar, som styra dess tillvaro.»

Teologernas kult gäller ett isoleradt, utforskligt väsende, hvars tillvaro ej tillstädjer någon demonstration. Positivister-
nas Högsta Väsende åter är utforskligt, liksom dess styrande lagar; det kan ej såsom teologernas mystifieras, utan bibehåller ständigt sin fulla konkreta verklighet. Under det teologiens och metafysikens Högsta Väsende var enkelt och absolut, är positivismens sammansatt och relativt.

Då bland alla kända varelses endast Menskligheten uppenbarar de högsta slagen af företeelser, de sociala och moraliska (hvilka ej kunde finnas, om människorna lefde fullkomligt särskilda, enstaka, hvilket är en orimlig föreställning), måste hon uppfattas som den högsta varelsen, utrustad med *alla* vitalitetens hufvudattributer.

Under det emellertid de olika delarne af alla andra organismer ej kunna lefva särskilda, är, säger Comte, »denna stora tillvaro (grande existence) sammansatt af verkligt särskiljbara lif. Denna nya Grand-Être förutsätter ej, såsom den gamla, en rent subjektiv abstraktion; dess begrepp framgår tvärtom af en noggran objektiv granskning.» Menniskan (i inskränkt mening) finnes enligt Comte endast i våra metafysikers alltför abstrakta hjernor. För honom finnes i grund och botten »intet verkligt utom menskligheten», och det är hennes invecklade natur, som hittills förhindrat oss att systematisera dess begrepp. Hos denna kollektiva organism kunna vi särskilja tvenne slag af grundfunktioner: *verksamhetens* och *förenandets*. De särskiljbara delarne (individerna) äro de egentligen verksamma elementerna; men framgången och nyttan af deras verk beror på samstämmigheten. Denna organism har därför — sedd från statisk synpunkt — tvenne arter af funktioner: yttre, för den materiella tillvaron, och inre, för sammanhållandet af de skilda elementerna (motsvarande den indivi-

duella organismens nutritiöns- och relations-funktioner), och i denna indelning ha vi att se källan till särskiljandet af de tvenne sociala makterna, den *verldsliga*, personlighetens, och den *andliga*, samhällighetens.

Positivismens Högsta Väsende är vidare — sedt från dynamisk synpunkt — lika litet stillastående som absolut; »dess relativa natur gör det, säger Comte, i högsta grad utvecklingsbart, det är med ett ord det mest lefvande af alla kända väsenden. Det utsträckes och sammansättes mer och mer genom den ständiga följden af mänskliga slägten. Dock äro dess nödvändiga förändringar lika så väl som dess grundfunktioner underkastade oföränderliga lagar.»

Menskligheten har småningom utvecklats sig och det är af historien som vi lära känna alla hennes framsteg. Begreppet mensklighet var oförenligt med forntidens teologiska och krigiska regim. *Fäderneslandet* var då, såsom Comte framhåller, det inledande begreppet för Menskligheten, sedan *familjen* varit det under än tidigare stadier. Under medeltiden framstod sedanare känslan af allmänt broderskap, som möjliggjordes genom krigens defensiva natur och den för hela den vesterländska kulturen gemensamma monoteismen. Den alltmer spridda positiviteten förberedde derpå uppkomsten af socialvetenskapen, som ensam förmått systematisera alla forskningens förberedelser och formulera det nya Högsta Väsendets begrepp.

Den pånyttfödda konsten skall, för att kunna framställa dess högre fulländning, i den allmänna kärleken, det Högsta Väsendets grundval, finna den outtömliga källan till sina inspirationer. »Herraväldet af det nya Högsta Väsendet tillintetgör oss ej såsom den gamla allmakten, ty hvarje värdigt individ känner sig i sin ordning nödvändigt för den stora organismen. Ingen förnedrande skräck grumlar vår kärlek till detsamma och ändock ingifver det oss ständigt en djup vördnad. Långt ifrån att antaga det vara fullkomligt, studera vi omsorgsfullt dess naturliga ofullkomligheter för att kunna rätta dem så mycket som möjligt. Vi älska det med en lika så ädel

som öm känsla, hvilken leder till en verksam omsorg om fulländning, ej till lumpet smicker.»*

Med Schiller säga vi nu:

»Von der Menschheit — du kannst von ihr nie gross genug denken;

Wie du im Busen sie trägst, prägst du in Thaten sie aus!»
Derför beror vår dyrkan — som mest skall uttryckas i handling — på den föreställning vi i hjertat ha om dess inre och högre väsen, såsom dessa få ord af den upplyste skalden så skönt framhålla.

Menskligheten är det som sjelf verkar allting i oss; »alla våra upptäckter äro, fastän verkställda af individuella organer, i sjelfva verket handlingar af Menskligheten och följaktligen omedelbart styrda af de lagar, som äro egna för det Högsta Väsendet, hvarför de tillstådja ett sociologiskt förutseende. — I hvarje framtida forskning skall det Högsta Väsendet omedelbart uppställa hvarje fråga och ombesörja dess lösning, öfverlemnande utarbetandet till sina värdiga individuella organer.»**

Som vi se förestälde sig Comte Menskligheten såsom en personlighet, en enhetlig organism, och individerna såsom underordnade lemmar i detta kollektiva väsende. »Intet samfund kan finnas och verka utan att personifiera sig. Då *Familjen* och *Fäderneslandet* redan visat detta förhållande, bör det än mera lämpa sig för *Menskligheten*.» Utgående från den biologiska tanken, att hvarje varelse bildas af sina likar, visade han vidare, att menskligheten låter upplösa sig först i *samhällen* och sedan i *familjer*, men aldrig i individer.

Comte nämner Pascal, Leibnitz och Condorcet såsom de, hvilka isynnerhet ha förberedt det nya Mensklighets-begreppet; den förste genom att framhålla det flyddas verksamhet för det närvarande; den andre genom att underordna framtiden under det närvarande; den tredje genom att fatta vårt slägte som

* Se *Politique positive*, I, sid. 333—341.

** Se *Politique positive*, I, sid. 442—447.

ett enda folk. I vidsträcktaste bemärkelse är det Högsta Väsendet för Comte »sammanfattningen af de döda, de kommande och de lefvande varelserna, hvilka *samverka för fulländningen* af den allmänna ordningen.» Vi se redan här af, att Comte dermed ej afsåg *alla* menniskor, utan en personifikation af en kollektiv varelse, bildad endast af vissa ideala typer. »Menskligheten är, säger Comte, i sjelfva verket icke sammansatt af alla menskliga individer eller samfund, flydda, närvarande eller kommande, sammanfattade utan åtskilnad. Då intet verkligt helt kan framgå utan af fullt förenliga elementer, bildas det nya Högsta Väsendet endast genom en, i tiden och rummet skeende, samverkan af tillräckligt öfverensstämmande väsenden, dervid de uteslutas, hvilka ej varit annat än en börda för vårt slägte. Det är framförallt i detta hänseende som detta Högsta Väsende hufvudsakligen består af de döda, hvilka i allmänhet äro de enda, som kunna fullständigt bedömmas, förutom det att de befinna sig i en ständigt växande numerisk öfvervigt. — — De kunna för öfrigt endast förenas genom sina ädla sidor, då från deras minne alla de ofullkomligheter aflägsnas, som under deras förra lif ledde dem till disharmoni. — — I stället för att frukta döden, finner denna kult deruti en än fullständigare och renare lyftning, beroende på den af sig sjelf inträdande fulländning, som ernås i och med det subjektiva lifvet, hvarest bristerna utplånas och förtjenssterna ökas.»*

Liksom hvarje lefvande varelse bör bedömas efter dess utvecklade stadium, bör ock Mensklighetens begrepp formuleras i enlighet med hennes mognad. Denna har hon först nyligen börjat ernå, och man har att i den nutida menskligheten hufvudsakligen se slutet af vår förberedelse. Också kallade Comte sin *Kalender*** en konkret tablå öfver »den menskliga

* *Politique positive*, I, sid. 411; IV, sid. 30, samt *Appel aux Conservateurs* 1855, sid. 42.

** Denna *Kalender* har blifvit utgifven på svenska under titel: *Positivistisk Kalender*, Stockholm, 1875.

förberedelsen» och ansåg den blott provisorisk, då framtiden kommer ått uppställa en ny, gällande för den tid, då det fullt mognade, positiva stadiet blifvit allmänt. Allt mindre bristfälliga skola därför de nya representanterna bli; alltmera helgjutna och ädla skola vi finna de kommande lemmanne i det Högsta Väsendet. Men om ock många ofullkomligheter vidlåda förberedelsens representanter, så få vi ej glömma de svårigheter, med hvilka de haft att kämpa och de förtjenster de visat sig ega, hvarför vi äro skyldiga dem tacksamhet och vördnad.

Liksom man skänker staten aktning, fastän man väl vet, att många dess lemman äro bristfälliga, så dyrka positivisterna Menskligheten trots de ofullkomliga varelser den frambragt. Denna dyrkan är helt naturlig och bör ej väcka någon förvåning — allraminst hos dem, som dyrka gud, hvilken, såsom skapare till allting, måste anses som upphofvet till allt det elände och alla de orättvisor, som hemsöka människorna! Gud skulle vara absolut god och rättvis, men han har måst framstå såsom både ond och orättvis (hvaraf den sorgligt ryktbara läran om nådavalet); menskligheten åter anses ej fullkomligt men väl relativt god, och hon sträfvar att alltmer förädlas och att tillgodose alla sina tjenares sanna väl.

Till skilnad från positivismens kyliga kritiker (Sainte-Beuve m. fl.), som ej kunna fatta Mensklighetens kult och som ej kunna glömma felen hos våra hädangångne store, har Comte, stödjande sig på den sant menskliga egenskapen hos de flesta människor att i och med döden vilja *försona*, låtit förtjensterna bli det bestämmande momentet. »Vår natur har behof af att renas genom döden, på det dess bästa egenskaper må kunna tillräckligt framstå», säger Comte. Den Mensklighet, som positivisterna dyrka, är därför befriad från skröpligheter och full af kraft och storhet. Vi hysa beundran och tacksamhet för en Molière, en Voltaire, ja en Ludvig XI, emedan de befriat menskligheten från ett olidligt förtryck, emedan deras förtjenster öfvervägt deras fel! Huruvida Comtes Mensklighet *kan* dyrkas är emellertid öfverflödigt att diskutera, alldenstund det är

ett faktum, att hon dyrkas, nämligen af Comtes lärjungar och efterföljare.

Den största svårigheten för teorien om det Högsta Väsendet består enligt Comte i ett riktigt bedömande af dess individuella tjänare. Lika viktigt som det är, att dessa i sin verksamhet ega *sjelfständighet*, lika viktigt är det, att *samstämmighet* finnes i denna verksamhet, och svårigheten att förena dessa båda villkor löser endast religionen, först genom kärleken, sedan genom tron. En öfverdrifven känsla af egen betydelse är det enligt Comte som drifver individerna till att skilja sig från det Högsta Väsendet och hindrar dem att tillbörligen fatta det oemotståndliga herraväldet af det hela öfver dess delar. Dessas sjelfständiga tillvaro är blott skenbar. Hindret för Mensklighetens tillkomst ligger därför i ett öfvermått af oberoende, som våra dagars anarki i högsta grad utbildat.

»Det Högsta Väsendets tillvaro hvilar på det ständiga underordnandet af den objektiva (närvarande) befolkningen under den tvåfaldiga subjektiva (föregående och kommande) befolkningen. Denna lemnar å ena sidan källan till, å den andra målet för den handling, som de lefvande omedelbart utföra. Vi arbeta alltid för våra efterkommande, men under påverkan af våra föregångare.» De lefvande utgöra Mensklighetens »tjenare», då de ej urarta till oduglingar eller »parasiter», hvilka positivismen aflägsnar från det Högsta Väsendet.

Då de kommande släktena ej kunna förändra Mensklighetens konstitution eller verksamhet, utan blott tjena oss som mål, aflägsnar Comte detta subjektiva element och föreställer sig Menskligheten såsom hufvudsakligen bestående af tvenne elementer: ett subjektift eller representanterna, de döde — föremålet för vår religiösa dyrkan — och ett objektift eller agenterna, de lefvande. Det är de döde, som styra och beskydda de lefvande, och det är de förre, hvilka, då deras bana är fullbordad och omdömet öfver dem kan fällas lidelsefritt, enligt Comte ensamna kunna sägas representera Menskligheten, som väsendtligen består i sammanfattningen af dem. Det

är därför ett stort misstag att antaga, det positivisten dyrkar sig sjelf, då det väsende han ärar, är sammansatt af sina egna tillbedjare. Huruvida de lefvande skola införlifvas med det Högsta Väsendet, beror på deras förtjenster, och det är de efterkommande, som härom skola dömma.

Positivismens Högsta Väsende är därför hufvudsakligen subjektift — liksom de föregående kulterna; men skilnaden mellan den nya subjektiviteten och den gamla är, såsom Comte framhåller, att den är grundad på erfarenheten, är medveten och öppet tillstås, under det den sednare ej insetts, utan man trott på den objektiva tillvaron af de väsenden, man antagit såsom de styrande och högsta. »Man kan ej, säger Comte, misskänna den naturliga och allmänna förmågan hos vårt slägte att *lefva subjektift*, då man ser, att en dylik tillvaro i skilda former herskat under fyrtio århundraden. Frigjorda sinnen veta numera, att under denna långa prøfvotid alla mänskliga hjernor beherskades af fullkomligt inbillade varelser, fastän man tillskref dem en yttre verklighet.»*

Då emellertid de äldre föreställningarna varit nödvändiga för sin tid och de liksom nyare åskådningar också varit ett verk af Menskligheten, bjuder positivismen vördnad för och åminnelse af ledarne af våra barndoms- och ungdomsstadier. »Den empiriska tacksamheten skall, då den blifvit systematiskt pånyttfödd, finna sig stadfäst af den positiva religionen, som bör låta oss värdigt bedöma alla det Högsta Väsendets stadier.»

Den positivistiska kulten skall enligt Comte i hög grad bidraga att utveckla det subjektiva lifvet och den subjektiva metoden; men den skall alltid veta att underordna det subjektiva under det objektiva, hvilket är vilkoret och tecknet på vår verkliga mognad. *Minnenas kult* fordrar denna art af subjektiv tillvaro, som är vidt skild från de fiktiva skapelser, hvilka framgingo af föregående religionssystemers subjektiva

* Se *Catéchisme positiviste*, sid. 81 o. 124.

åskådningar. Icke desto mindre måste vi med Comte härvid erkänna teologismens förtjenst att ha förberedt den positivistiska religionen genom att utveckla det subjektiva lifvet.

Kalendern utgaf Comte första gången 1849. Den hade »framförallt en moralisk bestämmelse, nämligen att upplifva *känslan af inre sammanhang*, som allmänt blifvit förqväfd.» Den afsåg derjemte att »förkunna det Högsta Väsendet genom att hedra dess förnämsta tjenare.»

Sjelf underkastade Comte sin kalender en kritisk granskning, deruti han framhöll åtskilliga brister, som han dock ansåg vara, af historiska skäl, oundgängliga.* Fetischismen borde sålunda ha funnit en plats i kalendern, då den var det första, det mest afgörande och det längsta af alla de förberedande stadierna; men alla namn saknas för ett betecknande af dess verksamhet. Teokratien finnes visserligen representerad, ehuru ett liknande skäl finnes, hvarför den ej kunnat så utmärkas, som dess betydelse och dess tidsperiod skulle fordrat. Det är också därför som Moses fått beteckna teokratien, fastän han endast ofullständigt representerar en institution, som hufvudsakligen var egen för polyteismen. Men å andra sidan utgör han en så framstående typ af de kända ledarne i den ursprungliga regimen, att han måst erhålla den utmärkande plats, han fått. Kalendern måste sålunda hufvudsakligen egna sig åt de omedelbart framåtskridande stadierna, som sedan trenne årtusenden fört occidenten från den ursprungliga teokratien till den slutliga sociokratien, hvarför den lemnat en jembörelsevis alltför stor plats åt de nyare rörelserna mot hvad deras historiska vigt fordrade. Vidare ha förståndet och verksamheten blifvit de enda elementer, hvilkas utveckling framhållits under de sista fem århundradena, under det känslöelementet ej kunnat lämpligen upptagas.

En praktisk sida af kalendern ansåg Comte vara, att man deraf kan utvälja dopnamn, då hvarje tänkande människa ju

* Se *Politique positive*, IV, sid. 402.

måste anses ha några historiska personligheter, hvilkas minne hon skulle vilja hedra, på samma gång som de också skulle vara värdiga förebilder.

För att göra denna tablå verkligt nyttig i såväl historiskt som moraliskt hänseende fordras, att den nya religionens prester, som måste ega en djup kännedom om historiens sanna filosofi, *rätt tolka densamma*; då först ernås dess förnämsta mål, nämligen att lifva och stärka det historiska sinnet och utveckla känslan af sammanhang mellan utvecklingens alla stadier.

Hvad som framförallt skall medföra en filosofisk blick på historien samt en generaliserad uppfattning af dess beståndsdelar, är enligt Comte hedrandet eller festlighållandet af de sextiofem namn, som utmärka månaderna och veckorna.

Ej alltid voro söndagspersonerna de, som i intellektuelt hänseende voro obetingadt öfverlägsna de öfriga dagarnes personligheter, utan har Comte måst afse det medförda historiska *resultatet* lika mycket som det personliga värdet.

I motsats till den republikanska kalenderns dekader bibehåller Comte Söndagsinstitutionen, emedan densamma sedan årtusenden vunnit häfdens vördnad inom hela den bildade världen — fastän utan all kosmisk eller rationel orsak, endast uttänkt af en vis chaldé, som insett nödvändigheten af en dylik begränsad tidsperiod mellan dagen och månaden. Att, såsom 1792 års republikaner ville, rubba denna institution, skulle vara detsamma som att störa kontinuiteten i hela det sociala lifvets gång och utveckling. Comte bibehöll mycket af de gamla formerna på grund af sin sant sociala känsla och sin tro, att våra institutioner ej böra ändras såvida ej verkligt humana och vetenskapliga skäl fordra det. Han ansåg, att icke allenast en hvilodag i veckan vore nödvändig, utan att vi i framtiden skulle behöfva tvenne för ernående af en högre utveckling, synnerligast hos arbetsskassen.

Sedan den stora revolutionen uträttat *sitt* verk och sedan dess mer eller mindre oundvikliga, mer eller mindre beklagansvärda öfverdrifter insets, blef det andra reformationers

mål att bättre och rättvisare granska det flydda och ordna det närvarande. Comte sökte medelst sin åminnelse-kalender bl. a. att gifva revolutionen dess verkliga karakter och rätta vissa dess missgrepp. »Våra energiska fäder, säger han, kunde ej tro på en fullständig förnyelse utan genom deras instinkt-messiga hat till den regim, som lade hinder för deras meningar. Vår sträfvan för framtiden kan, tvärtom, endast utgå ifrån ett värdigt hedrande af det flydda, hvarifrån de förre befriat oss. Efter deras seger är detta högtidliga erkännande det enda, som fattas i vårt frigörande derifrån. Ordningen och framåtskridandet fordra detta i lika mån, då kullstörtande utopier och tillbakagående rigtningar ej numera finna något farligt stöd utom hos dem, som äro okunniga om den menskliga utvecklingens grundlagar.»

Comte företog ofta under utarbetningen af kalendern ändringar deri efter råd och anvisningar af andra tänkare. Han gaf sålunda fullkomligt vika för en positivist — en egelsman — som klandrade en tilltänkt fördömsedag för de ovärdiga och som därför aldrig upptogs deri.*

Då Comte med sin kalender afsåg att framhålla de andar, som mer eller mindre omedelbart fört menskligheten framåt, d. v. s. fogat något *positift* till hvad deras föregångare uträttat, måste han från ett dylikt åminnelse-system »utesluta de rent negativa illustrationerna, der de uträttade tjänsterna varit inskränkta till att nedrifva utan att uppbygga något — huru lämpliga deras kullstörtningar eljest kunnat ha varit.»

Det är därför som de s. k. kyrkoreformatörerna ingen plats kunnat få i hans kalender — en omständighet, som, fastän ej beroende på någon *katolsk* doktrinarism hos Comte, framkallat mycken förtrytelse bland protestanterna.** Det är också på samma grund som de s. k. kätтары alldeles utesluts, då de voro till hinder för kristendomens stadfästande.

* Se *Politique positive*, IV, sid. 404.

** Jemför utläggningen af protestantismen från positivistisk synpunkt, ofvan sid. 222.

Utan tvifvel är det också på grund af Voltaires öfvervägande negativa ståndpunkt som han ej fått sin plats bland filosoferna, utan blifvit hedrad hufvudsakligen som skald.

Hvarför vidare den franska revolutionens män ej heller upptagits, har berott derpå, att Comte, som uppfattade hela den föregående kulturen blott som en *förberedelse* till den nya, den positivistiska kulturen, i detta utbrott ej såg ett slut på den gamla tiden, utan en början till den nya eller till en slutlig pånyttfödelse.

Huru litet partisk för sin nationalitet Comte var, trots benämningen af den franska nationen »le peuple central» (hvar till såväl det 18:de som det 19:de seklets tilldragelser fullkomligt berättigade honom), och huru objektift hans blick var riktad på de sanna typerna i den menliga utvecklingen, synes vid en uppmärksam granskning af namnen i kalendern. Slående, ehuru för en positivist ingalunda oväntadt, är sålunda att bland nyare tidens namn Bonapartes saknas, under det den nyare politikens månad blifvit uppkallad efter en tysk, Fredrik den store. Bonapartes verksamhet, som ju gick ut på att återinföra militarismen och som förvandlade en storartad försvarsrörelse hos ett frigjort folk till anfallskrig, be-tecknades af Comte som »une tyrannie purement rétrograde»; och förutom Julianus Apostata känner Comte knappast någon historisk personlighet så värd Mensklighetens glömska och förakt som Bonaparte.

Den nya kulten bör i »sociolatrien» (sambhällighetsdyrkan) ej endast vara konkret, gällande Mensklighetens aföde store och de anhöriga, som stått oss närmast, utan ock abstrakt, gällande en systematisk idealisering af vår samhällighets alla beståndsdelar och utvecklingsformer. Comte har antydt denna Mensklighetens abstrakta kult medelst närstående tablå, som är egnad att tjena till ledning för den offentliga reli-

Kärlek som grund.
Ordning som stöd.
Framsteg som mål.

Lefva för andra.
(Familjen, Fosterlandet, Menskligheten).

Sociolatrisk tablå,

innefattande

den universella tillbedjan af Menskligheten i 81 årliga fester.

		Årets första dag: syntetisk fest för det Högsta Väsendet.		
Fundamentala band.	1:sta mån. Menskligheten	Veckofester	{ religiöst. historiskt. politiskt. kommunalt.	
		för de sociala		
		föreningsbanden		
		2:dra mån. Äktenskapet	fullständigt.	{ fullständigt. kontinent. olikformigt. subjektift.
			3:dje mån. Föräldraskapet	
		3:dje mån. Föräldraskapet	fullständigt	{ naturligt. artificielt.
ofullständigt				
4:de mån. Barnskapet	samma underafdelningar.			
5:te mån. Syskonskapet	do do			
Förberedande stadier.	6:te mån. Tjenareskapet	stadigvarande	{ fullständigt. ofullständigt.	
		tillfälligt		
		7:de mån. Fetischismen	spontan	{ samma underafdelningar. nomadisk. bofast.
8:de mån. Polyteismen	systematisk			
	9:de mån. Monoteismen	konservativ (teokratisk).	{ presterlig. militärisk.	
intellektuel				
social.				
Normala funktioner.	10:de mån. Qvinnan eller den moraliska Försynen	teokratisk.	{ teoretisk.	
		kristen.		
		mohamedansk. metafysisk.		
	11:te mån. Presterskapet eller den intellektuella Försynen	moder.	{ biträdande ledande.	
		syster. maka. dotter.		
	12:te mån. Patriciatet eller den materiella Försynen	fullständigt.	{ fullständigt	
förberedande				
13:de mån. Proletariatet eller den allmänna Försynen	bankir.	{ biträdande ledande.		
	köpman. fabrikant. åkerbrukare.			
	verksamt. affektift. kontemplatift. passift.			
Fyllnadsdagen	de dödas allmänna fest.			
Skottdagen	de heliga qvinnornas allmänna fest.			

gionsöfningen. De tretton sociologiska månaderna afdelas här i trenne systemer, som afse: samhällets *fundamentala band*, vår utvecklings *förberedande stadier* och de allmänna *normala funktioner*, som de olika samhällslemmarne utöfva. Deraf framgå de trenne slagen af månatliga kyrko-fester, som under året böra firas å söndagarne, samt, då så behöfves, å ytterligare en dag i veckan. Comte föreslog Thursdagen till en sådan särskild helgedag.

Året skall invigas med den största af alla fester, egnad åt en tillbedjan af det *Högsta Väsendet*, hvars barn och tjenare vi skola erkänna oss vara. »Alla själar skola då värdigt förnya sitt hängifvande åt den allmänna fulländningen.»

Denna inledningsfest fortsattes under första månaden, egnad åt *Menskligheten*, med dess fyra veckofester för de olika slagen af sociala föreningsband. Å första Söndagen firas det *religiösa* bandet: den religiösa föreningen, grundad på den bevisade tron. Å andra Söndagen firas det *historiska* bandet: den kulturhistoriska, subjektiva föreningen, beroende på gamla politiska förbindelser, som, fastän upphäfdade, låta en tillräcklig gemenskap i språk och poesi kvarstå. Å tredje Söndagen firas det *politiska* bandet, Fäderneslandet: den omedelbara objektiva föreningen, der en och samma fritt antagna styrelse finnes för ett folk, som är tillräckligt begränsadt för att känna sig såsom en nation. Å fjerde Söndagen firas det minst utsträckta, men det mest fulländade af de sociala banden, det *kommunala*: föreningen af familjer i en kommun, der de mest gemensamma intressen finnas mellan medlemmarne.

Under den andra månaden firas *äktenskapet*. De fyra Söndagarne egnas åt de fyra formerna af äktenskap: *fullständigt*; *kontinent* — då allvarliga, synnerliast fysiska skäl föreskrifva kontinens makarne emellan; *olikformigt* — då en stor skilnad finnes i ålder eller samhällsställning, och *subjektift* — då döden brutit den objektiva föreningen och, på grund af enkeståndslöfte, den öfverlevande maken för evigt känner sig subjektift och idealiskt förenad med den hädangångna.

Tredje, fjerde och femte månaden egnas åt *föräldraskapet*, *barnskapet* och *syskonskapet*. Samma underafdelningar finnas för dessa föreningsband; å de två första Söndagarne i hvardera af dessa månader firas den *fullständiga* föreningen, som kan vara antingen *naturlig* eller *artificiel*, d. v. s. adoptiv, och å de båda andra Söndagarne firas den *ofullständiga* föreningen eller skyddskapet, som kan vara antingen *andligt* eller *verldsligt*.

Under den sjettemånaden firas *tjenareskapet*, som gifver anledning till fyra slag af fester, efter som det är *stadigvarande* eller *tillfälligt*, *fullständigt* eller *ofullständigt*. Huruvida tjenareskapet är fullständigt eller ofullständigt afgöres af bostaden; i förra fallet bor tjenaren i familjen, i sednare ej. På tjenareskapet fästade Comte den största vikt och yrkade på en rättvis och ädel behandling af alla tjenare, hvilka skola betraktas som nödvändiga organer i familjen såväl som i det yttre lifvet. Synnerligast de fullständiga och stadigvarande tjenarne skola betraktas som verkliga familjemedlemmar och behandlas i enlighet dermed. Tjenareskapets betydelse kan positivismen, som kallar alla dugliga menniskor Mensklighetens tjenare, bättre än någon annan lära ådagalägga; och Comte hoppas, att den tid snart skall komma, då »förbättrandet af sederna och lefnadsvilkoren skall förhindra att någon blir tjennad utan att ha gjort sig förtjent deraf.»

Med denna månad afslutas den första serien af sociolatriens fester. Den andra serien gäller firandet af Mensklighetens flydda utvecklingsstadier, medelst historiska åminnelsefester under trenne månader. Under det de föregående festerna varit statiska, bli dessa sednare sålunda dynamiska, hvilket dock ej bör förhindra att den abstrakta naturen bevaras, hvarförutan ingen historisk utläggning och intet festlighållande skulle kunna tillräckligt utföras på denna korta tid. Comte föreslår, för att afhjelpa svårigheterna härvid, att förbereda Söndagens abstrakta fest med en konkret Thorsdags-fest för firandet af den förnämsta typen eller de viktigaste institutionerna och samverkande väsendena i den motsvarande fasen.

Dessa Thorsdags-fester bestå egentligen uti systematiska föreläsningar, som skilja sig från annan undervisning endast genom den sant religiösa, syntetiserande eller sammanlänkande synpunkt, hvaraf de skola vara utmärkta.

Den första af den andra seriens månader (eller årets sjunde månad) egnas åt firandet af Mensklighetens första utvecklingsstadium, *fetischismen*, hvars olika former: *nomadisk*, *bofast*, *presterlig* och *militärisk* skola hedras på de fyra Söndagarna i denna månad. Thorsdags-festerna gälla här: *husdjuren*, *elden*, *solen* och *jernet*, hvilkas betydelse för vårt lif bäst utredes genom belysningar, som låta det kulturhistoriska sammanhanget med de nyssnämnda motsvarande stadierna framstå. Husdjuren äro alldeles oskiljaktiga från vår tillvaro; de förtjena särskildt ihågkommas i vår kult, och firas bäst i sammanhang med festen för nomadtillståndet. Hvad särskildt eldens betydelse för det bofasta lifvet beträffar, så framhåller Comte, huru språket ännu påminner oss derom, genom ordet »foyer», bildadt af ordet »feu», och som är så betecknande för det sociala lifvet (härden, hemmets centrum). Genom det historiska firandet af sol-kulten förberedes festen för den presterliga fetischismen med dess astrolatri, som var ursprunget till den polyteistiska teokratien.

Denna första historiska månad slutas med en fest för den militära fetischismen, som förberedes med en fest för jernet, hvars bestämmelse förr var kriget, ehuru den nu alltmera blifvit industrien.

Den andra månaden i denna serie (årets åttonde månad) egnas åt vårt andra barndomsstadium, *polyteismen*. Å den första Söndagen firas den *konservativa* eller *teokratiska* polyteismen, och den förberedande Thorsdags-festen egnas åt *kastinstitutionen*, grundvalen för detta system.

Å de två följande Söndagarna firas den *intellektuella* polyteismen, som utmärkte den grekiska kulturen; den andra Söndagens fest gäller den *estetiska* kulturen, som bröt teokratiens ok, sedan denna blifvit tillbakagående; å den föregående Thors-

dagen firas denna kulturs förnämsta organer: *Homerus*, *Eschylus* och *Phidias*.

Den tredje Söndagens fest gäller Greklands *teoretiska* eller *vetenskapliga* kultur, och å Thursdagen firas dess sju hufvudtyper: *Thales*, *Pythagoras*, *Aristoteles*, *Hippocrates*, *Archimedes* och *Hipparchus*.

Comte anser, att vi dessutom böra egna en särskild fest åt *Salamis-slaget* personifieradt i *Themistocles* och fullbordadt af *Alexander*, för att fira den intellektuella kulturens nödvändiga strid mot orienten och förbereda den *sociala* polyteismen. Denna, som utmärkte den romerska kulturen och som lärde oss att underordna spekulatjonen under handlingen, likasom det enskilda lifvet under det offentliga, firas å den sista söndagen af denna månad, och å den föregående Thursdagen högtidlighålles minnet af de trenne hufvudtyperna af den militära samhälligheten: *Scipio*, *Cæsar* och *Trajanus*.

Åt Mensklighetens ungdomsstadium, *monoteismen*, egnas den tredje månaden i denna historiska serie (årets nionde månad). Å första Söndagen firas den teokratiska monoteismen, och å den förberedande Thursdags-festen firas dess förnämsta typer: *Abraham*, *Moses* och *Salomo*, de enda konkreta representanterna för teokratien, då de äldre polyteistiska (de egentliga) teokraterna äro personligen okända, på grund af deras sjelfförnekelse och uppgående i kasten.

Söndagsfesten skall isynnerhet framhålla vår sympati för förtjensterna hos den *judiska* racen, hvars skingring bör göra den benägen för den allmänna, positivistiska religionen, som ensam förmår leda densamma genom att gifva upprättelse för den förföljelse och den otack, som kristendomen visat den.

Hela den andra veckan helgas åt den *kristna* (defensiva) monoteismen; å de sex hvardagarne firas de sex förnämsta konkreta typerna: *Paulus*, *Carl den store*, *Alfred*, *Hildebrand*, *Godefroi* och *den helige Bernhard*, och å Söndagen högtidlighålles medeltidens kristendom genom att sammanfatta den i dogmen om den heliga modern. Genom denna spontant upp-

ståndna sinnebild af Menskligheten skola vi alltid bäst erinras om den förnämsta perioden för känslans odling.

Den mohamedanska monoteismen firas i tredje veckan af denna månad; endast denna kultur kan förbereda positivismens spridning bland orientens folk, som genom densamma blifvit bevaradt från vidskepelse och intolerans. Å Thorsdags-festen firas minnet af Mohamed och å Söndagen utföres den abstrakta idealiseringen af islamismen; dervid fördelarne framhållas af den världsliga och andliga makten, trots ett tillfälligt stillastående i dess kultur.

För att fullborda den historiska härledningen anställes en särskild fest för *Lepanto-slaget*, som i likhet med Salamis-slaget blef den afgörande vändpunkten för den europeiska kulturen genom segern öfver den österländska inkräkningen, och för den muselmanska blef det en välsignelse genom krigets ersättande af industrien.

Den sista veckan af denna månad bör egnas åt helheten af den vesterländska öfvergångs- eller revolutions-perioden, hvilken bäst karakteriseras af den *metafysiska* monoteismen. Härunder samverkade den politiska anarkien med den andliga och världsliga förberedelsen af den nya tidens elementer. Å Söndagen idealiseras denna viktiga organiska och kritiska rörelse, som dock å Thorsdagen först måste närmare karakteriseras genom firandet af de trenne stora typerna, *Dante*, *Cartesius* och *Fredrik den store*.

Denna serie, som funnit sin utläggning i 3:dje delen af *Politique positive*, kan naturligtvis ej rätt fattas af de i positivismens system oinvidge, men förstås lätt af enhvar, som erhållit en encyklopedisk undervisning och en sann historiens filosofi. Innan den positivistiska kulten med dess tillhörande uppfostran hunnit att öfverallt bli rådande, skall dock detta fest-system enligt Comtes och hans efterföljares tanke förmå att förbereda alla dem, som deltaga deri, för antagandet af den nya allmänna religionen.

Den offentliga kultens tredje serie egnas idealiseringen af

våra *normala funktioner* eller olika former af *försyn*; dess fester äro därför alla statiska, ehuru den historiska känslan alltid är inblandad i framställningen.

Under de fyra månaderna i denna slut-serie firas *qvinnan* eller den *moraliska försynen*, *presterskapet* eller den *intellektuella försynen*, *patriciatet* eller den *materiella försynen* och *proletariatet* (arbetarne) eller den *allmänna försynen*.

Qvinnan firas å den tionde månadens fyra Söndagar såsom *moder, syster, maka och dotter*; endast undantagsvis skall hon firas för någon offentlig verksamhet. Dock bör presterskapet, då normal-stadiet blifvit ernådt, organisera Thorsdags-fester för vissa qvinliga typer, som varit af betydelse för vår utveckling.

Presterskapet firas å elfte månadens första Söndag såsom *ofullständigt*: lärde och artister, som ej kunna, på grund af felaktig organisation eller utbildning, vara verkliga prester, utan bli kyrkliga pensionärer; och å den andra Söndagen såsom *förberedande*: yngre teoretiker, som anses ha kallelse till ett fullständigt beklädande af det presterliga kallet.

Tvenne Thorsdags-fester föregå dessa Söndagar, nämligen en för *konsten* och en för *vetenskapen*.

Å tredje Söndagen firas det *biträdande*, men fullständiga presterskapet: vikarierna, hvilka deltaga i de intellektuella funktionerna genom undervisning och predikning, och å den fjärde Söndagen firas det *ledande* fullständiga presterskapet, som förutom nyssnämnda funktioner eger att officiellt stadfästa samhällsbanden och funktionerna samt gifva råd. Deras fest inledes genom en Thorsdags-fest för *åldringarne*, presternas normala medhjelpare.

Under den tolfte månaden hedrar sociolatrien patriciatets fyra former: *bankir, köpman, fabrikant* och *åkerbrukare* och de fyra festerna därför skola utveckla de känslor af vördnad och hängifvenhet, som å ena sidan böra finnas hos de svagare, och å den andra hos de starkare i våra samhällen. Kulden skall låta den högre värdigheten framstå hos dem, som i egenskap af rikedomens förvaltare äro svårast att bedöma och

mest afundade. Denna patriciatets månad bör inledas med en Thorsdags-fest för *riddarne* till ära för det frivilliga skyddskap, som de ädlaste cheferna ikläda sig. Dessa industriella riddersmän, som, i likhet med deras militära företrädare, förebygga eller afhjelpa det förtryck, som ständigt hotar de svagare och obemedlade, förtjena en kollektiv fest, som är oberoende af deras öfriga funktioner.

Sociolatriens idealisering afslutas genom *proletariatets* firande under den sista månaden. Dess fyra Söndags-fester bestämmas ej af de olika slagen af yrken, utan af de olika slagen af allmänna karaktärer. Första Söndagen egnas åt det *fullständiga* och *verksamma* proletariatet, der den materiella verksamheten förenas med den moraliska och intellektuella odlingen; och denna fest föregås af Thorsdags-festen för *uppfinnarne*, representerade af *Guttenberg, Columbo, Vaucanson, Watt* och *Montgolfier*.

Andra Söndagen egnas åt proletariatets *qwinmor*, hvilkas ställning i samhället i en synnerlig grad utvecklar det känsliga könets egenskaper.

Det ofullständiga proletariatet firas å de tvenne sista Söndagarne: å den tredje det *kontemplativa*, eller det proletariat, hvars verksamhet är ringa på grund af inneboende tendenser åt inre betraktelser; filosofiska naturer finnas bland alla klasser, men hos arbetsklassen, som är den största, saknas ofta medel att utbilda dem, och den andliga makten har endast behof af ett jämförelsevis litet antal tänkare. Härigenom uppstår en klass rättskaffens och klarsynta, men ofta olyckliga proletärer, hvilkas fattigdom eller skefva ställning är beroende på omständigheterna, ej på moraliska fel.

Det andra slaget af ofullständigt proletariat är det *passiva*, hvaråt den sista Söndagen egnas. Det grundar sig på en än större fallenhet för spekulation eller på särdeles ogynnsamma vilkor för utvecklandet af den verksamhet, som eljest skulle varit passande. Denna klass utgöres af de hederliga *tigarne*, som förtjena ihågkommas, säger Comte, »i en kult,

hvilken, då den skall idealisera den verkliga tillvaron, ej får förglömma en oundgänglig följd af den mänskliga naturens ofullkomlighet.» Proletariatet har alltid en medborgerlig funktion vid sidan af den industriella verksamheten; och det är den förra, som igenom den ifrågavarande hyllningen skänkes ett rättvist erkännande.*

Tiggare-orden utgör en kollektiv typ för denna samhällsklass; och Comte föreslår, att en föregående Thorsdagsfest egnas åt ordens store grundläggare, den helige *Franciscus*, det passiva proletariatets ständige skyddspatron.

Det positivistiska året afslutas med en allmän fest för *de döde* å fyllnadsdagen**, hvarigenom vi högtidligen påminnas om hvad de affidna i lifstiden varit för oss och huru de döde i sjelfva verket äro de som styra de lefvande. Ändtligen bör å Skottdagen en särskild fest firas för *de heliga qvinnorna*, då värdiga undantag alltid funnits och skola finnas, hvilka utanför hemmets verksamhet utmärkas af handlingskraft och förståndsskärpa.

Kulten är enligt positivismen egnad att förädla oss; den skall göra oss allt mera skickade att fullgöra alla våra pligter. Menniskan har ett oafvisligt behof af kult, och hon söker på mångfaldigt vis att förena sig med likar för uttryckande af gemensamma känslor af tacksamhet och vördnad mot högre personligheter. Den samtidiga närvaron af ett visst antal individer, som samlats för ett dylikt ändamål, fordrar dock

* W. Scott har i sin roman *Fornforskaren* skänkt en vacker hyllning åt denna olyckliga klass, som förtjenar vårt deltagande i vida högre grad än som vanligen är fallet.

** Då den positivistiska sociolatriens månader, som utgå från söndagsinstitutionen som grund, räkna 28 dagar, måste en fyllnadsdag, den 365:te, läggas till vid årets slut för att fylla solarårets antal dagar. Det är tydligt, att den kulturella indelningen af året i 13 månader intet har att göra med den borgerliga indelningen i 12 månader, hvilken i alla händelser numera är af temligen trivial betydelse, då den hufvudsakligen tjänar till ledning för sysslors tillsättande, löner, räntor, hyror etc.

en föregående samstämmighet i öfvertygelser: hvarje kult måste föregås af en lära, säger Laffitte. Men läran är ej tillräcklig att hos helheten af individerna vidmakthålla öfverensstämmelse och en sant social styrka; härför behöfves kulten.

Djupt beklagande, att det nittonde århundradets män ej ega någon kult, då de ej längre tillhöra kristendomen, utbrister Laffitte: »olycklige de, som ej fatta den högstämnda glädje, hvilken människan kan hemta af dessa periodiska sammanslutningar af hufvuden och hjertan, deri de största tankar älska att födas, de bästa af våra känslor att utgjutas och värmas. De beröfva sig sjelfva det, som gör lifvet till något annat än det sista af eländen, det värsta af slafverier. Förgäfves skall man söka reducera oss till människor, som blott förmå arbeta läder, gräfva i jorden eller upprada eqvationer. Vi äro värda mer än så och vi ega bättre sysselsättningar; dessa äro förvisso nyttiga, nödvändiga, hederliga; men endast därför att det behöfves mat och kläder; det är blott medlet, ej målet. Vi måste ha en kult!»*

Vi ega nu i positivismen icke allenast den lära, utan ock den kult, som vår tid behöfver, och Comte har gifvit oss ett utförligt och storartadt förslag dertill.

Det finnes enligt honom trenne slag af kult: enskild, huslig och offentlig. Den enskilda eller personliga kulten är individets dagliga andaktsöfning, som ordnas af enhvar enskildt och gäller de särskilda föremålen för våra känslor och minnen, våra skyddshelgon eller våra husgudar. Den personliga kulten tjenar som grundval för de båda andra. Den är likaså nödvändig som fri. »Den största verkan följer, säger Comte, af dessa dagliga utgjutelser, hvarigenom hvarje troende, varande sin egen prest, fritt arbetar på sin högsta fulländning genom att enskildt dyrka hemmets representanter af det Högsta Väsandet.»

Den husliga kulten utgöres af sakramenterna och tillstädjer samhällets mellankomst i de förnämsta handlingarna i vårt

* Se *Laffitte: Les Grands Types de l'Humanité*, 1875, I, sid. 20.

enskilda lif. Comte har angifvit nio sakramenter, hvilka skola periodiskt påminna menniskan att hon är en Mensklighetens tjenare (se nedan härom).

Den offentliga kulten är de stora funktionernas kult, den offentliga dyrkan af Mensklighetens största typer. Uppskattandet af dessas betydelse, som verkställes af presterskapet i kyrkan, skall vara en fullständig undervisning, och dessa typer gifva, hvar på sitt vis, anledning till allmänt vetenskapliga, industriella, estetiska, sociologiska, politiska och moraliska betraktelser.

Deltagandet i de båda sednare slagen af kult är af yttersta vikt för individets hela odling; det höjer dess moral, det vidgar dess blick och det bevarar från den mysticism och egoism, som den enskilda kulten skulle kunna alstra.

Den positivistiska kulten stadnar dock ej vid dyrkan af Menskligheten såsom ett Högsta Väsande; dyrkan af *ödet* eller de *lagar*, som styra Menskligheten och verlden, ingår äfven deri. Under sin sednare period har Comte framhållit och utvecklat denna stora idé, som är grundad på erkännandet af människans underordnande under den yttre ordningen. Genom denna förståndets underkastelse kan, säger Comte, »en verklig *härlek* uppstå — visserligen ej så liflig, men mycket beständig — till de allmänna lagarne, hvilka skingra ovisheten i våra åskådningar. Ty menniskan är till den grad benägen för känslighet, att hon utan ansträngning utsträcker den till liflösa ting och t. o. m. till abstrakta regler, förutsatt att hon finner något samband mellan dem och sin egen tillvaro. I den mån som den positivistiska tron utvecklas och höjes, älska vi mer och mer den naturliga ordningen och framförallt det tillhörande framåtskridandet. Detta öde, som så småningom medför en stigande fulländning, får ett ökad värde genom att alltmer reglera vår tillvaro.» *

* Se *Politique positive*, II, sid. 48.

Det var i synnerhet i sin *Synthèse subjective* som Comte utförligare behandlade detta ämne och gaf en mera systematisk form åt de allmänna betraktelser, som utgöra en fyllnad till Mensklighetens religion och som på det ädlaste vis tilltala religiösa, men från alla öfvernaturliga föreställningar befriade sinnen. Ödet intager nu väsendtligen guds plats, ehuru begreppet öde är alldeles befriadt från alla föreställningar om skapelse, vilja, personlighet m. fl. teologico-metafysiska egenskaper hos den högste guden.

»Den pånyttfödda människan, säger sålunda Comte 1856, känner behof att visa sin ständiga tacksamhet för den orubbliga ordning, hvarpå hennes tillvaro hvilar. Den slutligen ernådda enheten ingifver oss behofvet att odla sympatien genom att uttrycka *vår tacksamhet för allt, som tjänar det Högsta Väsendet*. Den bör göra oss benägna att *dyrka det öde*, hvaraf hela vår tillvaro beror. Vårt förberedelsestadium genomleddes under en fullkomligt personlig syntes, som föreskref lydanden utan att förädla densamma på en tid, då lyckan bestod uti att befalla, synnerligast godtyckligt. Ödets kult hos fetischisterne var väsendtligen grundadt på fruktan och kunde ej härröra af kärleken, då ett sundt bedömande af den moraliska verkan af en orubblig ordning saknades. Vi måste eftersträfva en sympatisk enhet för att uppskatta *underkastelsens värdighet* såsom varande den egentliga grunden för den *moraliska fulländningen*. Att dyrka ett obevekligt Öde blir då tecknet på en sann pånyttfödelse. Nödvändigt är att utsträcka den positiva kulten ända till den allmännaste och aflägsnaste gränsen. Sedan en normal dyrkan af Menskligheten antagits, skall den tillämpas på Verlden, och fullständigas genom att omfatta Ödet. Konsten, vidsträcktare och icke mindre sann än filosofien, bör då uppträda, för att gifva lif åt ett medium (verlden) som från dogmatisk synpunkt är att anse som overksamt.

Tack vare den sanna rationalismens företrädesrättigheter, skola de teoretiska åskådningarna alltid komma att medföra det estetiska förskönande, som bäst förmår lämpa sig för deras

verkliga bestämmelse. Hänförda till Menskligheten, såsom på samma gång ursprung och mål, utbilda de syntesen blott för att stärka och utveckla *sympatien*, som ensam är grunden för den positiva enheten. Från denna synpunkt är det som man t. o. m. kan tillerkänna kropparne fullkomligt ideala egenskaper, förutsatt likvisst, att de aldrig strida emot den funna naturen hos dem.»*

Som emellertid den menskliga föreställningen fordrar liksom en bostad eller ett medium, deri föremålet för dyrkan tänkes beläget, har Comte antagit *rymden* såsom detta säte för ödet.

Fastän detta antagande visserligen är fiktift, är det dock af såväl logisk som historisk betydelse. Huru mycket mera fiktift var ej det gamla antagandet af gudomsväsenden! Och ändock har det upprätthållit milliarder menniskor och bidragit till kulturens gång. Historiskt viktigt är antagandet af rymden, då, såsom Comte anmärker, en stor del af menskligheten, nämligen den kinesiska nationen, som lyckligen bevarats från egentlig teologism, polyteistisk såväl som monoteistisk, gifvit ett utkast dertill i dyrkan af *Jorden* och *Himlen*. Dessa motsvaras i positivismen af *Verlden* och *Rymden*, som Comte af logiska skäl ville benämna »Grand-Fetiche» och »Grand-Milieu», vid sidan af »Grand-Être» eller Menskligheten. En ny treenighet, till arten fullkomligt skild från de äldre (de indiska, den egyptiska och den kristna), uppstod härigenom; och nekas kan ej, att den religiösa harmonien, eller behovet af enhet och fullhet i uppfattningen af allt, deraf fått en vetenskaplig fasthet liksom ock en tillfredsställande hvila, all den stund med denna formulering ingen lucka längre finnes.

Vi komma nu till Comtes i allmänhet oförstådda eller missförstådda fordran att införlifva fetischismen med positivismen, som ensamt förmår stadfästa den universella religionen.

Studiet af himlakropparne är af stor betydelse för *fetischismens* slutliga upptagande i positivismen, då det är genom de himmelska företeelserna som fetischismen eger en viss fort-

* Se *Comte: Synthèse subjective*, sid. 14—19.

varo — ända tills den införlifvas med positivismen. »Den beundran, som, säger Comte, betraktelsen af himlen väcker, gäller omedelbart de kroppar, hvilkas regelbundna rörelser vi studera. En likaså otacksam som blind böjelse, härstammande från konstgjorda och öfvergående trosläror, kan ensam afvända oss från denna naturliga tendens genom att framställa dessa varelser såsom rent passiva och lydande yttre viljor, som alltid förbli outransakliga. Men den slutliga systematiseringen återställer det normala förhållandet, som blifvit afbrutet under den vesterländska kulturen, synnerligast under dess sista fas. Fetischismen anser alla kroppar begåfvade med sjelfständigt lif, och positivismen finner likaledes hos alla kroppar en dem inneboende sjelfverksamhet. De flesta menniskor ha hittills endast tillerkänt stjernorna denna spontana verksamhet; men genom en från alla teologiska fördomar befriad granskning finner man lätt, att vår planets såväl liflösa som levande ting måste tänkas vara utrustade med krafter och egenskaper, som äro oskiljaktiga från dess natur och som gifver anledning till de företeelser, som äro förknippade med dem.*

All verklig syntes måste hädanefter vara relativ, och det är därför naturligt, att, sedan densamma blifvit gradvis utsträckt till abstraktionens område, positivismen bör låta den omfatta allt, som med Menskligheten står i beröring, sålunda äfven verlden och rymden. Härvid »måste, för att sympatien skall kunna tillräckligt utvecklas, icke allenast den objektiva verlden idealiseras, utan äfven det subjektiva medium, hvartill vi förlägga alla yttre företeelser.»

Comte tänker sig det allmänna mediet såsom besjäladt endast af den universella sympatien, men saknande verksamhet och tänkande.

Äfven här finner man ett af den europeiska vetenskapen för länge sedan gjordt antagande af en universell *Eter*, liksom de kinesiska lärdes Himmel, tjena Comte som ett utkast till en kommande, mer utbildad filosofisk uppfattning och for-

* Se *Politique positive* IV, sid. 213.

mulering för Rymden. »Det är sålunda som Occidenten och Orienten under herskande absoluta synteser förberedt antagandet af de relativa åskådningar, som utmärka den slutliga syntesen. Och på det att dessa förelöpande uppfattningar skola kunna lämpa sig för deras verkliga bestämmelse, är det nog att förändra hvad som ansetts vara objektift till subjektift.»*

Återkommande till den af Comte formulerade dyrkan af Ödet, torde det här vara nödvändigt att kasta en blick tillbaka på de för oss viktigaste religiösa riktningar som i detta hänseende ledt den högre europeiska kulturen, eller den grekiska och den kristna verldsåsigten.

I Grekland finna vi då, att, sedan forntiden, med dess herskande dyrkan af personliga gudar, börjat upplysas af en mer spekulativ tankeverksamhet, tron på ett obevligt öde (som ju ej lätteligen kunde harmoniera med tron på möjligheten för människan att beveka gudarne) gjort sig gällande. De största skalderna under Greklands glansperiod skildrade människornas lif med föreställningen härom som utgångspunkt; icke allenast människan beherskas af ödets obevliga makt — med hvilken hennes sedliga frihet har att kämpa — sjelfva gudarne må ock böja sig därför. Hur säger ej Sofokles:

En gammal saga ibland jordens barn är väl bekant:

Att ej man säga kan om någons *Öde*, att

Det godt är, eller ondt är, förr'n han är död!

Den grekiska visheten böjde sig därför, men den försökte ej att genomtränga dess hemligheter, hvilket ock varit en omöjlighet på en tid då all egentlig vetenskaplighet saknades.

I kristendomen åter, som ej tillstädjer den äldre tron på ödet, utan omdanat densamma i och genom sin lära om visheten och kärleken hos en gudom, hvilken personligt leder och styr verlden och människorna, har en högre föreställning redan vunnit insteg, då dels en viss enhet — genom gudsbegreppet — ernåtts i uppfattningen af företeelserna, dels tron på en herskande god princip uttalats såsom en grundlag därför. Om

* Se *Synth. subj.* sid 23 och 24.

man ock i kristendomen ansett, att hvad man betecknat som guds hemliga rådsplaner ej kunna genomträngas, så har dock erkännandet af sjelfva principen af kärlek och vishet i allt redan varit en anledning att forska efter spåren eller uppenbarelserna deraf i såväl naturen som menniskan, hvarigenom man började finna åtskilliga af de lagar, som styra världen och som sedan, då forskningen utsträckts till alla områden och blifvit vetenskaplig, kommit att ersätta gudsbegreppet hos de mest upplyste i vår tids kultur.

Emellertid har kristenheten ej alltid undvikit föreställningen om ett högre öde; den har ständigt fortlefvat hos somliga kristna, ehuru i en modifierad form. Man finner därför religiösa skalders emellanåt använda densamma vid sidan af en monoteistisk åskådning i öfrigt.

Hvad nu positivismen afser är att, såsom ofvan synes, med benämningen öde förstå en ordning, som visserligen är obeveklig, men fattad såsom en harmonisk lagbundenhet, den vi redan till stor del känna och hvars utforskande bör vara vårt högsta intelligenta mål.

Det positivistiska ödes-begreppet är ej såsom det äldre absolut, hvilket ej kunde vara förenligt med någon art af mensklig vilja och handling, utan fullkomligt relativt. Ödet uppfattas såsom *bundet vid lagar* och det måste framförallt enligt Comte, anses stadfästa och medverka uti våra ädlare sträfvanen.*

Den positiva moralens allmänna princip är: *den sociala känslans öfvervigt*, och positivismen låter den moraliska konsten bestå uti bemödandet att låta de sympatiska instinkterna få öfverhand öfver de egoistiska, samhälligheten öfver personligheten, hvarvid den med afseende på utförandet häraf i prak-

* I viss mån torde Augustinus vara af betydelse för positivismens förnekande af viljans frihet eller den absoluta sjelfbestämmelsen, då »nåden», som enligt honom verkar allt utom det onda, kan tänkas som en förelöpande uppfattning af Mensklighetens gemensamma krafter, dess eviga lagar, dess Öde.

tiken stödjer sig på den biologiska principen: att organer och funktioner utvecklas genom ständig öfning och minskas genom överksamhet. Comte visar, huru metafysiken på grund af sin intuitiva metod aldrig kunnat fullständigt lemna det individuella området och huru teologien, synnerligast den kristna, ej kunnat, om ej på ett indirekt vis, höja sig till sociala synpunkter, då dess ande alltid var personlig. Fastän våra ädla känslor först uppstått under en sådan regim, bör, säger Comte, dess moraliska verkan framförallt tillskrifvas den presterliga visheten, som rättade felen i sjelfva läran, under det positivismens moraliska förmåga tillhör dess lärosystem. Då känslorna endast kunnat utvecklas genom en ständig öfning, är det enligt Comte alldeles emot alla principer för en verklig uppfostran, att de pligter, som tillhöra vår samhällsnatur, göras till simpla beräkningar af den individuella klokheten. Dessa föreskrifter för uppförandet, som man så ofta hör förkunnas såsom verldsvishet och sedlighet, äro till sin innersta natur till stor del blott medel för personligt nyttiga sträfvanden. Att detta ofta leder till en fullkomligt falsk moral och till en samhällsopinion, som tager skenet för verklighet, ha vi dagliga tillfällen att öfvertyga oss om. Under det att stora egoister kunna åtnjuta allmän aktning genom deras *kloka* uppförande, ser man ej sällan, att personer med ett ädelt lefnadsmål och kämpande för det idealiskt sanna lifvet i tankar, känslor och handlingar, kunna genom en i dylika fall vanlig hänsynslöshet blifva tadelade och illa anskrifna såsom dåliga människor. Positivismens förkunnande af dygd och sedlighet afser åter mindre personens fördel deraf — ehuru densamma naturligtvis ej förbises — utan framförallt nödvändigheten deraf för individets uppfyllande af sina sociala pligter. Att söka det *personligt rena lifvet* är därför att eftertrakta icke allenast för den sanna lyckans skull, utan äfven och framförallt för den *ädla vanan att underordna personligheten under samhälligheten*: »människan bör underordnas Menskligheten ända in i de obetydligaste handlingar.»

Den sanna menckliga lyckan beror hufvudsakligast på det moraliska framåtskridandet, och vår fulländning skall, säger Comte, i synnerhet gälla de tvenne egenskaper, som äro de viktigaste för det verkliga lifvet, eller *känslan* med dess ingifvelser samt *handlingen* med dess beslut — ömheten och kraften — såsom ordet *hjerta* med dess i alla våra vesterländska språk gällande dubbla betydelse antyder.

Är emellertid den positiva moralen af en utomordentligt hög och ädel verksamhet i personligt afseende, så framstår positivismens sociala moral (i egentlig mening) såsom ett ännu mera slående bevis på denna filosofis öfverlägsna förmåga att leda menniskans högre intressen. Såväl med afseende på bestämmandet af de ömsesidiga pligterna och de inbördes förbindelserna som med afseende på stärkandet och utsträckandet af känslan af broderskap står onekligen positivismen högst af alla hittills framställda synteser, hvilket så mycket lättare måste inses, då man ser dess sträfvan att grunda alla moralföreskrifter på verkliga lagar och dess mål att på grundvalen af de sociala instinkterna reglera såväl känslor som handlingar. De moraliska föreskrifterna bli här ej längre bud från öfvernaturliga väsenden, utan regler, grundade på forskning och kändedom om företeelsernas inre lagar, hvarför de alltid kunna underkastas en verklig demonstration. En lefvande tro, som står i öfverensstämmelse dermed, kan dervid inom de mera invecklade och outredda förhållandena med tillhjälp af de ädla instinkterna ernå en kraft, som gör dem jemförliga med de noggrannaste vetenskapliga bevis inom de enklare förhållandena. Riktigt anmärker Comte, hurusom vi ega »talrika exempel på att inom alla andra positiva områden de åsigter, som antagas på grund af blott och bart förtroende, kunna tillämpas med lika mycken värma och fasthet som de, hvilkas skäl blifvit grundligt öfverlagda. Detta frivilliga samtycke, som vi dagligen se egnas åt de matematiska, astronomiska, fysiska, kemiska och biologiska konsternas regler, till och med då de största intressen deraf beröras, skall förvisso utsträckas till mo-

ralreglerna, då man inser, att de kunna underkastas lika ojäfaktiga bevis.» De förtjena därför lika mycken vördnad och erkännande som de bekräftade naturlagarne. Dock, den nya filosofien skall, såsom Comte ytterligare betonar, undvika att öfverdrifva demonstrationens betydelse för den moraliska uppfostran, ty denna skall alltid förnämligast ledas af känslan, hvilken emellertid ej odlas af vetenskapen. Den sanna vetenskapen skall alltid vara objektiv och ej subjektiv; och härigenom blir den ej af omedelbar verkan för handlingen. »En dylik yttre uppfattning, som ej leder till ett omedelbart hänvändande till sig sjelf, kan visserligen medföra sanna öfvertygelser, men den sträffvar ej att utveckla verkliga känslor, utan stör och upphäfver tvärtom deras spontana öfning, om den får för mycken öfvervigt.»*

Mensklighetens moraliska ledare böra dock ej frukta det vetenskapliga studiet, utan söka djupt intränga i utforskandet af den menskliga naturen. Det är för menskligheten i allmänhet af vigt att betona, att förståndet och vetenskapen äro i förhållande till känslokulturen af underordnad betydelse, att förståndet skall vara känslans tjenare, fastän ej dess slaf.

Den gradvisa utvecklingen af känslan sker i enlighet med de trenne slagen af vår tillvaro, nämligen den personliga, husliga och sociala. Det är framförallt genom familjekänslorna som menniskan lemnar sin ursprungliga personlighet och höjer sig till den slutliga samhälligheten. Hvarje försök att leda den moraliska uppfostran mot den sednare med öfverhoppande af denna medlande länk bör anses såsom fullkomligt chimeriskt och särdeles skadligt. En dylik utopi, som numera är så prisad, är, långt ifrån att utgöra ett socialt framsteg, i sjelfva verket ett stort tillbakagående, grundadt på en felaktig uppfattning af forntiden.

Comte framhåller, huru nödvändigt det är för oss att, med afseende på vår svaga och ofullkomliga natur, verkligen *anstränga* oss att göra något för andra och att underkasta vår personlighet under samhälligheten. »Då denna seger slutligen

* Se *Politique positive*, I, sid. 96—100.

blifvit ernådd, sträfvar den i förening med vanans makt att stärka och utveckla sig sjelf, i enlighet med den mäktiga tjustning, som är de sympatiska känslorna och handlingarna inneboende. Man finner då, att den sanna lyckan framförallt framgår af en värdig *underkastelse*, som är den enda varaktiga grunden för en ädel och vidsträckt verksamhet. Långt ifrån att beklaga alla de skickelser, som beherska oss, skola vi bemöda oss att stärka tingens rådande ordning genom att pålägga oss uppställda regler, som än bättre *bekämpa vår egoism, hufvudkällan till mensklig olycka.*»*

Egoismen ansåg Comte böra med tiden så undertryckas, att ett mera utprägladt framträdande deraf skulle brännmärkas af det allmänna föraktet, ja t. o. m. komma att betraktas som en verklig sinnesrubbing. Han föreslog därför inrättandet af *hospitaller för egoister*; öfver dessa inrättningar skulle sättas inskriften: *lefva för andra.*

Den positivistiska religionsläran erkänner inga *rättigheter* hos människan, endast *pligter* — pligter hos alla mot alla. Begreppet rättighet anser Comte skola ur det sociala området försvinna liksom begreppet orsak ur det filosofiska. »Vi födas lastade med förpligtelser af alla slag mot våra föregångare, våra efterföljare och våra samtida. De ökas ständigt sedermera, innan vi sjelfva kunna göra någon återtjenst. Det är först efter ett fullständigt återgäldande, som vi äro värdiga att begära ömsesidighet i nya tjänster. Hvarje mensklig rättighet är därför likaså orinlig som omoralisk.»

I stället för den första revolutionsyrans antagande af ett sammanfallande af lyckan med »rättigheterna», visar Comte *lyckans sammanfallande med pligterna*. Som pligterna emot andra äro de största, så anser också Comte, att »det *altruistiska lefvernet* ensamt är det, som kan förskaffa människan en fullständig och varaktig harmoni.» Och grundlagen för denna harmoni utgöres af »den ständiga *öfvervigten af känslan* öfver förståndet och verksamheten, alldenstund den högsta tillvarons

* Se *Catéchisme positiviste*, sid. 278.

grund är den allmänna *kärleken*, hvilken är den enda källan till en fri samverkan.»

Derför att känslan är det universellaste andliga momentet, blir också religionen vårt högsta mål, i hvars förverkligande »fulländandet af vårt uppförande — det offentliga såväl som det enskilda — och framförallt *förbättrandet af känslorna*, som leda det förra, framstå som en sträfvan, hvilken är för alla tillgänglig, och som dock tillstädjer användandet af de största förståndsgåfvor.»*

Då hvarje människas mål är att värdigt *älska, känna* och *tjena* det Högsta Väsendet, framstå af sig sjelf det religiösa områdets trenne hufvudafdelningar: *kulten, dogmen* och *regimen*, hvilka äro bestämda att leda våra känslor, våra tankar och våra handlingar.

Då känslan är det förherskande momentet, såsom varande allas drifkraft, är det ock den, som lättast uppenbarar det Högsta Väsendets egenskaper. Derför satte också Comte kulten först, såsom varande mäktigast att leda allas verksamhet och förena de skilda elementerna i den individuella såväl som den sociala organismen. Konsten lemnar härvid de kraftigaste hjälpmedlen och näres bäst sjelf deraf; den blifver genom idealiseringar såväl som genom omedelbara framställningar af de högre tilldragelserna och de ädlare personligheterna i Mensklighetens historia af en mäkt'ig och uppfostrande verkan.

Sjelfva Menskligheten ansåg Comte blott kunna symboliskt framställas i qvinlig gestalt: »då hvarje tillvaro i det Högsta Väsendet är grundadt på kärlek, som ensam förenar dess skilda elementer, utgör helt naturligt det känsligare könet dess mest fulländade representant.»

Den *moraliska försynen* representeras ock framförallt af qvinnan, alldenstund den »i synnerhet härrör af det personliga inflytande, som hvarje värdig qvinna ständigt utvecklar i skötet af sin egen familj.»**

* Se *Politique positive*, I, sid. 436.

** Se *Catéchisme positiviste*, sid. 106.

Då Comte framhåller den *materiella verksamheten* i det rent praktiska lifvet såsom den förnämsta sporren för vår intelligens och vår samhällighet och såsom lemmande den bästa säkerheten, för att vårt andliga och moraliska lif ej skall urarta och förblifva resultatlöst, så är dermed icke sagdt, att den materiella verksamheten är *målet* eller att andra sporrar till verksamhet ej finnas eller behöfvas. Comte har med en dylik sats endast framhållit en bevisad grundföreteelse i vårt lif, eller hvad som faktiskt visat sig försiggå, då man granskat händelserna allt ifrån historiens början eller vår utveckling från de vilda folkslagens stadium ända till vår kulturs högsta blomstring.

Källan till den menskliga verksamheten har sålunda befunnits först vara rent *egoistisk, världslig och materiel*, och den har blott så småningom under folkslagens utvecklingsgång kunnat, i den mån samhälligheten alltmera höjts och intresset blifvit mer och mer gemensamt och något allmänt mål uppställts, blifva verkligt hög, ädel och oegennyttig.

Altruism (af alter = den andre) är ett ord, som Comte infört i språket för att med en positiv benämning utmärka oegennyttan eller det själstillstånd, som är egoismen motsatt. Dess formulerade maxim har Comte gjort till positivismens första bud: »*lefva för andra.*» Till denna grundregel återförde Comte hela den menskliga moralen.

Kristendomen har genom sina föreställningar om försoning och försyn till större delen urartat till en personlig regim, som uppsätter saligheten i ett kommande lif som mål; den har i högsta grad härigenom öfverdrifvit vårt personliga värde och låtit oss glömma eller rättare uraktlåta betraktelsen af det samfälda, det enhetliga i hela vårt lefverne. Comte säger härom: »Det är nog att iakttaga, att sjelfva framgången af alla menskliga arbeten framförallt beror på en ofantlig *samverkan*, hvilket det menskliga högmodet låter oss glömma. Den skickligaste och verksammaste menniska kan aldrig annat än återgifva en helt obetydlig del af hvad hon mottagit. Hon

fortfar, alldeles som i sin barndom, att födas, skyddas, utvecklas af Menskligheten. De, som betjena henne, ha blott förändrats, så att de under tidernas lopp ej kunna tydligt särskiljas. I stället för att i barndomsstadiet möttaga allt genom föräldrarne, får hon sedan mottaga Mensklighetens välgärningar genom en mångfald af mellanhänder, af hvilka de flesta ständigt förbli obekanta för henne. — Att *lefva för andra* blir därför hos hvar och en af oss den ständiga pligten, hvilken oundgängligt framgår af det ojäfaktiga faktum: att vi *lefva af andra.*»*

Då källan till den sanna lyckan och till allt stort och varaktigt liksom till hela det menckliga lifvets bestånd är kärleken, har detta element måst af Comte på ett särskildt vis framhållas i och för menniskans praktiska lif. Också är »*kärlek som grund*» ett budord, som Comte angaf såsom en nödvändig fyllnad till det första. Till dessa båda moralbud fogar han tvenne sociala bud: »*ordning som stöd*» och »*framsteg som mål*», hvilka, såsom ofvan (sid. 357) blifvit framställt, innebäras i hans sociologiska filosofi. Genom dessa fyra budord är positivismens hela riktning karakteriserad.

I ett af sina bref till Mme Clotilde de Vaux skildrar Comte 1846 följande grunduppfattning härom: »Positivismen utgör i och genom sig sjelf den nödvändiga föreningen, som förgäfvos blifvit hitintills sökt, mellan ordningen och framåtskridandet, genom att visa, det ordning icke allenast i alla hänseenden är det första villkoret för framåtskridandet, utan att den menckliga *fulländningen* från alla sociala synpunkter framförallt består uti att mer och mer *utveckla den fundamentala ordningen*, som alltifrån början innehåller det naturliga fröet till hvarje förbättring.»**

Comte uppstälde den *moraliska ordningen* som slutmålet

* Se *Catéchisme positiviste*, sid. 276.

** *Robinet: Notice sur l'oeuvre et sur la vie d'Auguste Comte*, 2 uppl. sid. 227.

för våra spekulationer och ansåg den böra utgöra föreningsbandet mellan människans fysiska och intellektuella verksamhet. All lifvets traktan skall vara att »känna, älska och tjena det Högsta Väsendet.» Dock kan »det direkta studiet af Menskligheten i och för sig sjelf urarta lika mycket som de lägre vetenskaperna, om man glömmer, att man skall lära känna det Högsta Väsendet blott för att desto mera älska och desto bättre tjena detsamma.»* Derför sätter också Comte moral-läran, eller vetenskapen om den individuella människan, högst i den encyklopediska skalan.

För att än ytterligare angifva dess innehåll må följande karakteristiska utläggning af Comte här återgifvas ur hans stora filosofiska arbete från hans första period, hvaraf vi på samma gång äro i tillfälle att se den fullkomligt enahanda grundåskådning, som ledt honom alltifrån hans första utarbetning af sitt system. Han säger sålunda 1840:

»Oaktadt en sann *förståndsöfverlägsenhet* är mycket sällsynt och dyrbar, är det icke desto mindre ojäfaktigt, att, till och med hos de personer, der den framstått, den ej kan till fullo utöfva sitt förnämsta inflytande, då den ej är *underordnad en hög moralitet* — beroende på den ringa kraften hos själsförmögenheterna i vår menckliga natur. Utan detta nödvändiga vilkor skall *snillet* snart urarta till ett underordnadtt verktyg för en trång personlig tillfredsställelse, i stället för, att omedelbarligen eftersträfvad denna stora *sociala bestämmelse*, som ensam kan erbjuda det ett fält och en näring, som äro detsamma värdiga.» — — »Kristendomen har värdigt uppfattat de *individuella dygderna* såsom den första grunden till alla andra (de husliga och de sociala), på grund deraf, att de erbjuda den mest naturliga öfning för förståndets makt öfver passionerna, hvaraf all moralisk fulländning beror.»**

»Lefva för öppen dag» var ytterligare en af Comtes moralföreskrifter; och han afsåg dermed, att hvarje sann positi-

* Se *Catéchisme positiviste* sid. 163.

** Se *Philosophie positive*, V, sid. 303 o. 307.

vist skall noga granskas i sitt personliga och husliga lif, såsom den förnämsta säkerheten för hans sociala uppförande och värde. Ett antal medmenniskor böra alltid känna vårt lefverne tillräckligt väl för att kunna bedöma oss rätt. Härigenom skall »lagen att lefva för öppen dag aldrig förlora sin moraliska verksamhet, då vi ständigt motiveras att ej göra annat än hvad vi kunna tillstå.»

Man är måhända benägen att anse positivismens altruistiska bud som en utopi; men man skall vid närmare eftersinnande finna, att det, långt ifrån att vara detta, är helt naturligt och ingalunda svårt att utföra — blott hjertat är rätt odladt — samt vidare, att det är vida mindre utopiskt än många af kristendomens föreskrifter. Af vigt är att besinna, att med förpligtelsen att lefva för andra ingalunda följer någon förpligtelse att alldeles förqväfva sig sjelf. Comte var ingalunda orimlig i fråga härom (såsom okunniga kritiker framkastat). Positivismen förkunnar öppet rättmätigheten att normalt tillfredsställa de egoistiska böjelserna, blott de ej få öfverhand och blott de förädlas af en högre bestämmelse. Comte uttalade sig strängt emot kroppslig askes och fördömde den såsom varande en sorts »kroniskt sjelfmord.»*

Då grundtanken i den positivistiska religionsläran är att underordna personligheten under samhälligheten, måste den praktiska kulten gå ut på att förena individet med samhället, eller det enskilda lifvet med det offentliga; och som sammanlänkingsmedel härför har Comte uppställt nio sociala *sakramenter*, hvilka tillsammans bilda den husliga kulten. Dessa äro: *upptagning* (présentation), motsvarande dopet, *invigning* (initiation), motsvarande konfirmationen, *inträde* (admission) eller

* Se *Politique positive*, IV, sid. 47 och 79 samt *Catéchisme positiviste*, sid. 280.

myndighetsförklaring, *bestämmelse* (destination), embets- eller yrkestillträde, *äktenskap*, *mogenhet* (maturité), då mannen ernått sin fulla mognad, *återgång* (retraite), då han drager sig tillbaka från det yttre lifvet, *öfvergång* (transformation), då den döende lemnar det objektiva lifvet, *införlifning* (incorporation), då den döde införlifvas i slägtets subjektiva lif.

Vid upptagningen helgar familjen den nya verldsborgaren till det Högsta Väsendets tjänst och faddrarne åtaga sig ansvaret för en värdig fysisk, intellektuel och moralisk uppfostran. Genom det andra sakramentet (omkring det 14:de året) börjas invigningen till det offentliga lifvet och uppfostran öfvertages af presterskapet. Vid 21:sta året meddelas inträdes-sakramentet, dervid, sedan den teoretiska förberedelsen tillfyllestgörande afslutats, den unge — qvinliga som manlige — medborgaren af presterskapet bemyndigas att fritt tjena det Högsta Väsendet, hvaraf han förut mottagit allt utan att gifva något.

Sju år härefter mottager mannen (ej qvinnan) yrkessakramentet eller bestämmelsen, då omkring det 28:de året en bestämd kallelse bör ha gjort sig tillräckligt känd för att under normala förhållanden förhindra vexlingar. Hittills har detta sakrament endast varit antaget för de högsta offentliga funktioner, såsom prestvigning och kunga-kröning; våra doktorspromotioner äro ock en form deraf. Positivismen utsträcker den religiösa stadfästelsen till alla slag af yrken, hvarigenom hvarje art af verksamhet erhåller en sant social karakter.

Äktenskapsakramentet är enligt positivismen den heligaste grundlagen i våra samhällsinstitutioner. Då denna högtidliga förening bör vara gällande för lifvet, så yrkar Comte, att kontrahenterna vid ingäendet deraf skola ha ernått tillräcklig mognad. De böra känna sig sjelfva och verlden tillräckligt, för att förebygga förhastade beslut. Comte ansåg, att mannen bör ha uppnått det 28:de året och qvinnan det 21:sta, för att ingå ett värdigt äktenskap. Engiftet är äktenskapskets sanna form, och positivismen stadfäster den af kristendomen i vår kultur införda sträfvan att upprätthålla detsamma

genom att förorda ett frivilligt enkestånd. Döden upplöser då ej föreningen i inre afseende; subjektift eger den fortfarande rum. Enkeståndslöfte bör dock ej högtidligen afgifvas förr än ett halft år efter sorgeårets slut, och det skall alltid »vara endast religiöst, på det dess värdighet aldrig må lida intrång af legala föreskrifter.»

Mogenheten stadfästes medelst ett sakrament, som meddelas omkring det 42:dra året, då Mensklighetens tjenare bör i personligt som socialt afseende ha ernått sin fulla mognad och för framtiden förstå att i så vidsträckt mån som möjligt lefva ett nyttigt lif i sina skilda förrättningar.

Återgångssakramentet meddelas omkring det 63:dje året, då mannen bör fritt afgå från sina praktiska befattningar för att sedan endast utöfva en rådgifvande verksamhet, hvarigenom han blir en nyttig medhjelpare till presterskapet. Vid detta tillfälle bör han ock tillkännagifva sitt val af efterträdare.

Genom öfvergångssakramentet, som ersätter kristendomens sista smörjelse, uttrycker kyrkan familjens och samhällets saknad och sorg och sammanfattar och bedömer värdigt det lif, som slutas i objektift hänseende, samt låter i de flesta fall hoppet om en följande subjektiv införlifning med släktet blifva en sista tröst, sedan felen försonats och möjliga upprättelser lemnats.

Införlifningen eger rum 7 år efter döden, då kyrkan, på grund af en noggran och lidelsefri kännedom om den döde, högtidligt dömer honom värdig att ständigt äminnas och upptagas i släktets subjektiva lif och de jordiska kvarlevorna öfverflyttas till templets heliga lund. Hvad beträffar undantagsfallen af verklig ovärdighet, anses förkastelsen böra efter döden sålunda visas, att kvarlevorna öfverflyttas till de fördömdes ödemark, der straffångar, sjelfmördare och duellantör hvilat.

Det positivistiska *presterskapet*, till hvars organisation Comte gifvit ett utkast, skall leda de ungas *uppföstran* och med *rådgifning* tjena samhället; dess utbildning sätter det i stånd att i lika mån understödja de styrande som att skydda de styrda. Detta presterskap, som har föga mer än namnet gemensamt med de nuvarande kyrkornas, skall, fastän fullkomligt skildt från den världsliga makten, utgöra den normala ledaren af det offentliga lifvet — liksom qvinnan af det enskilda. Dess medlemmar motsvara närmast de gamla judiska *domarne*; då deras verksamhet väsentligen består i ett insigtfullt bedömande.

Presterskapet skall utgöras af den högsta intelligenta och moraliska eliten, och kommer därför den positivistiska kyrkan att bilda en sammanfattning af kyrka och universitet i vårt nutida öfvergångsstadium. Den nya kyrkans tjänare skola sålunda vara vetenskapsmän, som förestå hela undervisningen och utforska tingens ordning enligt de vetenskapliga metoder, som kulturen anvisat oss. Sedan den högsta, allt omfattande vetenskapen, den *teoretiska moralen* angifvit villkoren för den mensklige enheten eller harmonien, kan kyrkan lämpligen ordna den praktiska samhällsdisciplinen, hvilken blir föremål for en »universel konst», den *praktiska moralen*.

Dess bestämmelse skall hufvudsakligen vara *uppföstran*, hvilken emellertid ej bör anses begränsad endast till barndomen utan nödvändig hela lifvet igenom, hvarför densamma egentligen blir liktydig med *uppförande* eller *regim*. Den praktiska moralen upptager sålunda, då den medelst konsten och undervisningen utöfvar sin verksamhet, såväl kulturn som dogmen; och vidare tillhöra rådgifning samt läkarekonst området för dess verksamhet.

Presten i Mensklighetens kult blir därför på samma gång skald, filosof, moralist, lärd, läkare, statsman, och han får derföre ej vara främmande för någon hufvudgren af menskligt vetande. Också fordras en rik naturlig utrustning derför jemte en lång och sträng förberedelse. Den egentliga förberedelsen

börjar med mottagandet af bestämmelsesakramentet omkring det 28:de året, då den blifvande presten upptages som aspirant. Har han lyckligt bestått sitt noviciat, kan han vid ungefär 35 års ålder blifva vikarie eller suppleant; först vid det 42:dra året och sedan han värdigt fullgjort alla faserna i den encyklopediska undervisningen, kan han anses mogen att definitivt bekläda det presterliga embetet.

Detta presterskap skall icke allenast afstå från all världslig makt utan ock från all enskild förmögenhet, endast lefvande på den lön, samhället gifver detsamma. »Den spekulativa klassen bör alltid födas af den aktiva klassen.» Dess intellektuella arbeten böra lemnas utan honorarier, då de andliga produkterna mer tillhöra Menskligheten än individet. Den s. k. *litterära eganderätten* skall på så vis i framtiden blifva en fullkomlig chimär.

Presterskapet skall i allt inskränka sig till att råda och reglera; det skall öfvervaka tilldragelserna och tillse, att allas förrättningar sammanstämma inbördes och att den allmänna harmonien upprätthålles. *Ingen sorts förtryck af olika meningar* får dock ega rum från det positivistiska presterskapets sida. En *fullständig frihet* skall finnas för diskussion och framställning af åsigter.

Barnaundervisningen skall under moderns ständiga öfvervakande meddelas af presterna i Mensklighets-templets anexskola (en institution, som vi se vara lånad från katolicismen). Dock skall all undervisning hufvudsakligen ha till mål: det inre arbetet, utbildandet af tankeverksamheten och omdömesförmågan.

För att harmoniskt utbilda de uppväxande fordras en ständig samverkan af förståndet och känslan, af det manliga och det qvinliga elementet, hvarför ock Comte fäster en utomordentlig vikt vid *qvinmans*, synnerligast modrens deltagande i undervisningen och uppfostran. Detta kan dock omöjligt ske, om ej qvinnan sjelf erhåller en motsvarande undervisning

d. v. s. får en fullkomligt vetenskaplig underbyggnad, som är fullt jemförlig med de unga männens.

Vidare fordras det, för att presten skall med verklig insigt kunna leda samhällets alla elementer, yngre som äldre, qvinnor som män, att han sjelf står under ett sant och värdigt qvinligt inflytande, hvarigenom en harmonisk personlighet först utbildas hos mannen och hans insigter i menniskonaturen bli fullständiga. Presten bör därför vara gift, d. v. s. gift i enlighet med alla den högre kulturens och moralens fordringar, eller med en qvinna, som fullständigt sympatiserar med honom och som fattar lifvet och dess mål på alldeles samma höga vis som han. Hon kan då såsom rådgifverska på ett lika verksamt som ädelt och qvinligt sätt utöfva sitt inflytande på hela kulturen — alldeles som hvarje värdig maka till en medborgare kan genom honom deltaga i samhällets ledning såsom hon skall och bör (utan att behöfva anlita en falsk och onaturlig princip om en s. k. social likställighet med mannen). »Den klass (prestskapet), som hos alla andra skall leda hjertats inverkan på förståndet, bör sjelf framstå som den bästa manliga typ af det moraliska inflytandet genom en fullständig utbildning af de känslor, som alstras af familjelifvet, hvarför utan den universella kärleken blir illusorisk. Derför blir äktenskapet obligatoriskt för presterna, som ej kunna värdigt utöfva sitt embete utan qvinnans ständiga inflytande — ett inflytande, som kan vara såväl subjektift som objektift.»*

»Först då den manliga meditationen förenat sig med den qvinliga kontemplationen, skall det slutliga normaltillståndet ernås.» Med detta lifsvigtiga förhållande för ögonen erfar man på ett slående vis sanningen af Thomas a Kempis ord: »Det är stor skillnad mellan en upplyst, from mans vishet och en lärd, studerad mans vetande.» Den sanna *visheten* eller bildningen är nämligen resultatet af en harmonisk odling, som rör såväl känslan som förståndet, under det *lärdom*, som aldrig är detsamma som vishet, förvärfvas genom en blott och bar

* Se *Catéchisme positiviste*, sid. 271.

förståndsverksamhet. Visdom kan därför finnas hos mången, som blott eger ett jmförelsevis ringa mått af en studerad människas lärdom, men som genom känslomomentet blir mer harmonisk och derigenom mer egnad för ett vidsträcktare inflytande.

Det positivistiska presterskapet bör, för att kunna gifva råd och ingripa i det praktiska lifvet, vara väl förtroget med alla yrken och hvarje industrigren. Det skall noggrant känna den yttre ordningens alla verkliga lagar, och därför fordras omedelbara praktiska studier vid sidan af de teoretiska vetenskaperna, som alltid skola tjena praktikerna till grundval och ledning.

Liksom intet samhälle finnes utan en styrelse, som sammanhåller de spridda intressena och rigtar dem åt helheten, så kan och intet samhälle bestå utan ett prästerskap, som har att leda uppfostran, gifva råd och föra forskning och industri in på normala riktningar.

Den teoretiska makten, som lämpligast benämnas den *andliga*, emedan den afser lifvets inre och eviga vilkor, gäller mer det flydda och det kommande, d. v. s. det subjektiva lifvet, och den inverkar mest på viljan. Den världsliga makten, eller den *timliga*, afser det materiella och öfvergående eller det objektiva lifvet, gäller mer det närvarande och inverkar mest på handlingen.

Den världsliga makten måste därför vara mera begränsad eller lokal, under det den andliga makten är verkligt universel. Allt, som är af allmän eller kosmopolitisk natur, tillhör den andliga maktens område d. v. s. utgör beståndsdelar af Mensklighetens religion, som skall utgöra en harmonisk sammanfattning af allt, som i inre mening ordnar, leder och förenar människorna, d. v. s. alla slags vetenskaper och konster, kosmologiska som antropologiska, fysiska och biologiska som sociala och moraliska.

Den högsta ledningen af den andliga makten anförtros åt Mensklighetens Öfversteprest, som i sin styrelse biträdes af särskilda öfverhufvuden för de olika nationerna och residerar i

den pånyttfödda Occidentens mest upplysta metropol, Paris. Då den allmänna religionen blifvit spridd till hela vår planet, torde det blifva nödvändigt att ändra residens, och Comte anser Constantinopel då böra blifva den lämpligaste och mest centralt belägna metropolen.

Med hänsyn till *uppföstran* bör det positivistiska presterskapet söka att göra den *religiösa disciplinen* förhärskande, hvilket det förmår »genom att begränsa den omedelbara och särskilda odlingen af hvarje vetenskap, sociologien ej undantagen, till det mått, som den systematiska förberedelsen till den följande vetenskapen fordrar, för att kunna uppstiga till slutvetenskapen så snart som möjligt.»

Grunddogmen om Menskligheten omfattar dock ej till fullo mer än *morallagarne*, och den kan ej tillräckligt uppenbara de *intellektuella* och än mindre de *fysiska lagarne*. Dessa måste därför vara hufvudföremålet för den *abstrakta förberedelse*, som så småningom skall leda till uppfattningen af det Högsta Väsentet såsom utgörande sammanfattningen af den ordning, hvarpå hela vårt lif beror. »Men huru nödvändig än en sådan förberedelse är, och trots de försigtighetsmått, som äro egnade att skydda oss för dess missbruk, skall dock alltid svagheten hos vårt förstånd utsätta oss för att försumma *målet* vid sysslandet med *medlen*, om ej tillräcklig förmåga finnes att förena de båda synpunkterna.»*

Huru nödvändigt det är att ha en verkligt enhetlig lära och att från den allmänna undervisningen aflägsna alla elementer, som ej tillhöra tidens sanna kultur, synes bland annat af de svårigheter, med hvilka 1848 års revolution hade att kämpa med afseende på alla de rådande meningarna. Man såg då, huru omöjligt det var för dem, som skulle leda det andliga lifvet, att blifva eniga om målet och medlen; af en fortsatt

* Se *Politique positive*, IV, sid. 193 och 194.

strid mellan de civila och de kyrkliga institutionerna härom följde en allmän moralisk oordning och otillfredsställelse.*

En verkligt homogen och inom alla områden utsträckt ny andlig auktoritet måste intaga det äldre presterskapets plats, men samtidigt i sig upptaga vetenskapen, en fordran, som det positivistiska presterskapet förverkligar. Den andliga makten skiljes härigenom återigen fullständigt från den världsliga, hvilket är ett hufvudvilkor för sann frihet och fri utveckling i andligt och socialt hänseende. Härför fordras dock ytterligare såsom ett oundgängligt vilkor, att statens undervisningsanslag för universitet och kyrka alldeles upphöra, ty med bibehållandet deraf kan ingen frihet i undervisning finnas, då den enskilda lekmannaverksamheten omöjligt kan täfla med de officiella institutionerna och med detsamma ingen verklig samvetsfrihet kan finnas, då det ofta ej finnes någon möjlighet för mindre bemedlade, att för sina barn erhålla den lekmannaundervisning, som öfverensstämmer med deras religiösa åsikter. Att 1848 års revolution ej medförde något större resultat, berodde mest på bristande plan för undervisningens systematiska ordnande och för den sociala rörelsens, synnerligast arbetarefrågans lösning, ehuru väl många initiativer då togos, såsom t. ex. inrättandet af kommunalbiblioteker och föreläsningar för arbetare, kurser för qvinnor, lagförslager för den primära obligatoriska undervisningen. Staten bör enligt Comte afstå från hvarje system för allmän uppfostran med undantag af ett klokt oppmuntrande af de grenar, som mest kunna bli utsatta för försummelser i de enskilda företagen, framförallt den förberedande

* Vi böra erinra oss, att Napoleon den förste återupprättade prestvälde och universitet, att han var en naturlig fiende till fri granskning och följaktligen till allmän undervisning samt anförtrorde nationaluppfostran till universitetet. Härigenom uppstodo två olika strömningar: den populära prestundervisningen och den högre vetenskapliga, hvaremellan ingen fred kunde upprätthållas. Presterna vunno segern under restaurationen, men förlorade väldet åter under Louis Philippe. Revolutionen 1848 kunde ännu ej medföra enhet i undervisningen, och denna skall aldrig ernås, förr än positivismen blifvit mera allmänt spridd och hunnit genomtränga sinnena.

allmänna folkundervisningen; dock bör man omsorgsfullt upprätthålla de offentliga anstalter, som grundats eller återupprättats af konventet för den högre undervisningen i specialfack (t. ex. de teknologiska skolorna, museer och laboratorier, hvilka böra planmessigt omorganiseras för den nyare tidens behof). Det är isynnerhet akademierna, som böra upphöra att underhållas af staten, något som redan konventet beslöt. En högre skola för lefvande språk borde inrättas i stället för lärostolarne för döda språk, hvilka böra försvinna. Undervisningen bör öfverlemnas åt fria enskilda föreningar, och anslagen åt den teologiska och metafysiska undervisningen skall alldeles indragas för att ersättas af enskilda understöd från dem, som därför intressera sig. Dock skola pensioner tilldelas platsernas nuvarande innehafvare, på det, att ingen personlig orätt må tillfogas dem. Comte menade, att de, som på fullt allvar betrakta vårt sociala lif som en öfvergående landsförvisning och anse en helt annan hemvist såsom den rätta, böra afstå från hvarje deltagande i en verksamhet, som är främmande för deras verkliga mål.*

Comte framhåller katolicismens sociala förtjenst vara att för första gången ha inrättat en *systematisk undervisning*, som var lika för alla — en omständighet, som var nära förknippad med instiftandet af en andlig makt, oberoende af den världsliga. Förutom denna välgerning ha vi enligt honom att tacka katolicismen för en oförgänglig princip: «öfvervigten af moralen öfver vetenskapen i hvarje sann uppfostran.»

Den positivistiska uppfostran skall alltid ha i sigte förståndets underordnande under samhälligheten. Dess första afdelning, som räcker ungefär till det sjunde året, bör hufvud-

* Comtes förslag har Paris' municipalråd nu upptagit, då det beslutit till representanterna i kamrarna aflåta en önskan, att för 1880 intet kultusanslag måtte upptagas, en önskan som redan ledt till riksdagsmotioner derom.

sakligen vara rent fysisk, rigtad på muskelöfningen och bestå i ett odlande af våra sinnen och våra färdigheter, hvarigenom barnet beredes för iakttagelse och verksamhet. Hvarken läsning eller skrifning bör härunder läras, undervisningen bör endast bestå i de fakta, som af sig sjelfva ådraga sig barnets börjande uppmärksamhet. Individets åskådning är under denna period liksom slägtets i en motsvarande ålder rent fetischistisk, och från uppfostrarens sida bibringas den sanna moraliteten genom en verksam odling af de goda känslorna.

Under den följande perioden från det sjunde året till pubertetsåldern blir uppfostran systematisk, och den skall då framförallt gälla de sköna konsterna och hufvudsakligen ega rum i familjens sköte. De estetiska studierna skola härunder ej fordra en metodisk och formel undervisning, utan ske helt praktiskt genom poesi, musik och teckning. För den förstnämnda konstens skull böra de förnämsta lefvande språken samtidigt inhemtas, då de estetiska alstren helst böra läsas på originalspråken. »Förutom den estetiska förmågan medföra dessa öfningar en hög moralisk verkan, då de bidraga att motverka nationala fördomar, hvarigenom de positivistiska sederna lättare occidentaliserås.» Under denna period, då föreställningens odlande är öfvervägande, höjer sig individet — likasom fallet varit för slägtet — från den ursprungliga fetischismen till en polyteistisk åskådning — ett förhållande, som aldrig kunnat förhindras i våra samhällen, der barnens föreställningar gått i den antyddas rigtningen, trots den kristna undervisningens försigtighetsåtgärder. Den positivistiska uppfostran respekterar denna tendens; den vill blott påpeka för barnet, att dess åskådning lämpar sig endast för dess ålder och bör sluta med att leda till andra åskådningar, i enlighet med grundlagen för hela den mänskliga utvecklingen. Förutom den vetenskapliga fördelen att göra barnet förtroget med den stora utvecklingslagen, återverkar denna klokhet på den börjande samhälligheten genom att tidigt göra det benäget att sympatisera med de talrika folkslag, som ännu kvarstå på

lägre förståndsstadier. Denna andra del af den positivistiska uppfostran kan ej ske fullständigt i hemmet, då offentlig undervisning därför fordras. Dock bör ynglingen ej tagas från hemmet utan lefva hos de sina, om så är möjligt, då hemmets uppfostran är nödvändig för den moraliska utvecklingen, hvilken alltid påkallar den största uppmärksamheten.

Den allmänna planen för den systematiska förståndsodlingen innehålles redan i Comtes encyklopediska vetenskapslag. Den första gruppen af vetenskaper, de kosmologiska, bör meddelas i två successiva afdelningar: först de matematiska och astronomiska vetenskaperna, som studeras under två år, och sedan de fysiska och kemiska, hvaråt de tvenne följande åren egnas. Derpå kommer den antropologiska gruppen med undervisning i biologi under ett år, i sociologi under ett år och den systematiska framställningen af moralen under ett år. Denna uppfostran eger sålunda rum under sju års tid och är afslutad ungefär kring det tjugoförsta året. Under denna filosofiska utveckling öfvergår individet från sin förra polyteism till en spontan monoteism genom spekulationens öfvervigt öfver föreställningen. Äfven denna metafysiska öfvergång skall enligt Comte respekteras, då man måste besinna, att denna provisoriska åskådning står i öfverensstämmelse med den abstrakta naturen hos de matematiska studierna och att deduktionen, som derunder mest odlas, medför benägenhet för metafysiska teorier. Snart skall dock hvar och en omvandla sin ursprungliga teologism till en mer eller mindre dunkel deism, som under de fysiskt kemiska studierna med deras åtföljande tvivel urartar till en sorts ateism, hvilken slutligen ersättes af den sanna positivismen genom den upplysande inverkan af de biologiska och framförallt af de sociologiska studierna. Det är på så vis som den slutliga systematiseringen af moralen skall sammanfalla med en levande personlig känsla af härledningen af de menskliga åskådningarna, hvilken skall låta den nye medlemmen af Menskligheten värdigt sympatisera med alla sina föregångare och samtida utan att upphöra att arbeta för

sina efterföljare. Dock skall denna teologico-metafysiska fas ej blifva behöflig, då uppfostran i framtiden blir mer systematisk och vetenskaplig. Fetischistiska och polyteistiska nationer skola då kunna direkt öfvergå till positivismen utan att först behöfva genomgå den monoteistiska fasen, såsom under den ursprungliga utvecklingen.

Lärarne i dessa sju kurser böra vara fullt encyklopediskt bildade i alla vetenskaperna och successift undervisa i dem alla för stärkandet af sin färdighet. Hur litet detta än är möjligt i vår, af splittrade specialiteter utmärkta tid, böra vi dock ej misströsta om denna undervisningsplan i en kommande tid, då den positiva filosofien skall ha omorganiserat och pånyttföddt studierna genom att låta enhetssinnet förherrska och leda vetenskapsmännen. Ytterligare bör enligt Comte lärare och föräldrar under hela uppfostringstiden begagna hvarje tillfälle att utveckla den sociala känslan, hvars upplifvande oftast skall förljufva de sträfvaste studier: »förståndet skall alltid söka stärka och odla känslan, som i sin ordning skall lifva och leda förståndet.»

Den vetenskapliga uppfostran skall vara lika för alla, för qvinnor som för män, och för arbetsklassen fordras det blott, med afseende på en knapphändig tid, att sammandraga kurserna inom en mer begränsad form, ehuru hufvudinnehållet blir det samma. Hvarje verkligt system för uppfostran fordrar emellertid förberedelse af det allmänna tänkesättet genom en sant filosofisk och social lära, som bestämmer naturen och målet för denna uppfostran. Det är därför som man nu för tiden måste göra början med att hos det vuxna släktet framkalla systematiska och sanna *öfvertygelser*, som sedan medföra omorganisation af uppfostran. Fria föreningar böra därför tillvidare bildas för hållande af kurser i en systematisk ordning, men böra dessa vara fullkomligt oberoende af styrelsen.

Comte hade för afsigt att framställa *moralläran* i de tvenne delar af *Synthèse subjective*, hvilka han ej hann utarbета, då en för tidig död afbröt hans verksamhet. Dock har

Den positiva moralens system.
1:sta afdelningen (teoretisk).

Subjektiv syntes.
II delen.

Plan för den praktiska moralen.

Kunskapen om menniskonaturen,

Kap. 1.	Teorien om hemman	Inledning. <i>Den första filosofien, den andra filosofien, den teoretiska moralen.</i>
" 2.	Teorien om det Högsa Visendet	Inne förrättningar, yttre förrättningar, innervation.
" 3.	Teorien om enheten	Familjen, Fosterlandet, Menskligheten.
" 4.	Teorien om lifvet	Förening, enhet, sammanhang.
" 5.	Teorien om känslan	Tillvaron, helsa, sjukdom.
" 6.	Teorien om förståndet	Personlighet, samhällighet, moralitet.
" 7.	Teorien om verksamheten	Det abstrakta förståndet, det konkreta förståndet, själsharmonien.
	Slutledning	Den praktiska, den filosofiska, den poetiska. Syntes, Sympati, Religion.

Den positiva moralens system.
2:dra afdelningen (uppföstran).

Subjektiv syntes.
III delen.

Plan för den praktiska moralen,

Fulländningen af menniskonaturen.

Inledning.

Kap. 1.	Uppfostran för den första barndomen (från födelsen till 7:de året), tillhörande upptagningens sakrament.
" 2.	Uppfostran för den andra barndomen (från 7:de till 14:de året), ledande till invigningens sakrament.
" 3.	Uppfostran för ungdomsåldern (från 14:de till 21:sta året), mellan invigningen och inträdet.
" 4.	Uppfostran för ungdomen (från 21:sta till 28:de året), mellan inträdet och yrkesbestämnelsen.
" 5.	Uppfostran för mandomen (från 28:de till 42:dra året), mellan yrkesbestämnelsen och mognaden.
" 6.	Uppfostran för mognaden (från 42:dra till 63:je året), mellan mognaden och återgången.
" 7.	Uppfostran för återgången (från 63:je året till döden), mellan återgången och öfvergången.
	Slutledning.

Paris (10 Rue Monsieur le Prince) Söndagen d. 4 Hømerus 69 (1:sta Februari 1857).
Auguste Comte.

han lyckligtvis efterlemnad planen för detta arbete, hvarigenom vi kunna bilda oss en idé derom och kompetenta efterföljare kunna fullfölja detta verk i hans anda.*

Sitt *Système de morale positive* eller *Traité de l'éducation universelle* ville Comte afhandla i två afdelningar, nämligen: teoretisk och praktisk moral; och hans utkast dertill bestod uti den å föregående sida framställda tablån.

Man har velat beskylla den positiva filosofien för en antiestetisk tendens. Intet mer oberättigadt i världen! En sådan tendens kunde väl, såsom Comte framhåller, vara inneboende vetenskaplighetens första tid, de ensidiga specialiteternas period; men den innebör ingalunda den samlande, syntetiska och enhetliga filosofi, som sätter Mensklighetens sociala och religiösa frågor som sitt hufvudmål och förnämligast afser den moraliska fulländningen och känslans verksamhet. »För att fatta den nya filosofiens estetiska förmåga, är det nog att betrakta dess åsikter om qvinnan, och dess sträfvan att höja det känsligare könets sociala värdighet under det den stärker hemmets lif. Ty, af alla sociala elementer är qvinnan för visso det mest estetiska, såväl genom sin natur som genom sin ställning, hvilken den positiva regimen så mycket stärker och utvecklar. Om vår känsla af det goda i allmänhet härrör från qvinnan i första hand, ingifver hon oss ännu mer känslan af det sköna.»

Då nu positivismen söker införlifva konsten med helhe-

* Comtes efterträdare *M. P. Laffitte* har under vintern 1878—79 i den positivistiska skolan (10 Rue Monsieur le Prince) lemnat en systematisk framställning af den teoretiska moralen i enlighet med Comtes plan. Programmet derför finnes i 4:de häftet af *Revue Occidentale* för 1878 — en tidskrift, som är ställd under *M. Laffittes* ledning och som ej kan nog rekommenderas till läsning af alla dem, som söka en vetenskaplig lösning af tidens frågor.

ten af den nyare tidens kultur, söker den gifva henne en systematisk konstitution och en verkligt normal bestämmelse. Icke som skulle Comte fordra, att konsten skall styra lifvet; men han fattar, i likhet med alla estetiska snillen från Homerus ända intill Corneille, dess bestämmelse vara att förljufva och förädla vårt lif. Fantasien kan ej öfvertaga intelligensens rol; våra förmögenheter för uttryckande och meddelande äro alltid underordnade dem af uppfattande och begrundande. Detta är en orubblig statisk lag inom själslifvet. Comte visar emellertid, huru, genom den alltmera negativa och upplösande karakteren hos den äldre kulturens herskande läror, »den naiva beundran, hvarmed de af konsten tjusade folken belönat dess verksamhet, framkallat skefva politiska tendenser bland konstnärerna, synnerligast bland skalderna, deras naturliga chefer; och huru den nyare konsten alltifrån sin början i det fjortonde århundradet tagit en allt mer och mer verksam del i det allmänna nedrivandet af den gamla regimen.» Genom förvilelserna i den revolutionära öfvergångsperioden under de sista århundradena har genom en allt ytligare uppfostran och odling samt en minskad blick på lifvets verklighet en egoistisk äflan intagit den värdiga konstnärlighetens allvar och rentaf ett »delirium i konstnärshögmodet» uppstått!

Hvad som fordras för konstnärerna är enligt Comte en sträng och systematisk uppfostran af alldeles samma slag som den, hvilken alla medlemmar i samhället hädanefter böra genomgå. Konstnärerna, som böra vara adjungerade medlemmar i den nya andliga makten, måste grundligt känna Mensklighetens sanna natur och behof. Att *idealisera* och *egga* och derigenom samverka med vetenskapen, filosofien och religionen för den moraliska fulländningen såsom hufvudmål, se der deras verksamhet. Denna kan dock ej bli normal förr än en ny enhetlig lära blifvit allmän och en social riktning vunnits. Intilldess skall konsten ha en skef tillvaro, då en bristfällig odling och ett oregleradt herravälde af inbillningen medför en »konstgjord och alltför ofta osann exaltation i stället för djupa

och allvarliga känslor. Då konsten blifvit blott och bart ett lefnadsmål, urartar den snart och demoraliserar såväl konstnären som allmänheten. Den inskränkes allt mer att blifva en förlustelse för sinnena eller att blott syssla med de tekniska svårigheterna utan att ha någon moralisk tendens. Sålunda urartad kan konsten, som är så egnad att utveckla de sympatiska instinkterna, omedelbart framkalla en afskyvärd egoism genom att medföra en fullständig social likgiltighet hos dem, som satt sin lycka i att blott njuta af sjelfva tonerna och formerna. Detta våldförande af den inre ordningen leder snart till en oundviklig triumf af medelmåttorna, hos hvilka en långvarig öfning lätt utvecklar en viss skicklighet i utförandet. — — En beklagansvärd förmåga att uttrycka hvad man hvarken känner eller tror, medför numera ett öfvergående inflytande af talanger, som äro alldeles oförmögna af hvarje vetenskaplig åskådning.»*

Vi öfvergå nu till ett direkt skärskådande af positivismens estetiska förmåga.

Konsten består enligt Comte alltid uti en »*ideal framställning af det som är*, bestämd att odla vår instinkt af fulländning.» Den följer samma grundlag som vetenskapen, att höja sig från de enklaste, yttre betraktelserna till de mera sammansatta, inre, menliga. Det är de organiska, synnerligast de himmelska företeelserna, som uppenbara de första karaktererna hos det sköna, ordningen och storheten. Liksom filosofien betraktar det oorganiska studiet blott som en förberedelse för uppstigandet till dess menliga bestämmelse, så bör konsten än mer följa denna ordning. Också höjer sig poesien vida hastigare än vetenskapen och politiken till betraktelsen af de moraliska skönhetserna. Känslan är här dess hufvudområde; och ibland alla menliga företeelser äro känslorna de, som mest kunna modifieras och fulländas, hvarför de också bäst kunna idealiseras.

* Se *Politique positive*, I, sid. 278—281.

»Hvarje estetisk odling kan t. o. m., om den inskränker sig till en ren imitation, blifva en nyttig moralisk öfning, då den värdigt eggjar våra sympatier och antipatier. Denna för-måga blir vida fullständigare, om framställningen i stället för att vara ett enkelt och troget återgifvande, utgör en sann *idealisering*. Konsten höjer sig då till sin karakteristiska mission, skapandet af de mest andliga typer; och betraktelsen deraf är det som så förmår att förädla våra känslor och t. o. m. våra tankar. Öfverdriften i dessa bilder är ett nödvändigt vilkor för deras bestämelse, emedan de böra idealisera verkligheten för att drifva oss att förbättra densamma. — — Dock skall idealiteten alltid vara underordnad verkligheten, om den skall öfva inflytande och undgå förvilleelser; vår konstgjorda fulländning kan aldrig bestå i annat än en vis modifikation af den naturliga ordningen, som ständigt måste afses.»

Inom de sociala företeelserna, för hvilka konsten och vetenskapen framförallt äro bestämda, är detta utgående ifrån verkligheten lika nödvändigt för den estetiska idealiteten som för de enklare konstproduktionerna. Utopierna skola, då en verklig systematisering blifvit ernådd, af konsten regleras genom ett underordnande under den verkliga ordningen i enlighet med erfarenheten om det flydda. »Ty utopierna äro för den sociala konsten hvad geometriska, mekaniska m. fl. typer äro för de motsvarande konsterna. Då dessa erkänts nödvändiga i de obetydligaste konstruktioner, huru skulle man kunna undvara dem i de svåraste? Också har, trots den politiska konstens empiriska studium, hvarje större förändring blifvit (under ett eller två århundraden) föregången af en analog utopi, som ingifvit Mensklighetens estetiska geni en dunkel instinkt om dess belägenhet och dess behof. Långt ifrån att banlysa utopierna, sträfvar positivismen att indraga dem i den normala regimen, genom att befordra deras utveckling och deras inflytande i enlighet med deras ständiga underordnande under helheten af lagarne, såsom i hvarje annat estetiskt fall. Men denna systematisering skingrar också de förnämsta farorna af

en sådan politisk poesi, som numera ej är orostiftande annat än genom bristen på en sant filosofisk källa.»* Då konsten utgör den fullständigaste framställningen af den mensklige enheten — derigenom att den berör alla de trenne hufvudområdena af vårt högre lif: känslor, tankar och handlingar — förmår den ock i lika mån inverka på alla tillvarelseformer, åldrar, klasser. »Konsten återför mildt teoretikerns alltför abstrakta betraktelse till verkligheten, under det den ädelt drifver praktikern till oegennyttiga spekulationer. Den är likaså egnad att lifva känslan hos dem, som för mycket öfva förståndet, som att utveckla fallenhet för betraktelser hos de känsligaste sinnen.»

Comtes klassifikation af de estetiska konsterna ställer, i enlighet med en aftagande generalitet och tilltagande förmåga hos våra olika uttryckssätt, *poesien* i spetsen; den tjänar som grund för alla de öfriga och den förmår vara ett uttryck för såväl tankar som känslor och handlingar. Poesien idealiserar mest af alla konster och imiterar minst.

De öfriga ordna sig efter poesien enligt den inre släktskapen, dervid *musiken* kommer att intaga andra runnet. Med afseende på generaliteten anmärker Comte med rätta, huru, afsedt från tekniska öfverdrifter, tonkonsten fordrar mindre studier än formkonsterna och huru den är mera populär och social än dessa.

Af de trenne konster, som genom bemedling af synsinnet uttryckas medelst yttre former, intager måleriet första rangen, bildhuggeriet den andra och byggnadskonsten den sista; och måleriet, som har det vidsträcktaste området, närmar sig mest till poesien, med hvilken det ock ofta blifvit jemfördt. Måleriet idealiserar mest liksom poesien; bildhuggeriet och byggnadskonsten idealisera mindre och imitera mera. I byggnadskonsten, som är den minst estetiska, har tekniken en öfvervägande betydelse, och den materiella skönheten är egentligen den enda, som kan framställas.

* Se *Politique positive*, I, sid. 286.

Comte anser, att konstens utveckling hittills varit, liksom vetenskapens och industriens, förberedande och att man mycket öfverdrifvit forntidens estetiska tendenser. Det var naturen hos den polyteistiska religionen, som gjorde föreställningen och konsten så verksamma, i jernförelse med sednare åskådningar. Men det var hufvudsakligen det offentliga lifvet, som utgjorde dess område, under det individet och familjen föga voro föremål derför.

Medeltidens herskande tro var visserligen i sjelfva verket antiestetisk — hvarigenom polyteistiska dogmer på ett artificiellt sätt fingo en viss näring — men genom det individuella målet för enhvar befordrade monoteismen konstens rigtning åt den personliga tillvaron, hvars innerligaste lif då blef idealiseradt genom storartade mystiska kompositioner.

»Medeltidens samhällighet åter var vida mer estetisk än forntidens, och fastän det offentliga lifvet fortfarande var militäriskt, hade det, genom att nu vara defensivt, förvärfvat en hög moralitet, som var gynsam för poesien. Genom qvinnans rättmätiga frigörelse kommo äntligen de husliga känslorna till utveckling. En ny känsla af den personliga värdigheten, som var fullt förenlig med den sociala hängifvenheten, möjliggjorde den fullständiga idealiseringen af den individuella tillvaron. Också framkallade ridderskapets beundransvärda institution, som sammanfattade dessa tvenne attributer, öfverallt en fri estetisk verksamhet, som gynnades mera än i någon föregående tid.»

Men, då äntligen de konstnärliga produkterna hunnit den höga utveckling, som gjort dem oförgängliga, hade redan medeltidsinstitutionernas upplösning börjat, och konsten hade då att idealisera trosföreställningar och seder, hvilkas förfall hindrade såväl konstnärerna som allmänheten att hysa de djupa öfvertygelser, som hvarje sann estetisk verksamhet fordrar.

Framtiden blir för Comte och positivisterna konstens sanna period. Intet häntyder på ett nedåtgående af våra estetiska förmågor, och än mer skola de öfvas och utvecklas, då den

nyare tiden lägger införlifvandet af konsten uti helheten af kulturlifvet till grund för pånyttfödelsen. Positivismen söker härvid att, genom att på bättre grundval än förr utarbeta en sant social lära, återförnya konstens verksamhet. Fasta öfvertygelser måste först utvecklas och spridas, ty utan sådana ingen sann konst; därför är positivismen oundgänglig för den nyare konsten. Vår tid saknar ännu öfvertygelser och djupa känslor; konsten är därför ännu alltför ofta ytlig, tvetydig och utan karakter.

Man kan ej, såsom Comte säger, finna »en mer estetisk regim än den, som gör känslan till nödvändig grund för den menliga enheten och som framhåller den allmänna fulländningen, synnerligast den moraliska, som vår tillvaros enda mål. Fastän den nya filosofien till en början blott synes föresätta sig att göra människorna mer systematiska, skall man snart finna, att den ej utför denna nödvändiga koordination annat än genom att grunda goda seder på orubbliga öfvertygelser. Då positivismen låter hvars och ens förnämsta tillfredsställelse bestå uti samverkan för andras lycka, hänvisar den dermed ock konsten till dess högsta bestämmelse, odlandet af de välvilliga känslorna.»

Också vill Comte, att positivismen vid alla högtider, som stå i förening med tilldragelser i vårt släktes utveckling och uppfostran, skall använda konstens medel mer än vetenskapens, då hvarje fest i sjelfva verket är en konstproduktion, bestämd som den är att idealisera motsvarande känslor.

Huru djupt Comte fattar konstens betydelse, synes af hans önskan, att historien skulle studeras med konstens tillhjälp. »De historiska studierna skulle, säger han, först börjas sedan man blifvit tillräckligt förtrogen med den poetiska framställningen af de olika sociala faserna och deras förnämsta befordrare»; och han framhåller, hurusom den nyare diktkonsten redan blifvit ledd till att idealisera Mensklighetens äldre stadier, såsom vi se af en Corneille, en Walter Scott, en Manzoni m. fl. Dessa tecken på den nyare tidens sätt att skildra och meddela

historien är emellertid, fortsätter Comte, »endast spontana fingervisningar för den nya rigtning, som positivismen bör gifva åt det estetiska snillet, genom att klart för detsamma åskådliggöra det flydda och till och med det kommande. Detta oerhörddt vidsträckta område kan dock ej öfverlemnas åt poesien förr än filosofien omfattat helheten deraf. Den absolute anden i teologien och metafysiken har hittills hindrat de olika sociala faserna att rätt förstås, synnerligast om det gäller att värdigt idealisera dem. Positivismen åter karakteriseras, då den alltid är relativ, af en historisk teori, som gör enhvar förtrogen med alla de olika sätten och villkoren för den mänskliga tillvaron. En uppriktig monoteist skulle ej kunna riktigt förstå och framgångsrikt skildra de polyteistiska och fetischistiska sederna. Den positivistiske skalden, som är vand vid den härledning, som finnes uti alla stadierna, kan åter identifiera sig med hvilken tidsålder som helst, så att han kan framkalla våra sympatier för faser, hvilkas æqvivalelenter vi böra igenkänna hos oss sjelfva.»*

Den följd af träffande dramatiska och episka skapelser, som sålunda uppstår, skall å ena sidan bli djupt förknippad med helheten af den positiva uppfostran, och å den andra med Mensklighetens systematiska kult.

Skalderna skola sålunda ej ha rätt att tro sig befriade från en verklig filosofisk förberedelse; förutan en sådan skulle de lätt komma att låna sin grundval från tillbakablifna systemer och hufvudsakligen utveckla en tom teknisk färdighet och utvisa en beklagansvärd saknad af den sant poetiska känslan. De, som äro kallade att följa en konstnärlig bana, må därför ej anse sig befriade från den grundliga och systematiska uppfostran, som bör vara gemensam för alla. Ja, Comte visar, att denna, då den är af så öfvervägande estetisk art, bör låta en stor del af den speciella konstnärsskolans vanliga undervisning för framtiden bortfalla och endast de nödvändiga tekniska förberedande studierna bibehållas. Dock bör härvid alla öfverdrifter och

* Se *Politique positive*, I, sid. 305.

allt pedanteri omsorgsfullt undvikas, då all originalitet och all sant estetisk flykt förqväfväs af för mycket tekniskt arbete. Comte vill till och med borttaga hvarje speciel konstskoleuppföstran, då han anser, att de särskilda konsterna böra läras genom en klok öfning, som underordnas en värdig imitation.

Comte önskar bland konstnärerna liksom bland vetenskapsmännen den ensidiga specialiseringen bannlyst: den allmänna uppföstran bör medföra smak och utbilda förmågor för alla de sköna konsterna, ej blott för en af dem. Denna universalitet har förr utmärkt de flesta stora konstnärer, och utan tvifvel finnes det ännu hos flertalet stora anlag för alla arter af konst, ehuru de ej, på grund af bristfälligheten i uppföstran, tillbörligen utvecklas, hvarför blott en talang i de flesta fall utbildas. Qvinnans kallelse och stora betydelse för konsten anser Comte obestridlig, synnerligast inom de områden, som ej fordra allt för stora ansträngningar — under det hennes natur i allmänhet ej är lämpad för vetenskapliga sysselsättningar. Hon skall framförallt inom poesiens område väsentligen kunna bearbeta och höja allt, som rör vårt husliga och personliga lif. »I alla afseenden tillhör den poetiska odlingen qvinnorna, och den är i harmoni med deras sociala ställning. Våra innerligaste känslor kunna ej bättre återgifvas än genom så rena organer som de.»

Positivismens åberopande af samhälligheten såsom den enda principen för den positiva moralen medför ett vädjande till mellankomsten af den *allmänna opinionen*, som är en naturlig domare öfver hvarje personsandel, synnerligast med afseende på det allmänna bästa. *Samstämmighet* i tankar och känslor är ett nödvändigt vilkor för den allmänna opinionen och utan en sann harmoni dem emellan skall denna opinionsmoraliska verkan förfelas. Öfverensstämmelsen i meningar blir ofullständig och skef, så länge som allmänna fördomar och föreställningar finnas, hvilka äro väsentligen subjektiva och ej

stödjas på ett objektift bedömande af den allmänna ordningen. Inom det rent politiska lifvet blir den allmänna opinionen i en ännu högre grad en ledande princip, ja, den blir här den hufvudsakligaste regulatoren, såsom synes bland annat af de felaktiga riktningar, som publiken ibland beträder, utan att styrelsen i många fall kan motsätta sig desamma. Det framgår häraf, huru nödvändigt det är att erhålla sunda principer, som kunna tränga igenom alla samhällsklasser och huru den slutliga pånyttfödelsen af de sociala institutionerna framförallt beror på en föregående omorganisation af meningar och seder. Då vi besinna, huru katolicismen ej förfelade att betydligt omdana det nya samhället i medeltiden trots lärans inre ofullkomlighet, böra vi hysa än större förhoppningar till positivismens förmåga att omorganisera samhället, då dess lära är rotfästad genom en vetenskaplig forskning, som ej tillåter tvifvel och subjektiva meningar. Dess sociala principer ega en orubblig fasthet, emedan de stå i öfverensstämmelse med vår naturs lagar och äro egnade att aflägsna alla »passionerade sofismer» samt ändtligen alltid hänföras till vår samhällighet och afse att göra vår vandel oberoende af ögonblickets stämningar. Härvid må man emellertid ej föreställa sig, att positivismen ännu har utbildat en fullständig lefnadslära eller att Comtes regler alltid utgingo endast ur den empiriska forskningen. Mycket återstår ännu att utreda och flera af Comtes åsigter fordra jemkning. Men *principen deri är sann och ädel* och flertalet af hans regler äro verkställbara, praktiska och ovederläggliga, emedan en strängt logisk deduktion och ett genialiskt förutseende på erfarenhetens grundval var hvad hans rika ande hade till sitt förfogande.

Comte har framhållit, huru det systematiska studiet af det flydda ej kan lemna oss mer än den *allmänna karakteren* hos det kommande. Det är därför af vikt att undvika detaljerade formuleringar för framtiden och att begränsa sig till det principiella, och Comte medger sjelf, att den sociologiska forskningens ernådda resultat er alltid varit för ofullständiga att

motsvara fordringarna på en vetenskaplig demonstration, som en verklig allmän giltighet skulle behöfva. Det är därför också *konstens* uppgift att fylla de luckor, som vetenskapen här lemnar.

Positivismen har en utomordentlig förmåga att omorganisera samhället och är den enda lära, som numera kan upphäfva nationalhatet och dettas tomma äflan och medföljande strider. Positivismen utgör egentligen den sednare delen af den stora revolutionen; och denna del skall enligt Comte framförallt bestå uti ett *stadfästade af principer och seder* för att åvägabringa en sann allmän opinion och lämpliga politiska institutioner under inflytandet af en *för hela Occidenten likartad ny andlig makt*, som har att utarbета den gällande doktrinen. »Den allmänna anden hos denna doktrin är hufvudsakligen historisk, under det revolutionens negativa del lät en antihistorisk ande förherrska. Ett blindt hat emot det flydda var då nödvändigt för att kraftigt lösrycka oss från den gamla regimen. Numera fordrar vår frigörelse från det flydda att vi gifva rättvisa deråt. — — Positivismen skall aldrig dölja sammanhanget emellan den andliga omorganisation, som han fullföljer, med det beundransvärda utkast, som utgör den förnämsta karakteren hos medeltiden. Långt ifrån att föreslå Menskligheten en pånyttfödelse, som saknar alla antecedentier, skola vi positivister alltid söka en ära uti att nu i hennes mognad mana henne att förverkliga det ädla försök (en allmännelig kyrka), som hon i sin ungdom gjorde, innan de andliga och sociala vilkoren tillstodde en afgörande framgång. Vi ha för mycket af framtiden i oss, för att frukta att någonsin blifva på allvar ansedda att önska en återgång till det flydda.»*

Comtes nya republikanska politik skulle enligt honom sjelf endast vara provisorisk och hufvudsakligen begränsad till den världsliga ordningen. Den andliga omorganisationen kan väl omedelbart börja grundläggas — och den bör det så mycket mer som den är af behofvet påkallad — men först då den tillräck-

* Se *Politique positive*, I, sid. 85.

ligt framskridit, skall den kunna medföra en fullständig pånyttfödelse äfven i verldsligt hänseende.

Republikens valspråk skulle, såsom Comte offentligt föreslog i Paris 1853, endast vara: *frihet* och *broderlighet*; den äldre fordran på jemlikhet skulle utgå, dels emedan borgerlig likställighet redan vunnits, dels emedan likhet i fysiskt, intellektuellt och moraliskt afseende hvarken finnes eller någonsin skall komma att finnas bland människorna.

Den enda moralprincip, som republiken kan uttala såsom sin, är ännu blott: »den fullständiga öfvervigten af den *sociala känslan*.» Lärorna och institutionerna äro i öfrigt ännu alltför obestämda. Den enda politiskt oåterkalleliga principen i vår tid är enligt Comte upphäfvandet af den ärftliga monarkien, såsom stridande emot framåtskridandet och känslan af värdighet hos fria medborgare. — Att positivismen, som har »ordning som stöd» till ett budord, härvid afser ett lagenligt tillvägagående i sina reformeringar, är tydligt.

Den konstitutionella monarkien utgör ingalunda något politiskt framsteg; den är blott en upplösande form af den ursprungliga absoluta monarkien — den enda verkliga monarkien — liksom protestantismen och metafysiken äro upplösande modifikationer af äldre systemer, ej definitiva former för religiös och social spekulation. Den konstitutionella monarkien är därför enligt Comte blott ett ojäfaktigt symptom på en graduel tillbakagång af kungainstitutionen.

Det adertonde århundradet hade genom den store Diderot uppställt problemet: »omorganisera utan gud och konung», ett problem, som revolutionen i många afseenden löste, men som Comte först afgjorde genom det högtidliga tillägget: »omorganisera genom Mensklighetens systematiska kult.» Stödjande oss på en sann sociologisk forskning och afseende från alla obevisade läror om makt och myndighet skola vi för framtiden söka organisera vårt samhällsskick i enlighet med människans verkliga natur. Det moraliska innehållet i föregående systemer skall ej åsidosättas, därför att deras teoretiska förutsätt-

ningar ersättas af nya, mer vetenskapliga begrepp. Positivis-
men vill därför omorganisera i religionens namn och föreslår
förändringar i styrelsen i kraft af samlefnadens verkliga lagar
och med yrkan på en medveten sträfvan hos alla och en hvar
att arbeta på Mensklighetens allmänna förädling. Medfödda
rättigheter känner sociologien ej till; den vesterländska kultu-
ren upphäver därför alltmer kastväsendet. Kristendomen bröt
i detta hänseende den teokratiska och den polyteistiska regimen,
och ädla och kraftiga påfvar tvekade ej att väsendtligen därför
påbjuda presterna celibatet, hvarförutan kyrkan förr ej skulle
bevarats från ärftlighetsprincipen och kunnat tillsätta sina tje-
nare endast på grund af personlig förtjenst. Vår tid fordrar
utomordentliga insigter och karaktersegenskaper hos den verlds-
liga maktens innehafvare, liksom kyrkan fordrat det för den
andliga styrelsen, och allmänt önskar man nu se makten en-
dast i deras händer, hvilka bevisat sin duglighet och gjort sig
förtjenta af landets förtroende.

Samhället styr enligt positivismen sig sjelf genom sina
inneboende krafter och sina olika lemmar; dess styrelse kallas
derför af Comte »sociokrati» och den kallar alla klasser till
hjälp dervid. Positivisterna äro därför hvarken demokrater eller
aristokrater; de äro *sociokrater* eller republikaner i ordets äd-
laste mening, ty samhällets allmänna bästa är deras enda so-
ciala mål och de söka att åvägabringa en solidarisk samverkan
mellan alla medborgare.

De skilda funktionerna i samhället böra enligt Comte
öfverflyttas genom *innehafvarnes val af efterträdare*, då ett
öfverhufvud bör bäst känna kallets fordringar och de krafter,
som äro att förfoga öfver. Detta förhindrar dock ej att taga
råd af sakkunniga och opartiska fackmän. Underordnades val
af förmän är ett anarkiskt tillvägagående, som saknar verkliga
garantier. Det har blott kunnat användas i öfvergångstider
såsom en protest emot kastinstitutionen, sedan den blifvit för-
tryckande.

Den världsliga makten eller-regeringen bör enligt positi-

vismen förestås af *trenne patricier*, som helst tagas ur bankirernas klass, då dessa besitta den vidsträcktaste verksamhet och största öfverblick, och detta triumvirat har att i fråga om lagstiftning, som det blott tillkommer den världsliga makten att sätta i verket, att inhemta råd och begära upplysning af den andliga makten, som, på grund af sin opartiskhet, sin frigörelse från egendomsbesittning och sina vidsträckta insigter om naturens och Mensklighetens lagar, afgifver utlåtanden om alla slag af reformer och påpekar brister och orättvisor att afhjelpa.

De patriciska triumvirerna böra ingen annan lön ha än landets aktning och tacksamhet; deras förmögenhet bör i de flesta fall förslå för det värdiga lif, hvarpå de styrande böra gifva exempel.*

Styrelsen behöfver, då den andliga makten blifvit ordnad i enlighet med tidens fordringar, blott *trenne* ministrar, hvilka skola förestå inrikes-, utrikes- och finans-departementerna. Med inrikes-departementet förenas justitie-departementet och öfvervakandet af den primära allmänna uppfostran samt åkerbruket. Utrikes-departementet skall omfatta handeln och militären. Finans-departementet öfvervakar fabrikationen och de allmänna arbetena.

För vår öfvergångsperiod, som ännu har så mycket tvifvel och anarki att öfvervinna, ansåg Comte, att en civil diktator, en republikens president, vore nödvändig. Under den tid en sådan högsta styresman vore i spetsen för den världsliga makten, skulle han under sig ha de nyssnämnda *trenne* ministrarne, och dessa skulle väljas af honom i enlighet med det andliga öfverhufvudets råd. Men diktatorn skall, då öfvergångsperioden kan anses slutad, öfverlemnna hela makten till de *trenne* ministrarne, som derigenom blifva verkliga triumvirer. Dessa skola, likaledes i enlighet med den andliga mak-

* Att de rike anses böra utan lön åtaga sig mångfaldiga offentliga uppdrag, derpå se vi dagliga exempel, först och sist i riksdagens första kammares ledamöters frivilliga funktioner.

tens råd, välja sina efterträdare, som dock af folkvalda delegerade kunna förkastas, om allvarliga skäl finnas dertill, dervid allmänheten medelst offentliga möten och pressens kontroll kan verksamt ingripa.

En bankir bör redan nu kunna finnas, för öfvertagandet af utrikesministeriet och en åkerbrukschef för öfvertagandet af inrikesministeriet. Men till finansminister anser Comte, att en framstående arbetare tillsvidare borde väljas, då å ena sidan entreprenörerna genom sin egoistiska sträfvan och sina monopols-intressen ännu ej torde vara tillräckligt utbildade för en sådan befattning, och å den andra arbetarna i allmänhet numera besitta en betydlig erfarenhet om lifvets yttre villkor och ofta utmärkas af upphöjda och sant sociala känslor. Detta folkelement, som blott skulle finnas i regeringen endast så länge öfvergångsperioden varar (ty i ett normalstadium behöfves det ej der), skulle utgöra en mäktig garanti emot folkuppviglare, då dessa derigenom ej kunde ha skäl att egga arbetsklassens känslor emot de styrande och då verkliga folkorganer kunde sjelfva föra sin talan och med sina insigter kullslå »talare» och sofister.*

Lagstiftningen skall sålunda tillhöra regeringen sjelf — vederbörligen upplyst af sakkunnige — ej något parlament. En folkförsamling kan åter utöfva en nödvändig kontroll i förening med pressens och klubbarnes diskussioner. Stiftandet af en lag behöfver enligt positivismen inga andra diskussioner.

Sociala sammandrabbningar, som väl alltid skola hota, söker presterskapet att så vidt möjligt förebygga, och detta sker mera genom att egga de goda böjelserna än genom att bekämpa de dåliga, ehuru ett undertryckande deraf ibland är nödvändigt. I så fall rekommenderar positivismen att först på öfvertygelsens väg verka på siunena och sedan, om detta ej hjälper, att inom en trängre krets af anhöriga och vänner göra allvarliga föreställningar. Förblir detta utan verkan, skall ett offentligt tadel af presterskapet uttalas och slutligen utstöt-

* Se *Politique positive*, IV, sid. 445—455.

ning ur samhället ega rum. Den felaktige förklaras då ovärdig och oduglig till att deltaga i den menckliga samverkans pligter och välgörningar. Då presterskapets moraliska verksamhet alltid måste ega sitt stöd i en upplyst allmän opinion hos massan, och då intet uttaladt tadel uträttar något gagn, om det är orättvist eller ej delas af ett flertal rättänkande, skall presterskapet ej lätteligen komma att göra några farliga misstag, och dessa skulle snart bli allvarligen bestraffade.

Den verldsliga maktens ingripande måste dock påfordras, då ej samvete och allmän opinion förmå rätta felen, och då svårare brottslighet förefinnes. Positivismen kan emellertid ej erkänna något våldsamt ingripande af den verldsliga makten i de industrielt sociala brytningarna, allraminst för att skydda de högre mot de lägre.

Gemensamma arbetsinställelser eller strejker, som anställas fredligt och utan tvång, får derfor regeringen ej med militära ingrepp söka att afvända. Stödjes ej styrelsen i ett dylikt försök af en afgjord allmän opinion, lider den ock obotlig skada, ty den strider då emot den allmänna rättskänslan, den allmänna moralen, och dess stöd kan ingen regering undvara utan att gå sin upplösning till mötes.*

Comte afsåg med sin politiska skapelse att på samma gång förverkliga kristendomens ädlaste samhällsreform och nationalkonventets förnämsta program. Han gjorde ett utkast till en provisorisk politik, som borde gälla till dess den pånyttfödande läran hunnit tränga igenom och blifva lefvande. Konventet var för Comte den enda af de makter, som sedan slutet af förra århundradet verkligen sökt att styra samhället och som ensam förmått undvika den politiska illusionen om en sty-

* På Arbetaremötet i Stockholm, Juli 1879, uttalade en betydande majoritet ett skarpt klander öfver regeringens militära åtgöranden vid Sundsvallsstrejken, då de strejkande bevisligen iakttago en värdig hållning. Man kunde fråga sig, hvarför ej militärmakt användes mot de norrländska sågverksegarne, då de, utan att göra hemställan till arbetarne, göra gemensamma öfverenskommelser att nedsätta lönerna på samma tid och sålunda också göra strejk?

relse, som skulle omedelbart vara ordnad för all framtid. Af många skäl kunde ej konventet gifva Frankrike en afgörande konstitution; den inre anledningen härtill var enligt Comte den rent negativa naturen hos den herskande metafysiken; den nödvändiga intellektuella och moraliska grundvalen saknades för den politiska omorganisationen. En fullständig anarki inträffade sedan såsom följd af denna revolutionära metafysik, och slutet blef i stället för ett ordnad framsteg en den mest afgjorda tillbakagång, som vi känna och hvars fortsättning i alla europeiska länder vi dagligen äro i tillfälle att erfara.*

Ehuru positivismen redan lagt den filosofiska grunden till den sanna politiken, äro dess principer ännu så föga utvecklade och framförallt så illa förstådda, att de, såsom Comte sjelf framhöll, ingalunda ännu kunna leda det politiska lifvet i egentlig mening. Han ansåg, att ända till dess, att dessa nya principer fått fritt herska öfver tankar och känslor, hvilket fordrar åtminstone en generation, skola de ej kunna leda det graduella inrättandet af de slutliga institutionerna. Man kan ännu blott gifva utkast till den *andliga omorganisationen*, som trots de stora svårigheterna därför ändtligen blifvit likaså möjlig som den redan varit nödvändig. Allvarliga politiska rubbningar torde ej vara att befara deraf, emedan den andliga anarkien i vår tid förhindrar utbildandet af verkliga öfvertygelser och emedan tillräckligt kraftiga personligheter saknas. Comte förbisåg ej de oordningar, som måste följa empiriska försök att omedelbart skapa en slutlig regim; men han anser dem skola blifva begränsade och mer sorgliga än verkligt farliga.

Tidens ljumhet var för Comte liksom för betraktaren af kulturen ett par årtionden efter honom ett för hela politiken betecknande faktum. »Det inre lugnet, säger han, beror lika-

* Vi påminnas härom bl. a. af det fortlefvande intresset för konungslighetens glitter, af universiteternas undervisning i statskunskap, af den ofta synliga arten af historia, hvilken Voltaire så uttrycksfullt kallade »fable convenue», af utnämningen till »historiografer» till dynastiernas förherligande, läseriets tilltagande m. m.

som den yttre freden numera blott på otillräckligheten i de kullstörtande krafterna, på grund af den upplösande rörelsen.»

Positivismen hyllar centralstyrelse i motsats till lokalstyrelse, då den förra är mera praktisk och opartisk, den sednare mera teoretiserande och skadlig för den sanna friheten. Parlamentarismen är ett undantagsförhållande, som utgör en efterapning af en regim, hvilken hufvudsakligen tillhörde ett öfvergångsstadium i Englands politik. Denna representation utmärker ett särdeles ofullkomligt statsskick och besitter ingen politiskt ledande och ordnande förmåga; den kan tvärtom ofta vara orostiftande.

Genom den nuvarande folkrepresentationen kan det orimliga förhållande inträffa, att snart sagdt enhvar medborgare medelbart eller omedelbart kan uppfordras att diskutera och besluta öfver de mest svårlösta frågor, dertill all verklig sakkunskap ofta saknas och hvilka endast kunna handläggas af fackmän, så inom praktiska som teoretiska områden.

Det parlamentariska styrelsesättet lider af det grundfelet att hopblanda den andliga och den världsliga makten i en enda mer eller mindre allsmäktig korporation. Så kan ingen normal styrelse vara organiserad. Okunnighet och en egoistisk partianda ha redan alltför mycket blottställt parlamentarismen, för att den skall kunna länge ega bestånd.

Folkrepresentationen, som Comte ansåg böra minskas till ungefär en tredjedel af representanternas nuvarande antal, skulle endast sammanträda för att votera budgeten, som styrelsen eger att framlägga. Förslagernas lämplighet eller olämplighet skulle ej bli föremål för diskussioner, och behöfva vi ej frukta nutidens radikala meningsskiljaktigheter i framtiden, då allt politiskt ordnande kommer att grundas på vetenskapliga principer och ej kan utgå från hugskott, partiåsigter eller motsatta kulturstadier i samhället.* Folkrepresentationen kan och bör åter, då den representerar den materiella tillvaron och har att

* Det skall t. ex. i framtiden bli en omöjlighet att vid riksdagen diskutera tillsättandet af professioner vid akademierna och än mer att neka

svara för ett nyttigt användande af landets och de enskildes tillgångar, tillse, att utgifterna motsvara den ekonomiska ställningen; och den kan dessutom utöfva en klok kontroll öfver förvaltningen samt uttala sin mening i regeringsärenden, då omständigheterna så fordra.

Hela den bildade världen, som framgått ur den europeiska kulturen, skall enligt Comte i framtiden bilda en enda stor republik, den Vesterländska Republiken, hvilken lämpligast borde indelas i ett sextiotal oberoende republiker af ej större omfång än Europas mindre stater, t. ex. Belgien, Holland, Sverige, Norge m. fl. En befolkning af 1—3 millioner innevånare skall vara nog för att i framtiden bilda en stat, hvars sammanhållning ej får grundas på någon sorts tvång utan endast på känslan af gemensamhet. Dessa republiker skulle ej ha något annat fullt gemensamt än deras *andliga regim*, deras förening skulle med andra ord vara religiös, ej politisk i egentlig mening. Den skulle vara grundad på en och samma uppfostran, samma seder, samma universella fester, och det enda allmänna öfverhufvudet skulle vara den vesterländska kyrkans Öfversteprest. En inbördes fred skulle råda dem emellan och deras gemensamma politiska företag gentemot utlandet alltid ledas af kloka öfverenskommelser och gälla dels ett gemensamt försvar emot yttre anfall, dels uppträdande för kulturens och Mensklighetens sak bland mindre bildade nationer, derest uppenbara orättvisor och barbariska handlingar utöfvades.

En relativ allmän afväpning skulle genomföras, och endast en jmförelsevis liten armé eller landtmilis bibehållas för ord-

anslag till naturvetenskapliga institutioner på samma gång som teologiska lärareplatser beviljas sådana, såsom skedde vid svenska riksdagen 1878, då en meteorologisk profession vägrades, men en profession i »teologiska prenotationer» upprättades. I en snar framtid skall svenska folket ha svårt att förstå, huru dylika vidunder af beslut kunnat fattas i vår tid.

ningens upprätthållande. Förslagsvis bestämde Comte dess numerär för Frankrike till 80,000 man.*

Nationalhatet upphör mer och mer genom en gemensam upplysnings allmänna spridning, och det skall snart försvinna med resterna af krigiska tendenser, som personliga regeringar ännu underhålla. Genom den allmänna religionens välsignelsebringande inflytande skall en sann broderlighet snart bli rådande och reformer i en mängd praktiska institutioner bli genomförda till underlättande af samfärdseln och samverkan med alla bildade nationer: gemensamma systemer för vigt, mått och mynt m. m.

De skilda staterna, sociokratierna, skola upprätthålla en inbördes samstämmighet, och de skola, hufvudsakligen med tillhjälp af presterskapet, undvika alla sammandrabbningar inom industrien. Frihandelsprincipen är den enda, som öfverensstämmer med vår princip om allmänt broderskap, om sann Mensklighet; alla monopol skola därför försvinna liksom all falsk nationalkänsla. Hvarje stat skall med ett ord bevaras från den tomma sträfvan att bestå endast genom sin egen industri; känslan af inbördes beroende bör alltmer utvecklas och stärkas.

Enligt positivismen skall framtidens kultur ej ega sitt förnämsta stöd hos de klasser, som hittills mest deltagit i vår utveckling, utan hos den fria arbetsklassen eller proletariatet.

Liksom den gamla tidens samhälle trots kristendomens hjeltetid under nära fyra sekler fortfarande var hedniskt och ej blef kristet förr än det grundligen omskapats genom ännu en ny faktor jemte den kristna läran, nämligen *barbarerna*; så skall ej heller positivismen kunna omdana det kristna samhället, förr än tvenne faktorer, som hittills hållits på en jem-

* Sverige skulle enligt denna måttstock ha den lyckan att ega en armé på endast 8,000 man! Den allmänna värnepligtens vänner finge då än mera skäl än nu att kalla industriens och vetenskapens vänner för fosterlandsförräddare, därför att de kämpa emot militärkulturen!

förelsevis barbarisk ståndpunkt, eller *arbetaren* och *qvinnan* blifvit höjda i andligt och socialt hänseende och erhållit sina verkliga platser i samhället.

Hvad särskildt arbetsklassen beträffar, har Comte uttalat följande afgörande omdöme: »En verksam aristokratisk egoism har i allmänhet tillbakahållit en sann öfvervigt af den sociala känslan hvilken är grunden för vår pånyttfödelse. Positivismen kan ej erhålla orubbliga anhängare utan i skötet af den klass, som, främmande för hvarje felaktig undervisning om ord och andeväsanden (entiteter), och lifvad af en verksam samhällighets-känsla, utgör det förnämsta stödet för det goda omdömet och moralen. Arbetarne äro med ett ord de enda, som kunna på ett afgörande vis bistå de nya filosoferna.» Dessa båda klasser ha mycken intellektuel och moralisk frändskap och de ha enahanda sträfvan att underordna detaljsinnet under enhetssinnet. Hos den ena som den andra utvecklas ock ädelmod af en vis materiel sorglöshet och förakt för verldslig storhet, åtminstone då de sanna filosoferna genom umgänge med värdiga proletärer till fullo utbildat sin karakter. Då denna sympati tillräckligt utbildats, skall man finna, huru proletären i många afseenden visar sig vara en spontan filosof och filosofen en systematisk proletär. Dessa båda yttersta klasser skola föröfrigt erbjuda enahanda egenskaper gent emot mellanklassen, som, då den i verldsligt afseende har öfvervigt, håller deras ekonomiska tillvaro i sina händer.»

Proletärerna förmå genom sin ställning bättre än någon annan klass att spontant utveckla våra bästa instinkter och deras hufvudsakliga moraliska verksamhet yttrar sig i de sociala känslorna, som hos dem få en omedelbar och daglig öfning. De ädla tendenserna underhållas der alltid af verkamma sympatier, som härledas af en personlig erfarenhet om de olyckor, som finnas i Menskligheten. National-konventet hade redan vetat stödja sig på proletärerna, ej allenast såsom skydd emot hotande faror utan äfven för den slutliga sociala pånyttfödelsen. Vi veta ock, hurusom kristendomen alltid stödt sig

på folket och ernått sina framsteg genom förbund dermed. Att proletärerna eller massan af folket skulle deltaga i styrelsen, ingick ej i Comtes politik. »Hvarje omedelbart deltagande, säger han, af folket i den politiska styrelsen för att i sista hand afgöra svar och mått och steg, passar nu för tiden blott för revolutionära stadier. Utsträckt till slutstadiet blir detsamma hufvudsakligen anarkiskt eller åtminstone helst illusoriskt.»

Upprorsrätten, som grundats på den öfvergående dogmen om folkvälde, erkännes af positivismen endast såsom »en yttersta åtgärd, som är nödvändig för hvarje samhälle för att ej duka under för det tyranni, som följer af en absolut underkastelse.» Från vetenskaplig synpunkt bör man, i revolutionen se en helsobringande kris, men denna är dock alltid ett undantagsförhållande, som endast med mycken klokhet bör tillgripas, då eljest en värdig underkastelse enligt positivismen bör vara rådande i livets vanligare skiften.

Folksuveräniteteten innebär dock i moraliskt hänseende stora och berättigade sanningar, och Comte påpekar, huru densamma medför stora förpligtelser att leda den sociala tillvaron mot ett gemensamt mål och huru densamma uppgår uti den sanna moralens allmänna princip, nämligen samhällighetens öfvervigt öfver alla slag af personlighet. Den nya filosofien måste dock rena denna makt från hvarje anarkisk sträfvan, hvilket den förmår genom att inom den moraliska ordningen förlägga hvad som den revolutionära regimen förlade inom den politiska — i enlighet med särskiljandet af de tvenne slagen af styrelse, andlig och verldslig, hvilka revolutionen hopblandat. Positivismen tillstädjer sålunda ej något absolut folkvälde, utan motverkar lika mycket folkets som kungarnes absoluta makt, godtycke och ofelbarhet. Sann upplysning och vetenskaplig kännedom om de sociala lagarne skall alltid vara grunden för den makt, som för framtiden lägges i folkets händer.

Proletärernes hufvudsakliga verksamhet i det gemensamma samhällslifvet bör vara af *moralisk art*, då de gemensamma

behofven hos proletariatet påkalla deras bistånd för tillämpandet af de förnämsta moralreglerna, som i allmänhet äro bestämda att skydda detsamma. För att dessa regler skola bli gällande i det praktiska lifvet bör den andliga makten föga räkna på mellanklassernas hjälp.*

Positivismen har ersatt revolutionens diskussioner om människans rättigheter med bestämmande af hennes pligter, och i stället för striderna om maktens innehafvande har den föresatt sig söka det rätta sättet för dess visa utöfning, som Comte anser bäst ske genom ett värdigt deltagande i det offentliga lifvet i moraliskt afseende utaf arbetsklassen, hvarigenom svårigheterna i dess sociala belägenhet väsentligen häfvas.

Det var ej en utopi hos Comte att yrka på proletärerernas deltagande i den nya kulturen; ty redan 1848 års revolution hade genom det betydelsefulla utnämmandet af arbetaren Albert till regeringens medlem delvis realiserat en dylik plan och den provisoriska regeringens undervisningsminister förkunnade i sin valproklamation, att icke allenast institutionerna utan äfven personerna måste ombytas, att bönder borde väljas till deputerade, att man ej skulle låta sig förblindas af den stora världens rikedomar och seder, utan anse att det praktiska lifvets män, äfven om de ej erhållit mer än den första grundläggande undervisningen, kunde vara lika värdiga och dugliga till representanter etc.

Positivismen hyllar *allmän rösträtt* för val af ombud, och den betraktar densamma som en medborgerlig funktion eller som ett medel att framdraga lämpliga förvaltningsmän m. m.

Vår tids arbetare visa ofta en förvånande grad af insigt i såväl offentliga som enskilda angelägenheter och uttrycka ofta på ett träffande vis sunda och sanna åsikter såväl om våra religiösa angelägenheter som våra materiella behof, hvarom arbetaremöten och sammankomster bära ojäfaktiga vittnesbörd. Blir endast uppfostran mer fullständig och systematisk, skola arbetarne snart på ett värdigt sätt visa hvilken bestäm-

* Se *Politique positive*, I, sid. 132—138.

melse de ha att fylla i samhällslifvet. Enighet och en sant allmännyttig samverkan är härvid de första grundvilkoren.

En utomordentlig hjälp för vår förkofran är alltid den *allmänna samverkan*, som finnes i hvarje samhälle: »den svåra segern af samhälligheten öfver personligheten fordrar, säger Comte, icke allenast den ständiga mellankomsten af sanna och ädla principer, som förmå att skingra hvarje tvifvel i den enskildes lif; utan ock den oafåtliga återverkan af alla på en hvar, vare sig för att förqväfva egoistiska tendenser eller för att egga de sympatiska känslorna.» Ett förträffligt medel att odla den sociala känslan finner Comte i bildandet af *klubbar*, i hvilka under samverkan af bildade och obildade en sann allmän opinion bäst kan förberedas. Comte ser i klubbarne till och med ett provisoriskt ersättande af den gamla kyrkan och en förberedelse till den nya, om de lämpligen ledas af den pånyttfödande läran.

Impulsen till de praktiska företagen utgår enligt Comte från patriciatets eller kapitalisternas rikedomar eller, som han säger »närings-reservoarer», hvilkas hufvudsakliga sociala verkan härrör af deras *koncentrering* hos enskilda individer. Den sociala positivismen är därför det förnämsta teoretiska stödet för individets besittning af materiella egodelar. Dock skall egaren deraf ej anse sig som annat än låntagare af Mensklighetens stora gemensamma arf — liksom ock den i intellektuelt och moraliskt afseende högt uppsatte måste anse sig som gäldenär till alla föregångare och samtida, som före honom bidragit att föröka Mensklighetens stora andliga rikedomar. Kapitalisten och egendomsbesittaren äro därför enligt Comte att anse som »offentliga funktionärer», likasåväl som vetenskapsmannen eller presten, och allas inkomster äro i sjelfva verket att betrakta som honorarier eller löner. Deraf den omutliga förpligtelsen för alla — de rika såväl som de fattiga — att

arbete eller vara Mensklighetens tjenare, samt den oundgängliga förkastelsesdomen öfver hvar och en, som ej uppfyller någon bestämmelse utan lättjefullt lefver på andra.

Det gamla samhällets slafveri var en nödvändig förberedelse för det industriella lifvet, och medeltidens lifegenskap var ytterligare ett steg framåt för ordnandet häraf. Först vår tids fria arbetareklass, som fått sin ställning afgjord genom 1789 års stora kris, kan tillstädja en sann och värdig systematisering af industrien och arbetet, en systematisering, som är oförenlig med den militära kulturen, hvilken gör krigarne till styrande och blott tillstädjer det industriella arbetet som ett nödvändigt vilkor för deras verksamhet.*

Proletariatet är ett likaså nödvändigt samhällselement som patriciatet; det förra kan endast ernå sitt sociala inflytande genom en ständigt och samfärd verksamhet, hvarigenom dess förnämsta mänskliga egenskaper komma till utveckling. Kroppsarbetarne äro enligt positivismen att uppfatta såsom offentliga funktionärer liksom patriciatets och den andliga maktens funktionärer; och deras aflöning bör därför ej anses utgöra värdet af ett fullgjordt arbete, utan betraktas som en rättmätig ersättning för tid och möda, som är oundgänglig för lifvets uppehälle. Kroppsarbetarens lön eller rättare honorarium, skall därför enligt Comte ej fritaga från tacksamhet, lika litet som de s. k. fria yrkenas honorarier pläga göra det.

Den offentliga regimen grundar Comte på föreningen af följande tvenne altruistiska böjelser: *de starkes hängifvenhet för de svage* och *de svages vördnad för de starke*. Förhållandet mellan patriciatet och proletariatet regleras närmast af den *industriella ordningen*, hvilken i första hand består uti: särskiljandet mellan *entreprenörer* (arbetsgifvare) och

* Vi se i våra dagar de förfärliga följderna af militärpolitik midt i vår rikaste vetenskapliga och industriella utveckling, då vi nödgas bevittna Tysklands ekonomiska elände vid sidan af dess vapenglans och Englands rekrytering af soldater bland brödlöse arbetare för att föra nesliga eröfringskrig mot bildbara, ehuru lägre stående folkstammar.

arbetare och den inre hierarkien inom patricietet såväl som inom proletariatet (se tablån sid. 402) samt vidare uti: underkastelsen af landsbygden (såsom minst framskriden i kultur) under städerna. Åkerbrukare, fabriksidkare, köpmän, bankirer utgöra då den naturliga sociala skalan.

Genom denna nya ordning skola de lägres verkliga intressen sammanfalla med de högres välvilja för de förra. Af vigt är dock att tillstå mellanklassernas och uppkomlingarnes ofta visade öfvermod och egoism samt att kraftigt motverka dylika tendenser. »Våra nuvarande oordningar ha framförallt förvärrats genom den förhatliga ärelystnaden hos det lägre borgerskapet och dess blinda förakt för folkets intressen.»

Arbetarne böra alltid ta sin tillflykt till den andliga makten och helst ej företaga några mer ingripande åtgärder, till exempel arbetsinställningar, utan i samråd med upplysta rådgifvare inom denna klass, som bäst kan medla, då dess förbindelser med och inflytande på de industriella cheferna oftast torde låta rättvisans och billighetens fordringar bli hörda och följda. Presterskapet skall söka att förebygga all despoti inom det industriella lifvet, rikedomens såväl som massans, och bör understödja dem, som vid uppståndna sammandrabbningar befinnas ha den största moraliska rätten på sin sida. Arbetsinställningar, som äro arbetarnes enda medel att skydda sin ekonomiska tillvaro, kunna få den andliga maktens understöd, då kapitalisterna visa sig egoistiska och glömska om sina sociala pligter; men de kunna ock motverkas af samma makt, derest arbetarnes fordringar äro obilliga eller deras hållning är ovärdig.

Comtes ställning till de samtidigt med positivismen uppståndna kommunistiska skolorna måste här angifvas, då intressanta beröringspunkter finnas vid sidan af skarpa skiljaktigheter och bådadera ega vetenskaplig och moralisk betydelse.*

* Detta ämne har blifvit af mig närmare afhandladt vid Arbetaremötet i Stockholm, Juli 1879, i ett föredrag, som utkommit i broschyrform med titeln: *Kapitalets och arbetets problem*.

Träffande säger Comte om kommunismen: »för att göra kommunismen rättvisa, måste man framförallt erkänna de *ädl*a *känslor*, som utmärker densamma, och ej afse de tomma läror, som uttalat dem. Så snart arbetarne lärt känna bättre uttryck för deras berättigade önskingar, skola de ej tveka att föredraga klara och verkliga begrepp, som medföra en fredlig och varaktig verksamhet, framför ovissa och förvirrade skuggbilder, hvilkas upplösande sträfvan snart uppdagas af folkinstinkten.» Jag vet af erfarenhet, huru kommunister lemnat sitt system, då de funnit sina åsichter bättre tillgodosedda af positivismen. Comte framhåller vidare, huru namnet kommunism egentligen blott uttrycker ett *öfvervägande af samhällighetskänslan*, och denna är utan tvifvel den ledande principen för de flesta upplysta kommunister. I en vigtig punkt öfverensstämmer positivismen med kommunismen, nämligen i principen om *egendomens allmänna eller sociala natur*.

Egendomen kan enligt den positivistiska skolan ej skapas af dess innehafvare utan en allmän *samverkan*, hvarför dess förvaltning ej kan vara rent individuel. Egendomen är i viss mån att betrakta som en gemensam tillhörighet, men som måste *förvaltas* af vissa enskilda individer. Dessa, patronerna, bli då egentligen att anse som *offentliga embetsinnehafvare* med *ansvarsskyldighet* och *förpligtelser* af särdeles bindande slag gentemot samhället och, först och sist, emot arbetaren.

Till förekommande af egendoms öfverflyttande till odugliga arftagare rekommenderar Comte ett utomordentligt verkamt medel, nämligen: att till söner *adoptera* insigtsfulla män, som ha att öfvertaga egendomsförvaltningen till största möjliga nytta för egarne, arbetarne och samhället — under det de odugliga sönerna endast få en måttlig lifränta.

Kommunismen glömmar i sin materiella sträfvan, att lifvet har andra faktorer än rikedom och att intelligensens eller forskningens område i sjelfva verket är likaså gemensamt och socialt som rikedomens, men att det förra det oakadt ej kan delas lika åt alla.

Trots de fel, som tydligen finnas i kommunismen, böra vi dock tillstå, att den eger den obestridliga förtjensten att ha omedelbart framkastat vårt viktigaste och mest svårlösta samhällsproblem.

Om nu egendomsbesittningen i princip är inför positivismen liksom inför kommunismen af social natur, afviker dock den förra läran från den sednare fullständigt i uppfattningen af egendomens förvaltning, och den uppträder emot kommunismens på samma gång ofullständiga som kullstörtande sätt att lösa frågan. Positivismen förordar *moraliska medel* och icke, såsom kommunismen, politiska, och den önskar endast se den andliga makten uppträda för att ordna arbetarnes angelägenheter. Tvång och våld fördömer den å såväl de stores som de ringares sida.

Kommunismen, som velat införa en ny tingens ordning, misskänner, ja förnekar rent af de sociala företeelsernas naturlagar. På grund af okunnigheten om samlefnadens verkliga lagar är det som kommunismen medför en farlig sträfvan att *undertrycka all individualitet*. Positivismen bekämpar förvisso individualismen såsom princip och förkunnar samhällighetens öfvervigt öfver personligheten som en dogm; men detta sker blott för att undertrycka den öfvervigt af personligheten, som felaktiga läror och en upplösande och egoistisk tidsanda småningom medfört i vår kultur.

»Det stora mänskliga problemet består uti att så mycket som möjligt förena den *fria, individuella delningen* med en icke mindre nödvändig *samverkan*. En uteslutande öfvervigt af det sednare villkoret skulle leda till tillintetgörande af all sann verksamhet, ja t. o. m. af all sann värdighet, genom borttagandet af allt ansvar. Sådan är den utomordentliga farran af alla dessa överställbara läror, som uppoffra den sanna friheten för en omstörtande likställighet eller ett öfverdrivet broderskap.»

Ett annat misskännande af samhällighetens lagarne framlyser hos kommunismen i dess aflägsnande af de industriella che-

ferna eller arbetsgifvarne. Positivismen åter lärar, af historiska och sociala skäl, att intet industriellt arbete på få undantag när, kan verksamt försiggå utan bibehållandet af den gamla organisationen med kapitalister och arbetare. Desse sednare skola naturligtvis i framtiden ej lefva i nutidens eländiga förhållanden; de böra, genom en nödvändig social pånyttfödelse, komma i åtnjutande utaf de största möjliga förmåner och lefnadsvillkor för att kunna föra ett lyckligt och sorgfritt lif — t. ex. besittningen af bostäder, arbetstimmarnes nedsättande (till ungefär antalet 8), fast arbete, fasta löner, fri allmän och enskild sjukvård, fri undervisning, fria biblioteker m. m. Med fast lön afses här endast en del af betalningen, eller en för viss tid garanterad aflöning, som är oberoende af det lemnade arbetet — till skilnad från en rörlig del af lönen, hvilken står i förhållande till det utförda arbetet.

Positivismen skiljer sig från andra sociala omorganiserande skolor derigenom, att den *först* söker grundlägga den normala allmänna uppfostran och *sedan* arbetet på den förras grundval — under det man hittills eljest velat behandla dem samtidigt eller till och med sökt ordna arbetet före uppfostran. »Lösningen af det gemensamma sociala problemet skall med ett ord förbli *experimentelt* och *revolutionärt* eller ock *rationellt* och *fredligt*, alltefter som organiserandet af arbetet skall *föregå* eller *följa på* organiserandet af uppfostran.»

Qvinnans vikt och betydelse är i Comtes samhälle lika stor som vacker. Fastän — rättare, enligt vår mening, emedan — hon ingen yttre politisk rol spelar deri, blir hon af ett desto större inflytande på det sociala lifvet. Såsom hustrur till innehafvarne af den andliga makten — de positivistiska presterna — bli qvinnorna medhjelparinnor för dess utöfning; och inom alla andra klasser af samhället skall hennes rådgifvande, förmedlande och mildrande verksamhet alltid fram-

stå såsom en hufvudbestämmelse — under det hon allt mindre skall visa sig egnad för det yttre lifvets verksamhet och äflan.

Qvinnans deltagande i kulturen i allmänhet och i det positivistiska förnyelseverket isynnerhet är nödvändigt för åvägbringandet af förståndets och verksamhetens underordnande under känslan eller moralen. Medeltiden med dess riddarskap, dess qvinnokult och dess förkunnande af moralens öfvervigt öfver politiken, hvilket sednare följde af kristendomens införande och den andliga maktens välde öfver den verldsliga, har lemnat verlden oförgätliga lärdomar och tjänster.

Positivismen, som vill rätta den stora revolutionens förvillelser och medelst ett uppbyggelseverk ersätta dennas nedrifvande, söker nu insätta qvinnan på hennes rätta plats genom att förena riddaretidens uppfattning med en fredlig samhällighet och en i alla afseenden naturenlig åskådning af den personliga och allmänna kärlekens art och bestämmelse. Denna skall vara lifvets ledstjerna, och den sociala synpunkten, den sociala känslan vara bestämmande för all vår verksamhet. Sjelfva vetenskaperna bli derigenom förädlade och genom känslomomentets inflytande försvinner faran af en blind och empirisk specialisering i den vetenskapliga forskningen, som hittills varit öfvervägande.

Comte uppfattar qvinnan såsom öfverlägsen mannen genom den större harmoni och enhet, som finnes i hennes väsende på grund af »människoslägtets förnämsta egenskap, tendensen att låta samhälligheten råda öfver personligheten», och från denna moraliska synpunkt anser han det är som hon alltid förtjenar vår tillbedjan och bör betraktas som den renaste typen af Menskligheten. Menskligheten skulle därför i idealisk form framställas som en qvinna.

Men i alla arter af kraft anser Comte mannen öfverlägsen qvinnan, och afser då icke allenast kroppskonstitutionen, utan äfven förståndet och karakteren. De undantag som finnas torde härvid ej jäfva en dylik uppfattning, som, utopierna

om qvinnoemancipationen till trots, väl är och förblir en regel. Derfor är det som det offentliga lifvet tillhör mannen, det husliga qvinnan; och långt ifrån att skilnaden dem emellan blifvit mindre med civilisationen, har den blifvit allt större.*

Qvinliga prestinnor voro vanliga förr och finnas ej nu. Den sanna qvinligheten värderas nu vida mer än förr, då den ej kunde, på grund af den rådande militärkulten, rätt utvecklas, då *hem* ej funnos i vår mening och uppfostran var grundad på andra principer.

Då den nya filosofien förkunnar hjertats öfvervigt öfver förståndet (och sjelf grundar sig på detta förhållande), blir inför densamma qvinnans bestämmelse af hög och ingripande art, i det hon leder och upprätthåller vår samhällighetsnatur och är, som Comte säger, kallad att utgöra en väsendtlig del af den nya andliga makten.

Det är också först den positiva regimen, som förmår medföra en fullständig harmoni mellan förståndet och hjertat, under det den kristna regimen ingalunda var gynsam för förståndets utveckling, och slutligen t. o. m. inom den vetenskapliga världen ledde till ett afskuddande af hjertats (trons) ok. Det nödvändiga deltagandet af qvinnan i den nya kulturen skall bero mera på en moralisk än en intellektuel sympati för positivismen, nämligen genom kännedomen om denna läras öfverlägsenhet öfver kristendomen inom känsloområdet. »Kristendomens systematisering af känslorna hade som centrum en djupt egoistisk känsla, som var sårande för qvinnohjertats ädlaste böjelser. Förutom det att kärleken till gud

* Hwasser, som man med skäl kan betrakta som en af positivismens förelöpare i Sverige, har i fråga om qvinnan, liksom om flera andra hufvudproblemer, uttalat åsigt, som på ett öfverraskande vis samstämma med Comtes. Sålunda säger han: »Qvinnans bestämmelse är lika storartad som mannens, men den är kvalitativt derifrån skild, och då hon icke förmår uppfatta den positiva betydelsen af denna olikhet, utan eftersträfvat en hennes eget väsende fördunklande likhet med mannen, måste hon förlora sitt eget värde, dock utan att i stället kunna förvärfva sig det, som tillhör hennes förebild.»

dref till kloster-isolering, var den stridig mot den ömsesidiga ömheten mellan könen. Tvungen att älska sin utkorade genom sin gud, kunde medeltidens riddare ej utan en helgerännande motsägelse värdigt följa sitt hjertas bästa ingifvelser, som alltid dödades genom en dylik mellankomst. — — Den kristna regimen beseglade äktenskapet endast såsom en oundviklig svaghet, som var ogynsam för den personliga saligheten; och t. o. m. den nyttiga föreskriften om renhet grumlades af de egoistiska motiverna. — — Kristendomen har för öfrigt allt för mycket visat, att renheten, drifven t. o. m. till fanatism, kan finnas utan någon ömhet.» Det är just denna förening af renhet och ömhet, som positivismen förkunnar, på samma gång som den i qvinnan ser den enda varelse, inför hvilken mannen hädanefters skall böja knä!

Äktenskapets positiva teori består enligt Comte uti »att göra qvinnans hufvudsakliga verksamhet fullständigt oberoende hvarje fortplantningsfunktion, för att grunda densamma omedelbart på vår naturs högsta attributer. Trots moderskapets moraliska betydelse, vittnar språkbruket derom, att den allmänna instinkten uppfattar qvinnan såsom hufvudsakligen karakteriserad af hennes kallelse som *maka*. Förutom det att äktenskapet ofta är ofruktbart, kan en ovärdig maka nästan aldrig vara en god moder. Det är därför såsom mannens följeslagerska som positivismen bör framförallt uppfatta qvinnan, dervid hvarje moder-funktion till en början frånses. — — Äktenskapet utgör, sålunda fattadt, den mest elementära och fullständiga graden af den sanna samhälligheten; och den äktenskapliga föreningen blir den förnämsta typen af den verkliga vänskapen, som en ojämförlig ömsesidig besittning förskönar. — — De båda könen naturliga skiljaktigheter göra det ena nödvändigt för den moraliska fulländningen af det andra. Ingen förbindelse kan jemföras med den mellan tvenne varelser, bestämda att tjena och förbättra hvarandra, fria från inbördes rivalitet; och den fullkomligt frivilliga anledningen till deras förening är desto mer stärkande därför, då valet är lyck-

ligt gjordt. Äktenskapets hufvudsakliga bestämmelse är därför: att fullända hjertats uppfostran genom att utveckla den renaste och mest lefvande af alla menckliga sympatier. — Vårt hjerta kan ej höja sig öfver sin ursprungliga sjelfviskhet utan genom den enda förening, som är fullständig och varaktig. Då det tagit detta afgörande steg, höjer det sig småningom till en allvarlig och universel ståndpunkt inom känslområdets, som förmår kraftigt inverka på vårt uppförande. Äktenskapet är hufvudkällan till vår moraliska fulländning och följaktligen grunden för den menckliga lyckan, den offentliga som den enskilda.»*

Engiftet innebär för Comte idealet för den äktenskapliga föreningen; och han har visat, att hypotesen om månggiftets beroende på klimatet är falsk och att endast kulturstadiet är bestämmande för äktenskapets form, då alla folk börjat med månggifte och engiftet fått öfverhand i mån som kulturen gått framåt. Han framhåller i höga och värdiga ord, huru hvarje vänskapsförbindelse ej kan vara djup utan att vara *koncentrerad* och *fortsatt* och huru blotta idéen om förändring härutinnan är sårande. »Är det för mycket att två så olika väsen som man och qvinna behöfva vårt korta lif för att lära väl känna och värdigt älska hvarandra?» Men icke blott lefvande bör den ena tillhöra den andra helt, döden bör intet afbrott göra i den inre föreningen dem emellan. Genom ett frivilligt och värdigt *evigt enkestånd* bör denna den subjektiva föreningen af den öfverlevande alltid upprätthållas — till fromma för kärlekens helgd, för individets moraliska fulländning och för den oegennyttiga verksamheten i samhällighetens tienst.

Verklig äktenskapsskilnad anser Comte blott böra tillstädjas på grund af brott. Har ett länge fortsatt ovärdigt förhållande egt rum mellan makarne, anser han visserligen en moralisk separation nödvändig, men vill ej att de frånskilda makarne genom en legal skilsmessa tillstädjas ett omgifte — såsom

* Se *Politique positive*, I, sid. 234—236.

en rättvis följd af det lättsinne, som legat till grund för den förra förbindelsen.*

Till äktenskapets och qvinnans första bestämmelse kommer enligt positivismens sociologiska teori modersfunktionen såsom en nödvändig moralisk mission, som ytterligare bör utmärka maken i normala förhållanden. Posivismen framhåller och stadfäster äfven qvinnans värdighet och betydelse, då den tilldelar modern den egentliga ledningen af barnuppfostran, som bör vara af moraliskt estetisk art, d. v. s. bestå uti känslans sanna odling. Detta har den nyare tiden försummat, då förståndsodlingen i en alltför öfverdrifven grad utgjort föremålet för uppfostrarnes omtanka.

Den vår natur inneboende moralen bör utvecklas hufvudsakligen genom qvinnans inflytande, då »de vareler, som äro mest sympatiska också äro mest egnade att hos andra utveckla de känslor, som skola förherska — — och hjertats odling är af större vikt än förståndets.»

Den positiva uppfostrans grundlag är: att utveckla samhälligheten och döda personligheten (egoismen), och fordrar därför en systematisk ledning af det samhällselement, som bäst representerar enheten och harmonien.

Då Comte framkastat en öfverraskande hypotes om »jungfrun-modren» och hans motståndare därför sökt att nedsätta hans värde, är det af vikt att här taga densamma i närmare skärskådaude.

* Denna Comtes föreskrift, hvars moraliska värde i ett visst hänseende ej kan förnekas, medför dock alltför stora betänkligheter för att kunna påräkna bifall af de olika ländernas lagstiftande församlingar. Å ena sidan kan det hända, att olycka i äktenskap uppstått genom endast den ena partens felaktigheter eller genom en sorglig missräkning på personligheten. Å den andra kan skilsmessa blifva nödvändig genom utbildandet af sinnessjukdom, som gör lifvet outhärdligt. I ena som andra fallet vore det orättvist att förhindra den oskyldiga eller friska parten från ett omgifte. Enkel eller moralisk separation torde för öfrigt innebära vida större faror för såväl den enskilda som den offentliga moralen, då den förhindrar vissa individer från att komma i åtnjutande af sedlighetens förnämsta skydd: äktenskapet.

Sjelf säger han derom följande: »Det vore öfverflödigt att vidare hålla på en sådan hypotes, som endast och allenast är bestämd att låta fatta, huru mycket qvinnan kan bli oberoende mannen. Den viktigaste af alla produktioner borde vara oberoende af nyckerna hos en orostiftande instinkt, hvars undertryckande hittills utgjort den största svårigheten för den menskliga disciplinen.» Den ifrågavarande hypotesen, som Comte sjelf kallar en »djerf hypotes», en »utopi», kan ingalunda från biologisk synpunkt försvaras (ehuru den alldeles icke är mer fantastisk än hela transformationshypotesen, som Darwin och hans anhängare förmena vara icke allenast möjlig, utan till och med fullkomligt viss). Den vittnar dock alltid om Comtes djupa blick på alstringen och på vådan af att göra denna viktiga process beroende af mannens tillfälliga drifter utan afseende på qvinnans disposition eller sympati. Att fortplantningen af människoslägtet måste regleras, derom var Comte öfvertygad, och »utopien om jungfrun-modren skulle vara ett *idealt mål*, bestämdt att sammanfatta den menskliga fulländningen, som härigenom skulle *systematisera och förädla fortplantningen.*»* Om emellertid Comte (liksom Malthus, Stuart Mill m. fl.) ej kunde yttra sig derom med den biologiska detaljkännedom, som ej kan väntas af andra än läkarne, bör detta ej väcka någon synnerlig undran.

I det yttre lifvet bör qvinnan ej deltaga; hon bör, om möjligt, ej dela mannens sysselsättningar, då »renheten i hennes känsla deraf skall komma att lida, genom utvecklandet af egoistiska tendenser — hvilken fara är desto mera öfverhängande för qvinnan som hennes ömtåligare sinne vanligtvis saknar till-

* Se *Politique Positive*, IV, sid. 68 och 241. — En dragning åt samma uppfattning af jungfruligheten finna vi hos Hwasser. »När man uppfattar, säger han, qvinnans såsom helig erkända dygd ej blott såsom ett inom tempelgården eller klostret inneslutet föremål för vördnad, utan såsom en aktiv kraft, som förädlade och helgande skall genomtränga människans varelse i dess helhet, blir det tydligt, att den fullständiga utvecklingen af den idé, som innebadde *Jungfrulighetens kult*, är med det verkliga äktenskapet identisk.»

räcklig energi, hvarigenom hon ej skulle kunna motstå skadliga inflytanden.»

Comte anser, att *mannen bör föda qvinnan* och att, då ej naturligt stöd finnes, samhället bör sörja för hennes tillvaro. Han tror, att hennes sociala ställning skulle lida lika mycket som hennes moraliska karakter genom de »tillbakagående utopier», som hennes uppgifna försvarare söka genomföra. Här som alltid afser Comte de allmänna och normala förhållandena, ej undantagen eller öfvergångsperiodernas tillfälliga brister och kraf.*

Från arfsrätten skulle qvinnan, sedan tidsandan först blifvit bearbetad och det nya samfundsskicket ordnad, aldeles afstå, låtande allt slag af affärsverksamhet blifva männernas sak. Genom upphörandet af arfs- och hemgiftsofverlåtelser skulle det skamliga köpslageriet vid äktenskapsplaneringar ändtligen försvinna och sålunda en väsendtlig reformation i denna samfundets förnämsta moraliska institution ega rum.

En förnyad kvinno-kult med återupptagna riddareseder bör blifva grunden för den nya tidens sociala regim. I stället för att de gamle riddarne bistodo med svärdet skola nu de nya världsliga cheferna i samma ädelmod med sin förmögenhet och sin verksamhet bistå och försvara de svagare och förtryckta, hvilket blir en naturlig följd af politikens underordnande under moralen.

Qvinnans och Mensklighetens nya kult blir den slutliga följderna af denna moralens allmänna öfvervigt genom qvinnans inflytande på mannen. »I den mån som qvinnans kall blir bättre förstådt och utveckladt skall hon blifva den bästa personifikationen af Menskligheten; och denna kult, som först utgått af en spontan tacksamhetskänsla, skall sedan genom en särskild systematisering stadfästas såsom ett nytt medel för lycka och fulländning.»

* Redan i sin *Philosophie positive* har Comte framställt ett utkast till samma lära om qvinnan och äktenskapet, såsom synes af IV del. sid. 402—410 och V del. sid. 311 och 481.

Bihang.*

Positivistiskt bibliotek
för det nittonde århundradet.

I. Poesi.

Homerus' Iliad och Odysseé.

Eschylus; Sophocles' Kung Oedipus; *Aristophanes.*

Pindarus; Theocritus; Longus' Daphnis och Chloe.

Plautus; Terentius.

Virgilius; urval ur *Horatius* och *Lucanus.*

Ovidius; Tibullus; Juvenalis i urval.

Dante; Ariosto; Tasso; urval ur *Petrarca.*

Metastasio och *Alfieri*s dramer i urval.

Manzonis De trolofvade.

Cervantes Don Quixote och Nyheter.

Spanska dramer, i urval af *Florez.*

Spanska romancer, deribland *Cid.*

Corneilles dramer i urval.

Mollière.

Racines och *Voltaire*s dramer i urval.

La Fontaines fabler samt några af *Lamotte* och *Florian.*

Le Sages Gil Blas.

Prinsessan af Clèves af *M:me de La Fayette;* Paul och Virgynie af *B. de St. Pierre.*

Den siste Abencerragen och Martyrerna af *Chateaubriand.*
Shakspeares dramer i urval.

Miltons Förlorade Paradis och Lyriska dikter.

De Foes Robinson Crusé och *Goldsmiths* Kaplanen i Wakefield.

* Se ofvan sidan 45.

Fieldings Tom Jones.

Walter Scotts Ivanhoe, Waverley, Den sköna af Perth, Lycans riddare, Puritanerna, Edinburgs fängelse och Fornforskaren.

Byron i urval (framförallt med borttagande af Don Juan).

Goethe i urval.

Tusen och en natt.

II. Vetenskap.

Condorcets aritmetik; *Clairauts* Algebra och Geometri; *Lacroix'* eller *Legendres* Trigonometri.

Cartesius' Geometri; *Comtes* Analytiska Geometri.

Poinsots Statik och Afhandlingar öfver Mekaniken.

Naviers Kurs i Analysen samt *Carnots* Infinitesimal-kalkyl.

Lagranges Funktions-teori.

Comtes Populära Astronomi och *Fontenelles* Verldar.

Fischers Mekaniska Fysik.

John Carrs Alfabetiska handbok öfver den praktiska filosofien.

Lavoisiers Kemi.

Berthollets Kemiska Statik.

James Grahams Kemi.

Meckels Anatomi.

Bichats Allmänna Anatomi samt hans Afhandling om Lifvet och Döden.

Blainvilles Djurens organisation.

Richerands Fysiologi.

Segonds Biologi och Allmänna Anatomi.

Barthez' Vetenskapen om Menniskan.

Lamarcks Zoologiska Filosofi.

Dumerils Naturalhistoria.

Guglielminis Afhandling om Flodernas natur.

Buffons Djurens natur.

Hippokrates' Om luften, vattnet, marken.

Hufelands Konsten att förlänga lifvet och *Cornaros* Om Nykterheten.

Hippokrates' Aforismer och *Broussais* Medicinska Propositioner och hans De chroniska inflammationernas historia.

Fontenelles och *Condorcets* Loftal öfver Lärda.

III. *Historia.*

Malte Bruns Allmänna Geografi.
Rienzis Geografiska Lexikon.
Cooks och *Chardins* Resor.
Mignets Franska Revolutionens Historia.
Heerens Nyare tidens Historia.
Voltaire's Ludvig d. XIV:s tidevarf.
M:me de Mottevilles Memoarer.
Richelieus Politiska Testamente; Cromwells Lif.
Davilas Frankrikes borgerliga krig.
Benvenuto Cellinis Memoarer.
Comines Memoarer.
Bossuets Frankrikes Historia.
Devinas Italiens Revolutioner.
Ascargotas Spaniens Historia.
Robertsons Carl d. V:s Historia.
Humes Englands Historia.
Hallams Medeltidens Historia.
Fleurys Kyrko-historia.
Gibbons Romerska rikets fall.
Heerens Gamla Historia.
Tacitus; Herodotus och *Tukydidens*.
Plutarks Biografier.
Cesars Kommentarier; *Arrianus'* Alexander.
Barthélemys Anacharsis' Resor.
Winckelmans Historia om de Gamles Konst.
Leonardo da Vincis Afhandling om Måleriet.
Grétrys Memoarer öfver Musiken.

IV. *Syntes.*

Aristoteles' Politik och Moral.
 Bibeln.
 Koranen.
Augustinus' Guds Samhälle och Bekännelser.
Bernards af Clervaux Guds Kärlek.*

* Detta sällsynta arbete har 1867 blifvit åter utgifvet på franska efter öfversättningen af år 1667. Sedan detta år hade ingen ny upplaga utkommit, och förklarar utgifvaren, P. Jannet, att »hans uppmärksamhet dragits till detta arbete genom Aug. Comte.»

- Th. a Kempis* Kristi Efterföljelse.
Bossuets Framställning af den katolska läran.
 Montpellienser Katechesen och *Augustinus'* Kommentarier till
 Kristi predikan.
Bossuets Protestantismens Historia.
Bacos Nya Organon, *Cartesius'* Metod och *Diderots* Natur-
 tolkning.
 Valda tankar af *Cicero*, *Epictetus*, *Marcus Aurelius*, *Pascal*,
Vauvenargues.
M.me Lamberts En moders råd och *Duclos'* Betraktelser öfver
 sederna.
Bossuets Allmänna historia; *Condorcets* Historiska Utkast.
De Maistres Om Påfven och *Bossuets* Heliga Politik.
Diderots Afhandlingar om Döfva och Blinda; *Humes* Filo-
 sofiska Uppsatser och *Adam Smiths* Astronomiens Historia.
Diderots Om det Sköna; *Barthez'* Det Skönas teori.
Cabanis' Menniskans fysiska och moraliska förhållanden.
Galls Om hjernans förrättningar; *Leroys* Bref om Djuren.
Broussais' Om Irritation och Vansinne.
Comtes Positiva Filosofi (i sammandrag af *Miss Martineau*),
 hans Positiva Politik, Positivistiska Kateches och Subjek-
 tiva Syntes.

Paris, d. 3 Dante 66 (d. 11 Juli 1854).

Auguste Comte.

Alfabetiskt register.

- Absoluta, det, 91, 114, 132, 134, 163.
 Abstrakt, 90, 145, 182, 202.
 Abstrakta vetenskaper, 248, 256.
 Adams, 281.
 Adoption, 466.
 Afväpning, 458.
 Akademierna, 181, 435.
 Allmän opinion, 448, 455.
 Allmän rösträtt, 462.
 Altruism, 384, 421, 423, 426.
 Analys, 267.
 Anarki, 354, 369, 379, 456.
 Anatomi, 312.
 Ande, 144, 146.
 Andlig makt, 362, 382, 392, 432, 450, 465.
 Animalitet, 317.
 Anlag, 141, 276, 321.
 Aposteriorisk, 109.
 Apriorisk, 107, 109, 119.
 Arago, 277.
 Arbetet, 362.
 Arbetsgifvare, 464.
 Arbetsinställelse, 455.
 Arbetsklassen, 184, 459, 464.
 Arfsrätt, 466, 475.
 Aristoteles, 9, 98, 193.
 Artbegreppet, 319, 326.
 Astronomie populaire, Comtes, 40.
 Astronomisk filosofi, 277.
 Ateism, 199.
 Atomteorien, 150.
 Augustinus, 417.
 Baco, 193.
 Baco, Roger, 193.
 Bain, 135, 262, 333.
 Barnskap, 404.
 Bailey, 132.
 Bayle, 195.
 Bernouilli, D., 274.
 Beroende, vetenskapernas, 245, 249.
 Berzelius, 301.
 Betingade, det, 163.
 Bibliothèque positiviste, 45, 476.
 Bichat, 10, 113, 193, 310.
 Biologisk filosofi, 239, 306.
 Blainville, 11, 21, 309.
 Blomstrand, 301.
 Bonaparte, 382, 401.
 Boström, 128.
 Botanik, 258, 316.
 Broderskap, 419, 451, 459, 467.
 Broussais, 22.
 Buckle, 348.
 Buddha, 384, 386.
 Bönen, 387.
 Cabanis, 330.
 Calendrier positiviste, 43.
 Cartesius, 9, 193, 277, 407.
 Catéchisme positiviste, 45, 171.
 Cerebral enhet, 67, 340, 375.
 Claesson, III, 263.
 Comte, Madame, 13, 71.
 » som författare, 34, 40.
 » som lärare, 27, 37.
 » som religionsstiftare, 46.
 Comtes budord, 423.
 » död, 66.
 » enhetliga åskådning, 171, 179, 189, 231, 361, 369, 425.
 » födelse och ungdom, 1.
 » föreläsningar, 8, 37, 44.
 » förelöpare, 193.
 » helsa, 21, 56, 62, 68.
 » karaktär, 12, 29, 75.
 » lag om de trenne stadierna, 7, 88, 202.
 » sista år, 46, 62, 78.
 » själslära, 179.
 » äktenskap, 13, 25.

- Condorcet, 10, 185, 193, 393.
 Confucius, 384, 386.
 Concensus, 358.
 Cornu, 287.

 Dalember. 277.
 Daante, 193, 386, 407.
 Darwin, 319.
 Deduktion, 251, 265, 273.
 Demonstration, 231, 420.
 Deism, 223.
 Determinism, 163.
 Diderot, 10.
 Diktator, 453.
 Discours sur l'ensemble du positivisme
 41.
 Discours sur l'esprit positif, 40.
 Dogmen, den positivistiska, 422, 240,
 376, 378.
 Dygd, 418.
 Dynamiska vilkor, 234.

 Egenom, 466.
 Egoism, 188, 421, 423, 426, 470.
 Emancipation, kvinnans, 470, 475.
 Encyclopedisterna, 144, 225.
 Enhet, 372, 434, 441.
 Enhetlig lära, 7, 248, 373.
 Entiteter, 132, 202, 207.
 Entreprenörer, 464.
 Eröfringssystem, 228.
 Esquirol, 22.
 Etern, 295, 415.
 Experiment, 251, 291, 298.

 Familjen, 359, 392.
 Fatalism, 163.
 Feodalismen, 217, 228.
 Fetichism, 211, 266, 405, 414.
 Fichte, 114.
 Fiktio, 202, 414.
 Filosofi, 89, 90, 98, 132, 185.
 Filosofi, Comtes första, 235.
 Filosofi, Comtes andra, 235, 239.
 Filosofi, Comtes tredje, 235.
 Fischer, 109.
 Folkrepresentation, 457.
 Folksuveränitet, 461.
 Forskningens väsende och ändamål, 182.
 Fourier, 295.
 Framsteg, 234, 357, 363, 424.
 Fredrik den store, 401, 407.

 Frenologi, 331, 397.
 Frihandel, 459.
 Friheten, 115, 161, 430.
 Fysiologi, 312, 367.
 Fysisk filosofi, 289.
 Fäderneslandet, 213, 392, 403.
 Föreställning, 339.
 Förstånd, 334, 339, 376, 425.
 Försvarssystemet, 228.
 Förutseende, 347, 355.
 Föräldraskap, 404.

 Gall, 10, 178, 193, 330.
 Gauss, 486.
 Geijer, 191, 196, 201.
 Generalitet, 11, 90, 192, 216, 249, 258.
 Géometrie analytique, Comtes 40, 267.
 Goethe, 131.
 Gudsbegreppet, 125, 128, 130, 134, 139,
 156, 163, 215.
 Guizot, 8, 31, 196.
 Gylén, 288.

 Handling, 379.
 Harmoni, 372.
 Hegel, 95, 117, 127.
 Helgonakulten, 223.
 Helvetius, 337.
 Hemmet, 389.
 Himlen, 414.
 Historien, 446.
 Historisk analys, 344.
 Historisk filosofi, 202, 219.
 Historisk metod, 346, 354.
 Hjernan, 111, 147, 179.
 Hjerntabla, Comtes, 338.
 Hjernteori, Comtes, 178, 330.
 Hjerta, 339, 376.
 Hjertats öfvervigt öfver förståndet, 178,
 265, 339, 360.
 Hobbes, 195.
 Holbach, 196.
 Hume, 10, 191, 193.
 Hwasser, 181, 470.
 Härledning, 251, 255, 346, 368.
 Högsta väsende, positivismens, 391.

 Iakttagelse, 198, 251, 269, 277, 298,
 349, 371.
 Idé, 97.
 Idealisering, 441.
 Idealism, 97, 127, 132.

- Indeterminism, 163.
 Individualism, 223, 353, 467.
 Induktion, 265.
 Industri, 464.
 Industrialism, 228.
 Ingram, 357.
 Instinkt, 334, 367, 417.

 Jemförelse, 251, 349, 351.
 Jemlikhet, 451.
 Jorden, 414.
 Judiska racen, 406.
 Julianns Apostata, 382, 401.
 Jussieu, 317.

 Kalender, Comtes, 394.
 Kaut, 95, 97, 98, 139, 164, 193, 486.
 Kants efterföljare, 112.
 Kapitalet, 463.
 Kastväsendet, 452.
 Katolicismen, 52, 221.
 Kausalitet, 137, 150.
 Kemisk filosofi, 297.
 Kinesernas himmel, 415.
 Kjellander, 181.
 Klassifikation, 254, 316.
 Klubbar, 463.
 Kommunism, 465.
 Konkret, 144, 181, 192.
 Konkreta vetenskaper, 256.
 Konsten, 184, 422, 440.
 Konstruktion, 265.
 Kosmologien, 239.
 Kosmopolitisk, 432.
 Kraften, 150.
 Kristendomen, 220, 382, 406, 423, 425, 470.
 Kristna andaktslitteraturen, 386.
 Kristna disciplinen, 385.
 Kristusdogmen, 383.
 Kulten, 379, 388, 401, 410, 422.
 Kult, de dödas, 388.
 Kulten, den religiösa, 184.
 Kyrkofester, positivismens, 403.
 Kyrkoreformatorerna, 400.
 Känslan, 340, 379, 421.
 Känslan, den sociala, 417, 451.
 Känslans logik, 177, 265, 375.
 Kärlek, 378, 422, 424.
 Kättarne, 382.

 Laffitte, 43, 275, 348, 411, 440.

 Lagarne, 232, 371, 412.
 Lagbegreppet, 158, 202, 232, 243, 269.
 Lagrange, 272.
 Lagstiftning, 454.
 Lamareck, 317, 319, 323.
 Laplace, 279.
 Lavoisier, 84.
 Leibnitz, 9, 95, 98, 129, 185, 193, 277, 393.
 Lepanto, 407.
 Leroy, 334.
 Leverrier, 281, 284.
 Lewes, v, 1, 13, 104, 107, 172.
 Lifegenskapen, 464.
 Linné, 317.
 Littré, 1, 17, 21, 33, 42, 68, 71, 172, 361.
 Ljusteorierna, 295.
 Locke, 97, 196.
 Logik, 134.
 Logik, den positiva, 261.
 Luther, 81.
 Lyckan, 418, 421.
 Läkarekonsten, 313.

 Maguin, 42.
 Mahaffy, 108.
 Maistre, de, 10, 193.
 Malmström, B. E., 184.
 Mannen, 389, 475.
 Mariakulten, 223.
 Martensen, 93, 127, 163.
 Martineau, miss, 1, 43.
 Matematisk filosofi, 261, 267, 485.
 Materia, 132, 149, 200.
 Materialism, 311.
 Materialitet, 239.
 Maudsley, 158.
 Medeltiden, 217, 220, 445, 469.
 Medicinen, 207, 313.
 Mediet, det omgivande, 307, 309, 377.
 Menskligheten, 383, 390, 422.
 Metafysik, 89, 91, 93, 98, 117, 133, 141, 202, 242, 370, 407, 485.
 Militarism defensiv, 228.
 Militarism offensiv, 228.
 Mill, Stuart, 183.
 Minne, 339.
 Minneas Kult, 54, 397.
 Mivart, 329.
 Mohamed, 386, 407.
 Monarki, 451.

- Monopol, 459.
 Monoteism, 215, 406.
 Moralen, 213, 241, 369, 419, 424, 459.
 Moralen, positivismens sociala, 419, 429.
 Moralfilosofi, positivismens, 239, 369.
 Moralfilosofi, metafysikens, 160.
 Moralisk fulländning, 413.
 Motsatsförhållandet, 163.

 Napoleon I, 401, 404.
 Nationalkonventet, 435, 455.
 Naturen, 208, 355, 363.
 Naturfilosofi, 8, 339.
 Naturlagar, 216, 360.
 Naville, 13.
 Negativism, 222.
 Nomenklaturkonsten, 251, 298.

 Obetingade, det, 163.
 Objektiv metod, 172, 251, 377.
 Oken, 302.
 Omdöme, 339.
 Oorganisk filosofi, 240, 365.
 Ordning, 234, 357, 363, 424.
 Organisk filosofi, 240, 365.
 Organism, 309, 377.
 Orsak, 150, 160, 245.

 Panteism, 199.
 Parasiter, samhällets, 396.
 Parlamentarismen, 454, 457.
 Pascal, 393.
 Patriciatet, 408, 463.
 Personlighet, 423, 375, 378, 393.
 Personification, 202, 393.
 Philosophie positive, 8, 9, 43, 53, 171, 172.
 Pligter, 421, 462.
 Poinsoit, 274.
 Politik, Comtes provisoriska, 453, 455.
 Politiken, den positiva, 6, 369.
 Politique positive, 6, 43, 44, 59, 171, 172, 175.
 Polyteism, 212, 405.
 Positiva filosofiens grundkaraktär, 208.
 Positiva stadiet, 202.
 Positive anden, 208.
 Positivismens subjektivitet, 396, 428.
 Positivister, verkliga, 172, 374.
 Positivistiskt bibliotek, 476.
 Presterskapet, positivismens, 408, 429.
 Proletariatet, 409, 459, 464.

 Protestantismen, 222.
 Psykologi, den positiva, 178, 330.
 Pyrrhonism, 349.

 Quatrefages, 323.
 Qvinnan, 184, 389, 404, 410, 422, 430, 448, 468.

 Rationalism, teologisk, 87.
 Reformationen, 170, 222, 449.
 Reformatoriska sinnen, 71, 79, 82, 171.
 Regeringen, 452.
 Regimen, 379, 422, 429.
 Relativa, det, 5, 89, 91, 134, 165.
 Religionen, 89.
 Religionen, den positivistiska, 182, 371, 375.
 Religionslära, positivistisk, 231.
 Religion, bevislig, 182, 371.
 Religion, uppenbarad, 182, 371.
 Religiositet, 206, 372.
 Republik, 42.
 Republik, den vesterländska, 458.
 Republikansk politik, positivistisk, 450.
 Revolution, 369, 461.
 Revolutionen 1789, 225, 337, 399, 450.
 Revolutionen 1848, 41, 433, 462.
 Ribbing, 130.
 Riddarne, den nya tidens, 409, 475.
 Ridderskapet, 58, 469.
 Riksdagen, 457.
 Robinet I, 44, 47, 64.
 Rousseau, 10, 358.
 Rymden, 414.
 Rädgifning, 429.
 Rättigheter, 452, 462.

 Saint Simon, 4, 7, 8, 20.
 Sakramenter, positiva, 426.
 Salamis, 406.
 Samhället, 393.
 Samhällighet, 51, 177, 418, 420, 448, 466.
 Samhällslära, 340.
 Samhällslära, positivistisk, 231.
 Samstämmighet, 358, 363, 375.
 Samverkan, 361, 423, 463, 467.
 Schelling, 98, 117.
 Schiller, 131.
 Sedlighet, 418.
 Sens commun, 191.
 Sideralastronomi, 282, 486.
 Själfständighet, forskningens, 183, 186.

- Själén, 132, 334.
 Själenshet, 7, 339, 375.
 Själlära, Comtes, 179.
 Skapelsen, 128, 138.
 Skolastiken, 218.
 Slaveriet, 213, 384, 464.
 Slump, 235.
 Smith, A., 195.
 Snillet, 366, 425.
 Social dynamik, 356.
 Social statik, 356.
 Societé positiviste, 39.
 Sociokrati 177, 452, 459.
 Sociologi, 8, 208, 232, 340.
 Sociologisk filosofi, 340.
 Sociolatri, 401.
 Sociolatrisk tablå, 402.
 Solarastronomien, 281.
 Solidaritet, 363.
 Specialitetsregimen, 182, 247, 271, 362, 448.
 Spektralanalysen, 151, 278, 286, 486.
 Spencer H., 255.
 Spinoza, 136, 149, 195.
 Statiska vilkor, 234.
 Statistiken, 315.
 Styrelse, 365, 452.
 Subjektiv metod, 172, 251, 377.
 Substans, 150.
 Sympati, 414.
 Synthèse subjective, 413.
 Syntes, 267, 378.
 Syskonskap, 404.
 Taine, 334.
 Teokrati, 177, 379, 398.
 Teologi, 89, 93, 141, 202, 242.
 Teori, 91, 189.
 Thomas af Aqvano, 193.
 Tiggarna, 409.
 Tjenare, mensklighetens, 396.
 Tjenareskap, 404.
 Transformationshypotesen, 319, 474.
 Trenne stadiernas lag, 7, 88, 202.
 Triumvirat, d. positivistiska, 453.
 Tron, 376, 378, 419.
 Tukydidés III.
 Turgot, 85.
 Tänkande, 146.
 Underkastelse, 377, 413, 420.
 Undervisning, 435.
 Universum, 278, 282.
 Uppfostran, 7, 429, 433.
 Uppförande, 418, 422, 429.
 Uppror, 369, 461.
 Utopi, 443.
 Utveckling, 356, 365.
 Vacherot, 123.
 Valat, 1. 15.
 Vansinne, 159.
 Vaux, Clothilde de, 20, 47.
 Vederläggning af äldre lärör, 86.
 Vegetabilitet, 317.
 Verkan, 153, 160.
 Verlden, 278, 414.
 Verldslig makt, 362, 382, 392, 432, 455.
 Vetande, 386.
 Vetenskap, 90, 177, 185, 245, 254, 420.
 Vetenskapen om människan, 176.
 Vetenskapernas filosofi, 244.
 Vetenskapernas hierarki, 231, 238, 245.
 Vikner, 92, 129.
 Viljan, 140, 157, 161.
 Villarceau, 284.
 Vitalitet, 239.
 Vivisektion, 314.
 Voltaire, 10, 196.
 Väsande, 181.
 Weber, 118.
 Zoologi, 182, 258, 317.
 Zöllner, 485.
 Återlösare, 385.
 Äktenskapet, 57, 403, 427, 471.
 Ödet, 412, 235, 377.
 Öfvernaturliga makter, 202.
 Ömhet, 389, 471.

Rättelser och tillägg.

Sid.	5	3	rad.	nedifr.	står:	<i>Af de enda,</i>	läs:	<i>En af de få.</i>
"	17	1	"	uppfifr.	"	<i>kan,</i>	utstrykes.	
"	18	2	"	"	"	<i>med,</i>	läs:	<i>om.</i>
"	25	12	"	nedifr.	"	<i>medsänt,</i>	"	<i>medsändt.</i>
"	28	13	"	"	"	<i>in bekvämt,</i>	"	<i>in i beqvämt.</i>
"	43	14	"	"	"	<i>den Dr,</i>	"	<i>den af Dr.</i>
"	47	8	"	uppfifr.	"	<i>sjelfviskheter,</i>	"	<i>sjelfviskhet.</i>
"	69	1	"	nedifr.	"	<i>sin,</i>	"	<i>hans.</i>
"	80	5	"	uppfifr.	"	<i>sin,</i>	"	<i>hans.</i>
"	86	8	"	nedifr.	"	<i>ingen äldre lära,</i>	"	<i>inga äldre läror.</i>
"	169	18	"	"	"	<i>oförgänglig,</i>	"	<i>oförgängligt.</i>
"	171	16	"	"	"	<i>half,</i>	"	<i>halft.</i>
"	177	16	"	"	"	<i>skall bli rätt synlig,</i>	"	<i>skola bli rätt synliga.</i>
"	183	4	"	"	"	<i>ej,</i>	utstrykes	
"	190	12	"	uppfifr.	"	<i>i,</i>	utstrykes.	
"	191	8	"	"	"	<i>egnad,</i>	läs:	<i>egnad.</i>
"	195	3	"	"	"	<i>liknade,</i>	"	<i>liknar.</i>
"	195	12	"	"	"	<i>sin,</i>	"	<i>hans.</i>
"	197	8	"	"	"	<i>egen,</i>	"	<i>egen idé.</i>
"	210	4	"	"	"	<i>fullföljt,</i>	"	<i>fullfölja.</i>
"	215	6	"	nedifr.	"	<i>deras,</i>	"	<i>dess.</i>
"	216	9	"	uppfifr.	"	<i>empirisk,</i>	"	<i>empiriskt.</i>
"	220	1	"	nedifr.	"	<i>förpligtad,</i>	"	<i>förpligtad.</i>
"	227	7	"	"	"	<i>den andre,</i>	"	<i>motparten.</i>
"	243	9	"	"	"	<i>om,</i>	"	<i>som.</i>
"	254	7	"	uppfifr.	<i>på och af byta plats.</i>			
"	257	15	"	nedifr.	står	<i>skola,</i>	"	<i>skala.</i>
"	270	7	"	"	"	<i>den,</i>	"	<i>hon.</i>
"	278	13	"	"	tillsättes	<i>ytan af före kroppar.</i>		
"	281	15	"	"	står	<i>170,</i>	läs:	<i>200.</i>
"	288	5	"	uppfifr.	"	<i>utom,</i>	"	<i>utan.</i>
"	292	13	"	nedifr.	tillsättes	<i>emedan före studiets.</i>		
"	316	9	"	"	tillsättes	<i>i före det.</i>		
"	320	14	"	"	står	<i>fordradt.</i>	läs:	<i>fordrat.</i>

Sid. 270, till 12:te raden nedifr. fogas: Att en tysk lärde, Zöllner, framkommit med en sorts teori om det »absoluta rummet» och att han trott sig ha upptäckt en ny, en fjerde dimension hos detsamma, utgör intet bevis på framsteg inom matematiken. Hela denna förmenta upptäckt, hvars argumentation utgör en parodi på all vetenskaplighet, är nämligen blott ett metafysiskt fantasteri, som Zöllner, hållande sig aflägsen från den vetenskapliga matematikens och fysikens område, stödjer på — *spiritismens* företeelser. Sjelf kallar han ock en af sina afhandlingar derom: »Zur Metaphysik des Raumes». (Se *Zöllner: Wissensch. Abhandlungen*). — Metafysiker finnas, som slagits af beundran för

den nya »matematiska» upptäckten, hvilken för dem blifvit ett nytt stöd för möjligheten af en *metafysisk* vetenskap. De ha redan ansett sig kunna uttala den tron, »att den gamla matematiken skall komma att i grund skakas af upptäckten af den fjärde dimensionen; att matematikens principer ej äro längre att anse som orubbliga och positiva; att naturvetenskapen nu har visat sig vara alldeles icke mer viss än metafysiken!» Att Gauss skulle ha uttalat sig för en teori om rummets s. k. fjärde dimension, såsom man velat påskina, är alldeles falskt; han berörde detta ämne endast som en ogenomtränglig gåta, såsom tillräckligt framgår af hans skämtsamma yttrande i ämnet.

Kant kan ej heller, såsom somliga velat, tjena som auktoritet för ett fyrdimensionalt rum; hans yttrande derom är en helt metafysisk fantasi, hvars betydelselöshet han sjelf framhåller, då han förkunnar, att det ingen möjlighet finnes för oss att föreställa oss ett rum med flera än tre dimensioner.

Metafysikernas upptagande af detta ämne utgör numera blott ett ytterligare bevis på deras inkompetens att bedöma vår tids forskning och deras oförmåga att genomskåda den tillbakagående tendensen i behandlandet af matematiken med metafysiska spekulationer.

Sid. 284, till 12:te raden nedifr. fogas: Om det verkliga afståndet och den absoluta storleken af fixstjernorna veta vi ännu mycket litet, och vi känna ej en enda, om hvilken man kan säga, att hon i storlek öfverträffar vår sol hundra-, tusen- eller million-faldigt (vore det ock blott i runda tal).

Sid. 289, till 3:dje raden uppifr. fogas: Den spektralanalytiska metoden har ej fyllt de förhoppningar, man en tid hyste derom, och ytterst få notiser om fixstjernorna ha genom densamma blifvit lagda till de först erhållna, hvarför astronomernas intresse betydligt svalnat därför. Man kan nära nog säga, att spektralanalysen inom sideralastronomen mera är ett intressant liebhäberi än en på vetenskapliga framtidsutsigter rik forskningsgren.

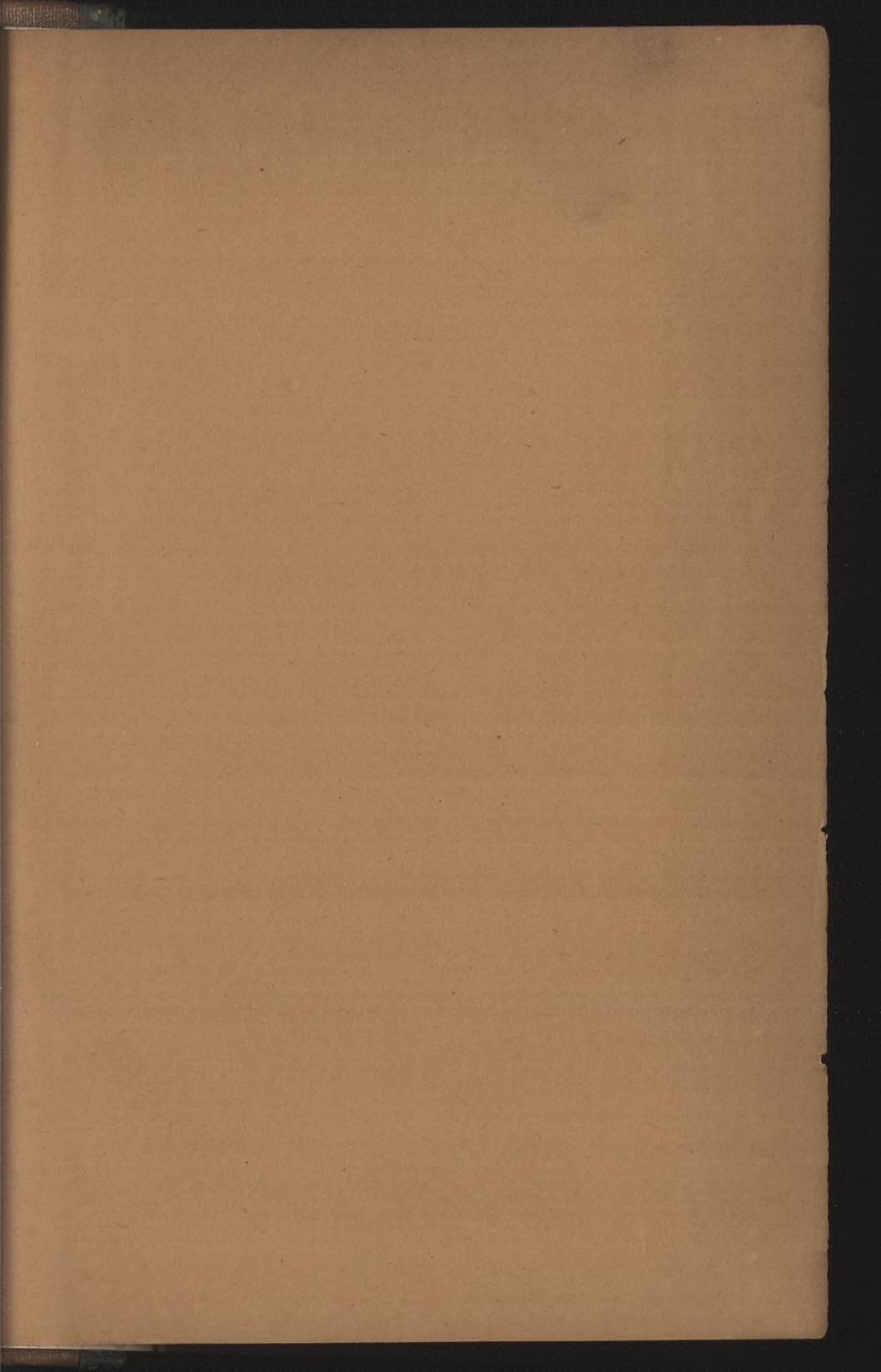
Ända intill sista tiden ha undersökningarna öfver planetarspektra ledt till resultat, som visa så ringa öfverensstämmelse, att man ofta varit i ovisshet om läget af de karakteristiska linierna i spektra. Då astrofysiken ännu ej vet mycket om vårt eget solsystem, huru mycket mindre skall den då ej veta om fixstjernorna? Man vet ej, om Jupiter har en för vår atmosfär fremmande kropp eller om dess temperatur- och tryckförhållanden förorsaka egenheterna i dess spektrum. Ljusstyrkan är en faktor, som ej får afglömmas i fråga om spektralanalysens användande inom astronomen; tolkningen af ett spektrum försvåras betydligt, ja omöjliggöres, då ljusstyrkan är för ringa. Solarspektrum lider af ljusets gång genom vår atmosfär, och detsamma gäller ock fixstjernornas spektra, hvilkas tolkning derigenom blir desto svårare.

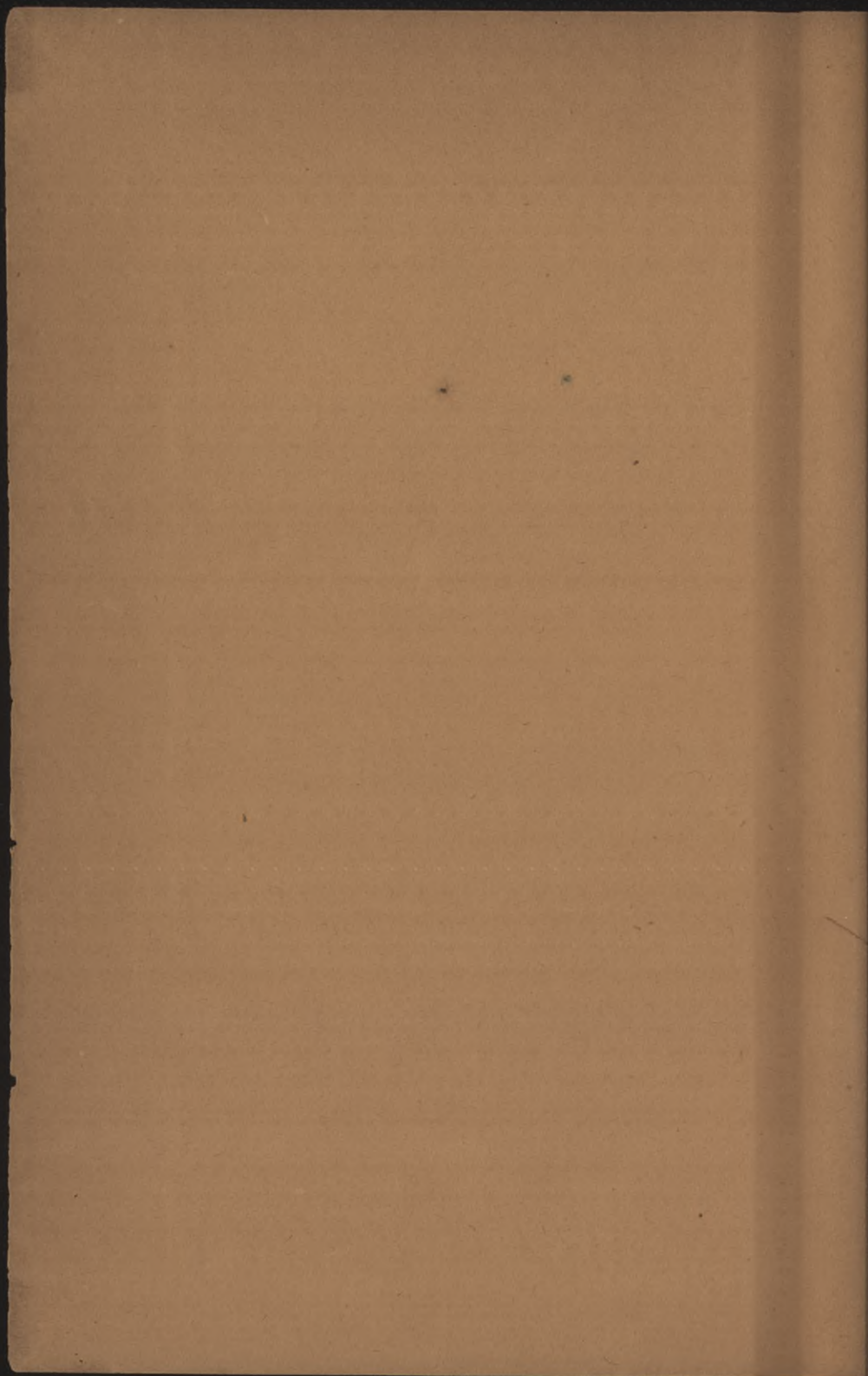
Denna art af forskning stöter på snart sagdt öfverstigliga hinder, och man finner mer och mer, att den är mycket osäker och oftast stadnar vid rena hypoteser, hvarför man redan anser astrofysiken som ett mer eller mindre underordnad detaljstudium.

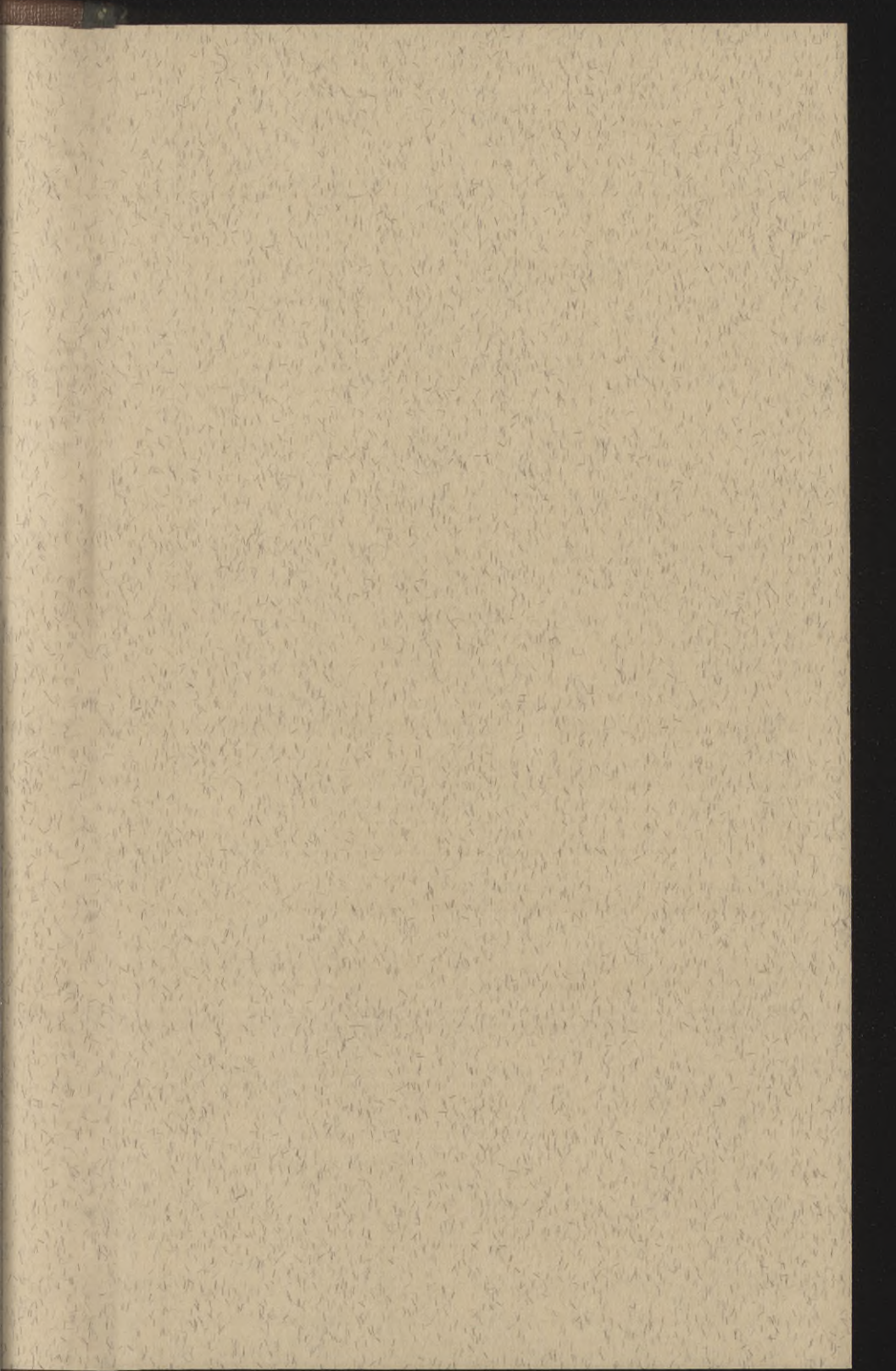
Faint, illegible text covering the upper two-thirds of the page, likely bleed-through from the reverse side.

6000213891

Göteborgs universitetsbibliotek

